C. W. CERAM

ZEI MORMINTE CĂRTURARI

Romanul arheologiei

<30

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

Bucurejti — 1968

In românește :
FLORICA-EUGENIA CONDURACHI

C. W. CERAM
COTTER GRABER UND GELEHRTE
Roman der Archfiologie
ROWOHLT VERLAG GMBH, REINBEK BEX
HAMBURG

„Nu există nici artă, nici știință care să aparțină unei singure țări. Și una, și cealaltă aparțin lumii întregi, ca tot ce este bun și nobil, și nu se pot dezvolta decît datorită influenței libere și reciproce a tuturor contemporanilor, în respectul față de tot ceea ce ne vine din trecut."

GOETHE

„Cine vrea să-și formeze imaginea justă despre epoca sa trebuie să o contemple de la distanță. De la ce distanță ? Este foarte simplu : exact de la acea depărtare de unde nu mai poți desluși nasul Cleopatrei."

ORTEGA Y GASSET

DESPRE CE ESTE VORBA

11 rog pe cititor să nu înceapă cartea de față de Ia prima pagină : știu bine că, în ciuda asigurărilor pe care le dă, un autor nu prea izbutește să se facă crezut că subiectul pe care îl prezintă este demn de interes, mai cu seamă dacă titlul anunță un roman despre arheologie, știință considerată în chip general drept una dintre cele mai aride și mai plicticoase.

Ar fi mai bine să începeți cartea de la pagina 66 și să parcurgeți mai întâi capitolul despre Egipt, „Cartea piramidelor". In acest caz, sper că pînă și cititorul cel mai neîncrezător va aborda subiectul nostru cu o oarecare bunăvoință și se va hotărî să lase Ia o parte cîteva dintre părerile lui preconcepute. Abia atunci, după această inițiere, să binevoiască, în propriul său interes, să se întoarcă la pagina 11. Intr-adevăr, pentru a înțelege chiar și cele mai pasionante evenimente este necesar să se respecte o anumită ordine.

Cartea de față n-are nici o ambiție științifică. Scopul ei este mai degrabă să pună în lumină caracterul pasionant, dramatic și profund omenesc al unor cercetări științifice. Cărturarii o vor considera deci ca o lucrare de „popularizare". Este, într-adevăr, ceea ce mi-am propus să fie. Sînt încredințat că această știință atit de bogată, ai cărei adepți au fost totodată și oameni de carte, dornici de aventură, romantici entuziaști, și intelectuali ponderați, că această știință care parcurge totodată timpul și spațiul a fost îngropată sub mormanul publicațiilor de specialitate. Oricare ar fi fost valoarea acestor publicații, ele nu erau însă scrise pentru a fi „citite". Și mai straniu e că pînă în prezent rareori s-a încercat să se adune într-o expunere vie istoria acestor incursiuni în trecut; este cu atît mai ciudat cu cît nu există vreo aventură mai pasionantă decît aceasta, dacă se consideră aventura ca un amestec de rațiune și de acțiune.

Deși m-am călăuzit după metoda de a lăsa deoparte lucrările științifice pur descriptive, sînt totuși îndatorat științei arheologice. Și nici n-ar putea fi altfel : cartea de față este un imn de laudă închinat rezultatelor muncii neobosite și spiritului critic al cercetătorilor care, dintr-un simț al modestiei demn de imitat, trec sub tăcere lucruri în jurul cărora s-ar putea

face publici- tate. Din această îndatorare izvorăște și încercarea mea de a evita îmbinările neveridice și accentele false. *Romanul arheologiei* este un roman în stil baroc, în măsura în care descrie anumite evenimente sau anumite vieți la modul romantic (în înțelesul propriu al termenului, adică de loc contrarii realității). Totuși, este și un roman „realist", în sensul că nu relatează fapte înfrumusețate de imaginația autorului, ci numai fapte obiective, cărora nu li s-a adăugat nici o înfloritură, decât dacă aceasta a fost transmisă de însăși istoria epocii respective.

Fără îndoială că specialistul, care va lua în mînă această carte, va descoperi în ea unele erori. De exemplu, ortografia numelor proprii a fost pentru mine o piedică aproape de neînvins. De nenumărate ori a trebuit să aleg între o mulțime de ortografii diferite pentru imul și același nume. Conformîn- du-mă spiritului acestei cărți, în cele din urmă m-am hotărît să le scriu în modul cel mai curent. De altfel, cugetul meu a fost ușurat cînd am citit în *Istoria antichității* de marele istoric Ed. Meyer (care se adresa totuși specialiștilor) următoarea remarcă : n-am văzut altă soluție decît aceea de a mă
abține să mă supun vreunui principiu." Să-i fie îngăduit autorului unei simple expuneri să se alăture părerii unui eminent istoric.

In afară de aceasta, este probabil că am comis nu o singură eroare de fapt, lucru inevitabil cînd încerci pentru prima dată să condensezi o materie atît de bogată, care înglobează nu mai puțin de patru științe specializate. Accept, deci, cu recunoștință corectările pe care vor binevoi să mi le aducă cititorii competenți.

Nu sînt tributar numai științei, ci și unui anumit gen literar, sau, mai precis, creatorului unui gen căruia cartea mea îi aduce modesta ei contribuție. Paul de Kruif, medic american, a fost primul — după cîte știu — care a deschis dezvoltarea unei ramuri a științei într-un fel atît de viu, încît lucrarea lui se citește cu aceeași pasiune de care, în secolul nostru, se bucură doar romanele polițiste. în 1927, de Kruif descoperi că dezvoltarea bacteriologici, privită și clasificată în mod obiectiv, conținea elemente de roman și că înseși problemele științifice cele mai complexe pot fi prezentate în chip foarte simplu și pe înțelesul tuturor, dacă sînt descrise metodele de lucru, dacă îl faci pe cititor să parcurgă drumul care l-a condus pe savant de la ipoteză la soluție. El descoperi astfel că ocolișurile, răscrucile și fundăturile de care se izbește cărturarul ca urmare a limitelor sale omenești, a întâmplărilor nefericite sau a influențelor contrarii, fac din aceste încercări o aventură dramatică și cu deosebire pasionantă. Astfel s-a născut cartea lui despre *Vînătorii de microbi.* Chiar și titlul, datorită căruia modesta denumire de „bacteriolog" s-a transformat într-o categorie umană, conține în sine — prin însăși această transformare — programul unei noi categorii literare, și anume romanul întemeiat pe fapte.

După prima tentativă realizată de Paul de Kruif, noua metodă literară a

fost aplicată la aproape fiecare ramură a științei de către unul sau mai mulți autori. De obicei, scriitorii în cauză au fost de cele mai multe ori niște dile- tanți, din punct de vedere științific. După părerea mea, critica acestor lucrări ar putea pomi de la următorul punct de vedere : care este, în cărțile lor, raportul dintre știință și literatură ; cine ocupă locul de căpetenie : „faptele" sau „romanul" ? Am impresia că cele mai bune lucrări ale genului sînt cele care își extrag elementul romantic din simpla înșiruire a faptelor, lăsîndu-le acestora primul loc. Am căutat, în cartea mea, să mă supun acestui principiu și sper că astfel am făcut un serviciu cititorului iubitor de „certitudini" și dornic să poată, drept urmare și în ciuda caracterului său aparent de roman, să se slujească de această lucrare ca de un îndreptar. Și o poate face.

Am procedat astfel și pentru că, în acest domeniu, am o precursoare, care aparține celeilalte categorii. Este vorba despre Anne Terry White și despre cartea ei *Lumi dispărute* (Lost Worlds), care mi-a căzut în mînă tocmai cînd isprăvisem *Zei, morminte, cărturari.* Doresc să exprim aici înalta mea considerație față de colega americană și față de lucrarea ei. Sînt de părere însă că principiul „faptul înaintea romanului" este mai indicat. De aceea, contrar doamnei White, am vrut să fiu de folos celor care manifestă un interes, fie și îndepărtat, față de știința vremurilor trecute. Nu m-am sfiit deci să întrerup firul povestirii mele cu date și expuneri și am adăugat, în anexă, o bibliografie, hărți, tabele cronologice.

In încheiere, țin să mulțumesc tuturor acelora care m-au ajutat. Profesorii dr. Eugen von Mercklin, dr. Cari Rathjans și dr. Franz Termer au avut bunăvoința să-mi revadă manuscrisul, fiecare pentru partea sa de specialitate. Profesorii dr. Kurt Erdmann, dr. Hartmut Schmokel și biograful lui Schliemann, dr. Ernst Meyer, au adus apoi cîteva îndreptări importante. Cu toții mi-au dat indicații prețioase, mai cu seamă prin procurarea de cărți (în această privință trebuie să-mi exprim gratitudinea față de profesorul dr. Walter Hagemann) și mi-au îngăduit să suprim la timp cîteva greșeli. Le mulțumesc nu numai pentru sprijinul lor, dar, și mai ales, pentru înțelegerea de care au dat dovadă față de o carte situată absolut în afara cadrului științei. De asemenea, țin să-mi exprim recunoștința față de Edda Ronckendorff și Erwin Duncker, care m-au scutit de o bună parte a traducerilor, adeseori foarte anevoioase.

C.W.C.

Noiembrie 1949

CARTEA STATUILOR

Ce miracol I Te-am implorat, o Pămînt, Să ne dăruiești izvoare din care să bem Și ce-a țâșnit din sinul tău ?
Există oare viață în străfundul abisului ?
O rasă nouă stă ascunsă sub lavă ?
Vom fi oare în stare să găsim ce s-a pierdut ? Greci și romani, veniți! iată, bătrînul Pompei reînvie, cetatea lui Hercule e din nou zidită I

SCHILLER

PROLOG
DESPRE
PAMÎNTUL ANTIC

IN ANUL 1738, Maria-Amelia-Christina, fiica lui August al III-lea de Saxa, părăsește curtea din Dresda și se căsătorește cu Charles de Bourbon, rege al celor Două-Sicilii.

Tînăra regină avea pasiunea artelor. Scormonind prin palatul și grădinile din Neapole, descoperă cîteva statui și sculpturi, dintre care unele fuseseră găsite din întâmplare, înainte de ultima erupție a Vezuviului, iar altele, scoase la lumină de un anume general d'Elboeuf.

Fermecată de frumusețea acestor opere, stăruie pe lîngă augustul său soț să dispună continuarea căutării unor noi piese. Cu prilejul erupției mari, din lima mai 1737, pîntecul Vezuviului s-a deschis, iar o parte din vîrful său s-a spulberat în țăndări. De mai bine de un an însă, vulcanul stătea nemișcat sub cerul senin. Regele cedă deci rugăminților tinerei sale soții.

Firește, săpăturile trebuiau continuate din punctul în care le lăsase d'Elboeuf. Regele îl consultă pe Cavalerul Rocco Gioacchino de Alcubierre, comandantul trupelor de geniu. Spaniolul adună muncitori, unelte și praf de pușcă. Lucrările prezentau numeroase dificultăți. Stratul de lavă, tare ca piatra, avea o grosime de cincisprezece metri. De la o fîntînă descoperită de d'Elboeuf au fost săpate galerii și puțuri de mină. Apoi veni și clipa cînd cazmaua se izbi de metal cu un zgomot vibrant, ca de clopot. Se descoperiră trei fragmente de bronz, reprezentând niște cai de dimensiuni care depășeau mărimea naturală.

Organizatorii au procedat atunci la lucrul cel mai inteligent, pe care ar fi trebuit să-l facă din capul locului, și-anume au făcut apel la un specialist. Marchizul don Marcello Venuti, umanist, directorul Bibliotecii regale, a fost însărcinat cu supravegherea lucrărilor. El scoate la lumină trei statui de marmură — romani îmbrăcați în togă, coloane pictate și un cal de bronz. Perechea regală vine să le admire. Marchizul coboară în șanț, cu ajutorul unei frînghii. Descoperă o scară, iar după forma ei bănuiește că făcea parte dintr-o anumită clădire : indicație verificată la 11 decembrie 1738, zi în care s-a des-

13 coperit o inscripție care pomenea că un anume Rufus construise pe cheltuiala sa proprie *Theatrum Herculanense.*

Astfel s-a descoperit un oraș învăluit în lavă. Acolo unde se afla un teatru, trebuia să fie și o localitate. Printre rîurile de lavă împietrită, d'Elboeuf — fără să-și dea seama — săpase drept în mijlocul scenei I Scena era plină de sculpturi, îngrămădite unele peste altele ; torentul de lavă dărîmase cu violență zidul posterior al teatrului, iar statuile de piatră care împodobeau scena rămăseseră țintuite locului de o mie șapte sute de ani.

Inscripția dădea și numele orașului: Herculanum.

LAVA, rocă fluidă care se revarsă, amestecată cu tot felul de minereuri, devine substanță sticloasă, o nouă piatră. Sub un asemenea acoperiș, la douăzeci de metri adîncime, se află Herculanum.

De sus ploua cu lapili, mici pietre vulcanice, uneori atît de mici ca un fir de păr, amestecate cu cenușă densă, aruncate toate din inima vulcanului. Se așternură afinat pretutindeni și puteau fi îndepărtate cu un instrument ușor. Multă vreme a rămas Pompei sub stratul de lapili, înfundat nu așa de adine cit fusese îngropat orașul frate.

Cum se întîmplă adesea în istorie, ca și în viața omului, întâi se începe cu ceea ce este mai greu, iar drumul cel mai lung este considerat cel mai scurt.

De la data cind d'Elboeuf începuse să sape au trecut 35 de ani pînă cînd s-a purces la degajarea Pompeiului.

Cavalerul de Alcubierre, căruia i se încredințaseră săpăturile, era nemulțumit de descoperirile sale. Charles de Bourbon și-ar fi putut organiza un muzeu cum nu se afla altul în lume. Totuși, regele și ofițerul de geniu au fost de aceeași părere, și anume ca de data aceasta să nu se mai sape orbește în zgură, ci să se înceapă din locul pe care l-au indicat savanții spunînd : aici se află orașul Pompei, care, după izvoarele antice, a fost îngropat în aceeași zi cu orașul Herculanum.

Cele petrecute de acum înainte seamănă cu jocul pe care copiii îl numesc „foc și apă“ ; jucat însă cu un partener care, în loc să strige „Foc“, cînd îți apropii mîna de obiectul căutat, strigă „Apă 1“

Invidia, lăcomia de avere, nerăbdarea au jucat aici rolul partenerului necinstit.

La 1 aprilie 1748 au început săpăturile. La 6 aprilie s-a găsit prima (și minunata) pictură murală. La 19 aprilie s-a pătruns pînă la primul mort. Era un schelet lungit la pămînt, din mîinile căruia (crispate într-un gest de cuprindere) se rostogoliră monede de aur și de argint.

Insă, în loc să se sape mai departe, sistematic, în loc să se exploateze cele descoperite pentru a se ajunge la unele concluzii care să economisească timpul, s-a astupat la loc groapa — fără ca nimănui să-i trecă prin minte că se pătrunsese în mijlocul Pompeiului — și s-a început o altă săpătură.

Nici nu putea fi altfel. Ceea ce îmboldea perechea regală era numai încîn- tarea unor laici cultivați (în ce privește cultura, chiar și regele nu era prea avansat) ; ceea ce îl interesa pe Alcubierre era rezolvarea unei probleme tehnice (Winckelmann va spune mai tîrziu, cu mînie, că acest cavaler avea tot atît de multe puncte comune cu antichitatea cît au „luna și racul") ; iar toți ceilalți salariați nutreau doar gîndul ascuns că vor reuși poate să dea o lovitură rapidă și norocoasă, dacă vor auzi iarăși zornăitul aurului și argintului sub tîrnăcop (din 24 de oameni care săpau la 6 aprilie, 12 erau pușcăriași, iar ceilalți prost plătiți).

Se descoperise partea din amfiteatru destinată spectatorilor. Dacă nu se găseau nici statui, nici aur, nici podoabe, atunci se săpa în altă parte. In sectorul porții Herculane s-a săpat o vilă despre care — nimeni nu știe cum s-a format părerea — se bănuia pe nedrept că ar fi fost casa lui Cicero. (Asemenea presupuneri, luate complet din aer, au jucat un rol în istoria arheologiei, și încă adesea un rol foarte fecund.) Pereții acestei vile erau zugrăviți cu fresce minunate, care au fost decupate și copiate. Apoi vila a fost acoperită la loc. In cele din urmă, regiunea din jurul Pompciului timpuriu a rămas timp de patru ani cu totul nebăgată în seamă. Săpăturile s-au întors iarăși la Her- culanum, unde s-a descoperit una dintre cele mai interesante comori antice de pe atunci : vila cu bibliotecă în care locuise filozoful Philodemos, astăzi numită *Villa dei papiri.*

In 1754 s-au descoperit iarăși, în partea sudică a Pompeiului, resturile unui mormînt și ale unor ziduri antice. De atunci și pînă azi — cu foarte mici întreruperi — s-a săpat în amîndouă orașele, dîndu-se la iveală minuni după minuni.

NUMAI prin cunoașterea naturii catastrofei care s-a abătut asupra celor două orașe putem înțelege reacția provocată de această descoperire asupra secolului preclasic.

Pe la mijlocul lunii august din anul 79 î.e.n. au început să se manifeste primele semne care prevesteau o erupție a Vezuviului, așa cum se întîmplase deseori și mai înainte. Dar, în dimineața zilei de 24, s-a văzut că era vorba de începutul unei catastrofe fără precedent. Vîrful muntelui se crăpă în bubuituri de tunete. O coloană de fum se ridică pe cerul brăzdat de fulgere, o ploaie de pietre și de cenușă se pomi să cadă, acoperind lumina soarelui. Păsările cădeau moarte în plin zbor, oamenii alergau țipînd, animalele se tîrau urlînd. Nu se știe bine de unde, din cer sau din pămînt, năvăleau torente de apă, care inundau străzile.

într-o dimineață însorită, două orașe s-au trezit în liniște ca să-și înceapă obișnuitele munci matinale. Amîndouă au fost distruse, dar în chip deosebit. O avalanșă de noroi, amestec de cenușă, ploaie torențială și lavă, se năpusti asupra orașului Herculanum, luă cu asalt străzile, începu să se ridice, trecînd peste acoperișuri, țîșni prin uși și prin ferestre, umplu orașul, așa cum se um-

15 ple un burete cu apă, și acoperi totul și toate viețuitoarele care nu fugiseră din primul moment 1

Pompei a avut o altă soartă. N-a fost atins de valul de lavă de care, pe cît se pare, nu puteai să scapi decît într-un singur fel: prin fugă. Totul a început cu o ploaie fină de cenușă, care putea fi spulberată ; pe unnă căzu o ploaie de pietricele, iar apoi bucăți de rocă, grele de cîteva kilograme. încetul cu încetul, locuitorii începură să înțeleagă gravitatea primejdiei. Dar era prea tîr- ziu. Aburi sulfuroși se infiltrau prin cercevele și crăpături, pătrundeau pe sub cearșafurile în care oamenii își înfundau fețele. Dacă alergau spre aer curat, o grindină de pietriș le cădea în cap, îi făcea să dea înapoi cu groază. Abia reintrați în casă, tavanul li se năruia deasupra lor. Cîțiva scăpară, dar nu pentru lungă vreme. Ghemuiți sub vreo scară sau sub vreun coridor boltit, au mai trăit încă o jumătate de oră de groază. După care au murit sufocați de vaporii sulfuroși.

După patruzeci și opt de ore, a apărut soarele. Herculanum și Pompei încetaseră să mai existe. Pe o rază de optsprezece kilometri, întreaga regiune era devastată, ogoarele înghițite în adîncurile pămîntului. Norii de cenușă ajunseră pînă în Africa, Siria și Egipt. O coloană subțiratică de fum se mai ridica încă din gura Vezuviului. Cerul își regăsise limpezimea.

TREBUIE să ne închipuim cît de zguduitor a fost acest eveniment pentru toate științele care se ocupă de trecut.

De atunci s-au scurs aproape o mie șapte sute de ani.

Alți oameni, cu o altă cultură, cu alte obiceiuri și totuși atașați prin legături de sînge cu cei îngropați, au înfipt lopata în pămînt și au scos la lumină tot ce se odihnea de multă vreme. Fapta se poate compara cu miracolul unei învieri din morți.

Deformat de știința pe care o practică și eliberat de orice sentiment cucernic, cercetătorul poate fi îndemnat să socotească un mare noroc asemenea catastrofe. „Nu cunosc ceva mai interesant...", spunea Goethe despre Pompei, în mod cu totul profan. Nu există nici o altă posibilitate, decît o asemenea ploaie de cenușă, pentru a se pune la îndemîna urmașilor cercetători un oraș în toată desfășurarea vieții zilnice. Pentru a reda mai bine starea de fapt putem spune că orașul a fost conservat special pentru posteritate.

Nu era vorba că aici un oraș pierise de moarte naturală, prin îmbătrînire. Ci, dimpotrivă, că niște orașe vii fuseseră atinse cu bețișorul fermecat și legea timpului, a trecerii și a devenirii își pierduse dintr-o dată puterea.

PINA la data primelor săpături, nu se cunoștea decît acest unic fapt: că două orașe fuseseră acoperite de lavă. Cînd drama a putut fi reconstituită, povestirile autorilor antici prinseră viață. Toată lumea s-a cutremurat de cumplita catastrofă, care a întrerupt cu atîta brutalitate șirul lucrurilor,

încît

16 oamenii n-au mai avut nici măcar timpul necesar să scoată din cuptor pîinea sau purcelul de lapte.

Ce poveste ascund oare resturile unor schelete legate în lanțuri, doi sclavi, țintuiți locului, în vreme ce totul se prăbușea în jurul lor ? Pînă cînd moartea i-a înăbușit urletele, cît trebuie să se fi chinuit un cîine, legat și el, într-o cameră în care pietroaiele au pătruns prin uși și prin ferestre, uroîndu-se încet, pînă la tavan ?

Săpăturile scoteau la iveală dramele unor familii în luptă cu primejdia și moartea. Cel din urmă capitol al celebrului roman scris de Bulwer, *Ultimele zile ale orașului Pompei,* nu este cu nimic de necrezut. Au fost găsite mame care-și țineau copiii strins în brațe : au încercat să-i apere chiar și cu ultima zdreanță de voal, înainte de a se sufoca o dată cu ei. Au fost dezgropați bărbați și femei care-și luaseră cu ei bogățiile, dar, abia ajunși la poartă, se prăbușiră sub ploaia de pietre, strîngînd într-o ultimă sforțare, banii și bijuteriile. *Cave canem,* scrie pe mozaicul din fața casei locuită de Glaucus, personajul din cartea lui Bulwer. In prag, două fete tinere au stat o clipă pe gînduri, înainte să fugă — voiseră să ia cu ele lucruri de preț — și-apoi a fost prea tîrziu.

In fața porții lui Hercule s-au găsit, îngrămădite unele peste altele, cadavre avînd brațele încărcate cu obiecte și mobile ; sub povara lor și-au aflat sfîrșitul. într-o cameră acoperită de lavă, au apărut scheletul unei femei și-al unui cîine. In urma unui examen mai atent, a fost dezvăluită o dramă înspăi- mîntătoare : în timp ce scheletul cîinelui își păstrase forma, osemintele femeii zăceau împrăștiate în toate colțurile încăperii. împrăștiate de cine ? Or, nu cumva, tîrîte ? Tîrîte poate de cîinele care, chinuit de foame, se va fi întors pe nesimțite la starea de sălbăticie și care își va fi amînat o clipă moartea, aruncîndu-se asupra stăpînei ca s-o sfîșie și s-o mănînce ? Puțin mai departe o ceremonie mortuară a fost întreruptă. Așa cum cei invitați s-au întins pe paturi în așteptarea banchetului funebru, tot așa au fost regăsiți, după o mie șapte sute de ani, celebrîndu-și propria lor înmormîntare.

Iată, aici, șapte copilași pe care moartea i-a surprins pe cînd se jucau, neștiutori. Dincolo treizeci și patru de persoane, urmate de o capră care, zbătîn- du-și cu desperare talanga atîmată la grumaz, căutase de bună seamă o umbră de securitatea în locuința oamenilor. Pe cel care stătuse prea mult pe gînduri, dacă să fugă sau nu, nici curajul, nici îndemînarea, nici voinicia nu l-au mai putut salva. A fost găsit un bărbat cu trup de hercule. In van încercase să-și ocrotească nevasta și fiica de paisprezece ani, care alergau înaintea Iui. Toți trei s-au prăbușit deodată. Intr-un ultim efort, omul a mai încercat să se ridice. Apoi, amețit de vaporii de sulf, s-a prăvălit ușor și s-a răsturnat pe spate, fără suflare. Cenușa l-a acoperit și i-a păstrat forma. învățații au turnat ipsos în acest tipar de lavă și au obținut o formă omenească : trunchiul unui pompeian mort.

Cît de mare trebuie să fi fost groaza celui care, rămas în urmă, într-o

casă acoperită cu lavă, descoperă deodată că toate ieșirile sînt astupate ? Dă să

 apuce
o secure să sfarme zidul I Cînd, în
spatele zidului, află un al doilea și, după ce se zbătu zadarnic, se prăbuși sub o avalanșă de dărâmături I

Altă dată fremătînd de viață și de mișcare, oasele, templele închinate zeiței Isis, amfiteatrul — toate s-au găsit nevătămate. în cabinetele de lucru s-au găsit tăblițe de ceară, în biblioteci — suluri de papirus, în ateliere — unelte, la terme — strigilii. Pe mesele din hanuri se mai păstrau încă amforele și banii pe care ultimul client îi aruncase în grabă. Pe pereții tavernelor s-au regăsit versurile unor îndrăgostiți, duioși ori desperați, și, pe pereții vilelor, fresce „cu mult mai frumoase decît operele lui Rafael", după părerea lui Venuti.

Față de toate aceste descoperiri, omul cultivat din secolul al XVIII-lea, căruia Renașterea îi lăsase moștenire gustul pentru frumosul antic, dorea totuși — într-o epocă în care științele exacte abia începeau să-și răspîndească influența — să se consacre sudierii realității și să nu se limiteze numai la un estetism admirativ.

Pentru a împăca cele două puncte de vedere era nevoie de un om care să fioată îmbina dragostea față de arta antică, cu metodele cercetării științifice, n momentul începerii primelor săpături de la Pompei, omul care urma să-și consacre viața acestei misiuni lucra la biblioteca unui nobil de lîngă Dresda. La vîrsta de treizeci de ani, nu făcuse încă nimic important. Douăzeci și unu de ani mai tîrziu însă, aflînd de știrea morții sale, celebrul Gotthold Ephraim Lessing scria : „Iată cel de-al doilea scriitor căruia i-aș fi dăruit bucuros câțiva ani din viața mea 1“

WINCKELMANN
SAU
ÎNCEPUTURILE UNEI ȘTIINȚE

ANGELIKA KAUFMANN ne-a lăsat, în 1764, la Roma, un portret al profesorului ei, Winckelmann, așezat în fața unei cărți deschise, cu pana în mînă. Sub o frunte de intelectual, lucesc doi ochi mari, de culoare închisă. Nasul este lung și aproape burbonic. Gura delicată, bărbia rotunjită. întreaga fizionomie pare că aparține mai degrabă unui artist decît unui cărturar : „Natura l-a înzestrat cu toate calitățile unui om desăvârșit", spune Goethe.

S-a născut la Stendal, în 1717. Tatăl său era cizmar. In copilărie hoinărea în căutarea tuturor gorganelor din împrejurimi și-și îndemna colegii să dezgroape ume vechi. In 1743 primește postul de director adjunct al școlii din Seehausen. „Mi-am îndeplinit funcția de institutor cu mare onestitate și, în timp ce predam alfabetul unor copii prăpădiți, doream cu strășnicie să ajung la cunoașterea Frumosului și meditam la metaforele lui Homer." In 1748, contele de Bunau (lingă Dresda) îi oferi o slujbă de bibliotecar. Părăsi fără păreri de rău Prusia lui Frederic, „țară despotică", la care, de cîte ori se gîndea, îl cuprindeau fiorii: „Știu doar un singur lucru : că aș fi fost supus sclaviei mai mult decît alții." Schimbarea de reședință îi va orienta cariera. Intră într-un cerc de artiști cunoscuți. La Dresda, descoperi cea mai importantă colecție de antichități din Germania, care îl făcu să dea uitării toate proiectele (nutrea dorința să plece în Egipt). Iși publică primele broșuri, care au răsunet în toată Europa. Dotat cu un spirit foarte independent, nu e legat de nici o dogmă și se convertește la catolicism numai ca să poată căpăta o slujbă în Italia; Roma merită sacrificii.

In 1758, îl aflăm bibliotecar și totodată administratorul colecțiilor cardinalului Albani. In 1763, este numit conservator șef al tuturor antichităților din Roma și din împrejurimi; vizitează Heroulanum și Pompei. In 1768, moare asasinat.

TREI dintre lucrările lui Wickelmann au pus bazele științei arheologice.

Este vorba de *Epistolele* despre descoperirile de la Herculanum, de

Istoria [redacted]*artei antice,* opera sa de căpetenie, și de *Monumenti antichi inediti.*

***2**

1

Săpăturile de la Herculanum și Pompei au fost întreprinse fără nici un plan. Mai grave însă decît dezordinea lucrărilor au fost intrigile încurajate de egoismul suveranilor, care interziceau străinilor, fie că erau turiști ori savanți, să vadă colecțiile și să le facă cunoscute marelui public. Numai un șoarece de bibliotecă, pe nume Bayardi, primise din partea regelui autorizația de a întocmi primul catalog al descoperirilor. Acesta se așternu la lucru fără să-și dea măcar osteneala să viziteze șantierele de săpături. Scria, scria de zor, — înainte de a intra în miezul lucrării scrisese, în 1752, cinci volume, adică 2 677 pagini. Invidios și rău, izbutește să interzică, prin ordin ministerial, publicațiile unor autori care, în loc să bată pasul pe loc la prefață, intraseră în subiect.

Datorită lipsei unei lucrări preliminarii de orice fel, cînd un cărturar ajungea să-și procure anumite obiecte ca să le examineze, se lansa — ca Martorelli — în teorii complet eronate. într-o lucrare în două volume, însumînd 652 de pagini, acesta a vrut să dovedească, pornind de la o călimară găsită cu prilejul săpăturilor, că cei vechi foloseau cărți de formă pătrată și nu suluri, — cu toate că avea la îndemînă toată colecția de papirusuri ale lui Philodemos.

In 1757, Valetta tipări primul in-folio despre antichități, care l-a costat pe rege 12 000 de ducați. Winckelmann intră de-a dreptul în această atmosferă de gelozii și intrigi, îmbîcsită de praful unor capete acoperite cu peruci. Deși era socotit drept un spion, obține totuși, după nemaipomenite piedici, autorizația de a vizita muzeele regale. Dar i se interzice să facă cea mai mică schiță.

Amărît de asemenea practici, Winckelmann găsește, din fericire, un aliat. In mănăstirea călugărilor augustini, unde era găzduit, face cunoștință ou părintele Piaggi, pe care îl surprinde îndeletnicindu-se cu o treabă ciudată și migăloasă. In acea vreme, după ce se descoperise însemnata bibliotecă din Villa dei Papiri, cărturarii au rămas înmărmuriți la vederea atîtor documente antice. Dar, cînd au vrut să le țină în mînă, ca să le examineze, ele s-au prefăcut în pulbere. Zadarnic s-au încercat tot felul de procedee prin care să se salveze sulurile de papirus I Pînă cînd, într-o zi, veni un călugăr care purta „un instrument asemănător celui de care se shijesc peruchierii ca să onduleze părul" și care susținu că poate să desfășoare sulurile ou ajutorul lui. I s-a îngăduit să încerce.

Cînd Winckelmann intră în chilia călugărului, acesta se consacra experiențelor lui de mai mulți ani. Izbutea destul de bine să desfășoare textele ; dar se izbea de neînțelegerea regelui și a lui d'Alcubierre, care nu recunoșteau cît de dificilă era munca lui.

In timp ce Winckelmann îi ținea tovărășie, călugărul tuna și fulgera

împotriva tuturor lucrurilor pe care le observa lesne din locul său retras de lume. Cu nesfîrșite precauții și cu o mare îndemînare înfășură pe aparatul său, milimetru cu milimetru, un papirus carbonizat. In același timp, critica slăbiciunea regelui, incapacitatea funcționarilor și a lucrătorilor. Cînd, în sfîrșit, izbuti să întindă în fața lui Winckelmann o nouă pagină dintr-un tratat despre muzică, aparținînd lui Philodemos, mîndru de isprava lui, nu conteni să-i înfiereze pe pripiți și pe geloși.

20

Winckelmann era cu atît mai sensibil la argumentele călugărului cu cit îi era interzis și pe mai departe să viziteze locul săpăturilor și era nevoit să se mulțumească cu muzeul — în care nici măcar nu avea dreptul să facă copii. Corupe niște paznici, care-i arătară cîteva lucruri. Dar, între timp, se fac descoperiri care dezvăluie un nou aspect al civilizației antice. Era vorba mai ales de opere erotice. O sculptură reprezenta un satir îmbrățișînd cu voluptate o capră. Strimt la minte, revoltat la culme și cuprins de pudoare, regele expediază toate aceste opere la Roma, unde sînt puse sub cheie. Winckelmann n-a avut prilejul să ie vadă niciodată.

In ciuda tuturor dificultăților, el publică, în 1762, prima sa *Epistola* „despre descoperirile de la Herculanum". Doi ani mai tîrziu, vizitează din nou orașul și muzeul, apoi publică a doua *Epistolă.* Cele două opere, care abundă în critici necruțătoare, conțineau aluzii la datele culese de la călugăr. Cînd traducerea franceză a celei de-a doua *Epistole* sosi la curtea din Neapole, un val de indignare se ridică împotriva neamțului căruia i se acordase o favoare atît de rară (să viziteze muzeul) și care se dovedise atât de nerecunoscător. Atacurile lui Win- ckelvnann erau fără îndoială justificate, iar mînia lui întemeiată. Dar toate acestea nu mai au astăzi nici o importanță. Valoarea epistolelor constă în aceea că, pentru prima dată, săpăturile de la poalele Vezuviului erau descrise într-un mod limpede și obiectiv.

Cam tot în acea epocă apăru și opera capitală a lui Winckelmann : *Istoria artei antice.* In această lucrare, el izbutește să claseze o mulțime de monumente și — așa cum amintește el însuși, cu îndreptățită mîndrie — să descrie, „fără de nici un model", evoluția artei antice. Grație cîtorva indicații aflate în autorii antici, construiește un întreg sistem, interpretează cu o remarcabilă intuiție primele rezultate obținute și își exprimă ideile cu o asemenea ardoare, încît trezește în lumea cultivată pasiunea față de idealurile antice, pasiune care a dat naștere epocii „clasice".

Cartea lui a avut o influență puternică asupra arheologiei. Ea a inspirat oamenilor dorința de a se consacra cercetării Frumosului, le-a indicat putința de a înțelege civilizațiile antice prin analiza monumentelor și le-a dat speranța că, într-o bună zi, vor putea dezgropa minuni necunoscute, care zăceau încă acoperite, ca orașul Pompei.

Winckelmann a dăruit arheologiei primul ei instrument științific

publicînd, în 1767, *Monumenti antichi inediti.* „Fără de nici un model", el a devenit un model 1 Ca să explice și să interpreteze operele de artă, Winckelmann parcurge întreg domeniul mitologiei grecești, fără să treacă cu vederea nici cel mai mic amănunt demn de reținut. Astfel, el a eliberat vechile metode de prejudecățile filologice, de tutela istoricilor învechiți, ale căror scrieri erau, pînă la el, literă de evanghelie.

WINCKELMANN a comis multe greșeli, s-a aventurat adesea în concluzii pripite. Idealiza antichitatea. Nu toți grecii erau totuși „oameni asemănători

21 zeilor". In pofida abundenței de monumente, cunoașterea pe care o avea despre arta antică rămîne limitată. El văzuse, mai cu seamă, copii din perioada romană, curățate și lustruite de apă și de nisip. Lumea antică nu cunoscuse strălucirea acestui alb auster. Ea era atît de împestrițată, încît cu greu ne putem face azi o idee precisă. La origine, sculptura greacă era colorată. Pe statuia unei femei, din Acropola Atenei, se află urme de roșu, verde, albastru și galben. Nu numai că statuile aveau adesea buzele roșii, dar și ochii erau însemnați cu pietre prețioase și gene artificiale, aspect care ni se pare astăzi destul de straniu. Winckel- marm păstrează meritul de a fi instaurat ordinea în locul haosului, de a fi înlocuit prin fapte ipotezele și legendele, și, în afară de influența pe care a exercitat-o asupra clasicismului german, prin Goethe și Schiller, de a fi înarmat știința cu instrumentele pe care arheologul le va putea întrebuința într-o bună zi ca să smulgă din întunericul trecutului alte civilizații, încă și mai vechi.

IN ANUL 1768, întors dintr-o călătorie în Germania, face, la Trieste, cu- noștință cu un italian. Nu bănuia că avea de-a face cu un criminal condamnat de mai multe ori. Nu putem decît presupune că anumite gusturi particulare l-au incitat pe Winckelmann să caute tovărășia acestui fost bucătar și întreținut, ba chiar să-l invite să cineze în camera lui. Winckelmann era un client de vază al hotelului. Bine îmbrăcat, întreaga lui înfățișare trăda omul de lume și adeseori avea obiceiul să arate niște bani de aur, pe care îi avea ca amintire dintr-o audiență la Maria-Tereza. Italianul, care răspundea la numele cît se poate de nimerit de Arcangeli, făcu rost de un ștreang și de un cuțit.

Crima a avut Ioc în seara de 8 iunie 1768. Alezat la biroul său, savantul, pe jumătate dezbrăcat, făcea niște corecturi. Italianul intră, îi aruncă ștreangul în jurul gîtului, îl doborî după o luptă scurtă și îi dădu șase lovituri de cuțit. Rănit de moarte, Winckelmann izbuti, într-o ultimă sforțare, să coboare scara, dar, la vederea unui om livid și plin de sînge, slujitorii și îngrijitoarele, încremeniți de spaimă, nu se desmeticiră decît foarte tîrziu că omul avea nevoie de ajutor. Muri după cîteva ceasuri. Pe masa Iui de lucru s-a găsit o foaie care purta ultimul cu- vînt scris de mîna

lui: „Trebuie..."

După ce scrisese acest cuvînt, un ucigaș smulsese pana din mîna unui mare învățat, întemeietorul unei științe noi.

Opera lud și-a dat însă roadele. El are discipoli în lumea întreagă. Au trecut aproape două sute de ani, și totuși, în fiecare an, în marile institute din Roma și din Atena, arheologii mai sărbătoresc încă „Ziua lui Winckelmann", la 9 decembrie, data nașterii lui.

PIONIERII ISTORIEI

DACĂ DESCHIDEM, astăzi, o carte de istoria artei, cu reproduceri după operele antice, vom sta pe gînduri o clipă, apoi, îndată vom fi cuprinși de o mare uimire. S-ar părea că autorii unor asemenea lucrări n-au avut de întîm- pinat nici o greutate în a indica, foarte exact, dedesubtul reproducerilor, despre ce este vorba. Iată, spre exemplu, capul acesta, scos din pămînt de un țăran din Campania, este al lui Augustus ; această statuie ecvestră îl reprezintă pe Marc Aureliu ; iată-1 și pe bancherul Lucius Caecilius Jucundus ; sau, ceva și mai extraordinar : iată-1 pe *Apolo Sauroctonul* de Praxitele și o amazoană de Poli- clet; sau, mai departe, „Zeus răpind o fată adormită", decorație de pe un vas nesemnat lucrat de Duris.

Oricare dintre noi își va pune întrebarea, de unde și-a adunat datele autorul acestor note, cum poate el deosebi cu atîta siguranță sculpturi care nici măcar nu poartă parafa autorului, nici denumirea a ceea ce reprezintă ?

Acum să ne plimbăm puțin printr-un muzeu, unde putem admira foi de papirus îngălbenite, pe jumătate descompuse, roase de secole. Vedem fragmente de vase, lucrări în relief, coloane acoperite cu desene și semne bizare, cu hieroglife și cu caractere cuneiforme. Știm că anumiți oameni pot citi asemenea semne, așa cum noi am citi un ziar sau o carte. Dar știm noi oare de cîtă înțelegere a fost nevoie ca să se poată pătrunde secretul acestor limbi și scrieri, pe care nimeni nu le mai vorbea și nu le mai scria, într-o epocă în care Europa septentrională era încă o regiune barbară ? Ne întrebăm noi oare cum a fost posibil să se dea un sens acestor semne moarte ?

Să răsfoim lucrările istoricilor. Vom citi istoria unor popoare vechi, ale căror urme le regăsim astăzi în crîmpeie din limbajul nostru, în obiceiurile și moravurile noastre, în operele noastre de artă, și pînă și în sîngele nostru — cu toate că ele au trăit în țări îndepărtate sau într-o epocă

pierdută în negura timpului. Și acum să le parcurgem istoria. Nu este vorba despre legende și povești; ci despre cifre și date, nume de regi; știm cum au trăit, în pace sau în război, în casele sau în templele lor. Sîntem martorii gloriei sau decăderii lor, datate pre-

Băutor care cîntă, desen din interiorul unei cupe din epoca lui Epictet.

cis, în anume an, lună, zi — deși aceste fapte s-au petrecut cu multă vreme înaintea epocii noastre, înainte de a se fi inventat calendarul nostru.

De unde vin exactitatea și precizia tabelelor cronologice ?

NE-AM propus ca în cartea de față să descriem evoluția arheologiei; însă, ca să-i putem urmări dezvoltarea, nu trebuie să ne grăbim. Majoritatea întrebărilor pe care ni le-am pus mai sus se vor rezolva de la sine pe parcursul expunerii. Dar, spre a evita repetările fastidioase, să începem prin a evoca greutățile întîmpinate de arheologie și metodele de care ea se folosește ca să le învingă.

Augusto Jandolo, anticar din Roma, povestește în amintirile sale cum, o dată, pe cînd era copil, tatăl său l-a luat cu el și astfel a asistat la deschiderea unui sarcofag etrusc.

„N-a fost lucru prea ușor ca să se scoată capacul; în sfîrșit, el a fost ridicat în picioare, după care s-a prăvălit pe o parte. Ce a urmat după aceea, îmi voi aminti pînă în ultima clipă a vieții mele : culcat pe fundul sarcofagului, am zărit trupul unui soldat tînăr, îmbrăcat cu tot echipamentul lui, cască, suliță, scut și genunchiere. Vreau să fiu bine înțeles : nu am văzut un schelet, ci un trup cu forme bine conturate, întins țeapăn de parcă abia atunci fusese îngropat. A fost o vedenie de o clipă. Apoi, la lumina torțelor, totul păru că se spulberă. Casca se răsturnă la dreapta, scutul rotund căzu pe zale turtind platoșa, genunchierele se lăsară deodată în jos, unul la dreapta altul la stînga. în contact cu aerul, trupul, care stătuse nevătămat timp de secole, se prefăcu brusc în pulbere... în aer, în jurul torțelor, părea că plutește un praf auriu.“

Așa a apărut, pentru o clipă, un om care, odinioară, făcea parte din acel popor misterios căruia încă nu-i cunoaștem nici originea, nici rasa. Chipul lui s-a înfățișat doar pentru o clipă, după care resturile lui s-au descompus,

au dispărut pentru totdeauna. De ce ? Ca urmare a unei simple imprudențe.

24

Cu mult înaintea descoperirii orașului Pompei, cei care, în Italia, au dezgropat primele nuduri de marmură, au avut destulă minte ca să nu vadă în ele doar niște idoli păgîni. Ei au știut să le aprecieze și frumusețea ; totuși, pentru mărimile din Renaștere — prinți și cardinali, parveniți și condotieri — care le așezau în palatele lor, adevărate muzee, ele nu erau decît niște curiozități la modă. Se întîmplă adesea ca, în asemenea „muzee" particulare, o statuie antică să stea alături de embrionul uscat al unui copil cu două capete, un relief antic să fie așezat lîngă o pasăre împăiată care, în timpul vieții, fusese antinsă de sfnntul Francisc, prietenul păsărilor.

Pînă în secolul trecut, oamenii lacomi și mărginiți puteau să facă orice cu obiectele pe care le găseau : să și le însușească, să le distrugă chiar, dacă li se părea necesar. Nimic nu-i împiedica.

Pe Forum Romanum, loc de adunare al romanilor, unde cele mai splendide edificii înconjurau Capitoliul, în secolul al XVI-lea ardeau cuptoare de var, iar pietrele templelor slujeau drept material de construcție. Papii luau de-acolo blocuri de marmură cu care își împodobeau fîntînile din grădinile lor.

Serapeumul a fost aruncat în aer cu ajutorul prafului de pușcă numai pentru ca să se poată înfrumuseța grajdurile unui papă Inocențiu. Pietrele din băile lui Caracalla deveniră obiecte de vînzare bine plătite. Timp de patru secole, Coliseul a fost o adevărată carieră de piatră. în 1860, papa Pius al IX-lea nu s-a dat în lături să distrugă opere păgîne ca să înfrumusețeze aproape pe gratis o biserică.

In locul unor monumente intacte, arheologii din secolele XIX și XX n-au mai găsit decît ruine.

Dar, acolo unde nu se întîmplase nimic din toate acestea, acolo unde nici o mînă lipsită de minte, nici un hoț însetat de comori nu stricase nimic, acolo unde arheologul se afla în prezența unui trecut nevătămat — și cît de rar era acest lucru ! — tocmai acolo se iveau alte greutăți, legate de data aceasta de arta interpretării.

In 1856, la deschiderea unui mormînt din apropiere de Diisseldorf, s-a descoperit scheletul unui om care, după stratul geologic al pămîntului în care era îngropat, părea să fi trăit într-o epocă extrem de străveche. Astăzi, noi numim acest schelet „omul din Neanderthal". Pe atunci se socotea că erau oase de animal; doar dr. Fuhlrott, profesor într-un gimnaziu din Elberfeld a identificat corect descoperirea.

Profesorul Mayer, de la Bonn, a pretins la acea dată că osemintele aparțineau unui cazac mort în 1814. După Wagner, de la Gottingen, ele ar fi fost ale unui olandez bătrîn. Pruner-Bei, de la Paris, susținea că este vorba de un celt. Virchow, marele medic care a făcut atîta rău științelor abuzînd de autoritatea sa, declară că scheletul era al unui bătrîn bolnav de

gută. Științei i-au trebuit cincizeci de ani pînă cînd să se decidă că profesorul de gimnaziu din Elberfeld avusese dreptate.

Desigur, exemplul acesta ține de domeniul săpăturilor preistorice și de antropologie, mai degrabă decît de arheologia vremilor istorice. Dar iată un altul,

25 mai apropiat: trebuia să se situeze în timp una dintre cele mai celebre sculpturi grecești, grupul lui Laocoon. Winckelmann a situat-o în epoca lui Alexandru cel Mare. în veacul trecut, ea era considerată ca o capodoperă a școlii din Rodos, realizată în jurul anului 150 î.e.n. Alții o așezau la începutul epocii imperiale. Astăzi știm că această operă, datorată sculptorilor Agisandru, Polidor și Ateno- dor, datează de pe la jumătatea primului secol î.e.n.

E adevărat, orice interpretare este dificilă, chiar dacă documentele sînt intacte. Dar ce să mai spunem cînd trebuie pusă la îndoială autenticitatea lor ?

In legătură cu aceasta, cităm mistificarea absurdă căreia i-a căzut pradă profesorul Beringer, din Wurtzburg. Acesta publică, în 1726, o lucrare (al cărui titlu, în latinește, nu-1 reproducem aici, deoarece se întinde pe o pagină și jumătate), despre fosilele pe care el și elevii săi le-au găsit în împrejurimile orașului Wurtzburg. Era vorba de niște flori, niște broaște, un păianjen gata să înghită o muscă (petrificat împreună cu victima sa), o stea, o semilună, tăblițe acoperite cu scriere ebraică — în sfîrșit, cele mai bizare lucruri. Lucrarea cuprindea numeroase reproduceri. Desenate după natură, gravurile, admirabil executate, ilustrau textul tipărit. Cartea era voluminoasă, comentariul mușcător, necruțător față de adversarii profesorului. A fost vîndută, cumpărată, elogiată, pînă în ziua cînd s-a descoperit cumplitul adevăr : elevii îi jucaseră o festă profesorului, fabricînd ei înșiși „fosilele" pe care, apoi, le-au așezat în locurile unde, de obicei, făcea săpături.

De îndată ce l-am pomenit pe Beringer, să nu-1 uităm nici pe Domenech. De la acest călugăr francez, Biblioteca Arsenalului din Paris păstrează o operă măreață, avînd 228 de ilustrații, pe care a editat-o în 1860, în facsimil, drept un „manuscris pictografic din America". S-a dovedit mai tîrziu că aceste „desene indiene" erau de fapt niște schițe făcute în joacă, pe un caiet de desen, de un băiat american, ai cărui părinți erau originari din sudul Germaniei.

Dacă cineva crede că așa ceva nu i se poate întîmpla decît unui Beringer sau unui Domenech, ei bine, trebuie să spunem că marele Winckelmann a fost și el, la rîndul său, victima unei glume proaste. Fratele lui Casanova îi ilustrase *Mo- numenti antichi.* în afară de aceasta, la Neapole, a pictat trei tablouri, dintre care unul îl înfățișa pe Jupiter împreună cu Ganimede, celelalte, niște dansatoare. Pictorul trimise tablourile lui Winckelmann, susținînd cu îndrăzneală că făceau parte din frescele de la Pompei și, ca afirmațiile lui să fie și mai plauzibile, povesti o istorie teribil de romantică

despre un ofițer care le-ar fi răpit în taină, bucată cu bucată. Primejdie de moarte, noapte neagră, cavouri întunecoase — Casanova cunoștea bine decorul — și Winckelmann căzu în cursă !

Nu numai că a crezut în autenticitatea picturilor, dar și în enormitățile care i-au fost povestite. în al cincilea capitol din *Istoria artei antice,* el le descrie în amănunțime și declară că mai ales Ganimede este o pictură „cum nu mai văzuse nimeni pînă atunci ceva asemănător". Și avea dreptate : în afară de Casanova, era primul om care o văzuse. „Favoritul lui Jupiter este cu siguranță una dintre cele mai frumoase figuri pe care ni le-a lăsat antichitatea ; nimic,

 după părerea mea, nu poate fi comparat cu chipul său ; respiră o asemenea voluptate, incit toată viața lui pare să fie asemenea unui sărut. “

Dacă, în ciuda spiritului său critic, Winckelmann s-a lăsat astfel înșelat, cine ar îndrăzni să afirme că nu i se va întîmpla și lui vreodată același lucru ? De curînd, un arheolog rus a atras atenția asupra unor dificultăți asemănătoare, reproducînd nouă interpretări diferite referitoare la o statuie de marmură din Herculanum, în aparență relativ simplă.

ARTA de a nu te lăsa înșelat, metoda care îți îngăduie să stabilești, după cele mai felurite indicii, autenticitatea, natura și istoria unei opere de artă, pe scurt, arta de a interpreta, se numește ermeneutică.

Lucrările consacrate exclusiv interpretării operelor clasice celebre umple biblioteci întregi. Putem urmări evoluția părerilor emise cu privire la unul și același obiect, începînd cu cea dintîi, a lui Winckelmann, pînă la opiniile adesea contradictorii ale savanților de astăzi. Arheologii sînt adevărați detectivi. Cu o incomparabilă ingeniozitate își construiesc raționamentul încetul cu încetul (s-ar putea spune : piatră cu piatră) pînă cînd concluzia logică izbutește să se impună.

Sarcina lor este oare mai ușoară decît cea a criminalistului ? Nu sînt oare și ei puși în fața unor obiecte lipsite de viață, care nu pot desfășura o activitate dușmănoasă, care nu pot șterge intenționat urmele atrăgînd astfel urmăritorul pe o pistă falsă ? Este drept că pietrele neînsuflețite nu se pot sustrage nici unui examen. Insă, în ce măsură nu sînt ele falsificate ? Cîte greșeli n-au comis oare cei care au semnalat pentru prima oară o descoperire ? Intr-adevăr, nici un arheolog nu are putința să admire toate aceste resturi în original, împrăștiate cum sînt în lumea întreagă. In zilele noastre fotografia ne oferă o copie exactă ; dar mai trebuie să treacă multă vreme pînă cînd totul va fi fotografiat și mai este necesar încă să se recurgă la desen, totdeauna deformat de personalitatea autorului. Desenele, făcute adeseori de persoane care n-au habar de mitologie sau de arheologie, sînt incorecte, pline de erori, înșelătoare.

Pe un sarcofag, care se află astăzi la Muzeul Luvru din Paris, brațul drept al lui Amor — din grupul „Amor și Psiche" — este spart, însă mîna cu

care se termină brațul a rămas lipită de obrazul lui Psiche. în lucrările publicate de doi arheologi francezi, această mînă este desenată ca o barbă. Gîndiți-vă, frumoasa Psiche cu barbă 1 Cu toată evidenta lipsă de sens a acestui desen, un alt francez, care a editat un catalog al Muzeului Luvru, scrie : „Se vede că cel care a sculptat sarcofagul n-a înțeles semnificația acestui grup, deoarece deși Psiche este îmbrăcată în haine de femeie, ea poartă barbă."

Iar în cele ce urmează vom vedea alte urme false, care rătăcesc pașii cercetătorului de parcă ar fi fost făcute intenționat.

La Veneția se află un relief reprezentînd doi tineri conducted un car, la care sînt înjugați doi boi și te care se află o femeie. Relieful a fost întregit acum aproape o sută cincizeci de ani. Cei care, la acea dată, au interpretat această operă au luat-o drept o ilustrare a unei povestiri de Herodot, despre preoteasa

Herei, Kydippe. Intr-o zi, cînd ea trebuia să meargă la templu iar boii de jug erau ocupați cu alte munci, cei doi fii ai săi s-au înjugat în locul lor și și-au condus mama. înduioșată, mama i-a implorat pe zei să le acorde fiilor ei cea mai mare fericire de pe pămînt. Cu încuviințarea, îndoielnică, a Olimpului, Hera a făcut ca cei doi tineri să moară în somn ; căci o moarte dulce, în prima tinerețe, este cea mai mare fericire.

Sculptura a fost întregită, pornind de la această interpretare. Un gărduleț de la picioarele femeii a devenit un car cu roate, un capăt de funie din mîna unui tînăr s-a schimbat în oiște. Ornamentele au devenit mai bogate, contururile mai ferme, relieful mai puternic. Astfel s-au acumulat detaliile unei noi interpretări. Lucrarea întregită a fost fals datată ; ornamentele au fost luate drept imagini; iar templul drept mormînt, cu totul pe nedrept; fabula lui Herodot a fost împestrițată cu erori. Intr-adevăr întreaga restaurare constituia un fals. Nu era vorba de o ilustrație a lui Herodot, căci Herodot n-a fost „ilustrat" niciodată în antichitate. Carul, spițele roților, așa cum n-au existat niciodată în antichitate, sînt o pură invenție a artistului restaurator ; oiștea este inventată de el, ca și căpăstrul. Vă dați seama, după exemplul acesta, pe cîte căi greșite îl poate duce pe cărturar o descriere falsă ?

11 cunoaștem cu toții pe Herodot, scriitorul a cărei operă rămîne pentru noi un izvor nesecat de informații, de date privind operele de artă și pe creatorii lor. Scrierile autorilor antici, indiferent de epoca în care au trăit, formează fundamentul ermeneuticii. Adeseori însă ele au produs multe încurcături arheologilor. Pornind de la un fapt real, uneori prea banal, scriitorii creează adesea un „adevăr" mult mai exaltant. Istoria (ca și mitul) nu reprezintă oare pentru ei, destul de des, o temă pe care o transformă după bunul lor plac, ca să facă din ea o operă de artă ?

Toți scriitorii mint, spun oamenii blazați. Dacă prin minciună înțelegem licența poetică, inexactitatea, atunci cei vechi n-au mințit mai puțin decît

cei moderni. Iar arheologul își croiește anevoie drumul printre afirmațiile lor contradictorii. De exemplu, ca să se poată data celebra statuie de aur și de fildeș a lui Fidias, Zeus Olimpianul, este important de știut cînd a murit autorul ei. Efor, Diodor, Plutarh și Filohor ne dau, în această privință, cele mai felurite date. Fidias ba ar fi murit în temniță, ba ar fi evadat; ba ar fi fost executat la Elis, ba s-ar fi sfîrșit în pace. Un papirus, descoperit mai recent și publicat la Geneva în 1910, confirmă relatarea lui Filohor.

Toate acestea ne ajută să ne dăm seama de numeroasele capcane pe care arheologul se străduiește neîncetat să le evite. Dacă ar trebui să explicăm în același timp metodele critice, felul de a vedea, de a desena și de a descrie obiectele, interpretarea lor cu ajutorul miturilor, literaturii, inscripțiilor, monetelor și uneltelor, interpretarea combinată, rod al unor comparații, al așezării locurilor și al circumstanțelor care însoțesc descoperirile — ar trebui să depășim cadrul acestei cărți.

Misteriosul pentagon-dodecaedru.

Iată de ce vom pune o întrebare simplă celor cărora le place să-și exercite perspicacitatea, o întrebare menită să-i amuze : ce este asta ? — și ne grăbim să adăugăm : pînă acum arheologii n-au găsit încă dezlegarea 1

Dacă judecăm după reproducere, este vorba de un obiect de bronz, în formă de pentagon-dodecaedru ; în mijlocul fiecărei suprafețe se află o deschizătură rotundă, de mărime variabilă ; obiectul este gol pe dinăuntru. Obiecte de acest fel au fost găsite în locuri situate la nord de Alpi; împrejurările în oare s-au efectuat descoperirile permit să se creadă că ele ar fi de origine romană.

Un interpret vede în acest obiect misterios o jucărie ; un altul, un zar ; un al treilea, o „măsură" slujind la aprecierea capacității corpurilor cilindrice, un al patrulea, un opaiț...

Dar dumneavoastră ?

POVESTEA BĂIATULUI SĂRAC
CARE A GĂSIT O COMOARĂ

URMEAZĂ o poveste. Povestea unui copil sărman, în vîrstă de șapte ani, care visa să găsească un oraș și care, ajuns la 39 de ani, s-a dus, a căutat și a găsit nu numai orașul, ci pe deasupra și o comoară. O comoară cum nu se mai pomenise de la descoperirile făcute de conchistadori.

Această poveste este viața lui Heinrich Schliemann, una dintre cele mai uimitoare figuri, nu numai din rindurile arheologilor, ci și dintre toți oamenii care au crezut vreodată în știință.

Povestea începe așa :

A FOST odată ca niciodată, în cimitirul unui sătuc din provincia germană Mecklemburg, un băiețel care privea atent o groapă. Era mormîntul unui om rău, Hennig, care, după tradiție, l-ar fi fript de viu pe un păstor și, după ce l-a copt bine, i-ar fi dat un picior în spate. Dar, spunea basmul, omul rău și-a primit pedeapsa ; în fiece an, piciorul lui, îmbrăcat cu un ciorap de mătase, ieșea din groapă.

Băiețelul aștepta, dar nimic nu se-ntîmpla. Atunci l-a rugat pe tatăl lui să sape ca să vadă unde se află piciorul. Nu departe de acel loc era un gorgan. Epitropul bisericii și slujnica acestuia i-au povestit copilului că în inima movilei era ascuns un leagăn de aur. Băiatul și-a întrebat tatăl, un biet preot lipsit de orice avere : „N-ai bani ? Atunci de ce n-am dezgropa leagănul ?“

Tatăl îi citea copilului basme și legende. Vechi umanist, îi mai povestea și despre luptele eroilor lui Homer, despre Paris și Elena, Ahile și Hector, despre Troia, puternicul oraș, căruia i s-a dat foc și a fost distrus. In 1829, de Crăciun, i-a dăruit *Istoria universală ilustrată,* de Jerrer. Una dintre imagini îl arată pe Enea fugind din orașul cuprins de flăcări, purtîndu-și tatăl pe umeri și fiul de mînă. Copilul privi imaginea, văzu zidurile groase, uriașa poartă Scee. „Deci, așa arăta Troia ?“ întrebă el. Tatăl dădu din cap. „Și orașul este distrus pînă la temelii, și nimeni nu știe unde se află ?“ „Așa este", răspunse tatăl.

„Nu cred nimic din toate acestea, spuse micuțul Heinrich Schliemann. Cînd am să mă fac mare, mă voi duce în Grecia și voi descoperi Troia și comoara regelui/' Tatăl se pomi pe rîs.

Nu este o invenție. Nu este altceva decît o amintire din copilărie, care a căpătat cu vremea o coloratură sentimentală, cum se întîmplă adesea cu cel care ajunge la capătul vieții încărcat de succes. Ceea ce și-a propus un copil de șapte ani a devenit realitate. La vîrsta de 61 de ani, fiind un cercetător cunoscut de mult în lumea întreagă, într-o vacanță petrecută întîmplător în patrie s-a decis să cerceteze mormîntul acestui om rău, Hennig. In prefața cărții sale *Itaca* scrie : „Atunci, cînd, în anul 1832, la vîrsta de zece ani, i-am dăruit tatălui meu o compunere despre principalele întîmplări ale războiului troian și despre isprăvile lui Odiseu și Agamemnon, nu bănuiam că, treizeci și șase de ani mai tîrziu, voi pune la îndemîna publicului o lucrare cu același subiect, după ce am avut norocul să văd cu proprii mei ochi scena unde s-a desfășurat acest război și patria eroilor ale căror nume rămîn nemuritoare datorită lui Homer."

PRIMELE impresii pe care le încearcă un copil îi rămîn adînc întipărite pentru tot restul zilelor. Dar, curînd, lecturile clasice au fost părăsite. La paisprezece ani, Schliemann fu nevoit să-și întrerupă studiile ca să devină băiat de prăvălie într-o băcănie din orășelul Fiirstenberg. Timp de cinci ani și jumătate a vîndut la cîntar scrumbii, rachiu, untură și sare, a măcinat cartofi ca să facă alcool și a măturat zilnic prăvălia. De la cinci de dimineață și pînă la ora unsprezece din seară.

Uitase ce învățase, ce-i povestise tatăl său. Dar, într-o zi, intră în prăvălie o calfă de morar, beat, se cațără fără prea multă vorbă pe tejghea și începu să declame versuri în gura mare, pe acel ton totodată afectat și disprețuitor pe care îl ia, cînd stă de vorbă cu primarul, un om care s-a bucurat de oarecare instrucțiune. Schliemann rămase fermecat. Nu înțelegea nici o iotă. Cînd află însă că versurile erau din *Iliada,* se scotoci prin buzunare și-i dădu bețivului cîte un păhărel de fiecare dată cînd o lua de la capăt.

într-o zi porni în aventură. în 1841, se duse la Hamburg și se angajă ca mus pe o corabie care pleca spre Venezuela. După cincisprezece zile de călătorie, corabia fu prinsă de o furtună violentă și se scufundă în apropierea insulei Texel. Fără un ban în buzunare, Schliemann se trezi într-un spital. Apoi, datorită recomandării primite din partea unui prieten al familiei sale, obținu o slujbă la o firmă din Amsterdam. Dacă nu izbutise să evadeze în spațiu, cel puțin urma să cucerească domeniile spiritului.

într-o mansardă sărăcăcioasă, neîncălzită, începu să studieze limbile moderne. Călăuzindu-se după o metodă foarte ciudată, pe care o inventase singur, în doi ani a învățat engleza, franceza, olandeza, spaniola,

portugheza și italiana.

31

„Aceste studii încordate și exagerate, efectuate în răstimp de un an, îmi întăriră memoria în așa măsură, încît îmi părea foarte ușor să învăț olandeza, spaniola, italiana și portugheza. Și n-aveam nevoie mai mult de șase luni pentru fiecare limbă, ca să pot vorbi și scrie cu ușurință."

La douăzeci și doi de ani începu să învețe limba rusă, pentru că firma, la care era angajat să țină corespondența și contabilitatea, întreținea legături comerciale cu Rusia. Nimeni însă, în Amsterdam, nu vorbea această limbă atît de dificilă. Ca să se poată descurca, nu găsi nimic altceva decît o gramatică veche, un dicționar și o traducere proastă a aventurilor lui *Telemac.* Se apucă de studiu. Vorbea atît de tare, pe Cînd recita pasajele pe care le învăța pe dinafară, încît locatarii începură să se plîngă și fu nevoit să-și schimbe locuința în două rînduri. în cele din urmă, ajunse la concluzia că avea nevoie de un auditoriu și tocmi cu patru franci pe săptămînă un băiat sărac, care trebuia să stea pe un scaun și să-l asculte — nepricepînd o iotă I — citind cu glas tare din *Telemac.* Dar după șase săptămîni de trudă, se putu întreține curent în limba lor cu negustorii ruși, veniți la Amsterdam pentru o licitație de materii colorante.

Studiile sale erau întovărășite de succese pe planul afacerilor. Trebuie să spunem mai degrabă că a avut noroc. Dar trebuie să adăugăm că făcea parte dintre acei, puțini la număr, care știu să prindă norocul din mers. Băiat sărac al unui preot, calfă naufragiată, slujbaș într-un birou — dar și om care vorbea opt limbi — el a fost la început negustor, apoi, într-o vertiginoasă ascensiune, negustor cu stare, intrat pe făgașul averii.

în 1846, la vîrsta de 24 de ani, se duse la Petersburg în interesul firmei la care lucra ; după numai un an, întemeie o casă de comerț. Acest lucru cerea muncă și timp.

„Abia în 1854 am putut în sfîrșit să învăț suedeza și poloneza." Călătorea, în 1850 era în America de Nord. Prin alipirea Canadei la Statele Unite i se dădu, automat, naționalitatea americană. Ca și mulți alții, fu cuprins de febra aurului. întemeie o bancă. încă din acea vreme este un om important, pe care președintele Statelor Unite îl primește în audiență. „La ora șapte m-am dus la președintele S.U.A. și i-am spus că dorința de a vedea această țară minunată și de a cunoaște pe marii ei conducători de stat m-a împins să vin să-l salut. Președintele m-a primit cu multă cordialitate, mi-a prezentat-o pe soția lui, pe fiica și pe tatăl lui; m-am întreținut cu el timp de un ceas și jumătate."

Puțin mai tîrziu, Schliemann a fost doborît de friguri. într-un tîrziu, dezgustat de clientela lui, compusă din oameni dubioși și grosolani, se întoarce la Petersburg. De atunci încolo, timp de cîțiva ani, a fost un căutător de aur, așa cum spune unul dintre biografii săi (Ludwig).

Cu toate acestea, scrisorile pe care le scrie în această epocă, precum și cele două autobiografii ne arată că nici o clipă nu-și părăsise visul din

tinerețe : să poată admira, într-o bună zi, peisajele descrise de Homer și să le exploreze în cele mai mici ascunzișuri. Sentimentul pe care îl nutrea era atît de puternic, încît omul acesta (fără îndoială, cel mai înzestrat, din secolul său, pentru studiul

32 limbilor) se ferea în chip straniu să înceapă studierea limbii grecești, de teamă să nu se lase fermecat și să-și părăsească afacerile înainte de a-și fi cîștigat îndeajuns o independență care să-i îngăduie să se consacre lucrărilor științifice. Abia în 1856 începu să învețe greaca modernă, pe care, la capătul a șase săp- tămîni, o poseda la perfecție. Trei luni mai tîrziu, infringe greutățile hexametrului homeric. Cită trudă l-a costat ? „Sînt pe cale să-l studiez pe Platon, dar cu atîta profunzime incit dacă, peste șase săptămîni, i-ași trimite o scrisoare, sînt sigur că ar înțelege-o. “

De două ori, în decursul anilor următori, a fost pe punctul de a păși pe pă- mîntul eroilor homerici. In timpul unei călătorii pînă la a doua cataractă a Nilului, trecînd prin Palestina, Siria și Grecia, numai o boală neprevăzută l-a împiedicat să viziteze Itaca. Cu acest prilej, învață în trecere latina și araba. Doar un lingvist genial i-ar putea citi jurnalul: scria întotdeauna în limba țării pe care o străbătea.

în 1864, pe cînd se pregătea să viziteze cîmpia Troiei, se lasă convins să facă ocolul lumii, într-o călătorie de doi ani în care și-a scris prima carte, în limba franceză.

în acea vreme, Schliemann ajunse un om independent. Fiul pastorului din Mecklemburg, devenit *self-made man,* dădea dovada unui simț al afacerilor demn de pionierii americani. Intr-o scrisoare, vorbește despre „tăria lui de inimă" și povestește cum, în 1855, a știut să tragă profit de pe urma războiului Crimeii, cum s-a îmbogățit în timpul războiului de secesiune și, un an mai tîrziu, prin importul de ceai. Pretutindeni îl urmărea un noroc straniu. în timpul războiului Crimeii a încărcat două vapoare de mărfuri, cu destinația Memel. în magaziile din Memel izbucni un incendiu. Toate mărfurile au ars, în afară de cele ale lui Heinrich Schliemann, pentru că, întâmplător, din lipsă de spațiu, fuseseră depozitate într-o magazie de scînduri situată la marginea orașului.

El scrie — și în spatele frazei modeste răzbate o mare trufie : „Cerul a bine- cuvîntat în mod miraculos acțiunile mele, în așa fel încît, la sfîrșitul anului 1863, mă aflam în posesiunea unei averi la care n-am îndrăznit niciodată să sper, chiar și în visurile mele cele mai ambițioase." Urmează o constatare care pare nemaipomenită, cu atît mai surprinzătoare în simplitatea ei, cu cît numai lui Heinrich Schliemann putea să i se pară firesc să acționeze așa cum a făcut-o : „Iată de ce m-am retras din afaceri ca să mă consacru exclusiv studiilor care, pentru mine, au avut întotdeauna cel mai mare farmec."

In 1868 se duce la Itaca, străbătînd Peloponesul și Troada. Prefața cărții sale, *Itaca,* este datată din 31 decembrie 1968 ; ea poartă subtitlul „Cercetări arheologice de Heinrich Schliemann."

Intr-o fotografie, de pe vremea cînd ședea la Petersburg, ni se

înfățișează un domn îmbrăcat într-o haină grea de blană. Fotografia a dăruit-o soției unui pădurar, pe care o cunoscuse ca fetiță, cu următoarea dedicație : „Fotografia lui Heinry Schliemann, fost ucenic la dl. Hiickstaedt, din Fiirstenberg, acum mare negustor în St. Petersburg, cetățean de onoare rus, judecător la tribuna-

Iul comercial din St. Petersburg și director al Băncii de stat imperiale din St. Petersburg."

NU pare o poveste ? Este oare cu putință ca un om ajuns la cea mai înaltă treaptă materială să lase totul baltă și să plece pe urmele unui vis din tinerețe ? Să aibă curajul (și astfel ajungem la cel de-al doilea capitol al acestei vieți uluitoare) ca, înarmat doar cu cunoașterea aprofundată a operelor lui Homer, să înfrunte lumea științifică, să opună credința lui în fața îndoielii universale, să disprețuiască pana filologilor și să ia hîrlețul în mînă, ca să limpezească o problemă pe care sute de lucrări n-au făcut decît s-o încurce încă și mai mult ?

Contemporanii lui Schliemann îl considerau pe Homer drept un poet legendar. Existența personajului și veridicitatea operei erau deopotrivă puse sub semnul îndoielii; cărturarilor epocii nici nu le trecea prin minte că, într-o bună zi, succesorii lor îi vor decerna lui Homer titlul de „primul corespondent de război". Povestirea asediului palatului lui Priam era privită cu tot atît de puțină încredere ca și vechile epopei; adesea chiar era socotită drept un mit. Doar *Iliada* începe așa : că Apolo, cel care țintește departe, a trimis în rîndu- rile aheilor o boală ucigătoare ; că Zeus însuși ia parte la luptă, ca și Hera „cea cu mîinile de crin" ; că zeii devin oameni, vulnerabili ca și aceștia, încît zeița Afrodita simte bronzul suliței I

Mituri, povești, legende — pline de scînteia divină a unuia dintre cei mai mari poeți. Și încă ceva : Grecia *Iliadei* trebuie să fi fost o țară cu o cultură înaintată. în vremea cînd grecii au intrat însă în lumina istoriei noastre da- tate, ei apar ca un popor mic, care nu iese din comun nici prin măreția palatelor, nici prin puterea regilor, nici printr-o flotă cu mii de corăbii. într- ade- văr, era mult mai simplu să crezi că Homer a fost dăruit cu inspirație poetică, decît să admiți că o civilizație evoluată a putut fi înecată într-o stare primitivă de barbarie, după care a urmat înflorirea societății elenice.

Asemenea considerații nu erau însă în stare să zdruncine credința lui Schliemann care trăia, în mintea lui, într-o lume homerică. Pentru el, aceste povestiri însemnau adevărul curat; la 46 de ani mai păstra încă sufletul băiețașului care privea ilustrația reprezentând fuga lui Enea. Cînd citea despre scutul lui Agamemnon, împodobit cu gorgone, cînd vedea aievea cureaua scutului de forma unui șarpe cu trei capete, cînd auzea despre carele de luptă, despre armele și uneltele descrise pînă în cele mai mici amănunte, era pentru el neîndoios faptul că avea în fața ochilor descrierea unei realități grecești.

Să fi fost simple invenții toți acești eroi, Ahile și Patrocle, Hector și Enea ? Invenții și faptele lor, prieteniile lor, ura și dragostea lor ? Schliemann credea în existența lor ca indivizi. Și, în această credință a lui, se simțea alături de întreaga antichitate grecească și de marii istorici Herodot și Tucidide, care considerau războiul troian ca un eveniment real, iar pe luptători ca niște personalități istorice.

înarmat cu această credință, milionarul Heinrich Schliemann pomi, în al 46-lea an al vieții sale, nu în Grecia modernă, ci direct în regatul aheilor. Desigur că entuziasmul lui a fost întărit de faptul că primul om întîlnit în cale a fost un fierar din Itaca, pe a cărui soție o chema Penelopa și ai cărui fii se numeau Odiseu și Telemac ! Pare de necrezut, dar așa s-a întîmplat: într-o seară, s-a așezat în piața satului — el, bogatul și uimitorul străin — și le-a citit fiilor acelora care muriseră cu trei mii de ani în urmă, cel de-al 13-lea Cînt din *Odiseea.* A fost cuprins de emoție și a plîns ; și o dată cu el plîngeau bărbații și femeile din satul grec I

Oricum ar fi, urmarea povestirii nu poate decît să ne uimească. S-a mai văzut oare vreodată în istorie ca entuziasmul, singur, să ducă înspre succes ? Cuvîntul „noroc" este cel mai puțin indicat aici. Că Schliemann a fost un om capabil, în sens științific-arheologic, adică a fost un om de știință, acest lucru este cel mai puțin controversat, în privința primelor sale săpături. Norocul însă îi va surîde ca nimănui altcuiva. După părerea savanților epocii, dacă Troia a existat într-adevăr, atunci locul ei este marcat de sătucul Bunarbași, care nu se deosebea de altele decît printr-o trăsătură ciudată : fiecare dintre casele satului purta, pe acoperișul ei, pînă la 12 cuiburi de barză (așa cum de altfel se întîmplă și astăzi). Se mai aflau acolo și două izvoare care îi îndemnară pe unii arheologi să emită presupunera îndrăzneață după care Troia s-ar fi ridicat pe vremuri în acest loc. Cîntul XXII din *Iliada* (versurile 145—150) cuprinde într-adevăr acest fragment:

...Trec pe la apa cea limpede a două fîntîni curgătoare,
Unde izvoare țîșnesc și de unde purcede Scamandrul.
Șuruie apă-ncropită dintr-unul și iese de-acolo Abure-
ntocmai ca fumul ce iese cînd focul se-aprinde; Chiar
peste vară celalt e întocmai ca grindina rece Ori ca
omătul pe munte, ba chiar și ca apa-nghețată.“ [1]

Schliemann tocmi o călăuză, dîndu-i 45 de piaștri, încălecă pe un cal fără frîu și fără șa și-și aruncă ochii pentru prima dată peste țara din visurile copilăriei sale. „Mărturisesc că abia mi-am putut stăpîni emoția cînd am văzut di- nainte-mi imensa câmpie a Troiei, a cărei imagine îmi plutise în fața ochilor încă din visurile primei copilării."

Văzu însă de îndată că, acest loc, situat la cale de trei ceasuri de mal, nu putea fi așezarea Troiei, pentru că eroii lui Homer făceau, de câteva ori pe zi, drumul de la corăbiile lor la fortăreață. Cum s-ar fi putut înălța, pe această colină, palatul lui Priam, cu cele șaizeci și două de încăperi, cu zidurile lui ciclopice și cu poarta cea mare prin care a fost introdus în cetate calul de lemn al istețului Ulise ?

Schliemann cercetă izvoarele, și clătină din cap. Pe o distanță de cinci sute de metri, numără treizeci și patru de izvoare (în timp ce Homer nu cita decît

[1] **Traducere de G. Murau.**

S* două). De altfel călăuza lui susținea că se înșelase la numărătoare și că erau de fapt patruzeci; iată de ce locul se numea *Circ ghioz,* adică „cei patruzeci de ochi“.

Homer nu vorbea însă de un izvor cald și de altul rece ? Schliemann, care lua textul întocmai, slovă cu slovă, cum făcuseră primii teologi cu Biblia, vîrî un termometru în fiecare dintre cele treizeci și patru de izvoare și află pretutindeni 17 grade și jumătate.

Merse mai departe. Deschise *Iliada* și citi versurile în care este vorba despre cumplita luptă dintre Ahile și Hector ; citi cum Hector o rupse la fugă și „ei doi ocoliră de trei ori murul cetății lui Priam, iar zeii stau martori cu toții." [1]

Schliemann apucă pe acest drum. Dădu de un povîrniș atît de abrupt, încît a fost nevoit să coboare de-a bușilea și de-a îndărătelea, lucru care i-a întărit ideea că Homer, în topografia căruia avea toată încrederea, nu s-ar fi gîndit o clipă măcar să-i pună pe eroii săi să coboare această pantă „zburînd mereu" unul după altul.

Cu ceasul într-o mînă și cu opera lui Homer într-alta, străbătu distanța care despărțea așa-zisa colină a Troiei de contraforturile care adăposteau portul aheilor. Urmări prima zi de luptă troiană, așa cum este descrisă în cîntu- rile II-VII ale *Iliadei* și constată că, dacă Troia ar fi fost așezată pe același loc unde se află astăzi Bunarbași, aheii n-ar fi putut străbate, în nouă ceasuri, 84 de kilometri!

In afară de aceasta, îndoielile lui au fost confirmate de absența totală a unor ruine oarecare, pînă chiar și a unor cioburi de ceramică. în alte părți se găsesc grămezi mari de astfel de cioburi, încît cineva a făcut următoarea observație : „După descoperirile făcute în săpăturile arheologice s-ar putea trage concluzia că vechile populații n-au avut altă ocupație decît făurirea vaselor, pe care — la dispariția lor — au avut micimea de caracter să le sfărîme, lăsînd moștenire cele mai frumoase piese transformate în jocuri de cuvinte încrucișate."

„Micene și Tirint, scria Schliemann (în 1868), sînt distruse de 2 335 de ani și totuși ruinele existente sînt atît de bine conservate că ar mai putea rezista încă 10 000 de ani." Troia nu fusese distrusă decît cu 722 de ani mai devreme ; zidurile ei ciclopice nu puteau dispare fără urmă, și totuși nu se zărea nici cea mai mică ruină.

Ruinele se aflau altundeva. La prima aruncătură de ochi, le puteai zări între resturile Noului Ilion, care poartă în prezent numele de Hissarlîk (care poate fi tradus prin „castel"), la două ore și jumătate spre nord de Bunarbași, și la numai o oră distanță de mare. Schliemann a explorat de două ori vîrful unei coline care se termina cu un podiș pătrat, avînd latura de 233 de metri. După care a fost convins că a descoperit Troia. A început să adune dovezi. Și-a dat seama curînd că nu numai el îmbrățișa această opinie. Frank Calvert, proconsulul american, englez de origine, care era proprietarul unei porțiuni din

[1] **Traducere de G. Murnu.**

36 colina Hissarlîk, începuse unele săpături care l-au condus Ia aceleași ipoteze, ca și cele ale lui Schliemann, fără să fi tras însă toate concluziile. Mai era și savantul scoțian, C. Mac Laren, și germanul Eckenbrecker, cărora nu li s-a dat ascultare.

Unde se aflau deci izvoarele lui Homer, sprijinul principal al teoriei Bunar- bași ? Certitudinea lui Schliemann a fost pentru o clipă zdruncinată : nu găsea nici urmă de izvor, în timp ce la Bunarbași numărase 34. O observație a lui Calvert i-a sărit în ajutor : într-un răstimp relativ scurt, multe izvoare calde au dispărut în solul vulcanic, ca mai apoi să reapară. înlătură deci pur și simplu acest fapt, căruia savanții i-au atribuit o atît de mare importanță. Argumentele de care se folosise ca să respingă teza deveneau acum, pentru el, adevărate dovezi. Urmărirea și lupta dintre Hector și Ahile nu erau cu nimic de necrezut, căci colina se înclina în pantă dulce. Dacă ei au făcut de trei ori înconjurul cetății, însemna că au parcurs 15 kilometri, iar Schliemann, la a doua încercare, consideră că distanța nu era prea lungă pentru doi luptători încinși în înfocarea unui duel înverșunat.

O dată mai mult, judecata celor vechi i se păru mai hotărîtoare decît erudiția epocii sale. Doar Herodot ne istorisește că Xerxe ar fi vizitat Noul Ilion, că ar fi văzut ruinele „Pergamului lui Priam“ și că ar fi sacrificat o mie de boi pe altarul Minervei iliace ?

După Xenofon, generalul spartan, Mindar, ar fi făcut la fel, ca și Alexandru cel Mare (de data aceasta după Arian), care nu s-a mulțumit doar să aducă sacrificii, dar a mai luat din Troia și arme, pe care străjerii săi le purtau dinainte-i în luptă, ca să împrăștie duhurile rele. Cezar a făcut multe lucruri pentru *Ilius Novum,* mai întîi din admirație față de Alexandru, mai apoi deoarece credea că are dovezi sigure despre înrudirea sa cu locuitorii Ilionului.

Oare toți aceștia au fost victimele unei năluciri ? Deținem oare false informații din acea vreme ?

încheind capitolul dovezilor, Schliemann lasă la o parte orice pretenție științifică, privește vrăjit peisajul și scrie, așa cum ar fi strigat în vremea copilăriei : „Și vreau să adaug că, de îndată ce pui piciorul pe cîmpia troiană, ești cuprins de uimire la vederea frumoasei coline de la Hissarlîk, care pare a fi menită de natură să poarte o cetate mare, cu toate bastioanele ei. Intr-adevăr, acest loc, dacă ar fi fost bine întărit, ar fi dominat întrega cîmpie a Troiei. Cît vezi cu ochii nu-i alt punct care s-ar putea compara cu acesta. De la Hissarlîk se vede și muntele Ida, de pe vîrful căruia Jupiter privea orașul Troia.“

SCHLIEMANN se așternu la treabă cu mult zel. întreaga sa energie, care a făcut dintr-un simplu băiat de prăvălie un milionar, o întrebuința acum la realizarea visului său. Nu și-a precupețit nici averea, nici întreaga

sa ființă.

In anul 1S69 se căsătorise, în Grecia, cu Sofia Engastromenos, la fel de frumoasă ca și Elena, care s-a dedicat pe dată și cu totul, ca și el, sarcinii nobile

37 de a regăsi locurile homerice. Au împărțit împreună și oboseala, și încercările, și greutățile. Schliemann și-a început săpăturile în 1870 ; în aprilie 1871 a săpat timp de două luni, iar în următorii doi ani, timp de patru luni și jumătate. Dispunea de o sută de lucrători. Nimic nu-1 putea împiedica să muncească fără preget: nici frigmile malariei răspîndite de țînțarii bălților din împrejurimi, nici lipsa de apă potabilă, nici neascultarea lucrătorilor, nici încetineala administrativă, nici neînțelegerea savanților din lumea întreagă care îl tratau drept nebun și chiar mai mult decît atît.

După Homer, templul Atenei era construit pe o înălțime. Poseidon și Apolo ridicaseră zidurile cetății Pergam. Trebuia deci ca templul să se afle în mijlocul colinei și, de jur împrejurul lui, să existe zidul zeilor, construit pe terenul primitiv. Schliemann începu să sape. Dărîmă cîteva bucăți de zid, în aparență lipsite de interes. Găsi arme și ustensile casnice, bijuterii și vase, dovezi neîndoielnice despre existența unei cetăți bogate, dar mai găsi și altceva și, pentru întîia oară, numele lui Schliemann făcu înconjurul pămîntului: dedesubtul ruinelor Noului Ilion se aflau alte ruine și, sub acestea, din nou altele. Colina semăna cu o ceapă uriașă, căreia trebuia să i se desfacă rînd pe rînd foile. Straturile păreau să fi fost locuite în cele mai diferite epoci; acolo trăiseră și dispăruseră diferite populații, fuseseră construite orașe, căzute apoi în ruină, totul pierise prin foc și sabie, o civilizație înlocuise pe alta și, de fiecare dată, cetatea celor vii se ridicase din nou peste cetatea celor morți.

In fiecare zi apărea o altă surpriză. Plecat în căutarea Troiei homerice, Schliemann găsi în cîțiva ani șapte orașe acoperite și, ceva mai tîrziu, alte două. Nouă aspecte deosebite ale unei lumi primitive, a cărei existență era ignorată de întreg pămîntul.

Care dintre cele nouă orașe era Troia lui Homer, Troia eroilor și a luptei epice ? Stratul inferior era evident cel mai vechi (atît de vechi încît locuitorii nu cunoșteau încă întrebuințarea metalelor) ; stratul superior însemna că este cel mai recent și conținea fără îndoială vestigiile Noului Hion, acolo unde Xerxe și Alexandru aduseseră sacrificii zeilor.

Schliemann își continuă cercetările. In cel de-al doilea și al treilea strat, pornind de jos, descoperi urme de incendiu, apoi resturile unor întărituri colosale și ruinele unei porți imense. Nu stătu la îndoială : această incintă înconjurase de bună seamă palatul lui Priam și această poartă era poarta Scee !

Găsi tezaure — din punct de vedere arheologic. După ce specialiștii examinară obiectele trimise, se constitui în sfîrșit o imagine completă,

precisă și amănunțită asupra poporului și epocii în care trăise.

Acest lucru însemna triumful lui Schliemann, dar totodată era și triumful lui Homer. Ceea ce fusese considerat drept un mit și o legendă, zămislită de imaginația unui poet, devenise acum o realitate.

Un val de entuziasm zgudui lumea. Iar Schliemann care, împreună cu lucrătorii lui, scormonise peste 250 000 de metri cubi de pămînt, își acordă o clipă

de odihnă binemeritată. începu să nutrească noi visuri. La 15 iunie 1873 luă hotărirea să oprească săpăturile. Și, în ajunul zilei stabilite, descoperi minunea care urma să-i încoroneze opera și să pună stăpînire pe imaginația mulțimii.

INCIDENTUL a fost dramatic. Pînă și astăzi ți se oprește răsuflarea cînd citești povestirea acestei descoperiri. într-o dimineață cu soare arzător, Schliemann, împreună cu soția lui, inspecta terenul. Nu credea că va mai putea găsi ceva interesant, totuși atenția lui era trează. Coborînd cam la nouă metri adîncime, ajunseră în fața zidului pe care Schliemann îl atribuia palatului lui Priam. Deodată, privirea îi fu atrasă de un punct precis și emoția care îl cuprinse îl împinse neîntîrziat la acțiune : cine știe ce ar fi făcut niște lucrători necinstiți dacă ar fi văzut ceea ce vedea Schliemann ? O prinse pe soția lui de braț „Aur !“ îi șopti. Ea îl privi uluită. „Repede, spuse el, dă drumul lucrătorilor !“ „Dar...“, îngăimă tînăra femeie. „Fără nici un dar ; spune-le ce vrei, spune-le că astăzi e ziua mea, că abia acum mi-am adus aminte și că le dau tuturor o zi de concediu. Dar, repede, repede 1“

Lucrătorii plecară. „Du-te și adu șalul tău roșu“, strigă Schliemann și sări în șanț. înarmat cu un cuțit, lucra ca un apucat. Enorme blocuri de piatră, ruine seculare ședeau deasupra lui, gata să cadă, dar nu lua în seamă primejdia. „La repezeală am desprins tezaurul cu ajutorul unui cuțit mare ; n-am izbutit decît adunîndu-mi toate puterile și punîndu-mi viața în pericol; căci zidul gros, pe care trebuia să-l sap, amenința să-mi cadă în cap în orice clipă. Insă priveliștea atîtor obiecte, avînd fiecare din ele o valoare neprețuită, mă umplea de o îndrăzneală nebunească și nu mă mai gîndeam la riscuri."

Strălucirea mată a fildeșului, zornăitul aurului I Soția își ținea șalul care, încetul cu încetul, se umplea cu bijuterii, a căror valoare părea incalculabilă. Tezaurul lui Priam I Tezaurul unuia dintre cei mai puternici regi din preistorie, podoabele acelor oameni asemănători zeilor, bijuteriile udate cu sînge și lacrimi, îngropate de trei mii de ani sub ruinele a șapte împărății dispărute și readuse în sfîrșit la lumină. Schliemann nu se îndoi nici o singură clipă că a găsit tezaurul vestit. Abia cu puțină vreme înaintea morții lui se dovedi că se lăsase amăgit de entuziasm, că Troia nu

se afla nici în al doilea, nici în al treilea, ci în al șaselea strat pornind de jos și că tezaurul era al unui rege care trăise cu o mie de ani înaintea lui Priam.

Schliemann și soția lui aduseră odoarele în baracă, pe furiș, ca niște hoți urmăriți. Apoi urmă clipa în care adunară bijuteriile într-un morman, pe masa grosolană de lemn. Erau acolo diademe și agrafe, lanțuri, paftale și nasturi, ciucuri, fire și șerpi de aur. „Desigur că un membru al familiei lui Priam strîn- sese în grabă tezaurul în lada pe care a luat-o cu sine, fără să mai aibă vreme să-i scoată cheia din broscă. Urcînd pe zid, poate că a fost ajuns din urmă de flăcări sau de un dușman și a fost nevoit să abandoneze lada, care, pe dată, a fost acoperită de pietrele și lemnăria în flăcări a palatului."

Și Schliemann, vizionarul, ia o pereche de cercei, un colier, cu care își împodobește soția — bijuterii vechi de trei mii de ani pe o femeie de douăzeci de ani I — o contemplă și murmură : „Elena !“

Ce să facă cu tezaurul ? Schliemann nu știe să tacă, astfel că știrea descoperirii se răspîndește pretutindeni. După multe peripeții, cu ajutorul rudelor soției sale, el trimite tezaurul la Atena, de unde este expediat în provincie. Din ordinul ministrului Turciei, poliția sigilează casa lui Schliemann, dar nu află nici urmă de aur.

Schliemann poate fi socotit un hoț ? Legislația turcă privind descoperirile arheologice era vagă. Pe acea vreme domnea bunul plac. Nu trebuie să ne uimească dacă acest om, care își schimbase total viața din pricina unui vis, a vrut, orbit de succes, să păstreze tezaurul pentru el și pentru știință.

Cu șaptezeci de ani mai înainte, Thomas Bruce, duce de Elgin și de Kincardine, procedase la fel, cu o altă comoară. Pe atunci Atena mai era încă sub stăpînirea turcească. Lordul Elgin poseda un firman, care purta mențiunea : nimeni să nu-1 împiedice să ia cu sine de pe Acropole cîteva blocuri de piatră cu inscripții și chiar cu figuri. Elgin se folosi din plin de această frază. El trimise la Londra două sute de lăzi încărcate cu podoabele Partenonului. Ani de zile a durat cearta pentru dreptul de proprietate asupra acestor minunate piese din arta greacă. Obținerea lor îl costase pe lordul Elgin 74 200 de lire. Dar, în 1816, cînd printr-o hotărîre a parlamentului, colecția a fost scoasă la vînzare, nu i s-a plătit decît jumătate din sumă, mai precis 35 000 de lire.

ATUNCI cînd Schliemann scoase la lumină „tezaurul lui Priam“, simți că atinsese punctul culminant al vieții lui.

Putea oare să țintească încă și mai sus ?

Există vieți omenești în care succesele se adună în chip atît de neverosimil, încât cel ce le descrie trebuie să-și păzească bine condeiul ca să nu cadă în paroxism literar, ca să nu irosească încă de la început superlativele de care va avea nevoie pînă la capăt. Sînt însă și vieți care depășesc

superlativele. Este cazul vieții lui Heinrich Schliemann, al cărui caracter de basm devenea pe zi ce trece mai uluitor. Succesele lui arheologice ating trei cuhni, dintre care una a fost găsirea „tezaurului lui Priam", iar a doua va fi explorarea mormintelor regale din Micene.

MASCA LUI AGAMEMNON

UNUL dintre capitolele cele mai sumbre și mai sublime din legendele grecești este povestea plină de pasiuni funeste a Pelopizilor din Micene, povestea întoarcerii și a morții lui Agamemnon. Vreme de zece ani Agamemnon luase parte la asediul Troiei. Egist profită de acest răstimp.

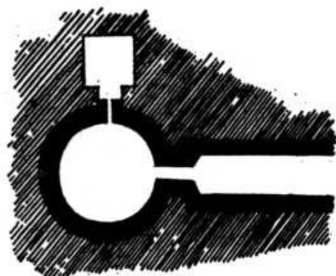
Că-n vreme ce noi luptam la Troia, El huzurind în fundul țării Argos Cea cu pășuni de cai, umbla cu vorba Stăruitor să-nșele pe soția lui Agamemnon.[1]

Un străjer îi vesti întoarcerea soțului. Douăzeci de oameni așteptau înarmați. Egist îl pofti pe Agamemnon la ospăț. *Urzi o cursă de satană... Și după ospă- tare îl ucise cum cineva ucide-un bou în staul. Și nu rămase nici un om din soții lui Agamemnon, cu toții pieriră prin palat.*[2] Opt ani se scurseră pînă cînd apăru Oreste, fiul și răzbunătorul, care o ucise pe Clitemnestra, mama sa, și pe Egist, ucigașul tatălui său.

Dramaturgii au luat ca subiect această întîmplare. Zguduitoarea tragedie a lui Eschil vorbește despre Agamemnon ; în zilele noastre francezul Jean-Paul Sartre a scris o dramă despre Oreste ; și așa, niciodată nu s-a pierdut amintirea despre regele între regi, care a fost cel mai puternic și cel mai bogat stăpîn al Peloponesului.

Micene însă nu era numai o cetate însîngerată, ci și orașul de aur. După Homer, Troia era bogată, dar Micene era încă și mai bogată și epitetul de „cea cu aur mult“ era nelipsit din aproape toate descrierile ei. Tezaurul lui Priam îl atrăsese pe Schliemann ; acum însă căuta un alt tezaur. Și — ceea ce nimeni n-ar fi crezut vreodată — îl și găsi. Micene este situată „la capătul îndepărtat al Argosului cu grîne aurii", la jumătatea drumului dintre Argos

[1] *Odiseea,* cîntul III, tiad. G. Mumu.
**** Ibidem,* cîntul IV.**

Secțiune perpendiculară și planul „Tezaurului lui Atreu".

și istmul Corintului. Dacă privim, dinspre apus, vechiul palat al regelui vedem un cîmp de ruine, vestigiile unor ziduri enorme, în spatele cărora se ridică, întîi în pantă dulce, apoi abruptă, muntele Eubeea, unde se află schitul profetului Ilie.

în jurul anului 170 din era noastră, Pausanias trecu pe aici și descrise ceea ce văzuse. Schliemann văzu și mai puține lucruri. Cu toate acestea, problema care se punea arheologului nu mai era aceeași ca la Troia : se cunoștea prea bine unde era așezată Micene. Praful veacurilor se adunase peste ruine ; acolo unde odinioară domniseră regi, acum pășteau turmele ciobanilor ; ruinele însă erau martorii măreției și splendorilor trecute.

„POARTA LEILOR", intrarea principală a palatului, apărea dinaintea ochilor uimiți ai călătorilor, ca și „încăperile tezaurului", considerate pe vremuri drept niște cuptoare, dintre care cea mai celebră este cea a lui Atreu, cel dintîi Pelopid, tatăl lui Agamemnon. încăperea subterană are o înălțime de 16,50 m, bolta, susținută doar prin îmbinarea pietrelor ciclopice, descrie o curbă îndrăzneață.

Numeroși autori vechi situau în acest loc mormintele lui Agamemnon și ale prietenilor lui. Or, amplasamentul cetății se deosebea cu ușurință, dar nu și cel al mormintelor. Schliemann, care descoperise Troia bizuindu-se doar pe Homer și împotriva părerii tuturor eruditilor, luă de data aceasta drept călăuză un pasaj din Pausanias și pretinse că savanții l-ar fi tradus prost și l-ar fi înțeles tot așa. Pînă atunci toată lumea crezuse — împreună cu englezul Dodwell și germanul Curtius — că Pausanias situa mormintele în afara incintei. Schliemann însă afirmă că ele trebuie să se afle în interiorul ei. în cartea sa despre Itaca el susținuse această opinie, care arăta o dată mai mult încrederea lui absolută în textele vechi, mai degrabă decît în raționamentul științific. Acest lucru n-are însă nici o importanță, fiindcă în curînd săpăturile îi vor da dreptate.

„Am pornit lucrările în ziua de 7 august 1876, cu 63 de lucrători...

Incepînd din 19 august, am continuat săpăturile cu 125 de lucrători în medie și patru vagonete, înregistrînd reale progrese."

Intr-adevăr, după ce a dezgropat o mulțime de vase, dădu peste un straniu cerc, format dintr-un șir dublu de pietre așezate în picioare. Schliemann recunoscu fără ezitare că este vorba despre „agora" din Micene, pietrele fiind jilțurile unde luau loc mărimile din palat cînd se adunau la sfat sau la judecată ; aici crainicul — din *Electra* lui Euripide — chema poporul în agora.

„Unii savanți prieteni" îi confirmară părerea. Și cînd află în Pausanias fraza următoare, despre o altă agoră : „și acolo întemeiară ei senatul, pentru ca mormintele eroilor să rămînă în incinta unde își țineau sfatul", atunci intuiția care îl făcuse să străbată șase orașe pînă la tezaurul lui Priam, îi relevă că se află lîngă mormîntul lui Agamemnon.

Mai apoi, cînd găsi nouă morminte, dintre care patru înzestrate cu baso-reliefuri bine păstrate, ultimele lui îndoieli se risipiră, prudența cărturarului dispăru și scrise : „In realitate, nu șovăi nici o clipă să declar că am găsit mormintele pe care Pausanias, credincios tradiției, le-a atribuit lui Atreu, regelui Agamenon, vizitiul său Eurimedon, Casandrei și tovarășilor lor." între timp, lucrările din camera tezaurului (în apropiere de poarta leilor) înaintau anevoios. Duritatea pămîntului care trebuia îndepărtat întîrzia săpăturile. O dată mai mult dădu dovada unei siguranțe miraculoase : „Sînt convins că tradiția după care aceste construcții misterioase ar fi slujit de cufere ferecate ale regilor primitivi este perfect exactă." Primele obiecte găsite printre dărâmăturile care acopereau intrarea depășeau, prin finețea formelor, frumusețea execuției și calitatea materialelor întrebuințate, tot ceea ce descoperise la Troia. Fragmente de frize, vase pictate, un idol de lut ars reprezentînd-o pe Hera, pietre de tocilă care slujeau la făurirea bijuteriilor („care, fără îndoială, erau toate de aur și de argint", se grăbește să adauge Schliemann), vase lustruite, perle artificiale și geme.

LA 6 decembrie 1876, notează în Jurnal scoaterea la lumină a primului mormînt. A fost nevoie să se procedeze cu multă precauție. Timp de 25 de zile, Sofia, colaboratoarea lui neobosită, se tîrîse în genunchi, scormonise terenul cu un briceag, săpase cu mîinile. In sfîrșit, găsiră nouă morminte care conțineau în total 15 schelete... Trimiseră o telegramă regelui Greciei.

„Este o mare bucurie pentru mine să vestesc Maiestății Voastre că am descoperit mormintele pe care tradiția le atribuie lui Agamemnon, Casandrei, lui Eurimedon și însoțitorilor lor, uciși în timpul unui ospăț de Clitemnestra și de iubitul ei, Egist."

Pentru Schliemann nu era posibilă nici o îndoială. Și, într-adevăr, convingerea lui părea să fie confirmată de mai multe rațiuni. „Corpurile erau literalmente acoperite cu aur și bijuterii", scrie el. Niște simpli muritori ar fi putut să fie îngropați cu atîtea odoare ? Găsi arme, armele

bogate și prețioase

43 cu care morții fuseseră înzestrați pentru a putea înfrunta primejdiile din împărăția umbrelor. Observă incinerația grăbită a cadavrelor. Groparii nici măcar nu așteptaseră ca focul să mistuie totul și acoperiseră resturile cu pămînt și pietriș, cu graba ucigașilor care vor să li se piardă urmele. Și, cu toate că în aparență se respectase obiceiul de a se îngropa morții cu podoabele lor, îngroparea și mormintele înseși nu constituiau oare, în nevrednicia lor, expresia urii asasinului față de victimă ? Nu fuseseră oare „azvîrliți în gropi mizere ca niște hoituri scîrbavnice" ?

Schliemann consultă autoritățile în care credea, adică autorii antici. Dădu citate din *Agamemnon* de Eschil, din *Electra* de Soflocle și din *Oreste* de Euripide. Nu încercă nici un dubiu și totuși, astăzi, noi știm că teoria lui era falsă. Este adevărat că găsise sub agora niște morminte regale, dar ele nu erau ale lui Agamemnon și ale tovarășilor săi, ci niște morminte mai vechi, după toate aparențele, cu cel puțin patru veacuri.

Acest lucru n-avea nici o importanță. Ceea ce interesa era că înaintase cu un pas în cunoașterea unei lumi preistorice, că arătase o dată mai mult adevărul povestirilor lui Homer și că scosese la iveală tezaure (în sensul științific și totodată material al termenului), care aduceau dovezi despre cea mai veche civilizație din Europa.

„Este o lume pe de-a-ntregul nouă, nebănuită, pe care am făcut-o să pătrundă în domeniul arheologiei."

Acest om minunat, urcat încă o dată pe culmile succesului, care tratează cu regi și miniștri prin telegrame, care este de o mîndrie fără seamăn, dar niciodată orgolios, în timp ce din toată lumea i se cereau informații, nu uita nici lucrurile mărunte și ajungea chiar să se ridice împotriva nedreptăților. Astfel, într-o zi, după numeroși alți vizitatori, împăratul Braziliei vizită Micene și, la plecare, dădu șefului poliției, Leonardos, un bacșiș cu adevărat princiar de... 40 de franci. Leonardos avusese totdeauna față de Schliemann o purtare loială. Așa că Schliemann se înfurie cînd alți funcționari, rău voitori, lansară zvonul după care șeful poliției ar fi primit în realitate 1 000 de franci, în- sușindu-și restul. Schliemann intră în acțiune cînd Leonardos este dat afară din slujbă pentru acest motiv. Cercetătorul renumit în lumea întreagă își pune în mișcare toate relațiile în favoarea micului polițai. Procedează fără ocolișuri și telegrafiază ministrului: „Ca un contra-serviciu pentru multele sute de milioane cu care am îmbogățit Grecia rog să iertați pe prietenul meu, polițaiul Leonardos din Nauplia, și să-l repuneți în funcție. Făceți-o pentru mine. Schliemann." Neprimind răspuns imediat, trimite o a doua telegramă : „Jur că polițaiul Leonardos este cinstit și conștiincios. Totul nu este decît o defăimare. Garantez că a primit doar 40 de franci. Vreau dreptate." Și mai făcu un lucru, stupid cu desăvîrșire. Trimise împăratului Braziliei, care, între timp, ajunsese la Cairo, următoarea telegramă : „La plecarea din Nauplia, Maiestatea Voastră a dat șefului poliției, Leonardos, 40 de franci pentru a-i împărți cu ceilalți polițiști. Primarul, ca să-l calomnieze, a

lansat zvonul că ar fi primit o mie de franci de la Maiestatea Voastră. Leonardos a fost scos din funcție și

Vase de aur găsite la Micene.

de-abia l-am putut scăpa de închisoare. Dat fiind că îl cunosc de mulți ani ca un om foarte cinstit, rog pe Maiestatea Voastră, în numele sfintei dreptăți și al omeniei, să-mi telegrafiați cît a primit Leonardos, 40 de franci sau mai mult ?“

Și Heinrich Schliemann, cercetătorul, îl silește pe împăratul Braziliei, în numele dreptății, să-și recunoască în mod public zgîrcenia. Polițistul Leonardos este salvat. Așa se poartă Schliemann : ca un visător, cînd își întoarce privirile spre lumea veche, ca un detectiv cu sînge rece, cînd adulmecă o comoară, și ca un Michael Kolhaas, cînd se bate pentru o cauză dreaptă.

COLECȚIA obiectelor de aur era impunătoare. Doar descoperirea lui Car- navon și Carter, făcută în secolul al XX-lea în Egipt, mai putea s-o umbrească. „Toate muzeele din lume adunate laolaltă nu au nici măcar a cincea parte din asemenea bogății", scria Schliemann.

In primul mormînt, găsi pe fiecare dintre cele trei schelete, cinci diademe de aur fin, frunze de laur și cruci de aur. Intr-un alt mormînt (unde erau îngropate trei femei) află nu mai puțin de 701 plăci de aur, împodobite cu admirabile motive reprezentînd flori și animale, fluturi și șerpi; diademe de aur pe care se vedeau lei și alte animale, lupte între războinici, bijuterii în formă de lei și grifoni, de cerbi culcați și de femei cu porumbei. O coroană pe care erau fixate 36 foi de aur încingea fruntea unui schelet, al cărui cap era gata să se sfărîme, ca și altul, împodobit cu o diademă admirabil lucrată, de care mai atîrnau încă niște bucăți de craniu.

In afară de acestea, Schliemann mai găsi cinci diademe de aur, împreună cu firul care slujea la prinderea lor, o mulțime de cruci și rozete de aur,

45 agrafe și ace de păr, cristaluri de rocă, inele de agată, precum și pietre ovale de sardonix și de ametist. Găsi sceptre de argint aurit, cu minere de cristal de rocă, pocale și cutii de aur, podoabe de alabastru.

Mai găsi (și acest lucru era cel mai însemnat între toate) măști și pieptare de aur care slujeau, după tradiție, să apere resturile regale de orice influență exterioară. Din nou, el și soția lui se așezară în genunchi și scormoniră stratul de argilă care acoperea cele cinci cadavre din cel de-al patrulea mormînt. Timp de cîteva ceasuri, Schliemann a mai putut contempla capetele acestor leșuri, după care se transformară în pulbere. Măștile de aur își păstrară însă forma și strălucirea, și această formă, trăsăturile acestor chipuri erau perfect caracteristice : „ele sînt într-atît de deosebite de tipul ideal al zeilor și eroilor, încît fiecare dintre aceste măști este cu siguranță portretul defunctului."

A găsit inele-sigilii, lucrate în admirabile crestături, brățări, coroane, centuri, 110 flori de aur, 68 de nasturi de aur simpli și 118 nasturi de aur cu crestături. Pe pagina următoare din jurnalul de săpături sînt descriși alți 130 de nasturi de aur, pe altă pagină, „macheta" de aur a unui templu, iar mai departe, o sepie de aur. Descrierile se întind pe 206 pagini. A găsit aur, aur, aur.

La apusul soarelui, cînd înserarea se pogorî încet peste Acropola din Micene, Schliemann puse să se aprindă focuri „pentru prima dată după 2344 de ani". Focuri de tabără, amintind de cele care vestiseră Clitemnestrei și iubitului ei sosirea lui Agamemnon. Cele de acum însă erau menite să-i îndepărteze pe hoți de unul dintre cele mai bogate tezaure găsite vreodată într-un mormînt regal.

SCHLIEMANN ȘI ȘTIINȚA

ATUNCI cînd Schliemann începu să sape pentru a treia oară, nu mai găsi aur, ci un palat, la Tirint. Adăugind la aceasta descoperirile lui de la Micene și cele făcute zece ani mai tîrziu de arheologul englez Evans, în Creta, avem tabloul complet al civilizației preistorice care a înflorit în vremurile străvechi pe coastele Mediteranei.

Să vorbim însă mai întîi despre poziția lui Schliemann în epoca sa, poziție care n-a încetat să fie actuală, deoarece și astăzi încă fiecare cercetător se zbate sub tirul publicului și al specialiștilor.

Comunicările lui Schliemann erau adresate unui alt public decît „epistolele" lui Winckelmann. Omul de lume al secolului al XVIII-lea scrisese pentru pa- menii cultivați, pentru un mic cerc de privilegiați, pentru cei care aveau muzee proprii sau, cel puțin, cărora li se permitea intrarea în ele, dat fiind că aparțineau curții. Această lume restrînsă a fost zguduită de descoperirea făcută la Pompei, a fost încîntată pînă și de dezgroparea unei singure statui, dar interesul ei nu depășea limitele podelei parchetate a esteticului și artisticului. Activitatea lui Winckelmann era captivantă, însă avea nevoie de sprijinul poeților și al scriitorilor ca strălucirea ei să răzbată în toată adîncimea și întinderea secolului său.

Influența lui Schliemann se exercita în chip direct, fără intermediar. EI își făcea cunoscute toate descoperirile al căror admirator cel mai înfocat era el însuși. Scrisorile lui erau împrăștiate în lumea întreagă, articolele lui apăreau în toate ziarele. Schliemann ar fi fost o vedetă a radioului, cinematografului și televiziunii, dacă ele ar fi existat în vremea Iui. Descoperirile de la Troia au amestecat în vîrtejul provocat de ele nu numai micile grupuri de inițiați, ci pe fiecare om în parte. Descrierile statuilor făcute de Winckelmann i-au emoționat pe esteți, i-au fermecat pe cunoscători. Tezaurele descoperite de Schliemann impresionau publicul unei epoci denumite „epoca marilor acțiuni". Oamenii purtați de valurile prosperității economice, înzestrați cu un solid bun-simț, îl stimau pe acest *self-made man* și erau de partea lui atunci cînd „savanții puri" întorceau spatele „profanului".

La cîțiva ani după comunicarea lui Schliemann din 1873, un director de muzeu scria : „Pe vremea cînd s-a făcut comunicarea, în rîndurile savanților, cît și în ale marelui public, domnea o agitație neobișnuită. Pretutindeni, în case, pe străzi, în trenuri și în trăsuri nu se vorbea decît despre Troia. Toată lumea era plină de mirare și de întrebări. Dacă Winckelmann, așa cum spunea Herder, «ne-a arătat secretul grecilor îndepărtați», Schliemann ne-a descoperit istoria lor primitivă. Cu o îndrăzneală de necrezut, el a împins arheologia de la lampa cu gaz din camera de studiu, sub soarele cerului grec și a rezolvat problema Troiei cu lopata. El a pășit din domeniul filologiei clasice în preistoria vie și a pus bazele unei științe clasice despre preistorie. Ritmul în care s-au petrecut aceste lucruri, numărul impresionant de succese, dubla personalitate a lui Schliemann — nici negustor, nici savant pe de-a întregul, și totuși negustor și savant cu extraordinar succes — campania de reclamă a publicațiilor sale, toate acestea au deranjat lumea internațională a savanților și, dintre aceștia, în special pe nemți."

Amploarea indignării lor s-a manifestat cu prilejul apariției celor nouăzeci de lucrări despre Troia și Homer, care se abătură asupra lui Schliemann în răstimpul a cîtorva ani. Atacurile principale ale savanților erau îndreptate împotriva diletantismului său. De-a lungul povestirii noastre ne vom întîlni mereu cu acești arheologi rutinieri, care au otrăvit viața celor care căutau să deschidă noi drumuri. Dat fiind că atacurile împotriva lui Schliemann erau părtinitoare, ne vom îngădui să cităm aci unele dintre ele. Să lăsăm mai întîi pe un filozof să-și dea frîu liber furiei sale împotriva „specialiștilor" : este vorba de Arthur Schopenhauer :

„Diletanți, diletanți! așa sînt numiți cu dispreț oamenii care practică o știință sau o artă, cu dragoste și cu bucurie, *per il loro diletto,* de către cei care Ii se consacră din interes : pentru că aceștia nu iubesc decît banii pe care îi pot cîștiga de pe urma lor. Disprețul acesta se bizuie pe ideea mîrșavă că nimeni nu se poate ocupa serios de un lucru dacă nu e împins de mizerie, foame sau lăcomie. Publicul gîndește Ia fel și, în consecință, are aceeași părere : de aici și respectul pentru «oamenii de meserie» în general și neîncrederea lor în diletanți. Or, de fapt, diletantul își consideră sarcina ca un scop în sine, iar specialistul ca un simplu mijloc. Doar acela se va apuca serios de treabă, care manifestă un interes spontan față de ea și care o îndeplinește pentru că o iubește și o face *con amore.* Aceștia, și nu slujnicarii, au realizat cele mai mari opere."

Profesorul Wilhelm Dorpfeld, colaborator, sfătuitor și prieten al lui Schliemann, unul dintre rarii cărturari germani care au fost de partea lui, scria în 1932 : „N-a înțeles niciodată sarcasmele și batjocurile cu care numeroși erudiți și mai ales filologi germani împroșcau lucrările lui de la Troia și Itaca. Eu însumi am deplîns ironia cu care unii mari specialiști au privit săpăturile mele în așezările homerice ; ea mi-a apărut totdeauna nu

numai nejustificată, ci și antiștiințifică !“

48

Neîncrederea „specialiștilor" față de „intrusul" a cărui muncă era încununată de succes este de fapt neîncrederea pe care o are burghezul de mijloc față de omul de geniu. Cel care are o carieră asigurată îl disprețuiește pe cel care rătăcește în nesiguranță, care „își așază lucrurile pe nimic". Acest dispreț este nedrept.

Dacă vom încerca să cunoaștem începuturile cercetării științifice, vom constata că un număr impresionant de mari descoperiri au fost opera unor „diletanți", a unor *„outsiders"* și chiar a unor „autodidacți" care, obsedați de o idee, nu cunoșteau nici frînele formației profesionale, nici ochelarii de cal ai specializării și treceau dintr-o săritură peste barierele tradiției academice.

Otto von Guericke, cel mai mare fizician german din secolul al XVII-lea, era jurist de meserie. Denis Papin era medic. Benjamin Franklin, fiul unui fabricant de săpun, fără să facă studii universitare, nici clasice, a fost nu numai un om politic activ (pentru aceasta nici nu este nevoie de atîtea calități), ci și un savant eminent. Galvani, care descoperi electricitatea, era medic și, așa cum demonstrează Wilhelm Ostwald în lucrarea sa *Istoria electrochimiei,* tocmai lacunele cunoștințelor sale i-au permis să facă această mare descoperire. Fraunhofer, autorul unor excelente lucrări despre spectrul solar, pînă la vîrsta de 14 ani nu știa nici să scrie, nici să citească. Michael Faraday, unul dintre cei mai de seamă naturaliști, era fiu de potcovar și la început a fost legător de cărți. Julius Robert Mayer, descoperitorul echivalentului mecanic al căldurii, era medic. Tot medic a fost și Helmholtz cînd, la vîrsta de 26 de ani, își publică prima sa lucrare despre aceeași temă. Cea mai importantă lucrare a lui Buffon, matematician și fizician, ține de domeniul geologiei. Omul care a construit primul telegraf electric a fost profesorul de anatomie Thommas Sdmmering. Samuel Morse era pictor, ca și Daguerre. Primul a construit alfabetul pentru telegrafie, celălalt a descoperit fotografia. Pasionații creatori ai navei aeriene dirijabile, Zeppelin, Gross și Parseval, erau ofițeri și habar n-aveau de tehnică.

Lista este interminabilă. Dacă s-ar scoate din istoria științei acești oameni și operele lor, edificiul s-ar prăbuși. Și totuși, în timpul vieții lor, au fost ținta tuturor batjocurilor și sarcasmelor.

Lista poate fi continuată și în istoria științei de care ne ocupăm. William Jones, care a dat prima traducere bună din sanscrită, n-a fost orientalist, ci înalt magistrat în Bengal. Grotefend, primul care a descifrat cuneiformele, era filolog clasic, iar continuatorul său Rawlinson, ofițer și politician. Primii pași pe drumul lung al descifrării hieroglifelor l-a făcut Thomas Young, un medic. Și Champollion, care a dus-o la bun sfîrșit, a fost

profesor de istorie. Humann, care a dezgropat Pergamul, era inginer de căi ferate.

Ajunge această listă pentru ce am avut de spus ? Desigur, nu se poate tăgădui valoarea specialistului. Dar, atunci cînd mijloacele sînt oneste — oare

nu rezultatul contează ? Oare, un „intrus în tagmă" nu merită recunoștința noastră ?

SCHLIEMANN a comis desigur greșeli grave în cursul primelor săpături. A dărîmat clădiri vechi, care aveau valoare arheologică, și ziduri care ar fi dat indicații prețioase. Ed. Mayer, marele istoric german, recunoaște însă pe bună dreptate : „Lipsa de metodă de care a dat dovadă Schliemann săpînd direct pînă la fund a adus un mare serviciu științei. Dacă s-ar fi făcut săpături sistematice, fără îndoială că cele mai vechi straturi ale colinei și civilizația pe care o numim „troiană" n-ar fi fost niciodată descoperite."

Din nefericire, primele interpretări și date furnizate de Schliemann sînt aproape toate false. Insă cînd Columb descoperi America, credea că a găsit India. Aceasta îi micșorează oare cu ceva meritul ?

Un lucru este sigur : dacă în primul an a atacat colina din Hissarlîk, așa cum un băiețel și-ar sparge jucăria cu ciocanul ca să vadă ce se ascunde înăuntru, bărbatul care a scos la lumină cetățile Micene și Tirint trebuie să fie considerat pe drept cuvînt un cercetător serios. Dorpfeld, precum și marele cărturar englez, Evans, sînt de această părere.

Ca și Winckelmann, care suferise de pe urma „despotismului" Prusiei, Schliemann a îndurat neînțelegerea țării în care s-a născut și în care a visat cît era copil. In ciuda săpăturilor sale, ale căror rezultate erau cunoscute în lumea întreagă, ediția a doua din *Explicarea Iliadei,* de un oarecare Forch- hammer, a mai apărut și în 1888. Or, aceasta era o lucrare în care autorul ținea să explice stîngaci războiul Troiei ca o luptă între maree și fluvii, între ceața și ploaia din cîmpia troiană. Schliemann însă se apără ca un leu. Cînd principalul său adversar, căpitanul Boetticher, personaj prostănac și chițibușar, îndrăzni să pretindă că Schliemann distrusese cu bună intenție bucăți întregi de zidărie în scopul de a suprima ceea ce ar fi putut contrazice ipoteza vechii cetăți Troia, savantul îl invită pe cheltuiala sa la Hissarlîk. Unii experți asistară la întrevedere și confirmară punctele de vedere ale lui Schliemann și Dorpfeld. Căpitanul privi de jur împrejur, luă un aer îmbufnat, se înapoie acasă și declară că „pretinsa Troie" nu era decît un imens cuptor de crematoriu. In 1890, Schliemann invită savanți de orice naționalitate să asiste la săpăturile lui. Construi pe valea Scamandrului cabane de scînduri, unde puteau locui paisprezece savanți. Englezi, americani, francezi și germani, între alții

Virchow, răspunseră la chemare. Uluiți de ceea ce vedeau, aceștia confirmară la rîndul lor declarațiile lui Schliemann și Dorpfeld. Colecțiile lui aveau o valoare de neprețuit. In virtutea testamentului său, ele urmau să revină, după moartea lui, muzeului națiunii „pe care o iubesc și o stimez cel mai mult". El le oferi mai întîi guvernului grec, apoi Franței. In 1876 scrise unui baron rus din Petersburg : „Acum cîțiva ani, cînd am fost întrebat care este prețul colecției mele troiene, am răspuns 80 000 de livre. După ce am petrecut însă douăzeci de ani din viața mea la Petersburg, nutresc pentru Rusia un sincer

S0 atașament și am dorința fierbinte ca această țară să binevoiască a-mi primi colecția. Iată de ce nu cer guvernului rus decît 50 000 de livre și, dacă este necesar, aș fi gata să las la 40 000.“

Dragostea lui profundă și spontană se îndrepta însă către Anglia, unde aflase cel mai vibrant ecou, unde coloanele ziarului „Times" i-au fost puse ori- cînd la dispoziție, în timp ce toate ziarele germane îi refuzau articolele, în sfîrșit, țara al cărui prim-ministru, Gladstone, îi prefațase lucrarea despre Micene (ceea ce celebrul A. H. Sayce, de la Oxford, făcuse mai înainte pentru cartea sa despre Troia).

Dacă, pînă la urmă, colecțiile sale au fost totuși trimise la Berlin, „în scopul •de a fi păstrate pentru totdeauna în întregimea lor“, acest lucru se datorează, o dată mai mult — ce ironie 1 — unui om care nu se ocupa cu arheologia decît ca amator, marele medic Virchow, care obținu ca Schliemann să fie numit membru de onoare al Societății antropologice și, în sfîrșit, cetățean de onoare al orașului Berlin, în același timp cu Bismark și Moltke.

Ca un hoț, Schliemann își ascunsese odinioară comoara și o apărase împotriva autorităților. După nenumărate peripeții, unele piese importante din colecția sa de la Troia și Micene ajunseră în cele din urmă la muzeul preistoric din Berlin. Aici, aceste comori au stat în pace zeci de ani și au supraviețuit unui mare război. Apoi veni al doilea război mondial. începură să cadă bombele. O parte din colecție scăpă teafără și, pentru a preveni alte nenorociri, fu trimisă în locuri sigure. „Comoara de aur a lui Priam" a ajuns mai întîi la banca de stat prusiană, apoi în adăpostul antiaerian din parcul zoologic al Berlinului. Ambele clădiri au fost nimicite. Cea mai mare parte din tezaurul de ceramică a fost dusă la Schdnebeck, pe Elba, la castelul Petruschen din Breslau, și la castelul Lebus. La Schdnebeck nu mai există nimic. De la Petruschen, nici o știre. Castelul Lebus a fost jefuit, apoi s-a hotărît demolarea lui. Locuitorii satului, care rămăseseră în viață, nu știau ce însemnătate aveau toate acele lăzi pline de vase, ulcioare și cupe, din care băuseră și mîncaseră vechii troieni și neamul regesc al Atrizilor și... le-au pus din nou în funcție I Viața își reluă cursul. Iar cînd unii dintre ei se însurau, în seara din ajunul nunții *, flăcăii și fetele încărcau o roabă cu urne și amfore, din descoperirile fără de preț ale lui Heinrich Schliemann, și le sfărîmau în țipetele de bucurie pe pragul casei mirilor I

Astfel, o parte din Troia a fost din nou distrusă în anul 1945 și dezgropată iarăși, în Germania...

[1] ***Polterahend,*** **ajunul nunții, sărbătorit prin tot felul de petreceri și prin spargerea unor vase în fața ferestrelor viitorilor soți. — N. T.**

4*

5

MICENE, TIRINT ȘI INSULA MISTERELOR

IN 1876, Schliemann își începea lucrările la Micene ; în 1878—1879, cu ajutorul lui Virchow, descoperea la Orhomenos, cea de-a treia cetate pe care Homer o denumea „aurită", tavanul somptuos al vistieriei lui Minias ; în 1882, revenea pentru a treia oară în Troada, împreună cu Dorpfeld, și, doi ani mai tîrziu, pornea săpăturile la Tirint.

Din nou, evenimentele se repetară : zidul palatului de la Tirint era deteriorat, fiindcă un incendiu transformase pietrele în var și argila care le lega între ele, în cărămidă. Arheologii considerau că aceste ziduri erau niște ruine din evul mediu și călăuzele explicau turiștilor că la Tirint nu era nimic interesant de văzut.

Schliemann avea însă încredere în autorii clasici și începu să sape cu un asemenea entuziasm încît distruse puieții de chimion ai unui țăran din Kofinion și fu obligat să plătească o amendă de 275 franci.

Legenda spune că Heracles s-a născut la Tirint. Zidurile ciclopice erau considerate în antichitate ca o minune. Pausanias le compara cu piramidele din Egipt. Se spunea că Proitos, regele legendar din Tirint, adusese șapte ciclopi ca să construiască aceste ziduri, care mai existau aidoma și în alte părți, mai ales la Micene, încît Euripide numea Argolida „țara ciclopilor."

Schliemann scoase la lumină temeliile unui palat, mai impunător decît toate celelalte pe care le găsise și care evoca în chip izbitor măreția populației preistorice care îl construise și a regilor care locuiseră în el.

Asemănător unei fortărețe, palatul se ridica pe o stîncă de calcar. Pereții lui erau făcuți din blocuri lungi de 2—3 metri, înalte de un metru și groase

tot de un metru. La nivelul inferior, care cuprindea doar magaziile și grajdurile, zidurile, aveau o grosime de șapte pînă la opt metri, iar cele de la apartamentele suveranului, unsprezece metri, pe o înălțime totală de șaisprezece metri.

Ce priveliște trebuie să fi oferit aceste săli imense, cînd se aduna mulțimea de războinici înarmați 1 Pînă în momentul cînd Schliemann își începu săpăturile, nu se cunoștea planul acestor palate homerice. Cele aparținînd lui Me-

32 nelau, Odiseu și altor regi dispăruseră cu totul; chiar și la Troia vestigiile palatului lui Priam nu îngăduiau să se cunoască felul cum erau dispuse încăperile.

Și iată că unul dintre aceste palate ieșea puțin cîte puțin din pămînt. Aici se aflau sălile hipostile și vastele apartamente ; mai încolo, curtea bărbaților, cu altarul ei, impunătorul megaron cu antecamera și vestibulul lui; în sfîrșit, băile (al căror paviment era făcut dintr-un singur bloc de calcar de 20 000 de kilograme), unde eroii lui Homer își scăldau și parfumau trupurile. Dintr-o dată, pasaje întregi din *Odiseea* prindeau viață : întoarcerea iscusitului Ulise, ospățul pețitorilor, masacrul din sala cea mare.

Mai existau însă și alte lucruri, mult mai ciudate. Pe de o parte, stilul în care era lucrată olăria, pe de altă parte frescele. Schliemann își dădu seama de îndată cît de mult se asemănau vasele, ceramica, oalele, chipurile de pămînt ars, cu cele aflate la Micene și începea să vadă o legătură între acestea și cele pe care anumiți arheologi le descoperiseră la Asine, Nauplia, Eleusis și în diferite insule, dintre care cea mai importantă era Creta. Oul de struț pe care îl dezgropase la Micene (și despre care, la început, crezuse că este un vas de alabastru) nu provenea oare din Egipt ? Vasele cu motive denumite „geometrice" nu cumva le introduseseră fenicienii, începînd din anul 1500 î.e.n., la curtea lui Tutmes al III-lea ?

Printr-un lung șir de raționamente încercă să demonstreze că o civilizație comună (originară din Africa sau Asia) s-a răspîndit pe întreaga coastă orientală a Greciei, cuprinzînd majoritatea insulelor și că centrul ei cultural era fără îndoială Creta.

Schliemann a găsit primele resturi ale acestei civilizații, pe care o numim creto-miceniană. Un alt cărturar avea să-i întregească opera.

TOATE sălile palatului erau date cu var. Toți pereții erau împodobiți cu fresce în formă de frize, majoritatea fiind încadrate cu o panglică albastră și galbenă care se desfășura pe toată suprafața, la înălțimea omului, și împărțea pereții în două.

Una dintre aceste fresce atrage îndeosebi atenția. Pe un fond albastru

este reprezentat un taur vînjos, pătat cu roșu, cu ochiul rotund, din care țîșnesc sclipiri sălbatice, sărind la atac cu coada ridicată ca un bici. Pe acest taur se află un bărbat, care se ține strîns cu o mînă de un com al animalului, într-o atitudine ce poate fi interpretată fie ca un salt, fie ca o figură de dans.

In cartea lui despre Tirint, Schliemann aduce doctorului Fabricius următoarea lămurire : „S-ar putea foarte bine ca bărbatul de pe grumazul taurului să fie considerat ca un călăreț de seamă, sau ca un îmblînzitor de tauri, fiindcă atitudinea lui hotărîtă arată că vrea să sară pe spinarea animalului în goana lui sălbatică, la fel cu acel îmblînzitor de cai pomenit, după cum se știe, în

Iliada, care sare în galop întins de pe o spinare pe alta a celor patru cai pe care îi mînă laolaltă. “

Dacă Schliemann ar fi cedat dorinței pe care o nutrea de multă vreme și s-ar fi dus în Creta, ar fi găsit un lucru care ar fi limpezit sensul tabloului și, totodată, i-ar fi încoronat opera personală.

Pînă în ultimele clipe ale vieții, Schliemann n-a abandonat proiectul de a face săpături în Creta, mai cu seamă la Cnossos, unde spera să afle multe, judecind după mulțimea dărîmăturilor.

Cu un an înaintea morții, scria : „Aș vrea să-mi închei lucrările printr-o mare operă : să dezgrop palatul preistoric al regilor din Cnossos, în Creta, pe care cred că l-am descoperit acum trei ani.“

Dar Schliemann avea să înfrunte mari dificultăți. Obținuse autorizația scrisă a guvernatorului Cretei, însă proprietarul se opunea ca cineva să-i „scormonească" terenul și nu consimțea să-l vîndă decît la prețul excesiv de 100 000 de franci. Schliemann se tocmi și obținu o scădere a prețului la 40 000. Cînd se întoarse, după o călătorie, ca să încheie tîrgul, numără măslinii de pe viitorul său domeniu și descoperi că terenul fusese altfel jalonat decît conveniseră și că nu-i mai rămîneau decît 888 pomi în loc de 2 500. Abandonă tranzacția. Spiritul mercantil fu mai puternic decît pasiunea pentru arheologie. Schliemann cheltuiesc o întreagă avere pentru știință ; din pricina recoltei aduse de 1612 măslini renunță să rezolve nenumăratele probleme ale preistoriei, căreia descoperirile făcute de el îi furnizase unele elemente.

Este un lucru regretabil ? Nu. Viața lui era bogată și plină de evenimente cînd, în 1890, moartea l-a surprins în plin lucru și cînd pămîntul a primit resturile celui care îi smulsese atîtea secrete.

In decembrie 1890, dorea să se ducă lîngă soția și copiii săi. Suferea foarte tare de niște dureri de urechi. Preocupat de proiectele lui, s-a mulțumit, pe cînd era în trecere prin Italia, să consulte niște medici obscuri, care îi dădură asigurări asupra stării sănătății. Dar, în ziua de

Crăciun, se prăbuși în Piazza della Santa Caritâ din Neapole. Era perfect conștient, dar pierduse uzul vorbirii. Niște persoane milostive transportară milionarul pînă la spital, unde i se refuză internarea. La comisariatul de poliție se găsi asupra lui adresa unui doctor. Fiind chemat, medicul le explică cu cine au de-a face, și ceru o trăsură ca să-l transporte. Cei din jur priviră omul culcat la pămînt. îmbrăcat simplu, părea un om sărac. întrebară cine va plăti cheltuielile. Medicul strigă : „Omul acesta este bogat 1“ Vîrî mîna în buzunarul bolnavului și scoase o pungă plină de aur.

In timpul nopții, fără să piardă o clipă cunoștința, Schliemann suferi un adevărat martiriu. In zori, muri.

Cînd corpul lui fu transportat la Atena, regele și prințul moștenitor al Greciei, reprezentanții diplomatici ai puterilor străine, miniștri precum și președinții tuturor institutelor științifice din țară asistară la funeralii. In fața

54 bustului lui Homer, ei aduseră mulțumiri filoelenicului care adăugase o mie de ani la istoria antichității grecești. Alături de sicriu se aflau soția și cei doi copii. Copiii se numeau Andromaca și Agamemnon.

NĂSCUT în 1851, avînd treizeci și nouă de ani la moartea lui Schliemann, englez prin excelență, Arthur Evans urma să desăvîrșească tabloul pe care începuse să-l schițeze Schliemann.

Deosebirea dintre acești doi bărbați era izbitoare. Evans își făcuse studiile la Harrow, la Oxford și la Gottingen. începu să se intereseze de hieroglife, descoperi în anumite caractere de scriere o influență cretană, plecă spre Creta, unde începu să facă săpături în 1900, fu numit în 1909 profesor de arheologie preistorică la Oxford, se ridică încet dar sigur pe treptele ierarhiei științifice, adăugă numelui său cuvîntul „Sir“, primi numeroase distincții (cităm, în 1936, prețioasa medalie „Copley“ atribuită de *Royal Society);* pe scurt, în ce privește caracterul și evoluția sa, era exact la polul opus față de cutreierătorul independent care fusese Schliemann.

Rezultatele cercetărilor sale n-au fost însă mai puțin interesante. Venise în Creta să confirme teoria sa despre anumite caractere de scriere care îi atră- seseră atenția. Nu credea că va rămîne multă vreme acolo. începu să se plimbe prin insulă și văzu vestigiile impunătoare care îl fascinaseră mai înainte pe Schliemann. Și, într-o bună zi, își părăsi teoriile ca să ia hîrlețul în mînă. Aceasta se întîmplă în anul 1900. Un an mai tîrziu, anunța că mai are nevoie de un alt an ca să scoată la iveală lucruri care ar putea interesa știința. Se înșela însă. De fapt, după un sfert de veac, mai săpa încă în același loc unde nu credea că va sta prea multă vreme.

Ca și Schliemann, Evans a mers pe urma miturilor și legendelor. Ca și Schliemann, a dezgropat palate și tezaure. Nu numai că a dat un cadru tabloului făcut de Schliemann, dar a mai schițat și altele, care sînt încă ne-

terminate. Infigînd hîrlețul în pămîntul Cretei, descoperi insula misterelor.

FIRUL ARIADNEI

CRETA este situată la periferia unui lanț de munți care se întind din Grecia pînă în Asia Mică, trecînd prin Marea Egee.

Marea Egee nu era o frontieră etnică. Schliemann dovedise acest lucru cînd găsise, la Micene și la Tirint, obiecte provenind din ținuturile îndepărtate — Evans avea să afle în Creta obiecte de fildeș din Africa și statuete din Egipt. Comerțul și războiul au favorizat relațiile stabilite în cadrul lumii restrînse din antichitate, lume pașnică și în același timp rapace, la fel ca și marile societăți actuale. Insulele formau deci, împreună cu cele două patrii-mame, o unitate culturală și economică. Patria-mamă nu însemna continentul. Curînd se va dovedi că adevărata patrie de origine (în măsura în care aceasta avea o activitate creatoare) era una dintre insule, și anume Creta.

Așa cum spune legenda, însuși Zeus s-a născut acolo din Rea, Pămîntul-Mamă, în peșterea Dikte. Albinele îi aduseră miere, capra Amaltea îl hrăni cu laptele ei, nimfele îl îngrijiră. Tineri voinici se adunară ca să-l apere de propriul lui tată, Cronos, mîncătorul de copii.

Se mai spune că aici a domnit Minos, regele legendar, fiul lui Zeus, unul dintre cei mai puternici suverani, al cărui nume cei vechi îl rosteau cu respect.

Evans își începu săpăturile în apropiere de Cnossos. Zidurile erau foarte aproape de suprafața pămîntului. Cîteva ceasuri de lucru dădură bune rezultate. La capătul a cîtorva săptămîni Evans privea cu uimire ruinele care se întindeau pe opt ari și, în cîțiva ani, ieși încetul cu încetul din pămînt, un palat care acoperea două hectare și jumătate.

Planul, foarte simplu, avea anumite asemănări cu palatele din Micene și Tirint, dar proporțiile impunătoare, măreția și frumusețea lui dovedeau că fortărețele de pe continent nu puteau fi decît creații de ordin secundar, capitale de colonii, centre provinciale.

In jurul unui imens dreptunghi, format de curtea cea mare, se ridicau corpurile clădirilor de cărămidă nearsă, cu tavane drepte, susținute de stîlpi. încăperile, coridoarele, sălile de la diferitele etaje erau împărțite în chip confuz, un om putînd lesne să se ascundă sau să se piardă, încît

cuvîntul „labirint"

56 venea adesea pînă și pe buzele celui mai naiv dintre vizitatori, chiar dacă nu știa că, după cum spune legenda, regele Minos l-a pus pe Dedal să construiască un labirint care a slujit de model tuturor celorlalte.

Evans nu ezită să anunțe Înmii întregi că descoperise palatul lui Minos, fiul lui Zeus, tatăl Ariadnei și al Fedrei, stăpînul labirintului, care servea de bîrlog unui monstru înfricoșător, jumătate om, jumătate taur : Minotaurul.

Evans găsi unele lucruri uluitoare. Poporul din aceste locuri — popor despre existența căruia nu se știa decât din legende și despre care Schliemann nu cunoștea decît vestigiile pe care le descoperise în coloniile de pe continent — trăise în lux și în desfrîu și, ajuns pe culmi, desigur că se lăfăise în sibaritism \ al cărui rafinament împins la maximum poartă în sine germenele ruinei.

Doar prosperitatea economică poate sta la originea unei asemenea decadențe. Creta era pe vremuri ceea ce este și astăzi, un ținut bogat în viță de vie și măslini, și — prin însuși caracterul său insular — un centru al comerțului, mai cu seamă maritim. Lumea întreagă rămase uluită aflînd că acest somptuos palat preistoric era total lipsit de fortificații și ziduri de apărare. Lucrul căpătă o explicație atunci cînd se descoperiră mărfurile a căror pază necesita o forță mult mai importantă, mult mai ofensivă decît simpla opreliște a unui zid gros, adică o flotă capabilă să domine mările.

Apropiindu-se de insulă, navigatorii din trecut nu vedeau în fața lor o fortăreață, ci un palat cu coloane albe, cu pereții împodobiți cu stucaturi, strălucind sub soarele arzător al Cretei ca o bijuterie a mării, o minune de bogăție și de strălucire.

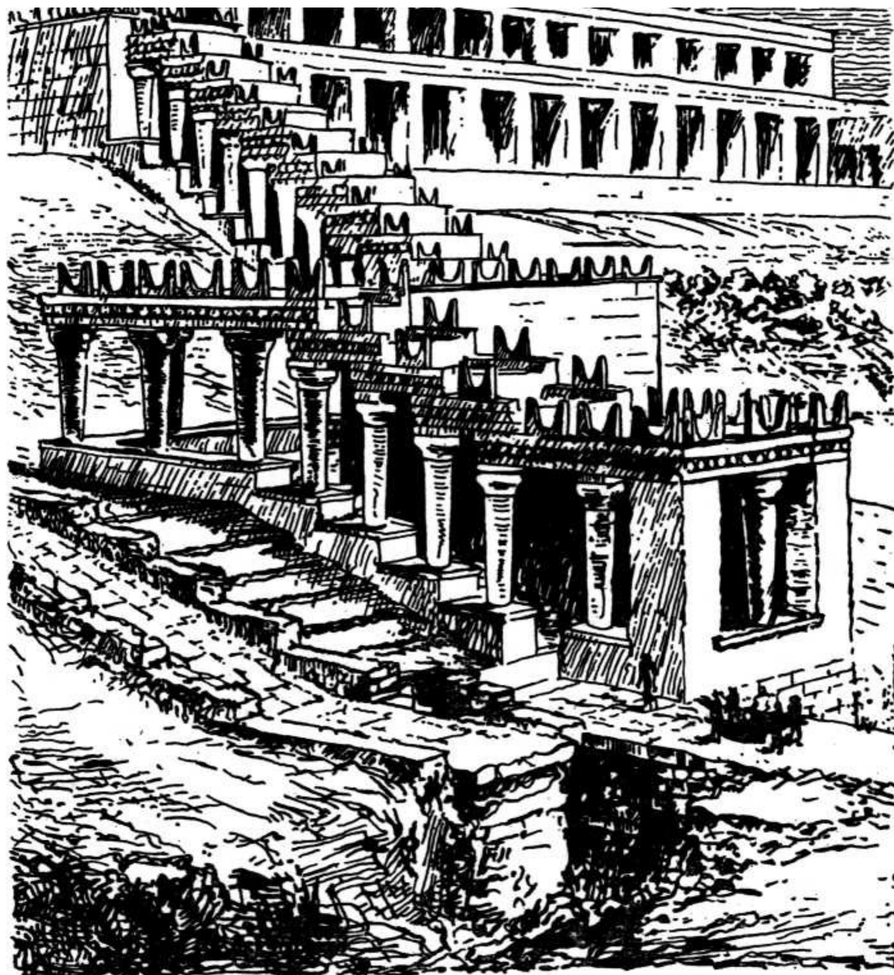
Evans descoperi depozitele. Chiupurile erau adunate în rînduri strînse ; chiupuri enorme (odinioară pline cu ulei), bogat decorate, acoperite cu motive artistice asemănătoare celor descoperite la Tirint. Evans se strădui să evalueze capacitatea rezervelor de ulei. Provizia unui singur palat atingea 75 000 de litri.

Cine se bucurase de asemenea bogății ?

In curînd, Evans își dădu seama că descoperirile sale nu puteau aparține toate aceleiași epoci, că nu toate zidurile aveau aceeași vîrstă, că obiectele de ceramică, de faianță sau picturile nu aveau toate același stil. Datorită unei examinări aprofundate, el a putut recunoaște unele cezuri în această civilizație. El a deslușit — și împărțirea lui a rămas valabilă pînă astăzi — o perioadă preminoică, între mileniile III și II, o perioadă minoică propriu-zisă, pînă aproximativ în jurul anului 1600 î.e.n., și o perioadă postminoică, cea mai scurtă, care s-a terminat brusc în jurul anului 1250 î.e.n. Chiar și înaintea primei perioade el a găsit urme despre o activitate umană datînd din perioada

[1] **Cuvînt format din numele orașului Sybaris, colonie aheeană de pe coasta de**

sud a Italiei (Lucania), cunoscut în antichitate prin bogăția, luxul și viata de petreceri a locuitorilor lui. Sybaris a fost distrus în 510 î.e.n. de alt oraș grec, Crotona. — *N. T.*

Reconstituirea fațadei palatului din Cnossos (după Th. Fyfe).

Zeiță cretană cu lei. Amprenta unui inel cu sigiliu, găsit la Cnossos (aproximativ 1500 î.e.n..)

numită neolitică, în care toate uneltele erau de piatră, întrebuințarea metalelor fiind încă necunoscută. Evans le-a atribuit o vîrstă de zece mii de ani. Dacă alți savanți nu au fost de acord cu această cifră, în schimb s-au oprit asupra datării de cinci mii de ani.

De unde vin aceste date, această împărțire în perioade ?

EVANS a găsit pentru fiecare epocă obiecte de origine străină, resturi de ceramică și vase din Egipt, care puteau fi datate în chip precis după dinastiile de faraoni. El consideră ca perioadă de apogeu trecerea de la epoca minoică propriu-zisă la epoca postminoică, în jurul anului 1600 î.e.n., cînd a trăit probabil un Minos, comandant al flotei, stăpîn al mării. Aceasta a fost epoca în care prosperitatea generală a dat naștere luxului. Atunci se întreținea un adevărat cult al frumuseții. Frescele reprezintă adolescenți care se plimbă prin tâmpii culegînd brîndușe cu caliciul delicat; fete tinere care se joacă în lanuri de crini. In acea epocă, civilizația se traducea printr-o desfășurare de fast. Pictura nu mai era o artă supusă formei, ci o beție de culori, o revărsare de lumină. Locuința nu mai era o necesitate, ci un lux. Veșmîntul nu mai răspundea pur și simplu cerințelor naturii și moralei, ci devenea o problemă de gust și de rafinament.

Nu este de loc de mirare că Evans și-a calificat descoperirea drept „modernă". Această construcție, de importanța Palatului Buckingham, poseda conducte pentru scurgerea apelor, săli de baie luxoase, dispozitive de aerisire, canale de scurgere și latrine. Paralelismul cu epoca modernă era și mai izbitor atunci cînd se analizau oamenii, atitudinile lor, veșmintele, moda.

La începutul perioadei minoice mijlocii, femeile încă mai purtau o bonetă ascuțită, o rochie lungă bălțată, despicată în față și ținută de un fel de brîu ; gulerul, scrobit parcă, se deschidea în dreptul sînilor.

Acest costum vechi începu să se complice din ce în ce mai mult în cursul perioadei următoare. Rochia simplă a fost înlocuită de un corsaj cu mîneci, foarte ajustat pe trup, care, de data aceasta, dezvăluia pieptul cu o cochetărie provocantă. Fustele cu volane erau foarte lungi, acoperite cu desene variate

„Dansatorul cu taurul". Reproducere de pe o piatră gravată din Creta.

și multicolore, unele fiind împodobite cu im motiv reprezentînd o movilă pe care creșteau lotuși stilizați; pe deasupra fustei, femeile purtau un șorț de culoare vie. Pălăria conică luă locul bonetei ascuțite. Am putea spune chiar că „modernitatea" lor era chiar prea exagerată. Dacă, pentru femei, este modem să poarte părul scurt, atunci cretanele erau hipermodeme, deoarece își râdeau creștetul ca și bărbații !

Astfel pot fi ele văzute în picturi: într-o atitudine grațioasă și nepăsătoare, lungite molatic pe niște fotolii de grădină, jucîndu-se cu o mănușă, făcînd conversație cu un farmec foarte parizian în privire și în expresie — cum să-ți poți imagina că aceste doamne au trăit cu mii de ani în urmă ?

Pentru a ne da seama de această îndepărtare în timp este de ajuns să aruncăm o privire asupra bărbaților. Toți, fără excepție, sînt îmbrăcați doar cu un șorț prins de mijloc.

Intre toate tablourile admirabile pe care le-a descoperit Evans („al căror farmec și atracție i-a mișcat chiar și pe lucrătorii noștri neciopliți") era unul al cărui subiect ne este cunoscut: „Dansatorul cu taurul".

Dansator ? Artist ? Iată ce crezuse Schliemann cînd descoperise aceeași imagine la Tirint, în acea obscură fortăreață de provincie, unde nu exista nimic care să-i amintească de vechile legende, de poveștile cu tauri, de victime, de sîngele aburind pe altare.

Dimpotrivă, Evans scormonea pămîntul însuși peste care domnise Minos, stăpînul Minotaurului, acel monstru cu înfățișare de taur. Ce spune legenda ?

Minos, rege al Cnossosului, al Cretei și al tuturor mărilor elenice, își trimise fiul, Androgeu, la Atena ca să ia parte la Jocuri. Mai puternic decît toți grecii, fu proclamat învingător, și Egeu, regele Atenei, îl omorî din gelozie. Tatăl, plin de mînie, își trimise flota la Atena, prădă orașul, îl supuse și ceru o înspăi- mintătoare reparație. O dată la nouă ani, atenienii trebuiau să trimită în dar monstrului lui Minos, floarea tinerimii, șapte

adolescenți și șapte fecioare. Dar,

Altar din Cnossos. După o schiță < făcută de Evans.

la al treilea termen fatidic,
Teseu, fiul lui Egeu, întorcîndu-se dintr-o lungă călătorie plină de fapte eroice, ceru să se ducă în Creta ca să omoare monstrul.

De catargele corăbiilor ateniene erau prinse pînze negre, iar Teseu trebuia să anine pînze albe, la întoarcere, dacă încercarea lui va fi fost încununată de succes. Ariadna, fiica lui Minos, îl văzu pe tînărul sortit morții și îl îndrăgi. Ea îi dărui o sabie ca să se apere și un ghem de lînă, al cărui capăt îl prinse de mîna ei cînd Teseu intră în labirint. Intr-o luptă crîncenă, Teseu învinse monstrul. Datorită firului de lînă își găsi drumul și fugi împreună cu Ariadna și tovarășii săi. Era însă atît de fericit că scăpase cu viață, încît nu se mai gîndi să schimbe pînzele, așa cum făgăduise. Egeu, tatăl lui Teseu, văzînd pînzele negre, le luă drept un semn de moarte și se aruncă în mare.

Această legendă va permite explicarea tabloului ? Două fete și un băiat se joacă cu un taur. Este vorba oare de un joc ? Nu este mai degrabă o luptă tragică ? Tabloul reprezintă victimele Minotaurului, al cărui nume însemna, poate, „taurul lui Minos“ ?

Dacă s-ar fi mers mai departe cu comparația dintre legendă și ceea ce se descoperise, ar fi început să se ridice și alte probleme. Desigur că exista un sîm- bure de adevăr: o dovadă era labirintul. Se putea presupune că victoria lui Teseu simboliza victoria năvălitorilor veniți de pe continent, care distruseseră palatul lui Minos. Era însă puțin probabil că o răzbunare personală a lui Minos — enormul sacrificiu pretins în schimbul uciderii fiului său — ar fi fost rațiunea pentru care i se distrusese regatul.

Oricum ar fi regatul a fost distrus ; s-a prăbușit atît de brusc și de complet, încît autorii ruinei lui n-au avut nici măcar timpul să vadă, să audă, să învețe ; tot atît de complet cum, trei mii de ani mai tîrziu, o mînă de spanioli au nimicit imperiul lui Montezuma, încît n-au mai rămas decît ruine și pietre sfărî- mate, lipsite de grai.

De unde venea acest popor, ce s-a întîmplat cu el ?

Originea și sfîrșitul bogatei civilizații cretane este încă și astăzi o problemă pentru toți arheologii, pentru toți savanții care se interesează de istoria pri- nrtivă.

După Homer, cinci popoare vorbind limbi diferite au locuit pe insulă.

După Herodot, Minos nu era grec — Tucidide pretinde contrariul. Evans care, din-

Fragment de scriere pictografică cretană» gravată pe un disc găsit de Evans în Creta.

tre toți, a fost cel mai legat de studiul acestei probleme, crede într-o origine libio-africană. Eduard Meyer, marele specialist în domeniul antichității, notează doar că, probabil, cretanii nu veneau din Asia Mică. La optzeci de ani, Dorpfeld, vechiul colaborator al lui Schliemann, îl atacă din nou pe Evans, în 1932, și afirmă că arta creto-miceniană își are originile în Fenicia ; această artă nu se născuse deci în Creta, așa cum pretindea Evans.

Ce fir al Ariadnei ne-ar putea conduce în acest labirint de contestări ?

Scrierea ar putea fi un asemenea fir. Evans venise în Creta din pricina scrierii. în 1894, descrise primele caractere cretane. Descoperi nenumărate inscripții figurative și, în apropiere de Cnossos, vreo două mii de tăblițe de argilă acoperite cu semne aparținînd unui alfabet linear.

IN 1935, Hans Jensen declară într-una dintre lucrările cele mai recente și cele mai complete despre *Scriere* : „Descifrarea scrierii cretane nu se află decît la începutul ei; nu cunoaștem nici măcar adevărata sa natură."

Nedeslușit, ca și originea și scrierea sa, este și sfîrșitul regatului Cretan. în această privință, teoriile sînt numeroase și îndrăznețe. Evans desprinse în procesul de distrugere trei faze distincte. Palatul a fost reconstruit de două ori ; a treia oară distrugerea a fost totală.

Să încercăm să refacem pe scurt istoria acestei epoci. Grecia a fost invadată de niște hoarde de nomazi: aheenii, cu pielea albă, veniți din nord, din țările danubiene sau poate din Rusia meridională; ei luară cu asalt fortărețele oamenilor cu fața bronzată, prădară Micene și Tirint. Este o invazie de barbari care se întinde, trece peste mare și distruge Creta. Ceva mai tîrziu vedem că apare un nou val, dorienii, încă și mai puțin civilizați, care îi alungă pe aheeni. Dacă aheenii, demni de cînturile homerice, jefuiau ca să „ia", dorienii jefuiau pur și simplu ca să distrugă. O dată cu ei începe noul elenism.

Aceasta este părerea unora. Dar ce spun ceilalți ?

EVANS descoperi că distrugerea palatului lui Minos s-a produs cu violența unui fenomen natural. Ca și la Pompei, exemplu clasic, Evans găsi în apartamentele palatului aceleași semne de moarte năprasnică și violentă pe care d’Elboeuf și Venuti le recunoscură pentru prima dată la poalele

Vezuviului:

62 unelte abandonate, lucrări și opere de artă începute, treburi casnice brusc întrerupte.

El elaboră o teorie care urma să fie confirmată de o experiență personală. In ziua de 26 iunie 1926, la orele 21,45, Evans stătea culcat și citea, cînd, deodată, simți o sguduitură. Patul începu să se miște din loc, pereții tremurau, obiectele din cameră cădeau pe jos, o căldare cu apă se vărsă, pămîntul începu să suspine și să geamă, apoi se auzi un muget ca și cum Minotaurul ar fi înviat. După ce calmul fu restabilit, Evans sări din pat și alergă la palat. Reconstrucțiile făcute de el rezistaseră. De ani de zile așeza, oriunde era posibil s-o facă, suporturi și grinzi de oțel. Insă, în satele din împrejurimi și pînă la Khania, capitala insulei, cutremurul de pămînt făcuse cumplite stricăciuni.

Aceasta este experiența personală pe care Evans își sprijinea teoria. Creta este unul dintre punctele Europei cele mai expuse cutremurelor de pămînt. Doar o sguduitură destul de violentă pentru ca pămîntul să se crape și să înghită toate lucrurile ar fi putut distruge palatul lui Minos în așa hal, încît după aceea nu s-au mai putut construi pe acel loc decît niște colibe prăpădite.

Cu toate acestea, majoritatea savanților nu împărtășesc părerea lui Evans. Intr-o zi vom cunoaște oare este adevărul. Evans a isprăvit opera pe care Schliemann începuse s-o schițeze la Micene. Vremea descoperirilor trecuse, acum era nevoie să se explice faptele, să se găsească firul Ariadnei.

Unde arde lampa de veghe care să-l lumineze pe cel ce trudește la descifrarea scrierii cretane, care să proiecteze o rază atît de vie, încît să clarifice o lume întreagă, îngropată în întuneric de peste trei mii de ani ?

Cu această întrebare terminam capitolul de față, în 1949. In 1950 sosi primul răspuns : Ernst Sittig, profesor la Tiibingen, rezolvase problema. Acest cercetător finlandez lucrase în domeniul descifrării scrierii cretane timp de patruzeci de ani, apoi germanul Bossert, italianul Meriggi, savantul ceh Hrozny (cel care a descifrat textele cuneiforme de la Bogaz-Keui), pînă cînd, în 1948, Alice Kober, din New York, declară resemnată : „O limbă necunoscută, scrisă într-un alfabet necunoscut nu poate fi descifrată..."

Părea că se cîștigase o victorie. Sittig a folosit primul, pînă în ultimele consecințe, arta — perfecționată în cursul a două războaie — descifrării textelor militare cifrate (care se bazează pe calculul matematic al probabilităților), apli- cînd-o la filologia veche. La început a descifrat 11, apoi 30 de semne din scrierea cretană lineară B. Pe la mijlocul anului 1953 sosi însă al doilea răspuns. Lui Michael Ventris, arhitect englez, îi căzuse în mînă o tăbliță de lut, dezgropată de curînd de Blegen, la Pylos, pe care semnele erau grupate într-un fel pe care nu-1 cunoscuse Sittig. Ventris citi textul fără greutate, fiind în limba greacă. Cu aceasta, citirea făcută de Sittig se completa. Acum însă se ridică o nouă controversă, care va dura

destul de multă vreme. Filologia veche este foarte aproape de rezolvarea definitivă a problemei — dar, astfel, se creează un și mai mare semn de întrebarea pentru arheologie. Din ce motiv, în Creta, centrul unei culturi independente, aflată la un nivel superior de dezvoltare, se scriau în alfabetul propriu texte în limba greacă, limba unor triburi încă ne-

S3 evoluate ? Existau oare două limbi asemănătoare ? Nu este poate corectă cronologia noastră privind Grecia timpurie ? Homer va fi pus din nou în discuție ?

Vor spune însă unii, cum să se descifreze o scriere moartă ? Nimeni nu cunoaște această limbă, nimeni nu cunoaște aceste semne, cine deci le va putea interpreta ? Și totuși nu s-au interpretat hieroglifele, nu s-au descifrat caractere cuneiforme ? Astăzi citim aceste scrieri, așa cum citim propriul nostru alfabet. Iată subiectul unui nou capitol, privind țara Nilului.

Li 1963, profesorul Leonard R. Palmer, de la Oxford, a încercat să dea unele noi interpretări în cartea sa *Mycenaeans and Minoans* (Micenieni și mi- noeni, preistorie egeeană în lumina tăblițelor scrise în alfabetul linear B). A fost însă atît de puternic atacat de către specialiști, încît, doi ani mai tîrziu, s-a văzut nevoit să dea tiparului o nouă ediție „esențial revizuită și adăugită". Așteptăm ca cercetările din anii viitori să limpezească problemele.

Să ne îndreptăm acum înspre o altă țară, a cărei scriere a rămas tot atît de multă vreme o enigmă (care, totuși, după cum vom vedea, a fost dezlegată într-un mod aproape dramatic) ; o țară care de la început și pînă acum a impresionat omenirea prin măreția monumentelor rămase din antichitate — Țara Nilului.

II

CARTEA PIRAMIDELOR

„Soldați 1 din vîrful acestor piramide patruzeci de secole vă contemplă !“

NAPOLEON

„Cei care au construit în granit, care au zidit o sală înăuntrul piramidei, care, hi- crînd frumos, au creat frumosul... au mesele de ofrande tot atît de goale ca și cele ale bieților nefericiți ce mor la marginea drumului, fără ca nimeni să-i plîngă."

Aforism egiptean

„Noapte, o, mamă ! întinde-ți asupră-mi aripile, cum fac veșnicile stele !“

Inscripție gravată pe sicriul regelui Tutankamon

O ÎNFRÎNGERE TRANSFORMATĂ ÎN VICTORIE

LA originea descoperirilor arheologice egiptene stau doi bărbați: Napoleon I și Vivant Denon. Un împărat și un baron ; un general și un amator de artă. Un timp ei roerseră pe același drum. Se cunoșteau bine, deși între ei nu exista nici o afinitate. Cînd luau condeiul în mînă, unul întocmea ordine, decrete și coduri, celălalt schița texte și desene frivole, imorale, chiar pornografice, pe care le publica pe ascuns.

Atașînd acest om în calitate de consilier artistic al expediției sale în Egipt, Napoleon dădea ascultare uneia dintre acele inspirații fericite pe care numai posteritatea o poate aprecia la justa lor valoare.

TRATATUL de la Campo Formio a fost semnat la 17 octombrie 1797. El punea capăt campaniei din Italia, iar Napoleon se întorcea la Paris.

„Perioada eroică a lui Napoleon s-a sfîrșit“, scria Stendhal. Scriitorul se înșela. Perioada eroică nu era decît la început. Insă Napoleon care, ca o cometă, urma să lumineze într-o zi întreaga Europă, apoi s-o transforme în ruine, a fost la început prada unei „himere absurde, născută într-un creier bolnav". In camera pe care o parcurgea în lung și-n lat, ca un leu în cușcă, ros de inactivitate și de visuri ambițioase, comparîndu-se uneori cu Alexandru cel Mare, scria : „Parisul fnă apasă ca o mantie de plumb I Europa voastră nu-i decît un mușuroi de cîrtițe ! Doar în Orient, unde trăiesc șase sute de milioane de oameni, se pot întemeia imperii vaste și se pot săvîrși revoluții mari!“ (Napoleon nu era primul care recunoștea importanța Egiptului, ca poartă a Orientului; Goethe firezisese construirea Canalului Suez, ale cărei consecințe politice le întrevedea, naintea lui, Leibniz schițase, în 1672, un memoriu destinat lui Ludovic al XIV-lea, în care arăta cu multă justețe — dacă să se ia în considerare evoluția politică ulterioară — importanța Egiptului pentru o politică franceză imperialistă).

La 19 mai 1798, în fruntea unei flote alcătuite din 328 de corăbii, avînd la bord o armată de 38 000 de oameni (aproape tot atît cît avusese Alexandru

5* cînd a pornit să cucerească India) Napoleon porni din Toulon pe mare. Destinația : prin Malta, spre Egipt!

Un plan demn de Alexandru. Gîndurile lui Napoleon zburau mai departe, peste Egipt, către India. Campania pe mare însemna de fapt încercarea de a lovi mortal Anglia — care, Ia ea acasă, era inatacabilă — într-una din părțile sale vulnerabile. Nelson, comandantul șef al flotei engleze, cutreieră zadarnic Mediterana timp de o lună. De două ori l-a avut pe Bonaparte în fața ochilor, și tot de-atîtea ori i-a scăpat.

La 2 iulie Napoleon pășește pe pămîntul egiptean. După un marș îngrozitor prin pustiu, soldații ajung să se scalde în Nil. La 21 iulie, în boarea dimineții, le apare în față Cairo, ca o plăsmuire din *O mie și una de nopți,* cu turnurile zvelte ale celor patru sute de minarete, cu cupola moscheii Djami-el-Azhar. Insă, dincolo de bogăția și eleganța ornamentelor, proiectate pe aburul unui cer de dimineață, dincolo de măreața, voluptuoasa și minunata lume a Islamului, din pustiu] galben și arid, dinaintea zidului violet-cenușiu al muntelui Mokarttam, se înalță reci, neprietenoase, imense, profilurile giganticelor construcții — piramidele de la Gizeh. Geometrie împietrită, veșnicie mută, mărturii ale unei lumi care murise de mult, pe cînd Islamul nici nu se născuse încă.

Soldații n-au timp nici să admire, nici să se minuneze. Acolo, departe, se află trecutul mort; alături, Cairo reprezintă viitorul ademenitor ; dinaintea lor stă însă prezentul războinic : armata mameluoilor. Zece mii de călăreți, cai minunați fremătînd în frîu, iatagane strălucind în soare. în fața acestei mulțimi, înconjurat de douăzeci și trei de bei, stă Murad, stăpînitorul Egiptului, cu turbanul verde sclipind de diamante, călare pe un cal înspumat. Napoleon le vorbește soldaților, arătând înspre piramide. Dar, prin el, nu vorbește numai un comandant de oști, nici un psiholog care știe să se adreseze maselor, ci un occidental ce stă în fața Istoriei. Cuvintele răsună răspicat: „Soldați I Patruzeci de secole vă contemplă !“

Ciocnirea a fost cumplită. N-a biruit însuflețirea orientalilor. Au învins purtătorii baionetelor europene. Bătălia s-a transformat într-un adevărat măcel. La 25 iulie, Bonaparte intră în Cairo. Jumătate din drumul spre India părea că a fost străbătut.

In ziua de 7 august însă avu loc bătălia pe mare de la Abukir. Nelson găsise în sfîrșit flota franceză și se aruncase asupra ei ca un înger al răzbunării. Napoleon pierdu lupta. Aventura egipteană se încheiase, dar urma să se mai prelungească încă un an. Un an care aduce victoria generalului Desaix în Egiptul de Sus și, în cele din urmă, biruința pe uscat a lui Napoleon, tot la Abukir, acolo unde îi pierise flota. Dar, în afară de victorii, acest an mai aducea mizeria, foametea, ciuma și, pentru foarte mulți, orbirea din pricina bolii de ochi ce bîntuia prin partea locului și care a însoțit cu atîta stăruință unitățile militare, încît s-a încetățenit în știință sub numele de *Ophthalmia mili- taris.*

La 19 august 1799 Napoleon își părăsește armata. La 25 august, la

bordul fregatei „Muiron", privește cum se pierde în depărtare țara faraonilor. întoarce capul, și își îndreaptă privirile spre Europa.

EXPEDIȚIA napoleoneană, care a fost un eșec pe planul militar, urma să smulgă Egiptul modem din izolarea sa politică și să deschidă științei porțile Egiptului antic. în afara celor două mii de tunuri, flota franceză purta la bord, în ziua de 19 mai 1798, o sută șaptezeci și cinci de „oameni de litere civili", pe care soldații și marinarii îi numeau, mai mult cu umor decît pe bună dreptate, „măgari" L Fără să se mai socotească o bibliotecă cuprinzînd aproape toate lucrările despre Egipt apărute în Franța, și o sumedenie de lăzi pline de aparate științifice și instrumente de precizie.

în primăvară, Napoleon luase pentru prima dată cuvîntul în marea sală a „Institutului Franței" pentru a comunica savantei adunări proiectele sale. Ținea în mînă cele două volume din *Călătorie în Arabia,* de Niebuhr, și își sublinia discursul bătînd cu arătătorul în scoarțele de piele. Napoleon explică savanților sarcina căreia aveau să-i facă față în Egipt. Cîteva zile mai tîrziu, astronomi și geometri, chimiști și orientaliști, pictori și poeți se îmbarcau împreună cu el. Printre aceștia se afla un personaj ciudat, un desenator recomandat lui Napoleon de galanta Josefina.

Se numea Dominique-Vivant Denon. Sub domnia lui Ludovic al XV-lea fusese conservatorul unei colecții de pietre antice și, la acea epocă, trecea drept favoritul doamnei de Pompadour. Numit secretar de legație la Petersburg, se bucură de favorurile Caterinei. Om de lume, bărbat cu succese, rău, ironic și spiritual, era totuși iubit de toți. Ca trimis diplomatic pe lîngă Confederația Helvetică, a fost adesea oaspetele lui Voltaire și a pictat vestitul *Dejun la Ferney.* Un alt desen, *Adorarea păstorilor,* inspirat după Rembrandt, îi deschisese porțile Academiei. La Florența, în atmosfera de artă și de lux a saloanelor toscane, află vestea despre revoluția franceză. Plecă în grabă la Paris. în ajun diplomat, *„gentilhomme ordinaire",* bogat, independent, acum numele lui figura pe lista de emigranți, pămînturile lui erau confiscate, bunurile puse sub sechestru.

Sărac, părăsit, trădat de toată lumea, ducea o viață mizeră. Vînzînd cîteva desene, rătăcea prin oraș și privea cum cad capetele mai tuturor foștilor săi prieteni. Află în sfîrșit un protector neașteptat în persoana lui Jacques- Louis David, marele pictor al revoluției, și primi din partea aoestuia sarcina de a schița modelele de costume care urmau să revoluționeze moda. Obținu astfel favoarea „Incoruptibilului" și, abia reintrodus în saloane, după ce își

[1] De fapt este vorba despre o anecdotă legată de o întîmplare ce s-ar fi petrecut în cursul campaniei din Egipt. într-o bună zi, detașamentul francez, care însoțea acești oameni de știință, ar fi fost atacat de cavaleria dușmană. Comandantul detașamentului, spre a face față acestui atac, ar fi dat următorul ordin : „Soldații se vor așeza în careu, măgarii și savanții la mijloc !“ — *N. T.*

00 tinse pașii în noroiul din Montmartre, își desfășură întreg talentul său de

diplomat, obținînd din partea lui Robespierre restituirea bunurilor sale și ștergerea numelui de pe lista emigranților. Făcu cunoștință cu frumoasa Josefine de Beauhamais, care îl prezentă lui Napoleon. Acesta îl plăcu și astfel se văzu angajat în expediția din Egipt.

La întoarcere în patrie, era un om ajuns, bucurîndu-se de stima tuturor. Fu numit director general al muzeelor. II urmări pas cu pas pe Napoleon, învingător pe toate cîmpurile de bătălie din Europa și, adunînd de ioi-colo obiecte de artă (el denumea acest lucru „a colecționa"), înjghebă primul fond din ceea ce mai tîrziu avea să devină tezaurul Franței. Succesele repurtate de talentele sale de amator în domeniul picturii și desenului îl îndemnară să se lanseze în literatură. Cineva pretinsese într-o reuniune mondenă că nu se putea scrie o adevărată poveste de dragoste fără să se cadă în obscenitate. Denon se împotrivi și, după douăzeci și patru de ore, prezentă *Point de landemain,* nuvelă care îi va aduce un renume cu totul deosebit în literatură ; cunoscătorii îi apreciară mult extrema delicatețe și Balzac declara despre ea că „...este o admirabilă școală pentru soți și, pentru celibatari, o frescă savuroasă a moravurilor secolului trecut."

Opera priapică, apărută în 1793, și care nu își dezminte titlul, este o capodoperă de precizie în erotism. Este interesant de notat că pînă și publiciștii care studiază îndeaproape cariera lui Denon par să ignoreze complet acest aspect din activitatea sa ; în schimb, lucru amuzant, un istoric al civilizației atît de scrupulos cum este Eduard Fuchs, care în a sa *Istorie a moravurilor* consacră un capitol întreg pornografului, nu este la curent cu influența hotă- rîtoare pe care a exercitat-o asupra egiptologiei.

Omul acesta, multiplu și uluitor prin o mulțime de laturi, nu a făcut de fapt decît un singur lucru care merită să fie reținut: în timp ce Napoleon, care cucerise Egiptul cu vîrful baionetelor, n-a fost capabil să-l păstreze mai mult de un an, Denon cuceri țara faraonilor cu vîrful creionului său, îi oferi dreptul la eternitate, și o dezvălui dintr-o dată privirilor noastre.

A fost atașat pe lîngă Desaix, care, în fruntea armatei sale, îl urmărea și îl încolțea în partea de sus a Egiptului pe Murad-Bei, căpetenia mamelucilor. Denon, omul de cincizeci de ani, care știuse să trezească simpatia unui general destul de tînăr, căruia îi putea fi tată, precum și uimirea și admirația sol- daților, dintre care mulți nu erau decît niște adolescenți, nu lua în seamă nici oboseala, nici clima. Călărind pe o mîrțoagă bătrînă, într-o zi se afla în fața avangardei, a doua zi în coada armatei. De cum dădeau zorile, își părăsea cortul; desena în timpul popasurilor, desena în timpul marșului. Nu lăsă din mină carnetul de schițe nici măcar în timpul meselor frugale. Alarmă I Cade într-o ambuscadă, excită elanul soldaților, ridică hîrtia I Iată o scenă pitorească : uită unde se aflã și desenează !

Iată-1 dinaintea hieroglifelor. Nu înțelege nimic și nu se află nimeni în jurul lui care să-i astîmpere setea de știință! Cu toate acestea copiază la în- tîmplare. Deși este un profan, ochiul lui experimentat deosebește de îndată

?0 trei feluri de caractere (plate, în semirelief, săpate), pe care le atribuie pe bună dreptate unor epoci diferite. La Sakkarah desenează piramida cu trepte, la Denderah, ruinele colosale din ultima perioadă. Rătăcește neobosit pe imensul cîmp de ruine din Teba, cea cu o sută de porți, înnebunit cînd se dă ordinul de plecare că nu a putut fixa pe hîrtie tot ceea ce se oferea privirilor sale. Mormăie, adună în grabă cîțiva soldați, ca să degajeze cît mai repede cu putință capul unei statui colosale, a cărei expresie l-a fermecat.

Expediția ajunge pînă la Assuan, pe prima cataractă. La Elefantina desenează superba capelă a lui Amenofis al IlI-lea, înconjurată de stîlpi: schița aceasta, foarte izbutită, este singura amintire care ne-a rămas, deoarece capela a fost distrusă în 1822. Iar cînd coloana face calea întoarsă, după ce nimicise la Sediman trupele lui Murad-Bei, baronul Dominique-Vivant Denon ia cu el, o dată cu nenumăratele foi desenate, o pradă mult mai prețioasă decît sol- dații încărcați cu podoabele mamelucilor. Desenele lui au fost pentru savanți o mină inepuizabilă. Ele au constituit de altfel esența lucrării die bază în domeniul egiptologiei, *Descrierea Egiptului.*

INTRE timp la Cairo se întemeiase „Institutul egiptean". în vremea cînd Denon desena în Egipt, toți cei care manifestau interes față de științe și arte prospectau țara. Chiar la suprafața pămîntului se găsea o materie încă neatinsă, învăluită în deplin mister și atît de bogată încît nu avea nici un sens să se înceapă unele săpături. Colecția adună laolaltă, în afară de mulaje, inscripții, copii, desene, precum și documente despre floră, faună și minerale, douăzeci și șapte de sculpturi — în cea mai mare parte fragmente de statui — și mai multe sarcofage. Printre toate acestea figura și o descoperire ciudată : o stelă lustruită de bazalt negru, purtînd o inscripție în trei limbi și în trei scrieri, celebră mai apoi sub numele de „stela de la Rosette", care avea să fie cheia tuturor misterelor Egiptului.

In septembrie 1801, după capitularea Alexandriei, Franța a fost obligată, vrînd-nevrind, să predea Angliei toate antichitățile egiptene cucerite de Bonaparte. Generalul Hutchinson a fost însărcinat cu transferarea lor și George al IlI-lea a dăruit colecției de la British Museum aceste piese de valoare, a căror raritate la acea epocă le mărea și mai mult prețul. Rodul atîtor eforturi era deci pierdut ? Un an de lucru se irosise în van ? Savanții francezi, victime ale maladiei egiptene, își sacrificaseră deci viața degeaba ? In curând se descoperi însă că obiectele trimise la Paris erau de ajuns ca să ocupe o întreagă generație de cercetători, colecția conținînd copiile tuturor operelor. în *Călătorie in Egiptul de Sus și de Jos,* apărută în 1802, Denon a fost primul care a reunit într-un tot coerent rezultatele expediției din Egipt. In aceeași vreme, Frantois Jomard începea întocmirea unei opere bazate pe ansamblul documentelor comisiei științifice și îndeosebi pe cele ale luil Denon. Această operă, unică în istoria arheologiei, atrase dintr-o dată atenția lumii modeme asupra unei civilizații care, fără să fie acoperită de pulberea

71 veacurilor ca cea de la Troia, nu era mai puțin ascunsă și misterioasă, și a cărei existență o cunoșteau doar unii rari călători.

DESCRIEREA EGIPTULUI, în douăzeci și patru de volume, a apărut între 1809 și 1813. Doar prima lucrare a lui Botta despre Ninive și apoi cartea lui Schliemann despre Troia au avut un răsunet comparabil acestei opere.

In epoca presei tipărite la rotativă pare greu de înțeles vîlva stîmită de această lucrare unde, în nenumărate gravuri, adesea colorate, era înfățișată splendoarea de neînchipuit a unor opere care, pînă atunci, fuseseră accesibile doar celor avuți. Astăzi, cînd nimic nu mai durează, cînd „senzaționalul" îneacă în propriul său curent orice aport valabil, este aproape imposibil să se imagineze emoția care i-a cuprins pe oameni cînd au luat în mîini primele volume ale *Descrierii,* cînd au văzut ceea ce nimeni nu mai văzuse încă, cînd au cunoscut fapte ignorate de toți, cînd au descoperit o viață pe care n-o bănuiseră niciodată, cînd și-au plecat privirile asupra unui trecut a cărui măreție Ie-a inspirat fără îndoială un respect încă și mai profund decît îl încercăm noi astăzi; deoarece Egiptul era vechi, mai vechi decît toate civilizațiile cunoscute pînă atunei. Era vechi în vremea cînd primele adunări de pe Capitoliu hotărau politica Imperiului roman. Era vechi, ba chiar ajunsese la decadență, în vremea cînd germanii și celții vînau urși și lei în pădurile din nordul Europei.

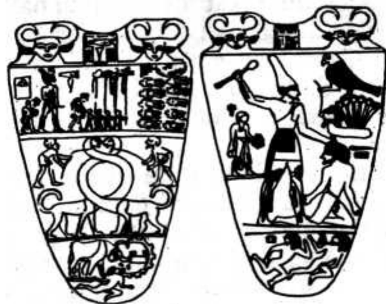
Acum aproape cinci mii de ani, la urcarea pe tron a primei dinastii, care marchează începutul perioadei istorice, o civilizație remarcabilă se formase în Egipt. Cînd cea de-a douăzeci și șasea dinastie se stinse, cinci sute de ani urmau să se mai scurgă încă pînă la era noastră, răstimp în care s-au perindat domnia libienilor, apoi cea a etiopienilor, asirienilor, perșilor, grecilor, romanilor ; în sfîrșit steaua străluci deasupra Betleemului.

Se vorbea despre unele monumente admirabile care se ridicau pe malurile Nilului, dar nici un fapt precis nu venise să confirme aceste zvonuri. Muzeele nu posedau decît foarte puține lucruri despre Egipt, doar unele monumente rare erau accesibile publicului. La Roma turistul admira leii de pe treptele Capitoliului (astăzi dispăruți), precum și statuile unor regi ptolemeici, opere tîrzii, concepute într-o epocă în care strălucirea vechiului Egipt se stinsese și în care domnea gustul din Grecia alexandrină. Mai existau și unele obeliscuri (Roma număra douăsprezece), cîteva basoreliefuri în grădinile cardinalilor, cărăbuși, pescăruși, animale sacre la egipteni, care purtau pe burtă semne misterioase și care au slujit mai întîi ca amulete, apoi ca bijuterii și peceți.

Asta era tot.

In librăriile pariziene nu prea se aflau lucrări științifice. Totuși o mare ediție în cinci volume a lui Strabon apăru în 1805, excelentă traducere a lucrărilor sale de geografie, care făcea accesibile tuturor cunoștințele pe care pînă atunci le posedau doar erudiții. Strabon străbătuse Egiptul în vremea lui

Una dintre primele opere de artă egipteană, numită „paleta regelui Narmer" (față și spate). Are aproape 5 000 de ani și îl reprezintă, probabil, pe însuși marele Menes, întemeietorul primei dinastii, după victoria repurtată asupra dușmanilor săi din Egiptul de jos.

Augustus. Cea de-a doua carte a lui Herodot, acest prodigios călător al antichității, conținea de asemenea date curioase. Dar cine se gîndea să mai citească lucrările lui Herodot ? Cine păstra prezente în minte notațiile risipite ale autorilor antici ?

„LUMINOS este veșmîntul care te acoperă...", spune Psalmul. Pe cerul dimineții, de un albastru metalic, se ridică un soare orbitor, torid, reflectat pe nisipul roșcat, ocru sau alb. Umbrele purtate, clare ca figurile decupate, fac niște pete de o cerneală care nu se teme de intemperii, de ploaie, zăpadă, ceață, grindină. Acolo unde tunetul n-a bubuit niciodată, nici fulgerele n-au brăzdat cerul, la marginea acestui deșert a cărui uscăciune purifică atmosfera de germenii morții, al cărui pămînt steril, grăunțos, se sfarmă și se face pulbere, acolo se rostogolește Nilul, Tatăl tuturor fluviilor, „Nilul venerabil". Umflat de lacurile și de ploile torențiale din Sudanul tropical, Nilul crește, se revarsă, acoperă nisipul, înghite deșertul, vomită mîl, mîlul fertil din luna iulie. în fiecare an, timp de milenii, se urcă cu șaisprezece coți — șaisprezece copii se zbenguie în jurul zeului fluviului în grupul simbolic de la Vatican — apoi, în sfîrșit, potolit, cînd se culcă din nou în patul lui, a absorbit toată uscăciunea pămîntului, toată ariditatea nisipului. Pretutindeni unde valurile sale cafenii s-au revărsat începe germinația ; griul țîșnește din pămînt, ajunge să dea două sau patru recolte, în anii „grași" care îi compensează pe cei „slabi". In fiecare an Egiptul renaște, „dar al Nilului", cum îl numea Herodot acum două mii cinci sute de ani, „grînar" al antichității, care aducea foametea la Roma dacă apele fluviului nu atingeau nivelul necesar sau, dimpotrivă, îl depășeau.

în acest peisaj, dominat de cupole sclipitoare și de minarete care parcă străpung bolta cerului, în orașele unde mișună oameni de felurite rase și culori — felahi, arabi, nubieni, berberi, copți, beduini, negri —, unde se aud nenumărate limbi, se ridică, asemenea unui salut din altă lume, ruine de temple, de morminte și șiruri de coloane.

Aici, în acest deșert inundat în lumină, se înălțau piramidele, morminte regale aliniate ca într-o „Fortăreață a Soarelui". Numai în împrejurimile orașului Cairo s-au găsit vestigiile a șaizeci și șapte de asemenea mausolee prodigioase, dintre care unul singur totaliza două milioane și jumătate de blocuri de piatră, îngrămădite de peste o sută de mii de sclavi, timp de douăzeci de ani.

Aici se odihnea, de secole, în fața Eternității, Sfinxul, jumătate om, jumătate animal, cu coama zdrențuită, cu ochii zdrobiți și nasul rupt de gloanțele mame- lucilor, de proporții atît de grandioase, încît Tutmes, visînd să obțină tronul, ordonă să se construiască o capelă între labele lui.

Aici se ridicau de asemenea obeliscurile, păzitorii templelor, asemănătoare cu niște degete îndreptate către înaltul cerului, pînă la douăzeci și opt de metri înălțime, spre gloria regilor și a zeilor. Să nu uităm, în sfîrșit, templele de piatră și cele tăiate în stîncă, statuile (începînd cu „primarul satului" și sfîrșind cu faraonul), sarcofagele, coloanele și pilonii, sculpturile de toate genurile, basoreliefurile și picturile.

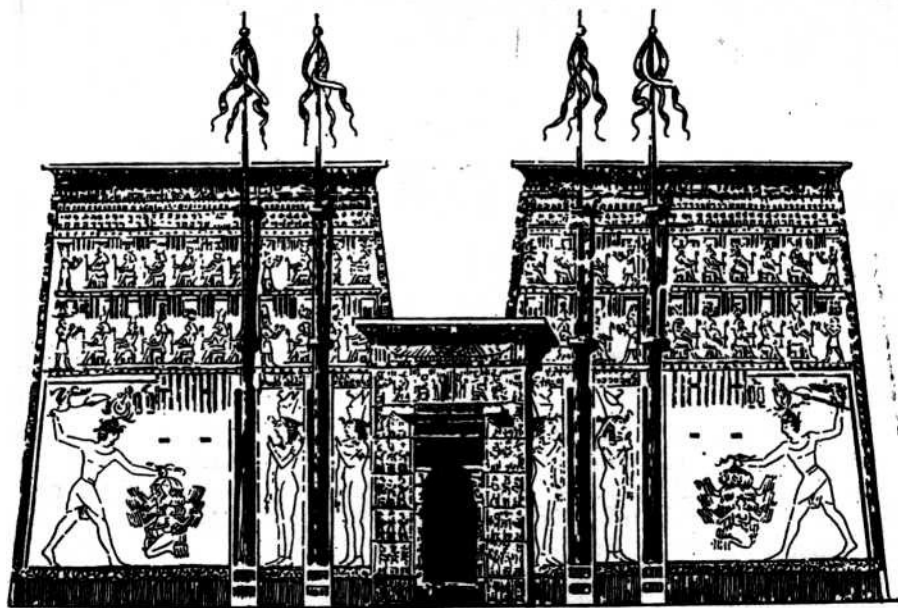
Or, în această vastă cîmpie de ruine, cea mai vastă de pe lume, toate monumentele erau acoperite cu hieroglife, cu caractere, imagini, semne, schițe, cifre misterioase ; un întreg limbaj simbolic, compus din imagini de oameni, animale, monștri, plante, fructe, unelte, veșminte, arme, împletituri, figuri geometrice, Unii ondulate, flăcări. Toate acestea se aflau incrustate pe lemn, pe piatră și pe nenumărate papirusuri; pe pereții templelor, pe cei din încăperile mortuare, pe tăblițele funerare, pe sarcofage, pe statuile zeilor, pe cutii și pe vase. Pînă și instrumentele de scris și bastoanele purtau hieroglife. Dintre toate popoarele vechi, egiptenii par să fi fost poporul cel mai înclinat spre scris. „Dacă cineva ar vrea să descifreze inscripțiile de pe templul din Edfu și dacă ar scrie de dimineață și pînă seara, ar avea nevoie de douăzeci de ani ca să isprăvească."

Aceasta este lumea pe care *Descrierea* o relevă Europei, Apusului dornic să cerceteze și să știe. Un Apus care începuse să scormonească trecutul, care, o dată cu Caroline, sora lui Napoleon, săpa cu rîvnă Ia dezvelirea Pompeiului. Un Apus unde savanții învățaresă de la Winckelmann primele metode de interpretare și de cercetare arheologică pe care ardeau de nerăbdare să le pună în aplicare.

DAR, după ce am făcut elogiul acestei lucrări, se impune o anumită rezervă : dacă documentele adunate sub forma unor descrieri, desene și copii reprezentau o sumă considerabilă, toate cele care aveau vreo legătură cu Egiptul antic erau reproduse și nimic mai mult. Din ignoranță, editorii se abținură, în general, să dea explicații, și rarele lor comentarii erau pline de greșeli 1

Intr-adevăr, toate monumentele rămîneau mute. Neștiind cum să le claseze, autorii se bizuiră pe intuiția lor. Scrierea era indescifrabilă, limba

necunoscută ! *Descrierea* prezenta o lume cu totul nouă ; semnificația acestei lumi, alcătuirea și organizarea ei rămîneau o enigmă.

Fațada templului din Edfu.

Cîte nu s-ar putea afla dacă cineva ar izbuti să descifreze hieroglifele. Era însă cu putință ? De Sacy, marele orientalist din Paris, declara : „Problema este foarte încurcată și de nerezolvat din punct de vedere științific 1“ Pe de altă parte însă, un mic profesor din Gottingen, pe nume Grotefend, publicase o lucrare în care arăta metoda de descifrare a cuneiformelor de la Persepolis și apoi își înfățișase primele rezultate ale încercărilor sale. Grotefend avusese însă la îndemînă un material extrem de limitat, în vreme ce aici se aflau, întregi și clare, nenumărate inscripții cu hieroglife. De asemenea, un soldajt al lui Napoleon descoperise o minunată piatră neagră de bazalt, despre care nu numai savanții, ci și ziarele — care au publicat primele informații despre ea — socoteau că, printr-o fericită întîmplare, reprezintă cheia ce va duce la descifrarea hieroglifelor. Unde era însă omul care să știe mînui această piatră ?

Curînd după descoperirea ei, în ziarul „Courrier de l’Egypte", cu data revoluționară „22 Fructidor, Anul VII al Republicii, Rosette, la 2 Fructidor, Anul 7“, apăruse o informație despre ea. Din întîmplare, ziarul egiptean a pătruns în casa omului de geniu care, printr-o muncă fără seamăn, va putea citi, cu douăzeci de ani mai târziu, inscripțiile de pe piatra neagră și, astfel, va rezolva enigma hieroglifelor.

10

CHAMPOLLION
ȘI STELA TRILINGVĂ

PE vremea cînd doctorul Gali, vestitul frenolog, mergea din oraș în oraș — onorat, lingușit și înconjurat de admiratori — să-și popularizeze noua știință despre craniu, aflîndu-se într-o adunare, la Paris, i-a fost prezentat un tînăr. Măsurîndu-i craniul dintr-o privire, Gali ar fi exclamat: „Ah, ce geniu lingvistic !“ Tînărul de 16 ani care se afla în fața lui Gali — și despre care doctorul n-avusese putința să afle nici un amănunt (doar dacă nu era vreo șarlatanie pregătită dinainte) — stăpânea la acea dată nu mai puțin de șase limbi orientale, în afară de latină și greacă.

IN veacul al XIX-lea, anumiți biografi, adoptînd un gen nou, descriau cu mari delicii, de pildă, cum micuțul Descartes, în vârstă de numai trei ani, strigase : „Ah 1“ la vederea bustului lui Euclide ; alții colecționau notele de spălătorie ale lui Goethe, în scopul de a surprinde pecetea geniului în arta de a grupa jabourile și manșetele.

Primul exemplu nu dovedește decît un exces de metodă ; cel de-al doilea este fără îndoială o neghiobie. Din asemenea surse însă se pot extrage anecdote și nu văd nici un rău dacă cuiva îi plac anecdotele. Deci, fără nici o teamă, vom istorisi povestea prodigioasă a nașterii lui Champollion.

Pe la mijlocul anului 1790, librarul Jacques Champollion (de fel din Figeac, în provincia Guyenne), a cărui soție paralizată fusese părăsită de toți medicii, chemă la căpătâiul acesteia pe Jacquou „vrăjitorul". Guyenne este „provincia celor șapte minuni", una dintre cele mai frumoase ținuturi din dulcea țară a Franței, înzestrată cu cele mai frumoase daruri ; locuitorii ei sînt oameni duri și tradiționaliști, care nu se lasă duși de nas cu ușurință ; dar, o dată scoși din apatia lor, pot deveni mari fanatici; foarte catolici, ei sînt înclinați să creadă în forțele supranaturale.

Vrăjitorul a pus să fie culcată bolnava pe un pat de ierburi care ardeau (toate aceste amănunte sînt povestite de mai mulți martori), i-a dat să bea vin fiert, a

 anunțat că se va petrece o vindecare imediată și a prevestit (spre marea uimire a familiei) nașterea unui băiat care va ajunge un om cu faimă.

După trei zile bolnava se sculă din pat. La 23 decembrie 1790, la orele două dinspre dimineață, se născu Jean-Franțois Champollion, care descifră mai tîrziu hieroglifele. Cele două profeții se împliniseră.

Dacă copiii diavolului trebuie să aibă un picior șchiop, nu ar fi de mirare să existe unele semne bizare la cei care au avut de-a face cu un vrăjitor. Doctorul care examină pe Francois constată cu surprindere că copilul avea corneea galbenă, caracteristică orientalilor (pînă și în Europa centrală această particularitate nu se întâlnește decît cu totul excepțional). în afară de aceasta, avea pielița obrazului ciudat de închisă la culoare, aproape măslinie, iar trăsăturile feței erau hotărît cele ale unui oriental. Douăzeci de ani mai tîrziu toată lumea îi spunea „egipteanul".

Jean-Franțois era un copil al revoluției. în septembrie 1792, Figeac aderase la republică. Din aprilie 1793 începuse Teroarea. Casa părintească a lui Champollion era situată la treizeci de pași de piața (care mai tîrziu avea să-i poarte numele) unde a fost sădit copacul libertății. Primele sunete care-i izbiră urechea au fost cîntecul *la Carmagnole* și plînsetele nefericiților care veneau la tatăl lui implorîndu-1 să-i apere de populația dezlănțuită. Printre aceștia se afla un preot care deveni primul său profesor.

La vîrsta de cinci ani — notează cu duioșie un biograf — Champollion în-cepe să facă primele exerciții de descifrare, adică învață singur să citească, comparînd un pasaj învățat pe dinafară cu textul tipărit. La șapte ani aude ros- tindu-se cuvîntul magic „Egipt", „în strălucirea înșelătoare a unei Fata morgana" : mtr-adevăr fratele său, Jacques-Joseph, mai mare cu doisprezece ani, care voia să ia parte la expediția din Egipt, își văzu spulberate proiectele.

Certificatele și mărturiile ne arată că, la Figeac, a fost un elev slab. Iată de ce fratele său, filolog care se interesa de arheologie, îl aduce lîngă el la Grenoble, în 1801, luînd în mîini frînele educației lui Jean-Franțois. încă de la vârsta de unsprezece ani, acesta cunoaște în mod excepțional limbile greacă și latină ; începe să studieze ebraica, făcînd progrese uluitoare. Deși el însuși era un om excepțional, fratele său se hotărăște, prevăzînd onorurile cu care mezinul își va copleși familia într-o bună zi, să nu se mai semneze decît, cu modestie, Champollion-Figeac, iar mai tîrziu, doar Figeac. în același an, tînărul Franțois avu o întrevedere cu Fourier, fizician și matematician celebru, care luase parte la campania din Egipt, fiind rînd pe rînd secretar al Institutului egiptean din Cairo, reprezentant al Franței pe lîngă guvernul egiptean, ministru al justiției și membru foarte activ al comisiei științifice. Numit după aceea prefect al departamentului Isere, își mută reședința la Grenoble și adună de îndată în jurul lui întreaga elită intelectuală. Cu prilejul unei inspecții școlare, schimbă cîteva cuvinte cu Franțois, îl ascultă cu atenție, îl invită la el acasă și-i arătă copilului colecția sa. Băiatul contemplă, fascinat, primele fragmente de papirus, primele inscripții hieroglife pe tăblițe de piață. „Lucrurile acestea pot fi

citite ?“ întrebă el. Fourier dă din cap. „Eu însă le voi citi 1“

77 rostește cu convingere micul Champollion (mai tîrziu va istorisi cu plăcere această întîmplare). „Le voi citi peste cîțiva ani, cînd mă voi face mare !“

Această afirmație ne aduce în minte imaginea celuilalt băiat, care îi spunea tatălui său cu aceeași convingere : „Eu voi descoperi Troia. “

în realizarea visurilor din copilărie cei doi au mers însă pe drumuri deosebite și s-au slujit de metode fundamental opuse. Schliemann a procedat ca un autentic autodidact, Champollion nu s-a abătut nici o clipă de la calea indicată de pregătirea științifică (cale străbătută cu o iuțeală care i-a lăsat cu mult în urmă pe toți colegii lui) ; Schliemann, cînd s-a apucat de lucru, n-avea nici o bază de pornire, Champollion era însă înarmat cu tot ceea ce știința secolului său îi punea la dispoziție.

Fratele său se ocupa de educația lui. Voi să disciplineze curiozitatea avidă a copilului care manifesta interes față de orice subiect. Dar în van : Champollion făcea incursiuni în domeniile cele mai variate. La doisprezece ani scrie prima sa carte cu o temă foarte ciudată : *Istoria dinilor celebri.* Stînjenit în lucrul său de lipsa de claritate a referatelor istorice, întocmește următoarea tablă de materii: „Cronologie de la Adam pînă la Champollion cel Tînăr.“ (Fratele mai mare renunțase la numele lui, simțind că cel mic va deveni un om vestit. Champollion se numește „cel tînăr“, făcînd astfel aluzie la fratele său.)

La treisprezece ani începe să învețe araba, siriana, caldeeana, apoi limba copților. în legătură cu aceasta este necesar să notăm următorul lucru : studiile, activitatea, cele mai mici gînduri ale sale se leagă îndeaproape sau pe departe de Egipt. Se interesează de vechea limbă chinezească, doar în scopul de a stabili raporturi cu vechea limbă egipteană. Studiază texte vechi persane (zend, pahlavi și parsi), documente extrem de rare, pe care doar Fourier poate să i le procure, datorită reputației lui. Clasează tot ceea ce găsește și, în vara anului 1807, la vîrsta de șaptesprezece ani, întocmește prima hartă istorică a Egiptului, prima hartă a imperiului faraonilor.

încercarea este cu atît mai îndrăzneață, cu cît, în acea vreme, un autor nu se putea întemeia decît doar pe anumite pasaje din Biblie, pe textele latine, arabe, ebraice, în mare parte mutilate, și pe unele analogii extrase din limba coptă, care mai era încă vorbită în Egiptul de Sus în secolul al XVII-lea și singura care putea eventual sluji la înțelegerea vechii limbi egiptene.

în același timp, Champollion adună material pentru o lucrare. Se hotărăște să se ducă la Paris. Dar Academia din Grenoble îi cere o teză. Acei domni visau să audă un discurs de rigoare, o lucrare de retorică. Champollion scrie o carte, *Egiptul sub faraoni.*

La 1 septembrie 1807, citește introducerea la această carte. în fața academicienilor se prezintă un adolescent subțire și svelt, de o frumusețe maladivă, ca toate ființele precoce. Afirmațiile lui sînt formulate în teze

îndrăznețe, prezentate într-o logică impecabilă. Efectul este extraordinar. în unanimitate tînă- rul este ales membru al Academiei. Președintele Renaudon se ridică și-l îmbrățișează : „Dacă Academia vă primește printre membrii ei în ciuda vîrstei fragede, o face din considerație pentru realizările dv. Dar se bizuie și mai mult

încă pe ceea ce sînteți capabil să faceți de acum înainte 1 Ea este convinsă că îi veți justifica speranțele și că vă veți aminti, în ziua în care lucrările dv. vă vor aduce gloria, că Academia noastră v-a dat prima încurajare."

Peste noapte, Champollion devine academician.

După ce părăsește clădirea școlii, își pierde cunoștința. In acea vreme era hipersensibil, sanguin și elegiac ; dezvoltat nu numai din punct de vedere mintal (era considerat de foarte mulți, chiar și oficial, drept un geniu), dar și fizic, peste vîrsta sa. (Astfel că nu poate fi vorba de un entuziasm inconștient și școlăresc cînd se hotărăște să se căsătorească de îndată ce va părăsi băncile școlii).

Dinaintea lui se deschide un nou capitol al vieții. Vede un oraș imens, centru al Europei, spre care converg toate curentele intelectuale și politice, unde orice aventură este posibilă. Zdruncinat de diligența care îl poartă spre Paris (călătoria dura șaptezeci de ceasuri), se lasă pradă visării; papirusuri îngălbenite îi dansează în fața ochilor, i se vorbesc la ureche douăsprezece limbi diferite, pietre acoperite de hieroglife năvălesc asupră-i. Recunoaște printre ele o stelă de bazalt negru, cea de la Rosette, pe care a văzut-o pentru prima dată cînd și-a luat rămas bun de la Fourier, și ale cărei inscripții îl obsedează.

Deodată — și acest lucru este autentic — se apleacă înspre fratele său, continuă cu voce tare firul gîndurilor, al speranțelor secrete și iată că afirmă brusc, cu ochi strălucitori: „Voi descifra hieroglifele ! Sînt sigur de acest lucru !“

SE spune că d’Hautpoul a găsit stela de la Rosette. însă d’Hautpoul nu era decît un comandant de trupe de geniu, superiorul celui care făcuse descoperirea. Din alte surse aflăm că descoperitorul ar fi Rouchard. Dar Bouchard nu era decît ofițerul care conducea lucrările de fortificații la Fortul lui Rașid (mai degrabă Fort-Julien), la 7 kilometri și jumătate nord-vest de Rosette, pe Nil, și care a fost însărcinat să transfere piatra la Cairo.

Adevăratul autor aj descoperirii este un soldat obscur. Nu vom ști niciodată dacă, în clipa cînd lopata lui dădu de obstacol, știu să aprecieze valoarea lucrului pe care îl găsise, sau dacă, la vederea acestei stele pe de-a întregul acoperită cu semne misterioase, n-o fi scos țipătul primitivului căruia îi este teamă să nu violeze limitele cercului magic.

Stela de bazalt negru, „dură ca fierul" și avînd o granulație foarte fină, care apăruse dintr-o dată în mijlocul ruinilor fortăreței, avea dimensiunile părții de deasupra a unei mese. Una dintre fețe, lustniită, purta trei

inscripții, pe trei coloane, în parte roase, în parte șterse prin frecarea de nisipul în care stătuse îngropată două mii de ani. Prima dintre cele trei inscripții se compunea din patrusprezece rînduri de hieroglife, cea de-a doua din douăzeci și două de rînduri în scriere demotică, și cea de-a treia din cincizeci și patru de rînduri în limba greacă.
în limba greacă I Deci putea fi citită, putea fi înțeleasă.

Un general al lui Napoleon, elenist pasionat, începu imediat s-o traducă. Era vorba despre un omagiu adresat de clerul din Memfis, în anul 196 î.e.n., regelui Ptolemeu al V-lea, pentru binefacerile sale.
După capitularea Alexandriei, stela a fost trimisă la British Museum, împreună cu celelalte trofee luate Franței. Dar, așa cum procedase și cu restul pieselor din colecție, „comisia" făcuse clișee și copiile fuseseră trimise la Paris. Savanții începură pe dată să compare inscripțiile.
Să le compare. Intr-adevăr, nu era oare firesc să se tragă concluzia, după felul cum erau așezate coloanele, că ele conțineau același text ? Revista „Cour- rier de l’Egypte" vorbise despre stelă, lăsînd să se înțeleagă că acest text este cheia cu care se vor putea deschide porțile regatului mort și astfel se va ajunge ca „Egiptul să fie explicat de egipteni" ! După ce textul grec va fi tradus, va mai exista oare vreo piedică pentru ca hieroglifele să se compare cu cuvintele, cu conceptele și cu numele grecești ?
Cele mai luminate minți ale epocii se înhămară la lucru. Nu numai în Franța, dar și în Anglia (pe textul original), în Germania, în Italia. în van ! Și unii, și ceilalți porneau de la o ipoteză greșită. Cu toții aveau despre hieroglife noțiuni false (și trainice), de care Herodot era în parte răspunzător. Pentru a pătrunde misterul care învăluia hieroglifele, ar fi fost necesară o adevărată revoluție copemiciană, o idee care, rupînd cu tradiția, să ilumineze brusc întunecimile.

ATUNCI cînd tînărul Champollion a fost prezentat de către fratele său lui de Sacy, viitorul său profesor, bărbat scund, a cărui înfățișare ștearsă nu trăda că ar fi fost vorba despre un om celebru, el nu se arătăt nici intimidat nici stîngaci și știu să-și farmece interlocutorul, așa cum mai înainte îl cucerise pe Fourier.
De Sacy era neîncrezător. Acest om care, la aproape cincizeci de ani, domina întreaga știință din vremea lui, vedea în fața sa pe autorul adolescent al unei lucrări, *Egiptul sub faraoni,* care aborda o problemă a cărei studiere o considera prematură. Ce va spune însă mai tîrziu despre această primă întâlnire ? El, omul înțelept, vorbește despre „profunda impresie" pe care i-a făcut-o tînărul! De ce ne-am mira ? Opera din care de Sacy nu cunoștea decît prefața, era aproape în întregime terminată la sfîrșitul anului. Tînărul autor merita deci încă de pe acum aprobarea pe care o va întîlni cu șapte

ani mai tîrziu, cînd își va tipări cartea.

Champollion se cufundă în studiu. Ferindu-se de toate tentațiile marelui oraș, se închide în biblioteci, aleargă de la un institut la altul, se achită de multiplele misiuni pe care i le transmit, prin scris, savanții din Grenoble. Studiază sanscrita, araba, persana, „italiana orientului", așa cum o denumește de Sacy (limbile-mame ale aproape tuturor idiomurilor orientale) și află timp să scrie fratelui său, rugîndu-1 să-i trimită o gramatică chineză „ca să se distreze".

înțelege atît de bine geniul și accentul limbii arabe, incit, într-o zi, aflîndu-se într-un salon, un arab îl ia drept un frate de aceeași rasă, se înclină în fața lui și-l salută după obicei. Merge atît de departe cu studierea Egiptului, încât la terminarea unei discuții, Somini de Manencourt, pe acea vreme cel mai celebru explorator al Africii, exclamă uluit: „Cunoaște tot atît de bine ca și mine ținuturile despre care vorbim 1“

La capătul unui an de studii, limba coptă îi devine atît de familiară („îmi vorbesc singur în coptă.încît își notează problemele personale în această limbă, în scriere demotică. Patruzeci de ani mai tîrziu, un savant comite gafa de a publica unul dintre aceste texte cu comentarii subtile, prezentîndu-1 drept un original egiptean din epoca Antoninilor (replică franceză a cărții germane despre fosile, de Beringer).

Din punct de vedere financiar o duce rău, chiar foarte rău. Fără fratele lui, care îl ajută în mod cu totul dezinteresat, ar fi murit de foame. Locuiește în apropiere de Luvru, într-o cameră sărăcăcioasă, pe care o plătește cu optsprezece franci pe lună. Nu plătește chiria la termen, îi scrie fratelui său implorîn- du-1, cade în deznădejde. Incapabil să facă economii, rămîne înmărmurit cînd Figeac îi răspunde că va trebui să-i pună amanet biblioteca dacă nu-și reduce cheltuielile. Să le reducă ? încă și mai mult ? Ghetele lui sînt tocite, haina scoasă din uz. în cele din urmă îi este rușine să mai apară în societate. într-o iarnă foarte umedă și friguroasă, Champollion resimte primele semne ale bolii care îl va răpune. Două mici succese îi redau însă curajul.

împăratul are nevoie de soldați. în 1808 decretează mobilizarea generală a tuturor bărbaților de la șaisprezece ani în sus. Champollion se simte doborît. Toată ființa sa se revoltă împotriva constrângerii; el, care își impune cea mai strictă disciplină intelectuală, se cutremură gîndindu-se la garda imperială supusă unei discipline stupide, care așază inteligența pe cel mai de jos nivel. „Sînt zile, scrie desperat lui Figeac, în care simt că-mi pierd mințile !“

încă o dată fratele îi vine în ajutor. Face apel la prieteni, compune petiții, trimite nenumărate scrisori : Champollion este autorizat să-și urmeze lucrările și, pe cînd lumea întreagă se îmbată de succesul luptelor, el se consacră studierii limbilor moarte.

Cea de-a doua grijă a sa, care îl chinuie uneori, este vestita piatră de la Rosette. Lucru straniu: ca și Schliemann, care cunoștea pe deplin toate limbile europene și ezita să învețe greaca veche ce îl atrăgea dintotdeauna (căci simțea că nu se va mai putea desprinde de ea), la fel și gîndurile lui Champollion se învîrteau neîncetat în jurul pietrei trilingve, se învârteau ca să spunem așa ca o spirală, strîngîndu-se din ce în ce mai mult în jurul obiectului aspirațiilor lui; dar, cu cît se apropia, cu atît își încetinea mișcarea, deoarece savantul nu îndrăznea să abordeze marea problemă înainte de a se simți suficient de pregătit și înainte de a fi pe deplin înarmat cu toată știința timpului său.

Cu toate acestea, dinaintea unei copii recente a Rosettanei, executate la Londra, dintr-o dată Champollion nu mai putu să rabde. Nu începe încă s-o

81 descifreze — se mulțumește să compare piatra de la Rosette cu un papirus — dar izbutește de la bun început să afle valoarea reală a unui întreg șir de litere. „îți trimit primii mei pași!“ îi scrie fratelui său la 30 august 1808, pe cînd avea 18 ani. De sub cumințenia cu care își explică metoda, apare pentru prima dată mîndria tînărului descoperitor.

în clipa cînd face primul pas, cînd întrezărește succesul și gloria, o veste se năpustește asupra lui ca un trăsnet. Ca să-și atingă scopul, Champollion era gata să lucreze, să îndure toate oboselile și privațiunile. își urmase drumul cu curaj. Iată însă că, deodată, pare lipsit de sens nu numai tot ce făcuse, dar și tot ceea ce credea și mai spera încă : hieroglifele fuseseră descifrate 1

O întîmplare — luată dintr-un alt domeniu al strădaniilor și cercetărilor omenești, din lupta dusă zeci de ani pentru cucerirea Polului Sud — înfățișează, mai dramatic și mai izbitor, un moment asemănător celui în care Champollion află că un altul i-o luase înainte. După eforturi uriașe, căpitanul Scott, însoțit de o mînă de oameni, de cîteva sănii și puțini cîini, ajunge la pol. Pe jumătate orbit de frig, de extenuare și de foame, însuflețit totuși de mîndria fără margini că este primul care pune piciorul pe acele meleaguri, zărește deodată, pe întinderea nemărginită a zăpezii, care ar fi trebuit să fie neatinsă, un drapel. Drapelul înfipt de Amundsen I

Așa cum am mai spus, exemplul acesta este dramatic, fiindcă în spatele lui stătea la pîndă moartea albă. Sentimentul pe care îl încerca Champollion era însă același cu cel pe care îl trăise căpitanul Scott. Ce mîngîiere putea constitui, în acest secol al descoperirilor concomitente, faptul că alții pățiseră la fel ? El trăia cu aceeași intensitate ceea ce simțise Scott la vederea drapelului.

Vestea venise ca un trăsnet; consecințele ei au durat tot atît. Drapelul lui Amundsen stătuse drept în fața lui Scott, martor al înfrîngerii sale. Nu tot la fel se ținea și descifrarea hieroglifelor.

Champollion află vestea pe stradă. în drum spre Colegiul Franței, se întâlnește cu un prieten. Acesta, foarte agitat, îi povestește noutatea. Fără îndoială că nu știa pentru ce lupta Champollion de ani de zile, care erau visurile lui, ce speranță îi lumina viața, la ce lucrase zile și nopți, de ce

îndura lipsurile, foamea, umilințele. Deodată, Champollion se clătină, se lăsă cu toată greutatea pe brațul prietenului.

„Alexandre Lenoir ! spune prietenul. Lucrarea lui a apărut de curînd, într-o broșură. *Noua explicație,* interpretarea completă a hieroglifelor ! Iți dai seama ce înseamnă asta ?“

Cu cine stătea de vorbă ?

„Lenoir ?“ întreabă Champollion. Dă din cap. în el se aprinde o speranță. îl văzuse pe Lenoir în ajun. îl cunoștea de un an : Lenoir este un învățat cu o oarecare reputație, dar nu e un geniu.

„Este imposibil. Nimeni n-a vorbit despre acest lucru. însuși Lenoir n-a suflat o vorbă !“

„Ce te miră ? ripostează celălalt. Cine ar vorbi despre o asemenea descoperire înainte de vreme ?“

Cliampollion se dezmeticește. „Unde poate fi cumpărată ?“ Dispare ca o săgeată. Cu o mină tremurîndă pune banii pe tejgheaua prăfuită ; încă nu s-au vîndut decît cîteva exemplare din broșură. Se duce în grabă acasă, se aruncă pe divanul ponosit și începe să citească.

In bucătărie, văduva Mecran își lasă înspăimîntată crătițile. Un zgomot infernal vine dinspre odaia locatarului ei. îngrozită ascultă, apoi aleargă, deschide ușa : Francois Champollion stă culcat pe divan, cu mușchii crispați, din gura lui ies niște sunete nearticulate, dar rîde, rîde fără urmă de îndoială, este cutremurat de un rîs enorm, isteric.

Ține în mină cartea lui Lenoir. Să descifrezi hieroglifele 1 Iată unul care s-a crezut prea curînd victorios. Champollion se pricepe prea bine ca să nu-și dea seama că afirmațiile lui Lenoir nu sînt decît niște prostii, pure invenții, un amestec bizar de fantezie și de erudiție prost întrebuințată.

Dar lovitura a fost cumplită. Nu o va uita niciodată. Tînărul care se svîrcolește înfrigurat în pat habar n-are că va mai avea nevoie de încă doisprezece ani ca să-și atingă scopul. Nu știe că își va vedea multe visuri spulberate și, dat fiind că nu se gîndește decît la hieroglife și la țara faraonilor, nu știe că va fi exilat într-o zi ca trădător al patriei sale.

11

UN TRĂDĂTOR
DESCIFREAZĂ HIEROGLIFELE

INTR-O compunere scrisă la doisprezece ani despre un subiect, extras din Vechiul Testament, pe care îl studiase după textul original, Champollion se declara partizan al republicii, singura formă de guvemămînt pe care o considera înțeleaptă. Crescut în mijlocul marilor curente de idei formate în secolul Luminilor și eliberate de revoluție, suferea din pricina noului despotism care se infiltrase pe calea decretelor și edictelor și care se demasoase o dată cu încoronarea lui Napoleon. Neasemuindu-se ou fratele său, care fusese fermecat de împărat, toate succesele îl lăsau rece și nu urmărea nici măcar cu gîndul înaintarea victorioasă a vulturului francez.

Nu avem răgazul să urmărim aici evoluția ideilor lui politice. Totuși nu putem trece sub tăcere că acest egiptolog, minat de o nestăvilită năzuință către libertate, a cucerit, cu drapelul în mină, citadela din Grenoble. Sau că Champollion, simțindu-se sufocat sub regimul lui Napoleon, dar urîndu-i pe Burboni, a smuls stindardul cu flori de crin de pe tumul citadelei și a înfipt în locul lui drapelul tricolor care, în fruntea trupelor bonapartiste, fluturase timp de cincisprezece ani de-a lungul Europei și care în prezent reprezenta pentru el simbolul unei noi libertăți.

Champollion locuiește din nou la Grenoble, unde de la 10 iulie 1809 preda istoria la universitate. Iată-1 deci, la nouăsprezece ani, profesor în locul unde odinioară se așeza ca să asculte, numărînd acum printre studenții săi tineri care, cu doi ani mai devreme, fuseseră colegii lui. Nu este deci de mirare că devine centrul invidiilor și al intrigilor, uneltite mai ales de profesorii mai în vîrstă care se simțeau lezați, umiliți.

Tînărul profesor de istorie se făcuse apărătorul unor idei, proclamînd că scopul cel mai înalt al cercetării istorice este adevărul, înțelegînd prin aceasta un adevăr absolut și nu un adevăr bonapartist sau burbonic. în consecință, pretinde libertatea științei, adică o libertate absolută și nu o libertate îngrădită

84 prin decrete și interdicții. Pretinde această libertate pe care oamenii entuziaști o proclamaseră în primele zile ale revoluției și a cărei cauză fusese de atunci încolo trădată în fiece an.

Un asemenea idealist nu putea să nu intre în conflict cu autoritățile. Rămîne însă totdeauna credincios ideilor sale, în ciuda multor perioade de descurajare. Astfel, îi citează fratelui său următoarele fraze, pe care cineva le-ar fi putut lua drept concluzii la *Candide* al lui Voltaire, dar pe care orientalistul le culesese din cartea sfîntă a Orientului: „Cultivă-ți ogoarele ! în Zend- Avesta se spune că este mai de preț să cultivi patru palme de pămînt ințelenit, decît să cîștigi douăzeci și patru de războaie. Și eu sînt de aceeași părere I" înconjurat din ce în ce mai mult de intrigi, apoi bolnav, cu salariul redus la un sfert ca urmare a unor mașinații făcute de colegii lui, scrie ceva mai tîrziu : „Soarta mea este pecetluită. Sărac ca Diogene, îmi voi cumpăra un butoi și o pînză de sac, în loc de haine. Iar cele necesare pentru trai sper să le capăt datorită mărinimiei vestite a atenienilor."

Scrie satire împotriva lui Napoleon. Dar, după căderea împăratului, cînd trupele coaliției intră în Grenoble la 19 aprilie 1814, se întreabă cu amărăciune dacă, după ce despotul va fi înlăturat, ideile vor putea în sfîrșit să conducă lumea. Nu era de loc convins.

Dorința lui arzătoare de a se asigura libertatea poporului și a științei va precumpăni pasiunea lui față de Egipt ?

Puterea lui de muncă este extraordinară. Studiază subiectele cele mai variate, întocmește un dicționar al limbii copte, scrie piese de teatru pentru saloanele din Grenoble, între altele *Ifigenia.* Compune melodii, cîntece revoluționare care sînt pe buzele tuturor... (lucru pe care nu-1 pot înțelege savanții germani, dar care face parte din tradiția franceză inaugurată în veacul al XII-lea de către Pierre Abelard). în afară de toate acestea, continuă să se consacre sarcinii pe care o consideră esențială. Aprofundează tot mai mult secretele Egiptului, căruia îi dedică toate gîndurile sale. Puțin îi pasă că pe străzi se strigă „Trăiască împăratul 1“ sau „Trăiască regele !“ : el continuă să scrie nenumărate eseuri, pregătește lucrări, trimite date unor savanți din străinătate, se străduiește să-i învețe pe studenții mediocri. Toate acestea îi macină sănătatea și nervii. în decembrie 1816, scrie : „Dicționarul meu copt crește pe zi ce trece. Autorul lui dimpotrivă." Se plînge că, ajuns la pagina 1069, încă nu vede să se apropie de sfîrșitul lucrării.

Apoi vin cele „O sută de zile". încă o dată, Europa geme sub pumnul lui Napoleon. Ceea ce se construise cu mare trudă, se prăbușește, persecutați! devin persecutori; stăpînii, sclavi; regele, un fugar. Champollion este smuls din studiu : se întoarce Napoleon 1 Intr-un *crecendo* de vodevil, ziarele îi seamănă drumul cu proclamații ipocrite : „Monstrul a scăpat din cușcă I" ; „Căpcăunul a debarcat la Cannes 1“ ; „Tiranul a trecut prin Lyon I" ; „Uzurpatorul se

85 află la șaizeci de ceasuri de capitală I" ; „Bonaparte se apropie cu pași de uriaș !“ ; „Mîine Napoleon va veni peste noi!“ ; „Maiestatea Sa se află la Fontainebleau !“

La 7 martie, în timpul marșului asupra capitalei, Napoleon ajunge la Grenoble. Cu o tabachere, bate la poarta orașului. E noapte, flăcările torțelor îi luminează chipul. Timp de o clipă, cumplită, Napoleon stă drept, singur, în fața tunurilor ridicate pe zidurile pline de soldați. Apoi, se aude un strigăt: „Trăiască Napoleon 1“ și „aventurierul intră în oraș, de unde va ieși împărat", deoarece Grenoble, inima provinciei Dauphine, este cea mai importantă bază strategică.

Figeac, fratele lui Champollion, care pe vremuri fusese cucerit de farmecul împăratului, îi este și acum devotat trup și suflet. Napoleon dorește să aibă un secretar particular. Primarul i-1 prezintă pe Figeac, și-i rostește incorect numele cu bună știință : „Champoleon." — „Sună ca o bună prevestire, spune împăratul, poartă jumătate din numele meu !“ Champollion asistă la întrevedere. Napoleon îl întreabă la ce lucrează, tînărul îi vorbește despre gramatica coptă, despre dicționar. Și, pe cînd Champollion rămîne rece (de la vîrsta de doisprezece ani are de-a face cu suverani mult mai mari decît Napoleon), împăratul este în schimb fascinat de tînărul cărturar, se întreține cu el vreme îndelungată, îi promite dintr-un capriciu imperial să-i tipărească cele două lucrări la Paris. Și nu numai atît: a doua zi vine să-l caute la bibliotecă, îi vorbește în mai multe rînduri despre studiile sale lingvistice — și aceasta în momentul în care se pregătea să-și restabilească domnia asupra întregii luni. Doi cuceritori ai Egiptului stau acum față în față. Unul, urmînd planurile lui politice, ocupase țara Nilului în dorința de-a o face să renască și, auzind despre limba coptă, se însuflețise și hotărîse s-o ridice la rangul de limbă oficială a țării. Celălalt nu văzuse niciodată Egiptul, dar îl privise de mii de ori cu ochii minții și îl va cuceri mai tîrziu prin forța științei și rațiunii sale.

Zilele lui Napoleon sînt însă numărate. întoarcerea lui bruscă la putere este urmată la scurt timp de prăbușire. Insula Elba fusese pentru el un loc de vili- geatură ; sfînta Elena va fi mormîntul lui.

Burbonii își fac intrarea în Paris. Nu dispun nici de putere, nici de forță și nu se arată de loc a fi însetați de răzbunare. Cu toate acestea, au loc sute de condamnări. „Plouă cu pedepse, așa cum în vremurile străvechi ploua cu mană asupra evreilor." Figeac se numără printre persecutați, pentru că s-a compromis urmîndu-1 pe Napoleon la Paris. Iar tribunalul politic, influențat de toți cei care, la Grenoble, nutreau gelozie față de tînărul profesor, nu-i deosebește pe cei doi frați care mai fuseseră confundați de multe ori ca savanți. Ar fi putut fi oare altfel, cînd, în ultimele ceasuri ale celor „O sută de zile", tînărul Champollion, străduindu-se din răsputeri să adune o mie de franci pentru a-și cumpăra un papirus egiptean, se ocupa și de crearea unei „Ligi Delfice “ ? (Această ligă, alegînd drumul libertății, căzu în cea mai mare dizgrație.)

Pe cînd regaliștii înaintau spre Grenoble, Champollion era pe baricade și incita populația la rezistență (va plăti scump această lipsă de abilitate). Dar, ce se întîmplă ? Tocmai în clipa cînd generalul Latour începe să bombardeze centrul orașului, Champollion, văzîndu-și amenințat rodul muncii sale, uită deodată de politică și de armată, aleargă la bibliotecă, urcă două etaje în goană, singur în vasta clădire, fără să-i pese de canonadă, adună căldări cu apă și cu nisip, își expune viața pentru a salva existența papirusurilor.

Abia acum Champollion, profesor concediat, exilat pentru înaltă trădare, începe să descifreze hieroglifele. Exilul durează un an și jumătate. Lucrează neîncetat, neobosit. 11 regăsim la Grenoble, apoi la Paris. Este amenințat de un nou proces de înaltă trădare. In iulie 1821, părăsește ca fugar orașul în care fusese elev, apoi academician. Un an mai tîrziu, însă, își publică lucrarea : *Scrisoare către dl. Dacier privind alfabetul hieroglifelor fonetice,* care cuprinde principiile descifrării și-i face numele celebru printre cei care, setoși de a cunoaște răspunsul la întrebările pînă atunci insolubile, se aplecau asupra enigmelor ascunse în temple și în piramide.

DACĂ pînă atunci nu se descifraseră încă hieroglifele expuse vederii unei lumi întregi, atestate de o serie de autori antici, interpretate în mii de feluri în vremea evului mediu occidental, aduse la cunoștința savanților prin copii fără număr realizate de expediția napoleoneană, aceasta se datora faptului că, încă de la început, se comisese o eroare stranie.

Herodot, Strabon și Diodor străbătuseră Egiptul și vorbiseră despre hieroglife ca despre o scriere figurativă și de neînțeles. Doar Horapollon lăsase, în secolul al IV-lea î.e.n. o descriere amănunțită a semnificației lor. (Datele furnizate de Clement din Alexandria și de Porfiriu sînt neinteligibile.) Este evident că, în lipsa altor repere, opera lui Horapollon a fost luată ca punct de plecare al tuturor lucrărilor. Dar Horapollon vorbea mereu despre hieroglife ca despre o scriere figurativă ; de atunci încoace, timp de sute de ani, toate interpretările căutară în imagini un sens simbolic. Acest lucru permitea amatorilor să dea frîu liber fanteziei, dar îi aducea pe savanți în pragul desperării.

După ce Champollion a descifrat hieroglifele, s-a recunoscut partea de adevăr din descrierea lui Horapollon ; s-a putut urmări evoluția scrierii care, pornind de la simbolismul primitiv, reprezenta apa printr-o linie ondulată, casa printr-un plan, zeul printr-un drapel. Insă, un asemenea simbolism aplicat, conform lui Horapollon, la unele inscripții mai recente, ducea la un impas.

Erorile erau și mai excentrice. Iezuitul Athanasius Kircher, spirit fertil în

invenții (între altele, a conceput lanterna magică), publică la Roma, între 1650 și 1654, patru volume cu traduceri de hieroglife, dintre care nici una nu era exactă și nici măcar nu avea vreo legătură cu textul. Grupul de semne

„autocrator", epitet al împăraților romani, era citit „creatorul fecundității și al oricărei vegetații este Osiris, a cărui putere generatoare a fost adusă din ceruri în regatul său de către sfîntul Mofta".

Kircher recunoscuse totuși importanța studierii limbii copte, ea cea mai recentă formă a limbi egiptene, a cărei valoare era negată de mai mulți savanți.

O sută de ani mai tîrziu, de Guignes va declara în fața „Academiei de inscripții", din Paris că, după unele comparații făcute între hieroglife, chinezii erau coloniști egipteni. Totuși (pentru fiecare cercetător este necesar să se adauge acest „totuși", fiindcă fiecare a găsit cel puțin un indiciu exact), izbutise să citească numele regelui egiptean „Menes". Pe loc, un adversar schimbă acest nume în „Manuf", lucru oare îi inspiră lui Voltaire atacul împotriva eti- mologiștilor, „pentru care vocalele nu contează și cărora prea puțin le pasă de consoane." (Pe de altă parte, contrar acestei ultime teze, unii savanți din aceeași epocă considerau că egiptenii sînt veniți din China.)

S-ar putea crede că descoperirea stelei trilingve pusese capăt supozițiilor fantastice. Dimpotrivă : soluția părea atît de aproape, încît pînă și profanii crezură că o vor putea afla. Un anonim din Dresda a extras din scurtul fragment hieroglific al Rosettanei întreg textul grecesc. Un arab, Ahmed ben Abu- bekr „relevă" un text pe care orientalistul Hammer-Purgstall, om serios totuși, se apucă să-l traducă. Un parizian necunoscut regăsi într-o inscripție gravată pe templul de la Denderah, cel de-al 100-lea *Psalm;* la Geneva apăru traducerea inscripțiilor de pe „obeliscul de la Philae" care era, zice-se „istorisirea scrisă cu patru mii de ani înaintea lui Hristos despre izbînda celor drepți asupra celor răi."

Invenția depășea orice limite. Contele Paulin, a cărui aroganță nu-i întrecea prostia, pretinse că ar fi înțeles de la prima vedere textul Rosettanei. Cu ajutorul lui Horapollon, al doctrinelor pitagoreice și al Cabalei, o descifrează în- tr-o singură noapte, publică rezultatele opt zile mai tîrziu și, după propriile sale declarații, „se ferește" numai grație acestei rapidități „de greșelile sistematice, care nu pot lua naștere decît dintr-o chibzuială prelungită."

în toiul acestui foc de artificii, Champollion continua să claseze, să compare, să verifice, apropiindu-se încetul cu încetul de soluție, în timp ce se trîm- bița că abatele Tandeau de Saint-Nicolas redactase o broșură în care

dovedea matematic că hieroglifele nu erau o scriere, ci un motiv decorativ. într-o scrisoare despre Horapollon, Champollion scrie foarte limpede, încă din 1815 : „Această lucrare este numită *Hieroglyphica,* dar nu este de loc o expunere a ceea ce noi numim hieroglife, ci a sculpturilor simbolice sacre, adică a icoanelor egiptene, oare sînt total deosebite de hieroglifele propriu-zise. Afirmația mea se ridică împotriva părerii generale, temeinicia ei este însă dovedită de inscripțiile de pe statuile egiptene. In scenele-embleme se văd sculpturile sacre despre care vorbește Horapollon : șarpele care își mușcă coada, vulturul în po-

Pictogramă egipteană, asemănătoare cu un rebus, datînd de la sfîrșitul mileniului al IV-lea. Din această scriere au luat naștere hieroglifele propriu-zise. Descifrarea ei este cunoscută doar de cîteva decenii: șoimul lui Horos simbolizează un rege care ține în frîu, adică sub dominația sa, o țară siriană învinsă (ovalul are ca terminație capul unui sirian cu barbă ascuțită). Șoimul stă pe șase flori de lotus, adică pe 6 000 de prizonieri. Harponul desenat reprezintă desigur numele țării; dreptunghiul acoperit cu linii ondulate arată că țara este situată la malul mării — aceste două rînduri luate împreună indică Siria.

ziția descrisă de el, ploaia cerească, omul fără cap, porumbelul cu frunze de laur etc., lucruri care nu se văd în hieroglifele propriu-zise.“

Unii ajunseseră să extragă din hieroglife un sistem epicureic mistic, doctrine esoterice legate de Cabală, de astrologie sau de gnosticism, indicații practice privind agricultura, comerțul și administrația; descopereau paragrafe din Biblie și chiar o literatură antediluviană, texte caldeene, ebraice, chineze ; „ca și cînd egiptenii n-ar fi avut un limbaj propriu", remarcă Champollion.

Toate aceste încercări de interpretare se întemeiau mai mult sau mai puțin pe Horapollon. Un singur drum putea duce la soluție : cel opus lui Horapollon. Champollion apucă pe această cale.

ESTE greu să se situeze în tirnp apariția marilor descoperiri ale spiritului. Ele sînt rezultatul unor nenumărate procese de gîndire, al concentrării minții timp de ani întregi asupra unei singure probleme, ele reprezintă punctul de interferență între inconștient și conștient, între atenția lucidă și visul haotic. Rezolvările apar arareori, ca luminile unui fulger.

Marile descoperiri pierd din minunăția lor atunci cînd li se studiază istoricul. Cunoscînd principiul, posteritatea consideră că erorile sînt stupide, că problemele sînt simple. Cu greu ne putem închipui astăzi ceea ce însemna pentru Champollion să opună din toate punctele de vedere opinia sa personală, față de cea a lumii științifice, care nu credea decît în Horapollon. Nu trebuie să uităm că savanții (și publicul) nu țineau la Horapollon pentru că ar fi respectat în el o autoritate, cum era Aristotel pentru colegii lor din evul mediu, sau Părinții Bisericii pentru teologi, ci pentru că nu admiteau decît o singură posibilitate : hieroglifele — scriere figurativă ! Din nefericire pentru știință, aparențele păreau să confirme opiniile autorizate. Prin Horapollon nu vorbea numai cineva pe care îl despărțea un mileniu și jumătate de vremea cînd au fost scrise hieroglifele, ci un om care arăta ceea ce putea vedea toată lumea : chipuri, desene de oameni și de animale.

In momentul — pe care nu-1 putem situa cu exactitate — în care lui

Cham- poBion îi veni ideea că pictogram ele erau „litere" (sau, mai exact, „foneme", dînd și următoarea definiție : „...Fără să fie în mod riguros alfabetice, ele re-

89 prezintă totuși sunete"), atunci doar a avut loc ruptura cu Horapollon, principalul obstacol dispărînd. După o carieră atît de laborioasă, mai putem vorbi oare de inspirație ? Mai poate fi vorba de o clipă providențială ? Prima dată cînd concepu această idee, Champollion o înlătură imediat. Cînd identifică semnul șarpelui culcat și litera „f", înlătură această constatare ca imposibil de susținut. Mulți alți savanți, scandinavii Zoega și Akerblad, francezul de Sacy și, mai ales, englezul Thomas Young, care au recunoscut în partea demo- tică a Rosettanei o „scriere alfabetică", au găsit unele soluții parțiale. Nu mer- seră însă mai departe, renunțară sau își retractară afirmațiile, iar de Sacy declară că a capitulat total în fața textelor hieroglife, care rămîn „intacte ca Arca Alianței" *.

Pînă și Thomas Young, care obținuse excelente rezultate citind „fonetic" textul demotic, se dezminți în 1818 împărțind rînd pe rînd caracterele numelui „Ptolemeu" în semne reprezentînd o singură literă, două și trei litere.

Prin aceasta apare diferența care desparte cele două metode și cele două rezultate : Young, specialist în științele naturale, era fără îndoială un om genial, dar n-avea nici o pregătire filologică și lucra schematic, prin comparație și prin interpolare. El n-a știut să descifreze decît cîteva cuvinte, totuși a dat dovadă de o remarcabilă intuiție, deoarece Champollion avea să confirme că, dintr-o listă de 221 grupuri simbolice, interpretase exact 76. Dimpotrivă, Champollion, care cunoștea douăsprezece limbi vechi și care, prin studierea limbii copte, înțelesese mai bine decît oricine geniul limbii egiptene n-a ghicit, cum făcuse Young, litere sau cuvinte izolate, ci a descoperit sistemul. El nu s-a limitat doar să interpreteze, ci a găsit mijlocul de a citi și de a învăța scrierea. De îndată ce a recunoscut principiile sistemului, a putut urmări ipoteza pe care o concepuse de multă vreme, adică faptul că era necesar să se înceapă cu numele regilor.

DE CE cu numele de regi ? Această idee pare astăzi simplă și firească. Am mai spus că inscripția de la Rosette conținea omagiul adus de preoți regelui Ptolemaios Epifanul. Textul grec, care putea fi lesne citit, preciza acest lucru. In inscripția hieroglifică, în locul unde ar fi trebuit să se afle numele regelui, figura un grup de semne încercuite într-un oval, numit de atunci încolo „cartuș".

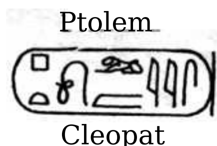
Nu era firesc să se presupună că acest cartuș scotea în evidență singurul cuvînt demn de a fi subliniat, adică numele regelui ? Nu era o treabă de elev inteligent aceea de a rîndui literele numelui Ptolemeu sub hieroglife și deci a face să corespundă (în scrierea antică) opt semne cu opt litere ?

Toate ideile mari dacă sînt disecate par simple. Făcînd astfel, Champollion rupea pentru totdeauna cu tradiția horapolliană, care

tulburase minţile timp

[1] **Arca Alianţei, sau Chivotul Legii, cufăr în care vechii evrei păstrau Tablele Legii (Decalogul) care, după tradiţie, ar fi fost date de Dumnezeu lui Moise, pe Muntele Sinai. — *N. T.***

Cele două „cartuse" care l-au ajutat pe Champollion să descifreze hieroglifele.

Cleopat

de paisprezece veacuri. Savantului îi revine tot meritul acestei descoperiri, care, din fericire, curînd după aceasta s-a bucurat de o admirabilă confirmare. In 1821, arheologul Banks a trimis în Anglia „obeliscul de la Philae“, descoperit în 1815. Această a doua „piatră de la Rosette" purta două inscripții, una în hieroglife, alta în litere grecești. Cartușul cuprinzînd numele lui Ptolemeu figura de asemenea, împreună cu un alt grup de semne, încadrate și ele. După inscripția greacă, gravată la baza obeliscului, Champolion a presupus că era vorba de numele Cleopatrei.

O dată mai mult, lucrul pare simplu. Dar cînd Champollion a copiat, unul dedesubtul altuia, cele două grupe de semne corespunzătoare numelor presupuse (dăm mai sus ortografia actuală) și cînd a văzut că semnele nr. 2, 4 și 5 din numele Cleopatra corespundeau cu numerele 4, 3 și 1 din numele Ptolemeu, abia atunci a însemnat că găsise cheia hieroglifelor. Cheia unei scrieri necunoscute, cheia tuturor misterelor Egiptului.

CUNOAȘTEM astăzi infinita complexitate a sistemului hieroglific. Pentru studentul din zilele noastre este un lucru evident ceea ce altădată era cu totul necunoscut; pornind de la acest prim rezultat, el învață textele, pe care Champollion le-a descifrat cu multă greutate și care pe atunci păreau de nepătruns fiindcă erau împărțite pe trei milenii. In prezent noi cunoaștem transformările suferite de hieroglife, studiem diferitele lor faze, înoepînd cu hieroglifele vechi, trecînd prin scrierea cursivă, numită „hieratică", pînă la forma curentă, prescurtată și stilizată, scrierea „demotică". Contemporanii lui Champollion nu cunoșteau această evoluție. Datele valabile pentru o anumită inscripție nu se potriveau celorlalte. Care european din zilele noastre mai poate citi un manuscris al călugărilor din secolul al XII-lea chiar dacă ar fi scris într-o limbă modernă ? Iar un nespecialist nu poate recunoaște litera pe care o reprezintă o inițială ornamentată într-un document medieval. Dacă ne gîndim mai bine, de o astfel de scriere, care face parte din cercul nostru cultural, nu ne desparte nici măcar o mie de ani. Savantul care cerceta hieroglifele avea de-a face însă cu o scriere aparținînd unei culturi străine și vechi de trei mii de ani.

bum
O’"
.H

Hieratică 1300

Demotică 400—100

£ H

it

Exemplu de felul cum din hieroglifele evoluate au luat
nastere scrierea hieratică apoi cea demotică

Astăzi se pot deosebi cu ușurință „semnele fonetice", de „cuvinte" și de „ideograme", clasificare ce permite pentru prima dată să se atribuie o valoare semnelor și imaginilor. Nu mai este supărător că trebuie să se citească o inscripție de la dreapta la stingă, alta de la stingă la dreapta, o a treia de sus în jos, pentru că se știe că aceste feluri de citire corespund unor epoci diferite. Importante progrese au fost realizate de către Rosellini în Italia, Leemans în Olanda, de Rouge în Franța, Lepsius și Brugsch în Germania. Zece mii de papirusuri au fost trimise în Europa. S-a ajuns să se citească în mod curent inscripțiile gravate pe morminte, pe monumente, pe temple. Ultimele lucrări ale lui Champollion au apărut în ediții postume : *Gramatica egipteană* (Paris, 1836—1841), apoi prima încercare de dicționar egiptean (explicarea limbii mergea totdeauna mînă în mînă cu descifrarea scrierii), *Comentariile* și *Monumentele.* Datorită lucrărilor și cercetărilor ulterioare, știința a îndeplinit o faptă inutilă dar glorioasă : trecerea de la citire la scriere. In *Egyptian Court* (Curtea egipteană) din palatul de cristal de la Sydenham, numele reginei Victoria și al prințului consort Albert sînt gravate în hieroglife.

LUI Champollion nu i-a. fost dat să completeze prin lucrări de săpături numeroasele sale cuceriri intelectuale. A vizitat însă Egiptul. Și ceea ce a văzut acolo i-a confirmat ipotezele pe care le formulase mai demult.

z	Figuri	Tran-scriPr *'	Sensul propriu al simbolului
1		*!.**	**vultur**
n	(	*)*	**ramură de trestie**
	W	*.1.1 * 'j*	
r »		*U**	**antebraț**
4	3	*u-*	**prepeliță**
5	‖	*Ij*	**picior**
6	⊓	*T'*	**scaun**
7		*f*	**viperă (cu corn)**
s	k	*w*	**bufniță**
9		>1	**apă**
1	**<zz>**		**gură**
1		*h*	**plan**
1 2	1	*h*	**fuior de in**
1 3	©	*h*	**placentă țintă**
1 4	**o—=**	*h*	**mamifer**
1 5	■	X	**zăvor**
1 6	1	s	**pînză. fibre**
1 7	**t---~i; E3O**	5	**lac, iaz**
Î S	7)	7 ■	**coastă, faleză**
1 9	'C	li.	**coș cu toartă**
2 0	O	*9*	**taburet**
2 1	**o**	*l*	**pîine**
2 2	**C=3**	*L*	**ham pentru vite**
2 3	**C±S>**	*d*	**mină**
2 4		z	**șarpe**

Tabelă care arată ultimul stadiu din evoluția „alfabetului" egiptean .25 de semne, numai consoane. O combinație între semnele „M-N-H", poate însemna „ceară", „trestie de papirus" sau „băiat". Acest exemplu demonstrează dificultățile de interpretare.

Expediția lui Champollion (din iulie 1828 pînă în decembrie 1829) a fost un cortegiu triumfal. Doar reprezentanții administrației franceze nu uitară că fusese cîndva inculpat de înaltă trădare (deși monarhia tolerantă suspendase procedura de urmărire). Indigenii alergară cu miile ca să-l vadă pe cel care știa „să citească scrisul pietrelor vechi". Champollion era nevoit să se arate foarte sever față de membrii expediției ca să-i determine să se întoarcă în fiecare seară pe bordul vaselor „Hathor" și „Isis“, pe Nil, puse sub protecția „celor două bune zeități egiptene".

Pășește din descoperire în descoperire ; fiecare pas îi aduce o nouă certitudine. In cartierele de la Memfis, găsește și clasează de la prima vedere opere aparținînd unor epoci diferite. La Mit-Rahin descoperă două temple și o necropolă întreagă. La Sakkarah (unde Mariette va face mai tîrziu descoperiri importante) găsește un nume de rege „Onnos", pe care îl situează imediat, cu o siguranță remarcabilă, în epoca primitivă. La Tell-el-Amarna descoperă că edificiul colosal, pe care Jomard îl luase drept un depozit de grîne, era în realitate marele templu al orașului.

In slirșit se bucură de triumful teoriei sale datorită căreia, cu șase ani mai înainte, ajunsese de rîsul întregii comisii egiptene.

Corăbiile aruncă ancora la Denderah. Iată templul, unul dintre cele mai mari temple egiptene, a cărui construcție a fost începută (știm noi astăzi) de regii din cea de-a XH-a dinastie — cei mai puternici suverani din „Imperiul Nou", Tutmes al Ill-lea, Ramses cel Mare și urmașii săi — continuată apoi de Ptolemei și de romanii Augustus și Nerva, marea poartă și zidul de incintă fiind terminate de Domițian și Traian. Aici, la 25 mai 1799, osteniți după un lung marș, soldații lui Napoleon se opriră uluiți de tabloul care li se înfățișa privirilor. Aici, fascinat de puterea și splendoarea unui imperiu dispărut, generalul Desaix, în fruntea armatei sale, întrerupse urmărirea mamelucilor. (Ce exemplu pentru un general din secolul XX I) Champollion putea în sfîrșit să admire acest edificiu ale cărui detalii le cunoaște aproape în întregime din descrieri, desene, copii de pe inscripții. (De cîte ori nu stătuse de vorbă cu Denon, tovarășul generalului Desaix 1) Era noapte ; luna ilumina peisajul. Champollion cedă rugăminților tovarășilor săi și, urmat de cincisprezece membri ai expe-diției, porni înainte. „Un egiptean ne-ar fi luat drept un trib de beduini, un european drept un grup de călugări înarmați I"

Unul dintre sa.vanții care H însoțeau istorisește cu emoție : „Străbatem la întîmplare un pîlc de palmieri luminați de lună. Ce spectacol feeric 1 Apoi ne afundăm în niște ierburi înalte, tufișuri și mărăcini. Să ne înapoiem ? Nici nu ne trecea prin minte. Dar cum să înaintăm ? Nu cunoaștem drumul. Strigăm din răsputeri, dar nu ne răspunde decît cîte un lătrat îndepărtat. Deodată zărim un felah în zdrențe, care dormea la picioarele unui copac. înarmat cu o bîtă, îmbrăcat în straie peticite și

negre, are înfățișarea unui demon (Cham-

94 pollion îl numește „mumie ambulantă*'). Inspăimîntat, se scoală tremurînd din toate mădularele, de frică să nu fie omorît. Mai mergem timp de două ceasuri. Iată în sfîrșit templul, scăldat în lumină ; ne îmbătăm de admirație... Pe drum cîntasem ca să nu ne fie urît, dar aici, în fața acestor Propilee inundate într-o lumină cerească, ce emoție I O tăcere totală domnește sub portalul susținut de imense coloane, umbrele adînci iscă un fel de vrajă — afară clarul de lună este orbitor I Contrast straniu, minunat...

în incintă aprindem un foc din ierburi uscate. Altă încîntare, altă explozie de entuziasm ; sîntem ca în delir. S-ar spune că ne-a cuprins febra, nebunia. Cădem în extaz... *Porticul de la Denderdh,* loc încîntător, magic, era o realitate.**

Ce scrie însă Champollion ? Tovarășii lui îl numesc „Maestrul** ; și-a meritat acest titlu prin moderația de care a dat dovadă. Totuși, în spatele sobrietății voite a cuvintelor lui, bănuim emoția care îl cuprinde. „Nu voi încerca să descriu impresia pe care ne-a făcut-o îndeosebi porticul marelui templu. Nu poate fi cuprins în cuvinte, nu se poate descrie. Eleganța și măreția sînt îmbinate în cel mai înalt grad. Am rămas două ceasuri căzuți în extaz. Conduși de acel biet felah, am străbătut sălile și, sub lumina scînteietoare a lunii, încercam să cithn inscripțiile gravate pe fațadă.**

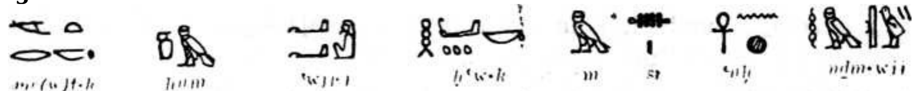
Champollion vedea în sfîrșit, pentru prima dată, un templu egiptean bine conservat. Notele pe care le^a scris chiar în acea noapte și a doua zi arată în ce măsură Egiptul constituia preocuparea lui totală, cît își pregătise în vis o asemenea călătorie : nimic din ceea ce vedea nu i se părea nou, la fiecare pas i se confirma o idee anterioară. Spirit raționalist, avea uneori intuiții, adevărate certitudini metafizice, care îl uimesc pe un savant obișnuit.

El nu se mulțumește să descifreze, să interpreteze. Descoperă legături, are revelații bruște. Constată cu bucurie greșeala făcută de comisia științifică : templul acesta nu este consacrat zeiței Isis, ci lui Hathor, zeița dragostei. Se pretinde despre el că „aparține celei mai îndepărtate antichități “ ? Da’ de unde, acest edificiu nu și-a aflat forma definitivă decît sub domnia Ptolemei- lor, a fost terminat de romani (de atunci s-au scurs optsprezece secole ; ce puțin lucru în comparație cu treizeci de secole de istorie egipteană de dinaintea construirii lui). Emoția pe care Champollion a încercat-o în timpul acelei faimoase nopți nu-1 împiedică să recunoască faptul că, dacă acest templu este „o capodoperă de arhitectură**, în schimb este „împodobit cu sculpturi de cel mai prost gust.** „Fără să vrem a ofensa comisia**, scrie el, „basoreliefurile de Ia Denderah sînt groaznice : nici n-ar fi putut fi altfel, pentru că aparțin unei epoci decadente. Sculptura devenise o artă obosită, pe cînd arhitectura (mai

stabilă, fiind supusă unor reguli mai stricte) rămînea demnă și de zeii Egiptului și de admirația posterității.**

*Sl· w1<jj.j Mn-ljpr.i- '»h <U *■■<"'■ i n*

Fiul meu. răzbunătorul meu, Men-heper-re, să trăiască veșnic : eu strălucesc de dragostea

cc ți-o por'. Să apere mîimlc mele, membrele tale, cu ajutorul vieții. Ce dulce (este)

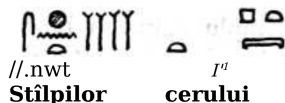

prietenia ta pe pieptul meu. Te așez (pe tine) în sanctuarul meu, Te admir pe tine, răs-

iinjw-k m ti w abw *hrjl'k* *r* Jrw

pîndesc puterea ta (și) teama de line în țările toate, teama de tine la hotarele

//.nwt *I'¹*

Stîlpilor cerului

(Această transcripție, după documentația germană, este făcută cu toată rezerva și cu titlul de indicație. *N.T.).*

Champollion a murit trei ani mai târziu, prea devreme pentru știința tânără care era egiptologia, prea devreme și ca să-și vadă consacrat meritul în acest domeniu. îndată după moartea lui, unii savanți, în mare parte englezi și germani, publicară pamflete cu totul absurde, în care (în ciuda unor rezultate strălucite) tratau sistemul lui de descifrare drept o pură invenție. în 1866 însă, germanul Richard Lepsius descoperă „decretul de la Canope“, întocmit în două limbi, care confirmă definitiv metoda lui Champollion. în sfîrșit, francezul Le Page- Renouf, într-un discurs rostit în anul 1896 la Royal Society din Londra, îi acordă lui Champollion locul pe care îl merită, la șaizeci și patru de ani după moarte !

Champollion rezolvase enigma scrierii. Lucrările de săpături puteau să înceapă.

12

„PATRUZECI DE SECOLE VĂ CONTEMPLĂ !“

CARTEA aceasta nu oferă decît o privire de ansamblu. Ea descrie numai punctele importante și nu redă suficient munca de furnică a cărturarului de bibliotecă, al cărui aport constă în catalogări și, mai cu seamă, în clasificări îndrăznețe, în ipoteze creatoare și în inițiative fructuoase.

Patru nume — în ordinea dictată de metoda noastră — se leagă de marile descoperiri din domeniul egiptologiei din anii care au urmat după ce Champollion a descifrat hieroglifele. Vom însoți fiecare dintre aceste nume cu cîte un epitet: italianul Belzoni, colecționarul; germanul Lepsius, clasificatorul; francezul Mariette, conservatorul ; și englezul Petrie, măsurătorul și interpretul. Ar fi foarte bine pentru viitor să se considere drept un simbol faptul că reprezentanți ai marilor națiuni europene au creat împreună aceeași operă, au năzuit spre același țel, uniți fiind prin strădania neostenită de a face știință și de a profesa adevărul, strădanie care, în secolul nostru, este — din păcate — încă subjugată considerentelor naționale.

„Este unul dintre cei mai remarcabili oameni din toată istoria egiptologiei", scrie arheologul Howard Carter despre Giovanni Battista Belzoni (1778—1823) care, cu puțin înaintea plecării sale în Egipt, făcea pe atletul într-un circ londonez. Remarca lui Carter se aplică mai degrabă personajului decît operei sale. Știm de mai înainte că, în istoria arheologiei, amatorii au jucat adesea un rol considerabil. Printre aceștia, Belzoni a fost desigur unul dintre cei mai originali.

S-a născut la Padova, într-o onorabilă familie romană care îl destina să devină călugăr sau preot. Era cît pe ce să îmbrace sutana cînd se trezi amestecat în niște intrigi politice. Disprețuind ospitalitatea închisorilor italienești, preferă să plece la Londra. O descriere a „uriașului italian", a „omului cu forță hereu- leană" care, în fiecare seară, ducea în spinare cîțiva oameni, plimbîndu-se cu ei în jurul unei scene, ni-1 arată încă foarte departe de arheologie. Face apoi studii de inginerie, dar poate că pur și simplu se laudă cu acest lucru. în 1815 speră să facă avere introducînd în Egipt o roată hidraulică, de patru ori mai productivă decît scripetele cu găleți, tras de măgari, întrebuințat de indigeni. Belzoni era desigur un om

abil, deoarece izbutește să obțină autorizația de a-și

expune modelul în palatul lui
Mohammed Aii *, om de temut pe care îl aștepta o carieră strălucită : acest albanez zdrențăros, mai apoi negustor de cafea, urcă încetul cu încetul treptele succesului, fu numit general suprem și pașă, și deveni în sfîrșit stăpînul Egiptului, precum și al unei părți din Siria și Arabia. Cînd îl primi pe Belzoni, deținea de zece ani titlul legal de pașă al Sublimei Porți, în locul guvernatorului turc pe care îl uzurpase. înregistrase două victorii răsunătoare asupra trupelor engleze și uneltise unul dintre cele mai mari măceluri din istorie, punînd capăt astfel disputei lui cu mamelucii: sub un fals pretext, invitase la Cairo pe toți cei patru sute optzeci de bei, pe care i-a masacrat în timpul unui ospăț. Oricum ar fi, Mohammed Aii, deși partizan al progresului, n-a fost atras de roata hidraulică a lui Belzoni. între timp, acesta din urmă obținu din partea lui Bruckhardt, exploratorul german, o scrisoare de recomandare către Salt, consulul general al Angliei în Egipt; se făcu luntre și punte să transporte de la Luxor la Alexandria „bustul colosal al lui Memnon** (Ramses al II-lea, care se află în prezent la British Museum). Petrecu apoi cinci ani colecționînd obiecte, mai întîi pentru Salt, apoi pentru el însuși. Aduna tot ce-i cădea în mînă, începînd cu cărăbuși și sfîrșind cu obeliscuri. (In timpul transportului, un obelisc căzu în Nil; dar el îl pescui.) în acea vreme, Egiptul, care avea reputația de a fi cel mai vast cimitir de monumente din lume, era prada celor mai felurite jafuri; ca să-și însușească comori antice, nimeni nu șovăia să uzeze de aceleași metode ca și, cu douăzeci de ani mai tîrziu, căutătorii de aur din California și Australia. Nu existau legi, sau, cel puțin, nu erau luate în seamă, și nu o dată focurile de pușcă rezolvau divergențele de păreri.

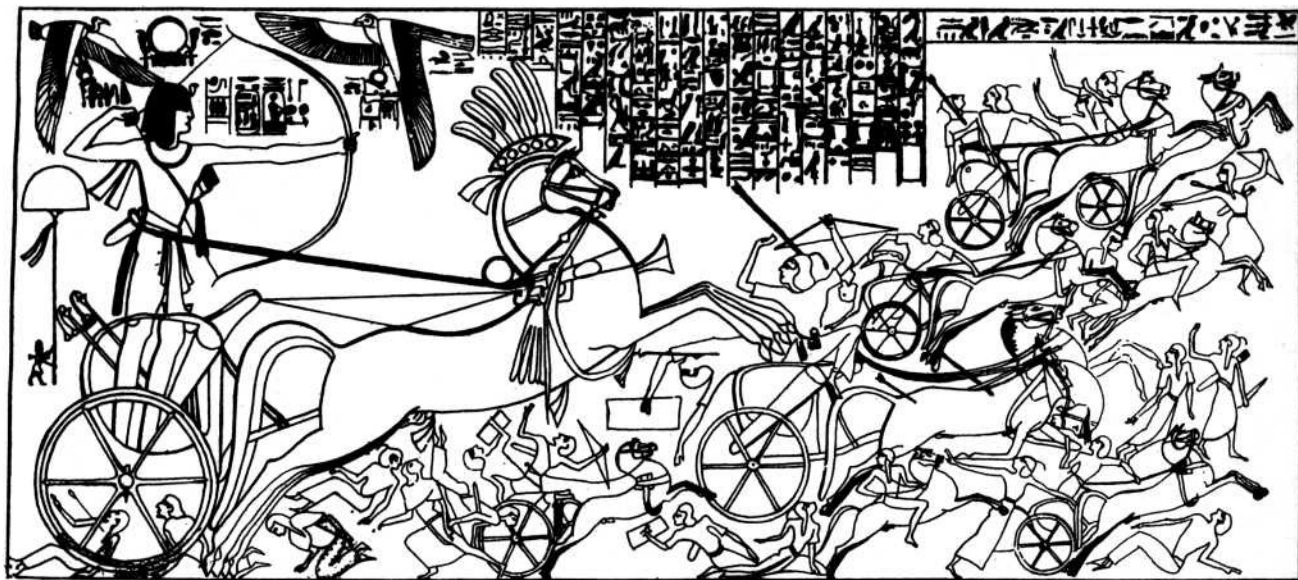
Mai este oare de mirare că această manie de a colecționa, care avea drept scop obiectul și nu cunoașterea, mai degrabă a distrus decît a descoperit, mai degrabă a pricinuit mult rău decît a îmbogățit știința ? Chiar și Belzoni, care dovedi în curînd că, în cursul carierei lui furtunoase, găsise timp să capete anumite cunoștințe tehnice, se lăsa dominat de lăcomie. Se pricepea de minune să desfacă lacătele de la camerele mortuare cu o „gură de lup“.

La auzul procedeelor care l-ar umple de indignare pe oricare arheolog de astăzi, este aproape de neînțeles cum Howard Carter a putut spune despre Belzoni că săpăturile lui și „felul în care ele au fost făcute*' merită „toată recunoștința noastră**. Este însă adevărat că el a deschis calea primelor mari săpături arheologice.

în octombrie 1817, Belzoni descoperi, printre alte morminte din valea Bi- ban-el-Moluk, în apropiere de Teba, cripta, avînd o lungime de o sută de metri, a iui Seti I, predecesorul lui Ramses cel Mare, învingătorul libienilor, sirienilor și hitiților. Sicriul de alabastru, superb dar golit, pe care îl descoperi în criptă, este păstrat la Soane Museum din Londra. Acest sarcofag era gol de trei mii de ani. Nu i-a fost dat lui Belzoni să

descopere unde se afla mumia, nici prin

[1] **In timpul lui Mahmud al II-lea, sultan al Imperiului Otoman (1808—1839.) au avut loc mișcări centrifuge ale marilor feudali din Anatolia, răscoala lui Aii, pașă de lanina, și a lui *Mehmet Aii,* pașă al Egiptului. — *N. T.***

Seti I luptă împotriva hitiților în Siria. Tabloul provine dintr-un templu din Teba și era înainte vreme colorat,
la fel ca și caracterele de scriere. Belzoni, care a descoperit mormîntul lui Seti, n-a mai găsit decît urme
de pictură.

ce peripeții trecuse. Descoperirea acestui mormînt a constituit începutul importantelor descoperiri din Valea Regilor, dintre care cea mai însemnată a avut loc în secolul XX.

Șase luni mai tîrziu, la 2 martie 1818 (așa cum mărturisește inscripția gravată deasupra intrării), italianul deschise cea de-a doua piramidă de la Gizeh — piramida lui Kefren — și pătrunse în camera mortuară. Aceste prime cercetări marchează începutul științei piramidelor și astfel apărură, pe planul geometric al acestor monumente gigantice, primele linii ale istoriei omenești.

Belzoni n-a fost cel dintîi care a săpat în Valea Regilor, sau care a cătat să intre într-o piramidă. Dar, deși era mai degrabă un căutător de aur decît un căutător de adevăr, în două rînduri, în fața camerei mortuare și a piramidei, a fost primul care a abordat problemele arheologice legate de acele locuri așa cum se pun și în zilele noastre.

In 1820, Belzoni se duce în Anglia și organizează, la Egyptian Hall din Piccadilly, construit cu opt ani mai înainte, o expoziție ale cărei piese principale le constituiau sicriul de alabastru și o machetă a mormîntului lui Seti. Cîțiva ani mai tîrziu, moare în timpul unei călătorii de explorare, la Tombuctu. Date fiind numeroasele lui merite, să-i fie iertat că și-a gravat numele pe „Ramse- seum“ din Teba, pe tronul lui Ramses al II-lea, inaugurînd astfel o practică stupidă, continuată de generații întregi de „colecționari'[1], cum ar fi Mister Brown, Herr Schmidt și Monsieur Blanc, spre marea indignare a arheologilor.

Belzoni fusese marele colecționar. Venise însă vremea clasificatorului.

ALEXANDER von HUMBOLDT, călător și naturalist, obținu din partea regelui Frederich Wilhelm al IV-lea al Prusiei (de altminteri mult mai darnic în promisiuni decît în acțiuni) importante subsidii pentru trimiterea unei misiuni științifice în Egipt. Conducerea acestei expediții a fost încredințată lui Richard Lepsius, pe atunci în vîrstă de 31 de ani. Nu s-ar fi putut face o alegere mai bună.

Lepsius, născut la Naumburg în 1810, studiase filologia și gramatica comparată. Obținîndu-și diploma la 23 de ani, fu numit la 32 de ani conferențiar la Universitatea din Berlin și, un an mai tîrziu, plecă în Egipt după ce lungă vreme se pregătise pentru această călătorie.

Expediția urma să dureze trei ani, din 1843 în 1845, beneficiind prin aceasta de un mare avantaj față de toate celelalte misiuni științifice ale vremii 1 Ea n-a încercat să jefuiască, ci să claseze și să definească, și n-a întreprins săpături decît în locurile unde puteau fi încununate de succes. Astfel expediția consacră șase luni de lucru numai la Memfis și alte șapte luni la Teba. (Dacă facem socoteala că în secolul XX, pentru un singur mormînt — al lui Tutankhamon — s-au cheltuit mai mulți ani de muncă, timpul pe care Lepsius l-a putut consacra acestor imense cîmpuri de ruine pare derizoriu, însă la acea vreme era considerabil).

Lepsius începu prin a descoperi numeroase monumente datînd din

Imperiul vechi (care marchează începutul perioadei istorice, din aproximativ anul 3200

100 pînă în 2270 î.e.n. ; aceasta este epoca în care au fost construite piramidele). El află mai întîi urmele a treizeci de piramide necunoscute pînă atunci, ceea ce făcu ca numărul acestora să crească la șaizeci și șapte ; apoi găsi morminte de un gen cu totul necunoscut, de „tip mastaba", cavouri subterane ale marilor seniori din Imperiul vechi (intră în treizeci și unu de asemenea cavouri). La Tell-el-Amarna, găsi primele documente referitoare la Amenofis al IV-lea, marele reformator al religiei. A fost primul care a cutreerat Valea Regilor, a luat clișee și copii de pe basoreliefuri și de pe nenumărate inscripții pe care se aflau „cartușe" cu nume de regi. Trecând de la un secol la altul, ajunse pînă la al patrulea mileniu înaintea erei noastre. A fost primul care a pus ordine în tot ceea ce a văzut, a limpezit istoria Egiptului, a deslușit o evoluție acolo unde alții nu văzuseră decît un haos de ruine.

Rodul acestei expediții îl constituie tezaurele „Muzeului egiptean" din Berlin. Examinarea documentelor a dat naștere unui impresionant număr de publicații, începînd cu cele douăsprezece volume din *Monumentele Egiptului și ale Etiopiei* (decurgînd direct din *Descriere),* pînă la monografii tratînd subiectele cele mai variate. Cînd, în 1884, moare în vîrstă de 74 de ani, biograful său, germanul Georg Ebers (excelent egiptolog, dar slab romancier), putea spune pe bună dreptate că Richard Lepsius a fost adevăratul întemeietor al egiptologiei moderne.

El a continuat să păstreze acest titlu pentru posteritate, prin două dintre lucrările sale : *Cronologia Egiptului,* apărută Ia Berlin în 1849, și *Cartea regilor egipteni,* apărută un an mai tîrziu, tot la Berlin. La fel ca și celelalte ținuturi antice, Egiptul nu poseda o cronologie istorică, în sensul actual al cuvîntului. Neclintit în credința lui față de progres și convins că se află în primele rînduri, secolul al XIX-lea va considera aoest fapt ca un semn de „mentalitate primitivă". Oswald Spengler a fost primul care a văzut în această „lacună" caracteristica unui anumit, mod de gîndire, o noțiune asupra timpului ușor „deosebită" de a noastră.

Acolo unde nu există sistem cronologic, nu există nici istoriografie. Deci, nici istorici egipteni : nimic altceva decît anale incomplete, aluzii la trecut, respec- tînd în general tot atît de puțin adevărul ca și poveștile și legendele noastre.

Vom examina pe scurt primele tablouri cronologice, admirabil exemplu al subtilității cu care arheologii au utilizat orice punct de reper pentru a încerca să reconstituie patru mii de ani din istorie. Lucrările lor ne îngăduie acum să cunoaștem, într-un mod mai precis decît grecii (mai precis decît Herodot, care a străbătut Egiptul acum aproape două mii cinci sute de ani), datele istoriei Egiptului. Ca să nu ne repetăm, vom trece peste lucrările publicate de Lepsius în 1849, ca și peste cele ale înaintașilor săi.

Deși toate izvoarele egiptene au fost puse sub semnul îndoielii, manuscrisul unui preot egiptean furnizează totuși primele puncte de reper. Este vorba de Manethon din Sebenit, care a trăit cu aproximativ trei sute de ani înaintea erei noastre, sub domnia primilor doi regi din dinastia Ptolemeilor (deci la

101 scurtă vreme după moartea lui Alexandru cel Mare) și care a întocmit, în limba greacă, o istorie a țării sale, numită *Memorii egiptene.*

Lucrarea n-a ajuns pînă la noi în versiunea ei completă. Nu cunoaștem din ea decît pasajele și extrasele reținute de lulius Africanul, Eusebiu și Flavius Josephus. Manethon a împărțit lista tuturor faraonilor pe care îi cunoștea în treizeci de „dinastii", diviziune care a fost reluată și care este folosită încă și astăzi, deși se cunosc de multă vreme erorile lui Manethon și deși un istoric modern al Egiptului, americanul J.-H. Breasted, tratează cartea acestuia drept o „culegere puerilă de basme populare."

Severitatea acestei judecăți nu trebuie să ne facă să uităm că Manethon (obligat să refacă singur trei mii de ani de istorie) se găsea într-o situație aproape similară cu a unui istoric modem care ar trebui să redacteze, astăzi, o istorie a Greciei, începînd de la războiul Troiei, întemeindu-se numai pe tradiție. Timp îndelungat cronologia lui Manethon a fost unicul punct de reper al arheologilor. (O completare : cuvîntul „arheologie" a însemnat și înseamnă știința care se ocupă de antichități. însă, deoarece bogata diversitate a monumentelor și a inscripțiilor egiptene a implicat de îndată studii speciale, de la Lepsius încoace se vorbește despre „egiptologie", tot așa cum lumea s-a obișnuit să spună „asiriologie" ori de cîte ori este vorba despre studii arheologice referitoare la țara dintre cele două fluvii.) Lista de mai jos arată în ce fel sa- vanții occidentali se îndepărtară puțin cîte puțin de vechea cronologie cînd a fost vorba să stabilească anul în care regele Menes a realizat prima unificare a Egiptului, adică data predinastică cea mai veche, care marchează începutul istoriei propriu-zise :

Champollion : 5867 î.e.n. ; Lesueur : 5770 ; Bdkh : 5702 ; Unger : 5613 ; Mariette : 5004 ; Brugsch : 4455 ; Lauth : 4157 ; Chabas : 4000 ; Lepsius : 3892 ; Bunsen : 3623 ; Ed. Meyer : 3180 ; Wilkinson : 2320 ; Palmer : 2225. In prezent (indicația dată de Palmer este absolut absurdă) există tendința de a se reveni la datele mai vechi. Breasted îl situează pe Menes în anul 3400 ; germanul Georg Steindorff îl plasează în 3200, iar cele mai noi cercetări în 2900.

EVIDENT, pe măsură ce se pătrundea tot mai adînc în trecut, era din ce în ce mai dificil să se fixeze datele. Pentru epoca modernă (înțelegînd prin aceasta „Imperiul nou" și „Epoca tîrzie" care se isprăvise pe vremea „legăturii" dintre Cezar și Cleopatra), se găseau unele puncte de reper în istoria asirio-babilo- neană, a Persiei, Palestinei și Greciei. (In 1859,

Lepsius publicase o carte despre *Cîteva puncte comune între cronologiile egipteană, greacă și romană.)*

Pentru trecutul mai îndepărtat, „Tabla regilor din Karnak" (care conținea o listă a suveranilor Egiptului începînd din epoca primitivă pînă la cea de-a XVIII-a dinastie și care a fost depusă, în 1843, la Biblioteca națională din Paris) a oferit noi posibilități de comparație și, de atunci încoace, de control. Astăzi putem vedea la „Muzeul egiptean" din Cairo, „Tabla de la Sakkarah", găsită într-un mormînt, care, pe una din părți, cuprinde un imn închinat lui

Osiris, zeul infernului, și pe cealaltă parte, rugăciunea scribului Tunroi adresată unui număr de 58 de regi, înșiruiți pe două coloane, primul fiind Miebis, iar ultimul Ramses cel Mare.

„Lista regală de la Abydos“ este încă și mai vestită și mai importantă pentru egiptologie. Intr-o galerie din templul lui Seti, îi vedem pe Seti I și Ramses al II-lea, pe cînd erau încă prinți moștenitori. Ei își cinstesc strămoșii (Seti agită un fel de cădelniță) ale căror nume, 76 la număr, umple două coloane.

Este limpede : existau puncte de comparație ! Ordinea numelor putea fi controlată, dar nu existau încă precizări cronologice.

Se aflau totuși unele date răzlețe despre durata domniei anumitor regi, despre unele expediții militare, sau despre construirea vreunui templu ; iar ceea ce se numește „suma duratelor minime“ a domniei tuturor regilor a constituit scheletul istoriei Egiptului.

Primele date precise au fost aflate datorită unor indicii mai vechi decît Egiptul, mai vechi decît istoria omenească, mai vechi chiar decît omul : mișcarea astrelor.

Egiptenii aveau un calendar anual (de care se slujeau dintotdeauna pentru a prevedea revărsările Nilului de care depindea existența țării), singurul calendar mai mult sau mai puțin exact din antichitate, dar nu și primul, cum vom vedea mai tîrziu, cu toate că, după Eduard Meyer, el era folosit încă din 4241 (printre altele, acest calendar a stat la baza calendarului „iulian", introdus la Roma în anul 46 î.e.n. și reluat mai apoi de Occident, unde nu a fost înlocuit decît în 1582 — era noastră — prin calendarul „gregorian").

Arheologii făcură apel la matematicieni și la astronomi. Le procurară texte vechi, traduceri ale unor inscripții, le furnizară, într-o formă lizibilă, toate datele oferite de hieroglife despre evenimentele cerești și mersul astrelor. Anul egiptean începea cu apariția lui Sirius, la 1 thut, adică 19 iulie ; astfel s-a putut situa aproape cu exactitate începutul celei de-a XVIII-a dinastii în anul 1580 î.e.n., și a celei de-a XH-a dinastii aproximativ în anul 2000 (cu o limită de eroare de numai trei sau patru ani).

Acestea au fost primele puncte de reper. „Intercalînd" datele, adică o

serie de domnii cunoscute, savanții constatară că cifrele citate de Manethon pentru anumite dinastii atingeau adesea dublul duratei lor reale. Datorită acestei cronologii de trei mii de ani (ale cărei prime elemente au fost furnizate de Lepsius, clasificatorul) se va încerca refacerea istoriei Egiptului.

IN scopul de a clarifica înlănțuirea faptelor, iată mai întîi pe scurt un rezumat istoric (cea mai bună istorie a Egiptului este și. astăzi cea scrisă de americanul J.-H. Breasted, A *History of Egypt).*
' Civilizația egipteană este un produs al Nilului. Cînd s-au creat primele legături politice, în Deltă a luat naștere „regatul de nord" și, între Memfis (Cairo) și prima cataractă, „regatul de sud."

Istoria propriu-zisă a Egiptului începe cu unirea celor două regate, în jurul anului 3200 î.e.n., sub domnia regelui Menes, din prima dinastie.

Pentru a avea o vedere de ansamblu, s-au adunat felurite dinastii în grupe desemnate sub numele de „Imperii." (Datele sînt încă aproximative : cele care se referă la începutul istoriei Egiptului, mai cu seamă, pot fi îndepărtate de realitate cu aproape un secol. Pînă la „Imperiul nou" am citat datele și diviziunile egiptologului german Georg Steindorff. Pentru următoarele am ales o împărțire care corespunde mai bine nevoilor rezumatului, dar în ce privește datele dinastiilor, am continuat să urmez același autor).

IMPERIUL VECHI (3200—2270 î.e.n)

De la prima la a Vl-a dinastie : înflorirea unei chplizații care și-a creat propriile sale legi, o religie, o scriere și primele forme artistice. Este epoca constructorilor piramidelor de Ia Gizeh, a regilor Keops, Kefren și Mikerinos, care, toți, aparțin dinastiei a IV-a.

PRIMA PERIOADA INTERMEDIARA (2270—2100 î.e.n.)

Ea începe cu prăbușirea catastrofală a „Imperiului vechi", datorată supraviețuirii unui simulacru de regalitate la Memfis ; poate fi considerată ca o trecere de Ia monarhie la epoca feudală. Perioada intermediară se întinde între dinastiile VII și X, și numără în total peste treizeci de regi.

IMPERIUL DE MIJLOC (2100—1700 î.e.n.)

Se dezvoltă grație principilor din Teba, care răstoarnă monarhia din Hera- kleopolis și reface unitatea țării. Se întinde de la a Xl-a la a XIII-a dinastie. Considerat ca o perioadă de înflorire culturală, Imperiul de mijloc vede apariția unor numeroase și remarcabile edificii, sub domnia a patru suverani cu numele de Amenemhat și a trei suverani cu numele de Sesostris.

A DOUA PERIOADA INTERMEDIARA (17*0—1555 î.e.n.)

Așezată sub semnul dominației hicsoșilor, cuprinde a XV-a pînă la a XVII-a dinastie. O populație semitică, hlcsoșii („regii păstori"), cotropește țara Nilului, o cucerește, o tiranizează timp de un secol, dar sfîrșește prin a fi expulzată de principii tebani (dinastia a XVII-a). Anumiți egiptologi cred că expulzarea hicsoșilor are o legătură cu legenda biblică a exodului.

IMPERIUL NOU (1555—1090 î.e.n.)

Epocă de mare putere politică, de „cezarism" al faraonilor din dinastiile XVIII—XX. Prin cuceririle sale, Tutmes al III-lea stabilește unele contacte cu Asia anterioară, obligă popoarele străine să plătească tribut și aduce în țară imense bogății. Se construiesc edificii mărețe. Amenofis al III-lea stabilește legături cu regii Babiloniei și Asiriei. Succesorul său, Amenofis al IV-lea (soțul lui Nefertiti) a fost un mare reformator : el a înlocuit vechea religie prin cultul Soarelui și a luat numele de „Akenaton". A construit o nouă capitală pe nisipul deșertului: Tell-el-Amarna a luat locul Tebei. Noua religie n-a supraviețuit însă după moartea regelui. Ea a fost înlăturată prin războaie civile. Ginerele lui Amenofis, Tutankhamon, reinstaură reședința regală la Teba.

Egiptul atinge apogeul puterii sale sub suveranii din cea de-a XlX-a dinastie. Ramses al II-lea, numit mai tîrziu „cel Mare", a cărui domnie a durat șaizeci și șapte de ani, a ordonat construirea, întru propria sa glorie, a unor edificii monumentale, sau, mai degrabă, colosale, la Abu-Simbel, Karnak, Luxor, „Ra- meseum", Abydos, Memfis.

Moartea lui aduce anarhia. Vine apoi Ramses al III-lea, care a domnit douăzeci și unu de ani și a izbutit să restabilească ordinea și calmul. Apoi preoții lui Amon, a căror putere crescuse mereu, își stabiliră dominația asupra Egiptului.

A TREIA PERIOADA INTERMEDIARA (1090—712 î.e.n.)

în cadrul ei se succed epoci de dezvoltare și de decadență. Printre regii din dinastiile a XXI-a și pînă la a XXIV-a, cităm pe Seșong I, care cuceri Ierusalimul și jefui templul lui Solomon. Sub a XXIV-a dinastie, Egiptul a fost anexat temporar de către Etiopia.

EPOCA RECENTĂ (712—525 î.e.n.)

Sub dinastia a XXV-a, Egiptul este cucerit de asirienii conduși de Assarhad- don. A XXVI-a dinastie izbutește din nou să unifice Egiptul (fără Etiopia). Relațiile cu Grecia stimulează dezvoltarea comerțului și cea culturală. Ultimul reprezentant al dinastiei, Psametic al III-lea, este învins la Peluxe de către Cambise, regele perșilor. Astfel Egiptul devine provincie persană. Istoria Egiptului propriu-zisă se încheie în anul 525. Această dată înseamnă sfîrșitul unei civilizații.

DOMINAȚIA PERSANĂ (525—332 î.e.n.)

se întărește sub Cambise, Darius I și Xerxe I ; ea decade sub Darius al II-lea. în această epocă, cultura egipteană trăiește din tradiții ; țara devine „prada unor popoare puternice."

DOMINAȚIA GRECO-ROMANĂ (332 î.e.n.—638 e.n.)

în 332, Alexandru cucerește Egiptul și întemeiază orașul Alexandria, care devine un focar cultural grec și cosmopolit. Imperiul alexandrin se prăbușește. Ptolemeu al IlI-lea redă pentru ultima oară Egiptului puterea sa politică. Ultimele două secole dinaintea erei noastre abundă în certuri dinastice între Pto- lemei. Egiptul suferă din ce în ce mai mult influența Romei. Sub ultimii cezari, mai persistă un soi de independență, dar, în realitate, Egiptul nu este altceva decît o provincie romană, o colonie abandonată jafului, grînarul Imperiului roman.

Creștinismul pătrunde de timpuriu în Egipt. Începînd însă din 640 e.n., țara este așezată sub dependența totală a imperiului califilor, apoi a Imperiului otoman ; ea nu va mai intra în istoria Europei decît cu prilejul cuceririi na- poleoneene.

ÎN 1850, un arheolog francez de vreo treizeci de ani, Auguste Mariette, urca treptele citadelei din Cairo. Abia debarcat în Egipt, dorea să admire priveliștea orașului atît de lăudat străinilor. Nu văzu un oraș, ci un regat. Privirea sa de cunoscător alunecă peste minarete ca să poată îmbrățișa

siluetele monumentelor impunătoare care se ridicau la apus, la marginea deșertului, vestigii ale unei lumi dispărute. Venise ca să îndeplinească o misiune de scurtă durată ; ceea ce văzu din vîrful citadelei îi transformă destinul.

Născut la Boulogne în 1821, Mariette se consacră de timpuriu studierii egiptologiei. în 1849 este numit asistent la Muzeul Luvru. I se încredință sarcina de a cumpăra papirusuri de la Cairo. Ajuns în Egipt, constată jaful de antichități și, curînd, abandonînd tîrguielile cu anticarii, nu se mai gîndi la nimic altceva decît la modalitatea de a remedia această stare de lucruri. A remedia ? Mariette înțelesese că, fără să-și dea seama, Egiptul însuși organiza lichidarea obiectelor sale antice. Savanți, turiști, conducători de săpături, pe scurt toți cei care pentru un motiv sau altul pășiseră pe pămîntul egiptean, păreau să fie atinși de mania de a „colecționa antichități", adică de a jefui monumentele și de a duce în străinătate obiectele prețioase. Iar indigenii le dădeau o mînă de ajutor. Muncitorii angajați de arheologi doseau toate obiectele mici și le vindeau pe preț de nimic străinilor care erau destul de „proști" ca să le dea în schimbul lor cîțiva bani de aur. în afară de aceasta, se făceau distrugeri fără nici un fel de scrupul. Interesul material era mai puternic decît interesul științific. In ciuda exemplului dat de Lepsius, metodele întrebuințate pe vremea lui Belzoni

Taurul Apis. Triunghiul alb de pe frunte arată că, față de taurii obișnuiți, este un animal sacru.

erau din nou la modă. Mariette, pe care nu-1 interesau decît cercetările și săpăturile, își dădu seama că, pentru a asigura viitorul arheologiei, era nevoie înainte de toate de un singur lucru : protecția monumentelor. Cînd se hotărî să se stabilească în Egipt, pe care doar el singur putea să-l ferească de primejdie, nici nu visa că în viitor îl așteptau mari succese și nu bănuia că, doar în cîțiva ani, va izbuti să alcătuiască cel mai mare muzeu egiptologie din lume.

ÎNAINTE însă de a se consacra acestei sarcini, Mariette, cel de-al treilea mare egiptolog din secolul trecut, avea să facă, la rîndul său, o descoperire.

La scurtă vreme după sosirea lui în Egipt remarcă un lucru straniu. în grădinile particulare ale înalților demnitari, ca și dinaintea templelor recente, la Alexandria, ca și Ia Cairo și la Gizeh, erau expuse — la fel ca statuile grecești în grădinile prinților din Renaștere — sfineși de piatră de o izbitoare asemănare. Mariette a fost primul care și-a pus întrebarea : de unde veneau ? Unde fuseseră găsiți ?

întâmplarea joacă un rol important în toate descoperirile. Străbătînd cîmpia de ruine de la Sakkarah, Mariette văzu dinaintea piramidei cu trepte un alt sfinx, care depășea nivelul nisipului doar cu capul. Desigur că Mariette nu era primul om care îl văzuse. Dar a fost primul care a constatat asemănarea acestui sfinx cu cei din Cairo și din Alexandria. Iar cînd savantul află pe o inscripție textul unei cuvîntări atribuită lui Apis, taurul sacru din Memfis, lucrurile pe care le văzuse, citise și auzise i se adunară în minte, formînd imaginea acelei misterioase alei a sfineșilor, dispărută de lungă vreme, a cărei existență era cunoscută fără ca nimeni să știe unde se găsea. Adună cîțiva arabi, luă o lopată — și scoase la lumină, o sută patruzeci și unu de sfineși!

Astăzi noi numim Serapeum sau Sarapeion (după numele zeului

Sarapis) partea principală a construcțiilor care au fost găsite Ia Sakkarah deasupra nisipului și sub nisip. Aleea sfineșilor unea două temple. Atunci cînd Mariette a gă-

Zeul Ptah, creatorul lumii

sit-o (în afara sfincșilor bine conservați, mai exista o mulțime de socluri de pe care fuseseră scoși ,,oamenii-lei“) și după ce a îndepărtat nisipul veșnic mișcător, care astăzi a acoperit de multă vreme Serapeumul, mai găsi și ceva despre care se vorbise mereu în legătură cu aleea sfincșilor : mormintele taurilor sacri Apis ! Prin această descoperire, au fost revelate anumite aspecte profunde ale cultului egiptean, care ne par stranii, neliniștitoare, și care păreau grecilor în- tr-atît de stranii și de neliniștitoare, încît le semnalau în relatările lor de călătorie ca bizare și insolite. Zeii egipteni nu căpătară decît tîrziu un chip omenesc, în conștiința religioasă a celor vechi, ei luau forma unor semne, plante și animale. Zeița Hathor sălășluia într-un sicomor, zeul Nefertum într-o floare de lotus, zeița Neith era adorată sub forma unui scut pe care erau puse cruciș două săgeți. Divinitatea însă trebuia să se înfățișeze înainte de toate sub o aparență animală. Zeul Klinum era un berbec, zeul Horus, un șoim, Thot, o pasăre ibis, Sebek, un crocodil, zeița din Bubastis, o pisică, cea din Buto, un șarpe.

Alături de acești zei cu formă animală, se mai adora și animalul însuși, cînd se deosebea de celelalte prin anumite semne. Cel mai vestit, acela căruia i se oficia cultul cel mai solemn prin care a fost vreodată adorat un animal, era Apis, taurul sacru din Memfis, pe care egiptenii îl considerau „slujitorul zeului Ptah". Animalul sacru ședea chiar în templu.

Preoții aveau grijă de el. Dacă murea, era îmbălsămat și înmormîntat cu mare pompă, după care un alt taur, purtător al acelorași semne, îi lua locul. Animalele sacre aveau cimitire demne de zei și regi — cităm, între altele, cimitirele de pisici de la Bubastis și Beni-Hasan, cimitirele de crocodili de la Ombos, cimitirele de păsări ibis de la Așmunen, cimitirele de berbeci de la Elefantina. Aceste felurite forme de cult se răspîndiră în întreaga țară, suferiră nenumărate transformări în decursul istoriei, apoi dispărură vreme de secole. (Și dacă cineva socotește că asemenea lucruri

sînt ciudate și caraghioase, să încerce să-și

108 închipuie cît de absurdă li s-ar părea celor care ar face parte dintr-o altă arie de cultură credința noastră în imaculata concepție.)

Iată-1 pe Mariette în prezența mormintelor taurilor Apis ! La fel ca în cimitirele înalților demnitari, la intrare se ridica o capelă. Un plan înclinat ducea înspre cavouri, unde, încă din epoca lui Ramses cel Mare, toți taurii Apis se odihneau pe veci, unul lîngă altul. Camerele mortuare dădeau într-o galerie cu o lungime de o sută de metri. în timpul lucrărilor, care au continuat pînă în epoci Ptolemeilor, unele dintre aceste galerii au fost prelungite pînă la trei sute cincizeci de metri.

Urmat de muncitorii care nici nu îndrăzneau să sufle o vorbă, Mariette înainta din mormînt în mormînt, la lumina tremurîndă a torțelor. Grelele sarcofage în care fuseseră așezați taurii erau de granit negru și roșu, fiecare dintre ele fiind făcut dintr-un bloc șlefuit, de peste trei metri înălțime, lat de doi metri și lung de patru metri, cîntărind 65 000 de kilograme !

Multe din aceste sarcofage fuseseră deschise. Mariette și cei care îl însoțeau nu găsiră decît două intacte, care conțineau bijuterii. Celelalte fuseseră jefuite. De cine ? Cînd ? Nimeni nu știa. Pe aici trecuseră hoți I Iată ceea ce egiptologii erau nevoiți să constate de fiecare dată, cu neputincioasă ciudă și mînie. Nisipul în veșnică mișcare acoperise templele, mormintele, orașe întregi, ștergînd orice urmă.

Mariette aprofundase misterele unei religii dispărute. Nu ne putem opri în amănunt asupra cercetărilor și săpăturilor lui de la Edfu, Karnak și Deir-el- Bahari. Trebuie totuși să adăugăm că i-a fost dat să descopere anumite trăsături pitorești despre viața de toate zilele a vechilor egipteni.

In zilele noastre, după ce vizitează mormintele taurilor, turistul se odihnește pe terasa „casei lui Mariette", între piramida cu trepte (la dreapta) și Serapeum (la stînga), soarbe o cafea arabă și pune întrebări paznicilor vorbăreți despre picturile pe care urmează să le vadă.

Nu departe de Serapeum, Mariette descoperi moimîntul lui Ti, funcționar la curte și proprietar de pămînturi. Dacă mormintele taurilor n-au fost terminate decît pe vremea Ptolemeilor (lucrările au fost întrerupte atît de brusc încît, în spatele intrării, a fost abandonat un sarcofag enorm de granit negru fără ca nimeni să se mai gîndească să-l așeze la locul lui), în schimb, mormîntul bogatului domn Ti este foarte vechi; era terminat în anul 2600 î.e.n., epocă în care Keops, Kefren și Mikerinos și-au construit piramidele. Mai mult decît oricare monument, acest mormînt, lăcaș al morții, dovedește atașamentul față de viață. Mariette cunoștea de multă vreme obiceiurile mortuare ale vechilor egipteni și deci se aștepta să găsească nu numai bijuterii de tot felul, ci și obiecte de uz curent și numeroase picturi, precum și imagini în relief. Parcurgînd însă coridoarele și sălile, Mariette văzu imediat că reprezentarea amănunțită a vieții cotidiene depășea aici tot ceea ce se găsise pînă acum.

Bogatul domn Ti ținuse mai cu seamă să fie înconjurat în moarte de tot,

de absolut tot ceea ce jucase un rol oarecare în viața lui. Și, în centrul tuturor acestor imagini, trona reprezentarea lui plastică, de trei sau de patru ori mai

Demnitarul Ti străbate, în corabie, crîngurile de papiruși.

mare decît sclavii și poporul de rînd, etalîndu-și puterea pînă și în proporțiile fizice.

Cu toate acestea, frescele și reliefurile stilizate, lineare, deși continuau să cultive detaliul, nu înfățișează numai petrecerile celor bogați; vedem de asemenea pregătirea inului, vînturatul griului, secerători la lucru, crescători de măgari, aurari; se pot urmări toate etapele construirii unei corăbii de acum

 patra mii cinci sute de ani; tăierea copacilor, confecționarea

scândurilor, mî- nuirea teslei, a maiului și a ciocanului. Recunoaștem cu ușurință uneltele și remarcăm că, încă de pe atunci, oamenii se slujeau de ferăstrău, de secure și chiar de trepan. Vedem topitori de aur și aflăm cum aprindeau egiptenii cuptoarele cu o temperatură înaltă ; vedem cum lucrau sculptorii, tăietorii de piatră, tăbăcarii.

La fiecare pas sîntem izbiți de puterea de care se bucura un funcționar de talia lui Ti. Primarii satelor sînt aduși în fața casei lui ca să dea socoteală, sbirii îi tîrăsc la pămînt, îi schingiuiesc și îi sugrumă cu o cruzime sălbatică. Vedem șiruri nesfîrșite de țărance care îi aduc daruri, servitori care trag după ei și înjunghie animalele destinate sacrificiului. Detaliile sînt într-atît de amănunțite încît vedem cum proceda, acum patruzeci și cinci de veacuri, un măcelar ca să înjunghie un bou. Viața particulară a domnului Ti se desfășoară dinaintea ochilor noștri ca și cînd l-am iscodi printr-una din ferestrele casei lui: domnul Ti stă la masă ; domnul Ti alături de soția lui, în sînul familiei; domnul Ti la vînătoare de păsări; domnul Ti și familia lui fac o călătorie în Deltă ; domnul Ti — și este unul dintre cele mai frumoase basoreliefuri — coboară de-a lungul fluviului în mijlocul unui crîng de papirus.

Pe vremea lui Mariette aceste picturi nu erau apreciate atît pentru valoarea lor artistică, cît pentru că în ele se aflau detaliile cele mai intime din viața de toate zilele a vechilor egipteni : ele arătau nu numai ce făceau aceștia, ci și cum făceau (în afara mormîntului lui Ti, trebuie citate cel al lui Ptahhotep, înalt funcționar de stat, precum și cel al lui Mereuka, descoperit cu patruzeci de ani mai tîrziu, toate în apropiere de Serapeum). Asemenea metode de lucru cu grijă elaborate, deși foarte primitive din punctul de vedere al mijloacelor tehnice (pe atunci doar forța sclavilor conta), făceau să apară cu atît mai grandioasă, dar în același timp cu atît mai misterioasă, opera celor care construiseră piramidele. Zeci de ani după Mariette, presa, publicațiile de specialitate, memoriile de călătorie conțineau încă presupunerile cele mai fantastice despre mijloacele secrete de care dispuseseră egiptenii pentru a ridica monumentele lor colosale. Acest secret, ce nu era de fapt un secret, urma să fie pătruns de un om care, în epoca în care Mariette dezgropa Serapeumul, venea pe lume în împrejurimile Londrei.

OPT ani după ce, din vîrful citadelei din Cairo, aruncase o primă privire asupra Egiptului — opt ani în timpul cărora asistă, neputincios, la lichidarea masivă a antichităților egiptene — Mariette, care venise în țara Nilului ca să cumpere câteva papirusuri, avu putința să ducă la bun sfîrșit sarcina care i se părea esențială : întemeie, la Bulak, „muzeul egiptean" și, puțin după aceea, fu numit de către vicerege, conservator șef al antichităților egiptene și director general al tuturor săpăturilor.

Muzeul a fost transferat la Gizeh în 1891 și, în 1902, stabilit definitiv la Cairo, nu departe de marele pod peste Nil, construit de către Dourgnon în

111 acel stil pseudoantic care se bucura de o mare vogă la începutul secolului. Muzeul nu conținea numai colecții, ci era și un centru de control. De acum înainte, tot ceea ce se descoperea în Egipt, fie din întîmplare, fie prin săpături, aparținea muzeului, pînă chiar și obiectele pe care cercetătorii serioși, arheologii și savanții, le primiseră cu titlu onorific. Mariette puse astfel capăt lichidării, jefuirii antichităților și, iată cum un francez izbuti să realizeze ca Egiptul să-și păstreze ceea ce îi aparținea de drept. Egiptul recunoscător îi ridică o statuie în grădina muzeului și, după moartea sa, îi depuse trupul într-un sarcofag de marmură.

Opera lui a fost continuată și amplificată de urmașii săi, directorii Grebaut, de Morgan, Loret și, mai ales, Gaston Maspero. în fiecare an au fost organizate misiuni arheologice. Sub conducerea lui Maspero, muzeul a fost implicat într-o afacere criminală care făcu senzație, dar care ține de domeniul mormintelor regale. înainte de aceasta trebuie să prezentăm însă al patrulea dintre marii egiptologi care au pus temeliile acestei științe : un englez care sosi în Egipt în momentul în care Mariette se apropia de sfîrșitul vieții.

13

PETRIE
ȘI MORMÎNTUL LUI AMENEMHAT

NU fără mirare se constată numărul ridicat al vocațiilor precoce manifestate în arheologie. în timp ce nu era decît un mic funcționar comercial, Schliemann vorbea vreo șase limbi străine. Champollion exprima, la doisprezece ani, opinii politice, Rich se remarcase încă de la nouă ani. Iar William Mattew Flinders Petrie, care a devenit celebru prin analizele sale asupra monumentelor, aflăm — dintr-o notă biografică publicată de un ziar — că a manifestat încă de la vîrsta de zece ani un interes excepțional față de săpăturile din Egipt, că încă din această epocă concepe fraza care de acum înainte îi va sluji ca deviză : este necesar, cu tot respectul datorat științei, să se „racleze" pămîntul Egiptului, grăunte cu grăunte, nu numai pentru a se descoperi lucrurile pe care Ie ascunde, dar și în scopul de a se cunoaște așezarea lor. Această notă (citată cu titlu de curiozitate, fără să fi avut putința de a o verifica) a apărut la Londra în 1892, atunci cînd Petrie a fost numit profesor la University College (avea treizeci și nouă de ani, ceea ce nu însemna că era prea tînăr).

Un lucru este sigur, și anume că, încă din prima tinerețe, și-a însoțit interesul său față de antichități cu o serie de studii care n-aveau nici o legătură cu antichitățile, dar care, mai tîrziu, se dovediră foarte utile. Făcu experiențe în domeniul științelor naturale, aprofundă studiul chimiei și manifestă un adevărat cult pentru matematică, temelia științelor exacte. Deși nu era încă decît un elev, deplîngea lipsa unor lucrări de bază despre arheologie în general și despre egiptologie în special.

Ceea ce îi lipsea ca elev, a realizat ca bărbat. Publicațiile sale științifice cuprind nouăzeci de volume. Dintre acestea *Istoria Egiptului* (1894—1905), în trei volume, este o sumă de documente la care se pot referi toate lucrările ulterioare. însemnatul său raport *Zece ani de săpături în Egipt — 1881—1891* (apărut în 1892) continuă să fie o lectură pasionantă.

Născut la 3 iunie 1853 în împrejurimile Londrei, face primele cercetări arheologice în Anglia și publică lucrări despre Stonehenge, colonia neolitică. Avea 27 de ani cînd, în 1880, pleacă în Egipt. Săpăturile lui au durat timp de patruzeci și șase de ani, cu unele întreruperi, și au fost încheiate în 1926.

Descoperă colonia grecească de la Naucratis. Din ruinele de la Nebeșe degajează un templu al lui Ramses. Aproape de Kantara (odinioară străbătută de marele drum militar care mergea din Egipt în Siria, astăzi teren pentru aterizarea avioanelor) „raclează'* „colinele groparilor** ca să scoată la iveală o tabără a mercenarilor Ipi Psametic I și descoperă că acest loc nu este altceva decît așezarea greacă Daphnae, sau Tașpauh din Biblie. îl regăsim în sfîrșit acolo unde, cu două sute de ani înaintea lui, în 1672, un cărturar din Occident (părintele Vansleb, călugăr din Erfurt) se oprise pentru prima dată dinaintea vestigiilor a două statui imense de gresie ale regelui Amenofis al III-lea, menționate încă de Herodot.

Grecii le numeau „coloșii lui Memnon**. Atunci cînd Eos se ridica la orizont, Memnon, fiul său, gemea și suspina cu o voce care, fără să fie omenească, înduioșa inima tuturor celor care îl ascultau. Strabon și Pausanias au scris despre aceasta. Mult mai tîrziu (în 130 e.n.), Hadrian și soția lui Sabina au dorit să asculte plînsul lui Memnon ; așteptarea lor n-a fost înșelată și „vocile** i-au emoționat mai mult decît orice pe lume. Septimiu Sever a pus să se „restaureze** cu blocuri de gresie partea de sus a statuii și sonoritatea dispăru. Știința n-a explicat încă originea acestui zgomot care, totuși, nu poate fi pus sub semnul îndoielii.

Veacurile își desăvîrșiră opera. Vansleb a mai văzut încă partea inferioară a uneia dintre statui. La venirea lui Petrie nu mai rămăsese din ele deoît niște ruine ; el evaluă la aproximativ doisprezece metri înălțimea celor două figuri de regi. (Degetul mijlociu al uneia din mîinile colosului, orientat spre sud, măsoară 1,38 m.)

Petrie descoperă în sfîrșit, nu departe de acest loc, intrarea înspre cavoul piramidei de la Hawara, precum și mausoleul lui Amenemhat și a fiicei sale Ptah-Nofru. Descoperirea merită să fie istorisită în amănunțime.

Nu se pot enumera toate lucrările lui Petrie într-o carte care nu este destinată să-i facă biografia. A făcut săpături toată viața. Nu se specializase, ca Evans, care consacră un sfert de veac doar studierii palatului din Cnossos. „Raclează** pur și simplu pămîntul egiptean și parcurge astfel trei mii de ani de istorie. Este demn de reținut îndeosebi că a fost totodată un fin cunoscător al celor mai mici și mai familiare obiecte de ceramică și al statuetelor egiptene (a fost primul care a situat cronologic artele minore) și, de asemenea, al celor mai mari și mai sublime monumente, piramidele, mausolee prodigioase și colosale.

CITITORUL care are impresia că în ultimele paragrafe este vorba mai mult despre istorie decît despre istorioare, mai mult despre enumerări decît despre anecdote, este poate cuprins de nerăbdare. Nădăjduiesc că următoarele capitole îi vor răsplăti așteptarea.

In 1880, un om original debarcă din Europa pe cîmpia semănată cu piramide de la Gizeh. După ce cercetează locurile, găsește un mormînt părăsit pe care

 cineva îl înzestrase cu o ușă — poate în intenția de a-1 transforma în magazie. Omul original declară misitului care îl însoțea că are de gînd să locuiască în acest mormînt. A doua zi se și instalează. Pe o ladă fumegă un opaiț, într-un colț sfîrîie o plită. Seara, învăluit de umbrele albăstrii, un englez gol pușcă se strecoară printre ruine pînă la intrarea marii piramide și, ca o fantomă rătăcitoare prin acele locuri, pătrunde în mormîntul arzător. După ce trece de miezul nopții, iese din cuptorul acela, scăldat de sudoare, cu ochii umflați, chinuit de migrenă. Se lasă, frînt, pe ladă și începe să copieze notele pe care le luase înăuntrul piramidei: măsurători, secții transversale și longitudinale, panta galeriilor, unghiuri — începînd de pe acum să formuleze primele ipoteze.

Ce ipoteze ? Această piramidă, care se oferea tuturor privirilor de mii de ani, închidea oare un secret ? Herodot o admirase (dar nu vorbește nimic despre Sfinx) ; cei vechi o așezau printre cele șapte minuni ale lumii.

Minune înseamnă neputința de a înțelege. Dar, omul secolului al XIX-lea, secol al tehnicii, raționalismului și mecanicismului, omul eliberat de misticism și care nu acordă nici o atenție lucrurilor lipsite de temei material, își punea oare întrebări tulburătoare doar în legătură cu existența piramidelor ?

Se știa că piramidele erau gigantice morminte, destinate să adăpostească sarcofagele. Dar, în numele cerului! De ce faraonii au poruncit să fie construite în niște proporții fără seamăn pe lume ? Ce îi constrînse oare să facă din mausoleul lor o fortăreață, cu intrări secrete, uși false, galerii fără ieșire, care se terminau brusc în fața unor blocuri de granit ? Ce-1 împinsese oare pe Keops să ridice un munte deasupra sicriului său ? Două milioane și jumătate de metri cubi de piatră ? Englezul, care, în fiece noapte, rătăcea pe dibuite în întunecimile înăbușitoare ale culoarelor în parte înfundate, era hotărît să rezolve enigmele piramidei cu ajutorul metodelor științifice de care dispunea secolul său, să descopere secretele construcției și arhitecturii lor, să răspundă la toate întrebările care puteau să se pună în legătură cu ele. Multe dintre deducțiile sale au fost verificate, altele au fost îndepărtate de cercetările ulterioare. Vorbind despre piramide nu ne folosim doar de descoperirile lui Petrie ; cifrele pe care le cităm sînt cele ale științei actuale. Dar, dacă vrem să mergem pe urmele celor care au transformat în pulbere opera faraonilor (este vorba de hoți) tot la Petrie trebuie să facem apel ca să ne călăuzească.

ACUM patru mii cinci sute de ani, o lungă coloană de sclavi goi (trupuri albe sau cafenii, nasuri turtite, buze groase, părul ras) urcau încet malul Nilului. Mirosind a ulei rînced, a sudoare, a hrean, a ceapă și a usturoi (după Herodot, numai pentru hrănirea muncitorilor care lucrau la piramida lui Keops s-ar fi cheltuit o sumă echivalentă cu șapte milioane de mărci), țipînd și gemînd sub loviturile de bici, se tîrau pe lespezile șlefuite ale drumului care ducea de la fluviu la șantier, gîfîind sub greutatea funiilor care le sfîșiau umerii, trăgînd după ei sănii enorme, montate pe niște

cilindri și încărcate cu pietre de peste un metru cub fiecare. Piramida creștea în mijlocul strigătelor lor, al plînsetelor,

8* 115 al horcăiturilor. Crescu timp de douăzeci de ani. Atunci cînd Nilul își revărsa peste mal valurile de mîl, cînd toate lucrările cîmpului se opreau, regele aduna o sută de mii de sclavi ca să construiască mausoleul pe care îl numea *Eșet Șufu,* „Zarea lui Keops".

Piramida se ridica puțin cîte puțin ; 2 300 000 de blocuri de piatră au fost transportate și puse unele peste altele cu forța brațelor. Fiecare dintre cele patru laturi avea o lungime de cel puțin 230 de metri. In sfîrșit, piscul se înălța la peste 146 de metri.

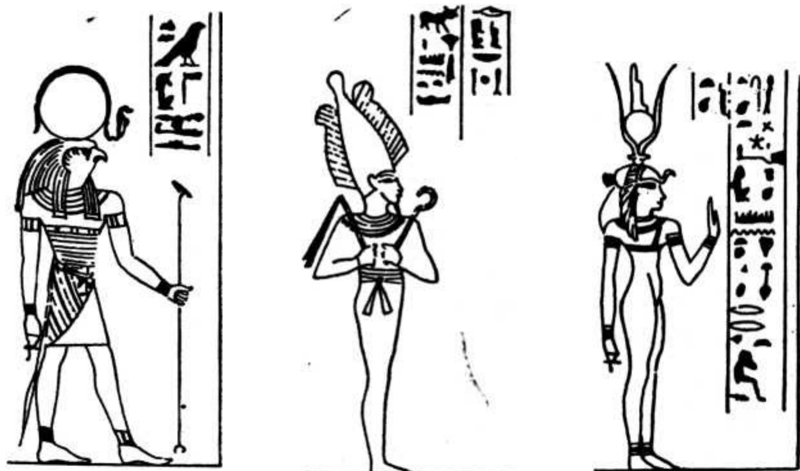
Mormîntul unui faraon este aproape tot atît de înalt ca și domul din Koln, mai înalt decît catedrala Sfîntul Ștefan din Viena, mult mai înalt decît cea mai mare biserică din lumea creștină, bazilica Sfîntul Petru din Roma, care, împreună cu catedrala Sfîntul Paul din Londra, ar încăpea foarte bine într-un mormînt egiptean. întreaga masă de piatră, smulsă din stîncile și din carierele de pe ambele maluri ale Nilului, însumează 2 521 000 de metri cubi, fiind așezată pe o suprafață de aproape 54 300 de metri pătrați.

Dacă astăzi cineva se urcă pe cea mai mare piramidă, cea a lui Keops, și privește spre miazăzi (Ia stînga se află Sfinxul; la dreapta, piramidele lui Kefren și Mikerinos) vede în depărtare un alt grup de mausolee gigantice, piramidele de la Abukir, Sakkarah și Dahșur. Multe altele nu sînt decît ruine. Piramida de la Abu-Roaș este desvelită, în așa fel încît, de sus, se pot vedea încăperile care odinioară erau ascunse sub mii de tone de piatră. Piramida de la Hawara (în ale cărei ganguri, pline de mîl, Petrie a observat, în 1889, urmele hoților) și cea de la Illahun, ridicată pe un nucleu petrificat de cărămizi arse, sînt amîndouă măcinate de intemperii. „Falsa piramidă" de la Medun, cu o înălțime de 40 de metri, prezintă urme de distrugere, fiind neterminată. Numai în partea de nord a „cîmpiei Meroe" se află patruzeci și una de piramide, care adăpostesc treizeci și patru de regi, cinci regine și doi prinți.

Iată locașurile de veci ale unor oameni, unici printre oameni, care și-au înscris numele în piatră, sub bolta cerului, prin truda a sute de mii de ființe anonime 1 Făceau acest lucru pentru glorie ? Pentru a ului lumea prin aceste monumente colosale ? Era o manifestare a orgoliului unor oameni puternici, care nu mai cunoșteau măsura omenească ?

NU se poate înțelege semnificația piramidelor decît în lumina religiei egiptene. Nu este vorba nici de credință în zei — numărul lor fiind infinit, nici de înțelepciunea preoților — riturile și dogmele au trecut prin tot atîtea schimbări ca și templele din „vechiul", „mijlociul" și „noul Imperiu", ci de ideea esențială că existența omului continuă și după moartea trupească. în eternitate, defuncții izbuteau să ajungă „dincolo" dacă — și acesta este lucrul principal — li se asigurau condițiile necesare existenței în „lumea cealaltă". Pentru aceasta era necesar să se procure mortului tot

ceea ce îl înconjurase în timpul vieții sale : o locuință solidă, hrană și băutură ; slujitori, sclavi și funcționari; toate obiectele de uz curent. Un lucru mai ales era indispensabil : să se conserve

Zei egipteni. La stingă—Ra, Soarele. La mijloc—Osiris, zeul morții. La dreapta— Isis, zeița naturii.

trupul, să fie apărat pentru totdeauna de orice primejdie de stricăciune. Numai atunci „sufletul" (în limba egipteană, *bai),* care își luase zborul după moarte, va putea să regăsească trupul căruia îi aparținuse, la fel ca și duhul său tutelar, *Ka,* personificare a forței vitale, care se năștea o dată cu el, dar continua să trăiască după moartea sa, ca să dea defunctului forța de care va avea nevoie pe cealaltă lume, unde grîul, deși este înalt de șapte coți, trebuie să fie însă cultivat.

Această credință a avut un efect dublu : pe de o parte, mumificarea cadavrelor (pe care o constatăm și la incași, maori, jivaros și alții, practicată însă într-un fel deosebit), pe de altă parte, construirea unor morminte fortificate. Fiecare piramidă era o fortăreață destinată în chip unic să ferească mumia, să o apere de orice dușman, de orice intrus, de orice profanare. Mii de oameni au fost jertfiți pentru a se asigura unui mort veșnică securitate și viață eternă. Un faraon, care punea să i se construiască mormîntul în zece, cincisprezecee, douăzeci de ani, ruina forțele țării, se îngloda în datorii — nu numai pe el, ci și pe copiii lui, și pe copiii copiilor lui — secătuia finanțele regatului pînă după moartea sa, deoarece *Ka* cerea ofrande și ceremonii religioase. (Un faraon prevăzător cedă preoților care urmau să se îngrijească de al său *Ka,* veniturile a nu mai puțin de douăsprezece sate.)

Credința era mai tare decît oricare considerent politic sau moral. Opera faraonilor — și numai a lor, căci omul bogat se mulțumea ou o *mastaba,* iar omul din popor cu o groapă în nisip — este rodul unui egocentrism fără seamăn, total lipsit de simț social. Piramidele n-au fost folosite de o comunitate de evla- vioși, ca edificiile creștine — domuri și catedrale. N-au fost nici lăcașuri ale

117 zeilor, locuri sacre pentru tot poporul, ca turnurile babiloneene, zigguratele. Ele slujeau doar faraonului, doar trupului mort al acestuia, doar sufletului lui, doar lui *Ka.*

Un lucru este sigur : dimensiunea mausoleelor, pe care regii din cea de-a IV-a dinastie le-au construit acum patruzeci și șapte de veacuri, depășește măsura prescrisă de credință, religie și securitate. Observăm că, după aceea, grija față de grandoare a fost în curînd neglijată, apoi a dispărut cu desăvîrșire ; și aceasta într-o epocă în care regii nu erau mai puțin absoluți decît Keops, Kefren și Mikerinos, în care erau chiar mai aproape de zei decît primii suverani și (ca Seti I și Ramses al II-lea) despărțiți de masa celor care munceau printr-un abis încă și mai adînc.

Primul motiv, prea materialist ca să fie de ajuns a explica schimbarea, este că îndrăzneala hoților creștea neîncetat, că, în unele sate, jefuirea mormintelor devenise de-a lungul secolelor o adevărată industrie : revanșă socială a celor veșnic flămînzi asupra veșnicilor profitori. Trupul mortului nu se mai afla în siguranță înăuntrul piramidelor. Această situație a dat naștere unor noi măsuri de protecție, unor noi formule de construcție a mormintelor.

Pentru a înțelege celălalt motiv trebuie să considerăm istoria din punct de vedere morfologic. Vom descoperi astfel anumite analogii în înflorirea și decăderea unor civilizații și vom observa că spiritul unui popor se manifestă totdeauna, la început, prin gustul față de monumental. Se poate deci stabili, în ciuda deosebirilor, o paralelă între zigguratul babilonean, catedralele gotice din Occident și piramidele Egiptului. Toate se situează în zorile unei civilizații în care forța barbară se exprimă prin construcții gigantice. (Amintim că bisericile gotice erau concepute după asemenea proporții, încît întreaga populație a orașului care Ie construia nu era de ajuns ca să le umple.) Energie primitivă, care nu cunoaște piedici, care, printr-o bruscă inspirație, găsește principiile necesare ale staticii, descoperă, încetul cu încetul, prin observarea naturii, primele legi ale mecanicii 1

Secolul al XIX-lea, epocă a progresului tehnic, nu voia să creadă că acest lucru ar fi fost posibil. Tehnicianul occidental nu putea admite că asemenea edificii au putut fi construite fără ajutorul unor „mașini", scripeți sau chiar rampe și macarale. Dragostea față de monumental învinsese însă toate piedicile și civilizația antică compensa prin materialul uman, materialul tehnic al civilizației moderne.

Piramidele au fost construite cu brațele. în niște gropi săpate în prealabil se înfundau bucăți de lemn stropit cu apă ca să se umfle : astfel se scoteau blocurile de piatră din Muntele Mokkatam. Ele erau rostogolite și trase pe niște cilindri și sănii. Piramida se ridica prin suprapunerea unor straturi succesive.

Această muncă, executată acum 4700 de ani, era atît de perfectă, încît, după cum spunea Petrie, „puteau fi numărate pe degete" erorile comise în măsurătorile și unghiurile Marii Piramide. In legătură cu îmbinarea pietrelor, scriitorul arab Abd el-Latif admira, acum opt sute de ani, ceea ce

turistul de astăzi mai constată încă în marea sală a piramidei lui Keops : această construcție este o capodoperă, deoarece între rosturile dintre pietre nu se poate introduce „nici

118 un ac, nici măcar un fir de păr“ ! Un critic modern ar putea remarca, pe nedrept, că, în ceea ce privește rezistența,, meșterii din vechime au lucrat exagerat. De pildă, pentru descărcarea stîlpilor de granit care susțineau acoperișul camerei mortuare propriu-zise au sacrificat, deasupra lor, cinci spații goale (cu toate că după cercetările modeme, ar fi fost de ajuns unul singur). Criticul uită însă că noi trăim în epoca grinzilor în formă de T, care au fost cercetate prin raze Rontgen, și construim — nu numai poduri — cu coeficienți de siguranță variind între cinci și doisprezece.

Piramidele vor dura încă multă vreme. Doar vîrful celei a lui Keops s-a sfă- rîmat (formînd un platou de zece metri pătrați) și învelișul de piatră din Mok- katam, fin și neted, a dispărut aproape în întregime, dezvelind materia brută de calcilit gălbui, crăpată și ea pe alocuri. Piramida stă în picioare și multe altele la fel. Unde sînt însă regii care credeau că vor afla înăuntrul lor securitatea, că-și vor asigura un refugiu pentru resturile lor pămîntești și pentru *Ka ?*

Iată cum lipsa de măsură a faraonilor își află pedeapsa tragică și meritată. Oamenii ale căror trupuri uscate nu se odihneau într-o fortăreață de piatră, ci într-o *mastaba* sau într-o simplă groapă săpată în nisip, au avut mai mult noroc decît tiranii. Mulți dintre ei trecură neobservați de hoți. Sarcofagul de granit al lui Keops a fost însă profanat și golit — nu știm în ce epocă. în 1818, Belzoni găsi sarcofagul lui Kefren umplut cu pietre, avînd capacul spart. în secolul trecut, cînd colonelul Vyse descoperi camera mortuară a lui Mikerinos, capacul sarcofagului de bazalt, bogat decorat, dispăruse ; într-o cameră de deasupra, printre cioburile împrăștiate ale sicriului de lemn, zăceau resturile mumiei regale. Corabia care transporta sarcofagul în Anglia se scufundă în raza coastei spaniole.

Fiindcă mormintele conțineau bogății fără seamăn și, pe deasupra, cadavrul regelui, milioane de metri cubi de piatră și întortocheate coridoare zidite trebuiau să le stea de strajă. Felurite capcane arhitectonice erau menite să-i împiedice pe cei care voiau să-i profaneze mormîntul. Chiar și mort, regele rămînea tot rege, și dacă, într-o nouă viață, *ka* ar fi reintrat în mumie, atunci ar fi avut nevoie de podoabe, obiecte uzuale și unelte luxoase, arme de aur și metale scumpe, împodobite cu lazulit, pietre prețioase și cristale. Piramidele erau însă într-adevăr o pavăză ? S-a dovedit că, tocmai din cauza bogăției lor, nu numai că nu-i îndepărtau pe profanatori, dar îi și atrăgeau. Pietrele puteau ascunde bogățiile, dar mărimea lor arăta limpede că aveau ceva de ascuns. Și astfel, hoții își începură activitatea din cele mai străvechi timpuri, continuînd-o neîntrerupt pînă în zilele noastre. Șiretlicurile și perseverența lor, metodele folosite de ei pentru coruperea paznicilor — toate acestea le va descoperi Petrie, cînd va suferi dezamăgirea pricinuită de mormîntul lui

Amenemhat.

SE impune aici să facem o remarcă în legătură cu ceea ce presa (și chiar și revistele științifice) publică de un secol încoace sub titlul: *Secretul Marii Piramide.*

Pretutindeni unde planează un dubiu este permis să se facă speculații. Trebuie să facem însă distincție între speculație și ipoteză. Aceasta din urmă face parte din orice metodă științifică : ea pornește de la un rezultat sigur și deschide noi posibilități, în spatele cărora semnele de întrebare rămîn aparente. în schimb, speculația nu cunoaște limite. în general, punctul ei de plecare nu este nici măcar o certitudine, ci o dorință, și ceea ce ea numește deducție este întotdeauna rodul unei imaginații visătoare, care se rătăcește pe cărările cele mai îndepărtate ale metafizicii, în sumbrele păduri ale misticii, în domeniile secrete ale Kabalei sau ale pitagoreismului (adesea greșit interpretate). Asemenea speculații sînt dintre cele mai primejdioase cînd par să se îmbine cu logica pe care noi, oamenii secolului XX, sîntem gata oricînd s-o salutăm.

Descoperirile din Egipt au dat naștere la multe speculații. Pe unele le-am pomenit în treacăt cînd am vorbit despre interpretarea hieroglifelor înainte de Champollion. Mai putem adăuga încercarea recentă, făcută de Sir Galahad (sub acest nume se ascunde o femeie) care, în cartea *Mame și amazoane,* vrea să susțină — nu ca o teză discutabilă, ci ca o concluzie categorică — ideea că la egipteni matriarhatul ar fi existat și în epoca istorică.

Iată ce ne îndeamnă în mod firesc să ne gîndim la Silvio Gesell, economistul german, despre care, din 1945, a început din nou să se vorbească. Nemulțumin- du-se să exploreze numai domeniul specialității sale, el a pus cu gravitate următoarea întrebare : Moise a cunoscut praful de pușcă ? Și „dovedi" cu o subtilitate extraordinară că Moise, la curtea lui Ramses (grație ajutorului dat de socrul lui, letro, care, în calitate de preot, poseda cunoștințe oculte), a profanat Sfînta Sfintelor transformînd-o într-un laborator. în Cartea a Il-a a lui Moise, Exodul, capitolul 30, versetele 23—38, se afla o rețetă de explosive. Apoi tufișurile în flăcări, carele de război egiptene ce se răstoarnă și ale căror roți sînt smulse de forțe misterioase, stînca ce se crapă dintr-o singură lovitură, pămîntul care se deschide înghițind ceata lui Korah, zidurile Ierihonului care se prăbușesc la un semnal dat — toate acestea, după Silvio Gesell, sînt produsul experiențelor științifice practicate în Sfînta Sfintelor. Moise n-a primit Tablele Legii în mijlocul unor explozii și nouri de fum ? Acest chimist nedibaci nu a avut apoi nevoie de patruzeci de zile ca să-și vindece arsurile ?

Opinia lui Silvio Gesell se sprijină, din punct de vedere științific, pe Johannes Lang, strașnic apărător al teoriei sferelor : nu s-ar putea afla un

motiv mai sigur de condamnare.

Iată acum despre ce este vorba : de foarte multă vreme, oamenii au crezut că află în alcătuirea Marii Piramide (de ce tocmai cea a lui Keops ?) anumite numere magice. Mistica Numărului trebuie privită cu aceeași încredere ca și teoria pe care am citat-o mai înainte. Și totuși, chiar și în zilele noastre, cele mai mari somități ale lumii științifice se lasă uneori seduse de ea.

Marea Piramidă a fost adesea numită „Biblia de piatră". Cunoaștem „glosele" despre Scriptură. Interpretările Marii Piramide nu au o valoare mai mare decît ele. Datorită planului, așezării ușilor, culoarelor, feluritelor săli și camerei mortuare s-a putut reface întreaga istorie a omenirii! Conform „datelor istorice"

120 furnizate de piramidă, un gînditor a prezis că primul război mondial va începe în 1913 ; persoanele credule remarcară că nu se înșelase „decît cu un an“.

Cu toate acestea, unele elemente pot părea tulburătoare dacă nu le aducem de îndată la semnificația lor normală. Iată un exemplu : piramidele sînt orientate exact după punctele cardinale. Dacă se prelungește diagonala nord-est-sud-vest a piramidei lui Keops, ea va acoperi diagonala piramidei lui Kefren. Majoritatea celorlalte constatări se sprijină fie pe erori, fie pe exagerarea falsei evaluări a posibilităților oferite de oricare alt mare edificiu dacă este măsurat cu unități foarte mici. După apariția lucrărilor lui Flinders Petrie, au fost luate măsurile aproape exact ale Marii Piramide. Nu trebuie să uităm că nici calculele modeme nu sînt decît aproximative, deoarece învelișul piramidei a dispărut și vîrful ei s-a sfărîmat. In consecință, orice mistică a Numărului, bazată pe măsuri în centimetri și în degete, este dinainte discreditată. în afară de aceasta, egiptenii posedau fără îndoială cunoștințe excepționale în domeniul astronomiei, dar nu putem presupune în nici un caz că ei ar fi adoptat o unitate de măsură analogă metru- lui-etalon de la Paris. (Forma lor de gîndire diferă cu totul de a noastră, care este orientată veșnic înspre precizie ; amintim în legătură cu aceasta că egiptenii nu aveau nici un fel de simț istoric).

La o construcție atît de mare nu e greu să se opereze în chip spectaculos cu valori metrice foarte reduse. Este foarte probabil că, dacă s-ar măsura cu centimetrul catedrala de la Chartres sau domul din Koln, prin adunări, scăderi și înmulțiri foarte precise, s-ar putea ajunge la unele asemănări nebănuite cu diferite constante cosmice.

Chiar dacă s-ar dovedi că egiptenii au calculat într-adevăr măsurile Marii Piramide după unele noțiuni de astronomie și matematică foarte avansate (noțiuni pe care știința modernă nu le-a căpătat decît în secolele XIX și XX) — de pildă, distanța exactă de la Pămînt la Soare — nu ar fi totuși un motiv ca să se dea acestor cifre o oarecare valoare mistică, nici să se deducă din ele profeții.

în 1922, după ce studiase cu de-amănuntul Marea Piramidă, egiptologul

german Ludwig Borchardt publică o lucrare intitulată : *Împotriva misticii Numărului, inspirată de Marea Piramidă de la Ghizeh.* în această carte aflăm argumente care pun capăt revărsărilor misticii.

PETRIE era un arheolog răbdător și încăpățînat, subtil și neobosit; nici o piedică nu-1 înspăimînta. în 1889, vru să cerceteze o piramidă de cărămidă (despre care încă nu se știa că fusese construită de Amenemhat al IlI-lea, unul dintre rarii suverani pașnici ai Egiptului). Cum nu găsea intrarea, săpă o gaură în piatră, ca să constate că alții i-o luaseră înainte, mai puțin generoși, mai perse- verenți, mai subtili însă decît el: hoți nelegiuiți care, dezgropîhd pe vremuri aceste comori, nici nu le trecuse prin minte să glorifice în ochii contemporanilor lor vestigiile unui trecut demn de admirație. Trebuie să remarcăm că tocmai încăpățînatul Petfie a lăudat încăpățînarea încă și mai mare a tâlharilor.

121

Piramida era situată, față de satul Hoveret-el-Makta, la o depărtare de trei sferturi de ceas de mers călare pe măgar. O dată ajuns, Petrie căută intrarea acolo unde știa că se află de obicei la celelalte piramide : pe fațada nordică. La fel ca și căutătorii care-1 precedaseră, nu găsi nici urmă de intrare. Nu era nici pe fațada est și, ca să nu mai piardă timp, Petrie se hotărî să străpungă un tunel în zid.

Această hotărîre nu era lipsită de îndrăzneală. Petrie dispunea de mijloace tehnice limitate. Sarcina era dificilă, și el o știa prea bine. Nu-i trecea însă prin minte că va trebui să sape timp de săptămîni întregi. După ce trudi pe o căldură sufocantă, cu unelte insuficiente și cu muncitori veșnic recalcitranți, după ce dărîmă ultima bucată de zid și descoperi în sfîrșit camera mortuară, ne putem închipui care au fost sentimentele lui Petrie constatînd că alții i-o luaseră înainte.

Ne aflăm din nou în fața acelui sentiment care îl pîndește adesea pe cercetătorul ajuns la capătul puterilor sale : dezamăgirea fără margini, de care sînt feriți doar cei tari. (Exact cu doisprezece ani mai tîrziu, o situație asemănătoare i-ar fi dat prilejul să facă haz de necaz. Niște confrați moderni ai hoților din antichitate au spart mormîntul lui Amenofis al II-lea (mort în 1420 î.e.n.) și, căutînd comorile regale, au rupt lințoliul mumiei. Mare le-a fost dezamăgirea și mai amară decît cea a lui Petrie. Cu trei mii de ani în urmă, colegii lor de breaslă își făcuseră meseria atît de conștiincios, încît nu mai lăsaseră nimic pentru urmașii lor.)

Gaura săpată de Petrie era prea strimtă pentru ca să poată intra. Dar savantul n-a mai avut răbdare să aștepte. Legă un tînăr egiptean cu o funie, îi dădu o făclie și îl puse să coboare în camera întunecată. Flacăra tremurătoare lumină două sarcofage sparte, golite !

Rămînea de stabilit, în ciuda jafului, cui aparținuse acest mormînt. Altă dificultate l In piramidă se produseseră unele infiltrații. Cînd Petrie lărgi prima deschizătură și pătrunse la rîndul său în camera mortuară, nimeri cu picioarele în apă (lucru ce se va produce mai tîrziu, într-un mormînt subteran unde dădu peste o mumie acoperită cu bijuterii). Petrie nu se descurajă doar pentru atît. Luă o sapă și scormoni solul, palmă cu palmă. Găsi în sfîrșit, pe un vas de alabastru, numele lui Amenemhat. O a doua cameră conținea nenumărate ofrande, toate dedicate anume prințesei Ptah-Nofru, fiica lui Amenemhat al III-lea.

Amenemhat al III-lea, rege din dinastia a XH-a, domnise între anii 1849 și 1801 î.e.n. (după Breasted). Familia sa domni în total două sute treisprezece ani. Epoca în care Amenemhat a purtat cele două coroane ale Egiptului a fost una dintre cele mai fericite pe care le-a cunoscut această țară, ruinată timp de secole de războaiele duse împotriva popoarelor barbare și de revoltele nesfîrșite ale nobilimii provinciale. Amenemhat a restabilit pacea. Nenumăratele construcții pe care le-a ridicat (între altele îndiguirea unui lac) erau concepute în scopuri religioase, cît și profane. Măsurile luate de el pe plan social, pe care noi le-am

122 putea considera neînsemnate, marcau un real progres în Egipt, a cărui societate riguros împărțită în clase se întemeia în chip unic pe exploatarea sclavilor.

Mai mult decît marele Nil, el face țara înfloritoare, El umple de forță cele două țări.
El e viața, care răcorește nările.
Binefacerile pe care le împrăștie hrănesc pe cei care i se supun.
Miluiește pe cei cu care se întîlnește în cale.
Regele este hrana și gura lui este abundența.

Descoperirea mormîntului lui îi făcea cinste lui Petrie. Ca savant, nu trebuia să se simtă prea dezamăgit. Curiozitatea cercetătorului rămînea însă trează. Unde se afla adevărata intrare a piramidei ? Pe unde pătrunseseră hoții ? Descoperiseră oare ușa atît de căutată ? Hoții merseseră pe urmele arhitecților. Petrie merse pe urmele hoților.

Dat fiind timpul scurs de cînd se făptuise jaful, această încercare nu era mai puțin grea decît fusese străpungerea tunelului. într-adevăr, pînza de apă se ridicase și o dată cu ea noroiul, bucăți de cărămidă și pietriș se amestecaseră într-un mîl vîscos. Neobositul Petrie fu nevoit să străbată unele porțiuni tîrîndu-se pe burtă, cu gura și nările pline de noroi, suflînd „ca o focă“. Voi să afle adevărata intrare. Și o găsi. Contrar tuturor exemplelor cunoscute, contrar tradiției egiptene, ea era situată pe fațada sud ! Și totuși hoții o descoperiseră ! Nu e de mirare că Petrie, rănit în amorul său propriu de cercetător, și-a pus întrebarea dacă nu cumva această „descoperire" nu ascunde ceva ? Se datora oare numai dibăciei,

subtilităţii dublate de o perseverenţă neobosită ? Avu o bănuială şi vru s-o verifice.

Refăcu sistematic drumul parcurs de hoţi. Se opri la toate obstacolele pe care le întîlni în cale. De fiecare dată se întreba cum de le-au putut trece. Dar nu găsea totdeauna, prin raţionament, un răspuns la întrebare. Ce instinct misterios le-a permis hoţilor să dejoace toate şiretlicurile, capcanele şi artificiile arhitecţilor faraonilor ? Iată, scara aceasta, care dădea deodată într-o cameră fără ieşire. Desigur că hoţii descoperiseră repede că se putea ieşi prin tavan, care nu era altceva decît o imensă trapă. Ei îşi croiră drum cu aceeaşi greutate cu care bandiţii moderni sparg casele de bani. Dar pe unde au apucat-o după aceea ? Pe un coridor plin de blocuri mari de piatră ? Petrie, ca om de meserie, ştia cîtă muncă însemna degajarea unui asemenea coridor. îşi închipui ce-au simţit hoţii cînd au nimerit într-o a doua cameră fără ieşire, apoi, o dată trecut acest nou obstacol, într-o a treia cameră fără uşi. Ce trebuia să admiri mai întîi ? Instinctul hoţilor, care ştiuseră să învingă toate greutăţile, sau perseverenţa lor ? Fuseseră nevoiţi să sape timp de săptămîni, luni, poate un an şi mai bine. Şi în ce condiţii încă ! Fără îndoială că se temeau să nu fie prinşi de paznici, de preoţi sau de vizitatorii care aduceau ofrande marelui Amenemhat! Or lucrurile s-au petrecut cu totul altfel ? Orgoliul lui Petrie (care făcuse apel la întreaga sa experienţă şi la în-

123 treaga sa ingeniozitate ca să învingă piedicile inventate de vechii arhitecţi pentru a-1 feri pe rege de sacrilegiu), acest orgoliu ambiţios îl împingea să nege că ar fi putut exista odinioară în Egipt oameni într-atît de isteţi încît să înlăture toate obstacolele semănate în calea lor. Trebuia să se presupună (după unele texte) că hoţii aflaseră ajutor în anumite pături ? Preoţii şi paznicii, membri corupţi ai unei clase de funcţionari venali, le-au vîndut oare secretele sau le vor fi dat o mînă de ajutor ? Intrăm astfel într-un capitol pasionant din istoria Egiptului, „capitolul tîlharilor“, care începe într-o epocă foarte îndepărtată, se desfăşoară mai ales în Valea Regilor şi cuprinde un episod destul de recent (este vorba despre o afacere criminală), de o pregnantă actualitate.

14

TÎLHARII
DIN VALEA REGILOR

LA începutul anului 1881, un american bogat, amator de artă, urca cursul Nilului pînă la Luxor, sat așezat în fața Tebei, vechea reședință a regilor. Dorea să cumpere antichități. Disprețuind comerțul oficial, supus, datorită influenței lui Mariette, unor reguli mult prea stricte, avea încredere în instinctul său, care îi îndrepta pașii, seara, prin străduțele întunecoase, în prăvăliile ponosite ale bazarului. Făcu cunoștință cu un egiptean cu obrazul arămiu, care îi propuse cîteva obiecte de valoare, garantîndu-le autenticitatea.

Să ne fie iertată o mică digresiune, inspirată de metoda americanului nostru. Astăzi, toți ghizii atrag atenția turiștilor asupra cumpărării de antichități „la bursa neagră**. Au dreptate, fiindcă majoritatea acestor așa-zise „antichități** sînt fabricate de industria egipteană modernă sau importate din Europa. Cu ajutorul unor artificii extrem de subtile, negustorii improvizați încearcă să le dea o aparență de autenticitate. Pînă chiar și un cunoscător priceput, ca istoricul de artă Julius Meier-Graefe, s-a lăsat într-o zi prins în asemenea cursă. Condus de un arab, care spera să-i stoarcă ceva bani, găsi în nisip o statuetă. Cum o descoperise el însuși, nu se îndoi nici o clipă de autenticitatea acestei „antichități**. Mitui călăuza, ca să fie sigur de tăcerea lui, ascunse obiectul sub redingotă și îl transportă la hotel. Se duse la un negustor ca să cumpere un soclu și îl întrebă ■ce părere are despre acea piesă. Negustorul zîmbi. Julius Meier-Graefe scrie în legătură cu aceasta : „M-a introdus în spatele prăvăliei, a deschis un dulap și mi-a arătat patru sau cinci obiecte identice, acoperite toate cu un strat de nisip pluricentenar. Obiectele veneau de la Bunzlau, dar negustorul le cumpărase de la un grec, agentul comercial din Cairo.**

Din nefericire, în afară de falsificări, făcute cu mare meșteșug, știința cunoaște multe istorii ciudate. Așa reiese și din cele scrise de un romancier modem francez, fost comisar în China și ministru al culturii sub generalul De Gaulle. Povestirea nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, dar, firește, nu trebuie să slujească drept exemplu. O redăm aici cu titlu de curiozitate. în anul 1925, Andre Malraux întîlni într-un bar din Singapore un colecționar, rus de origine, trimis de muzeul din Boston să achiziționeze obiecte de artă.

După un torent de fraze

125 rusești, acesta îi arătă cinci elefanți mici de fildeș, pe care tocmai îi cumpărase de la un indian. îi așeză pe mesă, înșiruiți ca niște tuburi de orgă. „Vezi, dragă prietene, eu cumpăr elefanți din aceștia mici. Cînd mă aflu la săpături, înainte de a acoperi definitiv un mormînt, îi așez în groapă. După cincizeci de ani, dacă cineva va săpa din nou, îi va găsi înăuntru, patinați admirabil și roși de vreme, își va sparge teribil capul ca să le afle o explicație. Fac cu plăcere acest mic serviciu celor care vor veni după mine, să se mai chinuie și ei. Pe unul din turnurile de la Angkor-Watt, am gravat o inscripție în sanscrită, nespus de necuviincioasă. Am măsluit-o foarte bine, așa că nici dracul n-o poate descifra. E bine să le mai dai de furcă bieților oameni..."

Să revenim la americanul nostru care, fără să fie un specialist, poseda totuși cîteva cunoștințe în materie de egiptologie. Foarte interesat de oferta egipteanului, cumpără, fără să respecte obiceiurile tocmelii orientale, un papirus mai frumos și mai bine conservat decît toate pe care le văzuse. îl ascunse în valiză și se grăbi să plece. După ce evită controlul vamei și al poliției, ajunse în Europa, dădu papirusul unui expert să-l examineze și află că cumpărase un obiect de o valoare excepțională și, pe deasupra, că — fără voia lui — declanșase o afacere deosebit de stranie.

Mai înainte însă este necesar să aruncăm o privire asupra istoriei extraordinare a Văii Regilor.

Valea Regilor, sau a mormintelor regale de la Biban-el-Moluk, este situată pe malul apusean al Nilului, în fața orașelor Kamak și Luxor (unde se ridică templele imense și sălile hipostile aparținînd „Imperiului nou"). Ea face parte din întinsul peisaj, acum pustiu, unde odinioară se ridica necropola din Teba. Aici au fost construite, sub „Imperiul nou", mormintele celor mari, precum și templele regilor și cele dedicate zeului Amon.

Administrarea și amenajarea acestei vaste necropole necesitau un personal extrem de numeros, care era condus de un funcționar special, „Prințul din Apus, comandantul armatei necropolei". Străjerii locuiau în cazărmi, iar în niște pilcuri de case, care deveniră încetul cu încetul mici sate, trăiau groparii și cei care lucrau la clădire, zidari și pictori, artiști de toate felurile și, în sfîrșit, îmbălsămă- torii și mumificatorii, care conservau leșul regal în scopul de a-i asigura lui *Ka* un înveliș veșnic.

Aceste lucruri se petreceau, așa cum am mai spus, în perioada „Imperiului nou", sub domnia celor mai puternice regi care au guvernat vreodată Egiptul. „Fiii Soarelui", Ramses I și Ramses al II-lea, între anii 1350 și 1200 î.e.n., în epoca celei de-a XVIII-a dinastii și, mai ales, a celei de-a XlX-a dinastii — echivalentă, dacă aplicăm analogiile spengleriene, în vremurile noastre, cu domnia civilizației pure, a formării „cezarismului". Această perioadă istorică corespunde cu perioada Romei sub cezari, cînd latura monumentală a civilizației grecești a degenerat în gustul față de colosal, tot la fel cum măreția piramidelor egiptene fusese înlocuită cu edificiile pretențioase de la Kamak, Luxor și Abydos ; acest fenomen s-a

produs în aceeași „epocă" sub domnia lui Sennașerib la Ninive, „Roma asiriană". Se poate observa (urmîndu-1 mereu pe Spengler) o epocă ase-

126 mănătoare sub dinastia împăraților chinezi Hoang-ti și în India începînd cu anul 1250. Este epoca în care civilizația egipteană este supusă aceleiași soarte oa și civilizația noastră occidentală, între un New York, oraș al zgîrie-norilor, un Berlin în ruine, o Londră inertă și un Paris epuizat *.

Proiectul acestei necropole, cea mai vastă din lume, ca și primele lucrări efectuate în Valea Regilor sînt datorate unei inițiative remarcabile a regelui Tutmes I (1545—1515 î.e.n.). Această inițiativă, care marchează o schimbare în istoria dinastiilor domnitoare, va îngădui poate situarea momentului în care „cultura** egipteană vie, legată de tradiție, s-a transformat într-o „civilizație** desprinsă de trecut, distrugătoare a tuturor formelor împlinite. Studierea acestei probleme, care depășește cu mult cadrul arheologiei, a început însă abia acum.

Oricum ar fi, Tutmes I a fost primul rege care a hotărît să separe mormîntul său cu un kilometru și jumătate de templul său funerar și să-și îngroape trupul nu într-un mausoleu somptuos și bătător la ochi, ci într-un cavou săpat în stîncă I

Acest amănunt pare neglijabil. Totuși, proiectul lui Tutmes rupea brutal și definitiv cu o tradiție veche de o mie șapte sute de ani.

Despărțindu-și astfel mormîntul de templul unde se aduceau, în zilele de sărbătoare, ofrandele indispensabile existenței lui ***Ka,*** el își compromitea grav posibilitățile de supraviețuire. Dar — și aici aflăm rațiunea aparentă a hotărîrii sale — el credea că, prin asemenea măsuri, își va dobîndi o securitate care, dovada o constituiau violările de morminte, nu le fusese dat s-o aibă predecesorii săi. în ciuda raționalismului și secularizării religiei (din cea de-a XXI-a dinastie încep să facă parte preoți ai lui Amon, „regi-preoți“ ; mai înainte, puterea lor în cadrul statului crescuse neîncetat), instrucțiunile pe care regele le-a dat arhitectului său Ineni au fost dictate de teama ca nu cumva, într-o bună zi, mormîntul său să fie violat și mumia sa distrusă. La începutul celei de-a XVIII-a dinastii din Teba, în van s-ar fi căutat în întreg Egiptul un singur mormînt de rege care să nu fi fost jefuit, o singură mumie ilustră care să nu fi fost despuiată de o parte din „armura sa magică** și, în consecință, pîngărită pe vecie. Cu toate acestea, rareori hoții au putut fi trași la răspundere. Cîte o dată se mai întîmpla ca ei să fie surprinși, dar o luau la fugă, abandonînd o parte din pradă.

Cu cinci sute de ani înaintea lui Tutmes, pîngăritorul care tăiase în bucăți mumia soției lui Djeser ca s-o poată transporta, fusese deranjat în timpul lucrului și ascunsese în grabă un braț uscat într-o spărtură din perete, unde niște arheologi englezi îl găsiră în 1900, intact, avînd, sub bandaje, un prețios inel cu ametiste și turcoaze.

Ineni era arhitectul șef al lui Tutmes. Ne putem imagina cum a decurs discuția între cei doi bărbați. De îndată ce a luat hotărîrea de a rupe cu tradiția, Tutmes a recunoscut că nu avea decît un singur mijloc ca să scape de soarta

[1] **Cititorul nu trebuie să piardă din vedere că prima ediție a acestei cărți a apărut în anul 1949. — *N. T.***

127 înaintașilor săi: să păstreze secretul, un secret absolut, asupra situației și planului mormîntuhii.

Datorită vanității arhitectului știm cum s-au petrecut lucrurile. Pe pereții propriei sale capele mortuare, el a înscris în cuprinsul unei biografii amănunțite, istorisirea construirii primului mormînt subteran. Iată și fraza care ne interesează : „Eu singur am supravegheat construirea mormîntului subteran al Maiestății Sale. Nimeni nu l-a văzut, nimeni n-a știut nimic." Un arheolog modem (Carter), unul dintre cei mai fini cunoscători ai Văii Regilor și ai obstacolelor pc care le putea întîhri acolo un arhitect, consideră că Ineni a avut nevoie de cel puțin o sută de muncitori. Carter scrie, calm și fără cea mai mică strîn- gere de inimă : „Este evident că acești o sută de muncitori, sau mai mulți, care cunoșteau cel mai prețios secret al regelui, nu se puteau mișca în voie. Bineînțeles că Ineni a găsit un mijloc eficace pentru a fi sigur de tăcerea lor. Este probabil că lucrările au fost executate de prizonieri de război, care au fost uciși după terminarea mormîntului."

Această gravă ruptură cu tradiția a avut oare rezultatul la care se aștepta Tutmes ? Mormîntul lui, primul din Valea Regilor, a fost săpat în peretele abrupt al stîncii triste și golașe. O scară tăiată în rocă ducea la cavoul al cărui plan a fost copiat timp de cinci sute de ani de către toți arhitecții faraonilor, în așa fel încît grecii, izbiți de forma tubulară a mormintelor, le numiră „syringi", după *syrinx,* fluierul lung al păstorilor. (Strabon, călătorul grec din ultimul secol dinaintea erei noastre, descrie patruzeci de „morminte demne de a fi văzute.")

Nu știm cît timp s-a odihnit în pace Tutmes dar această odihnă n-a fost desigur prea lungă, în raport cu durata istoriei Egiptului. Pentru a-1 apăra împotriva hoților, a fost transportat într-o ascunzătoare, dimpreună cu fiica sa și cu mai multe mumii, mormîntul subteran nemaifiind un loc sigur. După aceea, regii au început să-și sape mormintele mereu mai aproape unele de altele. Astfel echipele de paznici au putut fi concentrate și vigilența mărită. Cu toate acestea hoții continuară să facă ravagii.

In mormîntul lui Tutankhamon hoții au pătruns la zece-cincisprezece ani de la moartea lui. Puțin timp după moartea faraonului, hoții și-au lăsat cartea de vizită (zgîrieturi, scrijelări) și în mormîntul lui Tutmes al IV-lea, pe care l-au dărîmat în așa hal, încît, o sută de ani mai tîrziu, piosul Horemheb, în cel de-al optulea an al domniei sale, a dat poruncă slujitorului său, Kei, „să reconstruiască în reședințele bogate din partea de apus a Tebei mormîntul preafericitului Tutmes al IV-lea."

Violările de morminte luară proporții nemaipomenite sub cea de-a XX-a dinastie. In această epocă, nu mai rămăsese nimic din puterea și splendoarea marilor regi, de la Ramses I pînă la Seti al Il-lea. Următorii nouă regi, denumiți, cu toții Ramses, nu mai posedau decît un nume mare. Domnia lor, șubredă, a fost necontenit amenințată. Corupția și venalitatea

începură să exercite o putere ocultă. Paznicii cimitirului erau înțeleși cu preoții, iar inspectorii cu șefii de- distriqțe ; primarul Tebei de apus, cei mai înalt funcționar însărcinat să ve-

128 gheze asupra necropolei, s-a făcut complice cu hoții. Și iată că, grație descoperirii unor papirusuri datînd din vremea lui Ramses al IX-lea (1142—1123 î.e.n.), asistăm astăzi la un proces tulburător, care a constituit un scandal anim trei mii de ani 1

Intr-o bună zi, Paser, primarul Tebei de miazăzi, citi cîteva rapoarte în care era vorba despre violarea mai multor morminte, situate în districtul administrat de un oarecare Paur, personaj suspect pe care Paser îl ura, de altfel cu reciprocitate. Fără îndoială că Paser se bucură de prilejul care i se oferea să-și discrediteze colegul în fața vizirului Tebei (reproducem aici povestirea pasionantă a lui Howard Carter, pe care el însuși o reproduce din *Ancient Records of Egypt,* admirabilă colecție de documente egiptene adunate de Breasted).

Afacerea luă o întorsătură plicticoasă pentru Paser care, în denunțul făcut, comisese eroarea de a cita numărul exact de morminte jefuite : zece morminte de regi, patru de preotese și numeroase gropi ale unor persoane particulare. Numeroși membri din comisia de anchetă trimisă la fața locului, poate chiar șeful lor, sau, cine știe ? vizirul însuși, profitaseră fără nici o îndoială de pe urma acestor jafuri (înțeleaptă precauție din partea lui Paur). Cum am zice noi astăzi, se înfruptaseră cu toții și fără îndoială că hotăiîrea lor fu luată mai înainte ca barca în care se aflau să fi avut vreme de a trece fluviul. Intr-adevăr, ei nu ținură seama de denunț, nu încercară nici măcar să știe dacă mormintele au fost jefuite și se limitară să aducă dovada că datele furnizate de Paser erau în întregime false : un singur mormînt regal, în loc de zece, fusese deschis prin efracție, și două morminte de preotese, în loc de patru. Anchetatorii n-au putut nega faptul că aproape toate mormintele private fuseseră efectiv jefuite. Dar nu văzură în aceasta un motiv destul de temeinic pentru a tîrî în fața justiției pe un funcționar atît de merituos ca Paur. Acuzația a fost astfel înlăturată. A doua zi, Paur, triumfător (ne putem imagina de minune caracterul lui), adună laolaltă pe „administratorii necropolei, supraveghetorii, muncitorii, poliția și pe toți arabii” și-i trimise să manifesteze („spontan”, s-ar putea spune), recomandîndu-le îndeosebi să nu ocolească locuința rivalului său.

Asta era însă prea mult pentru Paser ! El consideră faptul, cum era și firesc, ca o provocare nerușinată și, într-un acces de furie, lesne de înțeles, comise o a doua eroare, de data aceasta capitală. Se luă Ia harță cu unul dintre șefii bandei și, în mînia lui, declară de față cu martori că va denunța regelui acest procedeu scandalos, trecînd peste vizir.

Paur atît aștepta. Se grăbi să raporteze vizirului că Paser îndrăznea să amenințe ordinea stabilită, refuzînd să urmeze calea ierarhică. Vizirul convocă tribunalul. El îl obligă pe nefericitul Paser să îndeplinească funcția de judecător, să se acuze el însuși de sperjur și să se declare vinovat.

Această întîmplare, foarte modernă, căreia nu i-am adăugat nici cel mai

mic amănunt (ea poate fi povestită mult mai pe larg) se încheie, așa cum rareori se întîmplă, întocmai ca o poveste.

Intr-adevăr, doi sau trei ani după acest scandal, a fost arestată o bandă de opt jefuitori de necropole, care, după ce „au fost loviți peste mîini și peste

picioare cu o varga dublă“, în cele din urmă mărturisiră totul. Afacerea, a cărei instrucție fusese încredințată de data aceasta unui judecător integru, n-a putut fi înăbușită. Cunoaștem numele a cinci dintre hoți, zidarul Hapi, lucrătorul decorator Iramun, țăranul Amenemheb, sacagiul Kemwese și sclavul negru Ehenufer. Iată ce declară aceștia :

„Am deschis sicriele și am desfăcut lințoliile în care erau înfășurați. Am găsit mumia augustă a regelui... avea în jurul gîtului puzderie de amulete și bijuterii de aur ; capul era acoperit cu aur. Lințoliile erau aurite și argintate pe față și pe dos, și erau garnisite cu o sumedenie de pietre prețioase. Am smuls aurul pe care l-am găsit pe augusta mumie a zeului, amuletele și podoabele pe care le purta în jurul gîtului și lințoliul care o acoperea.

Am găsit-o și pe soția regelui; i-am smuls, la fel, tot ce am găsit pe ea. Am dat foc lințoliului ei. Am furat vesela pe care am aflat-o alături de ei, erau acolo vase de aur, de argint și de bronz. Am împărțit în opt părți aurul pe care l-am găsit asupra mumiilor acestor doi zei, ca și amuletele, bijuteriile și lințoliile."

Tribunalul îi declară vinovați. Acuzația lui Paser fu astfel confirmată de fapte, pentru că, printre mormintele a căror jefuire fusese recunoscută, figura unul dintre cele pe care îl citase.

Se pare totuși că această procedură (numeroase cazuri analoge continuară să fie judecate) n-a putut pune capăt jafului sistematic din vale. Știm din arhivele tribunalelor că mormintele lui Amenofis al Ill-lea, Seti I și Ramses al II-lea au fost deschise prin efracție. „Și sub dinastia următoare, ne spune Carter, se pare că s-a renunțat să se exercite pînă și cea mai mică supraveghere asupra necropolei."

Astfel ne înfățișează Carter trista priveliște a hoților din vale : „Ciudate lucruri trebuie să fi văzut valea, îndrăznețe au fost aventurile care s-au petrecut acolo. Ne putem închipui planurile, ticluite de tîlhari zile de-a rîndul, întîlnirile lor pe furiș, la adăpostul stîncilor, mituirea sau înlăturarea paznicilor, apoi săpatul cu perseverență, pe întuneric, străpungerea unui tunel pînă în camera mortuară, scotocirea febrilă, la slaba pîlpîire a unei luminări, în căutarea lucrurilor de preț lesne de cărat, și, în sfîrșit, întoarcerea lor în zori, doborîți sub povara prăzii."

Toate acestea ni le putem închipui și reactualiza în cele mai mici amănunte. Dat fiind că regele își pregătea pentru *Ka* un adăpost scump și bine îngrijit, pe măsura măreției lui, tocmai prin aceasta contribuia la distrugerea mumiei sale. Bogăția la care visau cei nesățioși se afla acolo, la îndemînă, în așteptarea celui care găsea drumul și metoda de a pătrunde la

ea și, mai devreme sau mai tîrziu, hoțul își atingea ținta.

MULT mai impresionant însă va fi fost un alt tablou.

In cele de mai sus am vorbit atît de mult despre violatorii de morminte, despre preoții necinstiți, funcționarii venali, primarii corupți, pe scurt despre

această vastă organizație de răufăcători alcătuită din oameni de diferite trepte sociale (Petrie a fost primul care a bănuit existența lor atunci cînd a explorat mormîntul lui Amenemhat), încît s-ar putea crede că în epoca celei de-a XX-a dinastii nu mai existau oameni pioși și cinstiți, care să-i venereze pe regii defuncți.

însă, în timp ce hoții încărcați cu prada lor se strecurau noaptea pe potecile întunecoase, grupuri mici de credincioși, siliți de nevoie să adopte metodele adversarilor lor, încercau să atingă un țel opus. Era nevoie să o ia înaintea hoților, ca să le dejoace planurile. Luptă preventivă, dusă de cîțiva preoți și funcționari incoruptibili, împotriva unei bande de răufăcători organizați; preparative secrete și comploturi nocturne, care riscau să fie descoperite de dușmani.

Apoi totul se schimbă. Intr-o bună zi, poliția interzise intrarea în Valea Regilor. Cărătorii și șiruri de animale de trudă transportară într-o ascunză-toare unul dintre imensele sicrie care nu mai era la adăpost în mormîntul său. Trupe armate luară parte la operație — și fără îndoială noul secret făcu iarăși numeroase victime.

Ramses al IlI-lea este strămutat de trei ori din mormînt. Ahmosis, Amenofis I, Tutmes al Il-lea, Ramses cel Mare călătoriră și ei. în cele din urmă, din lipsă de spațiu, se îngrămădesc mai multe mumii în aceeași ascunzătoare.

In al paisprezecelea an, a șasea zi a lunii a treia din al doilea anotimp, Osiris, regele Usimar (Ramses al II-lea), fu strămutat ca să fie din nou înhumat în mormîntul lui Osiris, regele Menmar (Seti I); semnat: Marele Preot al lui Amon, Pinutem.

Dar mumiile nu se aflau nici aici în Ioc sigur. Atunci Seti I și Ramses al II-lea sînt transportați în mormîntul reginei Inhapi. Mormîntul lui Amenofis al II-lea va adăposti în cele din urmă treisprezece mumii regale. Sub cele mai diverse pretexte se scot rînd pe rînd celelalte mumii din mormintele sau din ascunză- torile lor. Pe o cărare abruptă și sălbatică (pe care se poate merge și astăzi) ele părăsesc Valea Regilor ca să ajungă într-un mormînt săpat în grota stîncoasă de la Deir-el-Bahari, nu departe de templul colosal pe care nefericita regină coregentă Hatșepsut, sora lui Tutmes al IlI-lea, începuse să-l construiască.

Aici, ele se odihniră în pace timp de trei mii de ani. Așa cum mormîntul lui Tutankhamon a fost ferit după un prim furt, de altfel lipsit de

importanță, o fericită întîmplare a dus la uitarea poziției exacte a acestui mormînt. Poate că o aversă violentă i-a astupat intrarea situată în josul văii. în epoca noastră, o nouă întîmplare (călătoria Ia Luxor a colecționarului american) urma să scoată la iveală că acest mormînt colectiv fusese descoperit incidental în anul 1875 din era noastră.

15

MUMII

PULBEREA vremii a acoperit vestita Vale a Regilor. „Să ne imaginăm, scrie Carter, o vale pustie, bintuită de duhuri (cel puțin egiptenii erau convinși de acest lucru), cu galerii subterane, golite de comorile pe care le conțineau. Unele dintre ele, a căror intrare era deschisă, slujeau de adăpost vulpilor, cucuvelelor din pustiu și liliecilor. Cu toate acestea, în ciuda jafului și părăsirii, ea își păstrează o atracție magică. Continua să fie „Valea sacră a Regilor", vizitată de o mulțime de visători și de curioși. Pe timpul lui Osorkon I (aproximativ 900 î.e.n.) unele dintre mormintele de aici au slujit ca loc de veci pentru preotese."

O mie de ani mai tîrziu, Valea a fost locuită de primii schimnici creștini care se instalară în coridoarele golite : „Splendoarea și pompa regală fură înlocuite cu sărăcia și smerenia. Superba locuință a regilor deveni celula strimtă a unui singuratic."

Lucrurile n-au rămas însă așa. Tradiția cerea ca valea să slujească de refugiu totodată regilor și hoților. Prima descriere modernă a văii, datorată călătorului englez Richard Pococke, datează din 1743. Călăuzit de un șeic, acesta vizitează paisprezece morminte deschise. (Așa cum am mai spus, Stra- bon a văzut patruzeci; astăzi noi cunoaștem șaizeci și unu.) Regiunea însă nu era un loc sigur. O bandă de tîlhari își avea sălașul pe dealurile Kuma. Douăzeci și șase de ani mai tîrziu, James Bruce povestește cum s-au făcut încercări vane de a-i scoate din ascunzători pe acești răufăcători. „Toți sînt în afara legii și riscă, dacă sînt prinși, să fie omorîți. Osman-bei, bătrînul guvernator din Girgeh, săturîndu-se de acești indivizi care tulburau ordinea publică, ocupă împreună cu soldații săi acea porțiune din munte unde sălășluiau majoritatea tîlharilor ; apoi dădu ordin să se adune cioturi de copaci în grotele ce le slujeau ca adăpost și să li se dea foc, în așa fel

încît mare parte dintre ei pieriră; dar de atunci încoace și-au reînnoit efectivele și și-au reluat activitățile."

Cînd Bruce declară că-și va petrece noaptea în mormîntul lui Ramses al IlI-lea, ca să copieze anumite basoreliefuri, călăuzele lui de prin partea

 locului, cuprinși de panică, aruncară torțele proferând blesteme și descîntece. In noaptea care se lăsă brusc, „îmi preziseră că deîndată ce ei vor ieși din cavou, înfricoșetoare calamități se vor abate asupra mea.“ Apoi, cînd Bruce, însoțit de un singur slujitor, părăsi călare sumbra vale îndreptîndu-se înspre corabia lui de pe Nil, în urma lor se ridică un vuiet, blocuri de piatră începură să se rostogolească de pe vîrful dealului, se auziră focuri de armă. Izbuti să fugă de împușcăturile care plouau din toate părțile. Treizeci de ani mai tîrziu, cînd „comisia egipteană" a lui Napoleon ajunse în acea vale să măsoare mormintele, a fost la rândul ei ținta focurilor de armă trase de tîlharii tebani.

Astăzi, nenumărați străini vin din lumea întreagă să viziteze valea. Nu departe de locul unde, abia cu cîțiva zeci de ani în urmă, a fost descoperit un tezaur antic, de o bogăție fără seamăn, acum dragomanii își biciuiesc măgarii scoțînd strigăte ascuțite, turiștii care șed în față, la Deir-el-Behari, aleargă grămadă, arabii anunță într-o engleză stricată că vor vizita *„Kingses tombes“.* Dacă ne gîndim la istoria extraordinară a văii Nilului, a regilor și a popoarelor, nu putem citi următoarele rânduri din ghid decît cu o ușoară melancolie :

„Principalele morminte, printre care și cel al lui Tutankhamon, sînt iluminate electric trei dimineți pe săptămînă."

ÎN 1922, Valea Regilor a fost teatrul unei descoperiri arheologice care a emoționat și a pasionat întreaga Europă, mai mult decît oricare alt eveniment de acest gen, de la descoperirea Troiei de către Schliemann.

O altă descoperire, aproape tot atît de ciudată și petrecută în circumstanțe mult mai remarcabile, avusese totuși loc, cu cîțiva ani mai înainte, în văgăuna de la Deir-el-Bahari.

Să nu pierdem însă din vedere pe americanul care, plimbîndu-se într-o zi pe ulicioarele Luxorului, cumpărase un prețios papirus. Cînd expertul, pe care îl consultă în Europa, recunoscu autenticitatea și valoarea documentului, vru să-l tragă de limbă pe american. Pentru că nimeni nu mai putea să-i smulgă prada, acesta istorisi fără să se lase prea mult rugat toată povestea, fără să omită nici un detaliu. Expertul scrise o lungă scrisoare muzeului din Cairo. Violarea unui mormînt de o importanță excepțională avea să fie astfel dezvăluită.

Atunci cînd profesorul Gaston Maspero citi scrisoarea primită din Europa, fu tulburat din două pricini. Mai întîi, muzeul lui fusese frustat o dată mai mult de o piesă prețioasă. O dată mai mult... Intr-adevăr, de șase ani, bijuterii rare și de o mare valoare științifică se vindeau la bursa neagră în împrejurările cele mai misterioase, fără să se poată ști de unde

proveneau, nici măcar atunci cînd fericiții cumpărători, după ce părăseau Egiptul, acceptau să mărturisească felul în care le-au cumpărat. De cele mai multe ori era vorba de marele Necunoscut; dar acest Necunoscut era cînd un arab, cînd un negru tînăr, cînd un felah în zdrențe, sau un șeic în straie aparent bogate. Al doilea

133 motiv de emoție : piesa despre care era vorba în scrisoare aparținea unui rege din cea de-a XXI-a dinastie, al cărui mormînt fusese căutat fără sorți de izbîndă. Cine deci găsise acele morminte ? Era oare mormîntul unui singur rege ?

Dacă trecea în revistă obiectele „clandestine" a căror apariție îi fusese semnalată, profesorul Maspero se putea lesne convinge că ele proveneau din mormintele mai multor regi. Ar fi fost posibil ca hoții moderni să fi descoperit dintr-odată mai multe morminte antice ? Profesorul era mai degrabă îndemnat să creadă că aceștia descoperiseră unul dintre marile morminte colective.

Un savant ca Maspero nu putea fi altfel decît tentat de asemenea perspective. Trebuia să facă ceva. Datorită religiei egiptene se renunțase la descoperirea hoților, deci îi revenea lui sarcina de a intra în acțiune. După ce își consultă colaboratorii, trimise la Luxor pe unul dintre asistenții săi.

încă din clipa cînd părăsi corabia, tînărul adoptă o purtare cu totul diferită de cea a oamenilor de profesiunea lui. Mai întîi, se instală în același hotel unde trăsese americanul care cumpărase papirusul. După aceea, lumea începu să vadă un „străin" care se plimba zi și noapte prin toate colțurile și locurile dosnice ale bazarului, aruncînd cu banii în dreapta și în stînga, cumpărînd ici-colo cîte o bagatelă, pe care o plătea princiar, intrînd în vorbă cu negustorii și dîndu-le bacșișuri grase, bine dozate totuși, ca să nu trezească bănuieli. I se propuseră de nenumărate ori „antichități", care proveneau din industria națională modernă. însă, tînărul turist, care se plimba prin oraș în primăvara anului 1881, nu se lăsa ușor dus de nas. Negustorii cu firmă, ca și cei „ilegali", și-au dat curînd seama de acest lucru. Străinul crescu în ochii lor, iar stima dă naștere încrederii. într-o zi, un negustor ghemuit sub arcada unei porți îi făcu semn să se apropie și îi întinse o statuetă. Tînărul asistent era dotat cu sînge rece : cu un aer indiferent se așeză pe rogojină alături de arab și începu să se tocmească. Jucîndu-se distrat cu statuia se gîndea : nu numai că este o piesă autentică, de trei mii de ani, dar după inscripție, ea provine dintr-un mormînt din a XXI-a dinastie.

Tocmeala fu lungă. în cele din urmă, asistentul cumpără micul obiect. Dar nu se arătă prea satisfăcut și lăsă să se înțeleagă că el căuta altceva, ceva mai mare și mai prețios. în aceeași zi făcu cunoștință cu un arab voinic, în puterea vîrtsei, care se numea Abd el-Rasul. Acesta avea o familie numeroasă. După ce tînărul asistent se întreținu de mai multe ori cu el, după ce arabul îi arătă, cu prilejul unei noi întîlniri, alte obiecte, de data aceasta din morminte aparținînd dinastiilor a XlX-a și a XX-a, puse să fie

arestat. Era convins că demascase hoțul.

Abd el-Rasul și numeroși membri din familia lui fură duși în fața mudirului din Keneh. Da'ud Pașa conduse în persoană interogatoriul. Se perindară o mulțime de martori ai apărării. Toți locuitorii din satul lui Abd el-Rasul jurară că acesta era absolut nevinovat, ca și întreaga lui familie, care se număra printre cele mai vechi și mai onorabile din comună. Convins de

134 temeinicia acuzației sale, asistentul telegrafie la Cairo ca să anunțe că misiunea lui fusese încununată de succes. Și iată că, din lipsă de probe, Abd el-Rasul și rudele lui fură puși în libertate. Asistenul îi imploră pe judecători, care ridicară din umeri. Se duse la mudir. Acesta îl privi cu surprindere, fu uimit de nerăbdarea „străinului" și-i spuse să aștepte.

Asistentul așteptă o zi, două. Apoi trimise la Cairo o nouă telegramă, prin care o rectifica pe prima. Era ros de incertitudine, seninătatea mudirului îl îmbolnăvea. Acesta însă cunoștea lumea din care făcea parte.

Howard Carter istorisește, în legătură cu aceasta, povestea unuia dintre cei mai vechi lucrători ai lui. Arestat pe vremuri pentru furt, fusese tîrît în fața mudirului. Ii era frică de severitatea lui Da'ud Pașa, și bănuielile lui se transformară în neliniște cînd, în loc să apară în fața unui tribunal, fusese introdus în locuința particulară a Pașei care, în acea zi toridă, se bălăcea în apa răcoroasă dintr-o cadă de gresie.

Da'ud Pașa îl privi, nu făcu altceva decît să-l privească, iar bătrînul muncitor povestea, cu o emoție pe care timpul nu o micșorase : „...în timp ce mă străpungea cu privirile, simțeam cum mi se înmoaie oasele. Apoi îmi spuse cu o voce scăzută : «Este pentru prima oară cînd apari în fața mea ; poți să te duci, dar fii atent să nu te mai văd niciodată I» Am fost cuprins de o spaimă atît de mare încît mi-am schimbat meseria și astfel nu m-a mai văzut niciodată!"

Datorită acestei autorități morale — care, în cazurile cînd nu se arăta eficace, era întărită prin măsuri cumplite — Da'ud obținu rezultatele la care nu se mai aștepta tînărul asistent, țintuit la pat de friguri. O lună mai tîrziu, o rudă și totodată complice al lui Abd el-Rasul veni din proprie inițiativă să facă mărturisiri complete. Mudirul îl înștiință de îndată pe tînărul savant, care încă nu părăsise Luxorul. Avură loc noi interogatorii. Și, cu acest prilej, aflară că tot satul Kurna, locul de baștină a lui Abd el-Rasul, era populat cu jefuitori de necropole. Această meserie rentabilă, ale cărei începuturi se situează în secolul al XIII-lea î.e.n., se transmisese din tată în fiu. Nu se mai văzuse niciodată o asemenea dinastie de hoți!

Lucrul cel mai de preț pe care îl găsiră aceștia fusese mormîntul de la Deir-el-Bahari, succesul fiind asigurat și de noroc și de ingeniozitate. Cu șase ani mai înainte, în 1875, în stîncile care separă Valea Regilor de văgăuna Deir-el-Bahari, Abd el-Rasul dădu din întîmplare peste o

deschizătură ascunsă. Se strecură înăuntru cu mare greutate și descoperi un cavou imens, plin de mumii. De la prima vedere înțelese că îi căzuse în mînă o sursă de bogăție care îi va asigura, atît lui cît și familiei sale, o rentă viageră, cu condiția ca secretul să fie foarte bine păstrat.

Doar capii familiilor din sat au fost inițiați. Ei jurară solemn să nu spună nimic, să lase tezaurul pe locul unde se afla de trei mii de ani și să considere mormîntul și mumiile ca un cont în bancă al Abd el-Rasulilor, din care nu se lua decît d^ă nevoile familiei. Pare de necrezut că timp de șase ani nimeni

nu dezvăluise secretul. In acești șase ani, familia se lăfăise în bunăstare. Dar, la 5 iulie 1881, Abd el-Rasul conducea trimisul de la Cairo pînă la intrarea mormîntului I

DIN ironia soartei acest trimis nu era nici tînărul asistent, căruia îi revenea meritul de a fi descoperit banda de hoți, nici profesorul Maspero, care luase primul această inițiativă. Noua telegramă trimisă la Cairo cu toate datele exacte nu fusese primită de Maspero, plecat într-o călătorie. Cum afacerea era urgentă, fu numit un locțiitor, Emil Brugsch-Bei (fratele celebrului egiptolog Heinrich Brugsch), care pe atunci era conservator al muzeului. Ajuns la Luxor, acesta îl găsi pe tînărul său coleg (strălucitul nostru detectiv amator) doborît de febră. Făcu mudirului o vizită protocolară. Toți cei interesați căzură de acord că, pentru a se pune capăt jafului, era imperios necesar să se sigileze mormîntul.

In dimineața zilei de 5 iulie, Emil Brugsch-Bei se duse la fața locului, în-tovărășit fiind numai de Abd el-Rasul și de un slujitor arab. Mergea să vadă comorile lui Aladin și să trăiască, timp de nouă zile, o aventură de neuitat.

După o ascensiune anevoioasă, Abd el-Rasul se opri și arătă cu degetul cîteva pietre așezate foarte natural peste o deschizătură, ferind-o de orice privire. Nimic mai firesc ca această intrare să fi trecut neobservată timp de trei milenii. Abd el-Rasul desfășură o funie pe care o purta de umeri și îi dădu a înțelege lui Brugsch că trebuia să coboare în fundul gropii cu ajutorul ei. Lăsîndu-și călăuza în paza credinciosului slujitor arab, Brugsch se execută fără să clipească. Cu precauție (îi era oarecum teamă să nu fie tras pe sfoară de un hoț șmecher) se lăsă să alunece sprijinindu-se în mîini. Poate că nutrea o vagă speranță să găsească ceva, dar nici nu-i trecea prin minte ce-1 aștepta.

Tunelul avea o adîncime de aproximativ unsprezece metri. Ajuns la capătul lui, savantul aprinse o torță, făcu cîțiva pași, coti și dădu peste primul sarcofag.

Printre cele care se aflau chiar în spatele intrării, unul dintre cele mai mari conținea, după cum grăia inscripția, mumia lui Seti I, pe care Belzoni o căutase zadarnic în luna octombrie 1817 în mormîntul faraonului din

Valea Regilor. La lumina tremurătoare a torței, Brugsch descoperi și alte sarcofage, precum și o sumedenie de obiecte de cult împrăștiate pe pămînt și pe sicrie. Continuă să înainteze pas cu pas și ajunse deodată în camera mortuară. Datorită umbrelor, ea părea imensă. Sicriele zăceau în dezordine, unele deschise, altele neatinse. Cîteva mumii erau culcate în mijlocul unei grămezi de unelte și de bijuterii. Brugsch rămase uluit. își dădea el oare seama că nici un european nu contemplase vreodată un asemenea spectacol ?

Se afla în prezența rămășițelor pămîntești a celor mai puternici suverani din lumea antică. Inaintînd cînd cu ușurință, cînd strecurîndu-se, îl descoperi pe Ahmosis I (1580—1555 î.e.n.), rămas celebru pe vecie pentru că i-a alungat definitiv pe hicsoși, barbarii „regi păstori" (amintim că povestea biblică a fugii din Egipt nu se referă la acest episod) ; mumia lui Amenofis I (1555—

1545 î.e.n.), care după moartea sa a devenit patronul întregii necropole tebane. Și, printre sicriele unor faraoni mai puțini cunoscuți, află în sfîrșit — și de emoție fu obligat să se așeze o clipă — mumiile celor doi regi, mai mari între toți, al căror renume a străbătut veacurile pînă la noi fără de ajutorul arheologilor, nici al științei istorice — găsi rămășițele pămîntești ale lui Tutmes al III-lea (1501—1447 î.e.n.) și Bamses al II-lea (1298—1232 î.e.n.), supranumit cel Mare, la curtea căruia a fost crescut Moise, legislatorul poporului evreu și al lumii creștine ; suverani care au domnit respectiv timp de cincizeci și patru, și șaizeci și șase de ani, și care nu numai că au întemeiat imperii prin sînge și lacrimi, dar au știut să le și păstreze multă vreme !

Cînd Brugsch, uluit, aruncă o privire asupra inscripțiilor de pe sicrie, abia știind cu care să înceapă mai întîi, descoperi povestea „mumiilor rătăcitoare". El își imagină acele nopți, multe la număr, în care preoții scoaseră faraonii din mormintele lor zidite în Valea Regilor, ca să le ferească de jaf și de profanare, apoi — adesea în mai multe etape — le culcaseră unele lîngă altele în sarcofagele noi de la Deir-el-Bahari. Văzu aievea cum, sub imperiul fricii, făcură lucrul în grabă : unele mumii erau sprijinite doar de perete. Mai tîrziu, la Cairo, cu o profundă emoție citi ceea ce preoții scriseseră pe sicrie : odiseea regilor defuncți.

Brugsch începu să numere mumiile : erau patruzeci. Patruzeci de leșuri ale celor care domniseră ca niște zei asupra lumii, apoi se odihniseră în pace timp de trei mii de ani, pînă în clipa cînd îi descoperise un hoț, apoi el însuși, Emil Brugsch-Bei.

IN ciuda precauțiilor pe care le luau (parte din ele înainte de moarte) adesea regii egipteni se arătau foarte pesimiști. „Cei care au construit în granit, care au zidit o sală înăuntrul piramidei, care, lucrînd frumos, au

creat frumosul... au mesele de orfande tot atît de goale ca și cele ale bieților nefericiți ce mor la marginea drumului, fără ca nimenisări plîngă.“

Aceasta nu-i impedica totuși să arate o mare grijă față de conservarea rămășițelor lor.

După datele pe care le-a cules, Herodot descrie obiceiurile funerare și îmbălsămarea, așa cum se mai practicau încă în perioada călătoriei sale în Egipt. (Textul este citat după Howard Carter.)

„Cînd moare un înalt personaj, femeile din casă își freacă creștetul, uneori chiar și obrazul, cu tină. Apoi părăsesc mortul, se îmbulzesc afară din casă și, cu poalele în cap, străbat satul dmtr-un capăt într-altul, despuindu-se și bătîndu-se cu pumnii în piept. Toate rudele se alătură cortegiului și fac la fel. Bărbații se încing cu brîie și se bat cu pumnii în piept. După aceste ceremonii, ei transportă trupul ca să fie îmbălsămat."

De fapt, ce înseamnă o „mumie" ?

Cuvîntul este ambiguu, pentru că în secolul al XH-lea Abd el-Latif (călătorul arab pe care l-am citat mai înainte), nota că în Egipt se vindeau „mumii" pe prețuri de nimic, fiind întrebuințate în scopuri medicale.

Mumiya sau *mumiyai* este un cuvânt arab care înseamnă (tot după Abd el- Latif) asfalt sau „bitum de Iudeea“, sau prelingerea naturală de pe stînci, care era culeasă de pe muntele mumiilor, la Derabgerd, în Persia. Un „amestec de rășină și de mirt", aceasta este definiția mumiei dată de el. Ea se vindea încă în mod curent în Europa în secolele XVI și XVII. In veacul trecut, farmaciștii vindeau sub numele de „mumie" un balsam care se aplica pe plăgi și pe fracturi. Se mai numesc „mumii" părul și unghiile tăiate de pe o ființă vie ; este o parte din acel om, care reprezintă întregul și poate deci face obiectul unor descîntece și vrăji. Cînd spunem astăzi „mumie", înțelegem aproape exclusiv trupurile îmbălsămate și, îndeosebi, cele ale vechilor egipteni. Odinioară se făcea deosebire între mumificarea „naturală" și cea „artificială", fiind considerate „mumii naturale" cele care, fără să fi fost supuse vreunui tratament deosebit, se conservaseră datorită unor condiții favorabile (spre pildă, cadavrele din mănăstirea Capucinilor, din apropiere de Palermo, cele din mănăstirea „Grand Saint-Bemard", cele din pivnița plumbuită a catedralei din Bremen, sau cele din castelul Quedlinburg). Deosebirea se mai păstrează și astăzi, dar cu anumite rezerve : într-adevăr, nenumăratele examinări (îndeosebi cele făcute de Eliot Smith) și analiza mumiei lui Tutankhamon, făcută de Douglas E. Derry, au relevat că meritul principal al acestei conservări perfecte îi revine mai puțin științei îmbălsămătorului, cît climei foarte uscate a Egiptului, purității aerului și nisipului. Astfel s-au găsit, păstrate ireproșabil, mumii îngropate direct în nisip, fără nici o urmă care să indice că li s-ar fi scos intestinele. Ele arătau mai bine decît trupurile îmbălsămate, care se alteraseră din pricina rășinilor, a bitumului și a

nenumăratelor uleiuri și balsamuri folosite. Sau, așa cum stă scris în papirusul Rhind, „apa din Ele- fantina, soda din Ailaityaspolos și laptele din orașul Kim" s-au încleiat de-a lungul timpului, prefăcînd trupul într-o masă informă.

în secolul trecut se credea că egiptenii cunoșteau anumite formule chimice. Pînă în prezent nu s-a găsit nici o rețetă autentică, exactă și completă, de mumificare. Știm însă că folosirea unor numeroase ingrediente era însoțită de practici religioase și de rituri magice cărora, desigur, li se dădeau o importanță mai mare decît virtuților balsamurilor. Mai trebuie să ținem seama că, desigur, arta mumificării s-a transformat de-a lungul secolelor de mai multe ori. Astfel, Mariette observase că mumiile din Memfis — cele mai vechi — sînt aproape negre, uscate și foarte sfărîmicioase, pe cînd, dimpotrivă, cele din Teba sînt galbene, lucioase și adesea elastice, lucru ce nu se poate explica doar prin diferența de vechime.

Herodot descrie trei feluri de mumificare, dintre care primul costa de trei ori mai mult decît al doilea ; al treilea era mai puțin scump. Micii funcționari puteau să-și ofere acest lux, în timp ce omul din popor încredința soarta rămășițelor sale doar bunelor efecte ale climei.

In vremurile străvechi nu se ajungea decît la conservarea formei exterioare a corpului. Mai tîrziu, egiptenii descoperiseră mijlocul de a împiedica zbîrcirea pielei, în așa fel încît s-au găsit anumite mumii ale căror trăsături pot fi recunoscute și deosebite de altele.

In chip general cadavrele erau tratate în felul următor : se scotea mai întîi creierul, prin nări, cu un cîrlig de metal; apoi se deschidea abdomenul cu o piatră de cremene, ca să se scoată intestinele (uneori ele erau scoase prin anus) ; intestinele erau așezate în canope (ulcioare sau vase) ; în locul inimii se punea un cărăbuș de piatră. După aceea, cadavrul era spălat în întregime și pus la saramură, unde era lăsat să se macereze timp de o lună. In sfîrșit, era pus la uscat — ceea ce, după unii, dura pînă la șaptezeci de zile.

Urma așezarea lui în sicriu. în general existau mai multe sicrie de lemn, sau sarcofage (care aveau aproape întotdeauna forma trupului omenesc). Uneori se depuneau mai multe sicrie de lemn, așezate unele în altele, într-un sarcofag de piatră. Trupul era așezat în poziție culcată, cu mîinile încrucișate pe piept sau pe abdomen, sau cu brațele întinse de-a lungul corpului. De cele mai multe ori părul era tuns, adesea însă femeilor li se lăsa părul lung și admirabil ondulat. Părul de pe sex era ras.

Pentru a fi ferit de descompunere, corpul era umplut cu mîl, nisip, rășină, rumeguș, bucăți de țesături ; se adăugau aromate și, lucru uimitor, ceapă. Se umpleau și sînii femeilor. După aceea se trecea la un lucru și mai plicticos, care consta în înfășurarea mumiei în fîșii de pînză, apoi în bucăți mai mari de pînză. Cu trecerea vremii, țesăturile se îmbibau cu substanțe

bituminoase, în așa fel încît omul de știință care le găsea nu izbutea totdeauna să le desfacă fără stricăciuni. Hoții, care căutau bijuteriile fără de număr înfășurate în bandaje, nu se străduiau, evident, să le desfacă cu grijă, și sfîșiau bandajele la întîmplare.

In 1898, Loret, conservator șef al antichităților, deschise între altele mormîntul lui Amenofis al II-lea. Și el găsi niște „mumii rătăcitoare", adică mumiile a treisprezece regi, care fuseseră transportate noaptea, în grabă, de preoții din perioada celei de-a XXI-a dinastii. Loret însă n-a găsit tot atîtea obiecte prețioase ca și Brugsch. Doar mumiile erau neatinse (Amenofis zăcea în sarcofagul său), restul fusese furat. Cu toate acestea, după ce, la insistențele lui Sir William Garstin, mormîntul fusese zidit din nou, pentru ca cei trei regi defuncți să se poată odihni în pace, un an sau doi mai tîrziu niște jefuitori de morminte s-au introdus în cavou, l-au smuls pe Amenofis din sicriu și au distrus grav mumia. Desigur că aceștia lucraseră cu complicitatea paznicilor, așa cum făcuseră dintotdeauna hoții și în trecut. Aceasta dovedea deci că Brugsch avusese dreptate să golească mormîntul pe care îl descoperise și că, judecind după năravurile egiptene, orice gest pios era deplasat.

EMIL BRUGSCH-BEI ieși din mormîntul subteran, lăsînd în urma lui pe cei patruzeci de regi defuncți și se întrebă cum să-i pună la adăpost. Dacă ar

139 fi lăsat mormîntul așa cum era, fără îndoială că ar fi fost din nou jefuit. Dar, ca să-l golească în întregime și să trimită totul la Cairo, avea nevoie de ajutorul unei armate de muncitori, care nu puteau fi tocmiți decît la Kuma, locul de baștină al lui Abd el-Rasul, sat populat dintotdeauna cu hoți. Cînd Brugsch ceru mudirului o nouă audiență, alesese, în ciuda gravității riscului, cea de-a doua soluție. în zorii zilei următoare se afla la fața locului împreună cu trei sute de felahi. Puse străji în împrejurimi. Ajutat de slujitorul lui arab, alese un mic grup de oameni, care păreau mai de încredere decît ceilalți, în timp ce micul grup căra anevoie obiectele, unul cîte unul — pentru cele mai grele a fost nevoie de nu mai puțin șaisprezece bărbați — el și cu ajutorul lui le luau în primire rînd pe rînd, le înregistrau și le înșiruiau la poalele dealului. Totul fu terminat în patruzeci și opt de ore I Howard Carter, arheolog modem, face o observație laconică : „Astăzi nu mai lucrăm atît de repede." Graba era dictată nu numai de considerentele arheologice, ci și fiindcă vaporul de la Cairo avusese o întîrziere de cîteva zile.

Brugsch-Bei ordonă împachetarea mumiilor și a sicrielor și le trimise la Luxor. Corabia nu plecă decît la 14 iulie.

Brugsch fusese profund impresionat cînd descoperise comorile. Dar spectacolul care se desfășură dinaintea ochilor lui, pe cînd corabia cobora încet pe Nil, mișcă în el mai mult omul decît savantul. Știrea plecării lui se răspîn- dise în tot ținutul cu viteza fulgerului și ajunsese pînă în satele cele

mai îndepărtate. Ea reanimase în inima poporului egiptean cultul pe care strămoșii săi îl aveau față de suverani. De pe punte, Brugsch văzu sute de felahi, împreună cu soțiile lor, care, de la Luxor pînă la marele cot al Nilului, la Kuft și la Keneh, făceau cu schimbul ca să escorteze corabia. Bărbații își descărcau flintele în cinstea faraonilor, femeile își aruncau țărînă peste obraz și peste trup și își frecau pieptul cu nisip. Depărtările răsunau de cîntece funebre. Era o paradă, o procesiune, dar fără nici un fast și cu atât mai tulburătoare.

Incapabil să suporte acest spectacol, Brugsch își întoarse privirile. Avea oare dreptul să procedeze astfel ? Pentru cei care făceau aceste manifestații de doliu, nu era oare, și el, un hoț și un nelegiuit, ca și cei care, timp de trei mii de ani, violaseră mormintele ? Oare interesul științei era o rațiune suficientă ?

Mult timp după aceea, Howard Carter dădu un răspuns limpede la această întrebare, în legătură cu mormîntul lui Amenofis : „Putem trage din această povestire o lecție pentru criticii care ne tratează drept vandali pentru că scoatem unele obiecte din morminte. Trimițând antichitățile în muzee, asigurăm astfel conservarea lor ; dacă le lăsăm pe loc, ele ar deveni, mai de vreme sau mai tîrziu, prada hoților, ceea ce echivalează cu distrugerea lor.“

Odată debarcat la Cairo, Brugsch-Bei nu îmbogăți doar un muzeu, ci aduse lumii întregi mărturiile unei măreții dispărute pentru totdeauna.

16

HOWARD CARTER
ÎL DESCOPERĂ PE TUTANKHAMON

ÎN anul 1902, americanul Theodore Davis obținu din partea guvernului egiptean autorizația de a întreprinde săpături în Valea Regilor. Lucrările durară douăsprezece ierni. Descoperi mormintele lui Tutmes al IV-ka, Minep- tah-Siptah, Horemheb, precum și mumia și sicriul marelui „rege eretic", Ame- nofis al IV-lea, soțul lui Nefertiti, al cărei admirabil bust colorat se numără fără îndoială printre cele mai cunoscute sculpturi egiptene. Amenofis al IV-lea luă, ca reformator, numele de „Akenaton" („Soarele este satisfăcut") și înlocui pentru un timp religia tradițională prin adorarea astrului solar.

La începutul primului război mondial, concesiunea săpăturilor a fost

acordată lordului Camavon și lui Howard Carter. O dată cu aceasta se inaugurează istoria celei mai mari descoperiri din Egipt, care, așa cum scria sora lui Car- navon, „începe ca povestea cu lampa lui Aladin și se termină sub imperiul lui Nemesis".

Descoperirea mormîntului lui Tutankhamon este un moment important al cărții noastre. în istoria descoperirilor arheologice, ea reprezintă culmea tuturor succeselor și, în același timp, seamănă cu o mare aventură, în măsura în care încercăm să desprindem, din dezvoltarea arheologiei, cele mai încordate scene dramatice.

începutul a fost făcut de Winckelmann și de șirul de sistematizatori, metodicieni și specialiști, ale căror nume sînt vrednice de a fi amintite. Primele enigme mari ale acestei probleme au fost dezlegate de Champollion, Grbte- fend și Rawlinson (despre ultimii doi vom vorbi în „Cartea turnurilor"). Primii care au dus mai departe făclia și au primit aplauze la scenă deschisă au fost Mariette, Lepsius și Petrie, în Egipt, Botta și Layard în „Țara dintre cele două fluvii" (vezi „Cartea turnurilor"), și americanii Stephens și Thompson, în Yucatan (vezi „Cartea treptelor"). Au urmat, ca o încununare dramatică, descoperirile lui Schliemann și Evans, Ia Troia și Cnossos, apoi cele ale lui Koldewey și Woolley, la Babilon și Ur, patria Iui Abraham. Schliemann a fost ultimul mare săpător de imul singur, diletantul genial, pionierul singuratic. La Cnossos și la Babilon au lucrat adevărate state majore de specialiști.

Guveme, principi, mecenați, universități, institute de arheologie și bogătași din toate colțurile lumii modeme au trimis, an după an, expediții bine echipate, în toate colțurile lumii vechi.

Descoperirea mormîntului lui Tutankhamon este un fel de sumă a lucrărilor individuale și a feluritelor experiențe din domeniul cercetării arheologice. Doar exigența științifică a fost luată în considerație. Prostia superstițioasă, gelozia autorităților, care suscitaseră mii de piedici în calea lui Layard și a lui Evans, dispărură lăsînd locul ajutorului neprecupețit al guvernului; invidia savanților colegi, care îl defăimaseră pe Rawlinson și-i făcuseră lui Schliemann viața insuportabilă, se transformă într-un remarcabil exemplu de colaborare științifică și de asistență internațională. Marea epocă a pionierilor, epoca în care un om ca Layard pleca singur cu o valiză pe spinarea unui măgar să cucerească un oraș acoperit de pulberea timpului, dispăruse.

Pentru că a știut să păstreze un mare entuziasm, desfășurînd totodată pînă la perfecțiune spiritul riguros, exactitatea și grija scrupuloasă a savantului, Howard Carter ocupă însă un loc de frunte printre arheologi, printre oamenii care și-au asumat sarcina nu numai de a dezgropa comori sau rămășițe regale, ci și de a rezolva marile probleme care s-au pus omenirii încă de pe cînd înaltele civilizații i-au dat o formă, un chip, un caracter și un spirit.

PERSONALITATEA lordului Camavon este un amestec specific englez, de sportiv și de amator de artă, de „gentleman" și de „globe-trotter", de realist în acțiuni și de romantic în sentimente. Ca elev la Trinity-College din Cambridge face într-o zi propunerea să curețe, pe cheltuială proprie, vechile lambriuri originale din camera sa, care erau acoperite de straturi suprapuse de picturi pornografice. Adolescent, începe să alerge pe la anticari și, la maturitate, colecționează cu dragoste și discernămînt desene și gravuri vechi. Ceea ce nu-1 împiedica să frecventeze cu asiduitate terenurile de curse, să se antreneze. ca să devină țintaș neîntrecut, să practice sporturile nautice și — după ce moștenește la douăzeci și trei de ani o avere imensă — să facă înconjurul lumii într-o corabie cu pînze. Al treilea permis de conducere eliberat în Anglia a fost al lui : se pasiona pentru sportul cu automobilul. Această înclinație îi va schimba întreaga viață. In jurul anului 1900, pe drumul spre Bad Langen- schwalbach, în Germania, mașina lui se răstoarnă ; este grav rănit și, în afară de aceasta, va suferi tot restul zilelor de sufocații, care îl vor împiedeca să petreacă iama în Anglia. In 1903 se duce pentru prima dată în Egipt, a cărui climă i-a fost recomandată, și întîlnește pe terenurile de săpături mai multe misiuni arheologice. Acest om bogat și independent, care nu avusese niciodată vreo obligație de îndeplinit, descoperă atunci o meserie admirabilă care îi îngăduia să îmbine dragostea lui față de sport și dorința de a se ocupa serios de arte. în 1906 întreprinde săpături de unul singur. în cursul iernii însă recunoaște că are cunoștințe insuficiente. Cere sfatul profesorului Maspero, care i-1 recomandă pe tînărul Carter.

Tovărășia dintre cei doi bărbați a fost extrem de fericită. Howard Carter îl completa perfect pe lordul Carnavon. Era totodată un om de știință și un erudit, care, încă mai înainte ca lordul Carnavon să-i fi încredințat conducerea superioară a lucrărilor sale, acumulase o mare experiență alături de Petrie și Davis. Nu era însă de loc un savant lipsit de fantezie, deși unii critici îl ac’j; ă de pedanterie. A dat totdeauna dovadă de simț practic și, la nevoie, de cuiaj, chiar și de îndrăzneală. Veți putea judeca și dumneavoastră după uluitoarea aventură din anul 1916.

In acel an, se afla la Luxor, unde petrecea un scurt concediu, cînd, într-o zi, bătrînii satului sosiră la el, manifestînd semne de profundă consternare și-i ceru să le vină în ajutor. Din pricina războiului (efectele lui se resimțeau pînă la Luxor) se redusese cu mult aparatul administrativ. Controlul poliției slăbise și jefuirea mormintelor începuse din nou sub conducerea demnilor urmași ai lui Abd el-Rasul.

Una dintre aceste bande de hoți făcuse o descoperire pe versantul occidental al dealului care domină Valea Regilor. De-abia ajunsese vestea la urechile unei bande rivale, că și începu lupta pentru împărțeala tezaurului presupus. Urmarea acestei întîmplări se aseamănă cu un film de proastă calitate.

Avu loc o întîlnire dintre cele două bande. Primul grup, atacat prin surprindere, fu bătut și împrăștiat, dar sătenilor le era teamă că astfel de încăierări sîngeroase se vor mai repeta. Deși era în concediu și deși afacerea nu-1 privea, Carter se hotărî să treacă la acțiune. Să-i dăm cuvîntul:

„Era în puterea zilei. Mi-am adunat în grabă muncitorii care scăpaseră de recrutare, mi-am luat armele și m-am dus la fața locului, expediție care însemna o ascensiune de peste 600 de metri pe dealurile Kuma, scăldate în lumina lunii. Cînd am ajuns, se făcuse de miezul nopții. Călăuza îmi arătă capătul unei frînghii, care atîrna de-a lungul stîncii abrupte. Ciulind urechea, auzeam limpede glasul hoților. Mai întîi am retezat Frînghia, tăindu-le astfel retragerea, apoi, după ce am înnodat-o bine pe a mea, mi-am dat drumul și-am început să alunec de-a lungul stîncii. Să cobori astfel, în timpul nopții, sprijinindu-te doar în mîini, într-un cuib de tîlhari pe cale să violeze un mor- mînt, iată o distracție nu lipsită de farmec. Erau opt la număr și, cînd am ajuns jos, au fost cîteva minute destul de neplăcute. Le-am spus că aveau de ales : sau să plece, folosind frînghia mea, sau să rămînă unde se afiau. în cele din urmă au ales calea rațiunii și au plecat. Restul nopții l-am petrecut acolo...“

Ca să ni-1 putem închipui pe viteazul nostru arheolog, trebuie să completăm din imaginație această modestă povestire, aproape laconică, în care primejdia situației nu apare decît sub o lumină ironică. De altfel, presupunînd că Howard Carter i-ar fi lăsat în pace, hoții ar fi fost dezamăgiți. Mormîntul, destinat fără îndoială reginei Hatșepsut, nu conținea nici un alt lucru de preț decât un sarcofag de gresie neterminat.

Carnavon și Howard Carter începură lucrările. Abia în toamna anului 1917 izbutiră să le dea amploarea necesară. Și, așa cum am mai văzut că s-a întîm- plăt nu o dată, o fericită inspirație îngădui ca, din primul moment, să se

143 delimiteze locul unde urma să se facă descoperirea. Totuși, împrejurările exterioare, reflecțiile critice, ezitările, îndoielile și, înainte de orice, „considerentele tehnice" împiedicară dintru început bunul mers al acțiunii, întîrziind-o și făcînd-o cît pe ce să eșueze. La fel procedase și unul dintre primii săpători, napolitanul Cavaliere Alcubierre, după ce nimerise, la 6 aprilie 1748, exact în mijlocul orașului Pompei. El astupă groapa la loc, cuprins de nerăbdarea de a săpa în altă parte, pentru ca să constate, după ani de zile, că tocmai prima lui lovitură de cazma fusese cea bună.

In fața ochilor lui Camavon și Carter se întindea Valea Regilor. Mulți dinaintea lor făcuseră aici săpături, dar nimeni nu lăsase vreo indicație sau vreun plan exact. Intre mormanele de piatră, aliniate ca un fel de lanț de munți artificiali, se zăreau intrările mai multor cavouri. Nu era decît un singur lucru de făcut: să se sape sistematic pînă la stîncă. Carter propuse să se înceapă printr-un triunghi, mărginit de mormintele lui Ramses al II-lea, Mi- neptah și Ramses al VI-lea. „Cu riscul de a fi acuzat de clarviziune retrospectivă, scrie el, afirm că aveam speranța foarte clară că vom găsi mormîntul unui anumit rege, și acest rege era Tutankhamon."

Lucrul pare de necrezut, dacă ținem seama de dezordinea care domnea pe atunci în vale. Ce îndrăzneală din partea celor doi cercetători, a căror speranță se bizuia pe foarte puține lucruri, în timp ce toți savanții considerau că epoca descoperirilor din Valea Regilor se încheiase I

Exact cu o sută de ani mai înainte, după ce descoperise mormintele lui Ramses I, Seti I, Kai și Mentuhotep, Relzoni scria : „Sînt pe deplin convins că în valea Biban-el-Moluk nu mai există nici un alt mormînt în afara celor cunoscute datorită modestelor mele descoperiri. Fiindcă, înainte de plecare, m-am străduit din răsputeri să mai găsesc vreun mormînt, fără nici un rezultat însă. Părerea mea este confirmată și de faptul că, independent de cercetările mele, consulul britanic, domnul Salt, a mai rămas acolo încă patru luni după plecarea mea și s-a trudit zadarnic, dar n-a mai găsit nimic."

Șaptezeci și șase de ani după Belzoni, în 1844, sosi expediția prusiană și făcu măsurători temeinice în vale. La plecare, conducătorul ei, Richard Lep- sius, declară același lucru, și anume că se descoperise tot ce era de descoperit.

Cu toate acestea, la sfîrșitul secolului trecut, Loret și, puțin timp după el, Davis, mai descoperiseră niște morminte. Dar de ce credea oare Carter că va găsi acolo un mormînt și încă un mormînt bine determinat ? Cunoștea și văzuse descoperirile lui Davis, între altele o cupă de faianță — găsită sub o stîncă — purtînd numele lui Tutankhamon. Și, foarte aproape de acel loc, găsise el însuși, într-un mormînt subteran, o lădiță de lemn spartă. Foile de aur, care se aflau înăuntrul ei, purtau și ele numele lui Tutankhamon. Davis afirmase, fără nici un temei, că acest mormînt era lăcașul ultim al regelui. Carter era de altă părere. Opinia lui a fost confirmată de o a treia descoperire a lui Davis, a cărei importanță n-a fost recunoscută imediat. în scobitura unei stînci aflase cîteva vase de argilă, pline cu cioburi de ceramică și fișii de pînză, aparent lipsite de valoare. După o nouă examinare, efectuată la Metro-

 politan Museum of Art din New York, se dovedi fără nici o urmă de îndoială că era vorba de niște accesorii folosite cu prilejul ceremoniilor care au însoțit funeraliile solemne ale lui Tutankhamon. Și, ceva mai mult, în ascunzătoarea Iui Akenaton, „regele eretic", Davis dădu peste mai multe sigilii de argilă ale lui Tutankhamon.

Toate pot fi luate drept niște dovezi suficiente. Pare natural ca Howard Carter să se fi gîndit că, în ciuda tuturor eșecurilor întîmpinate pînă atunci, mormîntul lui Tutankhamon trebuia să se afle nu departe de locul unde fuseseră descoperite obiectele, adică în miezul Văii Regilor. Să ne gîndim însă la cele trei milenii care se scurseseră pînă atunci, să ne gîndim la mormintele nu o dată golite de hoți și de preoți, să ne mai gîndim și la primele săpături cînd, din ignoranță, arheologii comiseseră nenumărate greșeli.

în cursul primei ierni, Camavon și Carter înlăturară o mare parte din

straturile superioare înscrise în triunghi și continuară lucrările pînă în pragul mor- mîntului deschis al lui Ramses al VI-lea : „în acest loc am remarcat mai multe cabane de lucrători, construite pe niște roci mari de silex, așa cum se află pretutindeni în Valea Regilor în împrejurimile mormintelor."

Cercetătorii hotărîră mai întîi să întrerupă în mod provizoriu săpăturile, ca să nu-i împiedice pe turiști să viziteze mormîntul lui Ramses. în cursul iernii 1919—1920, lucrările se concentrară la intrarea mormîntului lui Ramses al VI-lea, unde, într-o ascunzătoare, se găsiră mai multe obiecte destul de interesante, care țineau de cultul morților. „De cînd am început lucrările în vale, n-am fost niciodată mai aproape de o reală descoperire", notează Carter.

Cu excepția locului unde se ridicau cabanele muncitorilor, după expresia lui Petrie, cei doi „raclaseră" întreaga suprafață a triunghiului. O dată mai mult ei lăsară această parte intactă și consacrară două ierni pentru mormîntul lui Tutmes al III-lea (situat într-o mică vale adiacentă), fără să „găsească nimic deosebit".

După aceea se adunară ca să delibereze și să se întrebe dacă, date fiind slabele rezultate obținute la capătul mai multor ani, nu ar fi fost mai bine să întreprindă săpături în cu totul altă parte. Doar locul unde se aflau cabanele și blocurile de silex, la picioarele mormîntului lui Ramses al VI-lea, nu fusese încă explorat. După îndelungi șovăieli, se hotărîră să continue săpăturile doar o singură și cea din urmă iarnă.

începură să lucreze în punctul precis (marcat prin blocurile de silex) care Ie atrăsese atenția cu șase ani mai înainte. De data aceasta făcură în sfîrșit ceea ce puteau face exact cu șase ani mai înainte, adică dărîmară colibele lucrătorilor. Nici nu puseseră bine mîna pe tîmăcop că și aflară intrarea în mormîntul lui Tutankhamon, cel mai bogat mormînt găsit în Egipt. Carter scrie : „Surpriza acestei descoperiri mi-a dat o stare de amețeală. Lunile care au urmat au fost atît de pline de întîmplări neprevăzute, încît n-am mai avut timp nioi măoar să mă gîndesc la ele."

La 3 noiembrie 1922 — lordul Cama von se afla în Anglia — Carter începu să dărime cabanele muncitorilor (acestea erau niște vestigii datînd din epoca dinastiei a XX-a). A doua zi dimineața găsi sub prima cabană o treaptă de piatră. In după-amiaza zilei de 5 noiembrie, lucrările erau destul de avansate ca să nu mai lase loc nici celei mai mici îndoieli: se aflau în fața Intrării unui mormînt.

Poate însă că era vorba de unul dintre acele morminte neterminate, care nu slujiseră niciodată ca atare. Poate, chiar dacă adăpostea o mumie, fusese profanat și jefuit, ca toate celelalte. Poate, în sfîrșit (ca să nu se omită nici o ipoteză pesimistă), această mumie nu era decît a unui curtean sau a unui preot.

Cu cît înaintau lucrările, cu atît creștea agitația lui Carter. Treptele ieșeau din pămînt unele după altele. La căderea bruscă a nopții, ajunseseră să des- velească în întregime cea de-a douăsprezecea treaptă și atunci „zăriră grinda unei porți închise și ferecate, acoperită cu ciment".

Carter examină pecețile : erau cele ale necropolei regale. însemna că în spatele acestei uși se odihnea un foarte înalt personaj. Pentru că intrarea era blocată de cabanele muncitorilor, încă din vremea celei de-a XX-a dinastii, mormîntul desigur că nu fusese jefuit după această epocă. Și, cînd Carter, cuprins de o agitație febrilă, sfredeli în poartă o deschizătură, „numai bună pentru a introduce o lampă electrică", zări un coridor umplut cu bolovani — o dovadă în plus că protecția mormîntului fusese asigurată. Mai tîrziu, după ce lăsă lucrurile în paza unor oameni de încredere, Carter cutreieră valea scăldată în lumina lunii, frămîntat de gînduri. „în spatele acelui gang se afla totul, absolut totul. Abia m-am putut stăpîni să nu mă întorc imediat, să sparg poarta și să cercetez mai departe", notează el după ce privise prin spărtura din ușă. în timp ce își mîna catîrul spre casă, se lupta cu pornirile contradictorii, cu nerăbdarea și cu o voce care îi spunea că se află în fața unei mari descoperiri.

Este un lucru demn de admirație că, după șase ani de lucrări inutile, acest savant, aflat în sfîrșit pe punctul de a-și atinge țelul, se hotărî să închidă la loc mormîntul și să aștepte sosirea lordului Carnavon, protectorul și totodată prietenul lui.

în dimineața zilei de 6 noiembrie expediază telegrama următoare : „Magnifică descoperire în vale, mormînt grandios cu peceți intacte ; totul închis pînă cînd veți sosi. Felicitări!“ în ziua de 8 noiembrie primi două răspunsuri. „Sosesc cît mai repede posibil." „Socotesc că în 20 voi fi la Alexandria."

La 23 noiembrie, lordul Carnavon, însoțit de fiica lui, sosea la Luxor. Ros de nerăbdare și de curiozitate, Carter fusese nevoit să aștepte fără să facă nimic timp de peste cincisprezece zile, stînd „cu brațele încrucișate" dinaintea mormîntului. Două zile după descoperirea scării, un val de felicitări începu să se reverse asupra lui. Dar de ce aceste felicitări ? Ce mormînt descoperise oare ? Carter nu știa nimic. Dacă ar fi scormonit cîțiva centimetri mai departe,

ar fi aflat amprenta netă și lizibilă a sigiliului lui Tutankhamon. „Somnul mi-ar fi fost mai liniștit, m-aș fi scutit de trei săptămîni de neliniște."

ÎN după-amiaza zilei de 24 noiembrie, muncitorii degajară scara în între gime. Carter coborî șaisprezece trepte, care duceau la poarta ferecată. Văzu pe peceți numele lui Tutankhamon. Mai era însă și altceva. Văzu ceea ce văzuseră aproape toți cei care descoperiseră mormîntul vreunui rege : și aici alții i-o luaseră înainte. Și aici tîlharii lăsaseră urmele fărădelegilor lor.

„Acum că poarta întreagă era scoasă la lumină, constatarăm un lucru

care pînă atunci ne scăpase : de două ori o parte din uşă fusese deschisă, apoi iarăşi închisă. Mormîntul nu era deci neatins, aşa cum sperasem noi. Hoţii se introduseseră înăuntrul lui în mai multe rînduri. Judecind după cabanele care fuseseră construite deasupra, jaful nu putea data decît dintr-o epocă posterioară domniei lui Ramses al VI-lea. Pentru că mormîntul fusese din nou ferecat, acest lucru dovedea că nu fusese golit. “

Dar lucrurile nu rămăseseră aici. Tulburarea şi incertitudinea lui Carter creşteau mereu. După ce puse să se cureţe ultimele resturi, găsi cioburi şi lădiţe purtînd nume ca Akenaton, Sakeres şi Tutankhamon, apoi un cărăbuş al lui Tutmes al IlI-lea şi un fragment dintr-un alt cărăbuş, marcat cu numele lui Amenofis al IlI-lea. La vederea tuturor acestor nume de regi, nu se putea trage decît concluzia că această decoperire, contrar tuturor aşteptărilor, nu era a unui mormînt personal, ci a unei ascunzători cuprinzînd mai multe rămăşiţe.

La capătul mai multor zile de muncă lucrătorii dădură, la aproximativ zece metri de intrarea coridorului, peste o a doua uşă, care purta de asemenea sigiliile lui Tutankhamon şi ale necropolei regale, şi care dovedea tot atît de limpede pe unde se introduseseră vizitatorii nedoriţi.

Aşezarea locului, foarte asemănătoare cu o ascunzătoare a lui Akenaton, descoperită în imediată apropiere, îi convinse aproape total pe Camavon şi Carter că nu descoperiseră un mormînt, ci o ascunzătoare. Ce puteau spera să afle într-o ascunzătoare, care primise de mai multe ori vizita hoţilor ?

Speranţa lor era slabă şi totuşi agitaţia lor creştea pe măsură ce se scoteau pietrele care blocau cea de-a doua poartă. „Sosise momentul hotărîtor, scrie Carter. Cu o mînă tremurîndă scobirăm o mică deschizătură în colţul de sus, din partea stingă...“

Carter luă o bară de fier şi o introduse în interior ; nu întîlni în cale decît vid. în mai multe rînduri introduse o flacără. Nu se manifesta prezenţa nici unui fel de gaz. Pe urmă, mări deschizătura.

în acea clipă toţi cei de faţă se apropiată, lordul Camavon, fiica sa, lady Evelyn, şi egiptologul Callender, care îşi oferise colaborarea de îndată ce aflase ştirea despre descoperire. Cu un gest nervos, Carter frecă un chibrit, aprinse luminarea şi se apropie de deschizătură ; mîna lui tremura. Fremătînd de speranţă şi de curiozitate, îşi apropie creştetul de deschizătură, ca să-şi

10* arunce în sfîrşit privirile **14**
înlăuntru. Aerul cald, care încerca
să iasă afară, făcu să-i pîlpîie flacăra luminării. In prima clipă Carter nu putu desluşi nimic. Dar, cînd ochii i se obişnuiră cu lumina tremurătoare, cînd zări mai întîi contururile, apoi umbrele, mai apoi primele culori, cînd deosebi din ce în ce mai limpede tot ceea ce masca această a doua poartă ferecată — atunci, nu scoase nici un strigăt de încîntare, ci rămase mut... Pentru cei care aşteptau, alături de el, clipele scurse păreau o eternitate. Incapabil să mai suporte incertitudinea, Cama von întrebă în cele din urmă : „Vedeţi ceva ?“

Howard Carter se întoarse domol și răspunse cu o voce gîtuită de emoție : „Da, lucruri uluitoare 1“

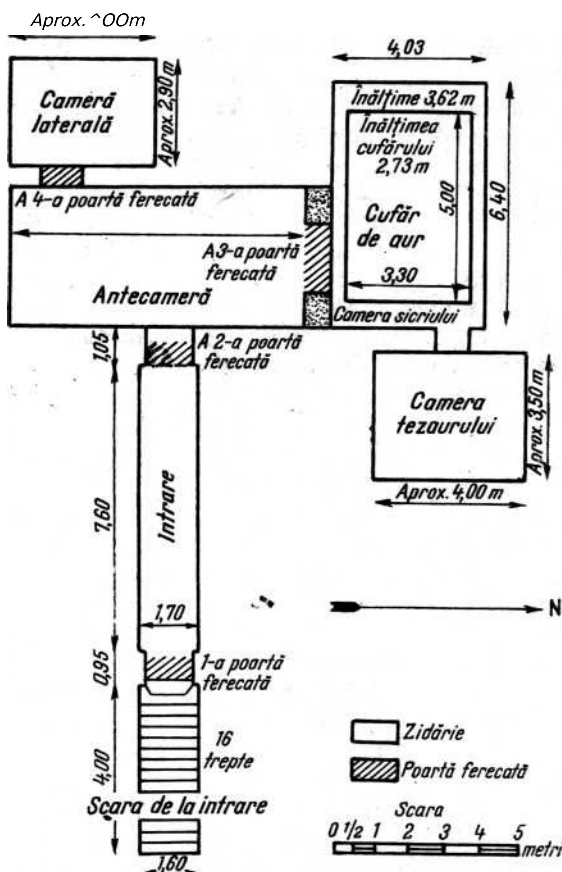
ACESTE vorbe căpătară deplina lor valoare, cînd, în ziua de 17 noiembrie, deschiseră cea de-a doua poartă, cînd lumina puternică a unei lămpi electrice inundă litierele și tronul de aur, aruncă luciri mate pe două mari statui negre, pe vase de alabastru și pe lăzi cu forme stranii. Capete de animale bizare aruncau umbre fioroase pe pereți. Ieșind dintr-o ladă, un șarpe își repezea înainte limba aurită. Ca niște străjeri, cele două statui stăteau față în față, „îmbrăcate cu un șorț și cu sandale de aur, ele țineau în mînă bastonul și măciuca, și pe fruntea lor strălucea șarpele sacru."

In această splendoare, care nu putea fi cuprinsă dintr-o singură privire, cei vii lăsaseră urmele trecerii lor pe acolo. Lîngă ușă, o găleată cu mortar, pe jumătate plină ; ceva mai departe, un opaiț înegrit; mai încolo niște degete își lăsaseră amprentele pe vopseaua proaspătă ; pe prag, o ghirlandă de flori, în semn de adio.

După ce admirară îndelung acest spectacol, Camavon și Carter remarcară deodată, cu consternare, că printre aceste comori, cu care s-ar fi putut umple un muzeu, nu exista nici urmă de sarcofag, nici de mumie. întrebarea care îi frămîntase de atîtea ori — mormînt sau ascunzătoare ? — se ridica din nou.

Descoperiră atunci, după ce controlară sistematic toți pereții, că între cei doi străjeri regali se afla o a treia poartă ferecată. In ziua de 27 noiembrie, după ce examinară această a treia poartă cu ajutorul unor reflectoare instalate de Callender, zăriră cu puțin deasupra solului o deschizătură, ferecată și ea, dar ferecată la o dată posterioare decît poarta propriu-zisă. Hoții pătrunseseră deci și aici. Ce putea să cuprindă această a doua încăpere, sau acest al doilea coridor ? Mumia, care se afla poate în spatele acestei porți, era oare vătămată sau nu ? Deci, mister. Nu numai că, prin așezarea lui, acest mormînt se deosebea total de toate celelalte cunoscute pînă acum, ci, lucru încă și mai straniu, hoții se străduiseră să forțeze a treia poartă, fără să fure în prealabil ceea ce le era la îndemînă. Ce căutau ei deci, dacă trecuseră fără să se oprească pe lîngă tot aurul înțesat în anticameră ?

După ce Carter se uită în camera tezaurului, văzu în obiectele de acolo mai mult decît valoarea lor materială. Cîte lumini nu aduceau ele științei I Acolo se găseau adunate nenumărate obiecte de uz curent sau de lux, precum și

Planul mormîntului lui Tutankhamon.

instrumente agricole, fiecare dintre ele fiind considerat de arheolog ca o amplă recompensă pentru o iarnă întreagă de săpături anevoioase. în plus, arta egipteană dintr-o anumită epocă se manifesta aici într-un fel atît de viu, încît Carter înțelese, dintr-o primă aruncătură de ochi, că un studiu aprofundat „va aduce după sine schimbarea, dacă nu răsturnarea tuturor opiniilor prestabilite."

Puțin timp după aceea, savanții făcură o a doua descoperire importantă. Privind din curiozitate dedesubtul uneia dintre cele trei litiere mari, unul din cei prezenți zări o deschizătură mică. îi chemă pe ceilalți, care se strecurară pînă la el, introduseră lampa electrică și văzură o încăpere secundară, mai mică decît antecamera, dar plină, chiar încărcată cu ustensile și obiecte prețioase de tot felul. în această încăpere (ca și în antecameră) nu se mai făcuse

149 ordine după jaf. Hoțul care intrase pînă aici „făcuse tot atîtea stricăciuni cît un cutremur de pămînt." (Aici se punea din nou problema : hoții făcuseră dezordine ; aruncaseră anumite obiecte în antecameră ; stricaseră și spărseseră unele dintre ele ; dar furaseră uimitor de puține lucruri — nici măcar acelea care le erau la îndemînă cînd deschiseseră cea de-a doua poartă. însemna deci că fuseseră surprinși asupra faptului ?)

Pînă la această descoperire, toți cei care fuseseră admiși să intre în antecameră se simțeau ca amețiți. In fața acestui spectacol creierul lor nu mai funcționase normal. Dar, după ce zăriră ce conținea cea de-a doua încăpere și în așteptarea a ceea ce mai putea ascunde a treia poartă ferecată, înțeleseră de cîtă muncă sistematică aveau nevoie, ca să ducă la bun sfîrșit sarcina uriașă pe care o aveau în fața lor. Intr-adevăr, o iarnă întreagă nu va fi de ajuns pentru examinarea obiectelor găsite.

17

ZIDUL DE AUR

SCOATEREA la lumină a obiectelor atribuite lui Tutankhamon (nu se putea afirma încă cu certitudine că mormîntul ar fi fost al lui) poate fi citată ca exemplu — ținîndu-se seama de faptul că o descoperire mai puțin senzațională n-ar fi dispus de ajutorul foarte important care i-a fost oferit de îndată.

Un lucru era limpede pentru Carter : în nici un caz nu trebuia să înceapă imediat săpăturile. în afara necesității de a nota cu exactitate poziția în care se afla fiecare obiect (ca să se poată determina, între altele, anumite date) era necesar să se vegheze la aplicarea unui tratament, care să asigure conservarea multora dintre uneltele și obiectele prețioase, de îndată ce vor fi atinse de mîna omului (sau chiar înainte). Amploarea descoperirii necesita, în consecință, crearea unui vast depozit de produse chimice și de furnituri pentru ambalaj. Era nevoie să se consulte persoane competente asupra celor mai bune procedee, să se creeze un laborator în care să se poată analiza imediat anumite materii susceptibilie de a se descompune la cea mai mică atingere. Numai clasarea obiectelor presupunea vaste lucrări pregătitoare. Toate acestea implicau unele măsuri ce nu puteau fi luate la fața locului. Era indispensabil ca lordul Carnavon să plece în Anglia și Carter cel puțin la Cairo. Cititorul, cunoscător al fărădelegilor făcute de tâlharii egipteni, va înțelege că acest capitol era departe să fie încheiat, o dată cu hotărârea luată de Carter, la 3 decembrie, de a închide la loc mormîntul. Deși îi încredințase lui Callender paza cavoului, Carter vedea în această hotărîre singurul mijloc de a se feri împotriva vreunei intervenții a discipolilor moderni ai lui Abd el-Rasul. în afară de aceasta, abia ajuns la Cairo, comandă un grilaj solid de fier pentru ușa interioară

Minuțiozitatea și exactitatea cu care au fost conduse aceste săpături, cele mai spectaculoase din Egipt, se datorează în mare parte ajutorului generos primit, încă de la început, din toate părțile lumii.

La timida cerere făcută de o misiune științifică cu reședința la Teba, Lyth- goe, conservator al secției egiptene de la Metropolitan Museum of Art din

New York, îl puse la dispoziție pe fotograful său, Harry Burton. Lythgoe, care se priva astfel de un ajutor prețios, trimise următoarea telegramă : „Încîntat că pot să vă fiu de folos. Acceptați colaborarea lui Burton și a oricărui alt membru din echipa noastră." Drept urmare, desenatorii Hali și Hauser, precum și directorul săpăturilor de la piramida din Lișt, A.C. Mace, se alăturară de asemenea lui Carter. De la Cairo, directorul Institutului de chimie al statului i-a propus să-i consacre cele trei luni de vacanță. Doctorul Allan Gardiner preluă sarcina inscripțiilor și profesorul James H. Breasted, de la Universitatea din Chicago, sosi în mare grabă ca să ajute la stabilirea semnificației istorice a peceților.

Mai tîrziu — la 11 noiembrie 1925 — doctorul Saleh-Bei Hamdi și Douglas E. Derry, profesor de anatomie la Universitatea egipteană, începură examinarea mumiei. A. Lucas scrise o lucrare importantă despre „chimia în morminte" (despre metale, uleiuri, grăsimi și textile). P.E. Newberry analiză coroanele de flori și determină natura plantelor care datau de aproape 3300 de ani. El a izbutit, după examinarea florilor și a fructelor, să determine în ce anotimp fusese înmormîntat Tutankhamon ; cunoscînd perioada de înflorire a albăstrelelor și ierbii-grase, perioada de maturitate a mandragorei — „mărul dragostei" din legendă — și a umbrei-iepurelui, el ajunse la concluzia că Tutankhamon a fost înmormîntat între sfîrșitul lui martie și sfîrșitul lui aprilie. Materiile aparținînd unui „gen particular" au fost supuse examinării lui Alexander Scott și H. J. Plenderleith.

Această colaborare a unor specialiști de prim ordin (pînă și în domeniile străine de arheologie) oferea un maximum de garanție și promitea rezultatele științifice cele mai satisfăcătoare. La 16 decembrie mormîntul era din nou deschis ; la 18 decembrie, fotograful Burton făcea primele clișee în anteca- meră, și la 27, primul obiect era scos la lumină.

Pentru a face un lucru temeinic este nevoie de timp. Lucrările de la mormîntul lui Tutankhamon durară mai multe ierni. Nu avem aici vreme să intrăm în amănunte. Nu vom cita decît punctele principale din admirabila descriere a lui Howard Carter. Ne este de asemenea imposibil să descriem toate obiectele. Nu putem omite însă cîteva dintre cele mai frumoase piese. Spre pildă, lada de lemn, una dintre cele mai prețioase opere ale artei egiptene, acoperită cu un strat subțire de ipsos și pictată pe toate fețele. Strălucirea și bogăția culorilor se îmbină cu finețea incomparabilă a desenului. Scenele de luptă și de vînătoare sînt pictate în amănunțime, cu un asemenea simț al compoziției încît „depășesc în frumusețe miniaturile persane". Lada conținea tot felul de obiecte. Iată un exemplu al grijii cu care savanții își îndeplineau sarcina : Carter a avut nevoie de trei săptămîni de muncă minuțioasă ca să scoată obiectele unul cîte unul și să ajungă la fundul lăzii.

Trebuie să amintim aici și cele trei litiere mari, care erau cunoscute doar din picturile frescelor, dar din care pînă atunci nu fusese găsit nici un specimen. Erau niște mobile bizare, cu piciorul ridicat (în locul căpătîiului). Prima era împodobită cu capete de lei, a doua cu capete de

vaci, a treia cu o figură care

152 aducea cu un hipopotam și cu un crocodil. Cele trei litiere erau acoperite cui o puzderie de obiecte prețioase, arme și veșminte ; deasupra se afla un tron, al cărui spătar era lucrat atît de artistic, încît Carter afirmă fără ezitare : „Este cel mai frumos lucru descoperit în Egipt pînă în ziua de azi.“

în sfîrșit, citām cele patru care, prea mari ca să poată intra în mormînt: din acest motiv ele au fost tăiate. în plus hoții le aruncaseră unele peste altele. Aceste patru care erau în întregime acoperite cu aur ; fiecare palmă din suprafața lor era ornată fie cu motive sau imagini de aur ciocănit *(en repousse),* fie cu incrustați! de sticlă și de pietre colorate.

Numai antecamera conținea 600—700 Be piese unice. Orice pas greșit putea aduce după sine distrugerea unor obiecte de neînlocuit. Mai departe vom vedea dificultățile care au fost întîmpinate atît în munca dusă în exterior, cît și în interiorul mormîntului.

La 13 mai, pe o temperatură de 37 grade la umbră, pe un drum de cale ferată de țară, ale cărei șine trebuiau scoase mereu dinapoi ca să fie așezate în față, primele treizeci și patru de lăzi străbătură cei 1 500 de metri pînă la Nil. Obiectele prețioase luară, în sens opus, drumul pe care l-au urmat, în procesiune solemnă, cu peste trei mii de ani mai înainte. După șapte zile ajungeau la Cairo.

PE la jumătatea lunii februarie anteoamera fusese golită. Se putea trece la o muncă pe care toți o așteptau cu nerăbdare : deschiderea porții ferecate, așezată între cei doi străjeri. Atunci urma să se știe dacă mumia se afla în camera alăturată. Vineri 17 februarie, la orele 2 după-amiază, cele aproape douăzeci de persoane, a căror prezență fusese autorizată, se adunară în anteca- meră, dar nimeni nu bănuia ce avea să vadă două ore mai tîrziu.

Vizitatorii — savanți și persoane oficiale — luară loc pe șiruri de scaune înguste. Cînd Carter se cățără pe cornișă, ca să scoată mai ușor pecețile de pe pietrele porții, se făcu o tăcere mormîntală.

Cu precauții infinite, Carter îndepărtă primul strat de pietre. Munca era anevoioasă și de durată : pietrele riscau, prin desprindere, să cadă în interior și să strice ceea ce se afla în spatele porții. în plus, pecețile care aveau o valoare științifică trebuiau păstrate intacte. După ce izbuti să facă o mică deschizătură : „Trebuia să lupt în fiece moment, mărturisește Carter, împotriva tentației de a mă opri ca să privesc înăuntru."

Mace și Callender îi dădeau ajutor. După zece minute, cînd Carter ceru lampa electrică legată de o sfoară și o petrecu prin deschizătură, asistența scoase un murmur.

Ceea ce văzu depășea orice așteptare : era un spectacol prodigios, dar, la prima vedere, cu totul de neînțeles.

In fața ochilor lui Carter se desfășura un perete strălucitor, a cărui lungime nu o putea măsura. Peretele astupa toată intrarea. Carter împinse

lampa cît mai departe posibil și văzu că zidul era de aur masiv.

153

Cu o grabă febrilă mai scoase cîteva pietre. Acum vedeau cu toții strălucirea aurului.

Deodată, Carter, Mace și Callender înțeleseră în același timp că ceea ce li se părea a fi un zid nu era decît fața anterioară a lăzii imense care umplea camera mortuară. Această ladă, fără îndoială cea mai de preț de pe lume, conținea probabil diferite sicrie și sarcofagul în care se afla mumia.

A fost nevoie de două ore de muncă istovitoare pentru a se mări intrarea în așa fel încît un om să poată pătrunde în încăpere. A urmat o pauză, în care răbdarea tuturor a fost greu pusă la încercare. Pe prag zăceau împrăștiate mărgelele unui șirag pe care, probabil, hoții îl scăpaseră pe jos. In vreme ce spectatorii se foiau pe scaunele lor, Carter le culegea, una cîte una, cu răbdarea unui adevărat arheolog, care nici măcar în prezența lucrurilor mari nu le uită pe cele mici. Camera se afla la aproximativ un metru mai jos decît antecamera. Carter luă lampa și sări în încăpere. Da, într-adevăr, era un cufăr de o asemenea dimensiune încît ocupa aproape tot locul. Ca să treacă pe lîngă el, Carter găsi doar un spațiu, strimt de aproape 65 de centimetri, între cufăr și zid. Trebuia să se miște cu băgare de seamă, fiindcă pretutindeni în acest loc îngust erau depuse ofrande.

Lordul Carnavon și Lacau au fost invitați să intre. La început au rămas muți de admirație. Apoi evaluară cu aproximație volumul lăzii, care mai tîrziu a fost măsurată cu exactitate : 5,20mX3,35mX2,75m.

Mormîntul era acoperit în întregime cu aur. Panourile de faianță albastră, încastrate pe laturi, purtau semnele magice care urmau să asigure protecția mortului.

Toți își puneau acum aceeași gravă întrebare : oare hoții au avut vreme să violeze mormîntul ? să profaneze mumia ? Carter descoperi că ușile cu două canaturi, situate pe fațada dinspre răsărit, erau zăvorite, dar nu pecetluite. Cu o mînă tremurătoare trase de zăvoare și ușa se deschise scîrțîind. O a doua ladă, de asemenea zăvorită, apăru ; pecetea pusă pe zăvoare era neatinsă. Cei trei respirară adine. Pînă acum hoții le-o luaseră totdeauna înainte. De data aceasta însă ajunseseră primii la cea mai importantă piesă a mormîntului. Vor găsi oare mumia neatinsă, așa cum fusese așezată cu peste trei mii de ani înainte ?

închiseră ușa „cu mii de precauții" și cu impresia că erau niște intruși. Văzuseră lințoliul de in care atîrna pe lada interioară. „Ne aflam în prezența regelui defunct și doream să ne reculegem în semn de respect."

Acum că, în sfîrșit, își atinseseră scopul, savanții nu erau de loc pregătiți să facă o nouă descoperire, simțindu-se prea emoționați de ceea ce văzuseră. Și totuși, clipa următoare le rezerva o nouă surpriză.

La cealaltă extremitate a încăperii găsiră o ușă joasă, care dădea într-o altă cameră, destul de îngustă. Din locul în care stăteau puteau vedea tot ce se afla înăuntru. Și, după minunile pe care le văzuseră, această frază

simplă a lui Carter este plină de semnificație : „O singură privire ne-a fost de-ajuns

«,a să înțelegem că această încăpere conține cele mai mari bogății ale mor- mîntului."

în mijloc, un monument aurit, a cărui splendoare nu era egalată decît de naturalețea celor patru figuri ale zeițelor protectoare, atît de grațioase în atitudinea lor de implorare, „încît pînă și privirea noastră ni s-a părut un sacrilegiu." In amintirile sale, Carter scrie : „Nu îmi este rușine să mărturisesc că mi-a fost cu neputință să scot măcar un singur cuvînt."

Carter, Carnavon și Lacau se înapoiară, trecură prin fața imensei lăzi de aur și reveniră în anteoameră. Acum puteau intra și ceilalți. „Era o priveliște ciudată să-i vezi cum se apropie, unul după altul. Se opreau în prag, uluiți, apoi ridicau brațele, într-un gest inconștient, incapabili să-și exprime altfel admirația..."

După trei ceasuri, vizitatorii părăsiră mormîntul. In ultimele raze ale soarelui, li se părea că „valea însăși se schimbase și că era scăldată într-o lumină stranie."

A FOST nevoie de mai multe ierni pînă cînd s-au analizat toate detaliile acestei descoperiri arheologice, cea mai însemnată din cîte se cunosc. Din nefericire prima iarnă s-a irosit degeaba. Lordul Camavon murind între timp, s-au produs conflicte serioase cu guvernul egiptean în legătură cu prelungirea concesiunii și cu împărțeala descoperirilor. Grație unor intervenții internaționale, s-a ajuns la o înțelegere. Lucrările au fost reluate. în cursul iernii 1926— 1927 savanții procedară la deschiderea mormîntului de aur, la demontarea diferitelor sicrie și la examinarea mumiei lui Tutankhamon.

Această ultimă sarcină, care nu interesa de loc opinia publică însetată de senzațional, rezerva egiptologilor cîteva surprize. A fost o clipă emoționantă cînd cercetătorii văzură pentru prima dată chipul celui care, timp de treizeci și trei de secole, fusese ascuns privirilor muritorilor. Dar această clipă atît de așteptată aduse savanților o unică decepție ; căci nu există fericire fără umbră.

Pentru început s-a procedat la dărîmarea zidului de cărămidă, care separa antecamera de camera mortuară. Apoi a fost demontată imensa ladă de aur. înăuntrul ei se afla o a doua ladă și, în cea de-a doua, o a treia.

Carter avea motive să creadă că acum urmau să găsească sicriul. Iată cum descrie deschiderea celei de-a treia lăzi și noua descoperire : „Stăpînindu-mi agitația, mă pregăteam să deschid a treia ladă și, fără îndoială, că nu voi uita niciodată această clipă solemnă. Am tăiat sfoara, am scos prețioasa pecete, am tras zăvoarele, am deschis ușile ca să apară o a patra ladă. Asemănătoare celorlalte, era încă și mai somptuoasă și de o calitate artistică mai desăvîrșită decît precedenta. Ce moment

indescriptibil pentru un arheolog I O dată mai mult ne aflam în fața unei necunoscute : ce putea conține lada ? Foarte agitat, am tras zăvoarele ultimei uși, care nu mai era pecetluită ; ea se deschise încet. Și, umplînd cu totul cufărul, am văzut enormul sicriu de cuarțit galben, intact, ca și cînd abia ar fi fost închis de niște mîini pioase. Ce spectacol mi-

155 nunat și de neuitat, înfrumusețat în plus de strălucirea aurului! La picioarele sarcofagului, o zeiță își întindea brațele și aripile într-un gest protector, ca și cînd ar fi vrut să-i îndepărteze pe intruși. In fața acestui semn elocvent am fost cuprinși de o teamă respectuoasă../*

Cu prețul unei munci înverșunate, care a durat optzeci și patru de zile, s-a ajuns în sfîrșit să se transporte cele patru cufere imense. Ele numărau în total optzeci de părți, fiecare dintre ele avînd o mare greutate și fiind dificil de mînuit.

Dat fiind că, atunci cînd este vorba de o persoană marcantă, nu sînt lăsate la o parte întâmplările hazlii, merită să menționăm faptul că specialistul care scotea cuferele unul din altul, Carter, critica munca celor care le montaseră, în timp ce, pe de o parte, se minunează de măiestria meseriașilor care lucraseră lada și de grija cu care însemnaseră fiecare piesă cu cifre și semne de orientare, pe de altă parte, îi critică pe cei care o montaseră. „Este evident că montarea a fost executată în grabă, de niște oameni total nepricepuți, fiindcă piesele componente sînt inversate și așezate în sensul opus mișcării cerești, așa încît ușile se deschid spre apus, în loc să se deschidă spre răsărit, iar picioarele sînt așezate la est și nu la vest. Aceste greșeli mai pot fi iertate. Nu însă și alte neglijențe. Astfel, podoabele de aur sînt deteriorate. Ele poartă și astăzi urme adînci de lovituri cu ciocanul. Piese întregi sînt iremediabil turtite, iar talașul și alte resturi nu au fost îndepărtate.**

La 3 februarie savanții au avut în sfîrșit putința să admire în voie sarcofagul monumental, capodoperă tăiată dintr-un singur bloc din cel mai frumos cuarțit galben, lung de 2,75 m, lat de 1,50 m și înalt 1,50 m. El se închidea cu o lespede de granit.

In prezența unei mulțimi de vizitatori de vază, scripeții care urmau să ridice această dală de peste douăsprezece chintale, începură să se învîrte scîr- țîind. „într-o tăcere profundă, lespedea gigantică începu să se ridice...“ Asistența încercă o decepție ; nu se vedeau decît o mulțime de lințolii de in. Dar o dată pînzele date la o parte, una după alta, privirile li se opriră asupra regelui însuși.

Asupra rămășițelor lui ? Nu, asupra unui mulaj, reprezentîndu-1 pe suveranul încă adolescent. Scutul aurit strălucea de parcă abia ar fi ieșit din atelierul meșterului. Capul și mîinile aveau o formă desăvîrșită, corpul era lucrat în *„ronde-bosse".* In mîinile încrucișate pe piept ținea însemnele regale : sceptrul și evantaiul, incrustate cu faianță albastră. Obrazul era de aur curat, ochii de aragonit și de obsidian, sprîncenele și pleoapele de sticlă de culoarea lazulitului. Acest chip colorat, țeapăn ca o mască, avea totuși un aspect viu.

Ce lucru a provocat însă cea mai mare emoție în rîndul spectatorilor ?

Ne spune Carter : „...mica coroană de flori, ultim semn de adio al tinerei văduve, adresat iubitului său soţ. Toată splendoarea şi măreţia regală, toată strălucn rea orbitoare a aurului, păliră în faţa acestor biete flori ofilite care, deşi decolorate, nu-şi pierduseră cu totul prospeţimea. Ele evocau în chipul cel mai

156 mişcător trecerea anilor." Nu este lipsită de importanţă observaţia pe care o face Carter cînd, cu prilejul întoarcerii sale în iama 1925/26, coboară din nou în mormînt şi deschide sicriul: „Şi de data aceasta sîntem cuprinşi de misterul mormîntului, de teama şi de respectul faţă de cel dispărut de mult şi totuşi mereu puternic. Chiar şi în timpul activităţii sale pur mecanice, la lucru, arheologul nu se desprinde cu totul de acest sentiment." Trebuie să considerăm şi această observaţie, ca şi cea despre coroana de flori, nu ca o revărsare de sentimentalism, ci ca o trăsătură profund umană. Este bine de ştiut că pînă şi cel mai sever om de ştiinţă nu rămîne indiferent faţă de sentimentele omeneşti.

ESTE imposibil să ne oprim la amănuntele şi la micile incidente produse cu prilejul deschiderii sicrielor. Această trudă comporta multe riscuri, fiind realizată într-un spaţiu destul de restrîns : o mişcare stîngace, aşezarea greşită a scripetelui, ruperea unui suport puteau pricinui cele mai grave stricăciuni. Pe capacul celui de-al doilea sicriu tînărul faraon era de asemenea reprezentat sub înfăţişarea lui Osiris, în ţinută de paradă şi acoperit cu bijuterii. Al treilea sicriu semăna cu celelalte. Totuşi, savanţii nu izbuteau să priceapă de ce sicriul era atît de greu. O dată mai mult îi aştepta o surpriză.

După ce Burton luă fotografiile necesare, după ce Carter dădu la o parte ghirlanda de flori şi pînza protectoare, enigma fu dintr-o dată rezolvată.

Cel de-al treilea sicriu, cu o lungime de 1,85 m, era de aur masiv, avînd o grosime de 2,5 pînă la 3,5 mm ; chiar şi valoarea lui materială era de nepreţuit.

Această surpriză, care putea fi calificată drept plăcută, fu de îndată urmată de o a doua, care dădu naştere în mintea savanţilor unor bănuieli. Desfăcînd cel de-al doilea sicriu, ei constataseră că podoabele suferiseră de pe urma umezelii. în prezent însă vedeau că întreg spaţiul care despărţea al doilea sicriu de cel de-al treilea era plin cu o masă neagră şi compactă. Deşi izbutiseră să desprindă din această materie vîscoasă un colier cu două şiruri de mărgele de aur şi de faianţă, nu puteau înlătura o întrebare plină de nelinişte : folosirea nemăsurată a unguentelor nu avusese oare efect dezastruos asupra mumiei ? Cînd unul dintre colaboratori atinse ultimul linţoliu şi ghirlanda de flori împodobită cu mărgele de faianţă, toate se fărîmiţară. Uleiurile sfinţite le dezagregaseră în întregime.

Lucas procedă imediat la analiza uleiului. Era o substanţă fluidă, sau semi- fluidă, compusă din grăsimi şi răşini, iar smoala de pe lemn — mirositoare dacă era încălzită — n-a putut fi identificată imediat. Din nou,

toți fremă- tară de nerăbdare. însă de data aceasta se aflau cu adevărat înaintea clipei hotărîtoare.

Au fost scoase cîteva cuie aurite, apoi s-a ridicat de mînerele de aur capacul ultimului sicriu și a apărut mumia. Tutankhamon, pe care îl căutaseră

157 de șase ani, se afla acolo, în fața ochilor lor. „In asemenea momente, scrie Carter, rămîi fără glas 1“

CINE fusese deci acest faraon, acest Tutankhamon, ca să fie îngropat în mijlocul atîtor bogății ? Lucru uimitor, era un suveran fără importanță, mort la vîrsta de optsprezece ani, ginerele lui Akenaton, „regele eretic*', și, fără îndoială, prin aceasta propriul lui fiu. In tinerețea lui fusese adoratorul lui Aton (în epoca reformei religioase). Schimbarea numelui său arată că s-a reconvertit apoi la vechea religie : Tutankhaton a devenit Tutankhamon. Știm că domnia lui a fost marcată de tulburări politice. Picturile îl arată eălcînd în picioare prizonieri de război și masacrînd în mod cu totul regal șiruri întregi dc dușmani pe cîmpul de bătălie. Cu toate acestea nu există nici o dovadă că ar fi luat parte la vreo luptă. Nu cunoaștem exact cît a durat domnia lui (în jurul anului 1350 î.e.n.). A obținut tronul grație soției sale, Ankhesena- ton, cu care s-a căsătorit de foarte tînăr (dacă ne luăm după portrete, era o ființă încîntătoare).

Datorită picturilor și basoreliefurilor din mormîntul lui, datorită de asemenea anumitor obiecte personale, ca, de pildă, tronul, descoperim în el unele trăsături de caracter care ni-1 fac simpatic. Nu avem însă informații despre actele pe care le-a săvîrșit ca suveran. In orice caz, influența lui n-a putut fi prea mare, deoarece a murit la optsprezece ani.

Carter are desigur dreptate să încheie tabloul său istoric prin această frază laconică : „în stadiul actual al cunoștințelor noastre, nu putem afirma cu certitudine decît un singur fapt remarcabil din viața lui, și-anume acela că a murit și că a fost îngropat."

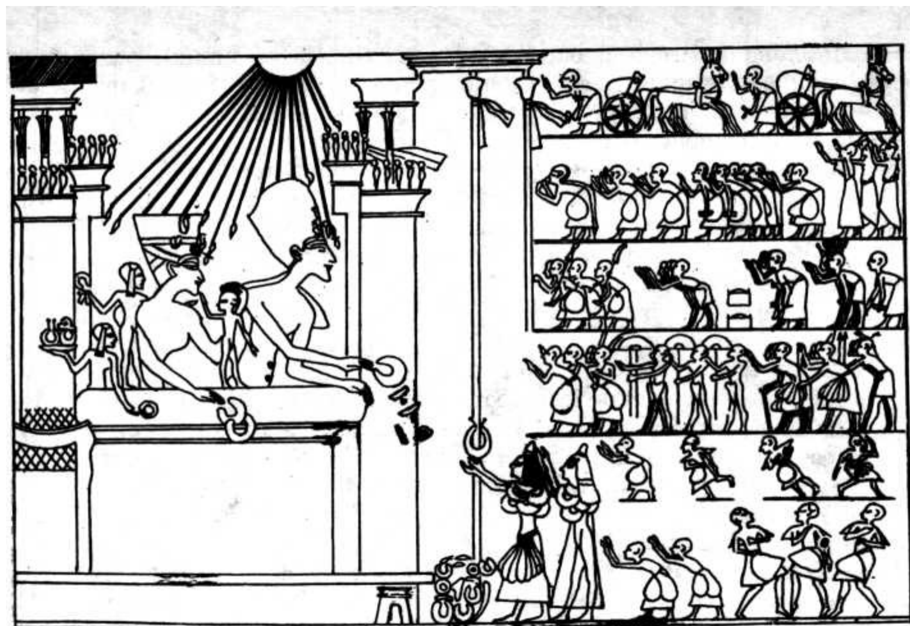
în legătură cu aceasta se impune o deducție importantă : dacă acest faraon, în vîrstă de optsprezece ani, a fost înmormîntat cu un fast care, pentru noi cei din Occident, depășește orice imaginație, atunci ce comori trebuie să fi însoțit în mormînt faraoni ca Ramses cel Mare și Seti I ? Derry ne spune cu privire la aceștia din urmă : „Desigur că în fiecare dintre camerele lor mortuare au fost îngrămădite mult mai multe bogății decît în tot mormîntul lui Tutankhamon."

Ce comori inestimabile vor fi trecut, în decursul veacurilor, din mormintele regale din vale în mîinile hoților ?

ASPECTUL mumiei faraonului era totodată superb și teribil. Imensa cantitate de ulei sfințit, cu care fusese îmbibată, formase un amalgam de culoare neagră.

Desprinzîndu-se din această masă întunecată și informă, masca de aur răs- pîndea o strălucire sublimă, obrazul și picioarele nu fuseseră în contact cu uleiul

IM

Akenaton și soția lui. Socrul lui Tutankhamon oferă daruri preotului Efe și soției acestuia.

După mai multe încercări nereușite, la capătul unei îndelungate operații care consta în ridicarea temperaturii pînă la 500 de grade Celsius (sicriul era protejat de niște plăci de zinc) s-a izbutit să se separe sicriul de lemn de sicriul de aur.

S-a petrecut un lucru neprevăzut, cînd s-a trecut la examinarea mumiei propriu-zise (singura care rămăsese intactă timp de treizeci și trei de secole), Iată ce ne spune Carter în legătură cu aceasta : „Cu un zîmbet ironic destinul arătă savantului că hoții și preoții, care ascunseseră mumiile despuiate de podoabe, săvîrșiseră prin aceasta cea mai bună operă de conservare." Intr-adevăr, mumiile care fuseseră despuiate și scoase din mormîntul lor au putut fi ferite la timp de efectul dăunător al uleiului. Ele erau adesea deteriorate (atunci cînd nu preoții fuseseră cei care le furaseră) și de cele mai multe ori lipsite de podoabe, însă erau mai bine conservate decît mumia lui Tutankhamon care, cel puțin în această

privință, constituia o decepție pentru savanți.

La 11 noiembrie, orele 9,45, anatomistul dr. Derry practica prima incizie în bandaje. In afară de obraz și de picioare, care nu fuseseră în contact cu unguentele, mumia se afla într-o stare jalnică. Prin oxidarea sucurilor rușinoaselor se provocase un fel de combustiune atît de puternică, încît nu nu-

159 mai o însemnată parte din bandaje, dar și, pînă la un anumit punct, țesuturile și chiar oasele mumiei erau literalmente carbonizate. Stratul de unguente se întărise atît de mult pe alocuri încît a fost nevoie să fie îndepărtat de membre și de trunchi cu foarfecele.

Savanții făcură după aceasta o descoperire uimitoare. Sub perna în formă de coroană, găsiră o amuletă. Lucrul în sine nu avea nimic straniu. Sub bandajele rituale, regele era îmbrăcat într-o „armură magică", adică o sumedenie de podoabe simbolice și magice. în general, asemenea amulete erau de he- matit. Acestea însă erau de fier 1 Cu această ocazie se descoperi unul dintre cele mai vechi obiecte de fier din Egipt și se aprecie că ironia soartei a făcut dintr-o bucată mică de fier, găsită într-un mormînt plin cu aur, una dintre cele mai importante indicații istorice I

O muncă deosebit de delicată consta în a scoate ultimele bandaje de pe capul înnegrit al tînărului faraon. O ușoară atingere cu o pensulă de păr de jder a fost de ajuns ca să reducă în pulbere resturile țesăturii putrezite. Iată cum descrie Carter apariția atît de așteptată a tînărului rege : ....chipul blind și liniștit al unui tînăr. Forma era frumoasă, buzele bine desenate. Era plin de noblețe și de distincție !“

Cantitatea de bijuterii cu care era acoperit regele depășește orice imaginație. Pe măsură ce se desfășurau bandajele, se descopereau noi giuvaere. în total erau o sută, împărțite în grupe distincte. Degetele de la mîini și de la picioare erau îmbrăcate în tuburi de aur. Din cele treizeci și trei de pagini pe care le cuprinde descrierea examinării mumiei, Carter a fost nevoit să consacre mai mult de jumătate numai echipamentului funerar. Acest faraon în vîrstă de optsprezece ani era pur și simplu învelit în mai multe straturi de aur și de pietre prețioase.

într-o lucrare apărută mai tîrziu, profesorul Derry descrie cercetarea mumiei din punctul de vedere al specialității sale de anatomist. Vom menționa doar trei dintre observațiile sale. Profesorul dovedește cu probe gradul de rudenie tată-fiu dintre Akeniaton și Tuitankhamon, lucru foarte important pentru clarificarea raporturilor dinastice și politice din epoca dinastiei a XVIII-a, care era pe cale să se stingă.

Mai observă apoi un lucru foarte interesant din punctul de vedere al istoriei artei (observație întărită în numeroase rînduri și de Carter), și anume raportul dintre arta reprezentativă și realism. Să-l lăsăm pe Derry să vorbească : „Masca de aur îl arată pe Tutankhamon ca pe un tînăr cu înfățișare prietenoasă și plăcută. Cine a avut norocul să vadă chipul descoperit al mumiei poate să confirme dibăcia, precizia și asemănarea cu care artistul din epoca celei de-a XVIII-a dinastii i-a redat trăsăturile. El

ne-a dăruit un minunat portret al tînărului rege, turnat pe vecie într-un metal neperisabil.“ în concluzie, anatomistul ne vorbește despre vîrsta regelui, care nu ne-a fost transmisă de istorie. După felul cum s-au osificat apofizele încheieturilor și după structura creșterii oaselor piciorului, el fixează vîrsta faraonului

ISO

între șaptesprezece și nouăsprezece ani. După toate probabilitățile sîntem înclinați să adoptăm calea de mijloc : optsprezece ani.

POVESTIREA despre săpăturile efectuate la mormîntul lui Tutankhamon s-ar putea încheia aici. Degajarea camerei secundare și a micii încăperi a tezaurului dădu rezultate însemnate, dar care nu sînt absolut necesare pentru înțelegerea istorisirii noastre.

Trebuie să mai spunem însă cîteva cuvinte în legătură cu „blestemul faraonului". Este vorba de moartea violentă și misterioasă a peste douăzeci de persoane care au luat parte la săpături.

De aproape două sute de ani de cînd există arheologia, nici o altă descoperire din lumea veche nu a avut în lumea publicistică un mai mare răsunet ca descoperirea lui Tutankhamon. Nu degeaba s-a petrecut aceasta în vremea presei rotative, a fotografiei, a filmului și a radioului, care începuse să-și facă loc. Participarea lumii întregi începu să se manifeste prin telegrame de felicitări. Reporterul veni în al doilea rînd. Apoi toată lumea intră în vîrtej dat fiind că se descoperise o comoară. Sosiră și scrisori ale criticilor și ale binevoitorilor. Unii trimiteau proteste vehemente împotriva profanării mormîntului, alții (după relatările lui Carter) modele practice pentru veșminte de înmormîntare. în prima iarnă de săpături s-au primit zilnic cîte zece pînă la cincisprezece scrisori demențiale sau, cel puțin, lipsite de sens. „Ce poți să-ți închipui despre un om, scrie Carter, care întreabă în mod serios dacă descoperirea mormîntului aruncă vreo lumină asupra atrocităților actuale din Congo belgian ?“

Apoi sosiră vizitatorii. De la vizitele obișnuite se ajunse la pelerinaj. Se luau fotografii. Din cauza muncii care se ducea în mormînt — în special la început — rar se aducea cîte un obiect sus, la lumină, în laborator, așa că fotografii amatori așteptau zile întregi, la un pahar de băutură, pînă izbuteau să fotografieze ceva. Carter observă că o fîșie îngustă din bandajul mumiei a fost fotografiată de opt ori în drumul scurt dintre mormînt și laborator.

în cele trei luni din anul 1926, cînd discuțiile mondiale în jurul lui Tutankhamon ajung la apogeu, muzeul a fost vizitat de 12 300 de turiști și laboratorul de 270 de savanți.

Este de la sine înțeles că o redacție normală de ziar, care nu vrea să-și

ţină cititorii departe de ce vorbeşte lumea, nu are posibilitatea să se adreseze direct unui specialist în egiptologie pentru orice ştire sau orice reportaj. Dincolo de numeroasele agenţii de informaţii, dincolo de veştile neprecise, scrise sau orale, în comunicatele ziarelor tratînd despre Tutankhamon s-au strecurat multe greşeli. însăşi esenţa ziaristicii cere să se dea mai multă pondere senzaţionalului decît informaţiei seci. Era deci normal ca fantezia să completeze golurile.

Nu se mai ştie astăzi cum a luat naştere legenda despre „blestemul faraonului". Pînă prin anul 1930 ea a fost reluată de nenumărate ori de presa din lumea întreagă. Şi totuşi este tot atît de lipsită de temei ca şi „mistica Numărului", despre care am vorbit în legătură cu Marea Piramidă, sau ca şi povestea reluată din cînd în cînd, deşi este cu totul neîntemeiată, după care „griul faraonilor", adică sămînţa găsită în mormintele din Egipt şi care are o vîrstă de trei sau patru mii de ani, ar putea încolţi. (De cînd această poveste a fost îndeajuns de cunoscută, turiştii găsesc adesea „griul mumiilor" prin crăpăturile mormintelor regale ; călăuzele au grijă ca el să nu lipsească şi îi conduc în aşa fel încît să-l descopere, ca din întâmplare.)

Ca subiect de groază, „blestemul faraonului" este tot atît de bun şi de facil ca şi cunoscutul „blestem al diamantului Hope", sau ca mai puţin cunoscutul şir de întâmplări cumplite, ţesute în jurul „blestemului călugărilor din Lacroma". (Izgoniţi din insula Lacroma, aşezată în faţa Ragusei, călugării ar fi blestemat insula. Proprietarii ei de mai tîrziu, împăratul Maximilian, împărăteasa Elisabeta a Austriei, prinţul moştenitor Rudolf, regele Ludovic al II-lea al Bavariei şi arhiducele Frantz-Ferdinand au murit cu toţii de moarte nefirească.)

Moartea prematură a lordului Carnavon a constituit fără îndoială pretextul din care a fost născocit „blestemul faraonului". Fiind înţepat de ţînţari, Carnavon a murit de friguri, după trei săptămîni, la 6 aprilie 1923. Cu această ocazie se ridicară unele voci care vorbeau despre „pedepsirea nelegiuitului".

Sub manşeta „Răzbunarea faraonului" apărură după puţin timp subtitluri, ca : „O nouă victimă a blestemului lui Tutankhamon I" ; apoi „A doua", „A şaptea", „A nouăsprezecea victimă" I Această a nouăsprezecea victimă este menţionată într-o „Ştire din Londra din ziua de 21 februarie 1930", publicată de un ziar german. „Astăzi, lordul Westbury, în vîrstă de 78 de ani, s-a aruncat pe fereastra apartamentului său din Londra, situat la al şaptelea etaj, şi a murit pe loc. Fiul lordului Westbury, care odinioară a luat parte la săpăturile lui Tutankhamon în calitate de secretar al savantului Carter, a fost găsit mort în locuinţa lui, în luna noiembrie a anului trecut, deşi în ajun se culcase perfect sănătos. Nu s-a putut determina niciodată cauza exactă a morţii."

„Un fior străbate Anglia...", scria un ziar cînd Archibald Douglas Reid muri în momentul în care era pe cale să facă radiografia unei mumii și cînd egiptologul Arthur Weingall, cea de-a douăzeci și una „victimă a faraonului", sucombă în urma unui atac de „febră necunoscută".

Veni rîndul lui A. C. Mace, care deschisese împreună cu Carter camera funebră (dar articolul trece sub tăcere faptul că Mace era bolnav de multă vreme, că, în ciuda acestui lucru, a vrut să lucreze cu Carter și că a fost obligat să se oprească). Apoi urmă „sinuciderea în cursul unei crize de demență" a fratelui vitreg al lordului Camavon, Aubrey Herbert. In sfîrșit, în

februarie 1929, lady Elisabeth Camavon muri în urma „înțepăturii unei insecte". în 1930, singurul supraviețuitor dintre toți cei care fuseseră amestecați în această afacere era Howard Carter, autorul descoperirii.

Intr-o zi însă apăru în America știrea că un oarecare Mister Carter, ultima victimă a faraonului, își aflase moartea în împrejurări misterioase și că faraonul dădea astfel un avertisment prin pedepsirea familiei sale. Atunci, cîțiva arheologi serioși se înfuriară și se hotărîră să dea explicații.

însuși Carter fu primul care ripostă. Savantul, spune el, „își începe lucrul într-un spirit de seriozitate și de respect sacru, dar lipsit de acel fior de groază, al cărui farmec misterios cuprinde cu atîta ușurință mulțimea avidă de emoții morbide." Carter vorbește despre „basmele de adormit de-a-n picioarele" și despre o „formă degenerată a poveștilor cu fantome".

Declarația pe care o făcu egiptologul german Georg Steindorff, în 1933, arătă că își cunoștea bine publicul. Intr-adevăr, el se străduie să facă o anchetă asupra valorii acestor zvonuri, a căror origine n-a fost încă descoperită. Constată astfel că acel Carter decedat în America nu este o rudă, ci un omonim al savantului. Demonstrează apoi că cei doi Westbury n-au absolut nici o legătură, directă ori indirectă, cu mormîntul faraonului, cu transportarea obiectelor sau cu mumia. Și — după ce adună mai multe probe — aduce un argument izbitor : „blestemul faraonului" este inexistent; n-a fost niciodată rostit și nu se află consemnat în nici o inscripție.

El confirmă ceea ce Carter semnalase încă de mai înainte : „Ritualul funerar al egiptenilor nu cuprinde nici un blestem adresat celor în viață, ci îi invită pur și simplu să însoțească defunctul cu urările lor smerite și cu săvîr- șirea unor fapte bune".

Nu se poate desprinde nici un fel de „blestem" din cele cîteva formule de descântece, gravate pe anumite statuete magice găsite în camera mortuară, decît dacă sensul textului este total alterat. Aceste formule sînt destinate să „alunge pe dușmanul lui Osiris (defunctul), sub orice formă ar apare el."

DE LA descoperirea mormîntului lui Tutankhamon, numeroase expediții au pornit spre Egipt. în 1939, 1940 și 1948, profesorul Pierre Montet a

descoperit la Tanis un grup întreg de morminte aparținînd dinastiilor a XXI-a și a XXII-a și, dedesubtul acestora, mormîntul faraonului Psusenes. In galeriile subterane săpate în stîncă, lungi de peste o mie de metri, profesorul Sami Cabra a găsit altare dedicate păsării ibis și numeroase cimitire de animale sfinte. O expediție organizată de Faruk, fostul rege al Egiptului, a descoperit mormintele din mileniile II și III î.e.n. Doctorul Ahmad Badawi și dr. Mustafa el-Amir au descoperit întîmplător (se ocupau cu o altă săpătură), în 1941, la Memfis, o stelă ridicată întru preamărirea lui Amenofis al II-lea și mormîntul neatins al prințului Seșonk, bogat împodobit cu obiecte prețioase.

Cum începea deci capitolul acesta închinat piramidelor ? Prin campania în Egipt a lui Napoleon ; prin nașterea unui băiețel cu obrazul arămiu, cu numele de Jean-Franțois Champollion. In epoca în care Napoleon a fost învins, în care Champollion a început să înțeleagă limbile străine, un profesor de la Gottingen studia copiile unor inscripții foarte stranii. După ce descoperi ce voiau să spună semnele pe care le cerceta, știința izbuti să înceapă cucerirea unui nou imperiu, încă și mai vechi decît Egiptul: ținutul situat între Tigru și Eufrat, unde se ridicase odinioară tumul Babei, unde cetatea Ninive cunoscuse pe vremuri măreția și ruina.

III

CARTEA TURNURILOR

„Tatăl meu și tatăl tatălui meu și-au înfipt aici corturile înaintea mea... De douăsprezece veacuri, credincioșii adevărați — lăudat fie Domnul, doar ei singuri cunosc adevărata înțelepciune — au locuit în această țară și nici unul dintre ei n-a auzit vorbindu-se de vreun palat subpămîntean, nici ei, nici cei care au trăit înaintea lor. Și iată că, dintr-o țară în care nu ajungi decît după o călătorie de mai multe zile, sosește un Străin, merge drept la țintă, ia un băț și trage ici o linie, dincolo alta. «Aici», spune el, «se află palatul» și «aici», spune el, «se află portalul» și ne arată un loc peste care cu toții am pășit de cînd sîntem, fără nici o bănuială. Minune a minunilor ! Asemenea lucruri le-ai învățat din cărți, prin magie sau de la profeții tăi ? Vorbește, o bei I Dezvăluie-mi taina înțelepciunii 1“

Din cuvîntul țeicului Abd er-Rahman adresat arheologului englez Layard

18

STĂ SCRIS ÎN BIBLIE

IN BIBLIE ni se povestește despre asirieni, care au fost uneltele justiției divine ; se mai vorbește despre tumul Babei și despre splendida Ninive, despre cei șaptezeci de ani de captivitate a poporului evreu și despre regele Nabucodonosor. Despre urgia lui Dumnezeu asupra „marii nelegiuite" și despre cupele mîniei lui, pe care șapte îngeri le-au deșertat deasupra țărilor Eufratului. Profeții Isaia și Ieremia au pictat, în culori atroce, cum va fi distrusă „podoaba împărățiilor", „mîndria falnică a caldeenilor", care a fost nimicită ca Sodoma și Gomora. *Șacalii vor urla în palatele ei, și balaurii în casele lor de plăcere.*

Atîta vreme cît credința creștină a dominat, nimeni n-a îndrăznit să combată Sfînta Scriptură. Cuvîntul ei era sacru. In „secolul Luminilor" s-a născut critica. Cu toate acestea, chiar și în epoca în care îndoiala pătrundea o dată cu filozofiile materialiste, s-a descoperit în Biblie, sub numeroasele legende din cuprinsul ei, un fond de adevăr.

Intre cele două fluvii — Tigrul și Eufratul — se întindea o cîmpie. Ici-colo se ridicau niște coline misterioase, de care se poticnea năprasna furtunilor. Pămîntul negru se aduna, dunele creșteau timp de o sută de ani, dar după cinci secole vîntul le spulbera. Beduinii care se opreau în aceste locuri, ca să dea de mîncare cămilelor, nu știau că aceste coline ar fi ascuns ceva și, cucernici adoratori ai lui Allah și ai profetului său, Mahomed, ignorau pasajele din Biblie în care se vorbea despre țara lor. Era de ajuns să se pună problema, era de ajuns ca un european să vrea să facă o încercare, era de ajuns să se scoată cîteva lopeți de pămînt...

Omul căruia îi revine acest merit s-a născut în Franța, în anul 1803. La treizeci de ani nu cunoștea încă scopul căruia își va consacra întreaga viață. Era medic. Se întorcea tocmai dintr-o expediție în Egipt. Sosind la Cairo, printre bagajele sale se numărau cîteva cutii. Poliția îi cern să le deschidă. Cutiile conțineau douăsprezece mii de insecte, prinse cu grijă în ace.

Paisprezece ani mai tîrziu, entomologul nostru publică o lucrare în cinci volume despre Asiria, tot atît de importantă pentru cunoașterea Mesopota-

167 miei, cum fusese *Descrierea Egiptului,* în douăzeci și patru de volume, pentru cunoașterea Egiptului.

DUPĂ aproape o sută de ani, apăru în Germania (lucrări analoge se gă-sesc și în Franța și în Anglia) o carte a profesorului Brune Meissner : *Regii Babiloniei și ai Asiriei.*

însemnătatea științifică a acestei lucrări este minimă. Autorul nu caută de altfel decît să îmbrace într-o formă populară istoria unor regi a căror glorie se stinsese de peste cinci mii de ani. Importanța acestei opere — și între toate lucrările similare ale unor savanți străini — constă în faptul că a putut fi scrisă și, mai ales, că a avut un mare succes. „Această povestire — cităm din introducere — s-a adăpat la izvorul tradiției, care, prin culo-rile ei vii, ne face să-i vedem aievea pe bărbații și pe femeile ilustre."

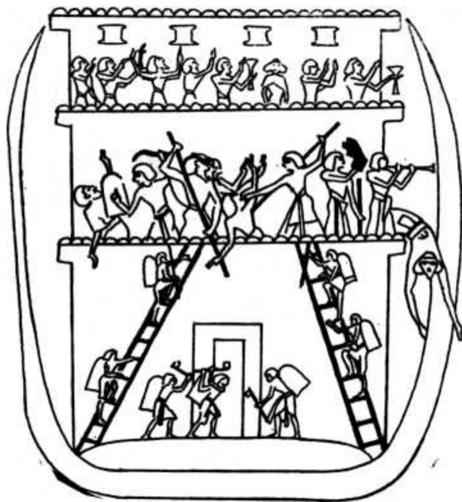
Care era deci această tradiție ? Trecem peste poveștile simbolice din Ve-chiul Testament, după oare aflăm : „In urmă cu un veac, asiriologia era încă o literă moartă ; în urmă doar cu cîteva decenii, regii babiloneni și asirieni nu erau pentru noi decît niște fantome fără consistență, și nu cunoșteam decît numele lor. într-un timp atît de scurt, se poate concepe să se scrie istoria Mesopotamiei, care se întinde peste două mii de ani, și să se zugrăvească portretele veridice ale regilor ei ?“

Cartea lui Meissner (ca și multe altele care apărură în aceeași epocă) ne arată cum s-au putut înfăptui, recent, toate acestea. In cîteva decenii, un grup de cercetători, de savanți și de diletanți, animați de flacăra sacră, au scos la iveală o întreagă civilizație. In anexă găsim un tabel cronologic, care ne înfățișează, nu fără unele lacune, numele și datele suveranilor din Mesopotamia. Tabelul a fost întocmit de Emst F. Weidner, un original printre atîți alți asiriologi originali. Timp de douăzeci de ani, Weidner a ocupat postul de al doilea redactor la „Berliner Illustrierte Zeitung". Scria romane amuzante și combina probleme de cuvinte încrucișate. In tot acest timp, publică articole despre cronologia asiriană și editează o revistă de specialitate, care apărea în cîteva sute de exemplare, destinate savanților și profesorilor universitari.

Abia în anul 1942, cînd bombardamentele aliaților au făcut imposibilă orice activitate științifică în capitala celui de-al treilea Reich, Weidner acceptă o catedră de profesor în Austria — spre marea surprindere a colegilor de la „Berliner Illustrierte Zeitung", care, timp de douăzeci de ani, nici nu bă- nuiseră că stătuseră alături de un mare asiriolog.

O astfel de carte, ca și altele asemănătoare ei sînt importante prin însăși apariția lor. Datele prelucrate pe înțelesul tuturor au repurtat un triumf științific mai mare decît cel al primei cronologii egiptene, întocmită de Lepsius. Ele cuprind agoniseala unor oameni pasionați, timp de trei generații. Aceste cărți sînt rodul nenumăratelor ceasuri de trudă neobosită petrecute în cancelaria consulatului francez din Mosul, în biroul unui dascăl din Gottingen,

Asediul unei fortărețe siriene. Basorelief de pe fațadă de nord a marelui templu din Medinet Habu.

sub soarele arzător din ținutul cuprins între Tigru și Eufrat, ca și în cabina corăbiei unde, sub o lampă în veșnică pendulație, un ofițer englez stătea aplecat asupra cuneiformelor.

Publicarea acestei lucrări înseamnă un adevărat progres științific. înseamnă unul dintre marile merite ale arheologiei, și anume acela de a restitui un trecut ale cărui vestigii dispăruseră aproape în întregime. în acele locuri nu se aflau templele ori statuile care acopereau solul antic al Greciei și Italiei, nici piramidele și obeliscurile care se ridicau în Egipt, și nici o piatră de jertfe nu grăia despre hecatombe, ca în pădurile din Yucatan și din Mexic. Chipurile imobile ale beduinilor și ale kurzilor nu purtau urmele măreției strămoșilor lor. Tradiția orală abia dacă trecea cu puțin peste epoca înfloritoare a lui Harun Al-Rașid ; mai departe, totul era învăluit în întuneric. Limbile vorbite de triburile arabe nu aveau nici o legătură cu textele antice.

Gloria savanților este aici legitimă, pentru că nu aveau ca punct de pornire decît cîteva cuvinte din Biblie, cîteva mușuroaie bizare, care se ridicau ici-colo pe întinderea de nisip și, poate, cîteva fragmente de olărie, acoperite cu stranii semne cuneiforme, considerate ca fiind niște motive decorative : așa cum spunea un critic superficial s-ar fi zis că erau niște „urme de păsări care alergaseră pe nisipul umed“ !

19

BOTTA DESCOPERĂ CETATEA NINIVE

ARAM-NAȘHARAIM, Siria dintre fluvii, astfel este denumită, în Vechiul Testament, Mesopotamia de sus. Aici se află cetățile asupra cărora s-a abătut mînia lui Dumnezeu. Aici au domnit, la Ninive și, mai spre miazăzi, în marele Babilon, regii cumpliți care, pentru că adorau alți zei, au fost șterși de pe suprafața pămîntului.

Noi cunoaștem această țară sub numele de Mesopotamia. In prezent ea se numește Irak și capitala ei este Bagdadul. La nord se mărginește cu Turcia, la vest cu Siria și Iordania, la sud cu Arabia Saudită și la est cu Persia, Iranul de astăzi.

Eufratul și Tigrul, cele două fluvii care făcură din acest ținut — la fel ca Nilul în Egipt — leagănul unei civilizații, își trag izvoarele din Turcia. Ele curg dinspre nord-vest înspre sud-est, se îmbină cu puțin înainte de actuala Bassora (așa cum nu se întîmpla în antichitate) și se varsă în Golful Persic.

Asiria, vechea țară Assur, se întindea la nord de Tigrul cel repede. Babilonia, pe vremuri Sumer și Akkad, se întindea la sud, între Eufrat și Tigru, pînă la apele verzi ale Golfului Persic.

Intr-o enciclopedie datînd din 1867, sub termenul Mesopotamia se află următoarea notă :

„Această țară, care a ajuns la apogeu sub dominația asiriană și babiloneană, a cunoscut sub domnia califilor arabi o nouă prosperitate. Declinul ei începe o dată cu invaziile seleucidă, tătară și turcă. In prezent, o parte din țară este preschimbată în deșert.“

IN acest deșert se ridicau misterioasele coline cu vîrful teșit, cu pantele povîmite, dantelate, crăpate, uscate ca brînza oilor beduinilor. Ele excitară în așa măsură curiozitatea savanților, încît săpăturile arheologice cunoscură primele lor mari succese în Mesopotamia.

Călăreți asirieni.

Ca adolescent, Paul-Emile Botta făcuse înconjurul lumii. In 1830, intră ca medic în slujba lui Mohammed Aii și ia parte la o expediție în Egipt, la Sen- naar (unde colecționează insecte). In 1833, guvernul francez îl numește consul la Alexandria. Face o călătorie în Arabia, despre care scrie o carte voluminoasă. în 1840, este numit agent consular la Mosul, pe Tigru. Intr-o seară, pe cînd Botta se plimba călare ca să se mai răcorească de căldura sufocantă a bazarelor, zări straniile coline. Nu este adevărat că Botta ar fi fost primul căruia aceste coline îi atrăseseră atenția. Călători mai vechi — Kinneir, Rich, Ainsworth — bănuiseră că sub ele ar exista niște ruine. (Cel mai interesant dintre ei a fost C. J. Rich. Copil minune, ca și Champollion, la nouă ani începu să studieze limbile orientale. La paisprezece ani învăță chineza. La douăzeci și patru de ani, angajat la *East Indian Company,* făcea călătorii prin întreaga Mesopotamie, aducînd științei din acea vreme achiziții prețioase.)

Medic, diplomat și naturalist, Botta nu avea nimic dintr-un arheolog. In noua sa meserie, aducea ca singur bagaj o anumită cunoaștere a limbii indigene, talentul, dezvoltat în cursul călătoriilor, de a-și face prieteni printre adepții Profetului, precum și o imensă capacitate de muncă, pe care nici clima istovitoare a Yemenului și nici văgăunile mlăștinoase ale Nilului nu i-au micșorat-o.

Astfel echipat intră în noua sa carieră. Dacă privim retrospectiv încercările sale, constatăm că, departe de a se baza pe un plan sau pe o ipoteză îndrăzneață, dimpotrivă, a fost pur și simplu împins de o vagă speranță, amestecată cu o vie curiozitate ; de fapt, succesele lui l-au uimit tot atît de mult ca și pe restul omenirii.

In fiecare seară, după ce își termina treburile, pleca în recunoaștere în împrejurimile Mosulului. Vizita casă după casă, colibă după colibă și punea mereu aceleași întrebări. Aveți cumva antichități ? Vreun ciob, vreun vas

171 vechi ? De unde vin cărămizile cu care s-a zidit staulul acesta ? De unde vin bucăţile de lut ars acoperite cu semne ciudate ?

Cumpăra tot ce putea. Dar, cînd se ruga să i se arate locul de unde veneau aceste obiecte, oamenii ridicau din umeri, răspunzînd că Allah este mare şi că, fără îndoială, semănase asemenea lucruri cam pretutindeni; putea să se convingă singur privind în jur.

Văzînd că orioe strădanie de a obţine o indicaţie precisă era zadarnică, Botta se hotărî să atace prima colină ieşită în cale, cea de la Kuyundjik.

Era o eroare, cel puţin din partea lui Botta, cel puţin pentru acest prim an de săpături. Un altul urma să descopere că această colină ascundea un palat, cel al lui Assurbanipal (la greci Sardanapal). Botta săpă zadarnic. Vă puteţi da seama ce înseamnă să stărui într-un efort veşnic steril; să întreprinzi lucrări fără să te bizui pe nici o indicaţie precisă, stimulat doar de vaga speranţă că acele coline ar putea conţine totuşi lucruri demne de văzut, şi să nu găseşti, zi după zi, săptămînă după săptămînă, lună după lună, decît cîteva cărămizi zgîriate sau fragmente de sculpturi într-atît de sfărîmate încît erau de nerecunoscut ?

Această stare de lucruri a durat un an întreg.

Trebuie să ne mirăm dacă, la capătul acestui an, după ce primise din partea indigenilor o mulţime de date false, Botta îl alungă pe un arab vorbăreţ, care îi povestea într-o limbă înflorită despre o colină unde străinul va găsi ceea ce căuta ? Arabul nu se lăsă intimidat şi, cu toate că Botta îl alungase, continuă să-i spună că locuieşte într-un sat îndepărtat, că acolo îi ajunseseră la urechi căutările francezului, că îi iubeşte pe francezi, că vrea să-l ajute. Dorea cărămizi scrise ? In satul lui de lîngă Khorsabad se aflau cu duiumul. Ştia foarte bine lucrul acesta fiindcă-şi făcuse o sobă din asemenea cărămizi şi toţi din satul lui făceau la fel, din moşi-strămoşi.

Botta, neizbutind să scape altfel, trimise cîţiva dintre oamenii lui împreună cu arabul (la o cale de şaisprezece kilometri) dîndu-le instrucţiuni precise. Cine putea şti I...

Trimiţînd această mică expediţie, Botta îşi dobîndi numelui său un loc nepieritor în istoria arheologiei. Numele arabului a fost dat uitării, iar Botta a scos la lumină resturile unei culturi care înflorise timp de aproape două mii de ani şi se odihnise sub pămîntul negru, uitată de lume, peste 2500 de ani.

După o săptămînă, Botta primi un mesager, care se afla într-o stare de mare agitaţie. Abia dădură de vreo două, trei ori cu tîmăcopul, că şi apărură nişte ziduri. Abia măturară în pripă, că se şi iviră nişte inscripţii, nişte imagini, nişte reliefuri, nişte animale înfricoşetoare...

Botta sări în şa şi pomi la drum. Cîteva ceasuri mai tîrziu, ghemuit într-un şanţ, desena cele mai stranii imagini: bărbaţi bărboşi, animale înaripate, figuri care depăşeau orice imaginaţie, aşa cum nu mai văzuse nicăieri în Egipt şi pe care nici un european nu le contemplase vreodată. Cîteva zile mai tîrziu trimise să i se aducă toţi oamenii de la Kuyundjik. Lopeţile şi tîmăcoapele

172 se puseră pe treabă. Apărură ziduri, apoi alte ziduri. Botta nu se mai îndoi că descoperise, dacă nu întreaga Ninive, cel puțin unul dintre palatele cele mai splendide ale regilor asirieni. Veni și clipa cînd nu mai putu păstra doar pentru el asemenea certitudine și răspîndi știrea la Paris, în întreaga lume.

„Cred că sînt primul, scrise el cu mîndrie, iar ziarele îi tipăriră textul cu litere de-o șchioapă, care a descoperit sculpturi ce pot fi pe drept datate din perioada de înflorire a cetății Ninive !“

DESCOPERIREA palatului asirian a fost nu numai o „actualitate" senzațională pentru ziarele europene, dar și un eveniment științific de prim ordin. Se crezuse pînă atunci că Egiptul era leagănul omenirii, fiindcă nicăieri nu s-a putut urmări atît de adînc în timp istoria omenirii, ca în țara mormintelor cu mumii. Este adevărat că Biblia vorbea despre Mesopotamia, dar știința secolului al XIX-lea o considera drept „o culegere de basme".

Cele cîteva rare indicații pe care le dădeau scriitorii antici au început să fie luate ceva mai în serios. Ele nu erau de necrezut, dar adesea se dovedeau a fi contradictorii și nu concordau cu cele din Biblie.

Descoperirea lui Botta însemna că o civilizație cel puțin tot atît de veche — dacă se dădea crezare Bibliei — își desfășurase puterea și fastul în Mesopotamia, și că ea fusese distrusă prin foc și sabie.

Franța era entuziasmată. Cele mai spectaculoase mijloace fură adunate pentru a înlesni continuarea lucrărilor lui Botta. El săpă timp de trei ani, din 1843 pînă în 1846, luptîndu-se cu clima, cu anotimpurile, cu indigenii, cu pașa, un guvernator turc — adevărat despot — căruia îi era subordonată regiunea. Acest funcționar lacom nu găsea decît o singură explicație muncii îndîrjite a lui Botta : căuta desigur aur !

Porunci să fie adunați toți lucrătorii indigeni de care dispunea Botta și îi amenință cu temnița, ca să-i dezvăluie secretul străinului. Dădu ordin gărzii sale să încercuiască colina de la Khorsabad. Trimise rapoarte după rapoarte la Constantinopol. Botta dădea însă dovadă de un calm, la fel de mare ca și îndrăzneala lui. Nu degeaba era diplomat, așa că răspunse la intrigă prin intrigă. Atunci pașa lăsă oficial mînă liberă francezului. Dar, tot oficial, interzise tuturor indigenilor, sub amenințarea unor pedepse teribile, să ajute în vreun fel pe acest străin, care voia să îngroape în șanțurile pe care le săpa libertatea tuturor popoarelor mesopotamiene.

Botta își continuă lucrările imperturbabil.

Puțin cîte puțin, palatul ieșea din pămînt, cu terasele lui impunătoare. Sa- vanții, care luaseră cunoștință de primele rapoarte ale lui Botta, recunoscură că era vorba despre palatul regelui Sargon, despre care vorbește profetul Isaia, un palat de vară la marginea cetății Ninive, un fel de Versailles, un gigantic Sans-Souci din anul 709 î.e.n, construit după cucerirea Babilonului. Zidurile apărură unele după altele, apoi se iviră curți cu portaluri bogat deco-

173 rate, săli de recepție, galerii și încăperi, un harem cu trei despărțituri și resturile unui turn cu trepte.

Mulțimea sculpturilor și a basoreliefurilor depășea orice imaginație. Misteriosul popor al asirienilor țîșnea brusc din întunericul trecutului. Iată, aici, picturile făcute de ei, dincolo uneltele și armele lor, mai încolo apăreau ocupați cu treburile gospodărești, la vînătoare, la război.

Sculpturile, în mare majoritate de alabastru fragil, lipsite adesea de stratul protector de pămînt, se sfărîmau însă la suflarea arzătoare a deșertului. Eugene-Napoleon Flandin, pictor cu renume, care călătorise în Persia și publicase numeroase copii de pe monumentele antice, sosi îndată de la Paris, la ordinul guvernului. El a fost pentru Botta ceea ce Denon fusese pentru „comisia egipteană" a lui Napoleon. Denon desenase însă monumente durabile. Flandin încerca să salveze pe hîrtie tot ceea ce se dezagrega sub ochii lui.

Botta izbuti să îmbarce o serie de sculpturi pe niște plute. Cursul superior al Tigrului era însă năvalnic ca un torent și nu suportă de loc asemenea povară insolită. Plutele, învîrtindu-se ca un titirez, își pierdură echilibrul, începură să se clatine, așa încît zeii și regii Asiriei, abia ieșiți din pămînt, se cufundară din nou.

Botta nu se lăsă descurajat. O nouă încărcătură coborî pe cursul fluviului. Fură luate toate precauțiile posibile și, de data aceasta, încercarea izbuti. O corabie încărcă prețioasele sculpturi, și, într-o bună zi, primele monumente asiriene debarcară pe pămîntul Europei. Cîteva luni mai tîrziu se aflau la Luvru.

Botta concepu planul unei voluminoase cărți ilustrate. O comisie formată din nouă savanți preluă sarcina publicării ei. Printre aceștia se afla și Bumouf, care deveni în curînd unul dintre primii arheologi francezi (este vorba de „savantul prieten" pe care îl va cita adesea Schliemann un sfert de veac mai tîrziu), și un englez cu numele de Layard, a cărui faimă va întuneca cu încetul renumele lui Botta. Layard, începuse să calce pe urmele lui Botta. El urma să fie unul dintre cei mai norocoși arheologi care au săpat vreodată un pămînt străvechi.

Botta rămîne însă celebru ca pionier. Cartea sa, *Monumentele din Ninive, descoperite și descrise de Botta, măsurate și desenate de Flandin,* se numără printre lucrările clasice din domeniul arheologiei. A apărut în decurs de doi ani (1849—1850) și cuprinde cinci volume. Primele două conțin planșe de arhitectură și de sculptură ; al treilea și al patrulea reproduc inscripții; al cincilea este consacrat comentariilor.

In ce mîini a încăput această carte ? Cine putea pătrunde taina celor două volume dedicate inscripțiilor ? Pe înțelesul cui erau ele ?

20

DESCIFRAREA CUNEIFORMELOR

ATUNCI cînd, în cursul săpăturilor, Botta descoperi niște cărămizi acoperite cu caractere bizare, ale căror copii le trimise la Paris (fără să aibă nici cea mai mică idee despre felul cum puteau fi citite), în Europa și în Orientul Mijlociu existau mai mulți savanți care, retrași în chiliile lor, dețineau secretul descifrării.

Lucrul pare de necrezut: oamenii aceștia posedau de ani de zile — mai exact, cu patruzeci și șapte de ani înaintea publicării lucrării lui Botta — cheia unei scrieri ale cărei prime documente importante le erau aduse în sfîrșit de Botta. Pentru a-și putea continua lucrările, ei aveau nevoie de inscripții noi, felurite, mai exacte și mai numeroase decît cele pe care le studiaseră pînă atunci. Rezultatele esențiale fuseseră însă obținute înainte chiar de a se fi descoperit pînă și cea mai neînsemnată bucată de zid din palatul lui Sargon. Iar despre Ninive nu se știa decît ceea ce se spune în Biblie...

După pionieratul lui Botta, urmat de descoperirile lui Layard și îmbogățit de cercetările unui englez îndrăzneț — care, nu mult după aceea, s-a cățărat cu un scripete pe un perete stîncos, numai ca să poată copia o inscripție — s-au adunat într-un singur deceniu, ca rezultate ale săpăturilor, descoperiri, descifrări, date lingvistice și istorice privind popoarele antice, în așa măsură încît la jumătatea secolului trecut, datorită echipamentului științific era posibil să se prelucreze orice nouă descoperire a săpătorului.

Primul om care a făcut pasul hotărîtor spre aflarea cheii cuneiformelor — și nu facem remarca fără o anume plăcere — a fost îmboldit nu de o curiozitate științifică și nici de o chemare deosebită. Era un neamț, învățător stagiar la școala comunală din Gottingen, în 1802, un tînăr în vîrstă de 27 de ani, plin de speranțe. Sprijinindu-se pe o metodă care își merită numele de genială, a descifrat primele zece litere dintr-un text cuneiform,

ca urmare a unei prinsori.

175

CARACTERELE cuneiforme ne sînt cunoscute din veacul al XVII-lea. Călătorul italian, Pietro della Valle, trimisese în Europa primele copii. în 1693, Aston publicase, în „Philosophical Transactions", două rînduri culese de un anume Flower, agent al Companiei Indiilor Orientale în Persia. Karsten Niebuhr fusese însă cel care a publicat cele mai interesante informații, nu numai asupra textelor și monumentelor, ci și asupra țării și locuitorilor ei. Acest bărbat, născut la Hanovra, se afla în slujba regelui Frederic al V-lea al Danemarcii. între 1760 și 1767 cutreieră Orientul în tovărășia altor cărturari. In răstimp de un an, toți membrii expediției muriră, în afară de el. întreprinzătorul Niebuhr continuă singur călătoria, se întoarse teafăr și publică *Descrierea unei călătorii în Arabia și în alte țări învecinate,* carte de care Napoleon nu s-a despărțit în timpul călătoriei sale în Egipt.

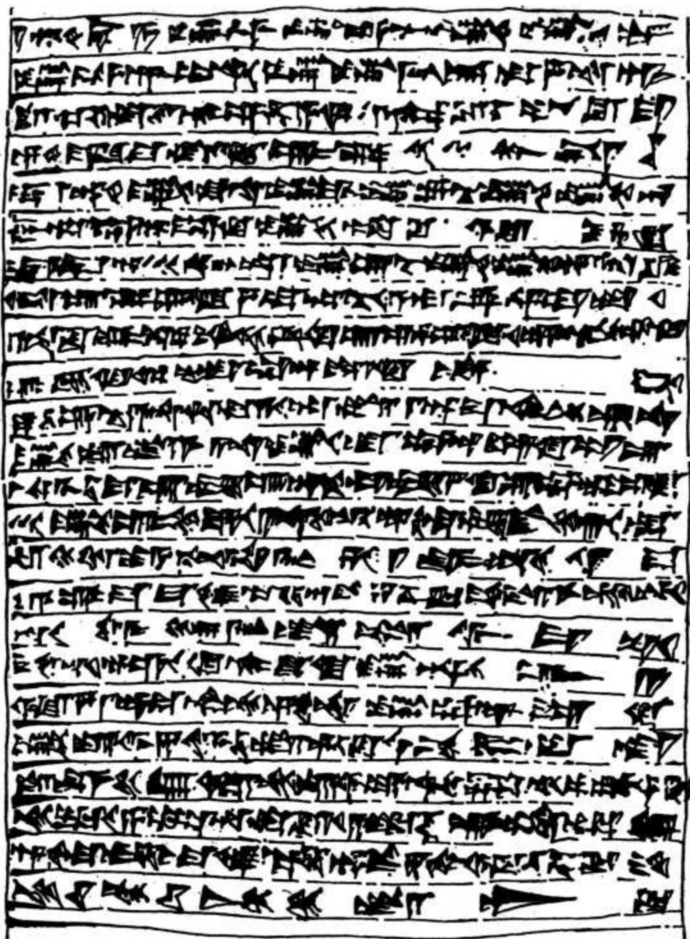
Dintre primele copii de texte cuneiforme, incomplete, trunchiate, prost desenate (în secolul al XVIII-lea, celebrul orientalist englez Hyde încă mai spunea că nu era de loc vorba de niște texte, ci de niște motive decorative), care ajunseseră în Europa, majoritatea lor nu provenea din regiunea asirio- babiloneană, în sensul geografic îngust al termenului, ci dintr-un vast cîmp de ruine, situat la șapte leghe nord-est de Șiraz, și pe care Niebuhr le considera pe bună dreptate ca fiind vestigiile anticei Persepolis.

Aceste ruine sînt mult mai recente decît civilizația scoasă la lumină de Botta. Sînt vestigiile reședinței lui Darius și Xerxe, ale imensului palat pe care Alexandru cel Mare l-a distrus, „în timpul unei orgii, pe cînd nu mai era stăpîn pe simțurile lui“, raportează Diodor. Kleitarhos, vorbind despre același banchet, povestește că dansatoarea ateniană Thais, cuprinsă de frenezia dansului, smulse o torță de pe altar și o azvîrli între coloanele de lemn ale palatului ; amețiți de vin, Alexandru și prietenii lui i-ar fi urmat exemplul. Droysen, în *Istoria elenismului,* spune despre aceste informații: „...în dauna științei, s-au compus niște istorioare, vădind mult talent." în evul mediu, principii Islamului mai domniră încă în acest palat. Apoi, din el n-au mai rămas decît niște ruine peste care pășteau turmele de oi. Primii călători care au trecut pe aici au furat tot ce le cădea în mînă. Aproape că nu există nici un mare muzeu din lume care să nu posede fragmente din reliefurile persepolitane. Flandin și Coste au desenat ruinele. Andreas și Stolze le-au fotografiat, în 1882. Apoi, ca și Colisseumul din Roma, palatul lui Darius a fost transformat în carieră de piatră. în secolul trecut degradarea ruinelor creștea din deceniu în deceniu. între 1931 și 1934, Emst Herzfeld, trimis de Institutul Oriental al Universității din Chicago, *a* condus primele — cu adevărat metodice — cercetări efectuate pe câmpul de ruine, care au dus imediat la luarea unor măsuri eficace de întreținere.

In această țară, ca nicăieri în altă parte, civilizațiile s-au așternut una peste alta. Se poate imagina lesne următoarea scenă : un arab merge la

Bagdad în căutarea unui arheolog, căruia îi aduce cîteva tăblițe de argilă, acoperite cu caractere cuneiforme. Pe aceste tăblițe, provenind fără nici o îndoială din regiunea Behistun, se vorbește despre Darius, regele perșilor. Arheologul, care îl are

Un cilindru (desfășurat) din epoca lui Assurbanipal. Pe rîndul I din acest text cuneiform, regele afirmă că a construit un templu: „în vremea aceea am pus să se zidească Emaș, templul zeiței Ninmah, în Babil.“ Ultimele patru rînduri cuprind o amenințare: „Cel care, prin uneltiri viclene, va vătăma, va nimici, sau va ascunde acest document, fie ca zeița Ninmah să îl poată învinui dinaintea lui Bel, să îi șteargă numele și să îi stingă amintirea lui pe pămînt.“.

pe Herodot la îndemînă, află din textul grecesc, confirmat de ultimele informații ale științei, că în anul 500 î.e.n., Darius, în culmea puterii, era stăpîn peste un imperiu imens. Studiind aceste tăblițe, descoperă vechi genealogii, povestiri despre războaie, despre distrugeri, despre masacre. Poate va întîlni și o aluzie la Hammurabi, la un alt imperiu al cărui punct culminant s-ar situa în jurul anului 1700 î.e.n., sau la regele Sennașerib și, astfel, la un al treilea imperiu gigantic care a înflorit la răscrucea dintre

veacurile al VIII-lea și al VH-lea. Ca să nu întrerupă aceste succesiuni de imperii, este de ajuns ca arheologul să-1 urmeze pe arab. în colțul străzii, acesta intră într-un cerc de gură-cască cu picioarele încrucișate sub ei, care ascultă, captivați, un povesti-

 tor a

cărui melopee, întretăiată de pauze impresionante, cîntă faptele lui Harun, minunatul calif, care în jurul anului 800 e.n., în epoca în care Caro! cel Mare domnea asupra Occidentului, era un suveran puternic, venerat printre înțelepți. Dacă adăugăm acestor fapte informațiile noastre recente asupra Mesopotamiei, înseamnă pur și simplu că, între orașele Damasc și Șiraz, au înflorit șase mari centre de civilizație, șase vaste imperii, care exercitară o profundă influență asupra lumii vechi. Și aceste civilizații, comprimate într-un spațiu foarte restrâns, încălcîndu-și teritoriile și fecundîndu-se reciproc, rămînînd în același timp independente, ocupară cinci milenii de viață tumultuoasă.

Cinci milenii de istorie a omenirii — cîteodată cumplită, adeseori strălucitoare. Față de situația complexă dinaintea căreia se află arheologul din Mesopotamia, cele nouă straturi prin care a pătruns Schliemann în săpăturile de la Troia par o problemă simplă. Fiindcă cele nouă straturi ascundeau doar un singur lucru de importanță istorică. In Mesopotamia însă, straturile lipsite de semnificație erau nenumărate. Numai un singur oraș akkadian, din mileniul al III-lea î.e.n., era așezat pe cinci straturi formate din astfel de resturi ale unor culturi. Și, în acele timpuri, Babilonul încă nici nu se născuse.

Este evident că, în decursul unei perioade atît de mari, nu numai limbile urmară evoluția generală, ci și scrierile suferiră unele schimbări. Așa cum o hieroglifă nu are aceeași valoare cu alta, tot așa caracterele cuneiforme erau deosebite între ele. Astfel deci textele pe care Botta le trimisese la Paris se prezentau sub o altă formă, foarte diferită de cele pe care Niebuhr le adusese din Persepolis. Dar, acestea din urmă (și iată de ce în primele publicații despre cuneiforme nu este vorba niciodată despre inscripții asirio-babiloneene, ci despre inscripții persepolitane), aceste tăblițe vechi de două mii cinci sute de ani au fost cheia tuturor celor care au mai fost dezgropate după aceea în valea Tigrului și a Eufratului.

DESCIFRAREA acestor tăblițe a fost o operă de geniu, care poate fi citată printre cele mai înalte realizări ale inteligenței omenești.

La 9 iunie 1775, Georg Friederich Grotefend se născu la Miinden, în Germania. își făcu studiile la colegiul din orașul natal, apoi la Ilefeld, studie apoi filologia la Gottingen. In 1797, fu numit institutor adjunct la școala municipală, în 1803, prorector, apoi director adjunct al liceului de la Frankfurt pe Main. în 1817 întemeie o societate savantă pentru studierea limbii germane. In 1821 era directorul liceului din Hanovra. în 1849 fu scos la pensie. Muri la 15 decembrie 1853.

Acest om, a cărui viață este de o probitate exemplară, care n-a cunoscut nici cea mai mică abatere, nici cea mai mică extravaganță, la vîrsta de douăzeci și șapte de ani, într-o zi pe cînd băuse mai mult decît de obicei, îi veni ideea perfect absurdă de a face o prinsoare că este în stare să găsească cheia caracterelor cuneiforme. Nu avea la dispoziție decît cîteva copii proaste de pe niște inscripții persepolitane. Se apucă de lucru cu nepăsarea tinereții și izbuti să rezolve problema pe care cei mai mari savanți ai epocii o declaraseră inso-

43fc=s- *fig 1^5 Ths**
P?HP=* Plt< = 3
f=%9*aw i-^

^><£1 «- P C=<
«Jll=0a Ht>*u4> f^3t<ț <=«?§
<=Sțl F=1S M * **08#-*

Inscripție cuneiformă de pe zidul fortăreței de nord din Babilon. Grotefend nu a
putut la început să o descifreze. Ea cuprinde următoarea declarație a lui Nabuco-
donosor: „Am zidit turnul palatului din Babilon cu pietre aduse de la munte."
Urmează o rugăciune.

lubilă. In 1802, expuse primele rezultate ale cercetărilor sale în fața Academiei de Științe din Gottingen. Din noianul tratatelor sale de filologie, care și-au pierdut orice interes, astăzi fiind date uitării, a rămas celebră pentru totdeauna doar *Contribuția la explicarea cuneiformelor persepolitane.*

Elementele de care dispunea Grotefend erau următoarele :

Inscripțiile de la Persepolis prezentau caractere cu aspect foarte diferit. Pe anumite tăblițe erau trei feluri de caractere, împărțite în trei coloane net separate. Datorită autorilor greci, istoria vechilor perși, regi în Persepolis, era bine cunoscută de savanți și de tînărul umanist Grotefend. Se știa că Cirus repurtase o victorie strălucită asupra babilonenilor, în jurul anului 540 î.e.n., și că, întemeind primul regat al Persiei, condamnase Babilonul la pieire. Era deci firesc să se presupună că cel puțin una dintre inscripții trebuia să fie întocmită în limba cuceritorilor. O altă ipoteză consta în a presupune că coloana de mijloc, după tendința generală de a ceda acest loc lucrurilor importante, ar fi scrisă în vechea limbă persană. în afară de aceasta, observatorii remarcaseră un grup de semne, precum și un alt semn izolat, care apărea foarte des. S-a crezut că acest grup de semne reprezenta cuvîntul „rege", presupunere întemeiată pe cunoașterea monumentelor. Semnul izolat, o linie oblică, trasă de sus în jos și de la stînga Ia dreapta, a fost considerată ca o liniuță despărțitoare.

Asta era tot. Și însemna extraordinar de puțin. Deoarece aceste ipoteze anemice nu conduceau la nici un fel de certitudine în ce privește

deosebirea părții de sus de cea de jos a tăbliței și, cu atît mai puțin, dacă inscripția trebuia citită de la stînga, sau de la dreapta. încă din tinerețe Grotefend nu era înclinat spre superficialitate. începu deci chiar cu începutul.

Champollion care, douăzeci de ani mai tîrziu, descifră hieroglifele, se afla în fața unei probleme mai puțin complicate. Grotefend nu dispunea de o piatră trilingvă, al cărui text putea fi tradus. Nu cunoștea într-adevăr nici una dintre cele trei limbi și nici una dintre cele trei scrieri pe care le privea ! începu deci prin a le descrie.

Afirmă mai întîi că cuneiformele erau o scriere și nu un motiv decorativ. Apoi recunoscu, în lipsa totală a unor curbe, că nu erau făcute pentru a fi „scrise", dar că nu puteau fi decît gravate într-o materie compactă. (Știm, astăzi, că această practică, complicată în aparență, slujea perfect la întreținerea relațiilor politice și economice în Mesopotamia și în Persia, pînă în epoca

12* **179** lui Alexandru cel Mare. în loc de a introduce într-o mașină de scris o hîrtie cu antet, împreună cu alte copii și cu hîrtie-carbon, contabilii din prăvălii luau o tăbliță de argilă proaspătă și încă moale, gravau pe ea listele de livrări cu ajutorul unui stilet, păstrau un exemplar și dădeau clientului o copie. Apoi cele două tăblițe erau puse grabnic în cuptor. După ce se întăreau, deveneau mai durabile decît oricare hîrtie și, după trei mii de ani, încă mai pot fi consultate.)

Grotefend aduse mai apoi dovada că liniile erau îndreptate în general în patru direcții, dar totdeauna în așa fel încît sensul principal mergea mereu de sus în jos sau de la stînga la dreapta. Ghilimelele, formate din două linii, sînt totdeauna deschise înspre dreapta. Din asemenea constatări, simple în aparență, el deduse mai întîi felul în care trebuiau să fie privite .inscripțiile. „Trebuie să le ții astfel încît vftfurile cuneiformelor verticale să fie îndreptate în jos, vîrfurile celor orizontale spre dreapta și deschiderea semnelor unghiulare de asemenea spre dreapta. Dacă se respectă acest procedeu observăm că nici o cuneiformă n-a fost scrisă perpendicular, ci orizontal, iar figurile de pe geme și de pe sigiliile cilindrice nu dau nici o indicație despre direcția scrisului." Și, cu aceasta, a tras concluzia că scrierea se citește de la stînga la dreapta — lucru care pare firesc doar unui european. Toate acestea nu duceau însă la descifrarea textelor.

Grotefend se afla acum în fața pasului hotărîtor pe care l-a făcut numai datorită geniului. A avea geniu înseamnă, între altele, a fi capabil să vezi simplu lucrurile complexe și, dintr-un tot închegat, să recunoști principalul. Ideea genială, determinantă, a lui Grotefend era de o uimitoare simplitate.

Nu există nici un motiv să se creadă, și-a spus el, că anumite semne obișnuite, observate pe inscripțiile monumentelor (ale căror copii le poseda), s-ar schimba de azi pe mîine. Acel „odihnească-se în pace", gravat pe mormintele din patria sa, se regăsea pe mormintele bunicilor și

străbunicilor săi și, fără îndoială, va fi și pe cele ale copiilor și nepoților. De ce formula inițială, care se regăsea pe toate monumentele persane moderne cunoscute de el, n-ar fi figurat și pe monumentele vechi, cu atît mai mult, cu cît presupunerea că una dintre coloane ar fi fost un text persan antic era întemeiată ? Pentru ce deci inscripțiile persepolitane n-ar începe și ele, ca și cele recente, prin aceste cuvinte :

> *„X, Mare Rege, Rege al Regilor, Rege peste* A *și B, Fiul lui* Y, *Mare Rege, Rege al Regilor..."*

Adică, prin enumerarea stereotipă a genealogiei ? Această idee genială era urmarea logică a ipotezei după care unul dintre grupurile de caractere adesea repetate putea să însemne cuvîntul „rege". Acest succes însemnat permitea formularea următoarelor deducții : dacă presupunerea era justă, primul cuvînt al textului trebuia să fie numele regelui; apoi urma să existe un semn oblic, liniuța ; mai apoi ar fi trebuit să existe două cuvinte, dintre care unul să fie cuvîntul „rege". Și acest cuvînt „rege" trebuia să se afle de mai multe ori în prima parte a inscripției.

Cum citea Grotefend primul text cuneiform.

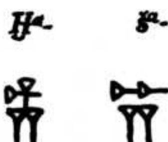
a) W ET R- <TT <<

Versiunea lui ***D- ă-*** **r-** ***h*** ***t-***

Versiunea ***D*~*** ***a.-*** *Uf- <i-* *!(•)*

b) **«TÎ T ET W**

Versiunea lui rn y 1 r- X- &

Grotefend « 9

Versiunea actuală a- 1*- «*- a

tfî IT T

Versiunea lui a- Or 'f

W'- i-

a) DârayawauJ — Darius ; b) HsayârSâ — Xerxes ; c) Wihâspa — Histaspe.

Nu putem reda aici decît principiul înșiruirii foarte complexe a ideilor lui Grotefend. Nu este nevoie de prea multă fantezie ca să ne închipuim ce sentiment de triumf l-a copleșit pe tînărul învățător stagiar, — aflat în Gottingen, la mii de kilometri depărtare de locul unde se aflau originalele cuneiformelor, și trăind după trei mii de ani de la momentul în care fuseseră scrise — cînd descoperi că ipotezele lui erau întemeiate !

Cine să recunoască însă validitatea raționamentului ?

Și unde îl va duce această descoperire ?

Trecu în revistă rezultatele obținute. Și constată că în aproape toate descrierile nu se aflau decît două versiuni diferite de primul grup de caractere.

Degeaba comparase, veșnic se izbea de aceste două grupe, de aceste două prime cuvinte care, după teoria sa, trebuia să arate numele unui rege. Găsi chiar unele inscripții care conțineau două nume deodată.

Pe Grotefend îl cuprinse o mare agitație. Conform teoriei sale, ce se putea deduce din toate acestea dacă nu că toate monumentele, ale căror copii le vedea, erau ridicate în cinstea a doi regi ? Dar, pentru că pe anumite tăblițe acești regi erau citați unul după altul, nu era oare vorba, după toate probabilitățile, de un tată și de un fiu ?

Cînd aceste două nume apăreau separat, primul era lipsit de caracterul

însemnînd „rege“, care nu figura după cel de-al doilea. După teoria lui, trebuia să se obțină următoarea schemă :

„X-Rege, Fiul lui Z...
Y-Rege, Fiul Regelui-X...“

Să nu pierdem din vedere că raționamentul lui Grotefend nu era încă decît o ipoteză, care se sprijinea doar pe frecvența anumitor semne, apariția lor constantă și ordinea la care erau supuse. Se poate imagina agitația febrilă care îl cuprinse cînd, studiind schema pe care o notase, întrevăzu deodată dovada reală și palpabilă a temeiniciei teoriei sale.

Soluția problemei merită să fie semnalată. Textul prezenta o lacună însemnată, și anume absența cuvîntului „rege", după numele reprezentat prin „Z“ în schemă.

într-adevăr, dacă schema era justă, ea arăta un șir genealogic, bunic, tată și fiu, dintre care tatăl și fiul erau regi, dar bunicul nu. Și Grotefend se gîndi cu ușurare : dacă izbutesc să aflu în lista regilor Persiei pe care o cunoaștem un grup de generații corespunzătoare formulei, lucrul acesta va constitui o dovadă în sprijinul teoriei mele și înseamnă că am descifrat primele cuvinte din scrierea cuneiformă !

Să-l lăsăm acum pe Grotefend să descrie el însuși această fază hotărî-toare din munca lui.

„Bănuind că trebuia să caut doi regi din dinastia Ahemenizilor, fiindcă dădeam o deosebită crezare rapoartelor amănunțite făcute de autorii greci contemporani acestor evenimente, am început să parcurg lista regilor și să caut numele care răspundeau cel mai bine exigențelor textului. Nu putea fi vorba despre Cirus și Cambise, pentru că cele două nume citate în inscripții nu începeau cu aceeași literă. Nu putea fi vorba nici despre Cirus și Artaxerxe, pentru că, după caractere, primul cuvînt era prea scurt și cel de-al doilea prea lung. Nu-mi rămînea decît numele lui Darius și Xerxe, care se adaptau atît de bine caracterelor, încît nu m-am mai îndoit nici o clipă de temeinicia alegerii mele. In afară de aceasta, în inscripția fiului, tatăl purta titlul de rege, dar nu același lucru se întîmpla și în inscripția tatălui; această remarcă se aplica tuturor inscripțiilor persepolitane și tuturor formelor de scriere."

Iată dovada. După Grotefend, care credea în teoria lui, criticul imparțial trebuia să se plece în fața forței logicii.

Mai rămînea de făcut un ultim pas. Pînă atunci Grotefend pornise de la ortografia greacă a numelor de regi, așa cum fusese transmisă mai ales de Herodot. Mai departe, scrie, bizuindu-se pe numele bunicului, pe oare îl putuse determina : „Cum descifrarea exactă a numelor îmi oferea cunoașterea a peste douăsprezece litere, și cum printre acestea se aflau toate literele din titlul regelui în afară de una, era necesar să dau o formă persană acestor nume, pe care noi nu le cunoaștem decît prin intermediul grecilor, în scopul de a descifra titlul de rege, determinînd valoarea

fiecărui caracter și ghicind astfel limba în care erau scrise textele. Am aflat în Zend-Avesta (nume compus desemnînd textele sacre ale perșilor) că numele de Histaspe corespundea la perși cu Goșasp, Gustasp, Kistasp sau Vistasp, ceea ce îmi furniza astfel primele șapte litere ale numelui Histaspe din inscripțiile lui Darius. Recunoscusem ultimele trei, comparînd între ele toate titlurile de regi."

Era un început.

După aceea au urmat doar niște corectări. Adăugăm totuși că a fost nevoie să treacă treizeci de ani și mai bine, pînă să se facă alte descoperiri importante. Ele se leagă de numele francezului Emile Bumouf și al norvegianului Christian Lassen, care își publicară lucrările în 1836.

Lucru straniu, numele lui Champollion, care a descifrat hieroglifele, este cunoscut de un public larg. Dar aproape nimeni nu cunoaște numele lui Grotefend. El nu este învățat la școală și chiar anumite dicționare actuale ori nu-1 menționează, ori nu consacră decît cîteva cuvinte lucrărilor lui. Totuși, lui și numai lui îi revine prioritatea descoperirii, care a permis înțelegerea însemnătății istorice a săpăturilor întreprinse în Mesopotamia.

Prioritate, este un fel de a spune. într-adevăr în legătură cu descifrarea cuneiformelor, s-a petrecut același lucru ca și cu multe alte descoperiri sau invenții ale spiritului omenesc : au avut loc două în același timp 1 Cu totul independent de Grotefend, un englez rezolvă problema, dar nu numai după Grotefend, ci și după apariția lucrărilor discipolilor lui, Burnouf și Lassen (prima broșură nu apăru decît în 1846) !

Acest englez a avut însă privilegiul de a merge mult mai departe decît predecesorii săi; deoarece el a făcut cunoscute caracterele cuneiforme în universități, a trecut de la faza descifrării la cea a învățării și a făcut această știință accesibilă tuturor celor care urmau să studieze mai tîrziu documentele al căror număr creștea pe zi ce trece. Fiindcă într-o bună zi se descoperi o întreagă bibliotecă. O bibliotecă alcătuită din tăblițe de lut ars. (Dar aceasta este o poveste pe care o vom istorisi mai tîrziu.) Ca să ne facem o idee despre cantitatea materialului ascuns în pămîntul Mesopotamiei amintim doar că numărul inscripțiilor cuneiforme, pe care expediția americanului de origine germană, Hilprecht, le-au scos la iveală între 1888 și 1900, la Nippur, este așa de mare, încît nici pînă astăzi nu s-a terminat descifrarea și publicarea lor.

21

O DOVADĂ GRĂITOARE

IN 1837, maiorul englez Henry Creswicke Rawlinson, ofițer în armata din Persia, s-a lăsat, cu ajutorul unui scripete, de-a lungul falezei abrupte, situată în apropiere de Behistun, ca să copieze o inscripție gravată pe stîncă.

După francezul Botta, acest englez a fost al doilea personaj care a știut să îmbine înclinarea pentru asiriologie, cu activitatea de om politic și om de lume.

Cariera sa a fost tot atît de aventuroasă, pe cît viața lui Grotefend a fost de așezată. O întîlnire întîmplătoare îi trezi interesul față de Persia. La șaptesprezece ani era cadet pe bordul unei corăbii care își îndrepta pînzele către Indii, trecînd pe la capul Horn. Ca să-i distreze pe pasageri în timpul călătoriei, ce urma să dureze luni de zile, edită un ziar de bord. Unul dintre pasageri, sir John Malcolm, guvernator în Bombay și orientalist de prima mînă, fu sedus de istețimea minții tînărului redactor. Șezură de vorbă ore întregi, cum era și firesc, despre subiecte care îl interesau pe sir John, adică istoria Persiei, limba și literatura persană. Aceste conversații aveau să influențeze pentru totdeauna gusturile intelectuale ale lui Rawlinson, chiar și mai tîrziu, cînd răspunderile politice îl vor absorbi în întregime.

Născut în 1810, intră în armată în 1826, în serviciul companiei Indiilor Orientale și este numit maior în Persia în 1833. In 1839, era trimis diplomatic la Kandahar, în Afganistan. In 1843, este numit consul la Bagdad, în 1851 consul general cu grad de locotenent-colonel. în 1856, se întoarce în Anglia, intră în parlament și este numit consilier al Companiilor Indiilor Orientale. In 1859 îl aflăm ambasador al Angliei la Teheran. între 1865 și 1868 este din nou membru al parlamentului.

Cînd începe să studieze caracterele cuneiforme, se slujește mai întîi de aceleași texte ca și Burnouf și, lucru uimitor, fără să cunoască lucrările lui Grotefend, Burnouf și Lassen, descifrează, datorită unei metode analoge celei a lui Grotefend, numele celor trei regi Darajawauș (ortografia veche a numelui Darius), Hsajarsa și Vistaspa. în afară de aceasta, mai descifrează alte patru nume, precum și cîteva cuvinte, al căror sens este

cam neclar. în 1836, după ce citește broșurile lui Grotefend și după ce compară propriul său alfabet cu

184 cel al micului institutor din Gottingen, consideră că el îl depășise în mai multe puncte importante.

Ceea ee îi lipsea în prezent erau inscripțiile unde să figureze nume și iarăși nume.

ÎN provincia Bagistana, „meleagul zeilor", sacră din vremuri imemoriale, care se întinde de-a lungul vechiului drum comercial ce lega Hamadan de Babilon trecînd prin Kermanshah, se înalță un munte cu două vîrfuri, abrupt și stîncos. Aici, acum aproximativ două mii cinci sute de ani, Darius (Daraya- vauș, Doreyavoș, Dara, Darab, Dareios), regele perșilor, a poruncit să se taie într-un perete de stîncă, ce se ridica deasupra văii cu peste cincizeci de metri, niște figuri și niște inscripții destinate să-i glorifice persoana, acțiunile, victoriile.

Figurile sînt sculptate în stîncă, pe o cornișă de piatră. Sub cerul neasemuit de frumos, inaccesibil mîinilor pîngăritoare, se înalță Marele Rege, sprijinin- du-se pe arcul său, cu piciorul drept așezat pe trupul întins la pămînt al Iui Gaumata, vrăjitorul care voise să-i ia regatul. In spatele lui stau doi nobili persani, înarmați cu arcuri, ghioage și sulițe. în fața lui, cu mîinile legate, prinși unul de celălalt printr-un căpăstru, cei nouă „regi mincinoși", aduși în sclavie. Alături și dedesubtul acestui monument, viața și faptele regelui sînt gravate pe paisprezece coloane, în trei limbi diferite, pe care Grotefend le deosebise mai înainte fără să le poată defini: persana veche, elamita și babiloneană. Aceste cuvinte sînt gravate în stîncă pe vecie :

Regele Darijawauș, proclamă :
Tu, care într-o zi ce va să vină,
vei vedea această inscripție,
pe care eu am poruncit să fie săpată în stîncă,
și figurile oamenilor de-aici —
nu strica și nu distruge nimic I
Păstrează-le neatinse
cît vor dura urmașii urmașilor tăi I

Rawlinson, soldat și sportiv, în vîrstă de treizeci și șase de ani, nu se lăsă intimidat de cei cincizeci de metri care despărțeau inscripția de nivelul văii. Cu riscul de a cădea în fiece clipă, suspendat la o înălțime amețitoare, copie versiunea scrisă în vechea persană. Nu îndrăzni să se apropie de cea babiloneană decît cu cîțiva ani mai tîrziu. Pentru aceasta avea nevoie de scări imense, cabluri și cîrlige, greu de adus la fața locului. Totuși, în 1845, prezentă Societății regale de studii asiatice din Londra nu numai prima copie exactă de pe celebra inscripție, ci și traducerea ei completă. Pentru prima dată, succesul lucrărilor sale fu cunoscut de

marele public.

între timp, în Europa, savanții nu stătuseră degeaba. Francezul Oppert și irlandezul Hincks făcuseră progrese hotărîtoare. Știința filologică înfăptuise

185 minuni de subtilitate, îndeosebi în domeniul gramaticii comparate, care îngăduia utilizarea cunoașterii limbii zend și a sanscritei, precum și rădăcinile indo- europene, pentru stabilirea regulilor vechii limbi persane. Grație unei colaborări internaționale s-au putut determina aproape 60 de caractere cuneiforme primitive.

Cu toate acestea, Rawlinson și alți savanți se consacraseră încă de mai înainte studierii celorlalte coloane ale inscripției din Behistun (a cărei importanță depășea toate celelalte documente adunate pînă la acea dată). Rawlinson făcu o descoperire care, dintr-o dată, zdruncină grav noțiunile admise în legătură cu scrierea și mai ales cu interpretarea lui Botta.

AȘA cum am mai spus, în inscripțiile de la Persepolis și Behistun se deosebeau trei limbi diferite. Cu o intuiție sigură, Grotefend alesese pasajul cel mai puțin complex, ale cărui caractere recente permiteau stabilirea unui paralelism cu grupele lingvistice mai binecunoscute, adică coloana din mijloc, care fusese denumită încă înaintea lui „clasa I“.

Abia fuseseră înfrînte dificultățile „clasei 1“ că savanții se și apucară de celelalte două. Danezului Westergaard îi revine cinstea de a fi pus bazele interpretării clasei II (primele sale rezultate fură publicate la Copenhaga, în 1854). în ce privește clasa III, meritul este împărțit între francezul Oppert și Henry Creswicke Rawlinson, care, în acea vreme, era consul general la Bagdad.

Studiindu-se clasa III, apăru curînd o descoperire uluitoare : clasa I era o scriere alfabetică comparabilă cu sistemele noastre, în care fiecare semn corespundea unui fonem. Ca regulă generală, fiecare grup de cuneiforme reprezenta deci o literă. Dar, în specimenul de scriere care se studia acum, un singur semn reprezenta o silabă și uneori un cuvînt întreg. Mai rău încă I existau cazuri — și cu cît se înainta în studiu, cu atît se aflau mai multe — în care un singur semn putea reprezenta diferite silabe și chiar mai multe cuvinte diferite ; în cele din urmă s-a constatat că aceasta era chiar regula.

Domnea o confuzie totală. Orice posibilitate de a descurca vreodată aceste ițe încîlcite părea exclusă. Descoperirile publicate de Rawlinson (care afirma că, în ciuda tuturor piedicilor, se va ajunge la descifrarea textului) emoționară profund lumea științifică și ridicară în rîndurile profanilor o furtună de indignare. Ignoranți și specialiști, toată lumea se amestecă de-a valma în această poveste. în suplimentele literare și științifice ale gazetelor, autori cunoscuți sau necunoscuți, oameni de știință sau profani se întrebau dacă poate fi luată în serios presupunerea că o asemenea scriere, total încîlcită, ar fi existat într- adevăr. Și — în caz

afirmativ — dacă, în ciuda ambiguității, ea va putea fi citită.

Au existat voci care au afirmat fățiș că savanții avînd această părere — Rawlinson înaintea celorlalți — ar face bine să se lase de asemenea „glume neștiințifice". Iată și un mic, dar convingător exemplu pentru ilustrarea celor de mai sus : „r“ poate fi reprezentat prin șase semne felurite, după silabele în care

186

Așa arătau „dicționarele" pentru studierea scrierii cu-neiforme, în jurul secolului al VII-lea î.e.n. Destinate la început elevilor, ele au slujit și după 20

sumeriană	Ideograme	semită	
		abu	
ad		kir	tată
gir udun		utunu	cuptor sobă
gu		alpu	bou
ama		rimu	taur
ulu		uliu	bucurie
ulu		ulșu	a aclama
du		as	a se adapta
		amu	etc.

se află „ra“, „ri“ „ru“, „ar", „ir“, „ur“. Dacă acestor silabe li se mai adaugă o consoană, prin compunere se va obține pentru fiecare din ele cîte două semne noi, deosebite : „ram“, „mar“ și așa mai departe. Ambiguitatea constă în faptul că mai multe semne pot fi unite într-o grupă și, ca urmare, ele își pierd valoarea fonetică inițială, ajungînd să definească o noțiune sau un nume. Astfel, grupa de semne din care este format numele Nabucodonosor, citită corect, dă forma „Nebukuduriusur". Dacă însă fiecărui semn în parte i se dă valoarea fonetică obișnuită, din citire ar rezulta : „An-pa-sa-du-sis“ 1

In clipa în care confuzia atinsese culmea, se găsi la Kuyundjik, într-o încăpere subterană, vreo sută de tăblițe de argilă. Aceste tăblițe, datate de pe la mijlocul veacului al VH-lea î.e.n., conțineau explicația, pentru uzul școlarilor, a valorilor diferite ale fiecărui semn în raport cu sensul general al scrierii.

Descoperirea avea o importanță covîrșitoare I Era vorba de niște dicționare, după toate aparențele, indispensabile începătorilor din acea epocă în care limba începea să se simplifice și să se modernizeze, trecînd de la scrierea figurativă la scrierea silabică, apoi alfabetică. încetul cu încetul se descoperiră „manuale" întregi pentru începători și pentru elevii avansați, apoi „dicționare", în care numele sumeriene figurau alături de echivalentele lor din limba semitică, în sfîrșit un soi de „Dicționar de arte și meserii", în care numele obiectelor de uz curent figurau alături de traducerea lor în sumeriană (limbă care nu mai era întrebuințată decît de preoți și de oamenii de lege) și în limba semitică.

Dar, oricare ar fi fost însemnătatea acestei descoperiri, era evident că,

drept urmare a unor numeroase lacune de care sufereau documentele, ele nu puteau reprezenta decît simple puncte de reper. Doar un specialist cunoaște greutățile pe care savanții le-au avut de întîmpinat, ocolișurile prin care au fost nevoiți să treacă înainte de a publica primele rezultate, înainte de a putea afirma, în ciuda ambiguităților : sîntem în stare să citim pînă și cea mai complicată scriere cuneiformă.

în momentul cînd Rawlinson (dușmănit și jignit ca orice pionier al oricărei științe mari) se hotărî să înceapă publicarea dovezilor în sprijinul afirmațiilor

187 sale, Societatea de studii asiatice din Londra întreprinse o experiență inedită, al cărui exemplu poate fi rar întîlnit în istoria științei.

Societatea trimise în același timp, în plic sigilat, celor patru asiriologi, cei mai celebri pe atunci, fără să-i pună la curent cu simultaneitatea acestei acțiuni, un important text cuneiform, recent descoperit, cu rugămintea de a-1 descifra.

Cei patru savanți erau englezii Rawlinson, Talbot, Hincks și francezul Oppert. Ei începură să lucreze în același timp. Nici unul dintre ei nu aveau cunoștință de munca colegilor lui. Fiecare întrebuință metoda lui personală. Trimiseră înapoi textul, într-un plic sigilat O comisie primi sarcina de a examina traducerile. Exista în sfîrșit o dovadă strălucită despre ceea ce fusese pus la îndoială în mod public : această scriere silabică, atît de complicată, putea fi cititā. Cele patru texte concordau în punctele lor esențiale.

Această experiență neobișnuită a turnat multă amărăciune in inimile celor patru savanți. Ei s-au simțit umiliți de o asemenea metodă de control, primită cu aplauze de public. Cu toate acestea, în 1857, la Londra a apărut cartea *O inscripție a lui Teglat-Falasar, rege al Asiriei, tradusă de Rawlinson, Talbot, dr. Hincks și Oppert.* Ea reprezintă una dintre cele mai strălucite și convingătoare dovezi, care arată că, în ciuda tuturor greutăților, este posibil să se atingă, în perfect acord, un unic țel științific, mergînd pe drumuri deosebite.

Progresele continuară. La capătul a zece ani apăreau primele gramatici elementare ale limbii asiriene. Prin scriere, știința pătrundea în secretele limbii. Astăzi, nenumărați savanți știu să citească textele cuneiforme. Singurele dificultăți care apar în calea lor se datorează neclarității caracterelor, lacunelor existente în texte, dificultăți pur exterioare, căci timpul și-a desăvîrșit opera și, de trei mii de ani, vîntul și ploaia, nisipul și noroiul au acoperit tăblițele de argilă, zidurile palatelor și orașele antice.

22

PALATELE
DE SUB COLINA NIMRUD

IN 1854, Palatul de Cristal din Hyde Park, care adăpostise cu trei ani mai înainte Expoziția universală, a fost transferat de la Londra la Sydenham și transformat în muzeu.

Aici locuitorii din Europa occidentală au putut admira în voie, pentru prima dată, splendoarea și măreția metropolelor acoperite de țărînă, pe care Biblia le numește vizuine ale tuturor viciilor și locuri de perdiție. Au fost reconstruite două imense săli din Asiria cea veche, o întreagă fațadă a unui palat, totul laolaltă dînd imaginea cutremurătoare a unei arhitecturi ce nu era cunoscută decît prin legende, tradiție, cărțile sacre, sau străvechi și îndoielnice povestiri de călătorie. La Sydenham au fost reconstituite o sală de ceremonii și un apartament regal. Aici se puteau admira înaripații oameni-animale, imaginile lui Ghilgameș, cel care sugruma leii, „eroul veșnic biruitor", „stăpînul pămîntului". Pereții erau zidiți din cărămizi smălțuite și colorate, nemaiîntîlnite nicăieri în arta construcției. Reliefurile înfățișau scene dramatice de vînătoare și de luptă, vechi de douăzeci și șapte de secole, de pe vremea domniei marelui rege Assumasirpal.

Omul căruia i se datora această expoziție se numea Austen Henry Layard.

In 1839, un biet drumeț, avînd un singur însoțitor, se îndrepta pe malul Tigrului spre Mosul. In anul în care muzeul din Sydenham dezvăluia publicului comorile pe care acesta le săpase, „bietul drumeț" devenise între timp ministru adjunct la Ministerul englez al Afacerilor Externe.

VIAȚA lui Layard se aseamănă foarte mult cu cea a lui Botta și a lui Rawlinson. Aventurieri în străfundul sufletului, dar oameni de valoare ; totodată savanți de prestanță și oameni de lume ; dedicați politicii și talentați în arta de a trata cu oamenii.

Layard se trăgea dintr-o familie franceză stabilită de lungă vreme în Anglia. Iată datele principale din viața lui: s-a născut la Paris, în 1817. își petrece o parte din copilărie în Italia, împreună cu tatăl său. în 1833 se

întoarce în An-

189 glia și începe să studieze dreptul. în anul 1839 călătorește în Orient, apoi se oprește la legația britanică din Constantinopol. în 1845 face primele săpături în Mesopotamia. în 1852 și în 1861 a fost de două ori subsecretar de stat, în 1868 ministru al lucrărilor publice și în 1869 ministru plenipotențiar al Angliei la Madrid.

Chemarea care îl atrăgea spre Orient, către îndepărtatul Bagdad, către Damasc și Persia, era de fapt un vis făurit în tinerețe. La 22 de ani lucra într-un birou mucegăit de avocatură din Londra, avînd în față o carieră bine definită, lipsită de orice neprevăzut, la sfîrșitul căreia nu-1 putea aștepta altceva mai mult decît o perucă de magistrat. Se smulse însă din această viață monotonă și porni să-și realizeze visul.

Cariera lui s-a desfășurat cu totul invers decît cea a lui Heinrich Schliemann. Amîndoi urmăreau un vis din copilărie. Schliemann pornise de la lectura lui Homer, Layard de la cea a culegerii *O mie și una de nopți.* Schliemann însă urmase mai întîi, cu disciplină și perseverență, calea reușitei sociale ; o dată milionar și înzestrat cu relații în lumea întreagă, căută să-și realizeze visul. Layard n-a știut să aștepte. Adolescent entuziast, plecă în țara basmelor cu zîne, văzu mult mai multe lucruri decît sperase să vadă, cunoscu gloria și se bucură de onoruri și, în sfîrșit, urcă, treaptă cu treaptă, scara succesului.

Acești doi bărbați aveau totuși un punct comun. în mansarda lui din Amsterdam, Schliemann se pregătea să-și urmeze vocația studiind limbile străine. La fel, Layard învățase în tinerețe tot ceea ce credea că-i va putea fi util în cursul călătoriei sale în țara visurilor ; erau lucruri practice, care n-aveau nimic de-a face cu studiile sale de drept: de pildă, mînuirea busolei și a sextantului, folosirea tuturor instrumentelor unui geograf, tratamentul bolilor tropicale, primele ajutoare în caz de accident, precum și primele elemente ale limbii persane și cîteva noțiuni privind țara și locuitorii din Iran și din Irak.

în 1839 își părăsi felul obișnuit de viață și întreprinse prima sa călătorie în Orient. Curînd dovedi un talent pe care nu-1 posedau decît puțini dintre colegii săi: era nu numai un mare arheolog, ci și un strălucit povestitor, un scriitor de bună calitate. Să-i lăsăm cuvîntul (citatul este ușor scurtat) :

„în toamna anului 1839 și în iama anului 1840, am străbătut Asia Mica și Siria. Aveam un tovarăș, tot atît de setos de cunoaștere ca și mine. Amîndoi disprețuiam primejdiile. Călătoream singuri, călare. Armele noastre ne erau singura pavăză. Pe umerarul din spatele șeii era agățată toată îmbrăcămintea noastră și, cînd binevoitoarea ospitalitate a locuitorilor vreunui sat turcoman, sau ai vreunui cort arab nu ne scutea de această grijă, ne păzeam singuri caii. Astfel ne amestecam cu populația locală...

îmi amintesc cu plăcere de acele zile fericite cînd părăseam în zori coliba modestă sau cortul ospitalier și, după ce hoinăream încotro vedeam cu ochii, ne trezeam la apusul soarelui sub niște mine înnegrite de vreme,

unde cîte un arab pripășit își făcuse coliba, sau în vreun sat mizer, care purta un nume cunoscut...

Curînd am fost cuprins de o dorință nestăvilită să trec Eufratul și să vizitez țara pe care istoria și tradiția o arată a fi leagănul înțelepciunii Occidentului...

190

Majoritatea călătorilor doresc să treacă fluviul cel mare și să exploreze ținutul care, pe hartă, este despărțit de granița Siriei printr-o imensă pată albicioasă, ce se întinde de la Alep pînă la malul Tigrului... Nori groși și întunecoși plutesc încă peste Asiria, Babilonia și Caldeea. Aceste nume sînt legate de istoria tulbure a unor mari națiuni și a unor orașe celebre...

La 18 mai am părăsit Alepul împreună cu tovarășul meu. Călătoream tot fără călăuză, nici slujitor. La 10 aprilie ajunserăm la Mosul. Cît timp am stat în acest oraș, am vizitat colinele pietroase situate pe malul răsăritean al fluviului și care au fost din totdeauna considerate ca fiind ruinele cetății Ninive. Am cutreierat astfel deșertul și am explorat impunătoarea colină Kalah Șergat, care se ridică pe malul Tigrului, la aproape cincizeci de mile depărtare de confluența lui cu Zab. In răstimpul acestei călătorii, am dormit în cătunul Hamum Aii, la marginea căruia se mai află vestigiile unui alt oraș antic. Din vîrful unei coline artificiale am deslușit o vastă cîmpie de care nu ne despărțea decît fluviul. Un șir de movile ridicate, dintre care una, de formă piramidală, le domina pe celelalte, tiveau această cîmpie în partea dinspre răsărit. Ceva mai departe de colină, abia se ghicea firul rîului Zab. Poziția ei însă permitea să fie lesne identificată. Aceasta este piramida pe care o descrie Xenofon, în vecinătatea căreia cei Zece Mii își instalară tabăra../'

Ruinele erau aceleași pe care le văzuse generalul grec cu douăzeci și două de secole mai devreme, tot ruine și pe atunci, resturi ale unui mare oraș. Deși Xenofon schimonosise numele cetății, pe care îl auzise rostit de o populație străină, numind locul acela Larissa, totuși tradiția despre originea acestui oraș s-a păstrat, întemeierea lui fiind atribuită lui Nimrud, nume pe care îl mai poartă și astăzi ruinele primelor așezări omenești de acolo.

Layard n-a avut posibilitatea să exploreze de îndată aceste movile bizare, cu un trecut plin de mistere, dar ele îl fascinau, se plimba în preajma lor întocmai ca avarul care dă tîrcoale unei casete încuiate.

în jurnalul său de călătorie revine mereu asupra lor : „O imensă masă informă, năpădită de ierburi, netrădînd nici urmă de mînă omenească. Ici colo vîntul și ploile au săpat brazde verticale în pereți." O pagină mai departe : „Călătorul care o privește nu poate defini forma acestei grămezi în dezordine." Compară peisajele și ruinele pe care le văzuse în Siria cu imaginile de aici: „în locul capitelurilor și frizelor bogat ornamentate, acoperite pe jumătate cu plante luxuriante, aici se ridică pe cîmpia arsă de soare grămezi întunecate și informe de pămînt, asemenea unor coline."

In cele din urmă, cu toate că era obligat să plece curînd, n-a mai putut

rezista curiozității. „O legendă circula printre arabi, după care niște figuri stranii, de piatră neagră, ar fi zăcut încă sub ruine. Degeaba am săpat mare parte din zid, dînd laoparte bucăți de pămînt și de cărămizi care acopereau o suprafață întinsă pe malul drept al Tigrului, căutările noastre au fost însă zadarnice." Și încheie : „Aceste imense mormane de pămînt asirian au făcut asupra mea o impresie mai puternică și m-au îndemnat la meditație mai mult decît templul din Baalbek și amfiteatrele din Ionia."

191

O colină îl atrăgea mai mult decît celelalte. Din pricina dimensiunii ei, a întinderii, dar și a numelui locului pe care se ridicau ruinele, un nume pe care îl cunoștea, care i se părea că este legat direct de „leagănul seminției omenești" — cum scria el însuși — de Nimrud, despre care vorbește Biblia.

în capitolul X din Geneză aflăm următoarea genealogie : Cuș, fiul lui Ham, al cărui tată, Noe, împreună cu cei trei fii, nevestele acestora și toate animalele curate și necurate, scăpase de Potop și a zămislit din nou rasa omenească — l-a născut pe Nimrud.

> *„Acesta începu a fi puternic pe pămînt. El era vînător puternic înaintea lui Dumnezeu ; de aceea se zicea : Vânător puternic înaintea lui Dumnezeu ca Nimrud. Și începutul împărăției lui fu Babei și Erech și Akkad și Câine, în țara Șinear. Și ieși din acea țară în Asiria, și zidi Ninive și Rechobot-Ir și Calach ; și Resen între Ninive și Calach. Această Ninive este cetate foarte mare.“*

CU TOATE acestea, Layard a făcut, de nevoie, calea întoarsă. Cheltuise banii destinați acestei călătorii. Se duse la Constantinopol, unde îl cunoscu pe ministrul rezident englez, sir Stratford Canning. Zi după zi, îi vorbi despre misterioasele coline din vecinătatea Mosulului. între timp, descoperirile făcute de Paul Emile Botta, lîngă Khorsabad, făcuseră vîlvă. Descrierile înflăcărate, entuziasmul lui Layard nu rămaseră fără efect asupra ministrului. Și, într-o zi — trecuseră cinci ani de la prima călătorie a lui Layard, iar Botta se afla în culmea succesului — sir Stratford Canning dădu tînărului șaizeci de lire englezești. Șaizeci de lire I Era foarte puțin față de proiectul lui Layard, alături de care nu însemnau nimic succesele lui Botta ce avusese o funcție oficială la Mosul și se bucurase de ajutorul guvernului francez.

La 8 noiembrie 1845, Layard cobora cursul Tigrului pe o plută, ca să înceapă săpăturile pe colina de la Nimrud.

Dificultățile bănești nu erau singurele care îi puneau piedici. Avea să mai întîlnească încă multe altele. Cînd Layard debarcă, ținutul se găsea în plină revoltă I

REGIUNEA situată între cele două fluvii era sub dominație turcă. Un

nou guvernator fusese numit la Mosul. Se pare că este o trăsătură comună tuturor guvernatorilor (lucruri interesante despre ei ne povestesc vechii autori romani) să privească regiunea pe care o administrează doar din punctul de vedere al profitului, iar locuitorii ca pe niște vaci de muls, sau ca pe niște găini ciudate de la care așteaptă să facă ouă de aur. Noul guvernator aplica metode asiatice de stoarcere a birurilor. Descrierile ce ni s-au păstrat despre acest om par să fie extrase din cărțile cu basme, unde ar fi putut deține rolul personajului „rău". Pînă și fizicul îl ajuta : mic de statură, chior, gras ca

192 un oriental, nu avea decît o ureche. Pentru desăvîrșirea tipului perfect de canalie, obrazul îi era ciupit de vărsat. Avea un glas teribil, gesturi brutale, dar era veșnic neliniștit, ca și cînd s-ar fi așteptat la vreo capcană. Era un sadic inteligent, dotat cu un umor cumplit. Prima măsură pe care o luase cînd intrase în funcție a constat în perceperea unui „impozit pe dinți" asupra supușilor săi, dinaintea căruia pălesc toate „birurile pe sare" din Apus. Impozitul era destinat, pretindea el, să-l despăgubească pentru deteriorarea propriei sale danturi și pentru extracțiile la care era supus de cînd fusese obligat să mănînce hrana infectă din această țară.

Acest lucru însă nu fusese decît un preludiu agreabil în comparație cu ce avea să urmeze. Teroriza populația. Expedițiile lui de pedepsire erau niște adevărate razii. Storcea orașele de bani și jefuia satele.

Un popor oprimat prin tiranie dă adesea crezare zvonurilor publice. într-o bună zi, la Mosul se răspîndi zvonul că Allah avusese o bună inspirație și că pașa urma să fie scos din funcție. Cîteva ore mai tîrziu, află și guvernatorul. Urzi un plan, care pare inspirat dintr-o poveste italiană din Renaștere. (în Boccacio există o istorie asemănătoare, dar imaginată într-un cadru galant.)

Pe cînd își făcea plimbarea obișnuită, guvernatorul se prefăcu că se simte rău. Fu transportat în grabă la palat. Părea lipsit de vlagă. Istorisirile martorilor oculari făcură înconjurul orașului, trezind speranța mulțimii. A doua zi, porțile palatului rămaseră închise. Și, cînd începură să se audă bocetele monotone ale slujitorilor și eunucilor, poporul își strigă bucuria în voie : „Allah fie lăudat, pașa a murit I" O mulțime de oameni, cuprinși de delirul voioșiei, blestemînd tiranul, se adună în fața palatului. Deodată porțile se deschiseră. Pașa apăru. Mărunt, obez, respingător, cu o panglică ce-i acoperea orbita goală, cu obrazul răvășit, făcea cumplite strîmbături...

La un gest, soldații se năpustiră asupra mulțimii împietrite de groază. Pedeapsa fu barbară. Capetele cădeau cu nemiluita. Sadismul tiranului avea și un caracter mercantil. Ii jefui pe toți „rebelii" și pe toți cei ale căror averi le rîvnea, sub pretextul că ar fi „propagat zvonuri ce atentau la autoritate".

Abia atunci ținutul se răsculă, în sfîrșit. Triburile, care populau stepele din preajma Mosulului, se revoltară. Se revoltară în felul lor. Fiind incapabili să se organizeze, răspunseră prin jafuri la jafuri. Drumurile nu

mai erau sigure, călătoria oricărui străin era plină de riscuri. Tocmai atunci debarcă și Layard cu intenția de a explora colina lui Nimrud.

DESTUL de curînd, Layard află care era situația. La cîteva ore după sosire, înțelese că trebuia să păstreze secretul asupra proiectelor lui. Cumpără deci o carabină de calibru mare și o lance scurtă și povestea cui voia să-l asculte că se ducea în vale ca să vîneze porci mistreți.

Cîteva zile mai tîrziu, închirie un cal și plecă spre Nimrud. Drumul ducea drept în cel mai apropiat sat de tîlhari beduini 1

Atunci se petrecu un lucru de necrezut: chiar în aceeași seară cuceri inima lui Awad, șeful tribului care își instalase corturile lingă colina Nimrud. Ceva mai mult, începînd în dimineața următoare, avu la dispoziție, pe o simbrie de nimic, șase indigeni gata să-l ajute să exploreze „burta muntelui*'. In seara aceleiași zile, intrînd în cortul său, tînărul de 28 de ani se zvîrcoli fără să închidă ochii toată noaptea. Mîine urma să vadă dacă norocul nu-1 părăsise. Mîine ? Poate peste cîteva luni... Botta n-a lucrat doar un an întreg degeaba ? De fapt, douăzeci și patru de ore mai tîrziu Layard va descoperi zidurile a două palate asiriene.

A doua zi, în zori, era pe colină. Urcînd, descoperi cărămizi acoperite cu inscripții, în formă de peceți, însemnate — pare-se — la un colț. Awad, șeful beduinilor, îi atrase atenția noului său prieten asupra unei plăci de alabastru care ieșea din pămînt. Această descoperire determină pe dată locul primelor săpături.

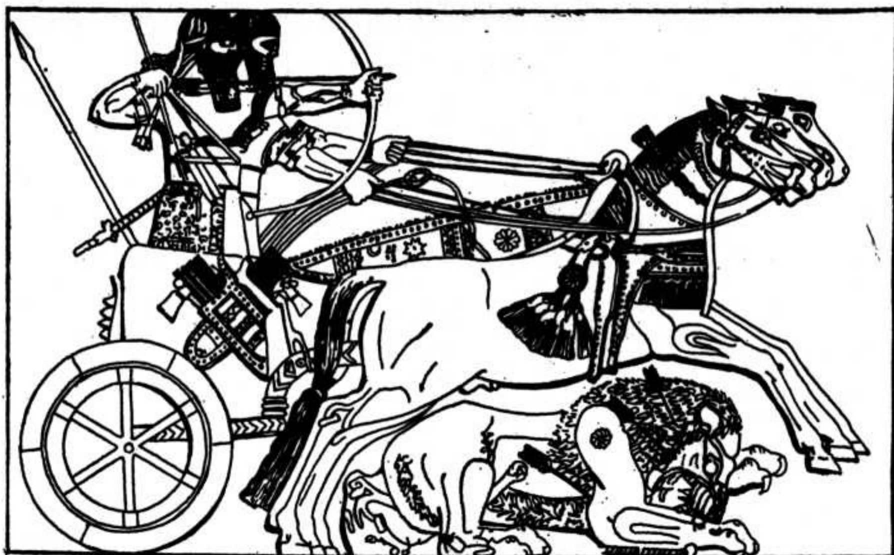
Șapte oameni începură să sape o tranșee în coasta colinei. După cîteva ceasuri, găsiră mai multe plăci de piatră, așezate vertical, alcătuind o decorație somptuoasă ce nu putea aparține decît unui palat.

Layard împărți echipa în două. Temîndu-se ca nu cumva să-i scape vreo descoperire importantă și, pe de altă parte, sperînd să scoată la lumină ziduri intacte (cele pe care le descoperise purtau urme de foc), trimise trei oameni să sape în altă parte. Siguranța intuiției sale se asemăna cu a unui fîn- tînar. Intr-adevăr, descoperi curînd un zid acoperit cu basoreliefuri, separate între ele printr-o friză cu inscripții. Atinsese unghiul unui al doilea palat.

Ca să ne putem da seama ce reprezentau aceste lucruri pe care Layard le scosese din pămînt în cursul lunii noiembrie, să-l lăsăm pe el însuși, să descrie unul dintre pereții împodobiți cu basoreliefuri : „O scenă de luptă repre- zentînd două care trase de cai în galop. In fiecare car ședeau trei luptători. Conducătorul lor era evident un eunuc, deoarece nu avea barbă. El era îmbrăcat pe de-a întregul într-o armură cu solzi. Pe cap purta un coif cu vîrf și podoabe asemănătoare cu cele ale normanzilor. în mîna stingă ținea zdravăn arcul bine întins, în timp ce cu dreapta trăgea pînă după ureche coarda împreună cu o săgeată gata să țîșnească. Spada se

afla în teacă, minerul ei fiind împodobit cu două figuri de lei. In același car se mai aflau un vizitiu, care mîna caii cu hățurile și cu biciul, și un scutier, care îndepărta săgețile dușmane cu ajutorul unui scut rotund, ce putea fi de aur bătut. Am privit cu uimire eleganța și bogăția ornamentelor, desenul fidel și delicat al membrelor și al mușchilor — atît la oameni, cît și la animale — arta grupării figurilor și cea a compoziției în general."

Basoreliefuri de acest fel există astăzi în orice muzeu din Europa și din America. De cele mai multe ori, vizitatorul aruncă o privire distrată asupra lor, ca să plece apoi mai departe. Reliefurile însă merită să fie examinate îndeaproape. Ele dovedesc un puternic realism al conținutului (despre realismul stilului nu se poate vorbi decât de la o anumită epocă), încât este de ajuns să privim cu atenție cîteva zeci de asemenea reliefuri ca să înțelegem în profun-

Prinți asirieni la vînătoare

zime viața fiecărui om, viața fiecărui rege din acele vremuri despre care Biblia ne istorisește lucruri atît de cumplite.

Astăzi, în epoca fotografiei, nenumărate reproduceri dau posibilitatea pînă și copiilor de școală să-și formeze o idee despre aceste opere. Atunci însă cînd Layard ședea în mijlocul arabilor săi, acoperit de praful deșertului, numai Botta avusese posibilitatea să trimită ceva asemănător la Paris. Descoperirile erau noi, cu totul noi și emoționante pentru cel care le scotea din pă- mînt și le ștergea de colbul veacurilor.

Intr-un mod aproape fulgerător Europa văzu cum se risipește întunecimea care plana deasupra Mesopotamiei: în 1843, la Bagdad, Rawlinson lucra la descifrarea inscripției de la Behistun ; în același an, Botta își începea săpăturile la Kuyundjik și la Khorsabad, și în 1845 Layard străpungea colina de la Nimrud.

Putem spune astăzi, fără exagerare, că știm mai multe lucruri despre istoria Asiriei și a Babiloniei, despre măreția și decăderea cetăților Babilon și Ninive, decît știa întreaga antichitate „clasică", decît știau toți istoricii greci și romani care au trăit cu două mii de ani înaintea noastră.

Arabii, martori ai încântării lui Layard în fața plăcilor acoperite cu zgîrie- turi, în fața figurilor și a cărămizilor crestate, îl considerau nebun. Dar, atita vreme cît plătea, erau gata să-l slujească și săpau cu sîrg. Nici unuia dintre pionierii arheologiei nu i-a fost dat vreodată să-și termine opera în liniște. întotdeauna cercetarea s-a însoțit cu aventura, știința cu primejdia, atacurile vi-

13* elene cu jertfa de sine. Nici în

cazul Iui Layard nu putea fi altfel: Layard era însă un om de talent.

Intr-o zi — dat fiind că lucrările înaintau văzînd cu ochii, orice speranțe, cît de mari, erau deci îngăduite și cea mai mică oprire însemna pentru Layard o pierdere de timp — Awad, călăuza și prietenul savantului, îl luă deoparte. Clipind din ochi cu subînțeles, răsucind înadins pe toate fețele o figurină care purta urme de aur, îi dădu a înțelege, vorbind pe ocolite și invocînd numele profetului la tot pasul, că știa prea bine ce căuta onorabilul străin. îi ură mult noroc și să găsească tot aurul ascuns în colină (fără să lase nici o urmă de îndoială despre ceea ce urmărea în interesul său propriu), dar îl sfătui să lucreze extrem de prudent 1 acești muncitori nătărăi aveau limba prea lungă. Trebuia să evite ca nu cumva succesul lui Layard să ajungă la urechile pașei din Mosul. Și, ca să arate dimensiunile urechilor pașei, întinse larg brațele.

Un despot însă nu are numai o singură pereche de urechi mari, ci mii de urechi. Simțurile sale sînt mai ascuțite decît cele ale tuturor supușilor săi lu- ați laolaltă. Fiindcă el este un fel de zeu al lor, căruia sînt bucuroși să-i aducă servicii. Nu trecu multă vreme și pașa începu să se ocupe de Layard. Apăru mai întâi un căpitan, însoțit de câțiva ostași. Priviră de formă tranșeele săpate de Layard, sculpturile dezgropate și se arătară la curent cu urmele de aur găsite în anumite locuri. Ceremonios, căpitanul îi prezentă o hîrtie prin care i se interzicea continuarea săpăturilor.

Se poate imagina efectul pe care această interdicție îl avu asupra lui Layard, care, în fața amplorii primului său succes, se irita de orice pierdere de vreme. Sări în șa, plecă în galop spre Mosul și ceru pe loc o audiență la pașă. Pe care o obținu. învăță să cunoască duplicitatea orientală. Pașa ridică mîinile într-un gest de implorare. Firește va face totul, absolut totul pentru a veni în ajutorul Iui Layard, în ajutorul englezului pe care îl admira, a cărui patrie o respecta mai presus de orice și-i implora prietenia, azi, mîine, toată viața, pînă cînd Allah îl va chema lingă el. Trebuia oare neapărat să continue săpăturile ? Lucrul era imposibil. Pe acel loc se afla un vechi cimitir musulman. Străinul era rugat să privească în jur, va vedea pietre funerare. în ochii oricărui adevărat credincios, Layard comitea un sacrilegiu. Și adevărații credincioși se vor ridica împotriva lui, chiar și împotriva pașei, care, în acest caz, nu va putea întinde o mînă protectoare asupra prietenului său I

Vizita era umilitoare. în plus, nu dăduse nici un rezultat. Seara, stînd în fața colibei sale, Layard se gîndea cu tristețe că toată munca lui era periclitată. După vizita făcută pașei, pornise imediat să verifice dacă despotul avea dreptate să pretindă că dealul adăpostea un cimitir musulman. Era adevărat! Cînd găsi prima piatră într-un loc îndepărtat, se întoarse din cale, abătut. Se culcă întrebîndu-se ce putea face. Dar, în loc să-și pună astfel de întrebări, ar fi trebuit să privească îndeaproape pietrele funerare încă în ajunul audienței și, în acea noapte, n-ar fi trebuit să se culce, fiindcă se lipsea de un spectacol care i-ar fi dat excelente argumente pentru întrevederea la pașă. într-ade- văr ar fi putut vedea un șir de siluete, care se îndreptau pe furiș și pe căi

 ocolite, spre colina de la Nimrud, fără să poată însă înăbuși cîte un suspin sau zgomotul unei pietre care cădea, rostogolindu-se. Siluetele soseau două cîte două și plecau tot așa. Treaba a durat pînă în zori. Erau oare niște hoți, ca în Egipt ? Chiar dacă ar fi fost așa, ce ar fi putut fura, deoarece nu existau acolo decît sculpturi masive ?

Layard avea fără îndoială un farmec extraordinar și era un mare maestru în arta de a se purta cu oamenii. A doua zi, cînd se duse la fața locului, îl în- tîlni pe căpitanul care îi înmînase ordinul de interzicere a săpăturilor. Intră în vorbă cu el și, nu se poate spune altfel, îi cîștigă inima. Căpitanul căpătă încredere în Layard. Ii dezvălui acestuia, sub jurămînt că va păstra secretul, că el și oamenii lui munciseră din greu timp de două nopți, din ordinul pa- șei, ca să transporte pe colină niște pietre de mormînt din satele învecinate.

„Am prădat astfel adevărate morminte de credincioși adevărați, ca să fa- bricăm morminte false — pe care tu n-ai voie să le profanezi — pe porțiunea dintre Zab și Selamijah. Sîntem frînți de oboseală, și noi și caii, tot cărînd blestematele astea de pietre."

înainte ca Layard să se poată folosi de această știre uluitoare — pe care, cu ceva mai multă atenție, ar fi putut-o afla de mai înainte — lucrurile luară o întorsătură cu totul neașteptată. Puțină vreme după această convorbire interesantă, Layard îl vizită pe pașă în închisoare. Soarta cea bună făcuse ca pașa să fie scos din funcție și să dea socoteală de faptele sale. 11 găsi într-o celulă în care pătrundea ploaia. „Ce creaturi infame 1 gemu pașa. Pînă mai ieri cîinii ăștia îmi sărutau picioarele. Astăzi îmi aruncă totul în cap 1“ Și, ridicând ochii în tavan : „Pînă și ploaia îmi cade în cap !“

Căderea tiranului îi îngădui lui Layard să-și continue nestingherit lucră- rile. Intr-o dimineață, lucrătorii care săpau în unghiul nord-est al colinei veniră la el în goană, pradă unei mari agitații. Aruncau tîmăcoapele în aer, țipau și dansau. Excitația lor era un ciudat amestec de bucurie și de spaimă. „Grăbește-te, o, Bei 1“ strigau ei. Dumnezeu este mare și Mahomed e profetul lui I L-am găsit pe Nimrud, Nimrud însuși! L-am văzut cu ochii noștri!‘‘ Speranța îi grăbi pașii. Nu crezu nici o clipă ce spuneau indigenii, și anume că din săpătură ar fi ieșit chiar chipul lui Nimrud. Se gîndea însă la succesul lui Botta. Nu cumva apăruse o statuie de animal cu chip de om, asemănătoare cu cele descoperite de Botta ?

Layard îi urmă fără să mai stea pe gînduri. Ajuns la fața locului văzu un fragment dintr-o statuie colosală. Reprezenta capul gigantic, de alabastru, al unui leu înaripat... „Admirabil conservat. Avea o expresie calmă și maiestuoasă, chipul era sculptat cu o finețe și cu o libertate artistică pe care nu te așteptai să le afli într-o operă atît de veche."

Astăzi știm că este prima statuie mare a uneia dintre divinitățile astrale care, la asirieni, simbolizau cele patru puncte cardinale : Marduk, taurul înaripat, Nebo, cu chip de om, Nergal, leul înaripat, și Ninurta, vulturul.

Layard era profund impresionat. Mai tîrziu va scrie : „Ferite de privirile oamenilor timp de douăzeci și cinci de veacuri, iată că acum apăreau din

nou

197 în vechea lor măreție. Cît de mult se schimbase însă decorul din preajma lor ! Luxul și civilizația unui popor puternic au fost înlocuite de mizeria și ignoranța cîtorva triburi pe jumătate barbare. Splendoarea templelor, bogăția marilor orașe au fost preschimbate în ruine și movile informe. Deasupra sălii vaste care le adăpostea, plugul și-a săpat brazdele și griul și-a mlădiat spicele. Și Egiptul are monumente admirabile, dar acolo oamenii le-au putut admira timp de secole întregi, rămînînd veșnic o dovadă a puterii și gloriei trecute. Cele pe care le priveam abia apăruseră în sfîrșit ca să confirme vorbele profetului:

lată, Asiria era ca cedrul Libanului,
cel cu crengi frumoase, Cu pilcuri adumbritoare și înalte;
Pînă la vîrful său era tufos...[1]

Și, mai departe, aflăm sfârșitul teribilei profeții :

Și el va tinde mina lui către miazănoapte,
Și va pierde pe asirieni,
Și va preface Ninive într-o pustietate, Seacă ca un deșert.
Și se vor odihni în mijlocul ei turme De animale de tot felul;
Chiar și pelicanul și ariciul vor locui pe capetele stîlpilor săi:
In ferestre va răsuna urletul lor, Pe praguri vor fi ruini;
Căci tablele de cedru vor fi dezgolite.
Au aceasta este cetatea cea voioasă,
Care se ținea singură, Care-și zicea în inima ei: «Eu sunt, și afară de mine nici una!» Cum s-a prefăcut în pustiu, In culcuș fiarelor I
Oricine trece pe lîngă ea flueră, Și scutură mînile. [2]

Profeția se împlinise cu secole în urmă. Și iată că Layard scotea la lumină vestigiile acestui trecut.

Știrea descoperirii, care îi înspăimîntase mai mult sau mai puțin pe toți indigenii, se răspîndi cu repeziciune. Din îndepărtări sau din preajmă, beduinii dădeau năvală, un șeic veni cu jumătate din tribul lui, toți arabii își descărnară flintele în aer. A fost o splendidă paradă de cavalerie în onoarea unei

*** Ezechiel, XXXI, 3. — *N.T.***
[1] Sofonie, II, 13—15. — *N.T.*

198

lumi îngropate de veacuri. Se opreau călare la marginea gropii, aruncau o privire capului colosal, albit de scurgerea apelor care îl rodeau de milenii, ridicau brațele spre cer și aduceau laude lui Dumnezeu.

De-abia după lungi discuții, șeicul s-a lăsat convins să coboare în groapă ca să vadă cu ochii lui că nu era vorba de nici o fantomă, de nici un duh

rău și de nici un zeu care ar putea ieși de acolo. Coborînd în cele din urmă, strigă de jos : „Acesta nu e lucru făcut de mîna omului, ci de acei uriași despre care profetul — pacea fie cu el! — spune că erau mai mari decît cei mai înalți curmali. Aceștia sînt idolii pe care Noe — pacea fie cu el! — i-a blestemat înainte de potop. “

In ciuda sărbătorii generale, unul dintre arabi, care zărise primul capul enorm, fugise cuprins de spaimă, aruncînd uneltele, și alergase într-un suflet pînă la Mosul, răspîndind în piață știrea senzațională că marele Nimrud ieșise din mormînt.

Cadiul interveni. Interogă fugarul. Ce se găsise acolo ? Oasele, scheletul lui Nimrud ? Sau doar un simplu portret, făcut de mîna omului ? Se sfătui cu muftiul. Acesta preferă să privească lucrurile din punct de vedere teologic și încercă să stabilească dacă Nimrud trebuia considerat ca un om pios, sau ca un cîine necredincios.

Guvernatorul, care luase locul despotului, rosti o judecată demnă de Solomon. îi recomandă lui Layard să se poarte față de „resturi" cu cel mai mare respect și să întrerupă provizoriu săpăturile.

Nu era pentru prima dată cînd Layard se izbea de interzicerea lucrărilor lui. Ceru o audiență și izbuti să-l convingă pe pașă că săpăturile lui nu puteau răni cu nimic sentimentele bunilor musulmani. In sfîrșit, un firman al sultanului din Constantinopol veni să-l elibereze definitv de ingerințele autorităților locale și de scrupulele religioase ale arabilor.

Statuile ieșeau din pămînt unele după altele. S-au descoperit nu mai puțin decît treisprezece perechi de tauri și de lei înaripați. Astăzi noi știm că palatul scos la lumină de Layard, în partea de nord-vest a colinei de la Nimrud, și a cărui descoperire l-a făcut mai celebru decît fusese Botta, era cel al lui Assumasirpal al II-lea (884—859 î.e.n., după Weidner), care a strămutat reședința regală de la Assur la Kalku. Ca și predecesorii și urmașii săi, a trăit în spiritul lui Nimrud, care, după Biblie, „era vînător puternic înaintea lui Dumnezeu". în acest palat, Layard găsi basoreliefuri cu scene de vînătoare, figuri de animale, opere realiste care inspirară generații întregi de artiști europeni. Vânătoarea era ocupația de toate zilele a nobililor asirieni. Toate frescele, toate picturile, toate inscripțiile dovedesc acest lucru. Ei aveau parcuri de animale, „paradisuri", înaintașe ale grădinilor noastre zoologice, și întrețineau în rezervații lei și gazele. Organizau vînători cu hăitași și cu plasa, sport care nu se mai practică în zilele noastre.

Cea mai mare grijă a lui Layard era să găsească modalitatea de a trimite la Londra o pereche de coloși înaripați. In acel an, recolta fusese slabă. Se

 putea aștepta ca unele hoarde de tîlhari să dea tîrcoale capitalei. Cu toate că Layard avea mulți prieteni, i se păru mai cuminte să grăbească transportul.

Astfel, într-o zi, pe podul dărăpănat din Mosul, o mulțime de arabi și de

caldeeni tîrau și împingeau un car greu, uriaș, pe care o pereche de bivoli puternici abia îl puteau trage. Layard pusese să fie construit în grabă acest monstru, la Mosul. Pentru primul transport alesese un taur și un leu, două dintre exemplarele cele mai bine păstrate și în același timp cele mai mici, pentru că lucrul părea destul de riscant, cu mijloacele reduse de care dispunea.

Pentru a desprinde un taur din mormanul de resturi în care era afundat, a fost nevoie să se sape, pornind de la locul unde se afla pînă la poalele colinei, o galerie lungă de treizeci de metri, lată de cinci metri și adîncă de șapte metri. In timp ce pe Layard îl chinuia nerăbdarea, arabii considerau lucrul ca o sărbătoare populară. Contrar felahilor, care își urmaseră regii defuncți cu manifestări și cînturi de doliu atunci cînd Brugsch i-a condus pe Nil pînă la Cairo, beduinii nu vedeau în aceasta decît un pretext pentru a scoate țipete de bucurie. în mijlocul entuziasmului general, colosul a fost ridicat și rostogolit pe trunchiuri de copaci.

După acest prim succes, cînd Layard, călare, luă drumul de întoarcere, șeicul Abd er-Rahman se oferi să-l însoțească. Layard a notat cuvintele pe care i le-a spus, pline de admirație naivă, o parte din ele figurînd la începutul acestui capitol. Astfel îi vorbi șeicul: „O, minune a minunilor I Desigur, nu există decît un singur Dumnezeu și Mahomed este profetul lui 1 în numele Atotputernicului, o, bei, spune-mi ce vrei să faci cu pietrele acestea ? Să dai atîtea pungi cu aur pentru astfel de lucruri I Este oare cu putință, așa cum spui, ca poporul tău să învețe înțelepciunea de la ele, sau așa cum pretinde venerabilul cadiu, că ele vor fi așezate în palatul reginei care se închină idolilor împreună cu toți necredincioșii ? Căci, dacă este vorba de înțelepciune, aceste figuri nu vă vor învăța să faceți cuțite mai bune, foarfece și alte ustensile, pentru că englezii își manifestă înțelepciunea în confecționarea acestor obiecte. însă Dumnezeu este mare 1 Iată, niște pietre care stau îngropate în acest loc de pe vremea cuviosului Noe, odihnească-se în pace I Sau poate că erau în pămînt încă înainte de Potop I

Trăiesc în această țară de ani de zile. Tatăl meu și tatăl tatălui meu și-au înfipt aici corturile înaintea mea... De douăsprezece veacuri, credincioșii ade- vărați — lăudat fie Domnul, doar ei singuri cunosc adevărata înțelepciune — au locuit în această țară și nici unul dintre ei n-a auzit vorbindu-se de vreun palat subpămîntean, nici ei, nici cei care au trăit înaintea lor. Și iată că, dintr-o țară în care nu ajungi decît după o călătorie de mai multe zile sosește un străin, merge drept la țintă, ia un băț și trage ici o linie, dincolo alta. Aici, spune el, se află palatul, și aici, zice el, se află portalul — și ne arată un loc peste care cu toții am pășit de cînd sîntem, fără nici o bănuială.

Minune a minunilor I

Asemenea lucruri le-ai învățat din cărți, prin magie sau de la profeții tăi ?

Vorbește, o, bei I Dezvăluie-mi secretul înțelepciunii!“

20r

NOAPTEA se lăsă peste colina de la Nimrud. Se mai auzeau încă gălăgia și strigătele, sărbătoarea continua în sunete de țimbal, în cîntece și dansuri. Alb și nemișcat, imensul taur înaripat contempla o lume nouă.

TRANSPORTAREA pînă la fluviu a avut loc a doua zi. Bivolii care trebuiau să tragă această povară imensă nu puteau face față sarcinii. Layard ceru ajutoare. Șeicul îi procură oameni și funii. Layard și șeicul mergeau călare în fruntea cortegiului. Veneau apoi cîntăreții din flaut și tobe, care dansau și făceau mare larmă.

„Urma apoi carul, tras de trei sute de oameni strigînd cît îi ținea gura, stimulați de supraveghetori și de jandarmi. Femeile care susțineau ardoarea arabilor prin țipetele lor stridente, încheiau cortegiul. Călăreții lui Abd er-Rahman învăluiau, aripile grupului, galopau înainte și înapoi și schițau simulacre de luptă. “

Dar toate obstacolele nu fuseseră încă depășite. Carul se împotmoli de două ori. Layard urmărea, neliniștit, îmbarcarea pe plută. Basoreliefurile mult mai ușoare pe care le trimisese în patrie îi dăduseră mai puțină bătaie de cap. De la Mosul merseseră |Ja Bagdad, apoi la Bassora, în Coiful Persic, unde îmbarcarea lor pe corăbii, efectuată cu ajutorul tuturor mijloacelor tehnice, reprezentase partea cea mai ușoară. Dată fiind greutatea colosală a animalelor înaripate, Layard a vrut să evite transbordarea Ia Bagdad, care urma să se facă în afara controlului său.

Marinarii din Mosul, care în viața lor nu călătoriseră pînă la Bassora, refuzară categoric să se supună acestei exigențe. Numai datorită unei întîmplări fericite — întîlnirea cu un marinar din Bagdad, amenințat să fie închis pentru datorii — Layard a putut duce la bun sfîrșit proiectul său, dînd și o mare sumă de bani, și a evitat accidentul întîmplat lui Botta cînd își pierduse statuile în Tigru.

Astfel, zeii giganți și monștrii înaripați plecară în călătorie, după un popas de optsprezece veacuri. Ei străbătură, pe o plută, o mie de kilometri în josul Tigrului. Parcurseră încă douăzeci de mii de kilometri, traversară două oceane, înconjurară Africa (Canalul Suez a fost străpuns abia în 1859) și ajunseră în sfîrșit la Londra, unde British Museum le oferi un nou adăpost.

ÎNAINTE de a încheia provizoriu săpăturile, Layard se pare că a făcut o ultimă inspecție a locurilor, înarmat cu un carnet de note. Iată descrierea finală din cartea sa, care deveni în curînd celebră, *Niniveh and its remains:*

„Ne urcăm pe colina artificială, nici o piatră nu apare Ia suprafața solului; nu vedem înaintea noastră decît o platformă netedă, acoperită pe alocuri de lanuri dese de orz. Cît vezi cu ochii pămîntul este galben și uscat, lipsit de vegetație, doar din loc în loc cîte o tufă de vetrice. Ici-colo

se zăresc mici mușuroaie negre, din centrul cărora se ridică o subțiratică coloană de fum.

Sînt corturile arabilor. In jurul lor se învîrt cîteva femei bătrîne cu înfățișare mizeră. Poate că pe culmea dealului se va urca vreo fată tînără, cu mers liniștit și portul grațios, purtînd un urcior de apă pe umăr sau o legătură de surcele pe creștet.

Pe coamele colinei, șiruri întregi de personaje sălbatice, cu păr hirsut și trupul acoperit doar de o cămașă ușoară, largă și scurtă, parcă ies din adîncuri, unii țopăind ca niște paiațe, alergînd cu toții încoace și încolo ca nebunii. Fiecare poartă cu el un coș și, de îndată ce ajunge la movila de resturi, golește coșul într-un nor de praf. Apoi pleacă în pas alergător, țipînd și dansînd necontenit, și ridicînd coșul deasupra capului. Apoi dispare din nou în adîncuri, tot atît de repede cum a apărut. Sînt muncitorii care curăță ruinele.

Să coborîm acum în galeria principală, pe o scară săpată grosolan în pămînt. La vreo douăzeci de picioare * adîncime ne aflăm deodată între doi lei înaripați, cu cap de om, care formează un portal. In labirintul subpămîntean domnește agitația și dezordinea. Arabii aleargă în toate direcțiile ; unii dintre ei poartă coșuri pline cu pămînt, alții aduc urcioare cu apă tovarășilor lor. In veșmintele lor vărgate, caldeenii, avînd pe cap stranii bonete conice, lovesc cu tîrnăcopul pe pămîntul tare și, la fiece lovitură, se ridică un nor des de praf fin. Dinspre o colină îndepărtată ajung din cînd în cînd sunetele sălbatice ale melodiilor kurde și, de îndată ce lucrătorii arabi le aud, încep cu toții să scoată strigătul lor de război, apoi se apucă din nou de treabă, cu forțe sporite.

Trecem printre lei și ajungem la ruinele sălii mari. De o parte și de alta se ridică gigantice statui înaripate, purtînd în mîini simboluri misterioase. La stînga, un alt portal, flancat de asemenea de lei înaripați. Unul dintre ei a căzut de-a curmezișul intrării și abia dacă aflăm loc să ne strecurăm pe dedesubt. De cealaltă parte a portalului se înalță o figură înaripată și două plăci împodobite cu basoreliefuri; sînt însă într-atît de vătămate, încît cu greu se poate ghici subiectul reprezentat.

Mai departe nu se mai află nici urmă de ziduri, deși săpătura șanțului a fost împinsă mult înainte. Cealaltă parte a sălii a dispărut și ea ; nu vedem decît un zid mare de pămînt. Privind mai de aproape aflăm resturi de zidărie, făcută odinioară cu cărămizi de lut nears, care, de lungă vreme, au luat aceeași culoare ca și pămîntul dimprejurul lor.

Plăcile de alabastru, care zăceau la pămînt, au fost ridicate. Pătrundem în- tr-un labirint de basoreliefuri mici, reprezentînd care, călăreți, bătălii și asedii. Poate că lucrătorii ridică pentru prima dată această placă și ne întrebăm cu curiozitate ce obicei necunoscut, care ceremonie religioasă ne va dezvălui această sculptură.

După ce facem cîteva sute de pași, printre resturile împrăștiate ale unei vechi culturi, ajungem în fața unei porți străjuite de doi uriași tauri

înaripați, sculptați în piatră galbenă de calcar. Unul este încă întreg, dar celălalt, prăbu-

* **Picior : unitate anglo-saxonă de măsurare a lungimilor, echivalînd cu 304,7 mm. în cazul de față, aproximativ 7 m. —** ***N. T.***

202 șindu-se, s-a sfărimat; capul mare, cu trăsături omenești, zace la picioarele noastre.

Mergem mai departe. Vedem altă figură înaripată, ținînd în mînă o floare de piatră pe care o întinde taurului înaripat. In apropiere găsim opt basoreliefuri frumoase. Printre ele este o scenă reprezentîndu-1 pe rege la vînătoare de lei și de tauri sălbatici, iar alta, asediul unei cetăți cu «berbecul» de luptă. Ajungem acum la capătul sălii și vedem un relief frumos, îngrijit lucrat, care înfățișează doi regi, însoțiți de figuri înaripate, stînd în fața emblemei celei mai mari zeități. Intre ei se află arborele sfînt. In fața acestei sculpturi se găsește platforma de piatră pe care, în timpurile vechi, se afla probabil tronul suveranului asirian. Aici își primea, poate, oaspeții sau prizonierii. In partea stingă există o a patra ieșire, încadrată de doi lei. Trecem prin ea și ajungem la marginea unei ripe adinei. Ruinele mărețe se ridică mult deasupra noastră, către nord. Figuri de prizonieri, care poartă obiecte aduse ca tribut — cercei, brățări și maimuțe — se văd pe zidurile din apropierea acestei rîpi și, foarte aproape de marginea ei, se înalță doi tauri uriași și două figuri înaripate, cu o înălțime de paisprezece picioare.

Pentru că ruinele sînt mărginite în această parte de rîpă, trebuie să ne întoarcem la taurii galbeni. După ce trecem de ei, intrăm într-un apartament înconjurat de figuri cu capete de vulturi. Intr-un capăt se află o ușă păzită de doi preoți — sau de două zeități — iar la mijloc un alt portal, alături de care stau doi tauri înaripați. în orice direcție ne-arn îndrepta, ne trezim în mijlocul unui labirint de încăperi și fără o bună cunoaștere a locului ne-am putea rătăci.

Cum, în general, resturile sînt adunate în mijlocul încăperilor, ansamblul săpăturilor apare ca o mulțime de galerii înguste, tivite pe o parte de plăci de alabastru, limitate în cealaltă parte de un zid înalt de pămînt, în care se poate vedea, ici-colo, ieșind pe jumătate din pămînt, cîte un vas spart sau cîte o cărămidă smălțuită în culori strălucitoare. Ne preumblăm în galerie timp de un ceas sau două, fără a ne putea sătura să contemplăm sculpturile stranii și nenumăratele inscripții care ne înconjură. Aici vedem regi, însoțiți de preoții și eunucii lor, dincolo șiruri nesfîrșite de figuri înaripate — purtînd fructe de pin și embleme religioase — adîncite în adorarea arborelui mistic.

Alte intrări, flancate tot de perechi de lei și de tauri, duc înspre alte încăperi. în fiecare dintre ele ne așteaptă alte pricini de curiozitate și de uimire. Obosiți, ieșim în sfîrșit din palatul acoperit, printr-o galerie opusă celei pe unde am intrat și ne aflăm din nou pe podișul sterp."

Foarte uluit, Layard adaugă : „In van căutăm din ochi urmele ruinelor

splendide pe care le-am văzut adineaori. Ne vine să credem că am visat sau că ni s-a povestit un basm oriental. Cei care, mai tîrziu, vor trece prin aceste locuri, cînd iarba va crește din nou pe deasupra ruinelor palatelor asiriene, mă vor bănui că am fost pradă unei viziuni. “

23

GEORGE SMITH CAUTĂ UN AC ÎN CARUL CU FÎN

COLINA de la Nimrud îi dezvăluise lui Layard comori de o nebănuită bogăție, alături de care păleau descoperirile lui Botta făcute la Khorsabad. Fără îndoială că, după asemenea succese, savantul va ști să se ferească de a-și risca reputația încercînd o experiență inutilă, care, după toate probabilitățile, era sortită eșecului.

Totuși, printre numeroasele terenuri de săpături, presărate cu cioburi de vase, Layard alese colina Kuyundjik, cea unde Botta săpase în van un an întreg la capătul căruia fu nevoit să abandoneze totul.

Această hotărîre, a cărei absurditate nu este decît aparentă, demonstrează că Layard era, mai degrabă decît un cercetător fericit, un om călăuzit de o stea bună. Ea arată că, din lucrările precedente, învățase să se folosească de cele mai mici indicii pe care le descoperea la suprafața solului. Se întâmplă și cu el ceea ce s-a întîmplat cu Schliemann, cînd acel milionar și fost negustor a descoperit Troia și cînd a înfipt lopata drept în Poarta Leilor din Micene ! Toată lumea crezuse că acest prim succes fusese datorat întîmplării și că nu era posibil să se repete.

In toamna anului 1849, Layard începu săpăturile la Kuyundjik, pe celălalt mal al Tigrului, în fața Mosulului, și descoperi unul dintre cele mai mari palate din Nmive.

El săpă în deal un puț vertical și găsi, la vreo șase metri adîncime, un strat de cărămizi. Pornind de la acest punct, trasă în toate direcțiile niște galerii orizontale. Găsi o sală, o poartă străjuită de tauri înaripați: după patru săptă- mîni, degajase nouă încăperi, ce reprezentau apartamentele

lui Sennașerib (704-—681 î.e.n.), unul dintre cei mai puternici și mai sîngeroși dintre suveranii imperiului asirian.

Rînd pe rînd apăreau inscripții, picturi, basoreliefuri, sculpturi, ziduri splendide de cărămidă smălțuită, mozaicuri, inscripții în alb pe fond de culoarea peruzelei, un tot straniu de culori reci și sumbre, printre care domina negrul, galbenul și albastrul închis. Basoreliefurile și sculpturile, pline de viață și de

204 expresie, depășeau cu mult, prin grija lor față de detaliu] realist, pe cele găsite în colina de la Nimrud.

De la Kuyundjik provine splendidul relief — probabil tot din timpul lui Assurbanipal — reprezentând o leoaică lovită de moarte. Rănită de o săgeată înfiptă în coloana vertebrală, cu partea din urmă a trupului paralizată, tîrînd-o moale pe pămînt, ea își întinde pieptul și își înalță capul încă o dată, într-un ultim urlet puternic. Acest relief, de o mare vigoare artistică, dovedind o magistrală putere de pătrundere, poate sta alături de cele mai bune opere din istoria artei europene, trecute și prezente.

Ninive, cetatea de groază — dar și oraș grandios și magnific, pe care Biblia îl laudă, oraș rînd pe rînd îndurerat și blestemat — nu mai era cunoscută acum doar din cuvintele profeților. Iată că, sub hîrlețul lui Layard, cetatea ieșea încetul cu încetul din pămînt.

Nin, marea zeiță mesopotamiană, a dăruit numele său orașului ale cărui origini se pierd în vremurile străvechi. Hammurabi, legislatorul, vorbește încă în 1930 î.e.n. despre templul zeiței Iștar, în jurul căruia se întindea orașul. Dar era încă un oraș provincial, în timp ce Assur și Kalku erau reședințe regale.

Refuzînd să stea în Assur, unde domnise tatăl său, Sennașerib făcu din Ninive capitala unui imperiu care cuprindea întreaga Babilonie, pînă în Siria și Palestina, și se întindea la răsărit pînă la munții locuiți de popoare sălbatice și neînfrînte.

Sub domnia lui Assurbanipal, Ninive cunoscu o perioadă de splendoare ; este orașul „unde neguțătorii sînt mai numeroși decît stelele de pe cer“, este un centru politic și economic, este și un focar al științelor și artelor : într-un cuvînt, Roma din timpul cezarilor. Dar, chiar sub domnia fiului său, Sin-șar- ișkun, care ocupă tronul timp de șapte ani, Cyaxare, regele mezilor, în fruntea unei armate la care se alăturară trupe persane și babiloneene, asedie orașul, îl cuceri, rase zidurile și palatele, lăsînd în urma lui doar un morman de ruine.

Aceasta se petrecea în anul 612 î.e.n. ; ceea ce înseamnă că Ninive nu fusese reședință regală decît nouăzeci de ani. Ce s-a întâmplat deci în acești nouăzeci de ani pentru ca faima orașului să se perpetueze timp de douăzeci și cinci de veacuri, pentru ca el să rămînă simbolul măreției și în același timp al puterii celei mai de temut, pentru ca numele său să fie sinonim cu civilizația rafinată, cu gloria și ruina, cu crima, cu sacrilegiul și dreapta pedeapsă ?

Astăzi cunoaștem răspunsul la toate aceste întrebări. Datorită săpăturilor și interpretării cuneiformelor cunoaștem îndeajuns viața celor doi regi, Sennașerib și Assurbanipal, ca să putem afirma următoarele :

Ninive s-a impus în memoria oamenilor prin jaf, tiranie, împilarea celor slabi, războaie și atrocități de tot felul, printr-o serie de regi sîngeroși, care nu se mențineau la putere decît prin teroare, dintre care prea puțini s-au stins de moarte naturală și al căror despotism se întețea din zi în zi.

Sennașerib a fost primul „Cezar" pe jumătate nebun care a domnit peste o mare capitală antică, așa cum, mult mai tîrziu, Nero a fost primul care a dom-

205 nit asupra Romei. Ninive este Roma asiriană, oraș colosal, unic, oraș cu palate grandioase, cu piețe imense, cu străzi largi; oraș al minunilor și al marilor realizări tehnice ; oraș guvernat de o clasă restrînsă, căreia prea puțin îi păsa dacă dobîndea puterea prin rasă, obîrșie, titluri de noblețe, bogăție, violență, sau printr-o rafinată combinație a toate acestea ; oraș locuit de o masă anonimă și ștearsă de paria, condamnați la veșnică trudă, sclavi în ciuda lozincilor abile care le dăruia iluzia libertății.

Iată ce era Ninive.

Din depărtări se zăreau zidurile strălucitoare ce se oglindeau în apele Tigrului. Era înconjurată de un zid protector și de un altul cu metereze, care, pare-se, „arunca luciri ce-i îngrozea pe dușmani“. Zidul se ridica pe o fundație de blocuri de piatră. Avea o grosime de patruzeci de cărămizi și o înălțime de o sută (adică, respectiv, zece metri și douăzeci și patru de metri). Cincisprezece porți îl străpungeau pe toată lungimea lui. De jur împrejurul zidului se afla șanțul cetății, lat de 42 de metri, iar la „Poarta Grădinii" exista un pod de piatră, construit în boltă, însemnînd la acea vreme o minune a tehnicii.

In cartierul apusean se ridica palatul, somptuoasa locuință a lui Sennașerib „cel fără seamăn". El poruncise să se dărîme vechile clădiri care-i stînjeneau planurile, ca și Augustus atunci cînd transformă Roma de cărămidă într-o Romă de marmură, ca și Hitler cînd își trasă „axele" de-a curmezișul capitalei sale.

Sennașerib, în furia lui constructivă, nu se dădea îndărăt de la nici o nebunie.

în jurul zeului Assur, în cetatea Assur, s-au săpat în stîncă, pe o suprafață de 16 000 metri pătrați, niște găuri unite între ele prin canale subterane, apoi s-a acoperit această lucrare cu pămînt. Suveranul dorea să aibă o grădină I

Sennașerib își inaugură domnia corectîndu-și arborele genealogic. II renegă pe tatăl său, Sargon, și pretinse că se trage din regii dinaintea Potopului, din semizei, ca Atabba și Ghilgameș. Această tendință are de asemenea paralele istorice, de loc întîmplătoare : împărații romani se sfințeau ei singuri zei și ordonau să li se ridice statui în toate provinciile.

Iar primii dictatori europeni din epoca noastră pretindeau și ei că sînt zei atunci cînd se socoteau infailibili, lucru confirmat, într-un mod foarte transparent, pe străzile orașelor lor de poporul care, e drept, murmurase Ia început, dar în cele din urmă se arăta gata să-i slujească.

„Sennașerib era, în toate privințele, o natură excepțională, un om extrem de înzestrat, pasionat pentru sporturi, arte și științe și, mai ales, pentru tehnică. Toate aceste calități erau însă întunecate de caracterul său încăpățînat și aprig, care, fără să ia în seamă posibilitățile de a duce la bun sfîrșit un proiect, mergea drept la țintă. Iată de ce a fost de-a dreptul opusul unui mare om de stat." (Meissner).

Domnia lui a însemnat război. Năvăli asupra Babilonului, luptă împotriva arameenilor și kasiților, în 701 împotriva orașelor Tir, Sidon, Ascalon și Ekron, și împotriva lui Hezechia, regele din Iuda, al cărui sfătuitor era profetul Isaia.

Se lăuda că cucerise în ludeea patruzeci și șase de cetăți întărite și puzderie de sate. In fața Ierusalimului însă, suferi o grea înfrângere. Isaia profeți :

Nu va intra în cetatea aceasta,
Nici va săgeta în ea săgeata,
Nici va sta înaintea ei cu scutul,
Nici va ridica val asupra ei...

Atunci a ieșit îngerul Domnului și ucise în tabăra asirienilor o sută optzeci și cinci de mii; și cînd locuitorii s-au sculat dimineața, iată, toți zăceau corpuri moarte.[1]

Ciuma (astăzi însă știm că malaria tropicală) se abătuse asupra armatei sale.

Sennașerib conduse „preumblări militare" pînă în Armenia. Avu mai multe certuri cu Babilonul, care se revolta împotriva despotismului guvernatorului său. In fruntea unei flote, înaintă pînă la Golful Persic. Soldații săi „se năpustiră asupra țării ca un val de lăcuste". Nu contenește să-și povestească isprăvile de arme în termeni care izvorăsc din pură fantezie. Istorisirile sale seamănă cu discursurile dictatorilor moderni, ce nu se îndoiesc nici o clipă de încrederea pe care o inspiră poporului.

Poate fi o consolare pentru noi să aflăm că un arheolog modem a găsit în ruinele Babilonului o tăbliță de argilă pe care sta gravată această cugetare lapidară : „Privește în juru-ți, vei vedea că toți oamenii sînt niște imbecili" ?

în anul 689, Sennașerib puse vîrf exceselor sale cînd se hotărî să radă de pe suprafața pămîntului Babilonul, din nou răsculat. Toți locuitorii fură exterminați, casele dărâmate, templul Esaggila și tumul lui fură aruncate în canalul Araktu, în sfîrșit orașul fu inundat și străzile, piețele și casele făcute una cu pămîntul. Furia tiranului era fără margini. Nu se mulțumi că

distrusese orașul. Puse să se încarce în corăbii pămîntul din Babilon, care fu transportat la Til- mun, unde a fost răspîndit în cele patru zări.

După aceea se pare că și-a aflat o oarecare liniște să se ocupe și de problemele interne. Ca să-i facă pe plac favoritei sale, Nikua, îl proclamă pe cel mai tînăr dintre fiii săi, Assarhaddon, moștenitor prezumtiv. Uzînd de toate mijloacele, obligă oracolul divin să-i aprobe alegerea. Convocă un fel de dietă, din care făceau parte frații mai mari ai lui Assarhaddon, funcționari asirieni, precum și reprezentanți ai maselor populare. Le ceru acordul. Ei strigară „Da". Insă, la sfîrșitul anului 681, frații mai mari, credincioși tradiției, își sur- prinseră tatăl pe cînd se ruga zeului său în templul din Ninive și îl uciseră. Așa sfîrși Sennașerib.

Iată deci un capitol de istorie sîngeroasă, scoasă la lumină de Layard. Un alt capitol a fost dezvăluit prin descoperirea bibliotecii, în două încăperi, vădit adăugite palatului lui Sennașerib.

Termenul nu este nici lipsit de sens, nici exagerat în raport cu ceea ce înseamnă el astăzi. Colecția descoperită de Layard cuprindea treizeci de mii de volume I Era o bibliotecă de tăblițe.

[1] **Profetul Isaia, XXXVII, 33, 36. — *N. T.***

Assurbanipal (668—626 î.e.n.), care fu adus pe tron de bunica sa Nikua, fosta favorită a lui Sennașerib, era un om cu totul opus acestuia. Inscripțiile ce ne-au rămas de la el sînt adesea tot atît de pompoase ca și cele ale predecesorului său, dar ele exaltă virtuțile pașnice și dovedesc o înclinare înspre viața liniștită și plăcută.

Nu trebuie să deducem din aceasta că n-ar fi făcut războaie. Frații săi (printre care un mare preot al zeului Lunii, avea un nume remarcabil prin lungimea lui : Assur-etil-șame-irtsiti-balitsu) și mai cu seamă, Șamaș-șum-ulcin, sortit să fie regele Babilonului, îi dădură mult de furcă. Zdrobi regatul elami- ților, cuceri Babilonul reconstruit de predecesorul său și, departe de a-1 pustii cum făcuse Sennașerib, se arătă îndurător. (In timpul acestui asediu, care dură doi ani, în Babilon înflori comerțul „la negru", această formă economică pe care apusul — cu 2500 de ani mai tîrziu — a considerat-o ca fiind o formă modernă de zdruncinare economică, apărută pentru prima dată după cele două războaie mondiale. Sîntem informați că trei „sicii" de cereale — adică două kilograme și jumătate — costau un „sekel" de argint, deci 8,4 grame. Pentru acești bani, în timpuri normale, s-ar fi putut primi de șaizeci de ori mai mult.)

Un poet îl laudă pe Assurbanipal spunînd lucruri pe care nu i le-ar fi putut inspira Sennașerib :

Se odihneau armele dușmanilor răzvrătiți;
Vizitii deshămau caii de la carele de luptă;
Sulițele ascuțite ședeau în liniște, Arcurile nu mai erau
încordate. Cei violenți ce se luau la trintă cu vrăjmașii lor

erau potoliți, în case și în oraș nimeni nu lua cu forța bunul vecinului său. în toată țara nimeni nu făcea rău altuia.
Cine călătorea singur
mergea pe drumuri sigure unde îl îndemna inima.
Nici un tîlhar nu vărsa singe, nici o crimă nu se întîmpla.
Pacea domnea în țară.
Cele patru zări ale lumii erau limpezi ca uleiul cel curat.

Biblioteca, creată pentru uzul său personal, îi făcu numele celebru pe vecie. Descoperirea acestor tăblițe a marcat ultimul mare succes arheologic al lui Layard dinaintea întoarcerii sale în Anglia, unde avea să-și înceapă cariera politică.

Biblioteca reprezenta cheia întregii culturi asirio-babiloneene.

Ea era clasată sistematic. Regele cumpărase o parte din tăblițe de la niște persoane particulare, dar majoritatea volumelor sînt câpii făcute din ordinul

208 său în toate țările adunate sub sceptrul lui. Assurbanipal îl trimise pe Șadanu — unul dintre slujitorii săi — la Babilon, dîndu-i următoarele instrucțiuni scrise : „In ziua în care primești scrisoarea mea, ia-1 pe Șuma, pe fratele lui Bel-etir, pe Apia și pe artiștii din Borsippa pe care îi cunoști, și adună toate tăblițele care se află în casele lor și cele din templul Ezida." Scrisoarea se termină astfel: „Caută și adu-mi tăblițe prețioase ale căror copii nu mai există în Asiria. Am scris mai-marelui Templului și primarului din Borsippa că tu, Șadanu, vei păstra tăblițele în depozitele tale și nimeni să nu tăinuiască vreo tăbliță sau vreun text ritual care ar interesa palatul, căutați-le, luați-le și trimi- teți-le aici."

Pentru el lucrau savanți și un întreg „grup de caligrafi". Intemeie astfel o bibliotecă, care cuprindea suma științei din epoca sa, știință foarte îmbibată de magie și de credințe oculte. Iată de ce un mare număr de lucrări sînt tratate de descîntece, de ghicit și de rituri. Mai existau și multe cărți de medicină, mult influențate de magie, precum și lucrări de filozofie, de astronomie, de matematică și de filologie (la Kuyundjik, Layard găsi manuale școlare care ușura cu mult citirea caracterelor cuneiforme aparținînd celei de-a treia categorii).

In sfîrșit, existau liste regale, cronici, note politice întocmite la palat și chiar literatură poetică, legende epice, cînturi și imnuri.

Printre aceste texte s-au găsit fragmente din cea mai importantă operă literară din antichitatea mesopotamiană, prima epopee mare din istorie, legenda lui Ghilgameș cel minunat și de temut — o treime om și restul de natură divină I

Nu Layard a fost descoperitorul acestor tăblițe, ci un om care, cu puțin timp mai înainte, fusese eliberat datorită unei expediții militare dintr-o penibilă întemnițare de doi ani în Abisinia. Dacă Layard ar fi descoperit și aceste tăblițe, ar fi încărcat prea mult balanța gloriei sale. Fiindcă epopeea lui Ghilgameș nu prezintă interes doar din punct de vedere

literar. Ea este o povestire ce aruncă o lumină surprinzător de vie asupra celui mai îndepărtat trecut al omenirii. O poveste pe care copiii o învățau în școli fără să știe — pînă la descoperirea de la Kuyundjik — de unde își trage originea.

HORMUZD RASSAM era un colaborator al lui Layard. Cînd acesta din urmă se consacră carierei politice, Rassam îi luă locul la British Museum.

Rassam era caldeean creștinat. Se născuse în 1826 la Mosul, pe Tigru. In 1847 își începu studiile la Oxford. In 1854 era interpretul ministrului englez cu reședința la Aden și, în vîrstă de numai treizeci de ani, atașat la ambasadă. In 1864 fu trimis în misiune pe lingă regele Theodor al Abisiniei. Acest tiran negru îl aruncă în închisoare. Hormuzd Rassam petrecu doi ani în temnițele abisiniene înainte de a fi eliberat de expediția lui Napier. Puțină vreme după aceea își începu lucrările la Ninive.

Rassam repurta două succese aproape tot atît de însemnate ca și Layard, dar, ca să poată atinge același grad de celebritate, îi lipseau două lucruri: norocul de a fi cel dintîi și de a profita astfel de publicitatea iscată în jurul noilor descoperiri; în al doilea rînd, talentul minunat cu care diplomatul nostru și viitorul om de lume își prezenta lucrările, atît publicului cît și savan- ților, într-un stil totodată colorat și original.

Cum ar fi știut Layard să exploateze descoperirea unui templu (cu o lungime de cincizeci de metri și o lățime de treizeci de metri) în colina de la Nimrud, care fusese săpată mai înainte în toate direcțiile ! Cum ar fi știut să redea revolta muncitorilor pe care Rassam a reprimat-o cu mînă de fier tocmai cînd găsise, la paisprezece kilometri spre nord de Nimrud, în apropiere de Balawat, nu numai un templu al lui Assur-nasirpal, ci și vestigiile unui oraș în terase și, printre multe altele, o poartă de bronz cu două batante de peste șapte metri înălțime, prima dovadă despre existența ușilor în palatele mesopo- tamiene. Cu ce modestie seducătoare, cu ce nuanțe savant calculate ar fi descris Layard descoperirea epopeii lui Ghilgameș, chiar dacă n-ar fi putut, ca și Hormuzd Rassam, să-i recunoască de îndată însemnătatea.

A fost nevoie de trecerea multor ani pînă s-a ajuns la înțelegerea acestei opere, ce urma să deschidă imense perspective. Astăzi, toate istoriile literaturii pomenesc despre ea încă de la primele pagini. Autorii moderni o folosesc însă după plac, citează zece rînduri pe care le judecă din punct de vedere literar, trimit cititorul la sursele epopeii și nu se preocupă de loc de conținutul operei, care ne permite să deslușim originea rasei omenești. Omul care a ajuns să găsească aceste izvoare scrise muri patru ani după ce își terminase opera și fără îndoială, numai din pricina numelui său banal, istoria arheologiei nu i-a consacrat, cu totul pe nedrept, decît cîteva

note superficiale.

Acest om se numea George Smith. Era tot un „amator" de arheologie, un gravor de bilete de bancă, născut la 26 martie 1840 la Chelsea, lîngă Londra, un autodidact care, seara, în cămăruța sa, se cufunda cu rîvnă în studierea primelor broșuri de asiriologie. La douăzeci și șase de ani scrisese cîteva articole scurte despre anumite caractere cuneiforme, încă nelămurite. Aceste articole atraseră atenția savanților. Cîțiva ani mai tîrziu, era asistent la secția egipto- asiriană de la British Museum. Cînd, în 1876, se stinge din viață, la vîrsta de treizeci și șase de ani, publicase peste douăsprezece cărți și numele lui era legat de unele descoperiri importante.

In 1872, fostul gravor de bilete de bancă se apleca asupra tăblițelor, pe care Hormuzd Rassam le trimisese muzeului, și încerca să le descifreze.

Nimeni nu știa, în acea vreme, că existase o literatură asirio-babiloneană demnă de a figura printre marile opere din toate vremurile. Dar nu valoarea acestei literaturi îl atrăsese pe Smith, fiindcă el nu era în fond decît un savant de talent și fără îndoială prea puțin sensibil față de artă. De îndată ce își începuse lectura, fusese captivat de povestirea în sine, mai mult decît de forma

210 ei. Cu cît înainta în lucru, cu atît se pasiona de anumite elemente care ocupau un loc neînsemnat, spre sfîrșitul operei...

George Smith urmărise faptele marelui Ghilgameș. Citise povestea lui Enkidu, omul pădurilor, pe care slujnica unui preot îl adusese la oraș ca să-l înfrîngă pe Ghilgameș cel îngîmfat. Dar lupta celor doi eroi n-a avut un sfîrșit hotărîtor. Ghilgameș și Enkidu făcură un pact de amiciție și săvîrșiră împreună fapte strălucite, îl uciseră pe Humbaba, fiorosul stăpîn al pădurii de cedri, și merseră atît de departe încît ajunseră să-i înfrunte pe zei, insultînd-o grosolan pe zeița Iștar, care îi dăruise lui Ghilgameș dragostea ei.

Descifrând cu greutate, Smith află mai departe cum Enkidu muri de o cumplită boală, cum Ghilgameș îl plînse și, spre a nu împărtăși aceeași soartă, pomi în căutarea nemuririi. Se duse să-l caute pe Ut-napiștim, părintele omenirii, care scăpase, împreună cu familia lui, de cumplita pedeapsă pe care zeii o abătuseră asupra oamenilor și care căpătase nemurirea.

Ut-napiștim, strămoșul, îi istorisi lui Ghilgameș cum scăpase prin minune de la moarte. Smith continuă înfrigurat lectura. Dar chiar în clipa în care, cuprins de emoție, credea că este pe punctul de a face o descoperire, întîlni în text lacune din ce în ce mai importante și fu obligat să admită că cele mai esențiale capitole, care cuprindeau sfîrșitul marii epopei, istorisirea lui Ut-napiștim, nu erau decît niște fragmente.

Cu toate acestea, George Smith era obsedat de ceea ce citise în epopeea lui Ghilgameș. Nu putu să tacă. Anglia, foarte legată de Biblie, se scandaliza. Iată însă un frumos exemplu despre libertatea de opinie într-o

țară democrată : un mare cotidian, „Daily Telegraph", veni în ajutorul lui George Smith publi- cînd că ține suma de o mie de guinee la dispoziția celui care va aduce de la Kuyundjik sfîrșitul epopeii lui Ghilgameș.

Ideea era îndrăzneață.

Totuși, George Smith, asistent la British Museum, primi tîrgul.

I se cerea, nici mai mult nici mai puțin decît să străbată miile de kilometri care despărțeau Londra de Mesopotamia și, o dată ajuns acolo, să caute într-un morman de sfărîmături care — dată fiind întinderea lui — abia dacă fusese atins de săpături, cîteva tăblițe de argilă bine determinate. A îndeplini o asemenea sarcină echivala cu a pescui într-un lac un anumit purice de apă, sau a căuta vestitul ac în carul cu fîn.

George Smith pomi în aventură.

Atunci, o dată mai mult, se petrecu un miracol, așa cum s-a mai întîmplat uneori în istoria săpăturilor arheologice. Smith găsi părțile care lipseau din epopeea lui Ghilgameș I

Aduse cu el 384 de tăblițe, cuprinzînd între altele urmarea povestirii despre Ut-napiștim, care îl pasiona. Era istorisirea Potopului. Nu a unui cataclism, așa cum se află aproape în toate mitologiile primitive ale popoarelor, ci a Potopului propriu-zis, cel despre care Biblia va vorbi mult mai tîrziu. Ut-na- piștim era de fapt Noe I Iată și textul despre care este vorba (Ea, zeul cle-

14* menței, îi arătase în vis **21**
protejatului său, Ut-napiștim,
pedeapsa pe care o puneau la cale zeii; și Ut-napiștim construi o arcă) :

Am luat cu mine tot ce aveam, am îmbarcat în arcă tot rodul muncii mele; familia mea și toate rudele, animalele de pe cîmpii, vitele din pășuni, muncitorii pricepuți, i-am adus pe toți înăuntru.
M-am urcat în arcă și am zăvorit ușa... Cînd străluciră zorile zilei următoare, un nor negru creștea departe, în zare...
Deodată, lumina zilei se prefăcu în noapte, frate cu frate nu se mai vede, poporul din ceruri nu se mai recunoaște. Zeii *erau cuprinși de teama potopului, fugiră și se refugiară in cerul lui Anu, zeii se cuibăriră, cum fac cîinii, pe lîngă pereți, și stătură nemișcați...*
Vreme de șase zile și șase nopți se umflară valurile și furtuna, uraganul se năpusti asupra pămîntului.
Cînd se ivi cea de-a șaptea zi, furtuna se potoli, furtuna care se dezlănțuise ca o hoardă de războinici; valurile se alinară, vântul încetă, talazul nu se mai sumeți. Privii apele, mugetul lor tăcuse, toți oamenii preschimbați în noroi! Mîlul atingea acoperișul caselor I... Căutai cu ochii pămîntul, în zarea mării, departe, foarte departe, apăru o insulă. Barca pluti pînă la

muntele Nissir, pe muntele Nissir se împotmoli și rămase de parcă și-ar fi lăsat ancora...

Cînd se ivi cea de-a șaptea zi, trimisei un porumbel, îi dădui drumul, el își luă zborul și se întoarse, porumbelul meu, se întoarse fiindcă nu știa unde să se așeze. Trimisei o nndunică, o lăsai liberă, ea își luă zborul și se întoarse, rindunica mea, se întoarse fiindcă nu știa unde să se așeze. Trimisei un corb, U lăsai liber, își luă zborul corbul, văzu că oglinda apelor scădea ; mănîncă, zboară de ici-colo, croncăne și nu se mai întoarce.

Nu mai era nici o îndoială că se găsise forma primitivă a legendei biblice. Nu numai faptele, în ansamblul lor, aveau o asemănare izbitoare, dar existau

212 amănunte care reapar în Biblie, de pildă porumbelul și corbul de pe arca lui Noe.

Acest text despre epoca lui Ghilgameș punea o problemă zguduitoare pentru epoca modernă : însemna că adevărul Bibliei nu era cel mai vechi adevăr ?

O dată mai mult săpăturile îngăduiră un salt peste cîteva secole. Dar iată că se deschideau noi perspective : povestea lui Ut-napiștim nu era o confirmare a Bibliei printr-o legendă mai veche ? Nu se considerase pînă atunci drept legendă tot ceea ce Biblia povestea despre acel ținut atît de straniu și de bogat ? Și nu se descoperise că toate legendele conțineau un sîmbure de adevăr ?

De acum încolo povestea Potopului nu va mai fi deci o simplă legendă ?

Dacă se adopta această ipoteză, atunci cît de adînc în trecut va coborî istoria Mesopotamiei ?

Zidul de nepătruns, în spatele căruia istoria se pierdea în întunecime, putea foarte bine, de acum înainte, să nu mai fie decît o perdea care se va ridica în curînd, dezvăluind o scenă încă și mai veche.

Cîțiva ani după descoperirea lui George Smith, din nou un francez și tot un agent consular, pe nume De Sarzec, dezgropă în jurul anului 1880, în apropiere de Tello, în Babilonia, o figurină modelată cu o artă ale cărei urme nu se aflau nicăieri în Mesopotamia. Desigur, ea se asemăna cu unele opere cunoscute ; ceva mai arhaică totuși, mai monumentală, era produsul unei arte primitive, din copilăria omenirii — și cu mult anterioară civilizației egiptene care, pe atunci, era considerată ca fiind cea mai veche.

Descoperirea acestei antice forme de civilizație a unui popor antedeluvian este rezultatul unei ipoteze foarte îndrăznețe concepute de anumiți savanți și admirabil confirmată de descoperirea întîmplătoare a lui De Sarzec.

Acest capitol continuă însă pînă în anii douăzeci din secolul nostru. Poate însă că abia în zilele noastre a ajuns la punctul lui culminant,

deoarece trei expediții au plecat în 1949 înspre muntele Ararat — în secolul trecut o asemenea acțiune ar fi fost considerată ca o absurditate și o nebunie — cu intenția foarte serioasă de a regăsi, după indicațiile unui țăran turc, vestigiile arcei lui Noe.

înainte de aceasta însă, la începutul secolului, un german începu să dezgroape Babilonul.

24

KOLDEWEY ÎN BĂTAIA GLOANȚELOR

IN 1878, Francis H. Bacon, arhitect din Boston, în vîrsta de douăzeci și doi de ani, pornea împreună cu prietenul său Clarke să viziteze Grecia și Turcia. Clarke lucra la o istorie a arhitecturii dorice, pe care Bacon dorea să o ilustreze. In afara unei subvenții anemice, primită din partea societății ar- hitecților din Boston, aveau fiecare cîte cinci sute de dolari, reprezentînd economiile lor personale, agonisite cu trudă.

„în timp ce navigam spre Anglia, scrie mai tîrziu Bacon, socotirăm cît ne va costa călătoria și descoperirăm că nu aveam destui bani ca să o efectuăm pe calea obișnuită. Iată de ce ne-am hotărît să cumpărăm în Anglia o barcă, în care să putem locui, să traversăm Canalul Mînecii, să urcăm cursul Rinului, să coborîm pe Dunăre pînă la Marea Neagră și Constantinopol, să trecem Dardanelele și, o dată ajunși în arhipelag, să vizităm așezările Greciei antice. Și-așa am și făcut."

Trei ani mai tîrziu, acești îndrăzneți arheologi făceau o a doua călătorie, întovărășiți fiind de această dată de o echipă mai numeroasă, cu gîndul să înceapă săpături la Asos, pe coasta meridională a Troadei. Echipa era formată din savanți, însă cu toții erau tineri și, deci, plini de voie bună.

„La 4 aprilie 1881, scrie Bacon, după îndelungate pertractări, am cumpărat, dînd opt lire sterline, o barcă asemenea celor folosite în portul Smirna, am atașat-o în spatele vaporului, și, lăsînd în urma noastră pe chei o gloată avidă de bacșișuri, ne-am îndreptat pînzele înspre Mitilene." Dar au fost opriți de tramontana. „Așteptînd ca vîntul să se potolească, ne-am curățat și lustruit corabia, ne-am certat pe tema numelui cu care s-o botezăm și, cum nu ajungeam să ne punem de acord între «Arion», «Sapho», sau alt nume clasic, am numit-o «Mecitra» adică «brînză proaspătă» !“

La 1 aprilie 1882, li se alătură un alt tînăr al cărui caracter se acorda perfect cu cel al veselilor tovarăşi. Era germanul Robert Koldewey. Douăzeci de ani mai tîrziu urma să se numere printre cei mai mari arheologi.

Avea pe atunci douăzeci şi şapte de ani. La 27 aprilie 1882, Bacon scria despre acesta : „Koldewey este omul de care te ataşezi tot mai mult cu cît

214 îl cunoşti mai bine ; este exact omul care ne trebuia, lui Clarke şi mie 1“ Este prima caracterizare despre Koldewey, făcută de un coleg de specialitate. O prezentăm aici pentru că a fost scrisă de pana unui om, care a călătorit pe o barcă pînă în Mediterana, care şi-a botezat această barcă „brînză proaspătă" şi care a fost totuşi un om de ştiinţă. Cu aceasta putem să-i părăsim pe Clarke şi Bacon, fiindcă pe lista marilor arheologi ei stau mult în urma omului pe care l-au primit prieteneşte să ia parte la expediţia lor.

ROBERT KOLDEWEY s-a născut în 1855, la Blankenburg, în Germania. A studiat pe rînd arhitectura, arheologia şi istoria artei, la Berlin, Miinchen şi Viena. înainte de a împlini treizeci de ani, făcuse săpături la Asos şi în insula Lesbos. în 1887, a săpat la Surgul şi la El-hibba, în Babilonia, apoi în Siria, în Italia de jos şi în Sicilia, şi din nou în Siria în 1894.

între patruzeci şi patruzeci şi trei de ani a fost profesor la şcoala de arhitectură din Gorlitz (perioadă prea puţin plăcută pentru el), apoi, în 1898, la patruzeci şi trei de ani, a început săpăturile la Babilon.

Koldewey era un om ieşit din comun. In comparaţie cu colegii săi, era un savant foarte original. Dragostea lui faţă de arheologie, subiect arid dacă este judecat după publicaţiile ştiinţifice, nu l-a împiedicat să se intereseze îndeaproape de ţările şi de oamenii pe care îi întîlnea în cale, să aprecieze farmecul anumitor împrejurări şi miile de incidente ale vieţii de toate zilele, sau să manifeste un umor nestăvilit în orice ocazie. De la el ne-au rămas poezii pline de haz. Nu numai ca student, dar nici ca renumit profesor de cincizeci şi şase de ani nu se sfieşte să publice un asemenea catren de Anul nou :

Negre-s drumurile sorţii
Şi nesigur viitorul.
De-aceea, înainte de culcare,
O duşcă de coniac e-o desfătare.

Stilul nepăsător, pripit, săltăreţ al nenumăratelor scrisori i-a atras neîncrederea şi dispreţul universitarilor, iubitori de lucruri serioase.

„Din ţara operei şi a tenorilor" scrie : „Este cert că aici toţi au voce şi că un om care are dificultăţi să atingă un do acut este considerat un infirm." în rîndurile următoare analizează foarte serios orientarea templelor din secolul al V-lea î.e.n., apoi face o descriere amuzantă a jandarmilor

italieni... „Cînd îi vezi trecînd, îmbrăcaţi în hainele lor galonate şi cu tricornul pe cap, i-ai putea lua drept nişte amirali călare : în felul acesta se plimbă, plini de ifose, pe şoselele pustii, şi tot astfel menţin ordinea."

Templul Himerei îi inspiră următoarea scrisoare : „Ce a ajuns puternica Himera !... Jos, foarte aproape de linia ferată, se ridică ruinele prăpădite care au mai rămas din acel templu splendid, ale cărui coloane zac într-un grajd modem. Aţi citit foarte bine : într-un grajd — vacile îşi freacă trupurile de caneluri şi purtarea lor este o insultă la adresa măreţiei antice. Singurul lucru

215 care ne rămîne de făcut este să regretăm această stare de lucruri, să ne înduioşăm de soarta templului şi să invidiem vacile. Ce n-ar da un arheolog german să poată petrece o noapte într-un templu antic !“

La 2 octombrie 1897, Robert Koldewey îi mărturiseşte unui prieten, punîn- du-1 să jure că va păstra secretul, intenţia Iui de a face o călătorie în Babilonia. Lucrurile încep să se amîne. Totuşi, la 2 august 1898, scrie aceleiaşi persoane, după o întrevedere cu Richard Schone, directorul general al muzeelor berlineze : „Babilonul va fi dezgropat I l“, cu două semne de exclamaţie. „Am început să întocmesc instrucţiunile privind expediţia, calculată pe un an de zile. Am cerut în raportul meu o sumă de 500 000 de mărci pentru Babilon — cinci ani de lucru — adică 140 000 de mărci pentru primul an.“ Şi, la 21 septembrie adaugă : „Ca director al săpăturilor, primesc 600 de mărci pe lună... Sînt nebun de bucurie..., dacă, acum şaisprezece ani, cineva mi-ar fi spus că eu voi fi acela care va întreprinde săpături în Babilon, desigur că l-aş fi considerat nebun. “

După cum s-a văzut mai tîrziu a fost omul cel mai indicat. La treizeci şi opt de ani scria : „Un glas lăuntric îmi spune mereu : Koldewey, acum tre- buie să faci asta şi asta, restul este indiferent." Ceea ce a şi făcut cînd îi şuierau pe lîngă urechi gloanţele hoţilor din deşert (pe care nici nu-i băga în seamă), cînd a descoperit grădinile Semiramidei şi cînd a dezgropat Etemenanki — turnul Babei!

„In Asiria şi în Babilonia, arheologii englezi au săpat aproape totdeauna puţuri şi galerii, dintre care unele pot fi vizitate, deşi cu greu se poate pătrunde în ele. In ce mă priveşte, am început prin a trage cîteva focuri de armă înăuntrul lor, ca să alung bufniţele şi hienele care adesea nu ştiau, în panica ce le cuprindea, dacă trebuie sau nu să ne sfîşie."

Scrisorile lui Koldewey sînt pline de asemenea observaţii. Notele acestea sînt menite, ca şi cele pe care le-am citat mai înainte, să dea o privire de ansamblu miilor de piedici pe care le are de întîmpinat un cercetător în decursul muncii sale. Lucrarea ştiinţifică, rod al unei munci îndelungate, care a fost publicată cu rostul de a se adresa savanţilor, are un alt stil. In ea nu este vorba despre lupta împotriva climei, a bolilor şi a oboselii, despre prostia indigenilor, neînţelegerea autorităţilor locale, poliţia coruptă, daunele produse de derbedei, lipsa de supunere a muncitorilor.

Toate acestea fac parte din corespondenţa lui Koldewey. Conducînd

săpăturile de la Assur, scrie : „La 25 septembrie, era ziua plăților, izbutisem să adunăm nouăzeci de lucrători. Dar, după ce își încasară simbria, douăzeci și opt dintre ei își părăsiră lucrul — sub pretextul că nu erau plătiți îndeajuns și că tot săpînd mereu își făcuseră bătături — pretinzînd un spor de salariu. I-am lăsat să plece și le-am spus că îmi convenea de minune dat fiind că nu puteam în nici un caz să mă bizui pe ei; fără îndoială că se așteptau la altceva. Unii reveniră a doua zi și voiră să-și reia lucrul; eu însă le-am spus că treaba nu putea continua așa. Nu încercam să-i rețin pe cei care voiau să plece ; dar, o

216 dată plecați, nu-i mai reprimeam. De aceea l-au rugat pe șeicul Homadi să intervină în favoarea lor. Acesta mi-a spus că oamenii lui n-aveau pic de minte, lucru cu care m-am arătat de acord. în cele din urmă, i-am făgăduit să-i reprimesc pe lucrători lunea următoare. S-au întors deci astăzi și, cum locuiesc pe celălalt mal al Tigrului, l-au traversat pe burdufurile lor de piele de oaie, pe care le poartă pretutindeni cu ei, așa cum locuitorii din Hamburg își poartă umbrela."

Koldewey vorbește adesea despre drumurile prea puțin sigure, despre bandiții arabi din tribul șamerilor, despre ezizii kurzi. Era cu neputință să se poată procura rogojini, zahăr, lămpi, pentru că șefii caravanelor pretindeau prețuri nemăsurat de mari, din pricina riscului. Oamenii săi trebuiau să fie însoțiți de o excortă înarmată. El însă nu-și pierde umorul. „Alaltăieri niște ben-sahri au venit să ne ceară, în termeni violenți, oile pe care le-am fi furat noi. Ieri, ai noștri și-au luat revanșa. în fruntea unui grup de vreo două sute de oameni înarmați cu puști, șeicii noștri, Mohammed, Abut și Mis’el, împreună cu douăzeci de călăreți, plecară înspre Șerșera. Acolo, ca de obicei, a avut loc o încăierare sîngeroasă, în urma căreia ben-sahrii au pierdut un mort și o pușcă. Dimpotrivă, unul dintre lucrătorii noștri a primit un glonte în burtă, cîțiva alții o lovitură de ciomag în creștet și unul dintre paznicii noștri, numit Deibel, nume arab foarte caracteristic, a fost rănit în coapse ; pe dată, Deibel își răpuse adversarul și-i luă pușca. Pierderile se echilibrară deci puțin cîte puțin : ici doi răniți, dincolo un mort și o pușcă."

Koldewey a fost prins și el într-o încăierare. Pentru fiii deșertului, pușca era un pretext de a împușca : lucrul îi amuza și nu puteau renunța la el. După **o** zi de săpături la Fara, se întorcea seara călare la Babilon, pe o vreme înăbușitoare.

„La două ceasuri după ce am trecut de Muradieh începură să tragă asupra noastră dintr-un sat situat la dreapta drumului pe care mergeam. Bravii lui locuitori ne luau desigur drept niște arabi montefik puși pe jaf : în asemenea cazuri nu-ți pierzi timpul cu vorbe. Ca să-i convingem de eroarea în care se aflau, am continuat să înaintăm încet, pînă în clipa cînd gloanțele s-au izbit de șeile noastre și cînd șuierăturile fură înlocuite cu pocniturile seci ale puștilor care își atingeau ținta.

Cei doi ostași însărcinați cu paza noastră, strigau fără oprire : *Asker! Asker I* (Soldați!), ca să arate că nu aveau intenții rele. Explicațiile lor se pierdeau însă în larma formată de împușcături, răcnetele oamenilor și țipetele ascuțite ale femeilor care își îndemnau la atac prea puțin curajoasele jumătăți.

Trăgătorii împrăștiați în întuneric descriau o linie lungă la o sută de metri de noi și cercurile luminoase ale gloanțelor făceau ca noaptea să fie și mai opacă decît de obicei. Retras în dosul calului care purta bagajele, Abdallah, ajutorul nostru bucătar, care trebuia să-și petreacă convalescența la Hillah, își întindea cu desperare o mînă crispată pe poala hainei și striga : «Prea iubite

Allah !», spre marea veselie a celorlalți care n-au încetat să-l tachineze tot restul călătoriei.

In sfîrșit, arabii, revenindu-și din panică, încetară focul și alergară spre noi. Vreo două sute de smoliți, pe jumătate goi, începură să danseze în jurul nostru, ridicîndu-și în aer puștile ca niște sălbatici și lăsîndu-se înjurați pe săturate : «Șacali I Bufnițe chioare ce sînteți 1 Nu vedeți că aveți în fața voastră niște soldați și pe beiul din Fara și pe caporal ? Ce nerușinare să vă apucați să trageți ca și cînd toată stepa ar fi numai a voastră I»

Era cât pe ce să primim un glonț în țeastă 1“ notează Koldewey și adaugă : „Asemenea schimburi de focuri sînt o adevărată calamitate pe tot cuprinsul ținutului !“

25

ETEMENANKI
SAU
TURNUL BABEL

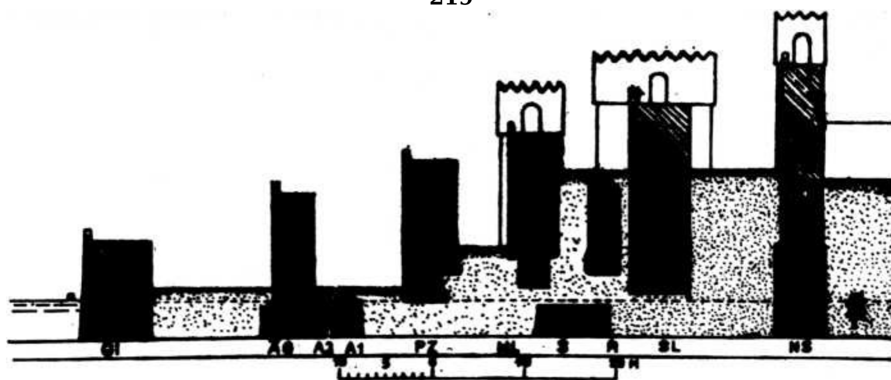
ATUNCI cînd Ninive, ridicată de la rangul de oraș de provincie la cel de reședință regală, intră în istorie, Babilonul fusese capitală timp de treisprezece veacuri și de o mie două sute cincizeci de ani atinsese apogeul splendorii și puterii sale sub Hammurabi legislatorul.

Cînd Ninive a fost distrusă (nu ca Babilonul, care s-a ridicat din propriile ruine, ci în așa hal încît poetul Lucian, în *Dialogurile Morților,* îl face pe Mercur să-i spună lui Caron : „Bunule luntraș, Ninive este într-atît de distrusă încît nu se mai cunoaște locul unde se ridica, și nici o urmă n-a mai rămas din ea !“), generalul Nabopolassar a întemeiat în Babilon dinastia neo- babiloneană. Fiul său Nabucodonosor al II-lea i-a reinstaurat strălucirea și puterea. Regatul a supraviețuit cetății Ninive încă șaptezeci și trei de ani, înainte de a cădea în mîinile persanului Cirus.

La 26 martie 1899, Koldewey întreprinse săpături la răsărit de „Kasr“, fortăreața Babilonului. El cunoștea în linii mari — așa cum nu se întîmplase cu Botta și Layard — istoria ascunsă sub dărîmături. Săpăturile de la Khorsabad, Nimrud și Kuyundjik și, mai ales, biblioteca colosală a lui Assurbanipal, care conținea în mare parte copii ale unor originale babiloneene extrem de vechi, îi furnizează date despre ținutul situat la confluența marilor fluvii, despre istoria Iui, a popoarelor și a regilor lui. Care Babilon urma să fie înviat datorită lui ? Orașul antic, cel al lui Hammurabi, orașul celor unsprezece regi din dinastia Amuru, sau o cetate mai recentă, reconstruită după ce Sennașerib o distrusese pînă în temelii ?

In 1898 Koldewey bănuia despre care dintre ele era vorba, deși nu era încă sigur că va putea conduce săpăturile și, după ce inspectase locurile, trimise un raport direcției muzeelor regale din Berlin. „Fără nici o îndoială, scria el de la Bagdad despre Babilon, se vor găsi opere datînd, în mare majoritate, de pe vremea lui Nabucodonosor."

Citind aceste cuvinte s-ar putea crede că nu se aștepta să găsească mare lucru. Totuși, bucuria pe care o manifestă cînd primește sarcina acestei mi-

Secțiune transversală a meterezelor situate la nord de fortăreața sudică a Babilonului.
Pe zidul crenelat din mijloc s-a desenat silueta unui războinic ca să se vadă proporția.
Aj - A, — zidurile lui Nabopolassar; GI = zidul exterior Imgur-Bel; SL = zidul meridional de cărămizi; S =■ zidul lui Sargon.

siuni dovedește contrariul. De altfel, primele descoperiri îi vor împrăștia în curînd toate îndoielile.

La *5* aprilie 1899 scrie: „Săpăm de cincisprezece zile și totul a reușit perfect 1“

Mai întîi dă peste imensul zid de apărare al Babilonului. De-a lungul acestui zid, resturi de basoreliefuri, întîi sub formă de fragmente : piei de leu, dinți de leu, cozi, gheare de leu, picioare de om, bărbi, ochi omenești, labe fine de animale — fără îndoială gazele — și colți de mistreț. Pe o lungime de numai opt metri găsește aproape o mie de fragmente. Evaluînd că basorelieful măsura aproape trei sute de metri, adaugă : „Pot fi sigur că voi găsi aproximativ 37 000 de fragmente !“

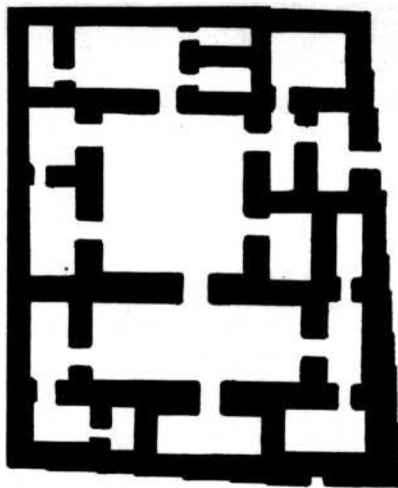
Ce perspective după cincisprezece zile de săpături !

Descrierile cele mai evocatoare despre Babilon aparțin lui Herodot, călătorul grec, și lui Ctesias, medicul lui Artaxerxe al II-lea. Ei au fost deosebit de impresionați de zidul de incintă al orașului, căruia Herodot îi atribuie niște dimensiuni care au fost considerate timp de două mii de ani ca fiind exagerări ale călătorului. Tradiția pretindea că zidul era atît de lat, încît două cvadrige puteau sta una lingă alta !

Koldewey îl găsise din prima lovitură de hîrleț. Greutățile crescură ; lucrul era mai dificil decît în oricare parte a lumii. în timp ce în alte locuri nu era nevoie să se sape mai mult de doi, trei sau șase metri, aici era necesar să se înlăture mormane de pămînt de doisprezece, uneori de douăzeci și patru de metri înălțime. Koldewey a săpat iama și vara, cu

peste două sute de muncitori, timp de cincisprezece ani...

Planul casei I din Babilon. Dantelăriile ciudate ale fațadei se explică prin faptul că odinioară se întrebuințau în construcții grinzi care se încălecau între ele. Această formă de arhitectură se menține în clădirile de piatră, deși nu mai are nici un sens.

Repurtă prima victorie, dovedind că datele lui Herodot erau foarte puțin exagerate. (Toți săpătorii cu succes n-au făcut mai mult sau mai puțin același lucru ? Schliemann a dovedit exactitatea afirmațiilor lui Homer și Pausanias, Evans a arătat că legenda minotaurului are un sîmbure de adevăr, iar Layard că unele părți din Biblie pot fi considerate „literă de Evanghelie".) Scoase la lumină un zid de cărămizi nearse, cu o grosime de șapte metri. La doisprezece metri distanță de acesta se ridica un zid de cărămizi arse, cu o grosime de șapte metri optzeci, dublat de un zid de apărare, lat de trei metri treizeci — tot de cărămidă. In fața acestui zid de apărare se afla probabil odinioară un șanț care se umplea cu apă în cazul cînd se ivea vreo primejdie de invazie.

Spațiul dintre ziduri fusese umplut cu pămînt probabil pînă la vîrful zidului exterior. Aici era într-adevăr loc pentru un car cu patru cai înhămați! Pe zid se ridica, din cincizeci în cincizeci de metri, cîte un turn de observație. In ce privește zidul interior, Koldewey evaluă numărul acestor turnuri la trei sute șaizeci. Pentru zidul de incintă, Ctesias dă cifra de două sute cincizeci, care, de altfel, este plauzibilă.

Degajînd acest zid, Koldewey scoase la iveală cea mai mare lucrare de fortificații ce se văzuse vreodată. Existența acestui zid de apărare dovedea că Babilonul fusese cel mai mare oraș din Orient, mai mare chiar decît Ninive. Desigur, dacă luăm noțiunea de oraș în accepția sa medievală, adică „loc de ședere înconjurat de ziduri", Babilonul rămîne încă și astăzi cel mai mare dintre toate orașele care au fost vreodată construite de mîna omului.

Nabucodonosor a poruncit să se scrie : „...și am înconjurat Babilonul, la răsărit, cu un zid puternic. I-am săpat șanțul și i-am întărit pantele cu smoală și bucăți de cărămidă. Am durat un zid puternic și înalt pe malul

lui. I-am făcut poartă mare și uși de lemn de cedru căptușite cu aramă. Și, pentru ca

221 dușmanul care vrea răul să nu pătrundă în Babilon, l-am înconjurat cu apă, așa cum valurile mării înconjură pămîntul. Trecerea era tot atît de grea ca trecerea peste marea cea mare. Și tot pentru a împiedica trecerea, am îngrămădit pămînt în valuri, peste care am zidit pereți de cărămidă. Am întărit bastioanele și am făcut din Babilon o cetate."

Fortificațiile fuseseră probabil de neînfrînt pentru mijloacele militare ale epocii. Cu toate acestea, Babilonul a fost cucerit! Nu rămîne decît o singură soluție : el a fost înfrînt din interior și nu din exterior. în momentul în care inamicul se afla dinaintea zidurilor, situația politică a orașului era confuză, el continua să adăpostească partide care pe bună dreptate sau nu, așteptau sosirea inamicului ca o eliberare. Astfel căzuse această prodigioasă fortăreață.

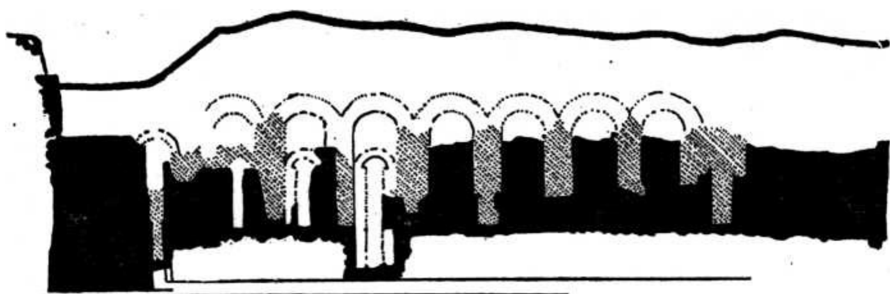
Koldewey dezvelise deci Babilonul lui Nabucodonosor, cel pe care Daniel[1] îl numea „Regele regilor" sau „Capul cel de aur" și care începuse reconstruirea orașului după un plan monumental, restaurarea templului lui Emaș în incinta fortificată, al lui Esaggila, al lui Ninurta și a templului, mai vechi, al lui Iștar, la Merkeș. în afară de aceasta, ordonase repararea zidului Araktu, construirea primului pod de piatră peste Eufrat și a canalului Libilugalla, terminarea fortăreței de la miazăzi împreună cu palatul ei, împodobirea porții lui Iștar cu basoreliefuri de smalț multicolor reprezentînd animale.

In vreme ce predecesorii săi folosiseră întotdeauna cărămizile de lut uscate la soare, pe care intemperiile le rodeau în scurt timp, Nabucodonosor întrebuințase, mai cu seamă pentru fortificații, cărămizi arse în cuptoare. Dacă edificiile mai vechi din Mesopotamia au lăsat prea puține urme, faptul se datorește caducității materialelor. In ce privește construcțiile lui Nabucodonosor, chiar dacă, deși mult mai solide, de pe urma lor n-au rămas decît ruine, acest lucru s-a produs din pricina jafului la care s-a dedat populația vreme de secolje, așa cum evul mediu catolic a profanat templele Romei păgîne. Casele din orașul modern Hillah și din mai multe sate din preajma lui sînt zidite cu cărămizile lui Nabucodonosor (lucrul este sigur pentru că aceste cărămizi poartă ștampila regelui). Chiar și un dig modern, care îndreaptă apele Eufratului înspre canalul Hindijje, este construit în cea mai mare parte cu cărămizile peste care altă dată pășeau vechii babiloneeni. Dacă vreodată digul se va deteriora și va fi lăsat în părăsire, arheologii de mai tîrziu ar putea crede că au de-a face cu o construcție de pe vremea lui Nabucodonosor.

Palatul, sau, mai degrabă, ansamblul palatului, adevărată citadelă cu o întindere imensă, pe care Nabucodonosor, veșnic nesatisfăcut, îl mărea neîncetat — clădirile terminate i se păreau „nedemne de măreția regală" — acest palat, cu bogata lui ornamentație, cu basoreliefurile sale de cărămidă smălțuită, strălucitoare și multicolore, poate fi considerat ca o

minime. O minune de o splendoare rece, stranie, barbară ! (Nabucodonosor pretindea că totul fusese construit în cincisprezece zile ; informație care a fost transmisă fidel de-a lungul veacurilor.)

[1] **Profetul Daniel, II, 37—38. — *N. T.***

Babilon: ssctiune a construcțiilor boltite, considerate greșit de către Koldewey ca fiind „Grădinile suspendate ale Semiramidei".

Trei edificii, dintre cele dezgropate de Koldewey, atraseră cu deosebire atenția publicului. Acestea sînt: o grădină, un turn și un drum, care, toate trei, n-au pereche în lume.

ÎNTR-O ZI, Koldewey găsi în unghiul nord-est al fortăreței sud, o construcție boltită, care a fost considerată pe loc ca un lucru unic în genul său. Mai întii s-au găsit acolo singurele pivnițe văzute vreodată în Babilon. In al doilea rînd, nu se cunoștea existența în Mesopotamia a acestei arhitecturi cu arcuri de boltă. în al treilea rînd, s-a descoperit un puț format din trei găuri așezate în chip bizar. Abia după o matură chibzuință și fără să fi ajuns la o certitudine, Koldewey își dădu seama că are de-a face cu un puț înzestrat cu un fel de mașină hidraulică, asemănătoare unui scripete (evident, nu se păstrase) care slujise la irigarea permanentă. In al patrulea rînd, această construcție nu era făcută numai din cărămidă, ci și din piatră de talie care nu se mai afla decît într-un singur loc în Babilon — în zidul de nord al fortăreței Kasr.

Considerînd în ansamblu caracteristicile acestei stranii construcții, ea reprezenta o realizare tehnică și arhitectonică extraordinar de izbutită pentru acea epocă și care slujise probabil unor scopuri deosebite.

O întîmplare fericită îl lămuri pe Koldewey. în toate scrierile privind Babilonul — fie că aparțin lui Flavius Josephus, lui Diodor, lui Ctesias, lui Stra- bon — și în toate inscripțiile cuneiforme descifrate pînă atunci, care se refereau la orașul „corupt", nu sînt citate decît două locuri unde s-a folosit piatra de talie : zidul septentrional al fortăreței Kasr (pe care

Koldewey îl și remarcase) și „Grădinile suspendate ale Semiramidei".

Deci, Koldewey descoperise acele grădini admirabile, a căror frumusețe fascinase lumea antică, încît fuseseră clasate printre cele șapte minuni ale lumii și legate de numele unei regine legendare ?

Koldewey parcurse textele antice. Cîntări fiecare frază, fiecare rînd, fiecare cuvînt, se aventură chiar și în domeniul filologic al gramaticii comparate, care îi era cu totul străin, și crezu că poate în sfîrșit să-și confirme ipoteza ! Da,

223 această boltă nu putea fi decît cea a „Grădinilor suspendate" care, grație unui sistem de irigație pe de-a întregul nou, înfloreau veșnic.

Dar iată că minunea, despuiată de podoaba legendei, se reducea la zero. Intr-adevăr, dacă Koldewey avea dreptate, atunci ce erau acele vestite „Grădini suspendate" ? Fără îndoială, niște instalații foarte frumoase, foarte impunătoare, așezate pe acoperișul unei clădiri de locuit, desigur o minunată izbîndă tehnică pentru vremea aceea — dar, nu apar ele meschine în comparație cu alte construcții ale babiloneenilor, pe care grecii nu le numărau totuși printre minunile lumii ?

(In afară de aceasta, toate datele pe care le posedăm despre Semiramida nu sînt întemeiate. In marea lor majoritate ele provin din scrierile lui Ctesias, care se remarcă prin imaginația sa prodigioasă — astfel, el consideră că statuia colosală a lui Darius, de la Behistun, o reprezintă pe Semiramida înconjurată de o sută de curteni! După Diodor, Semiramida, părăsită după naștere, ar fi fost hrănită de porumbei, s-ar fi măritat cu un sfetnic al regelui, care a răpit-o soțului. Ea purta veșminte „ce nu lăsau să se bănuiască de e femeie ori bărbat", în sfîrșit, după ce abdică în favoarea fiului său, își luă zborul din palat sub înfățișarea unui porumbel și intră direct în nemurire.)

TURNUL BABEL I

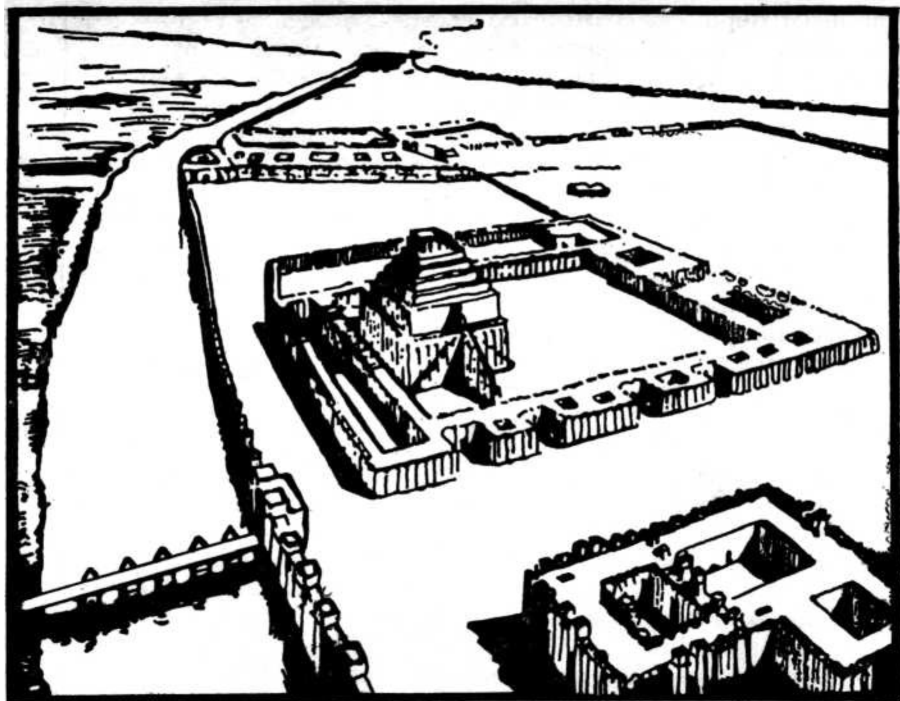
Este edificiul despre care, în capitolul XI din Geneză, versetele 3 și 4, se spune : *„Și ziseră unul către altul: Haideți să facem cărămizi și să le ardem în foc; și cărămizile le serviră de piatră, și bitumul le servi de bruftueală. Și ziseră : Haideți să ne zidim o cetate și un turn cu vîrful pînă la cer, și să ne facem nume, ca să nu ne răspîndim preste tot pămîntul."*

Koldewey nu dezgropă decît niște fundații colosale. Aflâ însă din inscripții că tumul existase. Desigur-, tumul despre care vorbește Biblia (și care a fost efectiv construit) a dispărut probabil încă de pe vremea lui Hammurabi. Urmașii lui construiră însă un altul, în același loc, în amintirea celui vechi. Nabo- polassar ne-a lăsat aceste cuvinte : „In acea vreme, Marduk mi-a poruncit să împlînt adînc în măruntaiele pămîntului temeliile turnului Babei, care se cutremurase înaintea domniei mele, gata să se prăbușească, și să-i ridic vîrful pînă la cer." Și Nabucodonosor, fiul său, adăugă : „Am ajutat cu mîinile mele să pun cunună peste Etemenanki,

oa vîrful lui să se ia la întrecere cu cerul."

Tumul impunător era construit în trepte. Herodot vorbește despre opt turnuri suprapuse, în ordine descrescîndă. Deasupra celui mai mic se ridica templul care domina întreg ținutul. In realitate erau șapte.

Tumul se înalță în cîmpia Sașn, care înseamnă „tigaie". „Dar, scrie Koldewey, Sașn nu este altceva decît forma actuală a vechiului cuvînt însemnînd incinta sacră, înăuntrul căreia se înălța zigguratul, «Etemenanki», «temelia cerului și a pămîntului», tumul Babilonului, înconjurat de un zid pe care se sprijineau tot felul de edificii rezervate cultului I" (Zikurat, ziggura și zig-

fumul babilonian „Etemenanki“, înconjurat de temple, și podul peste Eufrat.

Reconstituire.

gurah — tot atîtea ortografii diferite pentru a indica piramidele cu trepte sau turnurile sumero-babiloneene.)

Temeliile aveau nouăzeci de metri pe o parte și înălțimea turnului era tot de nouăzeci de metri. Primul etaj avea treizeci și trei de metri înălțime, al doilea optsprezece metri, al treilea, al patrulea, al cincilea, al șaselea, cîte șase metri fiecare, și cincisprezece metri înălțime avea templul lui Marduk, zeul Babilonului, acoperit cu aur și învelit în cărămizi albastre, a căror strălucire orbitoare îi izbea de departe pe călători.

Fiecare oraș babilonean, cît de cît însemnat, poseda propriul său ziggurat; nici unul dintre aceste ziggurate nu putea egala „tumul Babei". La construirea lui au fost folosite optzeci și cinci de milioane de cărămizi și silueta lui masivă domina întreg peisajul.

Turnul Babei este și el opera unor sclavi. Aici, ca și în Egipt, pe vremea piramidelor, harapnicele păzitorilor șuierau deasupra capetelor. Există totuși o deosebire fundamentală : în decursul unei vieți adesea scurte, un singur faraon construia o piramidă pentru el însuși, pentru mumia lui, pentru *Ka;* în vreme

 ce
tumul cu trepte era construit de generații întregi de regi — ceea ce începea bunicul continua nepotul. Zigguratul era sanctuarul poporului, loc de pelerinaj, unde mii de credincioși veneau să i se închine lui Marduk, cel mai mare printre zei. Ce tablou minunat oferea mulțimea pelerinilor ieșind din templul lui Marduk, în care aduseseră pentru prima dată sacrificii! Statuia zeului, tronul lui, taburetul și masa erau de aur fin, ne spune Herodot, și atingeau greutatea de 800 de talanți. Un talant „etalon" s-a găsit în apartamentul preoților — o rață de piatră, purtînd gravată mențiunea „talant adevărat" și cîntărind 29,68 de kilograme. După această măsură, statuia lui Marduk și accesoriile ei erau făcute — dacă-i dăm crezare lui Herodot — din 23 700 de kilograme de aur fin.

Ce spectacol impresionant forma acest cortegiu, urcînd imensele scări de piatră, care conduceau, pe o latură, înspre primul etaj al turnului, la treizeci și trei de metri înălțime față de sol, în timp ce preoții se urcau la etajul al doilea, prin scara de mijloc, care ajungea, pe o cale ascunsă, în vîrful turnului, la sanctuarul lui Marduk 1

Cărămizile acoperite cu smalț albastru străluceau într-o lumină sumbră. Cînd Herodot a văzut sanctuarul, în jurul anului 458 î.e.n., la cinci sute de ani după terminarea zigguratului, acesta era probabil încă în bună stare. Contrar „templului de jos", acest „templu de sus" nu era împodobit cu nici o statuie. Nu conținea decît o sofa „bine garnisită" (toți orientalii de rang, precum și frecii și romanii, se „culcau la masă") și, dinaintea sofalei, se afla o masă aurită, n această sfîntă a sfintelor nu puteau pătrunde oamenii din popor, căci aici apărea Marduk în persoană și muritorii de rînd n-ar fi putut suporta o asemenea viziune. Acolo sus, ședea doar o singură femeie, o femeie aleasă, care, în fiecare seară, se dăruia plăcerilor zeului. Herodot ne informează și, în același timp, se îndoiește de adevărul datelor culese : „Ei spun că însuși zeul vizitează templul și se odihnește acolo. Acest lucru însă nu mi se pare demn de crezare."

De jur împrejur, în interiorul unei incinte, se ridicau case în care se adăposteau pelerinii, veniți din mari depărtări în zilele de sărbătoare ca să ia parte la procesiune. Mai existau acolo și locuințele preoților lui Marduk, cărora slujirea unui zeu care îi încorona pe regi le conferea o putere incontestabilă. Acesta era decorul în mijlocul căruia se înălța Etemenanki, Vaticanul Babilo- nului, dar mai întunecat decît celălalt și de o splendoare ciclopică.

Tukulti-Ninurta, Sargon, Sennașerib și Assurbanipal asediată Babilonul și distruseră sanctuarul lui Marduk, Etemenanki, turnul lui Babei.

Nabopolassar și Nabucodonosor l-au reconstruit. în 539 î.e.n., după moartea lui Nabucodonosor, persanul Cirus a cucerit orașul ; el a fost primul cuceritor care nu l-a pustiit. Mai tînăr din punctul de vedere al istoriei, Cirus a fost fascinat de proporțiile colosale ale turnului. Nu numai

că s-a ferit să-l distrugă, dar a mers pînă acolo încît și-a construit propriul mausoleu în forma unui ziggurat în miniatură, un mic Etemenanki.

Amprenta cărămizilor lui Nabucodonosor. Inscripția se repetă pe fiecare dintre milioanele de cărămizi care slujiră la construirea clădirilor regale. Iată și cuprinsul lor: „Nabucodonosor, rege al Babilonului, protector al templelor Esaggila și Egida, fiul lui Nabopolassar, rege al

Babilonului.“

Mai tîrziu, turnul a fost distrus încă o dată. Xerxe, persanul, l-a transformat în ruine, pe care Alexandru cel Mare Ie-a văzut pe cînd se întorcea din India. Din nou, un om se simțea copleșit de aceste ruine monumentale. Timp de două luni, a pus zece mii de oameni, apoi întreaga armată, să lucreze la degajarea turnului; Strabon pomenește de 600 000 salarii plătite pe zi I

Douăzeci de veacuri mai tîrziu, în același loc aflăm un savant occidental. Nu căuta să afle gloria, ci cunoașterea. Nu dispunea de zece mii de oameni, ci de două sute cincizeci. Totuși, în unsprezece ani, a plătit 800 000 de salarii pe zi. S-a putut cunoaște în sfîrșit forma acestui edificiu incomparabi’ !

CEI VECHI socoteau „Grădinile suspendate" printre minunile lumii, „turnul Babei" mai simbolizează încă pentru noi trufia oamenilor — de data aceasta însă Koldewey avea să scoată la iveală o altă parte din marele oraș, despre care se vorbește în anumite inscripții, fără ca lumea să fi fost vreodată informată despre existența sa.

Nu era decît un drum, dar cînd Koldewey l-a dezvelit, s-a văzut că era cel mai frumos drum din lume, inclusiv toate drumurile romane și chiar drumurile modeme, dacă frumusețea nu se măsoară prin lungime. Nu era un simplu drum de comunicație (acest caracter trecea pe al doilea plan), ci un drum destinat procesiunilor întru preamărirea gloriei Marelui Stăpîn Marduk, căruia i se închinau toți cei din Babilon, chiar și Nabucodonosor.

Vreme de patruzeci și trei de ani cît a durat domnia lui, acest rege a construit, aproape fără întrerupere. Ne vorbește îndelung despre drumul său ; „Pentru procesiunea Marelui Stăpîn Marduk am umplut cu un morman de pămînt bătut calea spre Babilon, Aibur-șabu, și de la poarta Illu pînă la Iștar- sakipat-tebișa, am acoperit Aibur-șabu cu pietre din Turminabanda și Șadu, ca să fie demnă de procesiunea zeului, am legat-o de crîmpeiul ridicat de tatăl meu, și-am făcut din ea o cale strălucitoare."

Drum destinat procesiunilor, desigur. Dar în același timp și un mijloc de apărare. Drumul se asemăna într-adevăr cu un imens defileu. Nici la dreapta, nici la stînga, privirea nu putea să rătăcească în voie. De ambele părți se ridicau ziduri înalte, cu o grosime de șapte metri. Și cum drumul ducea de la fortăreață Ia poarta lui Iștar (Iștar-sakipat-tebișa din inscripție), poartă prin care se intra în Babilon, dușmanul care ar fi vrut să asedieze poarta era obligat să meargă pe acest drum, care s-ar fi transformat atunci într-un drum al morții I

Această rîpă de piatră inspira asediatorului un sentiment de groază, agravată desigur (imaginația contemporanilor fiind populată de ființe fabuloase și de spirite rele) de un cortegiu amenințător alcătuit din vreo sută douăzeci de lei, avînd o lungime de doi metri, vopsiți în culori vii, desenați în relief pe pereți și care, cu ghearele scoase, păreau că stau gata să sară asupra inamicului. înaintau, superbi și mîndri ; prin gura deschisă li se vedeau colții; blana albă și galbenă, coama galbenă sau roșie se desprindeau din fondul albastru deschis sau albastru închis. Drumul era lat de douăzeci și trei de metri.

Pe un strat de cărămizi acoperite cu bitum, niște cuburi mari de piatră, avînd latura de peste un metru, alcătuiau mijlocul șoselei ale cărei margini erau acoperite cu plăci de brecie, cu vine albe și roșii, mari pe jumătate cît cuburile de piatră, interstițiile fiind umplute cu bitum. Fiecare piatră purta pe fața îngropată inscripția : „Eu Nabucodonosor, rege al Babilonului, fiul lui Nabopolassar, regele Babilonului. Pentru procesiunea Marelui Stăpîn Marduk, am pardosit drumul Babilonului cu lespezi de piatră din Șadu. Marduk, Stăpîne, dă-ne nouă viață veșnică !“

Poarta era demnă de asemenea drum. Cu pereții săi de doisprezece metri înălțime, este astăzi cea mai impresionantă ruină din Babilon. De fapt, poarta era formată din două enorme corpuri de clădiri, cu două turnuri și mai înalte. Pretutindeni unde un străin își purta privirile, el se izbea de strălucirea animalelor sacre. Koldewey a evaluat la cinci sute

șaptezeci și cinci figurile de animale, ale căror culori strălucitoare, așezate tot pe un fond albastru, îi fascinau desigur pe noii veniți și îi umpleau de groază gîndindu-se la puterea care domnea în spatele acestui portal.

„Marele Stăpîn Marduk", zeul suprem. La picioarele sale, animalul consacrat lui, „sirușul", dragonul Babilonului.

Marea poartă nu era împodobită cu lei, animale consacrate zeiței Iștar, ci cu tauri, animalul sacru al lui Ramam (denumit și Adad), zeul furtunilor, și cu „siruș“, dragonul, șarpele-grifon, dacă aceste denumiri inexacte pot desemna făptura fabuloasă consacrată celui mai mare dintre zei, Marduk. Era un patruped, cu picioare lungi, cele dindărăt înarmate cu gheare, trupul acoperit cu solzi, terminat cu un cap de reptilă cu ochi imenși, din gură ieșindu-i o limbă despicată, iar pe craniul plat purtând un com... Acesta era dragonul Babilonului!

O dată mai mult, sîmburele de adevăr biblic se desprindea din scoarța legendară. Chiar aici, la Babilon, Daniel, care, aruncat fiind în groapa cu lei, a fost salvat printr-un miracol de lehova, a demonstrat neputința dragonului în fața Dumnezeului său, mult mai mare și care urma să domine secolele următoare.

„Ne putem imagina, scrie Koldewey, că preoții templului Esaggila posedau un animal aproape asemănător, o reptilă, poate un narval (așa cum se află uneori prin partea locului) pe care, ajutați de întunecimea templului, îl dădeau drept un siruș viu. In acest caz n-ar fi de mirare ca acest animal să nu fi putut digera turta de păr și gudron pe care i-o pregătise Daniel. “

PE LA începutul erei noastre, sub dominația părților, Babilonul s-a des-populat încetul cu încetul. Clădirile au căzut în ruină. In epoca Sasanizilor (226—636 e.n.), mai existau desigur cîteva case izolate, acolo unde înainte

se ridicau palatele ; în evul mediu arab, nu mai rămăseseră, pînă în secolul al XII-lea e.n., decît niște colibe.

Astăzi privirea rătăcește deasupra Babilonului reînviat de Koldewey, peste ruine, peste cîteva fragmente de smalț, resturi ale splendorii de odinioară. Cum sunau oare cuvintele profetului Ieremia ?

De aceea fiarele sălbatice ale deșertului și șacalii vor locui acolo,
Și struții vor locui într-însul;
In veci nu va fi locuit,
Nimenea nu va locui într-însul din neam de neam. [I]

I **Ieremia, L, 39. — *N.T.***

26

REGII MILENARI
ȘI POTOPUL

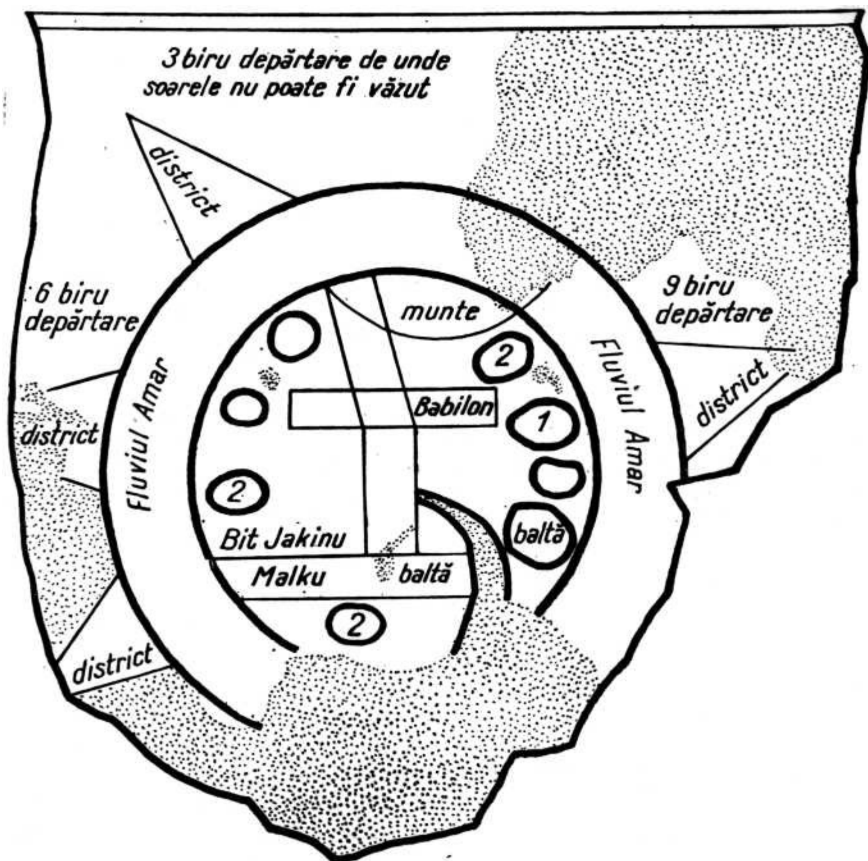
ClND o pisică neagră ne iese în cale și cînd superstiția ne îndeamnă să ne întoarcem din drum, ne gîndim noi, cei de astăzi, la vechii babiloneeni ? Ne amintim de acest popor cînd privim cele *douăsprezece* cifre de pe cadranul ceasului (noi care, de obicei, nu numărăm decît după sistemul zecimal), cînd cumpărăm șaizeci de ouă, cînd, ridicîndu-ne privirea spre cer, căutăm să ne citim destinul în mersul stelelor ?

Totuși gîndul ar trebui să ni se îndrepte spre ei, pentru că, în felul nostru de a gîndi și de a simți, nenumăratele lucruri ne vin din Babilon. Mai precis : poate din Babilon, dacă nu de la babiloneeni.

Cercetătorii au rămas uimiți cînd au descoperit, ca să spunem așa, cu fiecare lovitură de hîrleț, cît de mult mai sîntem încă aproape de felul în care se gîndea și se simțea în Babilon, în conștientul și subconștientul nostru, în ideile și pasiunile noastre. Lucru tulburător însă, semne din ce în ce mai numeroase dovedeau că însăși înțelepciunea babiloneană nu era originală, că ea provenea de la un popor încă și mai vechi decît babiloneenii semiți, mai vechi încă decît egiptenii.

Savantul american Samuel Noah Kramer a început să publice, în anul 1946, documentele acestui popor păstrate pe tăblițe de lut. în 1956, după ce a muncit din greu și cu perseverență timp de douăzeci și șase de ani la descifrarea lor, a tipărit o carte, care poartă îndrăznețul titlu *History begins at Sumer* (Istoria începe în Sumer), în care înfățișează cercetările sale științifice sub forma unor povestiri. Și o face cu mult spirit. El prezintă nu mai puțin de douăzeci și șapte de lucruri, experiențe și întâmplări, care au fost menționate *pentru prima dată* în istoria omenirii de către acest popor și nu se sfiește să le expună în cea mai modernă formă. Este de datoria noastră să le enumerăm aici :

1. Primele școli. 2. Primul exemplu de „mituire". 3. Primul caz de delicvență juvenilă. 4. Primul „război al nervilor". 5. Primul parlament. 6. Primul istoriograf. 7. Prima reducere de impozite. 8. Primul „Moise". 9. Prima sentință a unui tribunal. 10. Prima farmacopee. 11. Primul „almanah al pluga-

Hartă geografică babiloneană. 1 = Asia; 2 — oraș. „Biru“ este o măsură care indică distanțele de la un district la altul. „Fluviul amar“ înseamnă pînza subterană de apă, marea și oceanul ceresc (ploaia); el înconjură uscatul cu bălțile și lanțurile lui de munți. în partea de sus a hărții este indicată o distanță de 3 biru de unde soarele nu poate fi văzut.

rului". 12. Primele experiențe horticole. 13. Prima cosmologie. 14. Primul ideal moral. 15. Prima „vîrstă eroică" a omenirii. 16. Primele proverbe și zicători. 17. Primele fabule cu animale. 18. Primele dezbateri literare. 19. Primul „rai". 20. Primul Noe. 21. Prima legendă a învierii. 22. „Sfîntul Gheorghe", în prima sa formă. 23. Ghilgameș era un erou sumerian. 24. Primul exemplu de literatură epică. 25. Primul cîntec de dragoste. 26. Primele cataloage de bibliotecă. 27. Prima „epocă de aur a păcii" imaginată de om.

Parcurgînd această listă am fi tentați să bănuim că un exaltat a îmbrăcat într-o terminologie mult prea modernă niște fenomene sociale care s-au petrecut sub un alt cer, acum multe mii de ani (unele cu peste 4000 de ani în urmă). Dar, dacă citim strălucita transpunere a lui Kramer, rămînem uimiți de prospețimea și actualitatea conținutului celor 17 tăblițe de lut, scrise acum 3700 de ani (în forma lor dintîi fiind chiar cu cîteva secole mai vechi). Iată, de pildă, felul cum se plînge un tată de fiul său, care a apucat pe căi greșite, sau considerațiile despre depravarea tinerilor în general. Cititorul are impresia că asistă la dialogul dintre un tată și un fiu din zilele noastre. Textul începe cu întrebarea tatălui: „Unde ai fost ?“ La care fiul răspunde : „N-am fost nicăieri!“

Existența acestui popor a fost descoperită în felul cel mai straniu și cel mai genial care se poate închipui, plecînd de la anumite reflecții prilejuite de textele cuneiforme. Altfel spus : existența acestui popor a fost „calculată". Una dintre cele mai mari victorii ale astronomiei a fost repurtată cînd, după măsurători foarte complicate, s-a ajuns să se afirme că, pe o anumită orbită, la un moment determinat, urma să se ivească o stea care nu avea încă un nume și pe care nici un ochi omenesc nu o zărise încă. Izbînda a fost totală cînd apariția stelei, la momentul exact, a venit să confirme previziunile. O întâmplare asemănătoare s-a petrecut cu un savant rus [1] care a descoperit o ordine secretă a elementelor cunoscute pînă atunci, le-a adunat într-un tabel și, din lacunele pe care le prezenta ordinea aflată, a prevăzut existența unor elemente necunoscute încă, precizînd chiar anumite proprietăți ale acestora.

Același lucru s-a întîmplat în domeniul antropologiei, cînd Haeckel a stabilit teoretic existența unei forme intermediare între omul-maimuță și om, pe care a numit-o pitecantrop, și cînd, în 1892, Eugene Dubois a găsit, în Java, o fosilă care răspundea acestei teorii.

După ce urmașii lui Rawlinson au învins greutățile interpretării cuneiformelor și specialiștii s-au putut consacra unor probleme particulare, cum ar fi originea caracterelor și raporturile lingvistice, studierea anumitor fapte remarcabile a dus la o teorie uluitoare.

Ambiguitatea scrierii asirio-babiloneene nu se poate explica prin ea însăși. Era imposibil ca un amestec atît de încurcat de scrieri alfabetice, silabice și simbolice, să fi apărut dintr-o dată sub forma sa definitivă, exact în momentul în care babiloneenii au intrat în istorie. Un asemenea sistem purta pecetea unei evoluții îndelungate. Nu putea fi decît un produs de mîna doua. Sute de cercetări lingvistice individuale, care se completau în chip mutual, s-au rezumat în următoarea afirmație : inventatorii scrierii cuneiforme nu puteau fi nici asi- rienii, nici babiloneenii semiți, ci un alt popor, fără îndoială de o rasă deose-

[1] **Este vorba de Dmitri Ivanovici Mendeleev (1834—1907), chimist rus,**

descoperitorul legii periodicității și creatorul sistemului periodic al elementelor. Cu ajutorul acestei legi, Mendeleev a prevăzut existența și proprietățile unor elemente, cum ar fi galiul, germaniul și cadmiul, care nu au fost descoperite decît mai tîtziu. — *N.T.*

Sigiliul cilindric al lui Gudeea din Lagaș, unul dintre cei mai puternici prinți regionali de la începuturile istoriei babiloneene.

bită, originar din podișurile înalte din Orient, a cărui existență nu era dovedită de nici o urmă concretă.

Ipoteza era dintre cele mai îndrăznețe. Totuși, de-a lungul anilor, savanții căpătară o asemenea certitudine, încît nu ezitară să dea un nume acestui popor, despre care pur și simplu afirmau că ar fi existat, deși nici un text nu-1 menționa. Unii îl numeau akkadeeni, dar francezul Jules Oppert alese numele de sumerieni, care a și fost adoptat; el a fost preluat de la titlul celor mai vechi regi din Mesopotamia meridională, „regii din Sumer și Akkad“. Acestea sînt, în linii mari, teoriile și presupunerile. Tot așa cum a apărut planeta, a cărei poziție fusese calculată dinainte, tot așa cum au fost găsite elementele prevăzute, la fel, într-o zi, s-au aflat urmele unui popor misterios, care le dăruise asirienilor și babiloneenilor scrierea. Oare numai scrierea ?

N-a trecut multă vreme și s-a descoperit că, aproape toate formele artei și gîndirii, care au înflorit în Babilon și în Ninive, se trăgeau din poporul misterios al sumerienilor.

Am mai vorbit despre Emest de Sarzec, diplomatul francez, care, departe de a fi fost arheolog profesionist, nu cunoștea nimic din știința săpăturilor înainte de a se duce în Mesopotamia. Dar, așa cum se întîmplase odinioară cu Paul-Emile Botta (trecuseră patruzeci de ani de atunci), ruinele și colinele acestui ținut îi atrăgea curiozitatea. Norocul i-a surîs de la primele încercări, dezgropînd, la poalele colinei Tello, o statuie de un gen cu totul necunoscut. Continuă săpăturile, primi încurajări, găsi inscripții; erau primele urme concrete ale acestui popor „presupus dinainte", sumerienii I

Printre obiectele de valoare pe care le-a îmbarcat, trimițîndu-le la Luvru, cea mai prețioasă piesă era o statuie a prințului regional, sau regele preot, Gudeea, cioplită dintr-o materie dură, dioritul, și admirabil șlefuită. Ce emoție în rîndurile savanților I Pînă și arheologii cei mai neîncrezători, cei mai cir- cumspecți față de aproximațiile istorice au fost obligați să recunoască, după împrejurările în care au avut loc descoperirile și după inscripții, că unele dintre fragmentele scoase recent la lumină puteau fi datate prin anul 4000 sau 3000 î.e.n. și aparțineau unei civilizații mai vechi decît cea din Egipt.

De Sarzec a săpat timp de patru ani, între 1877 și 1881. Începînd din

1881 și pînă în 1900, americanii Hilprecht, Peters, Hayne și Fischer au săpat la Nippur și Fara. Intre 1912 și 1913, Societatea orientală germană a întreprins

234 săpături la Uruk, pe care le-a continuat în 1928. In 1931, o expediție trimisă de American School of Oriental Research, sub conducerea lui Erich F. Shmidt, a reluat lucrările de la Fara.

Au fost dezvelite mari edificii, piramide cu trepte, ziggurate, care caracterizau aspectul acelor orașe, la fel ca minaretul moscheii, campanila sau turla bisericilor. Existau și inscripții care îngăduiau să se cunoască începutul istoriei mesopotamiene, petrecut cu mult în urmă, în zorile omenirii. Descoperirea acestei lumi primitive era tot atît de însemnată pentru înțelegerea Babilonului, ca și descoperirea civilizației creto-miceniene pentru înțelegerea antichității grecești.

Civilizația sumeriană însă începea cu mult mai înainte. De fapt originile ei păreau că-și află izvorul în Geneză, așa cum ni se înfățișează în Biblie, sau cel puțin pe vremea primelor generații care au urmat după Potopul pe care Dumnezeu îl trimisese pe pămînt și din care doar Noe a supraviețuit...

Epopeea semizeului Ghilgameș nu vorbește despre un potop ? Epopeea ale cărei părți dispărute au fost găsite printre milioanele de cioburi de pe colina Kuyundjik de către George Smith, de la British Museum.

Prin anii douăzeci ai secolului nostru, arheologul englez Leonard Woolley a întreprins săpături la Ur, oraș biblic din Caldeea, patria lui Abraham. El a dovedit nu numai că Potopul din epopeea lui Ghilgameș și cel din Biblie erau unul și același, dar și că acest potop era un fapt istoric !

ISTORIA Mesopotamiei nu prezintă o unitate ca, de pildă, cea a Egiptului, în schimb, desfășurarea ei poate fi comparată cu cea a istoriei greco-romane. La fel cum un popor străin, originar dintr-o țară îndepărtată, a întemeiat la Tirint și la Micene bastioanele propriei sale culturi, care au fost apoi măturate de hoardele aheenilor și ale dorienilor veniți din nord, și la fel cum, în decursul veacurilor, toate aceste elemente au fuzionat, ca să formeze adevăratul elenism — tot astfel poporul sumerienilor a năvălit în delta Eufratului și a Tigrului, a adus cu sine o cultură evoluată, o scriere și un cod de legi și a fost exterminat, în cîteva secole, de niște popoare barbare. Dar, pe pămîntul astfel fertilizat, s-a născut și a crescut Babilonul, moștenitorul regatelor din „Sumer și Akkad“.

Nu se vorbește oare în Biblie despre încurcătura limbilor cu prilejul construirii turnului Babei ? Intr-adevăr, în Babilon existau două limbi oficiale, sumeriană și semitica (mai apoi sumeriană devine o limbă uzitată doar de preoți și de juriști). Năvălitorii amoriți, arameeni, elamiți și kasiți, și, mai tîrziu, în Asiria, populațiile lulubi, mitani și hitiții au adus cu ei propriile lor dialecte.

Primul rege care a izbutit să unească sub sceptrul său un vast teritoriu — de la Elan la Taurus — a fost Sargon I (2684—2630 î.e.n.). Mitul despre

nașterea lui se aseamănă cu cel al lui Cirus, Romulus, Krișna, Moise și Perseu. EI s-ar fi născut dintr-o fecioară care, după ce l-a așezat într-un vas pe care l-a acoperit cu smoală, l-a părăsit pe apele unui fluviu. Akki, sacagiul, ar fi făcut din

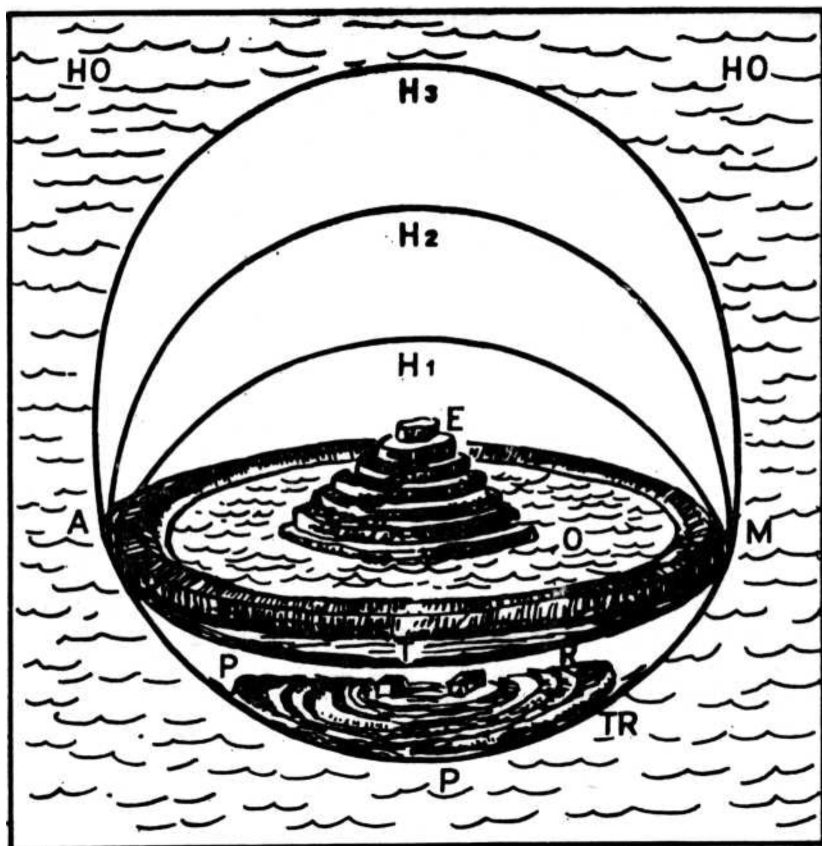
235 el un grădinar și zeița Iștar l-ar fi ridicat pe tron. S-a crezut multă vreme că Șaruken (Sargon, „regele preadrept") n-ar fi existat. Astăzi influența sa istorică, foarte mare de altfel, este un fapt incontestabil. Dinastia lui a domnit două sute de ani, apoi s-a stins. Năvălitori munteni, printre care guti, prădară țara. Se iscă o rivalitate între cetățile-state. Niște regi-preoți, cum ar fi Ur-Baba și Gudeea, își întinseră temporar dominația asupra cetăților Ur și Lagaș. In ciuda confuziei politice, în această epocă au înflorit științele și artele, pe de-a întregul bazate pe moștenirea sumeriană, atingînd un asemenea elan creator, încît aportul lor urma să influențeze întreaga istorie a omenirii timp de patru mii de am.

Hammurabi din Babilon (1955—1913 î.e.n.) a restabilit unitatea, datorită unor lovituri de stat, politice și militare. Prin forța și înflorirea sa, de acum înainte țara a putut pretinde să conducă lumea contemporană. Hammurabi era mai mult decît un războinic. După ce a cucerit puterea, a știut să aștepte douăzeci și cinci de ani pînă cînd dușmanul său cel mai de temut, Rîm-Sin din Larsa, îmbătrîni îndeajuns ca să poată fi înfrînt fără prea multă greutate. El a fost de asemenea primul mare legislator din istorie. Pentru ca „cel puternic să nu pricinuiască vreun rău celui slab, și să aibă grijă de orfan și de văduvă", el a poruncit să-i fie săpate cuvintele pe o stelă din Babilon, așezată în templul Esaggila, dinaintea chipului său de rege al dreptății. (încă înaintea lui Hammurabi existau inscripții cu legi, de dimensiuni mai mici, ca legile reginei Isin și cele ale lui Șulgi, rege din a IlI-a dinastie din Ur. în 1947, arheologul american Francis Steele a întregit patru fragmente cu inscripții cuneiforme, găsite la Nippur ; ele reprezentau părți din cartea de legi a regelui Lipit-Iștar, cu un secol și jumătate mai veche decît „Codul" lui Hammurabi.) Regelui Hammurabi îi revine meritul de a fi adunat laolaltă legile și cutumele într-un cod, cu trei sute de paragrafe, care își vor exercita influența încă multă vreme după dispariția regatului babilonean. în avîntul acesta imens, cu timpul forța producătoare a culturii sumero-babiloneene s-a epuizat. Puterea politică a regatului s-a fărîmițat. Prosperitatea economică ce se întinsese, sub domnia lui Ka- dașman-Ellil I și Bumaburiaș al II-lea, peste granițele țării pînă în Egipt (ni s-a păstrat o corespondență, datînd din jurul anului 1370 î.e.n., purtată cu Amenofis al IlI-lea și al IV-lea), s-a prăbușit. Chiar și atunci cînd a încetat dominația străină a kasiților, beduinii arameeni și asirienii, care invadaseră țara prin partea de nord, au făcut provizoriu imposibilă formarea unui nou „imperiu".

Din nou sîntem ispitiți să facem o paralelă cu evoluția culturii greco-romane. Așa cum Atena a asistat la contopirea puterii, religiei, artei și științei sale cu civilizația tehnicistă și lipsită de suflet a noii Rome, tot astfel Babilonia și-a văzut cultura sa reînviată în noua Asirie, unde, mai

tîrziu, a fost creat orașul Ninive, care era față de Babilon, ceea ce era Roma față de Atena.

Tukulti-Ninurta I (în jurul anului 1250 î.e.n.) a fost primul asirian care a făcut prizonier un rege al Babilonului. Sub Teglat-Falasar I (în jurul anului 1100 î.e.n.) Asiria devine o mare putere, dar sub urmașii săi ea s-a dovedit

Reprezentare cosmică a babiloneenilor

E — Pămînt; H,, H„ H,, — primul, al doilea, al treilea cer; HO ■= Oceanul ceresc; O ■= Oceanul terestru; T — adîncimea oceanului terestru; A — seara (vest), muntele de la soare-apune; M — dimineața (est), muntele de la soare-răsare; TR = cele șapte ziduri și palatul (P) din împărăția morților.

atît de șubredă, încît arameenii nomazi nu numai că au năvălit asupra ei prin surprindere, dar s-au și așezat acolo. Assumasirpal (884—860 î.e.n.) și Salma- nassar al IV-lea (781—772 î.e.n.) au restabilit noul imperiu, i-au împins granițele pînă la Mediterana, au cucerit întreaga Sirie și au obligat chiar unele orașe feniciene să plătească tribut. Lui Assurnasirpal i se datorează impunătorul palat regal din reședința de la Calaș și templul zeiței Iștar din Ninive. „Semiramis“ (Șamuramat) a domnit patru ani; fiul ei, Adad-Nirari al IlI-lea (810—782 î.e.n.), suveran abil pentru care un succes politic valora foarte mult,

237 a încercat să introducă în Asiria zeii babiloneeni. în sfîrșit, Teglat-Falasar al III-lea, uzurpator de o rară energie, a făcut ca Asiria să redevină o mare putere și i-a redat ambițiile. Sub domnia lui (745—727 î.e.n.) granițele imperiului s-au întins de la Mediterana pînă la Golful Persic ; el a pătruns pînă în Armenia și în Persia, a supus popoare a căror sălbăticie rezistase pînă atunci agresorilor, a cucerit Damascul și a instituit dominația asiriană asupra părții de nord a Israelului.

Dacă nu pomenim nimic despre suveranii minori, nu putem trece însă peste Sargon al II-lea (722—705 î.e.n.), învingătorul hitiților la Karkemiș. Sub domnia lui, Asiria a cunoscut despotismul cel mai centralizat. El este tatăl lui Sennașerib (705—681 î.e.n.), smintitul care a prădat Babilonul, este bunicul lui Asarhaddon (681—669 î.e.n.) care a reconstruit orașul, i-a învins pe cimerieni, în nord, a cucerit în 671 orașul Memfis din Egipt și a umplut cu bogățiile acestuia vistieriile din Ninive, în sfîrșit este străbunicul lui Assurbanipal (668 — 626 î.e.n.) căruia faraonul Psametic I i-a smuls cuceririle făcute în Egipt. Dar, prin energia și spiritul său de intrigă, și-a împins la sinucidere fratele rebel, Saosdușin, rege al Babilonului. Assurbanipal a întemeiat la Ninive cea mai mare bibliotecă din antichitate (doar colecția de papirusuri din Alexandria o va depăși) și a rămas, în ciuda numeroaselor expediții militare, mai degrabă un suveran pașnic decît un războinic.

Printre urmașii săi, Sin-șar-ișkun (625—606 î.e.n.), incapabil să țină frînele guvernării, n-a putut rezista presiunii tot mai mari a mezilor. Bizuindu-se pe generalul său, trădătorul caldeean Nabopolassar, și-a curmat zilele, în timp ce inamicul năvălea pe străzile cetății Ninive cucerite, arzînd de viu împreună cu toate femeile și bunurile sale. (După Diodor, care se sprijină pe Ctesias, ar fi fost arse pe ruguri — înalte de patru sute de picioare — o sută cinci zeci de paturi de aur și tot atîtea mese de aur, aproape zece milioane talanți de aur, o sută milioane talanți de argint și o mulțime de alte lucruri prețioase.)

însemna oare că istoria asirio-babiloneană se sfîrșise ? Uzurpatorul Nabopolassar, general răzvrătit, pusese stăpînire pe Babilon. El pregătea drumul unui rege mai mare, fiul său, Nabucodonosor al II-lea (604—562 î.e.n.), un adevărat „Cezar" mesopotamian.

Splendoarea și măreția, puterea suverană care s-au instaurat atunci în Babilon nu se întemeiau pe spiritul, tradiția, înaltul grad de civilizație pe care o cunoscuse odinioară. Ruptura a avut loc în Asiria, la Ninive. în aparență nu exista nici o legătură cu vechile culte, cu vechile obiceiuri, cu vechile forme sociale. Acest „regat neobabilonean" (așa cum îl numim astăzi) căzuse pradă unei decadențe care se hrănea din trecut.

Nabucodonosor și-a consacrat viața înfăptuirii unor mari realizări tehnice, cărora i-au fost închinate numeroase laude : a ordonat săparea unor canale, plantarea unor grădini, amenajarea unui lac artificial și, mai ales, construirea a nenumărate edificii, sacre sau profane.

Apogeul unei civilizații lasă însă totdeauna să se întrevadă declinul ei. Șase ani după moartea sa, o revoluție urzită de curteni i-a detronat dinastia. Ultimul suveran, Narbonide (555—539 î.e.n.), un bigot îmbîcsit, a fost ars de viu cu prilejul luării palatului regal, pe care niște trădători l-au dat pe mîna lui Cirus, regele perșilor.

Sub domnia lui Nabucodonosor, civilizația mesopotamiană a aruncat ultima sa văpaie.

IN 1911, doamna Winifred Fontana, soția consulului britanic, a primit în vizită trei tineri arheologi. Această doamnă, care se ocupa cu pictura, notează în jurnalul său ; „...toți trei ar putea fi niște admirabile modele.**

Cei trei tineri erau David Hogarth, T. E. Lawrence și Leonard Woolley. Unul dintre ei urma curînd să fie cunoscut în lumea întreagă, dar nu în calitate de arheolog : acest Lawrence a fost căpetenia revoltei arabe în timpul primului război mondial. Woolley, dacă a avut mai puțin succes în rîndurile publicului, în schimb a fost foarte stimat de colegii săi.

Este lesne de înțeles de ce doamna Winifred Fontana, întrebată mai tîrziu despre impresiile sale de atunci, sub influența faimei colonelului Lawrence, a povestit că, cu prilejul vizitei celor trei arheologi, „totuși Lawrence mi-a atras atenția în mod cu totul deosebit...** în timp ce un sirian, care fusese și el oaspetele consulului, face o afirmație care vine în contradicție cu cea a doamnei Fontana : „Ce nefericită deosebire între *ce jeune Laurens* și *Monsieur* Woolley, care este un adevărat om de lume, și un *parfait gentilhomme."*

In 1927, apoi în 1928, în vîrstă de patruzeci și șapte de ani, Woolley, acest *„parfait gentilhomme",* a întreprins săpături în locul unde odinioară se înălța orașul Ur, pe Eufrat, patria legendară a lui Abraham. în scurtă vreme a descoperit extrem de numeroase vestigii ale civilizației sumeriene. A scos la lumină „cimitirul regal din Ur“, care conținea foarte mari comori și — ceea ce pentru noi valorează mai mult decît aurul aflat în morminte — care a oferit o mulțime de amănunte privind preistoria babiloneană, așa încît acest prim capitol al civilizației umane a căpătat de îndată culoare și viață.

Woolley a săpat în colină șanțul cu care încep aproape toate cercetările arheologice. Pînă la o adîncime de doisprezece metri exista un strat de cenușă, fragmente de cărămizi, cioburi de vase, dărîmături și moloz. Printre aceste ruine, locuitorii din Ur săpaseră mormintele regilor lor. în groapa unei regine s-au găsit podoabe bogate, vase de aur, două bărci lungi de șaizeci de centimetri, una de aramă, alta de argint. S-au găsit de asemenea diademele reginei. Pe o perucă umplută cu cîlți se etalau trei șiraguri de lapislazuli și de coma- lină roșie. Șiragul inferior era împodobit cu inele de aur, cel din mijloc cu frunze de fag, tot de aur, al treilea cu frunze de salcie și flori de aur. Deasupra celor trei șiraguri era prins un pieptene cu cinci dinți, decorat cu flori de aur bătute în pietre de

lapislazuli. Tîmplele erau împodobite cu spirale de aur, de care erau agățați niște cercei grei, în formă de semilună. Katherine Wool-

„Stindardul de mozaic din Ur“, o interesantă descoperire făcută de Leonard Woolley.

Din acest desen nu putem aprecia bogăția lucrăturii. Pentru observatorul atent, originalul este o „carte cu poze“ despre viața sumerienilor.

ley a modelat capul reginei care purtase podoabele descoperite de soțul ei, după un craniu din acea perioadă. Pentru pieptănătură s-a inspirat după niște statuete de lut ars, iar dimensiunile le-a calculat după lungimea benzilor de aur. Acest mulaj, care se află astăzi în muzeul Universității din Philadelphia, ne îngăduie să vedem nivelul de dezvoltare a artei prelucrării metalelor nobile și gradul de rafinament al oamenilor de acum cinci mii de ani. Printre podoabele aflate în mormintele regale din Ur există unele piese pe care nu s-ar sfii să le expună marii bijutieri din Paris.

El a mai făcut o descoperire, de cel mai înalt interes : vestitul „stindard de mozaic" (Woolley îl situează prin anul 3500 î.e.n.). Acest stindard se compune din două panouri dreptunghiulare, avînd lungimea de 55 centimetri și lățimea de 22,5 centimetri, la care se adaugă două capete triunghiulare. Ele erau probabil fixate de un mîner înalt și purtate în procesiuni și în cortegii.

Panourile sînt acoperite cu o mulțime de figuri mici, de sidef și de scoici, pe un fond de lapislazuli. E adevărat că „domnul Ti“ îl informase pe cercetătorul Mariette despre traiul în Egiptul vechi, cu mai mult fast și bogăție de amănunte. Totuși Woolley vedea, ca într-o carte cu poze, detaliile unor vieți apuse de cinci mii de ani. Ținînd seama de vechimea sa, acest stindard este un document de o valoare excepțională.

Figurile reprezintă un banchet (ceea ce ne furnizează date despre îmbrăcăminte și ustensile), o turmă minată spre abator (știm astfel ce fel de animale domestice se creșteau în acea epocă), un cortegiu de prizonieri și un altul de războinici (ceea ce ne îngăduie să cunoaștem armele și

echipamentul de luptă) și, în sfîrșit, care de luptă ce ne confirmă că, la sfîrșitul celui de-al IV-lea mileniu, sumerienii au născocit convoaiele militare ce au însemnat măreția și ruina imperiilor imense, întemeiate de babiloneni, asirieni, perși și, în sfîrșit, de macedoneni.

240

Woolley a făcut apoi o descoperire îngrozitoare. Mormintele din Ur mai conțineau și alte cadavre decît cele ale regilor și reginelor. Iar aceste cadavre fuseseră victimele unui masacru. Intr-un mormînt s-au aflat sentinele, cu casca de aramă alături de cranii, cu lancea la îndemînă. Pe fundul unui cavou zăceau nouă doamne de onoare, purtînd încă bogata diademă pe care, fără îndoială, o puseseră pentru ceremonia funebră. în fața intrării se aflau două care grele, iar înăuntrul lor mai zăceau încă osemintele vizitiilor ; dinaintea carelor, alături de scheletele boilor, se aflau osemintele slujitorilor. Cu toții fuseseră masacrați I

în mormîntul reginei Șubad, Woolley găsi doamnele de onoare culcate pe două rînduri. La capătul șirului zăcea un bărbat, harpistul. Oasele brațelor lui mai păstrau încă instrumentul cu incrustații prețioase, pe care îl strîngea la piept în clipa cînd primise lovitura de grație. Alături de sicriul în care odihnea regina, două schelete zăceau prăvălite într-o atitudine care vădea o moarte violentă.

Ce însemna această descoperire ?

Nu putea exista decît o singură explicație : aici avusese loc cel mai mare sacrificiu oferit vreodată muritorilor — acela al vieții omenești 1 Era neîndoielnic vorba despre un omor premeditat, îndeplinit desigur de preoții fanatici, care voiau să exercite puterea absolută. Poziția cadavrelor și toate celelalte indicii dovedeau că acești curteni, acești ostași și acești slujitori nu și-au urmat suveranii de bunăvoie pe calea morții, așa cum făceau văduvele hinduse cînd își urmau soții pe rug. Aici sacrificiul fusese un masacru 1 Un măcel sîngeros în onoarea unor regi defuncți I

Care au fost concluziile științei ? „Nu se cunoaște nici un document, scrie Woolley, în care să se facă aluzie la asemenea sacrificii omenești; arheologii n-au aflat nici o altă urmă de asemenea obicei și nici o supraviețuire a lui într-o epocă mai recentă. Dacă aceste sacrificii se pot explica prin divinizarea primilor regi, se va constata de altfel că, în perioada istorică, pînă și cele mai mari zeități nu pretindeau o asemenea ofrandă : iată deci o dovadă despre străvechea antichitate a cimitirului din Ur."

Curînd, Woolley avea să descopere și alte semne ale vechimii extreme a civilizației sumeriene.

Continuînd sistematic săpăturile, găsi dedesubtul mormintelor, la doisprezece metri adîncime, un strat de argilă absolut curată (nu era încărcată nici cu cioburi, nici cu moloz), care avea o grosime de nu mai puțin doi metri și cincizeci.

Prezența acestor aluviuni naturale nu putea duce decît la o singură

explicație, care îl interesa mai degrabă pe geolog decît pe arheolog. Țara Sume- rului fusese odinioară teatrul unor inundații catastrofale.

într-adevâr, ca să se poată depune un strat de mîl de doi metri și jumătate, a fost nevoie ca cerul și marea să se reverse, să înghită munții și văile, așa cum se spune în capitolul VII din Geneză : „...în ziua aceea se desfăcură toate izvoarele adîncului celui mare, și stavilele cerurilor se deschiseră. Și ploaia

căzu pe pămînt patruzeci de zile și patruzeci de nopți... Și apa acoperi pă- mîntul o sută cincizeci de zile."

Woolley se afla în fața unei concluzii tulburătoare. Dacă își amintea de concordanța dintre povestirea biblică și epopeea lui Ghilgameș, indiscutabil cu mult mai veche, dacă parcurgea listele presupuse ale regilor sumerieni („atunci veni Potopul și, după Potop, regii coborîră pentru a doua oară din ceruri"), dacă ținea seama de toate celelalte dovezi aduse de săpături în sprijinul vechilor legende și al Sfintei Scripturi — într-adevăr nu se mai putea îndoi că marea inundație, ale cărei urme incontestabile le descoperise, era Potopul.

Este evident că acest potop istoric, din care își trage rădăcinile mitul Potopului, n-a exterminat întreaga rasă omenească, în afară doar de familia lui Ut-napiștim-Noe. Fusese probabil una dintre acele inundații — fără îndoială extrem de violentă — cum au existat multe în delta Tigrului și a Eufratului. Documentele privind primii regi, anteriori și posteriori Potopului, îngăduie presupunerea că, dacă coloniștii sumerieni au supraviețuit dezastrului, acest lucru a fost posibil înainte de toate pentru că locuiau — contrar semiților autohtoni și încă barbari — în „vile" artificial ridicate deasupra solului și înconjurate de ziduri. Nu este imposibil ca Ut-napiștim, acel Noe sumerian, să fi fost o figură istorică, un simplu colonist, stabilit pe teritoriul akkadian, care a bănuit înaintea altora creșterea apelor și a luat din timp unele măsuri de siguranță. Supraviețuitorii s-au supus cu sfințenie injoncțiunii divine pe care o primise Ut-napiștim : „Creșteți și vă înmulțiți, și umpleți pămîntul." Intr-adevăr, pe dată acești oameni începură din nou să muncească pămîntul pustiit de ape, cu o energie pe care arheologii o recunosc pînă și astăzi.

Woolley a fost de părere că cimitirul regal din Ur aparținea celui de-al IV-lea mileniu î.e.n. Pînă la începerea săpăturilor, cunoștințele noastre se limitau la legende și la mituri. Datorită lui Woolley, această perioadă a intrat de atunci încolo în istorie. El urma să dovedească autenticitatea istorică a unui rege din această epocă, unul dintre cei mai vechi regi ai omenirii I

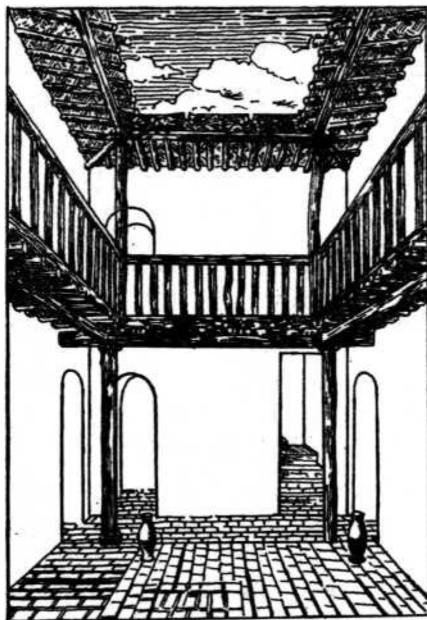
Anumite date științifice au permis la un moment dat să se poată afirma existența sumerienilor. Astăzi, această existență este un lucru neîndoielnic ; obiectele și operele de artă care umplu muzeele noastre sînt mult prea numeroase. Dar noi nu știm aproape nimic despre originea poporului care ne-a lăsat aceste mărturii. O dată mai mult afirmațiile

noastre nu se bazează decît pe nişte indicii.

Un lucru este însă sigur : sumerienii, popor nesemitic, oameni cu părul de culoare închisă (inscripţiile vorbesc despre ei denumindu-i „Capete Negre"), au fost ultimii care s-au stabilit pe întinsa deltă a Tigrului şi Eufratului. înaintea lor ţinutul era populat după cît se pare de două feluri de triburi semite. Sumerienii aduceau însă cu ei o civilizaţie superioară, cu o formă închegată în trăsăturile sale esenţiale, pe care au impus-o semiţilor semibarbari.

Unde s-a dezvoltat această civilizaţie ? Această întrebare ridică una dintre cele mai mari probleme pe care săpăturile nu au rezolvat-o încă.

Reconstituirea unei case particulare din Ur.

Limba lor se apropie de limba turcă veche (turanica). Ca tip, ei aparţin rasei indo-europene. Atîta tot. Pătrundem apoi în domeniul ipotezei pure. Nişte oameni care văd aievea şi-şi adoră zeii pe creştetul munţilor, care construiesc pentru ei, în cîmpia străină, munţi artificiali, zigguraţii, nu sînt desigur de baştină dintr-o ţară de şes. Poate că vin din podişul Iranului, sau şi mai de departe încă, din munţii Asiei ? Această deducţie este sprijinită de faptul că arhitectura sumeriană, cea mai veche care a fost descoperită în Mesopotamia, se bazează în mod manifest pe tradiţia construcţiilor de lemn, care nu puteau fi concepute decît într-un ţinut muntos şi păduros.

Nimic însă din toate acestea nu poate fi sigur. Intr-adevăr, o parte din vechea legendă sumeriană, în care se vorbeşte despre un popor care a năvălit în Mesopotamia de pe mare, contrazice această teorie şi, pe de altă parte, pare să fie confirmată de anumite indicii.

Intr-o zi, un englez, Arthur Keith, a declarat: „Caracterele fizice ale vechilor sumerieni se regăsesc în Orient, la locuitorii din Afganistan şi din Belu- cistan, şi pînă în valea Indusului — la o distanţă de aproape 2 400 de kilometri."

Abia îşi exprimase această opinie, că săpăturile întreprinse în valea Indusului, unde s-a descoperit o civilizaţie veche şi foarte evoluată, au dezvăluit peceţi plate, perfect identice (prin formă, stilul gravurii şi al inscripţiilor) cu cele găsite în Sumer!

Dar nu se știe încă de unde vine acest popor misterios. Să nu fim nerăbdători. Să ne gîndim la străvechea antichitate a documentelor pe care le posedăm. Și să ne aruncăm privirile asupra „listelor regale", ce ne îngăduie să pătrundem încă și mai departe în negurile trecutului.

TOATE datele din primele epoci ale Babilonului erau raportate la un eveniment important care avusese loc în cursul anului. Cu toate acestea, încă din epoca primei dinastii din Isin (în jurul anului 2100 î.e.n.) încep să se întocmească tabele cronologice. S-au găsit copiile acestor „liste regale", schematice dar prețioase pentru noi, precum și cronica fantezistă și mult mai recentă (din secolul IV sau III î.e.n.) a preotului babilonean Berossos, care scria în limba greacă.

După aceste liste, istoria sumerienilor începe o dată cu apariția omului. Biblia numără, începînd cu Adam, primul om, și pînă la Potop, zece „patriarhi". La sumerieni, aceștia sînt „primii regi", tot zece la număr. Patriarhii israeliți știau că sînt meniți unei vieți cu o lungime de neînchipuit. Adam, care și-a zămislit primul fiu la vîrsta de o sută treizeci de ani, ar fi trăit după aceea opt sute de ani. Vîrsta lui Matusalem este proverbială și astăzi. însă durata vieții vechilor sumerieni frizează fantasticul. După un document (care nu pomenește decît de opt suverani) acești primi regi ar fi domnit împreună vreme de 241 200 ani ; după un altul, care îi enumără pe toți zece, 456 000 de ani I

Apoi veni Potopul. Rasa omenească se născu din nou începînd cu Ut-napiștim. Regii citați de cronicarii babiloneeni, ale căror scrieri se situează în jurul anului 2100 î.e.n., sînt considerați de către aceștia ca niște personaje istorice. Dar, dat fiind că printre acești regi există mai mulți care, în legenda epocii, sînt considerați zei și semizei, și că cei douăzeci și trei de regi din prima dinastie ce a urmat după Potop ar fi domnit laolaltă timp de 24 510 ani, 3 luni și 3 zile și jumătate, nu este de loc uimitor că savanții occidentali nu acordară la început nici o crezare listelor regale ; tot așa, arheologii nu izbutiseră încă să găsească nici măcar un singur document care să autentifice vreun nume de rege dinaintea celei de-a VIII-a dinastii posterioare Potopului.

Totuși, pe măsură ce Woolley vedea apărînd straturi tot mai profunde, apar- ținînd celei mai străvechi civilizații, încrederea lui în vechile liste creștea. El se afla aproape în aceeași situație ca Schliemann față de Homer și Pausanias. Și, la fel cu marele amator, marele specialist avea să-și vadă credința confirmată de o fericită descoperire I

Pe colina El-Obeid, în apropiere de Ur, în Caldeea, Leonard Woolley găsi un templu consacrat zeiței-mame Ninursag. Cu scara, terasa, vestibulul, coloanele de lemn incrustate cu aramă, mozaicurile bogate, sculpturile reprezentînd lei și căprioare, era cel mai vechi edificiu din lume care

îmbina o asemenea

244 măreție cu un astfel de rafinament artistic. în acest templu, printre numeroase obiecte prețioase sau lipsite de valoare, el găsi o mărgea de aur.

Inscripția gravată pe această mărgea, îi arătă lui Leonard Woolley cine construise templul : se putea citi deslușit numele A-anni-padda !

Woolley mai găsi și o tăbliță de calcit, care îi dezvălui și alte lucruri. Pe ea se putea citi, în scriere cuneiformă evoluată, dedicația templului făcut de „A-anni-padda, rege în Ur, fiul lui Mes-anni-padda, rege în Ur.“

Mes-anni-padda figura în listele regale ca fondator al dinastiei a IlI-a posterioare Potopului, așa-zisa prima dinastie din Ur 1 Unul dintre regii a cărui existență istorică fusese totdeauna pusă la îndoială.

ACEST capitol consacrat poporului sumerian a început prin povestea cu pisica neagră, cele șaizeci de ouă și cadranului ceasului; tot astfel îl vom și încheia.

O linie, prea puțin deviată de civilizațiile care au trăit și au murit în acest interval, îi conduce pe sumerieni pînă la noi. Forța lor creatoare a fost extraordinară și influența lor s-a resimțit în toate domeniile. Tot ceea ce a înflorit în Ninive și în Babilon crescuse pe pămîntul sumerian. Nu vom cita decît cîteva exemple despre influența civilizației sumeriene asupra celei din Babilon și despre importanța respectivă a rolului lor în istorie.

Marea stelă din Susa, pe care stă gravat codul lui Hammurabi, nu este de fapt decît o compilație a unor maxime de drept și a unor cutume sumeriene. Așa cum vedem noi lucrurile astăzi, concepția despre datorie și accentul pur juridic al acestor legi ni se par uluitor de „moderne" (excepție făcînd îndatoririle religioase). De pildă, răzbunarea prin vărsare de sînge, foarte răspîn- dită și puternic înrădăcinată în civilizațiile de mai tîrziu, care, din nefericire, se mai practică încă și în secolul nostru, era aproape interzisă de legea lui Hammurabi. Legile săpate pe stela din Susa arată că — și acest lucru este poate cel mai „modem" — statul și nu individul trebuie să răzbune nedreptatea. Justiția era severă și asprele pedepse corporale apar din abundență pe toate monumentele despotului oriental. însă, în conținutul lor, legile lui Hammurabi s-au prelungit pînă în Codul lui lustinian și Codul lui Napoleon.

Medicina babiloneenilor, strîns legată de magie — „babilonean" sau „calde- ean" avea, la Roma, același sens cu „magician" — este originară din Sumer. In Babilon existau școli de medicină încurajate de stat. De multe ori prescripțiile medicale erau însoțite de prescripții religioase. în anumite cazuri, medicul era făcut răspunzător în fața statului și justiția intervenea, așa cum reiese din articolul 218 al legii lui Hammurabi, prin care greșelile medicului se pedepsesc în felul următor : „Dacă un

tămăduitor a făcut cuiva o intervenție cu cuțitul de bronz și astfel a pricinuit moartea bolnavului, sau dacă a deschis o cataractă cu cuțitul de bronz și a vătămat ochiul — trebuie să i se taie mîna."

245

Sumerienii, adoratori ai astrelor, aveau zei pe care ii regăsim sub alte nume și, adesea, fără prea mari schimbări, în Asiria și în Babilonia și, în cele din urmă, pînă și la Roma și la Atena. (Cunoaștem influența directă exercitată asupra Bibliei de istoria și de legendele sumeriene.)

Cunoașterea cerului și a mișcării aștrilor ajunge la rangul de știință exactă, deși încă îmbibată cu astrologie și ghicitorie. Ea a format baza unei cosmografii planetare, a calendarului și a sistemului cronologic. Turnurile zigguratelor erau niște observatoare. Preoții babiloneeni calculau mișcarea planetei Mercur mai exact decît Hiparh și Claudiu Ptolemeu. Ei izbuteau să deducă timpul de revoluție a Lunii, cu o diferență de numai 0,4 secunde față de astronomii moderni, care au la îndemînă excepționale mijloace tehnice.

Matematica babiloneană se întemeia pe sistemul hexagesimal sumerian, pe care semiții l-au îmbinat cu sistemul lor zecimal. Complicațiile care rezultară din aceasta au fost suprimate datorită unor table de înmulțire, adevărate rigle de calcul. Grație acestui sistem, babiloneenii atinseseră valori numerice de o uimitoare mărime. într-un text cuneiform, găsit pe colina Kuyundjik, se află o serie matematică, al cărei produs corespunde, în sistemul nostru, cu 195 955 200 000 000, număr pe care, în epoca lui Descartes și Leibniz, nimeni nu s-ar fi încumetat să-l ia în seamă.

Leonard Woolley, căruia îi datorăm aproape tot ce știm despre poporul misterios al „Capetelor Negre“, citează, în domeniul arhitecturii, un exemplu despre influența stăruitoare a unei creații sumeriene : „Cintrul arhitectonic n-a fost cunoscut în Europa decît în epoca cuceririlor lui Alexandru cel Mare. Arhitec- ții greci adoptară cu entuziasm această formă nouă și o introduseră... în lumea occidentală... Romanii preluară mai tîrziu rolul grecilor. Cintrul era o formă de construcție foarte răspîndită în Babilon : Nabucodonosor a folosit-o cînd a reconstruit Babilonul în anul 600 î.e.n. ; în Ur mai există și astăzi o boltă, aparți- nînd templului ridicat de Kurigalzu, rege al Babilonului pe la 1400 î.e.n. ; în casele particulare ale cetățenilor sumerieni din Ur (aproximativ 2000 î.e.n.) bolta ușii era construită din cărămizi așezate după tehnica bolții veritabile ; apeductul boltit de la Nippur are o vechime de aproape 3000 de ani î.e.n. și bolta în arcuri pe care o regăsim în cimitirul regal din Ur ne îngăduie să situăm mai înapoi cu încă patru sau cinci secole aplicarea acestui principiu al arhitecturii. Putem deci trage o linie, care pornește din zorii civilizației sumeriene, ca să ajungă Ia lumea modernă."

Și Woolley conchide : „Dacă judecăm străduințele oamenilor exclusiv după succesul lor, atunci Sumerul... ar trebui să ocupe un loc de cinste, dacă nu chiar cel mai de seamă. Dacă însă le judecăm după acțiunea lor

asupra istoriei, atunci Sumerul merită să fie așezat pe o treaptă mult mai mare. Cultura sumeriană, care a strălucit încă în epoca barbară, are meritul de a se situa printre primele momente de progres ale omenirii... Am crescut într-o epocă în care grecii încă mai erau considerați drept inventatorii tuturor artelor, în care se credea cu ușurință că Grecia însăși, ca și Pallas, țîșnise din creierul lui Zeus Olimpianul.

246

Mai apoi, am văzut că această floare a civilizației își trăsese seva din lidieni, hitiți, fenicieni, cretani, babiloneeni și egipteni. Rădăcinile ei sînt încă și mai vechi: în spatele tuturor acestor două popoare, se află sumerienii."

PlNĂ în prezent i-am urmărit pe arheologi într-un domeniu geografic care nu depășește limitele bazinului Mediteranei. Acum să încercăm să facem un salt peste oceane, fără să ne îndepărtăm totuși prea mult în trecut. Să pătrundem, pe urmele cercetătorilor, într-o lume care n-a dispărut decît de cîteva secole, dar care ne va părea încă și mai stranie, mai barbară, mai înfricoșătoare și adesea mai neînțeleasă decît toate civilizațiile pe care am învățat să le cunoaștem. Vom pomi să explorăm pădurile virgine din Mexic și din Yucatân.

IV

CARTEA TREPTELOR

„Ruinele orașului se întindeau dinaintea noastră ca resturile unei corăbii rătăcind în largul mării; catargele se pierduseră, numele i se ștersese, echipajul pierise și nimeni nu mai putea spune de unde venea, cui îi aparținuse, cît durase călătoria ei, care fusese cauza naufragiului; ce oameni purta la bord se putea bănui doar după o presupusă asemănare a construcției corăbiei, dar poate că adevărul nu-1 vom ști niciodată în chip sigur. “

JOHN L. STEPHENS
despre prima sa descoperire

27

TEZAURUL LUI MONTEZUMA AL II-LEA

„LA primele licăriri ale zorilor, generalul spaniol își alinie trupele în poziție de luptă. Inimile soldaților zvîcneau. Ei se rînduiră sub drapele, în sunetele trompetelor al căror ecou, străbătînd lacurile și pădurile, se pierdu în depărtările străjuite de munți. Focurile aprinse pe altarele nenumăratelor «teocalli», temple piramidale, care abia se deslușeau în boarea dimineții, indicau poziția capitalei. Apoi, cînd soarele se ridică dinspre răsărit, deasupra văii, templele și turnurile palatelor apărură într-o aureolă de lumină. Era în ziua de 8 noiembrie 1519 ; zi istorică, în care europenii intrară în capitala lumii occidentale/'

In acești termeni, un autor din secolul trecut (W. H. Prescott, despre care vom vorbi în curînd) descrie momentul în care aventurierul spaniol Hernando Cortez (își iscălea scrisorile : Cortes), în fruntea a patru sute de soldați, descoperi în sfîrșit capitala imperiului aztec, Mexico.

După ce trupele lui Cortez — spaniolii comandau aproape șase mii de indigeni, majoritatea tlascalteci, dușmani de moarte ai aztecilor — trecură digul care unea uscatul cu orașul insular, pășiră pe o mare punte mobilă. Spaniolii știau prea bine că acum se aflau în mîinile unui prinț, a cărui măreție și putere se manifestau atît prin mulțimea războinicilor care înconjurau edificiile grandioase ce li se ofereau privirilor, cît și prin povestirile tuturor indigenilor.

Spaniolii își continuară marșul fără șovăire.

Ajunși în marea arteră a orașului, un cortegiu strălucitor înaintă în întîmpi- narea lor. In frunte pășeau trei dregători, ținînd în mînă toiege aurite. în spatele lor se legăna un jilț purtat pe umerii unor înalți demnitari. Baldachinul împodobit cu pene, țesut cu fire de argint, strălucea de puzderia pietrelor scumpe. Nobilii care îl purtau mergeau în picioarele goale, cu pas măsurat, cu ochii în pămînt. Cortegiul se opri la o oarecare distanță. Un bărbat înalt și svelt, de vreo patruzeci de ani, coborî din jilțul purtat pe umeri. Obrazul îi era mai palid decît cel al oamenilor obișnuiți, cu o barbă mică, părul nici lung nici scurt, negru și lucios. Purta o mantie brodată cu perle și pietre prețioase, iar pulpanele erau legate în jurul

gîtului. Era încălțat cu sandale bogate, le-

291 gate de glezne cu niște curele bătute în aur. înainta, sprijinindu-se pe doi dintre înalții dregători. Slujitorii îi întinseră dinainte-i covoare de bumbac, ca să nu-și întineze picioarele. Astfel i se prezentă lui Cortez, Montezuma al II-lea, împăratul aztecilor.

Cortez descălecă, se sprijini și el pe doi nobili și înaintă în întâmpinarea suveranului. Cincizeci de ani mai tîrziu, Bertal Diaz, unul dintre însoțitorii cuceritorului, scria : „Nu voi uita niciodată această scenă. Și acum, după trecerea atîtor ani, imaginea ei este la fel de proaspătă, de parcă s-ar fi petrecut ieri.“

In clipa cînd privirile celor doi bărbați se încrucișară, cînd, ascunzîndu-și sentimentele, schimbară cîteva cuvinte amicale, două lumi, două epoci diferite se înfruntau.

Pentru prima dată în istoria descoperirilor arheologice, un european de religie creștină descoperea o civilizație străină vie, fără să fi fost nevoie s-o reconstituie din ruine. Cortez dinaintea lui Montezuma I — este la fel cum Brugsch- bei s-ar fi trezit deodată față în față cu Ramses cel Maxe, sau cum Koldewey l-ar fi întîlnit pe Nabucodonosor plimbîndu-se prin „grădinile suspendate" și ar fi schimbat cîteva cuvinte.

Cortez nu era un savant, ci un cuceritor. Frumusețea nu îl atrăgea decît prin valoarea ei comercială, iar forța doar dacă se putea măsura cu ea. Nu căuta decît să se îmbogățească și să aducă bogății Maiestății Sale Prea Catolice, fără îndoială să asigure triumful credinței, dar în nici un caz să slujească știința. Exact un an după prima lor întrevedere, Montezuma era mort. După un alt an, din splendida sa capitală nu mai rămăseseră decît ruine. Mexico a fost singurul oraș distrus ? Din nefericire, nu 1

în legătură cu aceasta trebuie să cităm cuvintele unui istoric contemporan, Spengler : „Este singurul exemplu al unei civilizații care a murit de moarte violentă. Ea n-a pierit cu încetul, n-a fost ciuntită, ci ucisă în plină înflorire, ca o floare a soarelui pe care ar tăia-o un trecător."

PENTRU a înțelege acest fenomen istoric, este necesar să aruncăm înapoi o privire asupra unui capitol din istoria creștină occidentală, intitulat „Perioada conchistadorilor", capitol roșu ca sîngele și ca para focului, negru ca veșmintele monastice și care s-a încheiat în lucirile săbiilor.

In 1492, căpitanul genovez Cristobald Colon, supranumit mai tîrziu Cristo- for Columb, îndreptîndu-și pînzele spre Indii, descoperi insulele Guanahani, Cuba și Haiti, din preajma Americii Centrale, apoi, în cursul altor călătorii, Dominica, Guadelupa, Porto-Rico, Jamaica și, în sfîrșit, coastele Americii de Sud și ale Americii Centrale. în timp ce, în aceeași epocă, Vasco da Gama găsea adevăratul drum către Indii, adică drumul cel mai scurt, Hojeda, Vespucci și Femao de Magalhâes explorau coastele meridionale ale Lumii Noi. După călătoria lui John Cabot și periplul lui

Magalhâes, continentul american a fost cunoscut în toată întinderea lui, de la Labrador pînă la Țara de Foc.

Iar cînd Nunez de Balboa, un pătimaș ca toți ceilalți exploratori, pătrunse înarmat în Oceanul Pacific (ca să-l ia în stăpînire „pentru totdeauna"), cînd Pizarro și Almagro invadară prin partea de apus regatul incașilor, astăzi Peru, a fost de ajuns răstimpul unei singure generații pentru a se deschide Europei calea marii aventuri. După descoperire urma explorarea, ea însăși urmată de cucerire. Lumea Nouă cuprindea bogății fără seamăn. Bogății de două feluri, pentru că era totodată un nou debușeu pentru comerț și un tezaur expus jafului.

Totuși ar fi nedrept să nu vedem aici, ca mobil unic, decît dorința de însușire a aurului din Eldorado. în joc nu se aflau doar atracția cîștigului îmbinată cu spiritul de aventură, lăcomia dublată de o îndrăzneală de corsari. Exploratorii nu navigau doar pe socoteala lor, nici măcar pentru Isabela și Ferdinand apoi pentru Carol Quintul. Ei mai erau și misionarii papii Alexandru al VI-lea Borgia care, în 1493, împărțise lumea, trăgînd cu pana lui o linie între Portugalia și Spania. Trimiși ai Maiestății Sale Apostolice, ei luptau împotriva păgînismului, sub binecuvîntarea Fecioarei, și nici o corabie nu părăsea portul fără să ia la bord un preot avînd misiunea să împlînte crucea în pămînturile păgîne.

Descoperirea Americii de către exploratori și conchistadori dărui oamenilor prima reprezentare globală a universului. Religia, politica, geniul, spiritul de aventură se uniră în această cucerire. Știința astrelor, geografia și rezultanta lor, navigația, favorizară politica de expansiune a unui adevărat imperiu mai mult decît european, „deasupra căruia soarele nu apunea niciodată". Fanatismul religios făcea apel la aventurieri. Plictisindu-se să zacă o viață întreagă, nutrind visuri zadarnice, acești hidalgo treceau la acțiune.

Iată principalele evenimente pe care am considerat că este bine să le amintim. Vom adăuga de asemenea un detaliu amuzant: Hernando Cortez care, dintre toți conchistadorii, este singurul ce ne reține atenția, fiindcă a descoperit imperiul aztec, fusese destinat carierei de avocat. Pentru a scăpa de această corvoadă, care îl înspăimînta, s-a gîndit să ia parte la expediția lui Nicolo de Ovando, succesorul lui Columb. Dar, într-o zi, pe cînd încerca să pătrundă în odaia iubitei sărind pe fereastră, peretele se dărîmă și-l acoperi pe Hernando. Contuziile cu care s-a ales de pe urma acestei pățanii donjuanești, prima aventură pe care i-o cunoaștem, l-au țintuit la pat pînă cînd flota lui Ovando o pomi pe mare. Și ne întrebăm ce s-ar fi schimbat în istoria Lumii Noi daca zidul ar fi fost mai înalt ?

De altfel, lucrul este prea puțin important, căci oameni de felul lui Cortez sînt scoși la iveală de epoca lor atunci cînd are nevoie de ei.

CU o mare desfășurare de trupe, Cortez porni să ia cu asalt Mexicul.

Șaisprezece ani mai înainte — nu avea decît nouăsprezece și tocmai debarcase la Hispaniola (Espagnola) — răspunsese cu dispreț secretarului guvernatorului care voia să-i dea niște pămînturi: „Am venit să găsesc aur, nu să scurm

253 țarina ca un țăran 1“ Mai era însă nevoie să aștepte. La douăzeci și patru de ani, sub comanda lui Velasquez, luă parte la cucerirea Cubei. S-a distins în luptă, dar, fiind partizan al rivalului noului guvernator, fu aruncat în închisoare. Evadă, fu prins din nou, evadă pentru a doua oară, apoi se împăcă cu guvernatorul. Se stabili pe un domeniu și fu primul care importă în Cuba vite cornute din Europa. Exploată niște mine de aur și adună suma considerabilă de aproape trei mii de castellanos *. Episcopul din Las Casas, imul dintre rarii prieteni ai indienilor din Lumea Nouă, face, în legătură cu aceasta, următoarea remarcă : „Numai Dumnezeu, care știe cu prețul a cîte vieți a fost adunată această sumă, îi va cere socoteală 1“

Averea aceasta jucă un rol important în cariera lui Cortez. Dat fiind că putea cumpăra material de război, obținu comanda supremă a unei flote, pe care o echipă cu ajutorul guvernatorului Velasquez, în scopul de a trece în sfîrșit pragul acestei țări de basm, pe care indigenii i-o descriseseră în cele mai atrăgătoare culori. în ultimul moment, se certă iarăși cu guvernatorul. Cortez ajunsese la Trinidad (Cuba), cu flota în care investise întreaga sa avere și cea a prietenilor lui, cînd Velasquez ordonă să fie arestat. Cortez însă cucerise inimile soldaților săi. Executarea ordinului ar fi provocat o rebeliune. Și astfel, în fruntea flotei alcătuite din unsprezece corăbii (dintre care cea mai mare, avea un deplasament de o sută de tone), Cortez se lansă în cea mai mare dintre aventurile sale.

în acea epocă, totalul forțelor de care dispunea pentru a cuceri o țară cu o putere necunoscută număra 110 marinari, 553 ostași (în afară de 32 arbale- tieri și 13 archebuzieri), 10 piese de artilerie grea, ***4*** culevrine și 16 cai.

Sub drapelul lui de ca.tifea neagră, brodat cu aur, purtînd o cruce roșie cu o inscripție în limba latină „Prieteni, urmînd crucea și, sub această emblemă, dacă sîntem mînați de credință, vom cuceri victoria", ținu în fața armatei sale o cuvîntare, care ne-a fost păstrată, și care se încheia cu aceste cuvinte : „Sîn- teți puțini la număr, dar forța voastră stă în curajul vostru, și dacă nu-1 veți pierde, fiți siguri că Atotputernicul, care nu l-a părăsit niciodată pe spaniol în lupta sa împotriva necredincioșilor, vă v-a apăra, chiar dacă roiul dușmanilor vă înconjură. Căci cauza voastră este o cauză dreaptă și voi mergeți la luptă conduși de Cruce și de Stindard. înainte deci, cu bărbăție și cu încredere deplină. îndepliniți-vă misiunea, care a început sub auspicii atît de bune, pînă la sfîrșitul ei glorios."

La 16 august 1519 porni să cucerească Mexicul dintr-un punct al coastei situat în apropiere de Veracruz. Crezînd că avea să învingă cu ușurință cîteva triburi răzlețe, văzu că va trebui să supună un imperiu. Pornise la luptă încredințat că se va măsura cu niște barbari și descoperi că ataca un popor cu o înaltă civilizație. Se aștepta să afle în cale sate și vetre și iată că

în cîmpie se ridicau orașe imense, cu temple și palate. Dacă, după ce se înșelase astfel,

* **Veche monetă de aur, care circula în timpul regilor catolici (Ferdinand si Isabela). Echivala cu 10 pesete, sau cu 2 pesos. — *N. T.***

254 nu renunță totuși să-și impună dominația asupra acestei țări, acest lucru dovedește pur și simplu că era unul dintre acei oameni pe care posteritatea nu-i blestemă decît dacă sînt înfrînți.

Nu putem raporta aici în toate amănuntele peripețiile celor trei luni pînă cînd ajunse la capitala lui Montezuma. Biruie obstacolele naturale, clima, bolile tropicale. Se luptă cu armate între treizeci și cincizeci de mii de indieni și iese învingător. Reputația sa de războinic invincibil îl precede din oraș în oraș. Prin felul cum conduce războiul, confirmă o strategie dintre cele mai dibace, bazată pe masacre sîngeroase. Maestru în arta intrigii, umple de daruri numeroasele delegații pe care i le trimite Montezuma, în timp ce îi învrăjbește între ei pe vasalii împăratului aztec și își asigură sprijinul tlascaltecilor, care pînă mai ieri se războiau cu acesta.

își continuă marșul victorios, care nu poate fi stăvilit de jumătățile de măsuri luate în grabă de Montezuma. împăratul sfîrșește prin a-1 implora (el. conducătorul a peste o sută de mii de ostași) să nu intre în capitală.

Cu greu ne putem imagina acest triumf fără precedent. Forța lui Cortez consta totodată în reputația aproape mitică și în perfecta disciplină și buna organizare a trupelor sale. Așa cum a spus un istoric, vedem aici scena grecilor în fața persanilor. însă, la disciplina acestor „greci“ se adăuga puterea armelor de foc, care semănau groaza în rîndurile atacanților. în plus, ei mai posedau un avantaj de temut: caii monștri înfricoșători în ochii aztecilor, care își imaginau calul și călărețul ca formînd o singură ființă. Această teamă superstițioasă nu-i părăsi nici măcar atunci cînd capturară un asemenea animal și cînd prințul, șeful lor, îl tăie în bucățele pe care le trimise în toate orașele imperiului.

în chip ineluctabil, se apropia ziua în care capitala urma să fie cucerită. Această luare în stăpînire, mai degrabă decît o cucerire, avu loc la 8 noiembrie 1519. Dar descoperirea pe care Cortez o făcu în metropola mexicană, descoperirea acelui „tezaur", la care visa încă din adolescență, și transformarea grăbită a templelor aztece în biserici creștine urmau să iște complicații care erau cît pe ce să-I coste, pe el și pe tovarășii săi, pierderea tuturor roadelor cuceririi.

LA 10 noiembrie 1519, a treia zi după intrarea sa în capitală, Cortez cere împăratului aztecilor permisiunea să amenajeze o capelă într-unul din palatele care fuseseră puse la dispoziția Iui și a suitei sale. încuviințarea fu dată pe loc : Montezuma merse mai departe și puse la dispoziția învingătorului muncitori azteci (Moctezuma, Moctheuzoma, Motecuhzoma — sînt feluritele nume ale aceluiași împărat).

Spaniolii explorară însă toate ungherele. Ei descoperiră în zidărie o suprafață proaspăt cimentată și, avînd o experiență acumulată în decursul raidurilor lor de rechiziții, presupuseră că în acel loc se află o ușă. Deși erau încă oaspeții palatului imperial, nu șovăiră să spargă zidul. într-adevăr, găsiră o ușă, pe care o deschiseră îndată, apoi merseră să-l caute pe Cortez.

265

Cortez rămase împietrit de uimire cînd își petrecu capul prin deschizătură. Avea în fața ochilor o sală plină cu stofele cele mai bogate, cu giuvaiere și cu obiecte prețioase, cu podoabe de aur și de argint, admirabil lucrate, cu grămezi de lingouri I Cronicarul Bertal Diaz, care privea peste umărul lui Cortez, scrie : „Pe atunci eram foarte tînăr și mi s-a părut că în încăperea aceea erau adunate toate comorile lumii."

Descoperiseră tezaurul lui Montezuma ; sau, mai degrabă, cel al tatălui său, pe care fiul îl sporise.

Cortez dădu dovadă de o excepțională înțelepciune : ordonă să se zidească ușa la loc. Nu-și făcea nici o iluzie asupra poziției în care se afla, știind prea bine că trăiește pe muchia unui crater și că vulcanul putea în fiece clipă să erupă. Cîntărind astăzi riscurile la care se expunea mica trupă de spanioli pierdută în acest oraș gigantic (evaluat la 65 000 de case) nu se poate să nu fim cutremurați de sîngele rece al acestor oameni.

Ce șanse aveau să scape teferi ? Care puteau fi urmările acestei aventuri ? Ajungînd în sfîrșit să dea de comoară, aveau vreo speranță să o scoată din metropolă sub ochii împăratului și ai războinicilor lui fără număr ? Vor fi în- tr-atît de smintiți să le treacă prin minte să-și impună dominația asupra acestei țări în scopul de a o exploata, așa cum făceau cu insulele sălbatice din Lumea Nouă ?

Intr-adevăr, le-a trecut prin minte asemenea gînd nebun. Dar, înfrînați de Cortez, nu trecură limitele unei politici realiste, deși ea ne apare astăzi dintre cele mai imprudente. Un singur plan permitea asigurarea unei poziții întărite în plin centrul capitalei. Un asemenea plan nu putea fi conceput decît de niște aventurieri și doar niște conchistadori îl puteau pune în practică. Cortez, știind prea bine că împăratul era venerat ca o ființă sacră, chibzui în mod firesc să pună mîna pe el, evitînd astfel orice manifestație ostilă din partea supușilor acestuia. După cîtăva vreme, îl invită pe Montezuma să se instaleze cu suita lui în palatul pe care îl ocupa ca oaspete. Argumentele sale, amestec de rugăminți și de amenințări abia disimulate (cei mai buni dintre călăreții săi, înarmați, așteptau la poartă), fură atît de convingătoare, încît Montezuma cedă, într-un moment de slăbiciune de neiertat. în seara, aceleiași zile preoții Olmedo și Diaz oficiară liturghia. în timpul slujbei, gîndurile tuturor spaniolilor pioși adunați acolo zburau spre tezaurul din camera alăturată, la stînga, în cea din dreapta stînd proprietarul comorii, un împărat aflat pe teritoriul imperiului său și totuși ostatic în mîinile cîtorva bărbați. Nobilii de la curtea

sa veniseră să-l mîngîie de situația nefericită în care se afla. Cu acest prilej — remarcă Bertal Diaz — toți spaniolii erau serioși și cucernici, „în parte din pricina liturghiei, în parte pentru că voiau să facă impresie asupra păgînilor."

NOROCUL continua să-i surîdă lui Cortez. Totul părea că-i merge din plin. Atunci se petrecură, unul după altul, trei evenimente care schimbară dintr-o dată aspectul lucrurilor.

In rîndurile spaniolilor se iscaxă primele disensiuni. Avîndu-1 prizonier pe Montezuma, Cortez nu mai vedea nici un motiv să nu se înfrupte din tezaur. Nefericitul împărat încercă să-și salveze demnitatea dăruind întregul tezaur îndepărtatului stăpîn al lui Cortez, Maiestatea Sa Spaniolă, declarîndu-se în același timp vasalul lui, tentativă lipsită de glorie, dată fiind situația în care se afla. Cortez transportă tezaurul într-una din sălile mari, ca să-i cîntărească valoarea. Spaniolii fură obligați să-și confecționeze singuri balanțe și greutăți, necunoscute de acești mari matematicieni care erau aztecii. Valoarea totală a tezaurului a fost evaluată la aproape 162 000 pesos de aur, sumă corespunzătoare, după un calcul făcut în secolul trecut, cu aproape 6,3 milioane de dolari. Pentru veacul al XVI-lea această avere era fabuloasă și nici un suveran din Europa nu posedase vreodată echivalentul ei. Trebuie să ne mire dacă pe soldați i-a cuprins un val de nebunie cînd socotiră partea ce le revenea ?

Cortez însă concepea în alt fel împărțeala. Greșea ? Nu navigase în slujba Maiestății Sale Spaniole, care avea dreptul să pretindă cota sa parte ? Și cine echipase corăbiile, cine era încă plin de datorii, dacă nu altul decît Cortez ? Iată ce hotărî: o cincime din tezaur va reveni regelui Spaniei, o a doua cincime lui însuși, o a treia lui Velasquez (care trebuia mituit din cauza funcției ce o deținea, deși Cortez nu dădea nici două parale pe ordinele lui și ar fi luat-o bucuros la sănătoasa cu flotă cu tot), a patra parte va fi plătită ca primă gentilomilor, artileriștilor, archebuzierilor, arcașilor și trupelor rămase la Veracruz ca să ocupe coasta. Mai rămînea de împărțit o cincime. Fiecărui soldat îi revenea o sută de pesos, sumă derizorie dacă era pusă în cumpănă cu serviciile aduse, și privită ca un simplu bacșiș de cei care văzuseră tezaurul. Revolta mocnea în rîndurile soldaților. Avură loc dueluri sîngeroase. Cortez interveni. Nu se arătă, sever, ci elocvent. „Spuse vorbe meșteșugite, din care avea o bună provizie pentru orice împrejurare", raportează unul dintre tovarășii lui. Soldații se lăsară convinși. Cortez îi făcu să întrevadă ca prin vis recompense la care ei n-ar fi îndrăznit niciodată să se gîndească.

Care a fost deci obiectul real al împărțirii ? Doar o cincime urina să fie atribuită oamenilor. Cele patru cincimi destinate regelui, guvernatorului și

lui Cortez fură lăsate în palat, sub pază strașnică.

Cîteva luni mai tîrziu, lucrurile au început să se învrăjbească și mai rău. Cortez află de Ia căpitanul său rămas pe coastă că o flotă trimisă de guvernatorul furios ancorase în apropiere de Veracruz, iar comandantul ei, un anume Narvâez, primise ordinul să-l destituie, să-l aresteze sub acuzația de revoltă fățișă și să-l ducă în Cuba. Cele 18 corăbii ale Iui Narvâez aveau la bord 900 de oameni — în afară de 80 de călăreți, 80 de archebuzieri și 150 de arbaletieri, precum și numeroase piese de artilerie grea. Cortez, a cărui situație începuse de mult să fie precară, vede cum vine peste el o armată de compa- trioți, mult mai puternică decît a lui și care reprezenta cea mai mare forță militară ce intrase vreodată în acțiune în Lumea Nouă.

Urmarea povestirii este aproape de necrezut. Pînă acum am putut atribui succesul lui Cortez norocului, îndrăznelii și faptului că adversarii săi erau niște indieni prost echipați. Iată însă că ne-am înșelat.

Cortez se hotărăște să dea piept cu Narvâez și să-l snopească în bătaie.

Cum asta ?

Lasă în Mexico pe unul dintre căpitanii săi, Pedro de Alvarado, îi încredințează două treimi din trupele sale, ca să asigure ocupația orașului și supravegherea lui Montezuma, pe care continuă să-l privească drept un zălog prețios. La despărțire reușește să-i descrie lui Montezuma în culori cumplite judecata la care s-ar putea aștepta din partea poporului pe care îl trădase, astfel încît timoratul împărat se aștepta ca, pînă la întoarcerea spaniolului, să se petreacă cele mai îngrozitoare lucruri și, drept urmare, nu mai dădu ascultare sfătuitorilor săi care, în rarele momente prielnice, încercau să-l îmbărbăteze. Mai mult, Montezuma se străduiește să-l liniștească pe Cortez, îl însoțește pînă la dig în litiera sa imperială (bineînțeles, sub paza lui Alvarado), îl îmbrățișează și îi dorește succes 1 Cortez, în fruntea armatei sale, sau, mai degrabă a batalionului său, al cărui efectiv crescuse de la 70 la 266 de oameni grație întăriturilor indienilor, coboară spre Terra Caliente. Cad ploi torențiale, bîntuie furtuni nă- praznice. Cortez află de la niște iscoade că Narvâez a ajuns la Cempoalla. Doar un fluviu îl mai desparte de dușmanul său.

Narvâez, dotat cu o serioasă experiență militară, coboară la lăsarea nopții pe malul fluviului, ca să-l forțeze pe Cortez să primească lupta. Era o vreme de cîine, soldații începuseră să murmure. Convins că Cortez nu va mai veni în noaptea aceea, încrezător în superioritatea armatei sale, Narvâez se retrage în oraș și se duce la culcare.

Cortez trece însă fluviul. Surprinde sentinelele inamice. Toate acestea se petrec în noaptea de Rusalii din anul 1520. In fruntea batalionului său, dotat cu puține arme, pornește la atac strigînd *„Espiritu Santo"* și intră în tabăra lui Narvâez plină de soldați și de muniții.

Surpriza izbutește de minune. Noaptea, într-o luptă scurtă dar teribilă,

luminată de torțe și de gurile înroșite ale tunurilor care nu trag decît o singură salvă, tabăra este luată cu asalt. Narvâez se apără din vîrful unui turn. O suliță îi crapă ochiul stîng. La țipătul lui de durere îi răspunde strigătul victorios al lui Cortez, „Victoria !“

Mai tîrziu se va istorisi că o armată de ,,cdcuyos“, un fel de cărăbuși uriași, pe care cei asediați i-ar fi luat drept lăncii cu artificii, ar fi venit în ajutorul cauzei drepte a lui Cortez. Meritul victoriei revine însă incontestabil lui Cortez. întreaga ei amploare ieși în evidență cu prisosință cînd majoritatea celor învinși se declarară gata să jure credință lui -Cortez și cînd se făcu inventarul prăzii — piese de artilerie, archebuze, cai. Pentru prima dată de la începutul expediției sale în Mexic, Cortez se afla în sfîrșit în fruntea unei armate puternice.

Dacă însă repurtase asemenea succese cu o mînă de soldați, în curînd urma să fie înfrînt, în ciuda oștii puternice pe care o dobîndise.

28

O CIVILIZAȚIE „ DECAPITATĂ“

SPANIOLII înaintaseră sub stindardul Crucii. Toate isprăvile lor fuseseră ocrotite de *Espiritu Santo.* Pretutindeni unde se stabileau, începeau să ridice biserici. Preoții îi spovedeau înaintea fiecărei bătălii, celebrau slujbe solemne după fiecare victorie. Ei mai doreau să și convertească populațiile aztece.

Nu vrem să analizăm aici nici sensul, nici legitimitatea operei misionarilor. Un singur lucru contează : cînd invadară imperiul aztec, spaniolii întîlniră pentru întîia dată, nu niște sălbatici a căror religie n-ar fi fost decît o adunătură de rituri și de cutume degenerate, ușor de distrus, ci un popor cu o religie care, deși era în genere politeistă, lăsa să se întrevadă în cele două divinități principale, Huitzilopochtli și Quetzalcoatl, o tendință înspre monoteism. In afară de aceasta, raporturile strînse cu regulile stricte ale calendarului exercitaseră asupra culturii o influență de fel de profundă, cum fusese cazul și cu religiile universaliste și religiile mîntuirii în alte țări.

Spaniolii și preoții lor comiseseră greșeala că nu-și dădură seama de acest lucru decît prea tîrziu.

Putea să fie însă altfel ? Să ne amintim ce importanță avea Biserica la începutul secolului al XVI-lea. In anul cînd Cortez năvăli în Mexic, Martin Luther nu era decît un călugăr revoltat, autor al cîtorva scrieri subversive, Copernic încă nu-și făcuse cunoscută noua sa cosmografie, Galilei și Giordano Bruno, marii sceptici, nu se născuseră încă. Nu exista artă în afara Bisericii, cum nu exista nici un fel de știință, nici un fel de viață fără de ea.

Europa avea o viziune creștină asupra lumii. Credința absolută în adevărul acestei viziuni, în viața veșnică și în puterea de mîntuire era însoțită, în mod necesar, de intoleranță. De aici, tot ceea ce nu era creștin, era păgîn, toți cei ce nu gîndeau și nu trăiau conform acestei viziuni erau socotiți barbari.

. Această idee fundamentală îi împiedica total pe oamenii din veacul al XVI-lea să considere drept egală o civilizație de același nivel, dacă era alta decît a lor, dacă pornea de la o viziune diferită despre viață.

Desen aztec reprezentînd un sacrificiu uman .

Fehil acesta de a vedea lucrurile, ce nu cunoștea decît culmi sau prăpăstii, fiind astfel foarte îngust, nu s-a modificat nici atunci cînd cuceritorii Mexicului au văzut limpede semnele incontestabile ale unei vieți sociale foarte dezvoltate și bine structurate, cînd au cunoscut modul evoluat al sistemului de educație și cînd au descoperit cunoștințele de-a dreptul uimitoare pe care le aveau preoții azteci în domeniul astronomiei. Băștinașii au fost considerați niște sălbatici, ce aveau nevoie să fie convertiți, iar cuceritorii au rămas impermeabili față de concepția și progresul civilizației localnice, care ieșea în evidență din structura orașelor, din sistemul de circulație și de comunicații, sau din executarea impunătoarelor construcții sacre sau profane. Splendidul oraș Mexico, cu lagunele, străzile, digurile și grădinile sale plutitoare („Chinampas" pe care le-a văzut și A. von Humboldt), nu era în ochii lor decît iluzia produsă de un

vrăjitor.

Din nefericire, anumite rituri din religia aztecă nu puteau decît să-l cutremure și să-l înspăimînte pe oricine asista la ele și să-i dea de gîndit că avea de-a face cu o intervenție diabolică. Este vorba de sacrificiile omenești, practicate pe o scară largă, în decursul cărora preotul smulgea din pieptul victimei inima ce mai bătea încă.

Și poate numai noi, cei de astăzi, avem dreptul să amintim spaniolilor de pe atunci, indignați și revoltați împotriva acestor lucruri, de ceea ce se întîmpla, cam în aceeași vreme, în țara lor, unde carnea celor jertfiți Inchiziției sfîrîia pe ruguri. Totuși, este adevărat că această latură a religiei aztece depășește tot ceea ce s-a întîmplat vreodată în vreo parte a lumii. într-adevăr, civilizația aztecă îmbina un mare rafinament cu cea mai cruntă barbarie. Vechii catolici erau incapabili să-i sesizeze unitatea. Nu voiră să înțeleagă că, apărați fiind de armele lor de temut, ei puteau comite nepedepsiți tot felul de cruzimi, tot felul de lucruri abominabile — în afară de unul singur : profanarea templelor și a zeilor. Și este tocmai ceea ce făcură.

Ajunseră astfel să comită imprudențe care erau cît pe ce să-l coste pe Cortez toate profiturile cuceririlor sale militare și politice.

Cuvintul „teocaltitlan“ (omul templului); teo-cal-li — casa zeului, in scriere hieroglifică azţecă. După interpretarea lui H. Jensen: la stingă, jos, semn figurativ reprezentînd buzele (ten-tli), alături, drum indicat prin urme de paşi (o-tli), deasupra, o casă (cal-li), lîngă semnul reprezentînd dinţii (tlan-tli).

DE ALTFEL nu este lipsit de interes să notăm în treacăt că, în suita lui Cortez, preoţii nu erau cei mai zeloşi. Preoţii Diaz şi Olmedo (mai ales cel din urmă) acţionară cu un deplin respect de funcţia lor, dovedind un mare dis- cemămînt politic.

Documentele ne arată cum Cortez (împins poate de o nevoie ascunsă de justificare) încercă el însuşi să-l convertească pe Montezuma. împăratul îl ascultă într-o atitudine de strictă politeţe şi, cînd conchistadorul evocă în încheiere contrastul dintre sacrificiile sîngeroase şi puritatea şi simplitatea ritului catolic, Montezuma lăsă să se înţeleagă că i se părea mai puţin oribil sacrificarea unor fiinţe omeneşti decît „devorarea cărnii şi sîngelui zeului însuşi" *. Nu ştim dacă Cortez a putut da un răspuns dialectic acestui fel de a privi lucrurile.

Cortez nu se dădu bătut. Ii ceru autorizaţia să viziteze unul dintre marile temple. După ce Montezuma îşi consultă preoţii, învoirea fu acordată, nu fără şovăiri. Cortez urcă grabnic treptele marelui teocalli ce se ridica în mijlocul capitalei, nu departe de cartierul său general. Ii spuse părintelui Olmedo că locul era foarte nimerit pentru a aşeza acolo crucea. Preotul încercă să-l înduplece să-şi mute gîndul. Zăriră atunci butucul de jasp pe care se tăiau gîturile victimelor cu un cuţit de obsidian. Văzură imaginea zeului Huitzilopochtli, cu chipul cumplit, pe care spaniolii îl confundau lesne cu o mască a diavolului, aşa cum era reprezentat în propria lor religie. Un şarpe acoperit cu perle şi pietre preţioase se încolăcea în spirale greoaie în jurul fiorosului idol. Bertal Diaz, care îi însoţea, îşi întoarse privirile, dar un lucru încă şi mai oribil îl izbi : pereţii sălii erau pătaţi cu sînge omenesc. „Mirosul fad, scrie el, era încă şi mai dezgustător decît în abatorul din Castilia." întorcîndu-şi ochii înspre altar, zări trei inimi omeneşti pe care şi le imagină sîngerînde şi aburinde.

După ce coborîră scara nesfîrşită, văzură pe o movilă o clădire mare şi complicată. Intrară înăuntru şi aflară acolo craniile victimelor aşezate cu grijă pînă la tavan. Un soldat numără 136 000 de cranii.

Ca urmare a acestei vizite, rugăminţile fură înlocuite cu porunci, întărite cu ameninţări, iar Cortez ocupă unul dintre turnurile marelui teocalli. După prima sa vizită la templu, nu mai contenea cu invectivele, care îl umpleau de uluire pe împărat. Dar, de data aceasta, Montezuma, foarte emoţionat, îndrăzni să protesteze că poporul lui nu va tolera niciodată un asemenea sacrilegiu. Neclintit, Cortez puse să se cureţe templul, unde fu ridicat un altar, deasupra

[1] **Aluzie la „Taina cuminecăturii". — *N. T.***

261 căruia se așeză un crucifix și o icoană a Fecioarei. Aurul și giuvaerele fură în-, lăturate (nu ne mai întrebăm ce s-a ales din ele) și pereții tapisați cu flori. Cînd primul *Te Deum* răsună în fața tuturor spaniolilor înghesuiți pe scara cea mare și pe platformă, lacrimi de bucurie — așa se spune — se prelinseră pe obrajii lor, pentru această frumoasă izbîndă a Crucii.

Nu mai rămînea de făcut decît un singur pas pentru ca poporul să-și piardă răbdarea.

POVESTEA ne este istorisită în puține cuvinte. In absența lui Cortez din capitală, plecat fiind să se înfrunte cu Narvâez în cea mai glorioasă dintre bătăliile sale, o deputăție de preoți azteci ceru înlocuitorului său, Alvarado, îngăduința să celebreze în marele teocalli (capela spaniolă era de mult instalată într-unul dintre turnurile lui) marea sărbătoare anuală, a ofrandei aduse lui Huitzilopochtli, serbare care era însoțită de dansuri și cîntece religioase.

Alvarado puse două condiții : aztecii să nu facă nici un sacrificiu uman și să se prezinte fără arme.

In ziua sărbătorii, se adunară peste șase sute de azteci (opiniile diferă în ce privește numărul lor), aproape toți membrii înaltei aristocrații, fără arme, gătiți cu cele mai bogate veșminte și cu cele mai prețioase bijuterii. își începură ceremoniile religioase. Un mare număr de spanioli înarmați se amestecară cu- rînd în mulțime. Pe cînd sărbătoarea era în toi, la un semnal, ei se aruncară asupra credincioșilor fără apărare și îi masacrară !

Această acțiune este cu totul de neînțeles. Ea n-a fost explicată din punct de vedere istoric, fiindcă nu i se poate da nici o explicație. După un martor ocular : „sîngele curgea șiroaie, ca o ploaie torențială".

După ce Cortez, victorios, se întoarse în Mexico în fruntea unei mari armate, găsi orașul cu totul transformat. Intr-adevăr, puțin timp după această trădare, poporul aztec s-a ridicat ca un singur om, în locul prizonierului Montezuma l-a ales pe unul dintre frații acestuia, Cuitlâhuac, și asedia fără răgaz palatul în care se refugiase Alvarado. Sosind, Cortez era constrîns să-l destituie pe Alvarado. Destituindu-1 însă, ar fi căzut el însuși în cursă. Situația deci se agravă.

Fiecare atac pe care îl încerca Cortez era o victorie, dar o victorie ca a lui Pyrrhos ! Rase trei sute de case — aztecii distruseră toate podurile care puteau sluji la retragere. Arse marele teocalli — aztecii asaltară fortăreața cu o furie fără margini. Montezuma, personaj de neînțeles, care avea un neîndoielnic trecut militar glorios (luase o parte activă la nouă, bătălii), sub domnia căruia imperiul aztec atinsese apogeul splendorii și puterii sale, acest suveran care, de la invazia spaniolă încoace părea să-și fi pierdut

orice urmă de voință, se oferi să medieze o împăcare ! Acoperit cu toate insignele înaltei sale funcții, vorbi poporului său. Și poporul îl ucise, lovindu-1 cu pietre. La 30 iunie

Hieroglife aztece. Craniul Înseamnă „moarte", ochiul înlăcrimat „devenit văduv". *ro*

1520 muri Montezuma al II-lea, prizonier al spaniolilor, care fusese odinioară un mare împărat aztec.

Poziția invadatorilor devenise dintre cele mai primejdioase. In persoana împăratului pierduseră cel mai mare avantaj în lupta pentru cucerirea Mexicului. Cortez trăi atunei cea mai cumplită noapte, aceea cunoscută în istorie sub numele de *„noche triste".*

ÎMPĂRȚIREA tezaurului lui Montezuma nu fusese doar gata să se transforme în rebeliune ?

La începutul acestei „nopți triste", Cortez dădu ordinul de retragere — soluție desperată dacă ne gîndim că im pumn de oameni trebuia să-și croiască drum în mijlocul a zeci de mii de luptători —, porunci să i se aducă tezaurul și spuse cu dispreț : „Luați cît vreți", adăugind doar ca un avertisment: „Dar fiți cu băgare de seamă să nu vă încărcați prea tare. Cine călătorește noaptea cu bagaje puține, este mai sigur de drum !“ Nu luă cu el decît cincimea destinată seniorului și stăpînului său, acea cincime care, în caz că rămînea în viață, era singura ce putea să-i pledeze cauza pe lîngă Majestatea Sa Catolică.

Soldații mai bătrîni știau că sfatul este bun și deci luară puține lucruri. Dar noii recruți din armata lui Narvâez nu-1 ascultară. încărcați cu bijuterii, avînd cizmele îndesate cu lingouri și piese de argintărie petrecute pe sub centură, erau atît de îngreuiați încît, gîfîind, după o jumătate de ceas fură prinși din urmă de ariergardă. (Totuși cea mai mare parte din tezaur rămăsese desigur în palat.)

In timpul acestei prime jumătăți de ceas din noaptea de 1 iulie 1520, spaniolii izbutiră, fără să atragă atenția aztecilor (care se temeau strașnic să se lupte noaptea), să traverseze orașul pustiu și să ajungă la dig. Dar, deodată, răsunară strigătele santinelelor și răpăitul tobelor preoților din teocalli. Infernul se dezlănțui.

Da, a fost într-adevăr un infern. Spaniolii reușiră, grație unui pod transportabil pe care îl fabricaseră singuri, să treacă primul canal. Apoi începu o ploaie cu găleata. In mijlocul potopului se desluși clipocitul unei puzderii de vîsle. Țipătul desperat al spaniolilor, care nu mai puteau înainta pe terenul alunecos, se amesteca cu șuerăturile de luptă ale

aztecilor. Prin aer zburau pietrele și săgețile, apoi, primii luptători, care abia de se zăreau în întuneric și prin trombele de apă, se năpustiră asupra spaniolilor și grămada lor de arme, cu vîrfu- rile de obsidian, tari ca oțelul, se abătură asupra capetelor dușmanilor.

Unde era oare podul transportabil în momentul cînd avangarda spaniolilor ajunse la cel de-al doilea canal ? O veste mai cumplită decît toate celelalte zbură din gură în gură : din pricina greutății la care fusese supus, podul se

Scriere figurativă aztecă de după convertirea la creștinism. Reprezentarea poruncilor a cincea și a șaptea.

înfundase atît de tare în pămîntul înmuiat de ploi încît nu mai putea fi smuls din noroi. în acea clipă retragerea organizată se transformă într-o debandată desperată. Convoiul militar devenit o bandă de fugari izolați, care se luptau să rămînă în viață. Pe jos sau călare, ei se aruncau în groapă ca să ajungă pe celălalt mal. Bagajele, armele și aurul cu care era încărcat fiecare soldat se pierdură în întunericul nopții.

Nu vom descrie în amănunțime aceste lupte împrăștiate. Nici un spaniol, nici măcar Cortez — care, după cum spune cronica, ar fi făcut minuni de vitejie — nu scăpă teafăr. Cînd apărură zorile cenușii și ploaia încă nu contenise, cînd digul fu în sfîrșit trecut și aztecii renunțară la urmărirea și nimicirea dușmanului, ca să poată pune mina pe imensa pradă, comandantul își trecu trupele în revistă. Toate mărturiile contemporanilor asupra pierderilor suferite în cursul acestei nopți diferă între ele. Făcînd o medie, se poate evalua că spaniolii au fost reduși la o treime și aliații lor tlascaltecii la un sfert sau la o cincime din efectivele lor. în plus, pierduseră toate armele de foc și toate munițiile, o parte din arbalete și un mare număr de cai. Trupa lui Cortez nu mai era acum decît spectrul armatei cu care intrase în capitală cu nouă luni mai înainte. Calvarul lor nu se sfîrșise încă. Timp de opt zile, spaniolii, hărțuiți fără răgaz, încercară să fugă cît mai repede cu putință (starea de epuizare și privațiunile le încetineau marșul) înspre țara tlascaltecilor, aliații lor și inamicii aztecilor.

La 8 iulie 1520, cînd învinșii urcară coasta muntelui care domină valea Otumba, spectacolul ce li se oferea privirilor lor îngrozite însemna pentru ei o condamnare la moarte : cît se vedea cu ochii, valea (unica lor posibilitate de trecere) era plină de războinici azteci.

Situația era desperată, dar spaniolii nu aveau de ales. Ce era de făcut ? Ei nu puteau da îndărăt, trebuiau să meargă tot înainte. Dacă nu voiau să devină victimele zeilor azteci — așa cum se înfimpla cu toți prizonierii de război, care erau ținuți adesea în cuști de lemn și puși la îngrășat pînă cînd se considera că deveniseră demni de zei,— însemna că își căutau singuri moartea dacă mergeau drept în fața ochilor. Dar nu era altă scăpare.

Și iată că, în clipa cînd totul părea pierdut (aztecii erau în număr de aproape 200 000, iar spaniolii își pierduseră armele tunătoare cu ajutorul cărora repurtaseră primele lor victorii) — în această situație desperată se produse un miracol.

Impărțiți în trei grupuri, în aripile cărora fusese așezată cavaleria, compusă din douăzeci de cai, spaniolii se lansară în mijlocul aztecilor care păreau că-i înghit ca talazurile mării. Drumul pe care cei douăzeci de cai îl croi ca un plug înfipt într-o brazdă înțelenită, se închidea imediat în urmă, așa cum vrejurile

 acoperă brăzdarul, aztecii încercînd să atace caii pe la spate. Cortez, care lupta în primele rînduri, își pierde calul, încalecă un altul, este rănit la cap, își continuă atacul. Numărul dușmanilor este însă imens. In mijlocul învălmășelii, el zărește pe o ridicătură de pămînt un mic grup de războinici cu găteli strălucitoare, în centrul căruia se deslușește o litieră. îl recunoaște pe generalul inamic Cihuacu, purtînd în spinare un mîner de lemn, în vîrful căruia fîlfîie o plasă de aur în chip de drapel și semn de adunare. Atunci avu loc miracolul. Nu miracolul Sfintei Fecioare sau al unui alt sfînt, ci minunea săvîrșită de Hernando Cortez, demnă de a fi trîmbițată în toate taberele luptătorilor. Cortez, rănit, își ridică în două picioare calul, abia mai așteptă ca doi sau trei dintre cei mai buni soldați ai săi să se adune în jurul lui, apoi, cu sulița și cu spada, își croiește drum printre falangele aztece pe care le strivește în copitele calului. Rîndurile inamicilor se dislocă dinaintea lui. într-o cursă nebună de cîteva minute ajunge pînă la generalul dușman, îl străpunge cu sulița, îi smulge stindardul de aur, pe care îl ridică sus, deasupra capetelor mulțimii învălmășite I

Tn acest moment, bătălia, pierdută teoretic, era practic cîștigată. Aztecii, văzînd emblema lor în mîinile cuceritorului alb, care le părea mai puternic decît înșiși zeii, o luară la fugă în dezordine. în clipa în care Hernando Cortez înalță steagul, Mexicul este pierdut, imperiul ultimului Montezuma încetează să mai existe.

ÎN ÎNCHEIEREA acestui capitol, să dăm cuvîntul istoricului: „Orice s-ar spune din punct de vedere moral despre această cucerire, ca faptă de arme însă ne umple de uimire. O mînă de aventurieri, cu armament și echipament ușor, au debarcat pe țărmul unui imperiu locuit de popoare aprige și războinice... Fără ca ei să cunoască limba și locurile, fără hărți și fără busole... ne- știind dacă pasul următor îi va duce în fața dușmanului sau în inima pustiului. Deși la prima întîlnire cu localnicii au fost aproape înfrînți, ei și-au continuat înaintarea spre capitala imperiului și, departe de a se lăsa înfricoșați de forța și civilizația pe care le vedeau în cale, au perseverat cu îndîrjire în ideea cu care porniseră... L-au capturat pe împărat, i-au măcelărit sfetnicii și, după ce au fost fugăriți, cu mari pierderi, dincolo de porțile orașului, s-au regrupat atîția cîți mai rămăseseră. Cu planuri viclene și îndrăznețe au izbutit în cele din urmă să cucerească capitala și să pună stăpînire pe țară. Toate acestea sînt lucruri ce se înrudesc cu miracolul, lucruri prea uimitoare pentru o simplă povestire și fără precedent în cartea istoriei."

Pentru a completa această trecere în revistă trebuie să adăugăm că, înainte de prăbușirea sa completă (în lunile care urmară bătăliei de la Otumba), poporul aztec, sub conducerea unui șef capabil, atinse încă odată nivelul unei măreții pe care domnia lui Montezuma nici n-o putea bănui, dar care era demnă de „romanii din America", așa cum se manifestaseră ei înaintea venirii hii Cortez. Lui Cuitlâhuac, decedat după patru luni, de

variolă, îi urmă

Cuauhtemoc, ales împărat la douăzeci și cinci de ani. El își apără capitala cu atîta violență împotriva lui Cortez, care își recăpătase forța datorită primirii unor întărituri, încît îi pricinui pierderi mai mari decît oricînd. Toate acestea se terminară însă, firește, prin distrugerea orașului Mexico, ale cărui case fură incendiate, templele dărîmate, canalele astupate (astăzi Mexico nu mai este o „Veneție" așezată pe lagună). Cuauhtemoc, prizonier, fu torturat, apoi spîn- zurat.

Veni apoi creștinarea și colonizarea țării. Pe treptele marelui teocalli, unde în timpul ultimului asediu spaniolii și-au văzut concetățenii căzuți în mîinile preoților lui Cuauhtemoc, prăbușindu-se însîngerați, cu inima smulsă din piept, se înălța acum o biserică închinată Sfîntului Francisc, ale cărei turle aruncau sclipiri pînă departe. La capătul cîtorva ani existau în Mexic 2 000 familii de spanioli (adesea de sînge amestecat) și nu mai puțin de 30 000 familii de indigeni. Pămînturile fură împărțite după principiul *repartimientos,* ceea ce însemna sclavia pentru toate popoarele care aparținuseră odinioară imperiului aztec și pentru toți cei care fuseseră victimele cuceririlor ulterioare. Doar tlas- caltecii, care aduseseră imense servicii lui Cortez, fură scutiți pentru o vreme. (Dar nimeni nu se aștepta ca ei să rămînă mereu liberi.) Această înflorire, care aducea profituri îndepărtatei Spânii, nu produse decît o singură decepție învingătorilor : pierderea tezaurului lui Montezuma. Ceea ce nu putuseră lua cu ei în acea *„noche triste",* spaniolii credeau că vor regăsi la întoarcerea lor în Mexico. Dar tezaurul dispăruse fără urmă și n-a mai putut fi găsit niciodată. Cortez porunci să fie torturat Cuauhtemoc înainte de a fi spînzurat. Nu obținu însă nici o informație. Dădu ordin ca mormintele să fie săpate și lagunele scotocite de scafandri. Ici-colo apăreau unele resturi neînsemnate, în cele din urmă, după îndelungate căutări, n-au putut fi adunate decît niște obiecte în valoare de 130 000 castellani de aur. Adică tocmai atît cît să poată trimite cincimea promisă curții spaniole.

Oricine este impresionat de această perioadă a cuceririlor spaniole nu-și poate totuși stăpîni un sentiment de satisfacție răutăcioasă aflînd că vasul ce transporta comoara, pe care Cortez o anunțase printr-o scrisoare datată din 15 mai 1522, a fost capturat de francezi. Așa că pînă la urmă, nu Carol al V-lea, ci Francisc I al Franței se văzu — spre marea sa surprindere — stăpîn al tezaurului aztec.

Este timpul acum să ne oprim o clipă și să reflectăm. Cum această carte nu vrea să fie o istorie a descoperirilor geografice și nici a cuceririlor militare și politice, deoarece ne-am propus să regăsim vechile forme ale societăților, trebuie în sfîrșit să ne punem întrebarea în ce măsură cucerirea lui Cortez a slujit la cunoașterea civilizațiilor din America Centrală.

Existența în Mexic a unei asemenea civilizații înaintea sosirii lui Cortez

pare demonstrată îndeajuns prin cele povestite mai sus. Dacă îl socotim pe Cortez din punctul nostru de vedere, nu ca pe un conchistador, ci ca pe unul dintre cei mai norocoși descoperitori ai unei culturi moarte chiar și pentru oamenii secolului al XVI-lea (cei 1,8 milioane de azteci, care mai există și astăzi în

Mexic trăiesc întocmai ca felahii din antichitate), atunci ne interesează să știm ce au aflat de la ei contemporanii și posteritatea. In legătură cu aceasta un fapt ne dă de gîndit. Cortez, ca și martorii isprăvilor sale, a insistat totdeauna asupra forței și valorii poporului pe care l-a adus în sclavie : dacă n-ar fi făcut așa, și-ar fi întunecat gloria în ochii contemporanilor. Totuși, nu-și făcea nici un fel de remușcare că nu numai distrusese un imperiu barbar și păgîn, ci — ca să repetăm unul dintre citatele noastre — „decapitase o civilizație așa cum un trecător ar tăia o floare a soarelui", fără să acorde nici cea mai mică importanță naturii și valorii acestei civilizații. Dacă am socotit interesant să redăm această observație, sîntem datori să explicăm că ea provine din spiritul și concepția acelei epoci, care — e drept — zămislise unii cronicari, dar nu și istorici. Lucru și mai uimitor încă, unic, am putea spune, posteritatea uită cu desăvîrșire bogățiile spirituale căpătate în veacul al XVI-lea și chiar existența poporului aztec. în timp ce Lumea Nouă se integra tot mai mult în viața politică și economică a Europei, cunoașterea trecutului extraordinar al anumitor popoare din America se șterse într-atît din conștiința oamenilor, încît însăși știința nu se mai gîndi, pînă într-o epocă recentă, să-i acorde atenția pe care o merita. Dacă acest subiect nu face parte din cultura noastră generală, o privire aruncată asupra enciclopediilor și lucrărilor de istorie universală, care nu menționează de loc, sau aproape de loc, civilizațiile toltecă, maya și aztecă, este de ajuns pentru a confirma indiferența cu care au fost privite.

Acest lucru se datorează oare faptului că aceste civilizații n-au exercitat asupra civilizației noastre o influență tot atît de profundă ca cele din Babilon, din Egipt și din Grecia ? Argumentul este prea puțin probabil. într-adevăr, civilizațiile la fel de îndepărtate din China și din India sînt mult mai vii în conștiințele noastre decît cele din America Centrală și, deși continentele sînt foarte apropiate încît aproape că se ating, civilizațiile din America Centrală sînt mult mai străine de viața noastră politică și economică, decît Mexicul pe de-a întregul hispanizat de patru sute de ani și intrat de atunci încoace în zona influenței americane. Și aici este vrednic de observat un lucru interesant. Primul institut de arheologie din America, întemeiat în anul 1879, și-a canalizat toate forțele și toate resursele în direcția săpăturilor din domeniul antichității europene. Sumele exorbitante pe care le cheltuiesc institutele americane pentru cercetările arheologice ajung, chiar și astăzi, numai în foarte mică măsură la îndemîna acelor puțini care se străduiesc să studieze culturile de pe pămîntul unde se află o parte din aceste institute.

In privința aztecilor avem așadar de-a face nu numai cu o cultură apusă, ci și — putem spune cu conștiința împăcată — cu o cultură care, după ce a fost o dată d coperită, a fost din nou dată uitării.

Dacă am descris pe îndelete măreția și forța civilizației aztece, nu trebuie din această cauză să o supraestimăm. Ea ne-a suscitat interesul mai întîi pentru că a fost prima civilizație descoperită și pentru că am vrut să respectăm ordinea cronologică. Vom vedea în cele ce urmează că, pe acele meleaguri, au

267 existat popoare mult mai însemnate și că civilizația aztecă nu era de fapt decît reflectarea unei lumi mult mai vechi și mult mai evoluate.

Să reluăm acum firul povestirii noastre și să ne oprim la cea de-a doua descoperire a vechii Americi. Cu acest prilej vom face cunoștință cu doi bărbați excepționali, dintre care unul i-a redescoperit pe azteci fără să treacă vreodată pragul camerei lui de lucru, iar celălalt, după ce și-a tăiat drum prin junglă, a regăsit urmele unui popor mult mai vechi (pe care un tovarăș de-al lui Cortez îl descoperise cel dintîi). Dar nici această a doua descoperire a vechilor popoare din America nu a fost îndeajuns pentru a le așeza pe locul cuvenit în istoria culturilor, ci a fost nevoie de o a treia, care și-a atins apogeul de-abia în zilele noastre. Acest fapt surprinzător îl vom trata însă într-un alt capitol.

29

MISTER STEPHENS CUMPĂRĂ UN ORAȘ

INTR-O dimineață din anul 1839, o mică ceată de oameni trecea călare prin valea Camotâan, de-a lungul graniței ce desparte Hondurasul de Guatemala. Doi albi înaintau în fruntea grupului ; ceilalți erau indieni. Deși purtau cu toții arme, scopurile lor erau pașnice. Totuși, nici prezența armelor, nici intențiile foarte civilizate pe care le manifestau n-au împiedicat întreaga adunare să fie închisă, chiar în seara aceleiași zile, în „primăria" unui orășel, sub paza strașnică a unor soldați beți, care, toată noaptea, nu mai conteniră să facă un vacarm infernal și să tragă cu pușca.

ACESTA a fost începutul, prea puțin promițător, al marii aventuri trăite de John Lloyd Stephens, care descoperi America veche pentru a doua oară.

Stephens se născuse la 28 noiembrie 1805, la Shrewsbury, în statul New York, studiase dreptul și fusese înscris timp de opt ani în baroul newyorkez. Avea patima antichităților și îl interesau vestigiile oricărei epoci apuse. Cariera sa confirmă ceea ce spuneam în capitolul precedent: acest american n-a mers pe urmele vechilor popoare din America, nu s-a dus în America Centrală, unde ar fi putut găsi o puzderie de monumente antice... pentru că nu avea cunoștință de existența lor. El s-a dus în Egipt, în Arabia și în Locurile Sfinte ; un an mai tîrziu, în Grecia și în Turcia. La treizeci și trei de ani, publicase două relatări de călătorie, cînd, din întîmplare, găsi un text; amănuntele lui pasionante îl incitară să-și modifice orientarea cercetărilor întreprinse pînă atunci.

Este vorba de lista de impozite pe care un anume colonel Garlindo le percepuse, în anul 1836, de la indigeni (deseori în chip arbitrar), în numele guvernului Americii Centrale. Autorul făcea aluzie la o arhitectură bizară și desigur foarte veche, ale cărei urme puteau fi văzute în pădurile din Yucatan și din America Centrală.

Scurtele însemnări ale acestui militar îl mișcară profund pe Stephens. în căutarea unor informații suplimentare, îi căzu în mînă lucrarea lui Juarros, un

269 istoric din Guatemala, care îl cita la rîndul său pe un anume Fuentes, ale cărui scrieri apăruseră prin anul 1700. Acest Fuentes pretindea că, în apropiere de Copan, în Honduras, ar fi existat un ansamblu de clădiri antice, bine păstrate. El denumea acest ansamblu un „circ".

Aceste cîteva documente avură o influență hotărîtoare asupra lui Stephens. Este aproape de necrezut că el nu cunoștea nimic mai mult și privea foarte superficial izvoarele care vorbeau despre epoca conchistadorilor. Dar, trebuie să repetăm, datele descoperite de cuceritorii spanioli în privința culturilor vechi dispăruseră din bagajul de cunoștințe generale. Nu putea bănui că, nu departe de el, trăia un alt american care, exact în timpul cînd Stephens pornea spre partea de mijloc a continentului american, se pregătea să strîngă toate documentele existente cu privire Ia unul dintre vechile popoare din acele locuri. Și, deci, nu știa că acest bărbat ar fi putut, din camera sa de lucru, nu numai să-i povestească foarte multe despre aceste popoare, dar și să-i spună, cu aproximație, ceea ce va găsi acolo.

Stephens căută un tovarăș de călătorie. Prietenul lui, englezul Frederick Catherwood, desenator, se oferi să-l însoțească. Din nou avem de-a face cu aceeași comuniune de lucru pe care am întîlnit-o cînd Vivant Denon a desenat tot ceea ce adunase Comisia egipteană a lui Napoleon, la fel cum a făcut Eugene Flandin cu descoperirile lui Botta de la Ninive.

In timp ce își făceau pregătirile de plecare, li se prezentă ocazia ca cea mai mare parte a cheltuielilor să fie suportate de guvernul Statelor Unite. America Centrală intra în aria economică a S.U.A. însărcinatul cu afaceri murise brusc. Stephens obținu numirea lui în acest post, grație relațiilor pe care le întreținea, încă de pe vremea cînd era avocat în baroul din New York, cu guvernatorul New Yorkului, Martin van Buren, devenit apoi președinte al Statelor Unite. Plecă deci la drum, înarmat cu numeroase recomandați! și gătit cu titlul sforăitor de „Encargado de los negocios de los Estados Unidos del Norte“ *. (Cîți dintre pionierii arheologiei au fost diplomați ?)

Dar toate acestea se dovediră inutile cînd soldățoii beți puseră mîna pe el și pe grupul lui încă de la sosire. Intr-adevăr, avu aceleași necazuri, în 1839, în America Centrală, ca și Layard, șase ani mai tîrziu, pe malurile Tigrului : amîndoi pășiseră pe teritoriul unei țări în plină revoluție.

In acea vreme, existau în America Centrală trei mari partide. Partidul lui Morazân, fost președinte al Republicii San Salvador ; cel al lui Ferrera, un mulatru din Honduras ; și cel al lui Carrera, un indian din Guatemala. Acest indian și partizanii săi, denumiți în batjocură *„cachurecos“* (monete false), se răsculară cu arma în mîini.

In apropiere de San Salvador avusese loc o bătălie între Morazân și Ferrera. Generalul Morazân, deși rănit, ieși victorios din luptă și populația îi aștepta intrarea în Guatemala. Micuța caravană a lui John Lloyd Stephens călătorea pe același drum pe unde urma să treacă generalul.

[1] însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite din nord. — N.T.

Țara era în restriște. Generali de operetă își disputau frînele conducerii cu căpetenii de bandiți, iar trupele — mai degrabă marionete decît luptători — erau formate din indieni, negri, cîțiva ofițeri europeni, aventurieri și soldați fugari din armata lui Napoleon din Italia. Satele erau jefuite, țăranii înfometați. *„No hay“,* era răspunsul stereotip pe care îl primea Stephens cînd se interesa de alimente. ,,N-avem nimic." Li se dădea doar apă.

In ziua aceea poposiră la „primăria" unei mici comune. Alcadele, purtînd insigna demnității pe care o ocupa, un baston cu măciulia de argint, le făcu o primire plină de neîncredere. In timpul nopții, același alcade intră brusc în dormitor, însoțit de o bandă de aproximativ douăzeci și cinci de oameni. Șeful grupului era un ofițer, partizan al lui Carrera. în amintirile sale despre această aventură, Stephens îl numește totdeauna „domnul cu joben". Explicația care avu loc a fost îndeajuns de însuflețită. Slujitorul lui Stephens, Augustin, rănit la cap cu un cosor, începu să strige : „Trageți, sir, trageți 1“ La lumina torțelor de rășină, Stephens arătă pașapoartele, precum și pecetea generalului Cascara, ofițer dezertor din armata lui Napoleon, care juca un anumit rol în această țară unde se bucura de tot sprijinul. Catherwood, dimpotrivă, începu să facă o expunere savantă despre dreptul popoarelor și al ambasadorilor, care, bineînțeles, avu asupra cetei de bețivi mai puțin efect decît pașapoartele. Pe de o parte situația era comică, pe de alta, amenința să devină foarte serioasă : țevile a trei muschete erau îndreptate spre Stephens.

Apoi se petrecu o diversiune provocată de intrarea unui al doilea ofițer, de un grad vizibil mai mare deoarece „jobenul" său era încă și mai impecabil decît al primului. Pașapoartele fură examinate din nou. Ofițerul interzise orice act violent împotriva călătorilor, dar dădu ordin ca prizonierii să nu fie scăpați din ochi. De respectarea acestui ordin răspundea cu capul alcadele. Stephens scrise în mare grabă o scrisoare către generalul Cascara și, ca să producă un și mai mare efect, o sigilă cu o monetă de o jumătate de dolar american.

Stephens și tovarășii lui nu izbutiră să se odihnească. în fața închisorii, soldații se hîrjoneau, răcneau cât îi ținea gura și beau zdravăn enorme cantități de rachiu. In cele din urmă alcadele apăru din nou, urmat de întreaga bandă de bețivi. Ținea în mînă scrisoarea către Cascara, pe care nu o expediase. Atunci Stephens se înfurie. Ce surpriză ! Ridicarea tonului izbuti să se impună mai mult decît pașapoartele ! Un indian, beat mort, porni pe dată cu scrisoarea, alcadele se retrase cu acoliții săi. Stephens se pregătea pentru o lungă așteptare, apoi interveni fericitul deznodămînt.

A doua zi, înspre ora prînzului, alcadele, trezit din beție, îi fă.' u o vizită oficială de împăcare. Soldații, dînd ascultare unui nou ordin, plecaseră în zorii zilei.

COPAN este situat în statul Honduras, pe malul fluviului cu același nume, care se varsă în Mantagua, apoi în golful Honduras. (A nu se confunda cu orașul Coban, pe Rio Coban sau Cahabon, situat la nord-vest de Copan, însă

271 în Guatemala). Pe acest drum de peste o mie de kilometri, străbătînd munți și păduri seculare, a mers Cortez cu trupele sale cînd, în 1525, după cucerirea imperiului aztec, a pornit din Mexic spre Honduras, unde urma să pedepsească pe un trădător.

După ce Stephens, Catherwood, călăuzele și cărăușii indieni pătrunseră în această pădure, care îi înghiți în valurile ei de verdeață, înțeleseră pe dată de ce doar unii rari exploratori pășiseră înaintea lor prin aceste locuri. „Frunzișul, scria Cortez cu trei sute de ani mai înainte, arunca o umbră atît de deasă încît ostașii nu vedeau la un pas înaintea lor !“ Măgărușii intrau pînă la pîntec în bălți, spinii zgîriau fețele și mîinile lui Stephens și Catherwood cînd descăle- cau. Căldura sufocantă îi vlăguia, roiurile de țînțari ce împînzeau bălțile îi îmbolnăveau de friguri. Cu o sută de ani înaintea lui Stephens doi călători spanioli, Don Juan și Ulloa, scriau : „Clima de aici macină forțele bărbatului și ucide femeia lehuză. Boii slăbesc, vacile nu mai dau lapte, găinile nu mai fac ouă." Natura rămăsese aceeași ca pe vremea lui Cortez și a celor doi spanioli.

Dacă tulburările care agitau ținutul n-ar fi sortit dinainte eșecului orice tentativă diplomatică — astfel încît Stephens n-a mai avut nimic altceva de făcut decît să-și urmeze instinctul său de pionier — poate că lucrurile s-ar fi petrecut altfel.

El însă nu era dintre aceia care, chiar și în mijlocul încercărilor, să reziste farmecului necunoscutului. Pădurea virgină, epuizantă prin asalturile permanente pe care le da intrusului, acționa pe de altă parte ca un stimulent asupra mirosului, văzului și auzului. Efluvii de miazme putrede se ridicau din profunzimi. Mahoni, băcani, copaci galbeni își împleteau frunzișul formînd deasupra capetelor o adevărată boltă uriașă. Palmierii corozo, ale căror frunze ajungeau pînă la doisprezece metri, împleteau un fel de tavan. Pe alocuri, o orhidee atrăgea privirea. Plantele bromeliacee, asemănătoare unor vase de flori, se agățau de trunchiurile copacilor. Seara, cînd pădurea se trezea, țipetele maimuțelor și ale papagalilor se amestecau cu urletele și mugetele înăbușite pe care le scot animalele hăituite cînd le părăsesc forțele.

Stephens și Catherwood înaintau anevoie în acest peisaj bîntuit de umbre și de sunete fantastice. Zdrențuiți, mînjiți de noroi, cu pleoapele arse, își croiau drum prin vegetația luxuriantă. Vor găsi într-adevăr, pe aceste meleaguri blestemate, necercetate de la facerea lumii, edificii de piatră ?

Stephens a mărturisit că, cu cît înaintau în acest desiș întortocheat, cu atît devenea mai sceptic. „Trebuie să recunosc că Mister Catherwood și cu mine eram destul de neîncrezători și că, apropiindu-ne de Copân, nu mai

aveam decît o vagă speranță că vom descoperi niște minuni."

ÎN SFÎRȘIT minunea se produse.

Ajunși la Rio Copân, făcură popas într-un sătuc, ca să stea de vorbă cu indigenii, indieni și metiși, convertiți cu toții la creștinism. Apoi se înfundară

din nou în junglă și descoperiră deodată un zid făcut din pietre de talie, îmbinate solid. O scară conducea la o terasă, într-atît de năpădită de vegetație încît nu i se putea evalua suprafața.

Impresionați de acest spectacol, dar neîndrăznind să se bucure deoarece încă se mai întrebau dacă nu se aflau cumva în prezența vestigiilor unei vechi fortărețe spaniole, își întoarseră privirile și văzură cum una dintre călăuze încerca să rupă cu cuțitul țesătura de liane. Cînd plantele fură date la o parte ca o cortină și cînd ghidul le arătă cu degetul o mare masă sumbră, privind expresia acestuia de așteptare încordată, s-ar fi spus că este un artist care își prezintă opera în fața criticilor.

După ce curățiră locurile împrejmuitoare, Stephens și Catherwood se treziră în fața unei stele de mari dimensiuni, sculptată într-o manieră total necunoscută, diferită de tot ceea ce văzuseră ei în Europa sau în Orient și despre care n-ar fi bănuit să o afle în America.

Stela — după măsurătorile luate ulterior — era înaltă de 3,90 m, lată de 1,20 m, cu o grosime de 90 cm. Era un fel de coloană dreptunghiulară pe de-a întregul acoperită cu motive sculptate. Silueta ei masivă și cenușie se desprindea din desișul frunzișului pădurii virgine, iar în părțile ei scobite se mai vedeau încă resturile culorilor strălucitoare cu care fusese acoperită odinioară.

Pe fața stelei apărea, admirabil cizelată, figura unui bărbat al cărui chip „avea o expresie de severitate solemnă, menită să inspire teama". Părțile laterale erau pline de hieroglife bizare, spatele împodobit cu motive sculptate — „deosebite de tot ceea ce văzusem vreodată".

Stephens era fascinat. Dar, fiind un savant autentic, nu se grăbea să facă comentarii nici măcar în fața celui mai insolit obiect. își îngădui o singură concluzie, de care însă nu se îndoia : „Contemplînd acest monument neașteptat... am avut convingerea că obiectele pe care le căutam erau interesante nu numai privindu-le ca pe niște vestigii ale unui popor necunoscut, ci și ca pe niște opere de artă, ce dovedeau științei noi a preistoriei că poporul care locuise odinioară pe continentul american nu era un popor sălbatic."

In timp ce, împreună cu Catherwood, continua să-și croiască drum prin desiș, zări o a doua, o a treia, apoi o a patra, în total paisprezece asemenea stele, împodobite cu sculpturi stranii, una mai frumoasă decît alta. El, care contemplase monumentele din Egipt și care știa că numai o civilizație rafinată putea produce asemenea minuni, nu șovăi să declare că, printre minunatele obiecte pe care le vedea în jungla din Copân, unele „erau de o factură mai elegantă decît cele mai frumoase monumente egiptene, pe cînd altele nu le erau de loc inferioare în ce privește forma".

La vremea aceea, afirmația păru monstruoasă. Publicarea descoperirii, într-o primă scrisoare, fu întîmpinată nu numai cu neîncredere, ci și cu ironie. Putea dovedi ceea ce afirma ?

„CUM SĂ FAC", se întreba el, cîntărind dimensiunile monumentelor și

desimea stratului de verdeață care le înconjura. „Tentativa părea sortită eșecu-

1 i ... k 27

lui. Ruinele erau împrăștiate pretutindeni în pădure. Totuși nu erau prea departe de fluviu. Mergînd de-a lungul apei pînă la capătul ei, ajungeai la oceanul care scălda portul New York, dar fluviul era presărat cu repezișuri. Nu-mi rămînea decît o soluție : să iau, ca dovadă, un idol tăiat în bucăți, și să fac mulajele celorlalți."

Mai apoi renunță la acest proiect. îl îndemnă pe Catherwood să se așeze la lucru. Dar Catherwood, care făcuse admirabile copii de pe monumentele egiptene, se întunecă la față, atinse cu degetele chipurile fioroase, hieroglifele bizare, ornamentele împletite. Studie de nenumărate ori jocurile de lumină, umbrele purtate, apoi dădu din cap...

Stephens insistă, trimise călăuzele în sat ca să întrebe dacă cineva putea să le dea informații despre aceste statui misterioase. Nimeni nu știa nimic. Cine crease oare aceste opere de artă ? *„Quien sabe ?“* [1] i se răspunse.

Metisul Bruno, croitorul satului, îl însoți în explorări. El mai găsi încă niște sculpturi, ziduri, scări și terase. Un monument era „smuls de pe piedestalul său de niște rădăcini uriașe, un altul puternic înlănțuit de ramurile unui copac și aproape ridicat deasupra solului, un altul doborît și țintuit la pămînt de o monstruoasă împletitură de plante agățătoare".

La întoarcere, îi dădu lui Catherwood o listă cuprinzînd cincizeci de opere de copiat. Dar, în pofida talentului său, acesta refuză. Nu se putea desena în junglă. Era nevoie de lumină. în asemenea obscuritate umbrele și contururile se confundau.

Lăsară treaba pe a doua zi. Aveau nevoie de ajutoare din sat. Deodată, un metis, a cărui ținută vag elegantă îl deosebea de cărăuși și de ceilalți indigeni, se apropie de ei. Poate că le va da el ajutorul de care aveau nevoie. Omul cu chipul tuciuriu înaintă cu o expresie de lăudăroșenie pe chip, se prezentă pe neașteptate sub numele de don Jose Maria și pretinse că este proprietarul terenului situat la malul fluviului Copan, unde se descoperiseră monumentele.

Stephens nu-și putu ține rîsul. Ideea că aceste ruine ale junglei puteau „aparține" cuiva i se părea absurdă. Cînd don Jose Maria începu să îndruge că auzise mai de mult vorbindu-se de existența acestor monumente, dar că... Stephens îl întrerupse și îi spuse să-și vadă de treabă.

Seara, cînd Stephens se culcă în coliba lui strimtă, un gînd începu din nou să-l frămînte : cui aparțineau ruinele ? Pe jumătate adormit, ajunse la concluzia că : „...pe bună dreptate, ele ne aparțineau nouă. Cu toate că nu știam cît de curînd vom pleca de acolo, am hotărît să fie ale noastre. Și, în timp ce imagini stranii și fantastice mi se perindau prin fața ochilor, mi-am tras pătura peste cap și am adormit."

A doua zi, pădurea răsună de lovituri seci și precise. Indienii atacau peste o duzină de copaci. Primul pe care îl doborîră cuprinse și alții în căderea lui și, o dată cu ei, împletitura de frunze și de plante agățătoare.

Stephens observa indienii. El căuta mereu pe chipurile lor urmele elanului

[1] Cine știe ? (span.)

274 creator care dăduse naștere acestor capodopere de piatră, -urmele forței stranii ce se exteriorizase într-o artă deopotrivă grotescă și crudă, dar de o concepție magistrală. O asemenea artă nu țîșnește deodată într-o formă desăvârșită, dezvoltarea ei are nevoie de timp și de spațiu. Chipurile indienilor i se păreau neroade.

In timp ce Catherwood își instala șevaletul ca să profite de primele raze de lumină, Stephens pătrunse din nou în junglă. Găsi zidul de la malul fluviului. Era mult mai înalt decît îl socotise la prima vedere și, mai ales, se întindea pe o suprafață mult mai mare. Era însă năpădit de ramuri de dobriță, iar vîrful lui părea că poartă o enormă pălărie.

Stephens zări atunci un edificiu piramidal. Urcă cu greutate treptele unei scări vaste, dislocate de plante. Scara pătrundea în mărăcinișuri întunecoase, se ridica în lumina ce se strecura printre trunchiurile mai îndepărtate între ele, ca să ajungă, în cele din urmă, peste vîrfurile copacilor ceiba, la o terasă ce se afla la nu mar puțin de treizeci de metri de sol. Pe Stephens îl cuprinse amețeala. Ce popor produsese oare asemenea opere ? De cînd dispăruse ? Cu cîte sute de ani în urmă fuseseră înălțate aceste piramide ? în ce epocă, cu ce fel de unelte, în ce scop și în cinstea cui fuseseră înălțate aceste monumente ? Părea evident că o astfel de arhitectură nu s-a putut dezvolta doar într-o singură cetate. Ea va fi fost expresia unui popor mare și puternic. Gîndindu-se la toate orașele asemănătoare, despre care nimeni nu auzise vreodată vorbindu-se, și care se ascundeau poate în întinsele păduri din Honduras, Guatemala și Yucatan, Stephens se înfioră în fața imensității sarcinii lui. îl năpădeau mii de întrebări, cărora nu le putea afla răspuns. Privi peste vîrfurile copacilor sub care se aflau monumentele cenușii. „Ruinele orașului se întindeau dinaintea noastră ca epava unei corăbii în largul mării; catargele se pierduseră, numele i se ștersese, echipajul pierise și nimeni nu mai putea spune de unde venea, cui îi aparținuse, cît durase călătoria ei, care fusese cauza naufragiului; ce oameni purta la bord se putea bănui doar după o presupusă asemănare a construcției corăbiei, dar poate că adevărul nu-1 vom ști niciodată în chip sigur. “

Reîntors lîngă Catherwood, ca să-i vadă primele schițe, un straniu spectacol i se oferi privirilor lui uluite. Desenatorul stătea în fața primei stele pe care o descoperiseră. O mulțime de schițe zăceau împrăștiate în jurul lui. Cu picioarele înfundate într-o băltoacă, mînjit de noroi din cap pînă în picioare, își pusese mănuși și își îmbrobodise capul pînă la ochi ca să se ferească de roiurile de țînțari. Lucra cu ardoare, dar și plin de furie :

artistul Catherwood, unul dintre ultimii mari desenatori, a căror tradiție a fost perpetuată doar de gravorii englezi pînă în pragul secolului al XX-lea (cînd arta căzu în formalism), se afla în fața unei sarcini ce părea că-i depășește capacitățile.

Lumea formelor pe care o privea era cu totul nouă pentru el, într-atît de deosebită de oricare dintre artele plastice europene, încît se simțea neputincios să o reproducă. Incapabil să distingă proporțiile, deplasa unghiurile și, cu toate că se folosea de *„camera lucida",* mijlocul tehnic uzitat în acea epocă, nu obținea un rezultat care să-i satisfacă ambiția. Avea oare în fața lui un orna-

18 **275** ment, sau o parte dintr-un trup omenesc ? Mai departe, era vorba de un ochi, de un soare, de un simbol, sau de capul unui animal ?
Dacă ultima ipoteză era întemeiată, atunci unde viețuiau aceste animale, ce tărîm fantastic zămislise asemenea capete înfiorătoare ? Pietrele căpătaseră forme extraordinare, nemaiîntâlnite în altă parte a lumii.

Catherwood lucra totuși din zori și pînă în amurg și iată că sosi și ziua în care realiză o schiță izbutită. Ea urma să facă senzație.

ATUNCI se petrecu un lucru ciudat. Căutând ajutor, Stephens intrase în legătură cu locuitorii satului. Relațiile fură cordiale : ca majoritatea exploratorilor, Stephens putea să le răsplătească serviciile, dăruindu-le medicamente și sfaturi bune. Curînd însă avu neplăceri. Don Jose Maria își reînnoi atacul și pretinse să i se onoreze titlul de proprietar. După multe discuții, Stephens înțelese că don Jose nu dădea nici o importanță cîmpului de ruine și puțin îi păsa de „idoli** : doar lezarea amorului său propriu de stăpîn îl împingea la aceste veșnice sîcîieli.

Cum Stephens, știind că țara era în fierbere, pradă unor tulburări politice, voia să păstreze cu orice preț relații bune cu toți vecinii, luă o hotărîre nebunească. 11 întrebă deci pe negîndite : „Cît vrei pe orașul dumitale în ruine ?“

„Cred, scrie Stephens, că n-ar fi fost mai uluit și mai descumpănit dacă mi-aș fi exprimat dorința să-i cumpăr nevasta, o biată femeie bătrînă, pe care o tratam de reumatism... Avea aerul că nu știe prea bine care dintre noi doi își pierduse mințile. Valoarea bunurilor sale era atît de minimă încît dorința mea i se părea suspectă."

Pentru a sublinia că avea intenții curate, Stephens desfășură sub ochii prea- caliciului don Jose hîrtiile care stabileau onorabilitatea persoanei sale, precum și calitatea sa de savant în misiune și însărcinat cu afaceri al unei mari puteri. Un notar, pe nume Miguel, le citi cu voce tare. Bravul don Jose se legăna de pe un picior pe altul, apoi declară că vrea să chibzuiască și că se va întoarce.

Scena se repetă. Miguel citi pentru a doua oară documentele, tot fără rezultat. Or, Stephens vedea în cumpărarea vechiului oraș Copan singurul

mijloc de a-și asigura liniștea și pacea. Se hotărî atunci să pună în aplicare cunoștințele sale în materie de psihologie indigenă și să-și impresioneze adversarul printr-o punere în scenă demnă de un adevărat vodevil.

își scoase din cufăr uniforma de diplomat. Deși se resemnase de mult cu eșecul misiunii sale în America Centrală, uniforma totuși avea să-i slujească la ceva. Spre marea uimire a metisului Jose, însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite ale Americii își trase pe el, plin de demnitate, costumul său de gală. în afară de o pălărie de paie, pleoștită de ploaie, mai purta o cămașă cu carouri și un pantalon alb plin pînă la genunchi de noroi galben. Ploaia, care nu contenise toată ziua, mai picura încă din copaci și pămîntul era smălțuit de băltoace pline de noroi. Soarele însă arunca luciri în nasturii mari, gravați cu vulturi,

276 și împrospăta strălucirea fireturilor și a culorilor, a căror forță de convingere nu este lipsită de efect chiar și pe alte meridiane.

Cum ar fi putut rămîne nesimțitor don Jose Maria față de un asemenea spectacol ! Nu putu rezista mai mult. Și John Lloyd Stephens — care, după spusele sale proprii, avea „o înfățișare la fel de insolită ca acel rege negru care primi un grup de ofițeri britanici cu o pălărie trasă peste urechi, îmbrăcat cu o tunică de soldat și fără pantaloni" —, cumpără vechiul oraș Copân !

Și adaugă :

„Cititorul este poate curios să afle cum se vînd orașele vechi în America Centrală. Așa cum se procedează cu toate celelalte mărfuri, și aici tîrgul depinde de cerere și de ofertă. Cum însă nu sînt niște mărfuri de larg consum, ca bumbacul sau materiile colorante, prețul orașelor vechi este arbitrar și destul de scăzut. Aflați că am plătit în schimbul orașului Copân 50 de dolari. Prețul n-a suscitat nici o împotrivire : am oferit suma și don Jose Mana o găsi într-atît de nemăsurată încît mă luă drept un imbecil. Dacă aș fi oferit ceva mai mult, părerea lui ar fi fost încă și mai rea.“

Este de la sine înțeles că un asemenea eveniment important a fost sărbătorit cum se cuvine, deși satul întreg nu pricepea nimic din toate acestea. Lui Stephens i se făcu o primire triumfală. Tot satul ieși la manifestație. Asistența era formată în mare majoritate din femei bătrîne. Au fost oferite țigări *(cigarro* pentru „doamne" și *puro* pentru „domni"). Au fost admirate desenele lui Catherwood și chiar ruinele și monumentele. Mare a fost uimirea celor prezenți, fapt care dovedea că nici unul dintre ei nu văzuse vreodată acele statui. Nici unul nu fusese vreodată cuprins de dorința să pătrundă jungla bîntuită de friguri ce-i răpuneau pe oameni. Nici măcar fiii lui Don Gregorios — cel mai puternic bărbat din ținut — despre care se spunea că sînt cei mai viteji și cei mai buni cunoscători ai pădurii. Și, totuși, printre ei existau indieni puri, care aparțineau aceluiași popor de odinioară, care erau din același neam, care mai vorbeau încă aceeași limbă ca și meșterii dispăruți ai sculpturilor în piatră, ca și

constructorii piramidelor, treptelor și teraselor !

In 1842, apariția la New York a lucrării lui Stephens, *Incidents of travel in Central America, Chiapas and Yucatan,* și, puțin timp după aceea, a desenelor lui Catherwood, au suscitat o adevărată furtună în presă. Discuțiile publice nu mai conteneau, pînă și cele mai solide concepții ale istoricilor se clătinară, profanii imaginau deducțiile cele mai îndrăznețe.

După ce părăsiră Copânul, Stephens și Catherwood, continuîndu-și călătoria plină de peripeții, străbătură ținuturile Chiapas și Yucatan, ajungînd pînă în Guatemala.

In drumul lor întîlniră pretutindeni monumente maya. Publicarea textului și a ilustrațiilor nu ridica o singură problemă, ci mii de probleme deodată. Savanții începură să cerceteze izvoarele spaniole și, în cronicile relatînd faptele primilor exploratori și cuceritori ai Yucatanului, cum ar fi Hernandez de Cordoba și Franzisco de Montejo, descoperiră primele aluzii la acest popor ciudat. Se iscară discuții aprinse pe marginea unei lucrări publicate la Paris,

277 cu patru.ani mai înainte, care raporta exact aceleași fapte ca și *Impresiile de călătorie* ale lui Stephens, dar care trecuse cu totul neobservată.

Acest lucru pare straniu la prima vedere. Lucrarea lui Stephens stîrni senzație, fu tipărită în mai multe ediții succesive, tradusă în mai multe limbi îndată după publicare, pe scurt toată lumea vorbea despre ea. In schimb, expunerea domnului von Waldeck, publicată la Paris în 1838, sub titlul *Călătorie romantică și arheologică în Yucatan,* nu atrăsese de loc atenția și astăzi ea este dată uitării. Desigur că povestirea lui Stephens este mai completă și, datorită stilului său strălucit, poate fi citită și astăzi cu plăcere. Waldeck nu avusese alături de el un om de valoarea lui Catherwood, în desenele căruia se îmbinau calitatea artistică cu o exactitate scrupuloasă.

Mai exista însă și un alt motiv : la apariția cărții lui Waldeck, Franța era entuziasmată de descoperirea unei alte civilizații antice, de care erau legate unele evenimente naționale recente. Anumiți membri a expediției lui Napoleon mai trăiau încă și opinia publică se pasiona după problema descifrării hieroglifelor. Franța, Europa și chiar America (amintiți-vă de scopul primei călătorii a lui Stephens) aveau privirile întoarse către Egipt. Doar prăbușirea completă a noțiunilor căpătate putea schimba mersul lucrurilor.

De îndată ce populația maya deveni punctul de atracție al interesului public, în legătură cu ea — ca și cu orice descoperire recentă — se făcură presupunerile cele mai fanteziste.

După publicarea lucrării lui Stephens nu mai era nici o îndoială că civilizația maya fusese tot atît de însemnată ca cele din Vechiul Continent.

încă de la început se punea întrebarea : de unde venea acest popor ? Ieșise din aceeași tulpină indiană cu celelalte triburi din nord și din sud care riu depășiseră niciodată faza nomadă ? Dacă așa stăteau lucrurile, de

ce tocmai populația maya atinsese un asemenea grad de dezvoltare ? De unde se inspirase ? Era posibil ca o civilizație perfect autonomă, ruptă de marele curent cultural al Vechiului Continent, să se fi dezvoltat în America ?

Aceste probleme au făcut obiectul celor mai îndrăznețe explicații. Unii presupuneau că, într-o epocă foarte îndepărtată, se produsese fără îndoială o imigrare a unor popoare orientale. Ce cale urmaseră acestea ? Probabil un istm ce existase în regiunea arctică în epoca cuatemară. Alții, neadmițînd ideea trecerii cercului polar de către niște locuitori din zona ecuatorială, pretindeau că populația maya era formată din supraviețuitorii legendarei insule Atlantida. Nici una dintre aceste explicații nu părea satisfăcătoare.

Unele sculpturi, pe care oricine le putea vedea reproduse în desenele lui Catherwood, păreau asemănătoare cu chipurile zeilor indieni. Se poate, spuneau alții, dar piramidele ne îndeamnă să înclinăm spre o filiație egipteană. După anumiți cercetători, în sursele spaniole se află indicii clare, după care mitologia maya ar fi plină de elemente creștine : s-a descoperit simbolul crucii, există semne că mayașii aveau cunoștință despre potop și se pare că zeul lor Kukulkan a jucat rolul de Mesia. Toate acestea i-au îndemnat pe unii să declare că maya ar fi fost un trib al fiilor Israelului.

278

Discuția era în toi (adăugăm aici că este departe de a fi încheiată, deși a fost limpezită în anumite puncte) cînd apăru lucrarea al cărui autor nu era un explorator ca Stephens, ci un om de studii. Datorită inteligenței sale lucide, acest om, aproape orb, care nu-și părăsise niciodată odaia sa de lucru, își croise drum prin jungla pe care Stephens o înfruntase cu securea în mînă. Dacă Stephens descoperise, în Honduras, Guatemala și Yucatan, vechiul imperiu Maya, acest savant orb descoperi pentru o a doua oară vechiul imperiu al aztecilor, imperiul lui Montezuma din Mexic. Și abia acum începe seria încurcăturilor serioase.

WILLIAM HICKLING PRESCOTT se trăgea dintr-o familie puritană din Noua Anglie. Se născuse la Salem, la 4 mai 1796. între 1811 și 1814 studiază jurisprudența la universitatea din Harvard. Cîțiva ani mai tîrziu, renunțînd la speranța de a-și continua cariera, îl găsim dinaintea unui aparat ciudat, ,,noc- tograful", inventat de un anume Wedgewood. Era un fel de tăbliță de ardezie, care, în loc de linii, avea fire de alamă ce slujeau la îndrumarea mîinii. Scrierea era reprodusă pe o hîrtie carbon, așezată sub fire, ceea ce evita întrebuințarea penei. Se putea deci scrie cu ochii închiși.

Iar William Prescott era aproape orb. In 1813, pe cînd era student, pierduse ochiul stîng într-un accident. Studiile înverșunate îi obosiseră într-atît ochiul drept, încît, chiar după ce timp de doi ani trecu pe la toți

oculiștii din Europa, nu-și mai recăpătă puterea vizuală. Cariera lui juridică fu brutal întreruptă.

Acest om, dotat cu o energie de necrezut, se apucă atunci de lucrări istorice. Pe acest „noctograf" fusese scrisă *Cucerirea Mexicului,* istorisire pasionantă a cuceririlor lui Cortez. Ceva mai mult însă, cu o răbdare supraomenească, autorul adunase în această lucrare pînă și mărturiile celor mai anodini dintre contemporanii conchistadorilor, pentru a descrie panorama imperiului aztec înainte și după cucerirea spaniolă. O dată cu apariția lucrării, în 1843, alături de civilizația maya, abia descoperită, se ridică deodată civilizația aztecă, nu mai puțin misterioasă.

La ce comentarii dădu naștere ? Fără îndoială existau raporturi între azteci și maya. Religia lor, spre pildă, avea vizibile trăsături comune ; arhitectura lor, temple și palate, părea născută dintr-una și aceeași concepție. Dar limba lor ? Dar vechimea celor două popoare ? O examinare superficială releva că aztecii și maya vorbiseră limbi de origine diferită. în afară de aceasta, în timp ce aztecii fuseseră, după toate aparențele, „decapitați" de Cortez în plină glorie, populația maya cunoscuse cu secole în urmă apogeul său politic și cultural și se găsea literalmente în agonie cînd spaniolii debarcară pe meleagurile ei. Totuși, printr-o metodă care mergea pînă a cita pe fiii Israelului în legătură cu preistoria mexicană, s-ar fi ajuns fără îndoială la rezolvarea acestor contradicții dacă, în unele note, Prescott n-ar fi evocat o serie de noi probleme privind civilizațiile din America Centrală.

Intrerupînd de pildă povestirea teribilei *„noche triste",* cînd Cortez fugi din Mexico împreună cu armata sa învinsă, autorul se oprește din drum ca să contemple un cîmp de ruine căruia spaniolii, urmăriți de inamic, nu-i acordaseră desigur decît o atenție redusă. Aici se înalță piramidele de la Teotihuacan și, printre acestea, piramida Soarelui și cea a Lunii, edificii foarte grandioase, ce pot fi comparate cu mausoleele faraonilor. (Piramida Soarelui are peste 60 de metri înălțime și baza ei măsoară pe o latură peste 200 de metri.)

Acest uriaș ansamblu de temple este situat la aproape o zi de mers de orașul Mexico (astăzi o oră cu trenul). El se află deci în inima imperiului aztec. Cu toate acestea, Prescott nu se lăsă impresionat de poziția geografică și afirmă, în acord cu tradiția indiană, că aceste ruine fuseseră găsite acolo de azteci, cînd invadaseră acel ținut. Asemenea afirmație echivala cu a pretinde că un al treilea popor, încă și mai vechi decît aztecii și chiar decît populația maya, ar fi lăsat urme în America Centrală și în Mexic. Prescott scrie : „Ce gînduri năpădesc oare mintea călătorului... pășind peste pulberea popoarelor ce au ridicat aceste uriașe construcții? Cine au fost oare constructorii lor ? Să fi fost olmecii, a căror istorie — ca și cea a vechilor titani — se pierde în negura mitică ? Sau toltecii, pașnici

și iscusiți, cum se presupune de obicei, despre care tot ce știm nu se bizuie pe date sigure ? Ce s-a întîmplat cu populația de constructori ? Au rămas pe loc ? S-au amestecat cu aztecii, care au venit după ei ? Ori au plecat mai departe, către miazăzi, unde au găsit o regiune vastă, propice dezvoltării culturii lor, așa cum ne arată modul evoluat de construcție al ruinelor aflate în ținuturile îndepărtate din America Centrală și din Yucatan ?“

Asemenea presupuneri, pe care le făcea nu numai Prescott, semănară în mințile oamenilor mari tulburări. Dar cînd Prescott declară : „Toate acestea reprezintă un mister asupra căruia timpul a aruncat un văl de nepătruns..." și cînd adăugă : „...un văl pe care nici un muritor nu-1 va putea ridica vreodată" — acest istoric, care a smuls atîtea secrete din ceața trecutului, se arată a fi prea pesimist. Oamenii care continuă astăzi săpăturile au limpezit pînă acum multe mistere, ce păreau impenetrabile acum o sută de ani, și există suficiente motive să credem că ei vor descoperi într-o bună zi ceea ce mai este încă ascuns.

30

INTERLUDIU

DOUĂZECI de ani mai tîrziu, în 1863, în arhivele naționale ale Bibliotecii regale din Madrid, un cititor găsi din întîmplare un manuscris foarte vechi, cu file îngălbenite, care, în mod aproape sigur, nu fusese consultat de nimeni. Datat din 1566, purta ca titlu : *Relation de las cosas de Yucatan.* Era însoțit de desene ciudate și de neînțeles la prima vedere. Autorul se iscălea Diego de Landa.

Un cititor obișnuit ar fi așezat manuscrisul la loc, cum de altfel mulți o făcuseră mai înainte. Dar, de data aceasta, manuscrisul căzuse în mîinile unui fost duhovnic al legației franceze din Mexico. De cînd devenise, în 1855, preot în satul indian Rabinal, din districtul Salama, în Guatemala, se consacrase cu totul studierii limbilor indiene și vestigiilor civilizațiilor trecute. (Trebuie să amintim, pentru a ilustra întinderea preocupărilor lui, că acest preot-savant, care a convertit la creștinism numeroși indieni, a mai scris și o serie întreagă de povestiri și romane istorice, sub pseudonimul Etienne-Charles de Ravens- berg.)

Atunci cînd Charles-Etienne Brasseur de Bourbourg (1714—1874), în loc să închidă cărticica îngălbenită a lui Diego de Landa, începu să o examineze, studiul civilizațiilor din America Centrală se îmbogăți cu o descoperire considerabilă.

William Prescott era cu nouă ani mai mare decît Stephens, Brasseur de Bourbourg era mai tînăr cu tot atîția ani. Cu toate că descoperirea lui Bourbourg datează din 1863, se poate face o apropiere între operele celor trei bărbați. Stephens scosese la lumină monumentele maya, Prescott adunase documentele și descrisese într-un mod închegat o parte din istoria aztecă (din care nu cunoștea decît ultimul capitol), Brasseur de Bourbourg găsi primele date, destul de insuficiente fără îndoială, care totuși îngăduiră interpretarea unei sume întregi de ornamente și de hieroglife fără înțeles. înainte de a explica

însemnătatea acestei descoperiri, trebuie mai întîi să ne reprezentăm situația în care se aflau arheologii, pentru care problema americană se deosebea total de toate problemele puse de Vechiul Continent.

O DATĂ cu mileniul al III-lea, după marele lor potop, chinezii începură să se organizeze într-un imperiu de-a lungul celor două mari fluvii, Huanhe și Ianțzî. Indienii își întemeiară primele lor așezări pe malurile Indusului și ale Gangelui. Trecând în Mesopotamia, sumerienii se așezară între Tigru și Eufrat, unde luă naștere civilizația asirio-babiloneană. Civilizația egipteană n-a înflorit numai lîngă Nil, ci și împreună cu Nilul. Pentru greci mica Mare Egee a avut aceeași însemnătate ca și rîurile pentru popoarele de mai sus. Marile civilizații ale trecutului erau deci tributare fluviilor. Istoricii se obișnuiseră să considere această condiție ca indispensabilă dezvoltării oricărei societăți. Civilizațiile americane nu se supuneau acestei reguli și totuși nu puteau fi puse la îndoială nici măreția, nici strălucirea lor. (Nici civilizația inca, de pe platoul înalt din Peru, nu a fost tributară cursurilor de apă. Despre ea vom vorbi însă ceva mai tîrziu, deoarece nu se află într-o strînsă interdependență față de civilizațiile din America Centrală.)

De asemenea, prosperitatea popoarelor depindea — după cum se credea — de agricultură și de creșterea vitelor și animalelor domestice. Populațiile maya cultivau solul după metode destul de originale. Dar creșterea vitelor ? Civilizația maya este singura care a știut să se descurce fără animale domestice, de povară, sau de tracțiune.

Și acestea nu sînt singurele motive care fac ca populația maya să ni se pară atît de stranie. Pe Vechiul Continent majoritatea populațiilor civilizate s-au stins, au dispărut de pe suprafața pămîntului, fără să lase urme. O dată cu ele se stinseră și graiurile, „limbile moarte“, a căror descifrare sîntem nevoiți să o învățăm cu trudă. Dimpotrivă, mai există încă și astăzi aproape un milion de maya ; viața materială nu le-a schimbat firea, veșmintele abia dacă se deosebesc de cele vechi, în unele amănunte. Savantul, care are un slujitor indian, vede în fața ochilor un chip asemănător basoreliefurilor pe care le studiază. In anul 1947, două reviste — „Life“ și „Illustrated London News“ — au publicat fotografii despre săpăturile noi efectuate în această regiune. Una dintre ele reprezenta doi mayași. un bărbat și o fată, așezați lîngă două reliefuri vechi. Privitorul are impresia că reliefurile fuseseră cioplite după modelul chipurilor lor. Și dacă, prin absurd, capetele sculptate ar fi prins grai, ele ar fi vorbit aceeași limbă în care slujitorul maya își cerea simbria de la cercetătorul la care se tocmise.

S-ar putea crede că aceste lucruri înlesnesc cu mult sarcina științei. Nu este vorba însă decît de o aparență. Cu toate că — contrar civilizațiilor din **Ve**chiul Continent — civilizația maya nu s-a stins de două sau trei mii de ani. ci abia de patru secole și jumătate, datele care ar permite

aprofundarea ei sînt mai rare decît în alte părți.

282

Babiloneenii și egiptenii, vechile popoare din Asia, din Asia Mică și din Grecia ne sînt cunoscute de lungă vreme. Chiar dacă au dispărut unele documente, tradiția scrisă sau orală cuprinde o mulțime de date despre ei. Dimpotrivă, civilizațiile americane au fost „decapitate", așa cum am mai spus. In spatele călăreților spanioli, cu sabia în mînă, înaintau preoții. Textele și imaginile care ne-ar fi putut furniza date prețioase au fost arse pe rug. Don Juan de Zumârraga, cel dintâi arhiepiscop din Mexico, a distrus într-un gigantic autodafe toate documentele scrise pe care le găsise. Episcopii și preoții i-au urmat pilda, iar soldații au nimicit, cu zel egal, ce mai rămăsese. Cînd, în 1848, lordul Kingsborough își întregi colecția de documente aztece, aceasta nu conținea nici o singură piesă de origine spaniolă. Ce ne-a rămas de pe unna populației maya de dinaintea perioadei conchistadorilor ? Trei manuscrise.

Unul este păstrat la Dresda, un altul la Paris, și ultimele două, care alcătuiesc un singur ansamblu, în două orașe din Spania. Aceste manuscrise sînt: *Codex Dresdensis* (cel mai vechi), *Codex Parisianus* și Codicele *Troano* și *Cor- tesianus.*

In încheiere, atragem din nou atenția asupra dificultății întreprinderii unor cercetări la fața locului. Arheologul care străbate Grecia și Italia, călătorește în țări civilizate. In Egipt, savantul se bucură de cea mai mare considerație cunoscută pe aceste meridiane. Dar omul, care, în veacul trecut, pornea în căutarea unor noi vestigii ale populațiilor maya și aztecă, era nevoit să înfrunte o climă înspăimîntătoare, aflîndu-se departe de orice urmă de civilizație. (De pildă, chiar și astăzi, în plin deceniu al șaptelea din veacul nostru, la TikâL în Guatemala, unde se află cel mai important șantier de săpături, condus de William Coe de la Universitatea din Pennsylvania, care, într-un deceniu, a cercetat peste 300 de construcții gigantice, nu există nici un fel de șosea pentru turiști. în schimb oricine poate ajunge acolo cu avionul, făcînd o oră de zbor de la Guatemala City și avînd asigurate casa și masa în confortabilul *Jungle Lodge.)*

Pe scurt, trei feluri de piedici se ridicau în calea cercetărilor întreprinse în America Centrală :

1) Problemele noi, datorate înseși naturii civilizațiilor studiate.

2) Imposibilitatea, din lipsa unor documente, de a face unele comparații și deducții (într-adevăr, în afară de ruine, nu s-a găsit aproape nimic).

3) Obstacolele naturale pe care ținutul le așeza în calea oricărei penetrații.

Ne mai putem mira acum că, în pofida revelațiilor senzaționale făcute ele Stephens și de Prescott, populațiile maya și aztecă au fost din nou date uitării ? Mai poate fi socotit o minune faptul că datele privind aceste popoare n-au fost adunate, de-a lungul unei perioade de patru decenii, decît de cîțiva cer-

283 cetători ? Că s-au putut obține doar cîteva rezultate neînsemnate ? Că, între 1840 și 1880, nu s-a făcut nici o descoperire mai mare ? Că pînă și „săpăturile" fui Brasseur de Bourbourg, păstrate în arhivele din Madrid, n-au trezit decît interesul cîtorva specialiști ?

Lucrarea lui Diego de Landa, pe care, de trei sute de ani, oricine o putea consulta, fără ca nimeni să se fi slujit vreodată de ea, conținea cuvintele magice care permiteau să se descifreze — cel puțin în parte — sensul rarelor documente și monumente maya. Dar existau prea puține documente, prea puține pietre, basoreliefuri și sculpturi ca să se poată utiliza aceste formule și să se verifice eficacitatea lor prin comparații.

31

TAINA ORAȘELOR PĂRĂSITE

DOUĂ linii, una pornind de la Chichen-Itza, Yucatan (în nord) către Copân, Honduras (în sud), cealaltă de la Tikâl și Ixkun, Guatemala (la răsărit), prin Guatemala, pînă la Palenque, Chiapas (la apus), delimitează aproximativ suprafața țării vechilor maya. Ele indică de asemenea granițele teritoriului pe care englezul Percival Maudslay îl străbătu, între 1881 și 1894, adică cu patruzeci de ani după Stephens.

El realiză mai mult decît Stephens, ducînd la capăt o sarcină devenită necesară pentru ca cercetarea să nu rămînă într-un punct mort. Din cele șapte călătorii de explorare a adus cu sine nu numai descrieri și desene, ci și originale, clișee de o perfectă claritate, ca și mulaje de pe inscripții și reliefuri.

Colecția sa, trimisă în Anglia, trecu de la *Victoria and Albert Museum* la *British Museum.* La deschiderea colecției Maudslay pentru public, monumentele se aflau acolo și nu mai era nevoie decît să se determine vîrsta și originea lor.

Să ne întoarcem la Diego de Landa. Acest al doilea arhiepiscop al Yucata- nului era fără îndoială împărțit între îndatoririle misiunii sale și dragostea lui față de știința modernă și pozitivă. Este regretabil că această luptă interioară s-a terminat cu victoria sectantului. Diego de Landa a fost unul dintre acei ecleziaști care au poruncit să se adune și să se ardă, ca fiind opere ale diavolului, toate documentele maya. Pentru a-și satisface înclinațiile sale secrete, nu-i mai rămăsese decît să se adreseze unui prinț maya, rămas încă în viață, care jucă pe lîngă el rolul Șeherazadei. Or, acesta îi povesti mai mult decît niște legende. Notele lui Diego de Landa nu se raportează numai la faptele populației maya, la zeii și la războaiele lor, ci mai conțin și schițe indicînd semnele de care se slujeau pentru a desemna zilele și lunile. Cineva ar putea spune că lucrul în sine poate să fie interesant, dar de ce să i se dea o atît de mare importanță ? Tocmai pentru că, datorită acestor sumare schițe, prind viață monumentele maya, cu ornamentele lor fioroase.

Semne maya, reprezentînd

Semne maya, reprezentînd

Grație desenelor lui Diego de Landa și cunoașterii, căpătate la scurtă vreme, a sistemului maya de numerotare, savantul care observa templele, scările, coloanele și frizele remarca următorul lucru :

Pe aceste monumente maya, înălțate în junglă fără ajutorul animalelor de povară sau de tracțiune, cizelate în piatră cu unelte de piatră, nu exista un singur relief, un singur ornament, o singură friză, o singură sculptură, care să nu aibă vreo legătură cu o dată precisă 1 Fiecare edificiu maya era un calendar pietrificat ! Nici o îmbinare nu era întîmplătoare, estetica era subordonată matematicii.

Dacă, pe scara cu hieroglife de la Copan, motivul rampei se repeta de cincisprezece ori, se știa în prezent că el indica un număr egal de perioade intercalate. Dacă scara însăși număra șaptezeci și cinci de trepte, se găsea astfel numărul de zile bisecte (de 15 ori 5) care încheiau aceste perioade. Nu există pe lume alte exemple de o arhitectură și de o artă total aservite calendarului. Pe măsură ce savanții pătrundeau mai mult în secretul calculelor — unii își

consacrară întreaga viață studierii calendarului maya — ei descopereau în această civilizație, atît de bogată în surprize, un nou subiect de uimire.

Calendarul maya era cel mai bun din lume !

Deosebit de toate cele pe care le cunoaștem, era totuși mai precis. Trecînd peste toate subtilitățile sale (care nu sînt limpezite nici astăzi), structura lui se prezintă astfel : un șir de douăzeci de semne ce desemnau zilele, însoțite de cifrele 1 pînă la 13, compuneau o serie de 260 de zile, sau *tzolkin* (în limba aztecă *tenalamatl).* Apoi un șir de optsprezece semne, însemnînd lunile, dintre care fiecare reprezenta o perioadă de douăzeci de zile, urmat de un semn indi- cînd o perioadă de cinci zile. Acesta era anul maya, de 365 zile, numit *haab.* La care se adăuga perioada rezultînd dintr-o combinație între *tzolkin (tenala- matl)* și *haab.* Noi îl numim *calendar-round,* termen englez care s-a introdus împreună cu un altul în terminologia științifică. Această perioadă cuprindea 18 980 de zile, adică 52 de ani de cîte 365 de zile ; ea avea, așa cum vom vedea, o extremă importanță pentru întreaga viață a populației maya. In sfîr- șit, ceea ce se numește *long-count* este un sistem bazat pe o dată inițială. Această dată, „4 *ahau,* 8 *cumhu",* corespunde, la noi, cu rezervele ce se impun, datei nașterii lui Cristos ; este vorba, bineînțeles, despre rolul ei și nu despre data în sine.

Acest sistem cronologic (atît de complex și atît de evoluat încît ar fi nevoie de o carte întreagă pentru a fi expus în amănunțime) permitea populației maya să ajungă la o precizie mai mare decît cea a tuturor calendarelor din lume.

Este neîntemeiat să credem că actualul calendar în vigoare oferă cea mai bună soluție. El nu reprezintă decît o îmbunătățire în raport cu cele dinaintea lui. Astfel, în anul 239 î.e.n. Ptolemeu al IlI-lea corectă calendarul egiptean ; acesta fu reluat de luliu Cezar și rămase în uz. sub numele de calendarul iulian, pînă în anul 1582 e.n., dată la care papa Grigorie al XlII-lea îl înlocui cu calendarul gregorian. Dacă am compara lungimea anului după fiecare dintre aceste calendare, cu anul calculat după datele astronomice, vom vedea că nici unul nu este mai aproape de valoarea absolută decît calendarul maya.

Anul este compus din :

După calendarul iulian :	365,250 000 zile
După calendarul gregorian :	365,242 500 zile
După calendarul maya :	
După calculele astronomice :	

Dar acest popor, care știa să îmbine observația astronomică cea mai exactă cu adevărate miracole matematice, care, prin aceasta, dădea

dovadă de o gîndire raționalistă, demonstra pe de altă parte o supunere totală față de misticism. Poporul maya, care concepuse cel mai bun calendar din lume, a fost în același timp sclavul acestui calendar.

287

TIMP de trei generații au lucrat cărturarii ca să lămurească secretele calendarului maya. începutul a fost făcut de indicațiile lui de Landa, primele succese au fost obținute prin materialul adunat în colecția Maudslay. Munca însă continuă și astăzi. în ce privește descifrarea pictogramelor, izbînzile dobîndite se leagă de nume ca E. W. Forstemann (un germanist, primul care a comentat „Codex Dresdensis“) ; Eduard Seler (un fost învățător, apoi director al muzeului etnografic din Berlin, care, după Maudslay, a strîns în „tratatul" său cel mai bogat material despre mayași și azteci) ; Thompson, Goodman, Boas, Preuss, Riketson, Walter Lehmann, Bowditch și Morley. Cu toate acestea, men- ționînd anumite nume comitem o nedreptate față de mulți alții care, fie că au stat în junglă și au copiat documente, fie că s-au străduit, la masa lor de lucru, să ajungă la unele rezultate parțiale. Studierea civilizațiilor americane s-a realizat datorită unei munci colective și tot astfel s-a parcurs și drumul de la calendar la cronologia istorică. Fiecare edificiu purta pe fronton data nașterii lui. Savantul trebuia acum să grupeze monumentele după datele cronologice, să ordoneze grupele, să recunoască schimbările intervenite în stil, după influența unui grup asupra altuia, pe scurt să limpezească istoria.

Care istorie ?

Istoria populației maya — răspunsul este evident. Totuși întrebarea nu era total neîntemeiată. Intr-adevăr, toate datele obținute aveau marele inconvenient de a nu-1 lămuri pe savant decît asupra istoriei maya, fără ca el să poată raporta aceste date la propria noastră cronologie.

O dată mai mult, știința era înfruntată de o problemă pe care Vechiul Continent nu și-o pusese niciodată într-un mod atît de acut. Pentru o mai bună înțelegere să încercăm a construi un exemplu pornind de la unele date din istoria europeană recentă. Să presupunem că Anglia ar fi rămas, din punctul de vedere al cronologiei, fără nici o legătură cu continentul și că în socotirea timpului nu ar fi pornit de la un punct fix, începutul erei noastre, ci de la o dată necunoscută de noi, consemnîndu-și istoria în acest fel particular. Luînd cunoștință de el, istoricii de pe continent ar putea limpezi o perioadă istorică precisă, începînd cu Richard Inimă de Leu și pînă la regina Victoria. Datorită însă faptului că nu cunosc punctul de pornire, ei nu vor putea spune dacă Richard este contemporan cu Carol cel Mare, cu Ludovic al XIV-lea sau cu Bismarck.

In aceeași situație se afla și cercetătorul monumentelor din jungla mexicană. Astfel, curînd s-a determinat vechimea edificiilor din Copân, în

raport cu cel din Quiriguâ, fără să se poată ghici măcar în ce secol fuseseră construite.

Bineînțeles era necesar să se afle mai întîi corelația între cronologia maya și a noastră. Cînd au putut fi limpezite cîteva puncte esențiale, rezultatele obținute dădură la iveală cel mai misterios fenomen al istoriei unui popor mare, taina orașelor părăsite.

Cifre

DACĂ vrem să expunem metoda care a slujit la stabilirea, în chip destul de satisfăcător, a raporturilor dintre cele două cronologii, înseamnă să ieșim din cadrul acestei cărți. Trebuie să menționăm totuși o descoperire care agravă încă și mai mult dificultățile și așa însemnate ale metodei corelative. Ea merită să fie amintită pentru că reînvie ultimul capitol din istoria maya și ne conduce, făcînd un înconjur, la misterul orașelor moarte.

în secolul trecut s-au găsit în diferite locuri din Yucatan niște texte denumite *Cărțile lui Chilam Balam.* Aceste însemnări, redactate într-un stil pitoresc, se referă la unele evenimente politice, posterioare perioadei conchistadorilor. Interesul lor provenea din faptul că se sprijineau, cel puțin în parte, pe niște documente maya originale.

Cel mai important manuscris a fost descoperit prin anii șaizeci ai secolului trecut, la Chumayel, și a fost încredințat episcopului istoric Crescencio Carillo y Ancona. Universitatea din Philadelphia publică o fotocopie. La moartea episcopului, manuscrisul ajunse la biblioteca „Cepeda" din Merida. In 1916 dispăru în niște împrejurări misterioase, fără să lase urme. Acest text, a cărui reproducere a fost păstrată, reprezintă o curiozitate. El este întocmit

limba maya și, sub influența spaniolă, în caractere latine. Preoții maya nu cunoșteau însă de loc despărțirea cuvintelor și punctuația latină. Anumite cuvinte sînt scindate în chip arbitrar, în timp ce altele, avînd începutul și sfîr- șitul eronate, sînt ciuntite. Unele sunete maya, care nu existau în spaniolă, sînt exprimate prin asamblări de litere latine necunoscute astăzi. Era deci extrem de dificil să se descifreze acest text redactat într-un stil obscur și profetic.

Dată fiind lipsa de documente, descoperirea era dintre cele mai fericite, dar ridica o problemă dintre cele mai complicate. într-adevăr, *Cărțile lui Chilam Balam* foloseau un sistem cronologic denumit *Katum-count,* pe care Vechiul Imperiu maya nu-1 cunoștea încă. Savanții descoperiră în curînd că nu era vorba decît de o simplificare a calendarului *long-count.* Ei fură apoi obligați, după ce stabiliseră corelația dintre *long-count* și cronologia creștină, să facă în așa fel încît cele două sisteme să coincidă cu *Katum-count.*

Era o mare trudă suplimentară, dar care merita osteneala. Pe măsură ce se apropia de sfîrșit, ultimul capitol din istoria maya se însuflețea încetul cu încetul, ajungîndu-se astfel la stabilirea datelor. Dacă populația maya ni se păruse pînă atunci ciudată, îndepărtată, încremenită în arhitectura ei, această ultimă parte din istoria ei prezenta unele trăsături comune cu cele ale altor popoare. Aflăm aici o serie de invazii, de războaie, de trădări și de revoluții, adică o adevărată istorie umană.

Aflăm despre rivalitatea dintre familiile Xiu și Itza, care își disputară puterea. Admirăm cetatea Chichen-Itza, splendidă metropolă, cu palatele sale al căror stil și măreție, în comparație cu orașele mai vechi din Yucatanul meridional, trădează o ciudată influență străină; Uxmal, a cărui simplicitate monumentală ne face să ne gîndim la renașterea din Vechiul Imperiu ; Mayapân, în care cele două forme sînt încă vii.

Orașele Mayapân, Chichen-Itza și Uxmal încheiară o ligă. Ea a fost ruptă printr-o trădare. Chichen-Itza pomi la luptă împotriva Mayapânului; dar Hunac Ceel, guvernatorul capitalei acestei ligi, angajă mercenari tolteci; Chichen-Itza fu cucerit, prinții săi luați ostatici la curtea din Mayapân, apoi numiți viceregi. Cu toate acestea, liga își pierduse forța. în 1441, cei oprimați se grupară pentru a face o frondă, sub conducerea dinastiei Xiu, din Uxmal, iar Mayapân fu cucerit, prăbușirea lui aducînd după sine nu numai desfacerea ligii, dar și prăbușirea imperiului maya. Familia Xiu mai întemeie cetatea Mani; după unii, acest nume ar însemna „totul s-a sfîrșit". La sosirea lor, spaniolii avură o sarcină mai ușoară decît Cortez în Mexico.

Această scurtă privire asupra istoriei datate a Noului Imperiu era emoționantă din mai multe privințe. Pentru a nu da o falsă impresie despre mersul cercetărilor, înainte de a ne ocupa de acest enigmatic capitol al istoriei maya trebuie să facem din nou o precizare : rezultatele nu s-au înlănțuit în felul în care decurge expunerea noastră, adică după teză urmează antiteza și apoi sinteza. Cercetătorul care trudea asupra *Cărților lui Chilam Salam,* încercînd să ajungă la o concluzie, se folosea de

rezultatele săpăturilor făcute

de un coleg cu treizeci de ani în urmă, de concluziile trase cu zece ani înainte de un lingvist, sau de descoperirile unui al treilea coleg, care se ocupa și el cu descifrarea calendarului. In încercările de a cunoaște această cultură apusă, datele n-au venit niciodată, nici chiar în zilele noastre, unele după altele : imaginea ei s-a strunjit, s-a „rotunjit" mereu.

Și astfel, într-o bună zi, s-a rotunjit imaginea unor evenimente istorice, fără seamăn în lume, care nici astăzi încă nu sînt pe deplin lămurite.

Am întrebuințat pentru prima dată expresiile „Vechiul" și „Noul Imperiu". Am anticipat puțin, e adevărat. Pentru că în prezent cunoaștem cetățile Mayapân, Chichen-Itza și Uxmal (ca să nu citám decît orașele principale din Noul Imperiu), vom pune cîteva întrebări specialiștilor în cronologia maya.

De ce numiți dumneavoastră Noul Imperiu coloniile întemeiate în nordul Yucatanului ?

Răspuns : Pentru că aceste orașe au fost întemeiate foarte tîrziu, între secolele VII și X din era noastră ; și pentru că, în manifestările lui principale, atît în arhitectură, în artele plastice, ca și în forma calendarului, Noul Imperiu purcede direct din cel vechi.

In acest caz, ce se înțelege prin „colonii" ? De regulă generală, o nouă formă de imperiu trebuia să se nască din cea veche.

Răspuns : Lucrurile nu s-au petrecut în chip obișnuit, deoarece Noul Imperiu a fost efectiv întemeiat din cap pînă în picioare, adică s-au construit orașe cu totul noi. Vechiul Imperiu se întindea la sud de peninsula Yucatan, pe teritoriul ocupat astăzi de Honduras, Guatemala, Chiapas și Tabasco.

Trebuie să considerăm deci Noul Imperiu ca o colonie a Vechiului Imperiu, întemeiată de niște pionieri ?

Răspuns : Dimpotrivă, el a fost în întregime opera poporului.

Considerați că, într-o bună zi, întreg poporul maya și-a părăsit puternicul imperiu, orașele sale fortificate și că a înfruntat toate primejdiile unor meleaguri necunoscute în scopul de a întemeia un nou imperiu, în nord ?

Savanții răspund zîmbind : Este exact ceea ce am vrut să spunem. Știm că acest lucru pare de necrezut, totuși este un fapt, pentru că...

Și încep să ne citeze o serie de date. Am mai spus că poporul care concepuse cel mai bun calendar din lume devenise sclavul acestui calendar. Intr-adevăr, poporul maya își construia giganticele monumente nu cînd simțea nevoia să o facă, ci atunci cînd îi poruncea calendarul. Adică, ei construiau la cinci, zece sau douăzeci de ani, o nouă clădire, pe care înscriau data nașterii ei. Și uneori, în jurul unei piramide, construiau o a doua, pentru că o nouă împărțire a calendarului pretindea sfințirea ei. Continuată astfel timp de secole, cu o regularitate absolută — datele

gravate stau mărturie. Această regularitate nu putea fi întreruptă decît de un cataclism sau de o emigrare.

Dacă vedem deci că activitatea constructivă se întrerupe într-un oraș la o dată anumită, pentru a începe în alt oraș cam în aceeași epocă, nu putem

19* trage din aceasta decît o 29
singură deducție, și anume că
populația și-a părăsit subit primul oraș ca să întemeieze un altul.

Deși ridică o serie întreagă de probleme, un asemenea eveniment s-ar putea explica pe plan local, dar fenomenul care a avut loc în jurul anului 610 e.n. înlătură orice interpretare.

Intr-adevăr, un popor întreg, un popor de citadini, își făcu bagajelț, își abandonă casele, străzile, piețele, templele și palatele, ca să emigreze în nordul sălbatic și îndepărtat. Nici unul dintre emigranți nu s-a mai întors vreodată. Orașele părăsite deveniră o pradă a junglei, buruienile năpădiră terasele, semințele pădurii se înfipseră în interstițiile pe care vîntul le umpluse cu pămînt, mlădițele crescură și sfărîmară zidurile. Nici un om nu mai păși pe lespezile curților, nimeni nu mai urcă niciodată treptele piramidelor.

Pentru a putea realiza amploarea și totala lipsă de sens a evenimentului, să ne închipuim că poporul francez, cu o istorie de peste o mie de ani, se hotărăște dintr-o dată să plece în Maroc și să întemeieze pe coastele acestei țări o nouă Franță, că lasă în părăsire catedralele și marile orașe, că cei din Marsilia, Toulouse, Bordeaux, Lyon, Nantes și Paris emigrează pînă la unul. Și nu numai atît. în plus, abia ajunși în Maroc, încep pe dată să construiască, aidoma, tot ceea ce au lăsat în urma lor, adică încep să ridice alte catedrale și alte orașe. Un asemenea eveniment rămîne tot atît de neînțeles, fie că este vorba de mayași ori de francezi.

De îndată ce se cunoscură aceste fapte, întrebările nu mai conteniră. Cel mai simplu lucru ar fi fost să se pretindă că niște năvălitori străini alungaseră populația maya. Dar cine puteau fi acești năvălitori ? în epoca splendorii lor, nici un popor n-ar fi putut înfrunta puterea militară maya. Explicația este de altfel insuficientă. In orașele părăsite nu s-a găsit nici urmă de cuceritori.

Emigrarea ar fi fost provocată de o catastrofă naturală ? Dar, ne întrebăm o dată mai mult, cum se poate dovedi aceasta și ce catastrofă ar fi putut împinge un popor să dureze un nou imperiu în loc să revină pe locurile dezastrului ?

Poate că o epidemie a secerat rîndurile populației ? Nimic nu ne îndeamnă să credem că această călătorie lungă a fost întreprinsă de un popor decimat. Dimpotrivă, poporul care a construit orașe ca Chichen-Itza era un popor puternic.

Clima s-ar fi schimbat subit făcînd viața imposibilă ? Doar patru sute de kilometri, în linie dreaptă, separă centrul Vechiului Imperiu de centrul celui nou. Dacă o răsturnare a climei (cu nimic confirmată) ar fi afectat în

asemenea măsură structura unui imperiu, acesta n-ar fi rămas nevătămat la patru sute de kilometri mai departe.

Ge explicație s-ar mai putea da încă ?

Cea care a fost găsită, cu puțini ani în urmă, pare satisfăcătoare. Fără îndoială că este mai bună decît toate celelalte, deoarece tot mai mulți savanți

292 au îmbrățișat-o, alăturîndu-se astfel opiniei profesorului american Sylvanus Griswold Morley, cel mai înflăcărat apărător al ei. Pentru a ne putea da seama de importanța ei este necesar să aruncăm o privire asupra istoriei și structurii sociale a imperiului maya, ceea ce ne va permite să descoperim o nouă particularitate a acestei ciudate țări. Intr-adevăr, dintre toate marile civilizații ale lumii, civilizația maya este singura care nu cunoaște plugul!

Pentru a limpezi lucrurile, dar și pentru că datele lasă să se întrevadă o anumită structură, vom împărți în trei perioade „Vechiul Imperiu" maya :

VECHIUL IMPERIU

După o corelație stabilită de S. G. Morley între datele construcțiilor și cronologia creștină, acest imperiu începe în epoca preistorică și sfîrșește în anul 610 e. n. (pentru alte opinii, vezi tabelul cronologic).

PRIMA PERIOADA

De la o dată necunoscută, pînă în 374 e. n. Cel mai vechi oraș descoperit pare să fie Uaxactun, la actuala graniță de nord a Cuatemalei. Nu departe de aici s-au ridicat apoi Tikal și Naranjo. Intre timp însă, în actualul Honduras a fost întemeiat Copân, apoi Piedras Negras, pe Rio Usumacinta.

PERIOADA MIJLOCIE

între 374 și 472 e. n. în acest secol a fost întemeiată Palenque (situată la frontiera dintre Chiapas și Tabasco, cetatea a fost costruită la limita dintre prima perioadă și perioada mijlocie ; de obicei este clasată în prima perioadă), apoi Menche, în Chiapas, și în sfîrșit Quiriguâ, în Guatemala.

MAREA PERIOADA

între 472 și 610 e. n. întemeierea orașelor Seibal, Ixkun, Flores și Benque Viejo. Emigrarea se situează la sfîrșitul marii perioade.

CITITORUL atent ar face bine să consulte aici harta (ca și tabelul crono-logic) de la sfîrșitul cărții, lucru ce îi va îngădui să constate un fapt curios.

Dacă considerăm spațiul geografic în care au fost întemeiate orașele Vechiului Imperiu, remarcăm că formează un triunghi, ale cărui unghiuri sînt marcate de Uaxactun, Palenque și Copân. Remarcăm de asemenea că pe laturile sau chiar în interiorul triunghiului se situează orașele Tikal, Naranje și Piedras Negras. In sfîrșit constatăm că, în afară de o singură excepție, Benque Viejo, cele mai recente orașe și cele mai efemere se înscriu în triunghi, și anume Seibal, Ixkun și Flores.

Descoperim astfel un fenomen istoric dintre cele mai surprinzătoare : maya ar fi singurul popor din lume al cărui imperiu s-ar fi dezvoltat din exterior înspre interior I

Un imperialism centripet, o mișcare care se dezvoltă dinspre membre către inimă. Căci a existat intr-adevăr o dezvoltare și o „expansiune". Imperiul n-a fost comprimat de o putere străină — nu exista nici o putere în afară de maya — dar s-a dezvoltat în această direcție, în pofida oricărei logici și oricărei experiențe istorice, fără cea mai mică influență străină.

Nu vorbim doar aici despre chinezi și despre marele lor zid ; nici nu ne trece prin minte că, dintr-o greșită rațiune psihologică, un popor, în orgoliul său decadent, n-ar fi vrut să se dezvolte înspre exterior, ci pur și simplu trebuie să mărturisim că nu s-a limpezit încă acest punct misterios din istoria maya. Pînă acum rareori s-a întîmplat ca o problemă istorică să nu-și afle rezolvarea atîta vreme și ne întrebăm dacă nu cumva vreun cititor nu-i va găsi o dezlegare ? întrebarea nu este nici o figură de stil și nici o formulă de politețe, fiindcă problema se dovedește a nu putea fi rezolvată doar de oamenii de specialitate. Arheologia n-a izbutit să afle răspuns la întrebarea : de ce mayașii — aflați în culmea dezvoltării lor, cu orașe înfloritoare și cu o putere ce stă- pînea întreg imperiul — și-au părăsit dintr-o dată orașele și au emigrat în nordul inospitalier ?

SPUNEAM că mayașii erau un popor de citadini. Era într-un sens tot atît de restrîns cum au fost, de cinci sute de ani, toate popoarele din Europa : clasele conducătoare, nobilimea și clerul locuiau în orașe, centre ale puterii ca și ale culturii, ale vieții intelectuale și ale celui mai mare rafinament. Totuși, toate aceste orașe n-ar fi putut trăi fără țăran, fără roadele pămîntului și, mai ales, fără alimentul de bază care, pentru noi, a fost totdeauna griul, iar pentru popoarele din America Centrală, o altă cereală, *Indian Corn,* porumbul.

Porumbul hrănea orașele și clasele conducătoare. Civilizația nu se putea menține decît prin el. El a determinat amplasarea primelor cetăți, construite în mijlocul junglei, pe pămîntul ars al vechilor ogoare de porumb.

Ordinea socială a populației maya prezenta contraste mult mai izbitoare decît în alte părți. Pentru a le caracteriza este de ajuns să comparăm un

oraș european modem cu un oraș maya. In complexul orașului modem, diferențele sociale dintre locuitori apar limpede, dar nenumărate nuanțe intermediare înlesnesc uneTe raporturi și tranziții. Dimpotrivă, orașul maya afișa contrastele dintre locuitorii lui. Templele și palatele nobilimii și ale clerului se ridicau în general pe o colină ; ele alcătuiau un bloc asemănător unei fortărețe (fără îndoială că au jucat adesea acest rol). Fără nici o tranziție, colibele și bordeiele populației de rînd se înghesuiau în jurul cetății de piatră. Poporul maya era împărțit într-un foarte mic număr de seniori și o masă imensă de oprimați.

Cu greu ne putem imagina abisul care despărțea cele două clase. Se pâre că, la populația maya lipsea cu desăvîrșire o clasă intermediară ca cea a bur-

294 gheziei. Nobilimea era o castă închisă ; ea se numea *almehenoob* (adică „cei care au tată și marnă", cei care au un arbore genealogic).

Din rîndurile acestora se alegeau preoții, ca și prințul moștenitor *hlach uinic,* „omul adevărat". Pentru acești oameni care „aveau tată și mamă" muncea întreg poporul. Țăranul dădea o treime din recolta sa nobilimii, o treime clerului, și nu avea voie să-și păstreze decît o treime. (Să ne amintim că obligația de a plăti „zeciuiala", ajungînd să fie simțită ca o prestare de nesuportat, a dus societatea feudală din Europa la revoluție.) Intre perioada însămînțărilor și cea a culesului, țăranii se alăturau sclavilor afectați construcțiilor. Blocurile de piatră erau aduse fără căruțe, nici animale de tracțiune. Uneltele care slujeau la cizelarea sculpturilor și basoreliefurilor admirabile nu erau nici de fier, nici de aramă, nici de bronz, ci doar de piatră. Or, opera meșterilor maya nu este cu nimic inferioară celei a constructorilor piramidelor ; poate chiar că o depășește.

Cu toate că s-a menținut vreme de o mie de ani, o organizare socială atît de rigidă purta în ea gemenele propriei sale ruine. înalta cultură și știința preoților înclinară din ce în ce mai mult înspre esoterism. Nu exista nici un aport dinafară, nici o posibilitate de schimb. Inteligența ascuțită a cărturarilor maya se dedica tot mai mult studierii astrelor, uitînd să mai privească pe pămîntul datorită căruia puteau trăi. Ea uitase să inventeze mijloacele în stare să preîntîmpine catastrofa ce amenința să se producă. Doar acest uluitor orgoliu intelectual poate explica cum un popor, ale cărui realizări științifice și artistice fuseseră remarcabile, n-a știut să inventeze una dintre cele mai importante și totodată cele mai simple unelte : plugul.

într-adevăr, de-a lungul istoriei sale, populația maya a practicat o formă de agricultură extrem de primitivă. Este vorba de „cultura cu săpăliga". La început se tăiau de pe o suprafață dată toți copacii junglei, apoi, cînd lemnul era uscat, cu puțin înainte de perioada ploilor, i se dădea foc. O dată cu sfîrșitul ploilor, se făceau niște găuri în pămînt, cu niște bețe lungi și ascuțite, și în fiecare deschizătură se așezau grăunțe de porumb. După

recoltă, țăranul pleca înspre un alt colț al pădurii. Cum nu exista nici un fel de îngrășămînt (în afară de slabele cantități de bălegar din jurul locuințelor), fiecare ogor însă- mînțat avea nevoie de o perioadă îndelungată de repaus înainte de a putea da o nouă recoltă.

Iată deci, forate probabil, rațiunea care a obligat populația maya să părăsească cetățile după o scurtă perioadă.

Ogoarele se secătuiau. Era nevoie să se aștepte din ce în ce mai mult pînă cînd pămîntul să producă și să poată fi din nou ars. Țăranul maya trebuia deci în mod necesar să se afunde tot mai adînc în junglă, îndepărtîndu-se din ce în ce mai mult de orașul pe care era dator să-l hrănească și care n-ar fi putut rezista fără el. în cele din urmă el s-a trezit despărțit de oraș printr-un

295 deșert arid și ars. înalta civilizație a Vechiului Imperiu maya pieri, deoarece era lipsită de temeliile unei organizații rurale, deoarece unele civilizații fără tehnică se pot menține, dar nu și civilizațiile fără plug. Cînd, în cele din urmă, orașele n-au mai fost legate între ele decît de savane, foametea a obligat poporul să emigreze.

Acesta părăsi cetățile și pămînturile înțelenite. Și, în vreme ce întemeia un nou imperiu, în nord, jungla năvăli pe neașteptate peste temple, palate și ogoare, se strînse cu încetul în jurul orașelor și le ascunse timp de o mie de ani oricărei priviri. Aceasta este fără îndoială cheia misterului orașelor părăsite.

32

DRUMUL SPRE FÎNTÎNĂ

LUNA plină își arunca razele deasupra junglei. însoțit doar de un ghid indian, la o mie cinci sute de ani după ce poporul maya și-a abandonat așezările ca să emigreze în nord, savantul american Edward Herbert Thompson străbătea călare Noul lor Imperiu, care pierise la rîndul său o dată cu venirea spaniolilor. El căuta orașul Chichen-Itza, odinioară cel mai mare și cel mai frumos, cel mai puternic și cel mai fastuos. Cei doi oameni și caii lor erau la capătul puterilor. Thompson moțăia și la fiece hurducătură își pierdea echilibrul. Deodată ghidul îl strigă. Thompson tresări, privi drept în fața ochilor și descoperi o lume de basm.

Deasupra copacilor apărea o colină înaltă, abruptă, în vîrful căreia se ridica un templu scăldat într-o lumină rece. In liniștea nopții, domina înălțimile ca Partenonul unei acropole indiene. Pe măsură ce călăreții se apropiau, templul devenea mai mare. Ghidul indian descălecă, scoase șaua calului și începu să aștearnă păturile ca să-și facă un culcuș. Thompson era însă fascinat de construcția bizară. Descălecă și el, iar în timp ce călăuza se culca pe pămînt, își continuă plimbarea. La templu se ajungea printr-o scară dreaptă, năpădită de ierburi și de spini și dărîmată pe alocuri. Thompson cunoștea înfățișarea și sensul piramidelor din Egipt. Dar piramida maya nu era un mormînt, ca cea din Gizeh. Pe dinafară ea semăna cu zigguratele, dar, mai mult decît turnurile babiloneene, lăsa impresia că nu este decît o spinare de piatră destinată să sprijine scara imensă care se urca mereu mai sus, spre zei, spre Soare, spre Lună.

Thompson începu să urce scara împodobită cu basoreliefuri somptuoase. Ajuns sus, la aproape treizeci de metri de sol, își lăsă privirea să rătăcească în voie. Numără — unul, doi, trei — apoi vreo douăsprezece edificii ascunse în umbră, a căror prezență era revelată uneori doar de o rază fugară a lunii.

Aici era deci Chichen-Itza. Fără îndoială că, în epoca marii migrațiuni, Ia început fusese un bastion înaintat, devenind apoi o splendidă metropolă, centrul Noului Imperiu. Thompson era copleșit. I se păru că jungla dispare, că se deschid spații vaste în care înaintau procesiuni imense, însoțite de sunetele

297 muzicii; palatele se însufleţeau de serbările zgomotoase, în temple se celebrau slujbe păgîne. Apoi încercă să deslușească detalii mai îndepărtate. Deodată privirea i se aținti asupra unui lucru. Dacă, pînă acum, se aflase sub farmecul iluziilor, într-o clipă vălul se rupse, viziunea trecutului se risipi. Cercetătorul începea să vadă ce avea de făcut. Un drum îngust se contura acolo, departe, sub lumina palidă, un drum care îl va conduce poate la descoperirea celui mai arzător secret din Chichen-Itza : Fîntîna Sacră.

PÎNĂ acum, din această carte închinată descoperirilor din Mexic și Yucatan, lipsesc personalități de talia lui Schliemann, Layard sau Petrie. Cu excepția peripețiilor din prima călătorie făcută de John L. Stephens, lipsește și amuzanta legătură între cercetare și aventură, între succesele științifice și goana după comori. Lipsește acea atmosferă romantică a clipelor cînd lopata înfiptă cu sîrg de cercetător nimerește deodată peste aur. Edward Herbert Thompson a fost în Yucatan un fel de Schliemann, fiindcă atunci cînd a pornit spre Chichen-Itza s-a luat după cuvîntul unei cărți, care nu era socotită drept serioasă. Și a avut dreptate, așa cum se întîmplase odinioară cu încrezătorul Schliemann. La fel, după cum Layard a pornit spre prima lui descoperire însoțit de un singur om și doar cu 60 de lire în buzunar, tot atît de sărac a pătruns și Thompson în junglă. Iar cînd s-a izbit de greutățile în fața cărora un altul ar fi capitulat, a dat dovadă de o încăpățînare egală cu a lui Petrie.

Am spus mai înainte că, într-o zi, pe cînd lumea era zguduită de primele descoperiri ale lui Stephens, se susținu părerea că maya ar fi fost descendenții poporului înghițit de ape din Atlantida.

Thompson debutase în arheologie în 1879, făcîndu-se apărătorul acestei opinii îndrăznețe într-un ziar de mare tiraj. La douăzeci și cinci de ani era cel mai tînăr dintre consulii S.U.A. și, cînd în 1885 plecă spre Yucatan (diplomații par a fi predestinați săpăturilor arheologice), încetă să se mai ocupe de originea populației maya ca să se consacre studierii monumentelor ei.

O credință profundă îi purtase pașii pînă în acele locuri, tot așa cum credința îl condusese pe Schliemann spre Troia : credința în cuvintele lui Diego de Landa. în cartea episcopului găsise povestea Fîntînii Sacre din Chichen-Itza. De Landa pretindea, după vechi cronici, că în perioadele de secetă, procesiuni mari, conduse de preoți, mergeau pe drumul care ducea la fîntînă, ca să potolească mînia zeului ploii. Luau cu ei tinere fete, destinate să obțină favoarea zeului. După îndeplinirea unei ceremonii solemne, fetele erau aruncate în hău și dispăreau pentru totdeauna în adîncuri. De Landa adăuga că obiceiul cerea să se arunce ofrande bogate în urma victimelor : vase, bijuterii, aur. Și, adăuga autorul, „cea mai mare parte a aurului din țară putea fi găsită în fîntînă 1“ Toți cei dinaintea lui consideraseră aceasta o legendă. Thompson însă crezu în veridicitatea ei. Și avea intenția să arate că are dreptate. Atunci cînd zări, din vîrful

piramidei, drumul luminat de lună, nu bănuia greutăţile care îl aşteptau.

Trecură ani mulţi înainte ca el să se întoarcă acolo. Căpătase experienţa junglei, străbătuse Yucatanul de la nord la sud şi îşi deprinsese ochii să-i pătrundă secretele. In acel moment putea fi pe bună dreptate comparat cu Schliemann. în jurul lui se înălţau superbe edificii, care aşteptau să fie explorate, sarcină admirabilă pentru oricare arheolog. Dar el nu dădea atenţie decît fîntînii, genune întunecată plină de mîl, de pietre şi de noroi, acumulate de veacuri. Chiar dacă Diego de Landa se întemeiase pe fapte, se putea oare trage speranţa de a se descoperi în această groapă plină de noroi resturile bijuteriilor pe care preoţii le aruncaseră acolo ?

Cum să se facă cercetări în fundul acestei fîntîni ? Thompson dădu un răspuns îndrăzneţ. Prin scufundări!

întors în Statele Unite, ca să asiste la un congres ştiinţific, împrumută nişte bani. I se dădu, deşi toţi cei cărora le împărtăşi proiectul său îl considerară nebun. „Nimeni, spuneau ei, nu va putea coborî în adîncurile necercetate ale acestei gropi pline cu apă, avînd şi pretenţia să se întoarcă teafăr. Dacă vrei să te sinucizi cu tot dinadinsul, de ce nu-ţi alegi o cale mai puţin neplăcută ?“

Dar Thompson cîntărise lucrurile pe toate feţele şi hotărîrea lui era fermă.

„Pentru început am plecat la Boston să iau lecţii de plonjare. L-am avut ca profesor pe căpitanul Ephraim Nickerson din Long Wharft, care ieşise la pensie de douăzeci de ani. Sub îndrumarea lui răbdătoare şi pricepută, am început treptat să capăt ceva experienţă, dar nu eram menit să fiu un bun pionjor, aşa cum am constatat la cîtăva vreme după aceea. Mi-am procurat apoi o dragă mică, cu platformă, nişte foaie şi un braţ de pîrghie de treizeci de picioare. Tot acest material era împachetat în lăzi şi gata să fie expediat de îndată ce voi trimite o scrisoare sau o telegramă."

Iată-1 din nou lîngă fîntînă. Cea mai mare distanţă între marginile ei era de şaptezeci de metri. Cu ajutorul unui fir cu plumb calculă că pînza de mîl se afla la douăzeci şi cinci de picioare adîncime. Luă nişte figurine de lemn avînd forma corpului omenesc şi le aruncă aşa cum îşi imagina că fuseseră precipitate în adîncuri tinerele logodnice promise cumplitului zeu al ploii. Sensul acestei experienţe era simplu :.voia să-şi localizeze cercetările pe fundul fîntînii. După ce isprăvi, coborî draga pentru întîia oară.

„Mă îndoiesc că cineva şi-ar putea închipui emoţia mea cînd draga, cu cinci oameni pe platformă şi la frîne, deschizîndu-şi gura de oţel, îşi luă avînt, rămase o clipă suspendată deasupra gropii întunecate, apoi coborî încet şi pătrunse în apa liniştită. Cîteva minute de aşteptare, pentru ca dinţii ascuţiţi să aibă timpul necesar să se înfigă în pămînt, apoi trupurile lucrătorilor se încovoiară pe platformă şi, sub pielea arsă de soare, muşchii se întăriră ca argintul viu, în timp ce cablurile de oţel se întindeau sub povara greutăţii care se ridica cu încetul.

Apa, care pînă acum își păstrase culoarea roșie a obsidianului, începu să fiarbă și să bolborosească în timp ce draga — cu picături de apă limpede curgîndu-i printre ghearele ei strînse — se ridica încet pînă la marginea

299 gropii. Descriind un cerc în jurul pîrghiei, ea depuse pe platforma de scînduri un morman de materie cafenie, lemn putred, frunze uscate, ramuri rupte și alte fleacuri. Apoi se ridică și reveni la poziția inițială, așteptînd parcă să ia o altă încărcătură...

Intr-o zi aduse, strîns în gheare, un trunchi de copac atît de bine conservat, încît părea că o furtună l-ar fi aruncat în fîntînă cu o zi înainte. Acest lucru se petrecu într-o sîmbătă. Lunea următoare, trunchiul era descompus, iar pe grămada de pietre pe care draga îl depusese nu mai rămăseseră decît niște fibre lemnoase, în mijlocul unei băltoace. Altă dată draga scoase osemintele unui jaguar și ale unei căprioare, actori muți ai unei tragedii a junglei.

Lucrul continuă astfel timp de mai multe zile. Nervozitatea mea creștea văzînd cu ochii, somnul mă părăsise. Este oare posibil — mă întrebam — să-mi fi tîrît prietenii în asemenea cheltuieli, să mă expun ridicolului doar ca să dovedesc că aceste tradiții nu sînt decît niște basme vechi, legende care nu se întemeiază pe nici un fapt real ?“

Intr-o zi, pe cînd scormonea ca de obicei în grămada de noroi proaspăt, Thompson găsi două blocuri rășinoase, de un alb gălbui. Le mirosi, gustă chiar din ele. O inspirație fericită îl făcu să apropie de foc această substanță rășinoasă : un parfum amețitor se răspîndi în aer. Thompson găsise tămîia pe care o întrebuințau vechii maya, rășina parfumată pe care o ardeau în timpul sacrificiilor.

însemna deci că Thompson se afla pe drumul cel bun ? Ce căutau cele două bucăți de tămîie în acest morman de resturi și de noroi ?... Nimeni nu le-ar fi considerat drept o probă. Dar, pentru Thompson, erau chiar ceva și mai mult decît atît. Imaginația lui începu din nou să prindă aripi. „Pentru prima dată de săptămîni întregi, în noaptea aceasta am putut dormi profund !“

Cele ce urmară arătară că avusese dreptate. într-adevăr, găsi unul după altul toate lucrurile pe care le căuta. Unelte și bijuterii, vase și vîrfuri de suliță, cuțite de obsidian și cupe de jad. Apoi primul schelet al unei tinere fete I

Diego de Landa avea dreptate.

înainte de a începe „faza cea mai infernală din această infernală acțiune", Thompson descoperise, o dată mai mult din întîmplare, fondul de adevăr al unei tradiții antice. Diego de Landa, episcopul, îi arătase drumul către fîntînă. Don Diego Sarmiento de Figueroa, alcade în Valladolid, în 1579, îi revelase riturile sacrificiilor. Iată povestirea lui, pe care Thompson o considerase mai întîi de neînțeles :

„După un vechi obicei, nobilimea și demnitarii țării, după șaizeci de zile de post și abstinență, se apropiau de fîntînă la răsăritul soarelui și aruncau în abisul întunecat femei indiene, membre ale familiilor lor. înainte, ei le

pre- scriseseră să implore, în numele stăpînului și seniorului lor, un an mănos, răspunzînd astfel dorințelor lui. Femeile, care erau aruncate nelegate, cădeau cu toată greutatea trupului în apă, făcînd un zgomot mare. Către sfîrșitul după-amiezii, cele care mai aveau vlagă în ele strigau și li se aruncau funii.

Cînd femeile ajungeau sus, pe jumătate moarte, se aprindeau în jurul lor focuri în care se ardea copal. După ce își veneau în fire, povesteau că în adîncuri erau o mulțime de bărbați și de femei din poporul lor, care le fă- cuseră o bună primire. De cîte ori voiseră să-i privească, ele primiseră pu- ternice lovituri în creștet. Plecîndu-și capetele, văzuseră atunci în apă munți și văi, și locuitorii fîntînii răspunseră la întrebările lor despre anul bun sau rău care îl aștepta pe stăpînul și seniorul lor.“

Această poveste, care părea pur imaginară, îl intrigă pe Thompson, veșnic în căutarea adevărului istoric. într-o zi ședea pe burtă în barca ce îi va sluji mai tîrziu la experiențele lui de plonjeuri și care plutea pe apa liniștită. La peste șaizeci de picioare mai jos de locul unde se afla macaraua, legă barca de o stîncă aflată la suprafață și, străpungînd apele cu privirea, zări un lucru care îl înfiora. „Văzui explicația povestirii soțiilor-mesagere, așa cum ni s-a păstrat prin tradiție.

Apa Fîntînii Sacre este tulbure și de culoare închisă, uneori trecînd de la cafeniu la verde de jad și chiar la roșu ca sîngele, lucru pe care îl voi explica mai tîrziu. Are o astfel de opacitate că lumina, fără să se frîngă, se reflectă în ea ca într-o oglindă.

Privind suprafața apei, am avut impresia că deslușesc niște «munți și văi», în realitate, era reflexul curbelor și asperităților falezei de deasupra mea. Cînd își veneau în simțiri, femeile povesteau că pe fund erau o mulțime de bărbați și de femei din neamul lor și... că răspundeau la întrebările lor. Cer- cetînd profunzimile cu privirea, zării pe fundul apei o mulțime de astfel de oameni, care și ei îmi răspunseră. Erau capetele și partea de sus a trupurilor muncitorilor mei, aplecați deasupra fîntînii ca să urmărească barca. Ședeau de vorbă între ei pe șoptite și vorbele lor, reflectate de pînza de apă, ajungeau pînă la mine ca un murmur cunoscut, dar nedeslușit. Acest incident îmi lămuri vechea tradiție...

Indigenii din regiune au pretins totdeauna că apa din Fîntîna Sacră se preschimbă uneori în sînge. Noi am descoperit că culoarea verde pe care apa o ia în anumite momente provine de la o algă microscopică. Frunzele putrezite o colorează uneori în cafeniu și anumite grăunțe și semințe de flori într-un roșu viu, care din cînd în cînd face ca suprafața apei să capete aspectul sîngelui proaspăt."

RAMÎNEA de îndeplinit sarcina cea mai grea. Abia acum Thompson avea

să facă o ispravă ce le va eclipsa pe toate celelalte. După ce draga începu să scoată din ce în ce mai puține lucruri, după ce în sfîrșit nu mai aduse decît cîteva pietre, Thompson înțelese că sosise clipa să ia cu mîinile proprii ceea ce dinții mașinii nu mai puteau prinde. Să lăsăm cuvîntul originalului arheolog :

„Nikos, un plonjor grec cu care mă înțelesesem, venea din insulele Bahama, unde recoltase bureți. Adusese cu el un ajutor, de asemenea grec, și făcurăm pregătirirle pentru cercetările sub apă.

Mai întîi am adus pompa de aer pe pluta din care făcusem un ponton, apoi cei doi greci au început să învețe o echipă de oameni cum să mînuiască pompele de care depindeau viața noastră, precum și felul cum trebuia să ne interpreteze semnalele și să ne răspundă. Cînd a avut certitudinea că oamenii erau la curent cu toate, ne-am pregătit să plonjăm. Am coborît draga pe ponton și ne-am îmbrăcat cu echipamentul de rigoare : veșminte impermeabile, căști mari de aramă cu ochelari groși de sticlă și supape de aer în dreptul urechilor, legate de gît cu lanțuri de plumb, aproape tot atît de grele cît jumătate din greutatea căștii ; apoi încălțămintea de pînză marinărească, cu tălpi groase de fier. Echipat cu un portavoce, cu centura de salvare și cu o funie înfășurată cu grijă, am pornit împleticindu-mă, de braț cu ajutorul meu, către o scară scurtă și lată ce cobora pînă la apă. Ajuns pe prima treaptă, fiecare membru al echipei de la pompă, toți credincioșii mei slujitori indigeni au venit unul după altul să-mi strîngă mîna plini de seriozitate, întorcîndu-se apoi la posturile lor în așteptarea semnalului. Nu era prea greu să le citesc gîndurile. îmi adresau cu toții un ultim salut și se așteptau să nu mă mai vadă niciodată. Am dat drumul scării și am căzut ca un plumb, lăsînd în urma mea o dîră de bășicuțe argintii. La primele zece picioare, razele de lumină trecură de la galben la verde, apoi la un negru purpuriu. Am pătruns apoi într-o completă obscuritate. Presiunea crescîndă a aerului îmi dădea vîjîieli în urechi. Dacă îmi înghițeam saliva și deschideam supapele căștii auzeam un fel de fîlfîit și durerea înceta. Am repetat mișcarea de cîteva ori înainte de a ajunge la fund. Am simțit și o altă senzație bizară în timpul coborîrii. Aveam impresia că pierd subit din greutate și, cînd am pus piciorul pe capitelul unei coloane mari, aparținînd unui monument funerar în ruină, m-am simțit total lipsit de greutate. Mi se părea că sînt mai degrabă un balon de aer și nu un om purtînd acest greu veșmînt.

Am încercat un sentiment straniu la ideea că eram singura ființă vie care ajunsese vreodată în acele locuri cu speranța că va ieși la suprafață. Apoi scafandrul grec se așeză alături de mine și ne strînserăm mîinile. Luaserăm cu noi o lanternă și un telefon de scafandru. Lanterna funcționa doar în apele limpezi sau foarte puțin tulburi. Substanța în care trebuia să lucrăm nu era propriu-zis nici apă, nici mîl, ci un amestec din amîndouă,

răscolit de dragă, în care nu putea pătrunde nici o rază de lumină. Trebuia să lucrăm în beznă. Curînd însă n-am mai socotit acest lucru drept un inconvenient prea mare, fiindcă degetele noastre începuseră să deslușească obiectele... Telefonul de scafandru nu ne era de prea mare folos și cu timpul am renunțat la el. Legătura prin portavoce și prin cablul de salvare se făcea mult mai ușor și chiar mult mai repede decît cu telefonul... Am mai dat peste ceva care nu fusese menționat de către ceilalți scafandri. Nikos și cu mine am descoperit că, la adîncimea de 60—70 de picioare la care ne aflam, ne puteam așeza, iar

302 cînd ne apropiam căștile, puteam să ne înțelegem destul de bine.
Vocile noastre sunau înfundat, de parcă veneau de la o mare depărtare,
dar izbuteam să dau indicațiile necesare și să-l aud cum îmi răspunde.

Fîntîna forma un fel de oval, al cărui diametru, în partea cea mai lărgită, măsura 187 de picioare. De la nivelul solului la suprafața apei erau între 67 și 80 de picioare. Suprafața apei putea fi situată cu ușurință, dar era mai puțin ușor să deslușim unde începea mîlul de pe fund : nu exista o limită fixă. Am evaluat totuși la 65 de picioare înălțimea totală a mîlului și a apei. La 30 de picioare adîncime se afla un strat de noroi destul de gros, pe care se așter- nuseră frunze, ramuri și rădăcini groase. Din acest strat ieșeau niște colțuri de stînci, de forme și dimensiuni variate, așa cum sînt înfipte stafidele în cozonac. Inchipuiți-vă doi oameni plonjați în întuneric, printre valuri de noroi, scotocind crăpăturile rocilor calcaroase, în căutarea unor obiecte pe care draga nu le putuse prinde. Imaginați-vă blocurile de piatră, desprinse prin eroziune, care cad deasupra lor în aceste întunecimi infernale. Lucrul nu era însă chiar atît de îngrozitor cum pare. Este adevărat că bucățile de piatră cădeau la întîm- plare și că noi nu puteam nici să le vedem, nici să le dirijăm. Dar cîtă vreme ne țineam departe de peretele stîncos, cu tuburile noastre, cu centurile noastre de salvare, cu funiile noastre cu tot, nu existau prea multe riscuri. Cînd cădeau blocurile, presiunea apei care le precipita ajungea la noi cu mult înaintea lor și, chiar dacă nu ne îndepărtam din proprie inițiativă, presiunea se abătea asupra noastră ca o enormă pernă moale și ne proiecta mai departe, adesea cu capul în jos și cu picioarele în aer, gelatinoși și tremurători ca un albuș de ou într-un pahar cu apă, pînă în clipa în care, după potolirea scuturăturii, recădeam în picioare. Dacă am fi făcut imprudența să ne spirjinim de peretele stîncos, am fi fost tăiați în două ca de niște foarfece uriașe și zeul ploii ar fi făcut două victime în plus.

încă și astăzi locuitorii regiunii cred că șerpi mari și monștri locuiesc în străfundurile întunecoase ale Fîntînii Sacre. Nu se știe dacă această credință este o supraviețuire a cultului șerpilor, sau dacă unii indigeni au văzut într-a- devăr ceva. Eu am văzut cum înotau șerpi mari și șopîrle, dar nu erau decît niște reptile care, pornind la vînătoare, căzuseră din copaci în apă și încercau să iasă la liman. N-am găsit nici urmă de șerpi uriași, nici de monștri... Nici o reptilă primejdioasă nu m-a prins în ghearele ei,

însă am trăit o întîmplare care merită să fie povestită. Noi doi, grecul și cu mine, săpam cu degetele într-o fisură îngustă, de unde scoteam obiecte foarte interesante, așa că uitarăm de obișnuitele măsuri de precauție. Deodată, am simțit ceva prăvăllndu-se peste mine, ceva puternic care, cu mișcări încete, mă împingea spre fund. Ceva lucios, alunecos și moale mă înfunda în mîl. Pentru o clipă mi se tăie respirația. Apoi l-am simțit pe Nikos lîngă mine, smucind lucrul acela. I-am dat și eu o mînă de ajutor, pînă cînd l-am îndepărtat definitiv. Era un trunchi de copac putred, care fusese împins de alunecarea malului noroios și, în cădere, nimerise peste trupul meu ghemuit.

303

Intr-o zi, pe cînd ședeam pe o stîncă și contemplam un obiect ciudat, un clopot turnat în metal, am uitat complet să deschid supapele, așa cum ar fi trebuit să o fac. Am pus obiectul în buzunar și m-am ridicat să-mi schimb locul, cînd, deodată, am fost proiectat spre suprafață ca o bulă de aer. Era ridicol, dar și periculos, căci, la o asemenea adîncime, sîngele este ușor ca șampania ; dacă ridicarea nu se face îndeajuns de lent ca să-i lași răgaz să se adapteze, se poate provoca o boală de care poți muri în dureri crîncene. Din fericire am avut destulă prezență de spirit ca să deschid supapele înainte de a fi ajuns prea sus și astfel am evitat dezastrul. Dar mai sufăr încă și astăzi de pe urma imprudenței mele : mi s-au spart timpanele, ceea ce mi-a slăbit auzul... în ce privește săpăturile noastre cu draga și cu mîinile, primul și cel mai important rezultat a fost dovedirea că tradițiile legate de Fîntîna Sacră sînt exacte în punctele lor esențiale. In afară de aceasta, am găsit numeroase figurine cioplite în jad, sau de aur și de aramă bătută, bulgări de tămîie și copal, mormane de oseminte, cîteva pumnale, multe sulițe cu vîrful de calcit sau de obsidian și cîteva fîșii de stofă. Toate acestea aveau o mare valoare arheologică. Anumite piese erau de aur aproape pur, topit, bătut și gravat... Majoritatea obiectelor așa-zise de aur erau făcute de fapt dintr-un aliaj avînd mai multă aramă decît aur. Valoarea lor consta mai degrabă în semnele simbolice, turnate sau gravate, cu care erau acoperite. Majoritatea pieselor pe care le-am scos la suprafață erau fragmente ale unor ofrande votive pe care, probabil, într-un gest ritual, preotul le frîngea înainte de a le arunca în fîntînă. Ele erau rupte în așa fel încît capul și chipul persoanelor reprezentate în jad sau pe plăcile de aur nu erau niciodată vătămate.

Există motive care ne fac să credem că sfărîmarea acestor pandantive de jad, a foilor de aur și altor obiecte prețioase sau de metal, se făcea din credința că astfel erau ucise persoanele reprezentate. Se știe că vechile popoare din America, precum și cele încă și mai vechi din Asia septentrională, credeau, cum mai cred încă și astăzi mongolii, că jadul și anumite obiecte consacrate erau dotate cu viață. Iată de ce se sfărîmau sau se „omorau" aceste bijuterii, pentru ca sufletul lor să poată sluji ca podoabă donatorului cînd va apărea în sfîrșit în fața lui Hunal Hu, cel mai mare printre zei.“

Numai tezaurul lui Tutankhamon, descoperit în secolul al XX-lea, a eclipsat prin bogăția lui tezaurul din Chichen-Itza. Dar aurul faraonului, îngropat cu mare pompă, era așezat în jurul mumiei. Aurul din Fîntînă zăcea însă alături de scheletele unor fete tinere — victime ale preoților cruzi și ale riturilor sîngeroase — al căror strigăt desperat precedase căderea lor mortală. Una dintre ele să fi tras o dată cu ea un preot în abis ? Printre numeroasele cranii de fete, s-a găsit un singur cap de bărbat, cu orbitele dilatate, craniul unui om bătrîn. Era oare craniul unui preot ?

LA moartea lui, în 1935, Thompson nu avea de ce să-și regrete viața, deși — după cum spune singur — își uzase „substanța" în cercetările asupra populației

maya. în cursul celor douăzeci și patru de ani, pe care i-a petrecut în Yucatan, unde era consul (din cei cincizei de ani pe care i-a consacrat săpăturilor), n-a intrat decît rareori într-un birou. Străbătea jungla și trăia laolaltă cu indienii ; literalmente : împărțind merindele, dormind în colibele lor, vorbind limba lor. Rămase paralizat de un picior în urma încercării de a fi otrăvit; plonjările în Fîntînă Sacră îi dădură tulburări cronice ale auzului. Nu a regretat însă nimic. Munca lui poartă toate semnele unui entuziasm adesea fără margini și primele sale note cuprind deducții foarte îndrăznețe. în urma lui, nenumărate săpături au fost întreprinse în Yucatan, în Chiapas și în Guatemala. Aviația a fost pusă în slujba științei. Colonelul Charles Lindberg, care a trecut oceanul în zbor, a fost fără îndoială primul care a contemplat de sus o țară încă foarte veche pe vremea cînd Cortez crezuse că descoperă în ea Lumea Nouă. în 1930, P. C. Madeiro-Junior și J. A. Mason au zburat deasupra oceanului de păduri din America Centrală. Ei au fotografiat de sus și au cartografiat vechile insule de civilizație mayașă oare, pînă la ei, erau necunoscute.

Intr-o epocă mai recentă, în 1947, o expediție a plecat spre Bonampak, în Chiapas. Se pare că o importantă descoperire s-a adăugat bogatelor lucruri smulse trecutului. Expediția, finanțată de „United Fruit Company", se afla sub controlul științific al instituției Carnegie din Washington. Cercetările erau conduse de Giles Greville Healey. în scurtă vreme s-au găsit douăsprezece temple din Vechiul Imperiu, datînd dinaintea epocii emigrării. Apoi trei stele splendide, din care una se situează pe locul doi, în ce privește mărimea, dintre toate cele descoperite pînă în prezent. înaltă de aproape șase metri, este acoperită de sculpturi. Dar, cea mai mare minune pe care Healey a găsit-o în junglă au fost frescele. Admirabil conservate, pictate în culori strălucitoare, roșu, galben, ocru, verde și albastru, ele reprezintă războinici, regi și preoți în costume de ceremonie. Picturi asemănătoare nu s-au găsit decît la Chichen-Itza, în „templul războinicilor".

In metropola Chichen-Itza s-au organizat mai multe săpături decît în oricare altă parte. Spectacolul care se poate vedea astăzi este cu totul

diferit de cel pe care l-a văzut Thompson în acea noapte memorabilă. Acum ruinele sînt eliberate de liane, monumentele sînt degajate și turiștii vin în autocare pe drumurile pe unde odinioară se tăiau poteci cu toporișca. Ei admiră „templul războinicilor", cu coloanele sale, de unde pornește scara ce duce la piramidă. Contemplă observatorul, edificiu circular cu ferestrele așezate în așa fel, încît orientează privirile înspre anumite planete. Se plimbă pe întinsele „cîmpuri de jocuri", dintre care cel mai mare măsoară aproape o sută șaizeci de metri pe patruzeci, unde tinerii nobili maya practicau un sport asemănător cu basketul. Se opresc în sfîrșit dinaintea celei mai mari piramide, „Castillo". Nouă scări duc spre templul lui Kukulkan, „șarpele cu pene".

Privitorul este cuprins de amețeală, iar ochiul său se pierde în mulțimea de figuri cumplite — fioroase capete de șerpi, zei cu chipul contorsionat, jaguari în plină mișcare. Iar dacă vrea să pătrundă în tainele ornamentelor și ale hieroglifelor află că toate semnele, toate figurile, toate sculpturile sînt strîns

 legate de numerele astronomice. Două cruci așezate pe pleoapele unui șarpe, o gheară de jaguar pe urechea zeului Kukulkan, forma unei porți, numărul de noduri, motivele treptelor care se repetă la nesfîrșit, totul reprezintă Număr și Timp. Nicăieri însă nu s-a asociat timpul și numărul cu asemenea expresie de groază. (Romancierul englez Graham Greene, dușmanul tuturor ruinelor, trecînd prin Mexic și Yucatan acum vreo zece ani, a scris : „Aici erezia religioasă n-ar fi fost privită doar ca o rătăcire a spiritului omenesc, ci și ca o greșeală de calcul!... Pe lespezile curții mari [se referă la Teotihuacan, dar reflecția poate fi aplicată la toate celelalte temple] te aștepți să vezi piramide adunate cu precizie, numărul teraselor înmulțit cu numărul treptelor și totul împărțit la întreaga suprafață, purtînd inscripția *Quod erat demonstradum,* urmată de un rezultat tot atît de inuman, cum este o problemă de algebră !“) Vizitatorul, care consideră că matematica rece reprezintă o lume infernală, caută viața : măcar o plantă. în universul plastic și ornamental al mayașilor, acest popor care trăia din cultura porumbului, în mijlocul unei flore bogate și exuberante, nu apar decît rareori plantele sau nenumăratele specii de flori și nici unul din cele opt sute de soiuri de cactus. De curînd s-a recunoscut un ornament cu cinci laturi ca fiind o floare de *Bombax aquaticum,* un copac care trăiește aproape pe de-a întregul în apă. Chiar așa fiind, nu înseamnă nimic față de lipsa aproape totală a motivelor florale. Pînă și coloanele, care mai pretutindeni în lume, au pornit de la trunchiul de copac ce se înalță spre cer, la mayași sînt bucăți din trupul unui șarpe, sau al unor hidoșenii cu limbile ieșite afară.

Dinaintea „templului războinicilor'* se ridică două coloane în formă de șerpi. Capul cu com este lipit de pămînt, gura larg deschisă, corpul se trage îndărăt, apoi se ridică în sus, iar coada susținea odinioară tavanul templului. Văzînd acestea reptile, apoi „templul războinicilor** și aproape toate edificiile din Chichen-Itza, savanții au fost din ce în ce mai convinși

că se aflau în prezența unei arte care nu se deosebea numai de Copan și de Palenque, de Piedras Negras și de Uaxactun, așa cum arta unui nou imperiu se deosebește de arta celui vechi. Aprofundînd studiul stilurilor și comparînd ici o linie, dincolo un ornament, ici o mască de zeu, dincolo un semn cifrat, ei au declarat în cele din urmă : aceasta este opera unor mîini străine, realizată sub influența unor idei străine, inspirate de o știință străină I

De unde au venit însă aceste idei străine ? Cine le-a adus ? Cercetătorii își întorc privirile spre Mexic, dar nu spre imperiul aztecilor (care este mult mar nou decît imperiul maya), ci spre construcțiile străvechi de pe vremea cînd aztecii au pătruns pe tărîmul mexican.

Pentru a înțelege acest lucru uimitor, și anume că viguroasa cultură maya a cedat în fața unei influențe străine, oare nu ne putem sprijini pe nici un indiciu istoric, pe nici un nume de conducător ? N-a existat oare nimeni care să fi făcut măcar o aluzie despre enigmaticul popor al marilor constructori ?

Omul care a făcut într-adevăr o asemenea aluzie era cunoscut de mult. Dar nu fusese luat în serios. Era un prinț aztec, prințul Ixtlilxoechitl, un om prodigios.

33

TREPTE SUB LAVĂ ÎN PĂDUREA VIRGINĂ

ACUM o sută de ani, William Prescott spunea despre prințul Ixtlilxoechitl: „Era un urmaș direct din neamul regesc al tezkukanilor, aflat în plin apogeu în secolul cuceririi. Nu pierdea nici un prilej să se instruiască și dădea dovadă de multă pricepere și sîrguință. Deși povestirile sale trădează atitudinea unui om care ar dori să reînvie o casă veche, căzută în ruină, ele au fost aproape unanim lăudate pentru sinceritatea și veridicitatea stilului; iar scriitorii spanioli, cărora întîmplător le-au căzut în mînă manuscrisele sale, s-au lăsat ghidați de el cu încredere."

Cu totul altfel a fost socotit acest prinț în lumea savanților. „Secolul cri-

ticii izvoarelor" l-a considerat un scriitor de povești romantice, un bard național, relatările lui despre măreția poporului său fiind privite cu bună-voință și îngăduință, fără să se dea însă crezare nici măcar unui cuvînt. De fapt, lucrurile povestite de el erau de-a dreptul uimitoare și chiar de necrezut. Abia mult mai tîrziu, doi cunoscuți cercetători germani ai Mexicului, Eduard Seler și Walter Lehmann, au început să creadă în sîmburele de adevăr istoric din scrierile sale.

In decursul istoriei arheologiei am întîlnit mereu perioade scurte, în care o imagine istorică, adesea căpătată cu prețul unor mari eforturi, ajunge pe punctul de a se prăbuși, prin acumularea de date noi. Mai putem observa cum această prăbușire (respectiv, căpătarea unei *noi* perspective) este evitată cu multă grijă, cum se ocolesc factorii noi, sau li se dau tîrcoale cu precauție, ca pisica în jurul terciului fierbinte. Aceste manevre constituie pentru știință un fel de autoapărare. Iar un terci arheologic trebuie lăsat să se mai răcească puțin înainte de a putea fi mîncat. Astfel, cercetătorii au dat tîrcoale vechilor construcții și ruine mexicane, ca și cum lava care le acoperise pe jumătate ar fi fost încă fluidă și fierbinte, fiindcă aceste construcții, la umbra cărora trăiseră aztecii, nu se potriveau de loc cu imaginea căpătată despre ele prin cercetările și descoperirile din domeniul civilizației maya. Pe măsură ce se analizau, aceste construcții erau tot mai ocolite. De pildă, observațiile lui Prescott (scrise acum o sută de ani I) despre Teotihuacan, orașul ruinelor —

20* pe lîngă care trecuse Cortez 30
cînd fugise în acea *noche triste* —
au fost trecute cu vederea. Aproape toți cercetătorii nu le-au dat atenție, pînă pe la începutul secolului nostru. Comentariile se rezumau la aluzii prudente și multe semne de întrebare. Pînă în momentul cînd, încetul cu încetul, se ajunse la descoperirea ruinelor. Dintr-o dată, în ultimii treizeci de ani s-a realizat ceea ce s-ar fi putut face încă de mai multă vreme. Fiindcă — lucru neobișnuit — pentru cercetarea acestor piramide nu era nevoie să se organizeze expediții. Ca să se ajungă la ele nu trebuia să se croiască drum cu barda, combătînd malaria, fiarele sălbatice și jungla de nepătruns. Acolo se putea ajunge — pare de necrezut, totuși este adevărat — mergînd cu trenul, sau ieșind agale la plimbare, pe jos, într-o după-amiază de duminică, deoarece nenumărate asemenea foarte mari și bogate mărturii ale culturii din America Centrală se află la o depărtare de numai un ceas de mers cu trenul, pornind din capitala Mexicului, iar unele sînt situate chiar la marginea orașului.

IXTLILXOECHITL, prințul convertit, era un prieten al spaniolilor. Foarte cultivat, cunoștea temeinic problemele privind religia. La terminarea perioadei războaielor, începu să scrie istoria poporului său. Această istorie, transmisă încă prin tradiția orală (în care nimeni nu voia să creadă), începe într-o epocă foarte veche, o dată cu întemeierea orașului

Tuia (sau Tollan, în actualul stat Hidalgo) de către *tolteci.* Ceea ce prințul povestește despre acest popor ni se pare uluitor. Toltecii cunoșteau scrierea, cifrele și calendarul, construiră temple și palate. Stăpînii din Tuia erau de asemenea niște înțelepți și legile pe care le promulgau erau drepte pentru toți. Religia lor clementă nu cunoștea atrocitățile comise mai tîrziu. Imperiul lor a durat cinci secole. Apoi au venit perioade de foamete, războaie civile, certuri dinastice. Un alt popor, chichimecii, invadară țara. Acei dintre tolteci care rămaseră în viață fugiră ; ei au emigrat mai întîi la Tabasco, apoi mai departe, în Yucatan.

Cînd s-au petrecut aceste evenimente ? Posedăm unele date (vezi tabelul cronologic), pe care nu le vom cita aici, fiind inexacte.

Lucru ciudat, un francez a confirmat printr-o descoperire spusele lui Ixtlilxoechitl, dar degeaba, istoricul indian a continuat să nu fie crezut. Nici un arheolog nu credea în existența orașului Tuia. Acest oraș, pe care prințul îl descria în termeni atît de concreți, era comparat cu legendara cetate Thuie și, chiar dacă a fost găsit efectiv un orășel Tuia, la nord de capitala Mexicului, nici o ruină nu apăru să coroboreze prin prezența ei povestirile legendare ale prințului-istoric. Totuși, prin anii 80 ai secolului trecut, francezul Desire Chamay, căutător de comori mai mult decît savant, atacă o piramidă din apropierea acestui Tula de Allende, dar savanții nu-i acordară nici o atenție.

Abia în cursul ultimului război, cînd restul omenirii nu se gîndea decît să distrugă civilizațiile existente, niște cercetători mexicani începură să dezgroape vechile lor civilizații.

Ce surpriză I

în 1940, arheologii din lumea întreagă au fost nevoiți să se încline în fața prințului indian. Savanții neîncrezători descoperiră vechiul Tuia, primul oraș al toltecilor. Găsiră acolo piramidele Soarelui și Lunii. Sub un strat gros de pămînt aflară basoreliefuri bine conservate, sculpturi admirabile.

Egon Envin Kisch, unul dintre cei mai buni reporteri din vremurile noastre, care a petrecut cîțiva ani în Mexic, ca emigrant german, a fost primul care „a luat un interviu" piramidei Lunii. „în timp ce piramida vorbea cu reporterul, notează el, cuprins de vraja unei lumi ce începea să prindă din nou viață, de pe reliefurile platformei s-a desprins un indian cu chip ascuțit, care ascultă cu atenție discuția noastră. Să fi ieșit oare din pămînt, o dată cu piramida, însuși prințul Ixtlilxoechitl, pentru ca, după patru sute de ani de condamnare și izgonire, să-și reclame dreptul la considerația științifică pe care o merită ?“

SPUNEAM că, încetul cu încetul, au fost scoase la lumină „culturi *peste* culturi", cultura aztecilor așezată peste cea a toltecilor legendari. Chiar așa să fie oare ? Da, este foarte adevărat, căci locuitorii capitalei Mexicului

au trăit de mai multe sute de ani *printre* și *lîngă* aceste piramide, fără să știe nimic despre existența lor. Trecuseră de nenumărate ori pe lîngă ele, cînd se duceau să și cultive ogoarele. Se adăpostiseră la picioarele lor, cînd, la amiază, își înghițeau boțul de mămăligă și acea ucigătoare băutură de agave, cunoscută și de tolteci. Dacă, măcar o singură dată, ar fi mers drept înaintea lor, ar fi dat cu nasul de o piramidă.

Cercetarea s-a efectuat piesă cu piesă — vorbind la scara cercetărilor arheologice. în treizeci de ani, săpăturile dădură rezultate senzaționale. în 1925, savanții dezveleau, în cartierele mărginașe ale capitalei, piramida cu șerpi și descopereau că nu era o singură piramidă, ci opt — o ceapă de piatră cu multiple foi. Datorită unor indicații cronologice s-a aflat că niște construcții asemănătoare se făceau o dată la cincizeci și doi de ani, așa încît a fost nevoie de peste patru sute de ani ca să se termine un singur edificiu (ce nu poate fi comparat, la noi, decît cu catedralele). în centrul orașului Mexico s-au căutat vestigiile marelui „teocalli", pe care Cortez îl distrusese în întregime și s-au găsit fundațiile lui.

Cercetătorii explorară de nenumărate ori actualul San Juan de Teotihuacan, situat la cincizeci de kilometri de capitală. Acest vast cîmp de piramide este cea mai grandioasă dovadă despre vechea civilizație toltecă. Teotihuacan — „orașul unde se aduce închinare zeului" (acesta este sensul numelui și trebuie să notăm că în limba mexicană „teo" înseamnă „zeu", ca și în limba greacă ; adăugăm însă că nu trebuie să tragem nici o concluzie din această asemănare de cuvinte) — se întinde pe șaptesprezece kilometri pătrați, din care pînă în prezent a fost degajată doar o infimă parte. După toate aparențele, acesta este orașul pe care toltecii, înainte de a fugi, l-au acoperit cu un strat

309 gros de pămînt — lucrare de protecție nu mai puțin uimitoare ca și edificiile înseși. Cele mai mari piramide (piramide în trepte, cu scări caracteristice) ating pînă la șaizeci de metri înălțime.

Savanții explorară apoi provinciile. Eduard Seler a descris primul piramida fortificată de la Xochicalco, la optzeci de kilometri sud de capitală. S-au făcut săpături la Cholula. Acolo unde Cortez s-a făcut vinovat de una dintre cele mai murdare trădări, arheologii au descoperit în interiorul celei mai mari piramide (a cărei suprafață, odinioară, era mai mare decît suprafața piramidei lui Keops) un labirint care se întinde pe mai mulți kilometri. Ei își continuară drumul spre sud. în 1813, mexicanul Alfonso Caso a fost însărcinat de guvern să întreprindă săpături pe Monte Albân, în apropiere de Oaxaca. Aici s-a produs evenimentul pe care toți îl așteptau probabil de mai multă vreme, fără să îndrăznească să o spună.

Aici a fost găsit un tezaur !

Tezaurul de la Monte Albân. Vom da cuvîntul unui povestitor mai dibaci, același Egon Erwin Kisch, din care am citat mai înainte :

„Mai există oare un alt loc pe pămînt asupra căruia să planeze un mister atît de nepătruns, încît toate întrebările rămîn fără răspuns ? Șovăim aici între încîntare și uluire. Ce să admiri mai întîi: perspectiva acestui decor

care se pierde în Infinit ? Aceste piramide, asemănătoare unor scări imperiale, ce duc parcă înspre palate celeste ? Curtea templului, populată de imaginaţia noastră cu mii de indieni prosternaţi într-o fierbinte rugăciune ? Observatorul, a cărui turn, încastrat în zid, formează cu meridianul planul azimutal ? Stadionul de piatră (nu s-a mai construit unul asemănător în Europa din antichitatea romană pînă în secolul XX), în care douăzeci de rînduri de bănci se suprapun în trepte ?

Sistemul de a construi sute de cripte, pentru ca nici un mormînt să nu-1 -deranjeze pe altul ? Mozaicurile pitoreşti, sau frescele cu figurile, scenele, simbolurile şi hieroglifele lor ? Vasele de lut, sau cupele de ofrandă, cu linii ■nobile, sau urnele cu ornamente geometrice, avînd patru picioare şi în interiorul fiecăruia cîte un clopoţel care sună după ajutor cînd un răufăcător vrea să le fure ?

Sau bijuteriile ? La expoziţia universală din New York arta vechilor şi -noilor bijutieri păleşte în faţa giuvaerelor de la Monte Albân 1“

O mică parte din acest tezaur este expusă la muzeul naţional din Mexico.

Cine i-ar fi crezut în stare pe aceşti „sălbatici" să şlefuiască cu atîta precizie tehnică cristalele de cuarţ, să cizeleze coliere cu douăzeci de şiraguri •şi să făurească din aur şi pietre preţioase obiecte ce seamănă cu reprezentările unor operaţii matematice ? Pe o broşă este înfăţişat un cavaler al morţii, despre care Lucas Cranach n-ar fi putut spune că nu este o figură apocaliptică. Nişte genunchiere seamănă cu Ordinul Jartierei. Cerceii sînt parcă urziţi din lacrimi şi spini. O tiară este atît de somptuoasă, încît pare destinată unui papă mai mare peste toţi. Pentru înfrumuseţarea unghiilor

310 s-au împletit inele speciale. Urmează brăţări cu ornamente în relief, agrafe de jad, turcoază, perle, corali, obsidian, dinţi de jaguar, oase şi scoici. O mască de aur, pe nasul căreia este sculptat un trofeu din piele omenească. O tabacheră din frunze de dovleac impregnate în aur. Evantaie din penele păsării „quetzal". Care împărăteasă bizantină, care soţie de maharadjah, care milionară americană a purtat vreodată în viaţa ei asemenea podoabe minunate, pe care mulţi dintre indieni le purtau şi în mormînt ?

„Problemele puse de Monte Albân" este titlul pe care Kisch îl dă capitolului despre călătoria sa în Mexic. Este vorba numai de Monte Albân ?

Ca să fim sinceri, trebuie să recunoaştem că în prezent nu ştim nimic despre acest popor de arhitecţi din epoca preaztecă. Nimic : adică, foarte multe lucruri lipsite de temei. Mexicul şi Yucatanul sînt ţinuturi ale junglei — şi arheologul care caută o explicaţie se încurcă în desişuri. Care sînt faptele ?

IATĂ ce s-a putut stabili cu certitudine : civilizaţiile celor trei popoare sînt strîns legate între ele. Toate trei au ridicat piramide, ale căror scări se

înălțau pînă la zei, pînă la soare sau pînă la lună. Noi știm astăzi că aceste piramide sînt orientate după date astronomice și au fost construite după calendar. Acest lucru a fost arătat pentru prima dată, în anul 1928, de către americanul Ricketson-Junior. Toate aceste popoare trăiau sub sabia lui Damocles a perioadelor lor ciclice. Spre pildă, credeau că o dată la cincizeci și doi de ani va fi sfîrșitul lumii. (Preoții își înlemeiau puterea pe aceste credințe, deoarece erau singurii care puteau îndepărta asemenea catastrofe.) In decursul istoriei lor, mijloacele pe care le întrebuințau deveniră mai dure, adică mai crude. Ajunseră pînă la monstruoase sacrificii umane. La sărbătoarea lui Xipe Totec, zeul pămîntului și al primăverii, preoții ofereau victimele calde, cărora le jupuiseră pielea cu propriile lor mîini.

Relația strînsă între aceste popoare se manifestă de asemenea în religia, lor, ai cărei zei prezintă aceeași rudenie între ei, ca aceea existentă între zeii greci și cei romani. Una dintre divinitățile principale, marele și înțeleptul Quetzalcoatl, se numea Kukumatz în Guatemala și Kukulkan în Yucatan ; imaginea lui — „șarpele cu pene" — se află atît pe cele mai vechi construcții cît și pe cele mai recente. Modul de viață al tuturor popoarelor din America Centrală era destul de asemănător; și, deși limbile erau foarte numeroase, ele toate fac parte — dacă ne referim la popoarele civilizate — din două mari grupe.

După ce s-a stabilit acest grad de rudenie (recent confirmat de o serie de documente), să ne întrebăm ce raporturi existau între aceste popoare, în ce fel s-au înfruntat ori s-au interpătruns, pe scurt, care a fost istoria lor ? în ceea ce privește perioada primitivă ne aflăm încă în întuneric. Cu toate că rezultatele cercetărilor au dus la stabilirea unei corelații — foarte probabil extrem de strînsă — între calendarul maya și calendarul nostru, lipsește însă **un**

Zeul aztec, Xipe Totec, „zeul jupuit", în cinstea căruia se jupuiau de vii prizonierii de război. Capul este lucrat în piatră verde.

punct de pornire, un punct fix, înainte sau după era noastră. Putem formula teorii, dar nu dispunem decît de puține fapte.

Am spus că nu vrem să cităm date. Să ne luăm cuvîntul înapoi pentru o clipă, ca să dăm o idee despre punctele de reper de care dispun arheologii.

Anumiți savanți cred, de pildă, după numeroase indicii, că zidirea marilor piramide din Mexic de către tolteci datează din secolul al IV-lea al erei noastre.

Am vorbit despre unele dintre aceste piramide, începînd cu Tuia și termi- nînd cu Monte Albân. Dar există una despre care n-am pomenit nimic. Este vorba de piramida Cuicuilco. Ea se ridică pe o colină de șapte metri, în cartierele din sudul orașului Mexico, dominînd un peisaj lugubru, parcă înghețat. într-o zi vulcanii Ajusco și Xitli (poate numai cel din urmă) intrară în erupție și își revărsară valurile incandescente asupra acestui edificiu, pe care zeul său nu l-a apărat decît pe jumătate — într-adevăr, doar jumătate a fost acoperit de noroiul în ebuliție. Arheologii au făcut apel la specialiștii dintr-un alt domeniu : geologii. Care este vîrsta acestei lave ? întrebară ei. Geologii, fără să bănuiască măcar că răspunsul lor va zgudui o concepție a istoriei universale, răspunseră simplu : „Opt mii de ani."

Astăzi știm că acest răspuns era fals, pentru că metodele de datare de care dispune geologia sînt nesatisfăcătoare, cînd este vorba de o durată relativ „scurtă" (geologii socotesc cu sutele de mii și cu milioanele de ani).

Că popoarele americane sînt poate descendenții triburilor mongole, care, acum douăzeci sau treizeci de mii de ani, ar fi venit în America prin Siberia sau Alaska, pe mare sau de-a lungul unui istm, este un lucru pe care astăzi îl admitem și îl știm cu mare siguranță. în schimb de unde vin

toltecii și de

312 ce a fost singurul popor, din Alaska pînă în Panama, care a descoperit principiile civilizației, nu putem ști.

Nu știm nici măcar dacă într-adevăr toltecii au creat toate acestea. Care a fost, spre pildă, rolul zapotecilor sau al olmecilor, ale căror urme le găsim la tot pasul în Mexic ? Dacă sub numele de tolteci înțelegem toți predecesorii aztecilor și ai populației maya (în ultima vreme știința separă cultura toltecă de cultura Teotihuacan), trebuie să precizăm că nu este vorba decît de un nume colectiv dat în mod provizoriu, în care sînt cuprinși părinții civilizațiilor din America Centrală. Poate că cuvîntul „toltec" nu înseamnă altceva decît „arhitect" ?

Dar, pentru a ne face o idee mai limpede despre influența reciprocă a celor trei imperii, putem să ne permitem totuși o comparație cu Vechiul Continent, așa cum a făcut savantul german Theodor-Wilhelm Danzel într-una din lucrările sale despre Mexic :

„Pentru a caracteriza civilizațiile aztecă și maya, uneori s-au scos din istoria noastră anumite comparații și s-a făcut o paralelă între azteci și romani, între mayași și greci. In ansamblul ei comparația este justă. Maya era într-adevăr un popor împărțit în fracțiuni care se certau între ele și nu se uneau decît temporar, cînd era nevoie să se opună unui dușman comun. Dacă ma- yașii n-au jucat un rol politic foarte important, în schimb au lăsat opere de mare valoare în domeniul artelor plastice, arhitecturii, astonomiei și aritmeticii.

Dimpotrivă, aztecii erau un popor războinic, care și-a ridicat imperiul pe ruinele altui popor, toltecii, neputincioși să reziste violenței asaltului lor. Dacă vrem să împingem mai departe comparația, putem să-i asemuim pe azteci cu etruscii."

Cititorului care a urmărit cu atenție cartea noastră îi putem oferi și o altă comparație. Toltecii (poate chiar și cei dinaintea lor) pot fi comparați, ca funcție istorică, cu sumerienii inventatori. în cazul acesta, mayașii ar putea fi asemuiți cu babiloneenii, care, beneficiind de descoperirile făcute de înaintași, au creat un imperiu cultural ; și aztecii, cu războinicii asirieni, care au profitat de ideile preluate, prefăcîndu-le în putere adevărată. Ducînd comparația mai departe, nimicirea capitalei Mexicului, în plină glorie, ar echivala cu distrugerea de către mezi a strălucitoarei Ninive, capitala asirienilor.

Dar acest exemplu nu lămurește totul. între altele, faptul aproape inexplicabil că toltecii invadară deodată Noul Imperiu maya, deși imperiul lor era distrus de multă vreme, și își lăsară amprenta asupra orașului Chichen-Itza. Acest exemplu este fără precedent în istorie. Dar, lucrurile s-au petrecut oare așa ? Poate că a fost cu totul altfel. Există o legendă în care toate acestea sînt istorisite în alt fel, în care venirea spaniolilor este descrisă dinainte, sub o formă mitică. Quetzalcoatl, ni se spune în legendă (pînă acum știam despre el că era un zeu), venise din „ținutul de la soare-răsare". Purta barbă și o robă lungă, albă. El dădu învățături poporului

despre științe, bunele obiceiuri și legile înțelepte. Creă un imperiu în care porumbul creștea cît omul

Unul dintre cei mai mari zei ai populației maya și ai aztecilor, Quetzalcoatl, numit Kukumatz în Guatemala și Kukulkan în Yucatan — toate aceste nume înseamnă „șarpe cu pene“. Desen după un relief găsit la Chichen-Itza și care permite să se constate influența toltecă asupra artei maya din Noul Imperiu.

și bumbacul era cules gata vopsit. Dar, dintr-un motiv oarecare, a fost nevoit să părăsească țara. El adună legile, scrierile, imnurile sale și plecă pe drumul pe care venise. Se opri la Cholula, unde predică buna învățătură. Apoi coborî pe plajă, începu să plîngă și își dădu foc trupului... Inima lui deveni luceafărul de ziuă. Alții spun că s-ar fi urcat pe corabia lui și s-ar fi întors din țara de unde venise. Legendele însă sînt de acord asupra unui singur punct: acela că a promis că se va întoarce.

De-a lungul acestei cărți am văzut adesea că legendele conțin un fond de adevjăr, încît trebuie să ne! ferim de a da pur și simplu la o parte ceea ce ni se pare a fi o invenție poetică. N-ar fi mai cuminte să înlocuim veșmîntul alb cu pielea albă, dacă ne gîndim mai ales că Quetzalcoatl purta barbă, atribut cu totul extraordinar la acest popor de imberbi ?

N-am putea (nu citām aici decît opinii serioase) să-l considerăm ca fiind un misionar venit din ținuturi îndepărtate ? Unii chiar văd în el pe unul dintre primii misionari catolici din secolul al VI-lea, alții pe însuși apostolul Toma. Ori poate această legendă confirmă teza tînărului Thompson, după care întemeietorii Vechiului Imperiu maya ar fi fost atlanții ?

Nu ne putem pronunța.

Nu știm decît un singur lucru : atunci cînd spaniolii invadară Mexicul, în amintirea ultimei făgăduieli a omului alb, fură primiți ca niște „zei veniți din OrientAcești spanioli (să lăsăm mîndriile naționale de o parte și să spunem mai bine europenii) nu erau cu siguranță urmașii lui Quetzalcoatl, care propo- văduise dreptatea și virtutea.

CĂRȚILE CARE NU POT FI ÎNCĂ SCRISE

Pentru ca să ne inspire condiția noastră umană o oarecare modestie, nu este nevoie să ne ațintim privirile spre cerul înstelat. Este de ajuns să contemplăm civilizațiile care au trăit cu mii de ani înaintea noastră, care, înaintea noastră, au atins culmea măreției și care au pierit înaintea noastră.

34

INCURSIUNI NOI ÎN VREMURILE STRĂVECHI

IATĂ-NE ajunși la capătul povestirii noastre despre marile descoperiri arheologice, care ne-a preumblat de-a lungul a cinci milenii.

Tema este departe de a fi epuizată. Ne oprim însă aici, pentru că volumul unei lucrări trebuie să se supună unei anumite economii. Totuși, dacă din noianul descoperirilor arheologice am ales doar unele dintre ele, această alegere a fost călăuzită de o intenție deosebită. Dacă, în loc de a urmări ordinea croijplogică, am clasat săpăturile după locul unde au fost întreprinse, am făcut-o pentru ca din cele patru „cărți“ să se poată desprinde imaginea a patru cercuri închise, imagini de sine stătătoare, a patru dintre cele mai însemnate civilizații pe care le-a cunoscut omenirea. Nu trebuie să pierdem din vedere că, între aceste răzlețe civilizații evoluate și nenumăratele societăți primitive, există o diferență analogă celei care desparte „istoria" de viața vegetativă, conștiința de instinct, transformarea creatoare a lumii de o evoluție „de la sine".

Dacă în acest epilog ne-am propus să vorbim despre „cărțile care nu pot fi încă scrise" ne referim înainte de toate la trei civilizații, abia cu puțin mai prejos decît cele despre care ne-am ocupat. Acestea sînt: civilizația hitiților, civilizația din valea ludușului și civilizația incașilor. Despre acest subiect nu s-ar putea încă scrie „cărți analoge" celor pe care le-am consacrat civilizațiilor zugrăvite în precedentele patru „cărți", pentru că nu avem înoă elemente suficiente în ce le privește.

In plus, scopul nostru a fost de a scrie un fel de „roman al arheologiei". Iată de ce am ales acele civilizații a căror descoperire a însemnat într-adevăr o aventură romantică. Știm aproape tot atît de multe hicruri despre incași, ca și despre mayași, însă civilizația Anzilor n-a atras nici un cercetător de talia lui Stephens sau Thompson. Pe de altă parte, cunoaștem destul de bine istoria Chinei, dar cunoștințele noastre nu se bizuie decît în mică măsură pe rezultatele unor săpături arheologice. Este deci lesne de înțeles de ce le-am neglijat cu bună știință.

In schimb, în domeniul hitiţilor şi în valea Indusului, de mai mulţi ani au fost întreprinse săpături însemnate şi rodnice. Aceste „cărţi" vor trebui scrise într-o bună zi.

Este necesar totuşi să facem o precizare. Chiar dacă acestor patru cărţi ale noastre le-am mai adăuga încă trei, vom fi departe de a epuiza totalitatea civilizaţiilor evoluate. în zilele noastre, pentru un om cu o cultură medie, doar antichitatea greco-romană, venind îndată după tradiţia creştină occidentală, reprezintă o valoare spirituală vie. Am remarcat totuşi, cînd am avut prilejul să studiem misteriosul popor sumerian, că unele civilizaţii, mult mat îndepărtate şi mult mai vechi, au lăsat urme în străfundurile conştiinţei noastre. Istoricul englez din zilele noastre, Arnold J. Toynbee îşi reprezintă istoria omenirii ca o juxtapunere şi o succesiune (de cele mai adeseori în raportul! de la tată la fiu) a *douăzeci şi una* de civilizaţii.

Toynbee ajunge la această cifră ridicată, pentru că înţelege prin „civilizaţie" nu o „arie culturală" *(Kultur Kreis)* ca Spengler, ci o „societate civilizată". Astfel, spre pildă, el împarte societatea creştină ortodoxă în ortodoxă-bizantină şi ortodoxă-rusă, şi desparte civilizaţia chineză de cea japoneză-coreeană.

Imensa operă a lui Toynbee, care poartă titlul modest *A study of history,.* este fără îndoială cea mai însemnată lucrare publicată în ultimul timp- despre istoria civilizaţiilor. Ea îngroapă definitiv noţiunea de „progres istoric" — pe care Spengler o dărîmase la vremea sa, dar care totuşi se mai predă în şcolile noastre, după o schemă de multă vreme depăşită : „antichitatea — evul mediu — epoca modernă — istoria contemporană".

In scopul de a da o idee exactă despre civilizaţiile de care trebuie să se ocupe istoricul din zilele noastre, în afara celora pe care le-am evocat îi> „romanul" nostru, să le înşiruim pe cele din lista alcătuită de Toynbee ::

occidentală ortodoxă-bizantină ortodoxă-rusă
civilizaţia persană arabă
a Indusului
a Orientului îndepărtat a Eladei
siriană indiană

chineză
japoneză-coreeană minoică
sumeriană hitită
babiloneană
egipteană
civilizaţia din Anzi cea din Mexic din Yucatan
Maya

De fapt, dacă am vrea să urmărim părerile altor savanţi, lista ar maii putea fi prelungită. Platon ne vorbeşte despre civilizaţia atlanţilor. Literatura consacrată de atunci încoace acestui imperiu scufundat (a cărei existenţă n-a putut fi încă demonstrată) cuprinde aproape douăzeci de mii de volume. Numeroşi autori consideră că este absurd să nu se încorporeze Atlan>-

Pecetea lui Asitawandas, conducătorul unui mare principat hitit din Karatepe, în sud-estul Turciei de astăzi.

tida în istoria universală. Leo Frobenius, istoricul german care a făcut mai multe călătorii de explorare în Africa, n-ar fi fost cu siguranță satisfăcut de lista lui Toynbee. Desigur că ar fi ținut să adauge cîteva civilizații „negre". Menționăm că și Frobenius pornește de la ideea existenței unei „civilizații atlantice". în plus, cine ar îndrăzni să afirme că arheologii nu vor mai dezgropa de acum înainte alte civilizații, despre care n-am auzit vorbindu-se niciodată ? Da, împrăștiate în întreaga lume, există multe monumente ciudate și singuratice, care nu ne-au dezvăluit încă taina apartenenței lor la o anumită cultură. Cele mai multe discuții le suscită misterioasele statui din Insula Paștelui — aproape 260 de figuri de tuf negru, odinioară avînd deasupra lor largi pălării de tuf roșu. Statuile rămîn mute. Vreo douăzeci de tăblițe de lemn, acoperite cu o scriere asemănătoare cu hieroglifele, ar putea eventual să dezlege această enigmă. în 1958 etnologul german Thomas Barthel a publicat o lucrare, ilustrată cu numeroase desene, în care studiază cu mare spirit de pătrundere statuile din Insula Paștelui. Ceva mai înainte, cercetătorul norvegian Thor Heyerdahl și-a cîștigat o faimă mondială tra- versînd, în 1947, Oceanul Pacific pe o plută numită „Kon-Tiki" (construită după modelul vechilor incași), cu care a străbătut apele oceanului de la Callao pînă în insulele Tuamotu, vizitînd la rîndul său Insula Paștelui. De la început, cunoscuta relatare a călătoriei sale, publicată în 1957, a atras atenția tuturor. în 1966 a apărut primul studiu științific despre materialele adunate. Rezultatele contrazic părerile lui Barthel. Se pare că acea scriere rămîne încă și mai enigmatică decît era înainte.

între timp a fost infirmată una dintre tezele de bază ale filologilor, și anume că inscripțiile într-o limbă necunoscută și într-o scriere necunoscută sînt de nerezolvat dacă textul nu este scris în două limbi. în 1930, germanul Hans Bauer, mînat de un avînt plin de îndrăzneală (în cîteva săptămîni, din cele 30 de semne, pe care le avea la îndemînă, a tradus bine 17), a descifrat limba ugarită. Norocul (care nu surîde decît celor înzestrați) de a găsi o inscripție bilingvă l-a avut Helmuth Th. Bossert. în 1947 acesta găsi la Karatepe, în Turcia, un relief purtînd o inscripție în două limbi și astfel izbuti să descifreze limba hitită hieroglifică, pentru care se trudiseră zadarnic trei generații de cercetători.

Cea mai mare contribuție la descifrarea scrierilor necunoscute a adus-o, în secolul nostru, un om dinafara competiției. După cincizeci de ani de cercetări infructuoase, întreprinse pe scară internațională, tînărul arhitect englez Michael Ventris a descifrat, în 1953, scrierea cretană denumită „Linear B“, fără ajutorul vreunei inscripții bilingve, descoperind în ea un vechi dialect grec.

în secolul nostru numărul săpăturilor arheologice a crescut în fiece deceniu. Unii cercetători și-au închinat întreaga viață unui singur complex. Astfel, francezul Claude F. A. Schaeffer s-a dedicat studierii orașului-port Ugarit, din Siria cea veche ; germanul Kurt Bittel, orașul Hattusas, vechea capitală a hitiților — a început săpăturile în 1931 și le continuă și astăzi, Sir John Marshall sapă din 1922 cetatea Harappa din India ; Sir Mortimer Wheeler a scos la lumină o cultură din valea Indusului, total necunoscută (centrul săpăturilor fiind la Mohenjo-Daro), care mai ascunde și astăzi numeroase enigme ; italianul Amedeo Maiuri a făcut săpături la Pompei mai bine de patruzeci de ani (pînă în 1’962), dezvelind abia trei cincimi din oraș. Pretutindeni vechile concluzii au fost mereu corectate. Astfel, prin noile săpături de la Troia, profesorul american Blegen a arătat că Schliemann și Dorpfeld au greșit: Troia homerică (1200—1190 î.e.n.) nu se situează în stratul VI, ci în stratul VII A.

Unii au avut norocul să facă descoperiri senzaționale. Fie din pricina importanței lor luate în sine, fie din pricina împrejurărilor în care hu fost efectuate, ele au suscitat o mare publicitate în jurul lor, ziarele din întreaga lume consacrîndu-le articole cu titluri de-o șchioapă. Leonard Woolley, marele cercetător al cetății Ur, a săpat la Alalakh, în Turcia, între 1937—1939, și din nou începînd din 1946. în 1947 a anunțat că descoperise mormîntul unui rege, Yarim-Lim, datînd de patru mii de ani. Americanul Nelson Glueck și-a încununat strălucita carieră de cercetător descoperind „ruinele regelui Solomon". Mexicanul Alberto Ruz a răsturnat teza — aparent inatacabilă — după care numai piramidele egiptene ar fi fost morminte regale, cele mexicane fiind doar niște socluri de temple. în 1949 el a descoperit în piramida maya din Palenque un mormînt princiar. Cinci arii mai tîrziu, egipteanul Zaharia Coneim a găsit un lucru neașteptat: înfigînd lopata la Sakkarah a descoperit o piramidă cu trepte, absolut necunoscută.

De cea mai mare importanță, din punct de vedere științific, a fost excepționala descoperire, făcută la Qatal Hiiyiik (Turcia), în anul 1958, de către englezul James Mellaart, a unui *oraș* neolitic, care, acum șase mii de ani î.e.n. reprezenta probabil un oraș în adevărata accepție a cuvîntului, după ce înainte de aceasta, fusese scos la lumină, sub ruinele Ierihonului, un oraș tot atît de vechi datorită mai cu seamă doamnei Kathleen Kenyon. Totuși atît vechimea acestor orașe, cît mai ales noțiunea de oraș, aplicată unor vremuri atît de îndepărtate, reclamă o discuție și ridică probleme în sînul specialiștilor în istoria culturii, poate mai mult sociologilor decît arheologilor. Dar cea mai spectaculoasă descoperire arheologică a fost realizată de fostul șef de Stat Major al armatei izraeliene, arheologul Ygael Yadin, atunci cînd a dezvelit cetatea Masada, săpată în stîncă și situată în deșertul Iudeii, despre care marele istoric Josephus a scris că acolo 960 de

religioși fanatici s-au măcelărit între ei pentru a nu cădea în mîna asediatorilor romani.

Bijuteriile reginei sumeriene Șubad, cea mai veche regină cunoscută. Ea a trăit acum vreo cinci mii de ani. Leonard Wolley a descoperit bijuteriile în mormîntul reginei, din Ur. Katherine Wolley a modelat capul după craniul unei femei din aceeași epocă.

Pompei — friză reprezentînd o întrecere între amorași. Zeul Amor îl felicită pe învingător, care tocmai atinge linia de sosire.

Ifigenia condusă spre sacrificiu, frescă din «casa poetului tragic» (Pompei). Lîngă coloana pur- tînd imaginea zeiței Artemis, Agamemnon își acoperă fața cu jale (Muzeul Național din ţJeapole)

«Venus la pescuit», frescă din Pompei.

Himera din Arezzo, bronz etrusc (Muzeul arheologic din Florența).

O jumătate de mileniu separă aceste două opere. Sculptura in bronț dovedește influența artei vechi grecești asupra artei etrusce (sec. V i.e.n.). Chipul neted al țeiței arată decadența la care ajunsese arta în bogatul oraș roman de provincie.

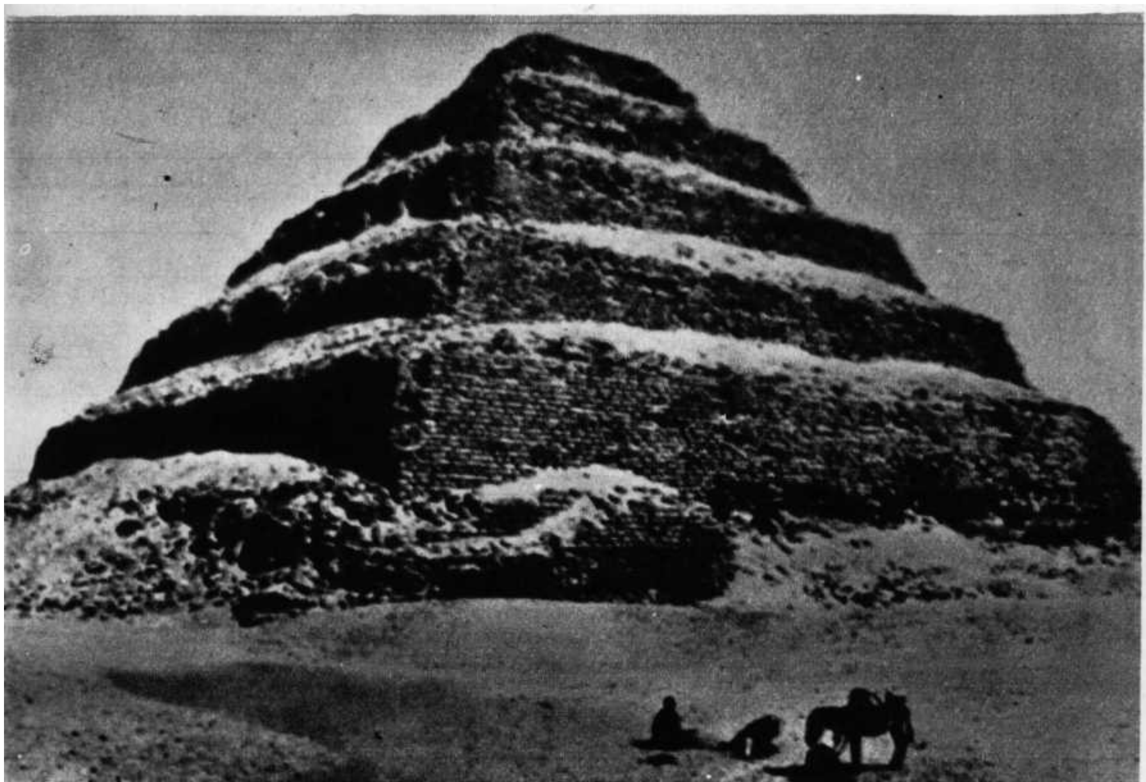
Femeie din Creta, frescă; aprox. 1600 î.e.n., în epoca de înflorire a culturii cretane-

Statuete de faianță colorată, găsite în palatele minoice din Cnossos și Petsofa (partea de

Una dintre scenele reprezentând lupte cu tauri (detaliu), pe care Arthur Evans le-a descoperit la Cnossos și Schliemann la Tirint. Tînărul acesta să fie oare un dansator, un acrobat, un luptător cu taurii? Sau poate că frescele ilustrează legenda după care, la fiecare nouă ani, i se jertfeau Minotaurului șapte flăcăi și șapte fecioare?

Piramida cu trepte de la Sakkarah, construită de Imuthes pentru regele Djeser, din cea de-a treia dinastie.

Piramida cu trepte de la Medum, ridicată de Snofru, rege din a patra dinastie. La origine avea șapte trepte, din care n-au mai rămas decît trei.

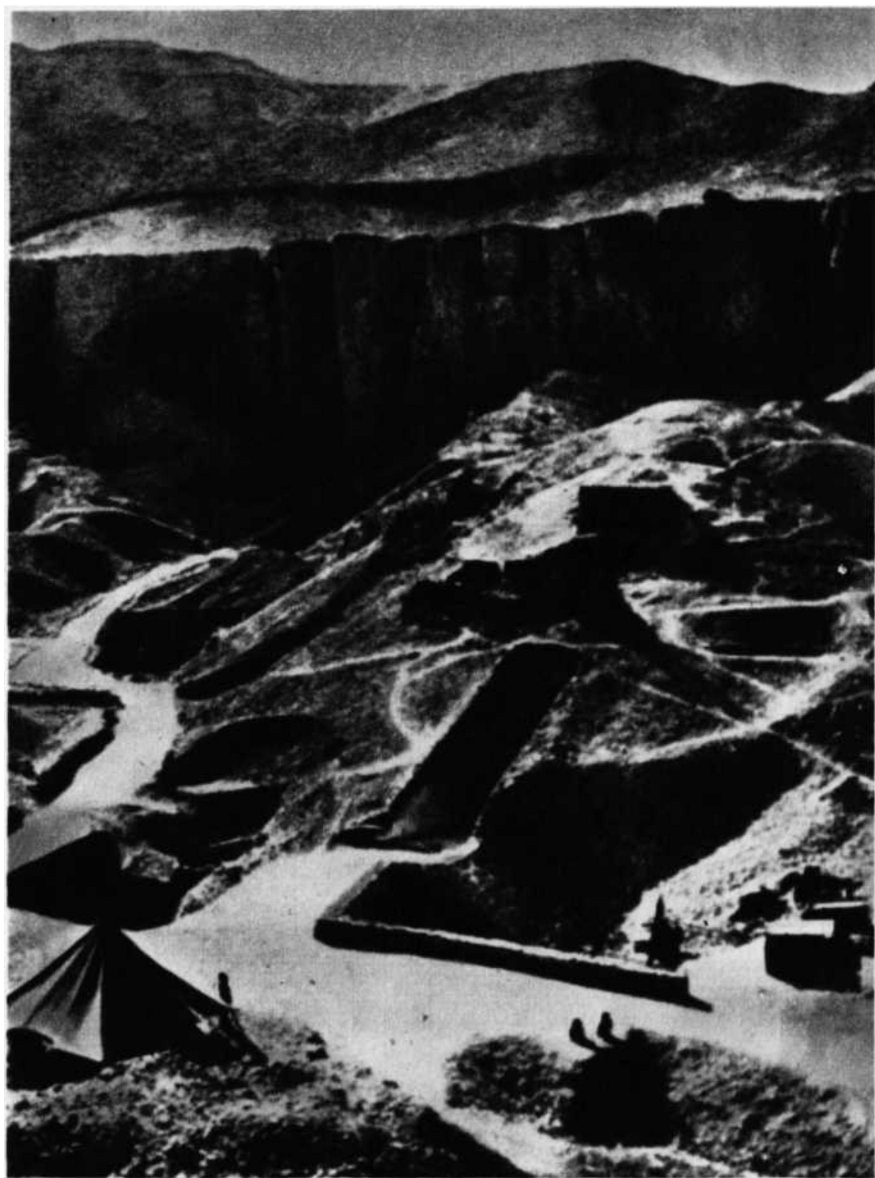

Nobile femei egiptene. Fragment de frescă din mormîntul lui Veserhet (Teba, dinastia a XIX-a, aprox. 1300 l.e.n.)

I

Coloanele templului de la Kamak, din vremea domniei lui Ramses II (dinastia a XlX-a, aprox. 1250 î.e.n.)

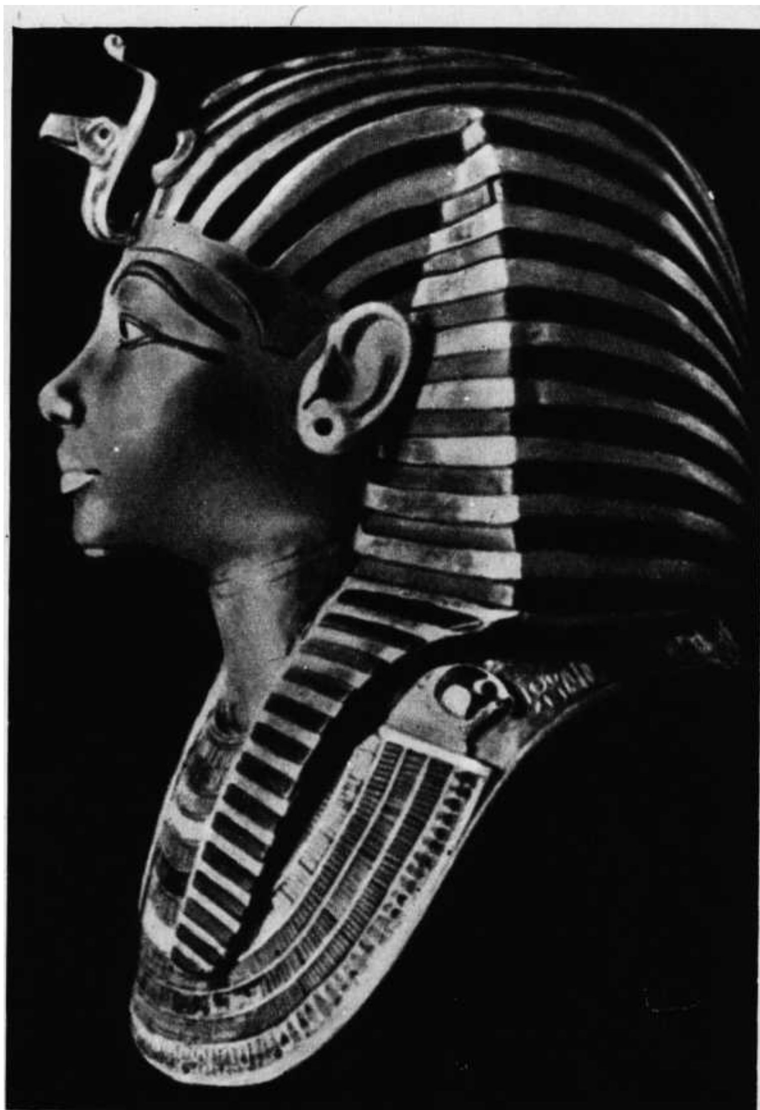
«Valea Regilor». îndărătul zidului mic din primul plan tncepe drumul care duce la mormîntul lui Tutan- kamon. în stingă se află intrarea In mormîntul lui Ramses VI.

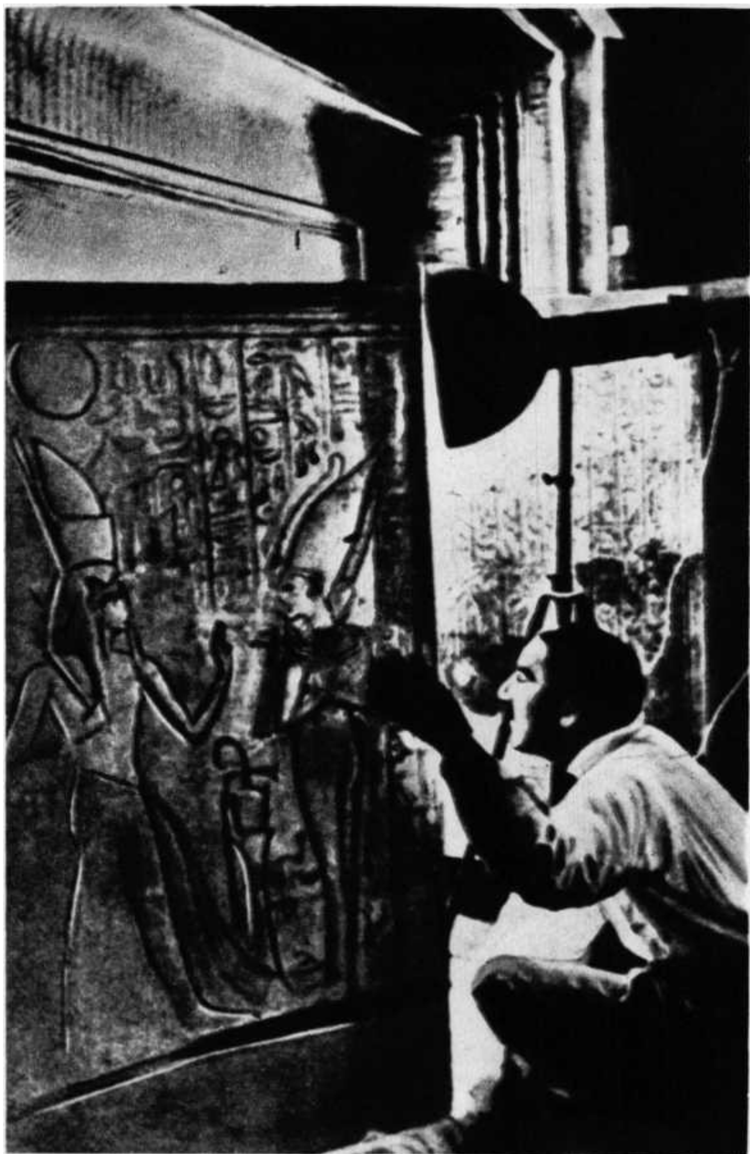
Stingă: **Capul mumiei lui Ramses II, supranumit mai tîrziu «cel Mare»;** *dreapta:* **Capul lui Tutankamon.**

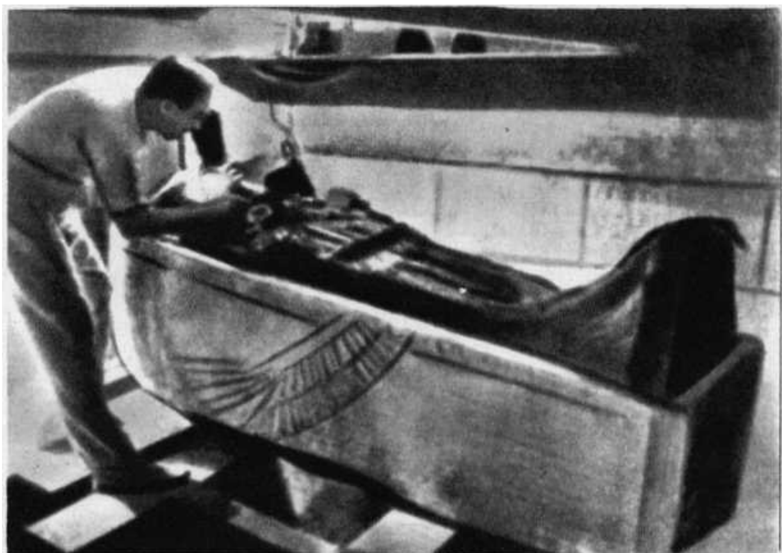
Tronul lui Tutankamon. Lemn acoperit cu foi de aur și împodobit cu pietre semiprețioase. Scena îl reprezintă pe rege împreună cu soția lui, Ankhesenamon.

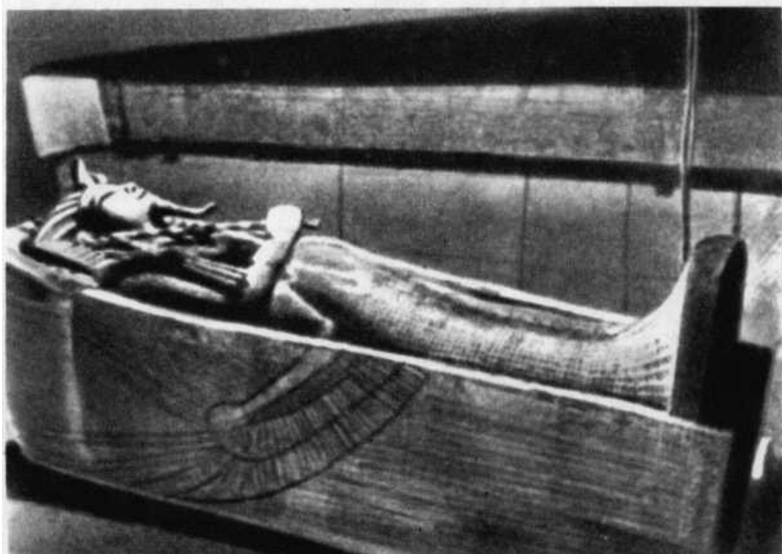

Masca de aur, care acoperea capul și umerii lui Tutankamon, Împodobită cu sticlă colorată 5 lazulit, feldspat verde, alabastru și obsidian.

Howard Carter deschizind cel de-al doilea cufăr aurit. In care presupunea că va găsi sarcofagul lui Tutankamon. Privirile i se opresc pe cel de-al treilea cufăr.

Sus: Howard Carter îndepărtează linţoliul care acoperă cel de-al doilea sarcofag al lui Tutan- kamon.
Jos: **Al doilea sarcofag, dezvelit. Se poate observa cît de bine sînt aşezate sarcofagele unul într-altul.**

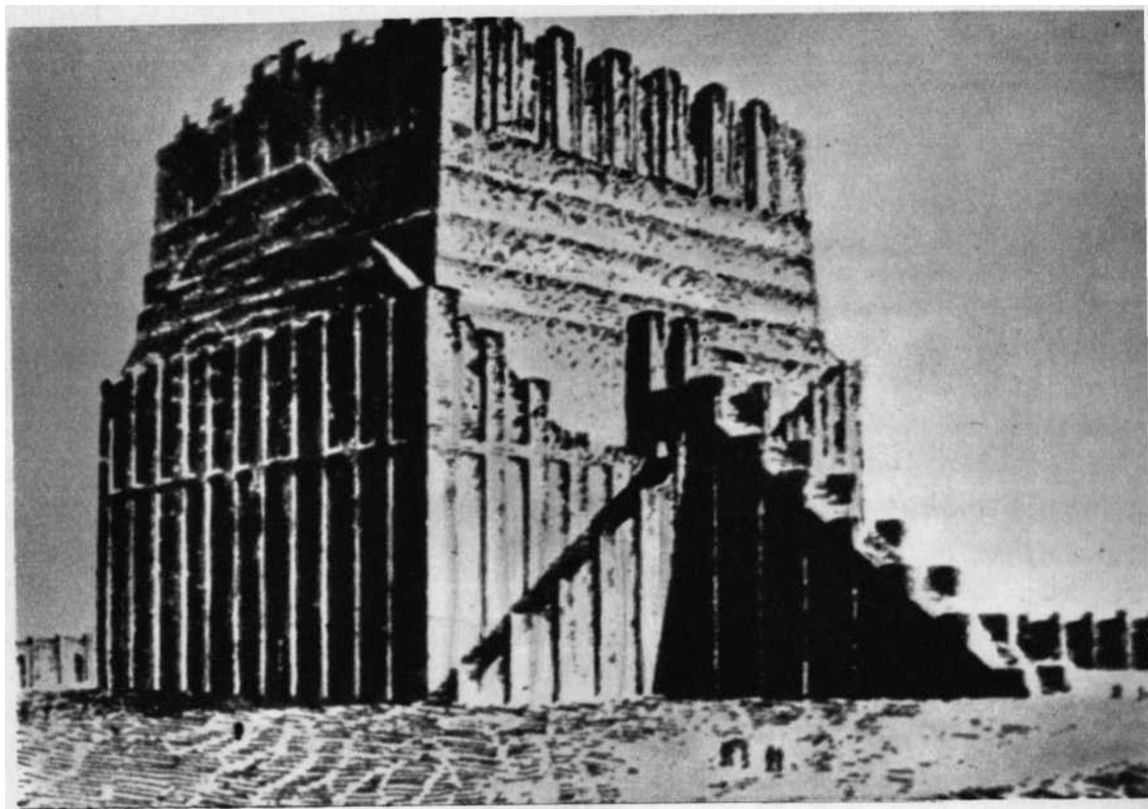
in prezența unei comisii formate din oameni de știință, anatomistul dr. Derry face prima incizie în învelișul mumiei lui Tutankamon.

Stela lui Naram-Sin, rege aparținind dinastiei din Agade, despre care se crede că ar fi domnit cincizeci și cinci de ani. Stela a fost descoperită în 1899 la Susa și are o înălțime de aproape doi metri. Regele este înfățișat călcînd, învingător, peste răsculații munteni (Muzeul Louvre K

Robert Koldewey, fotografiat pe cînd lucra la săpăturile din Babilon.

Tumul Babei (reconstituire). Koldewey a găsit resturile temeliilor lui și tumul pe care Nabucodonosor II l-a ridicat pe ruinele delui vechi.

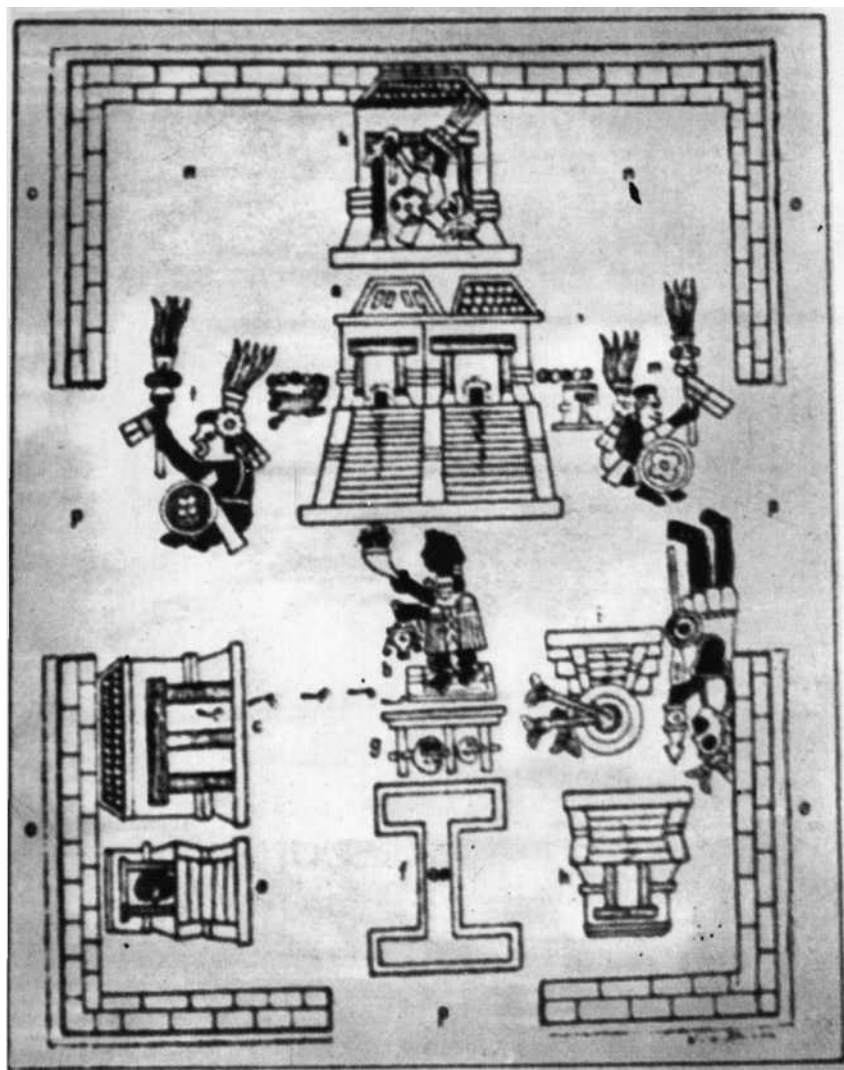

Stelă votivă. După opinia generală, îl reprezintă pe regele babilonian Marduk-apal-iddin (stînga), acordînd unui nobil dreptul de proprietate asupra unor terenuri. în partea de sus, simbolurile a patru divinități.

Stingă: **Statuetă reprezentînd o femeie guvernator din Sumer (mileniu al IlI-lea î.e.n.).**
Dreapta: **Gudeea, guvernator sau mare preot în Lagaș. O statuie a lui Gudeea, găsită de Ernest de Sarzec, a îndreptat cercetările oamenilor de știință pe urmele sumerienilor.**

Jertfe omenești intr-un templu aztec. Preotul, cu genunchii peste trupul prizonierului, ii despică pieptul cu un cuțit de obsidian, ii smulge inima și o arată mulțimii. După datele raportate de cuceritorii spanioli, numai într-o singură zi, în orașul Mexico, au fost astfel jertfiți zeilor 20 000 de oameni.

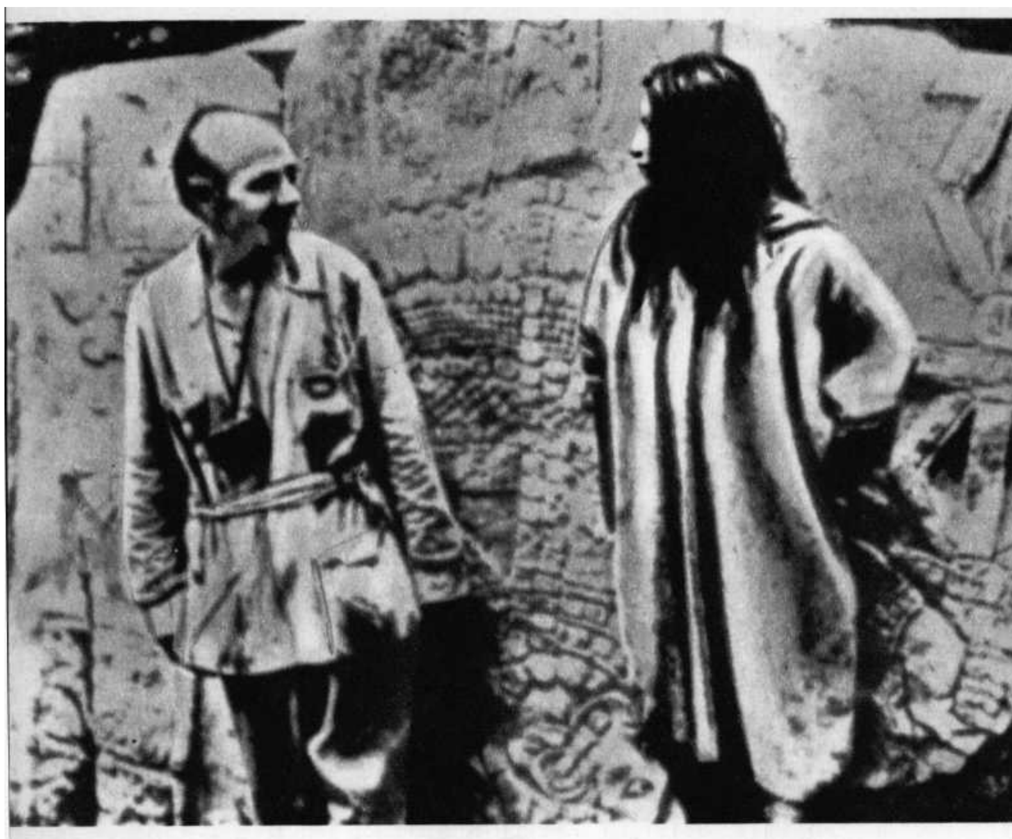
Ornamente ale piramidei lui Quetzalcoatl, din Teotihuacan. Ea se înalță pe șase registre, o scară largă legînd baza cu vîrful. Nu i se cunoaște înălțimea exactă. Piramida era considerată străveche încă pe vremea cînd cuceritorul spaniol Cortez a trecut pe lîngă ea.

Veche stelă maya, descoperită acum o sută de ani la Copan (în Hondurasul de astăzi) de către Stephens și desenată de Catherwood)v. *p. dreapta).*

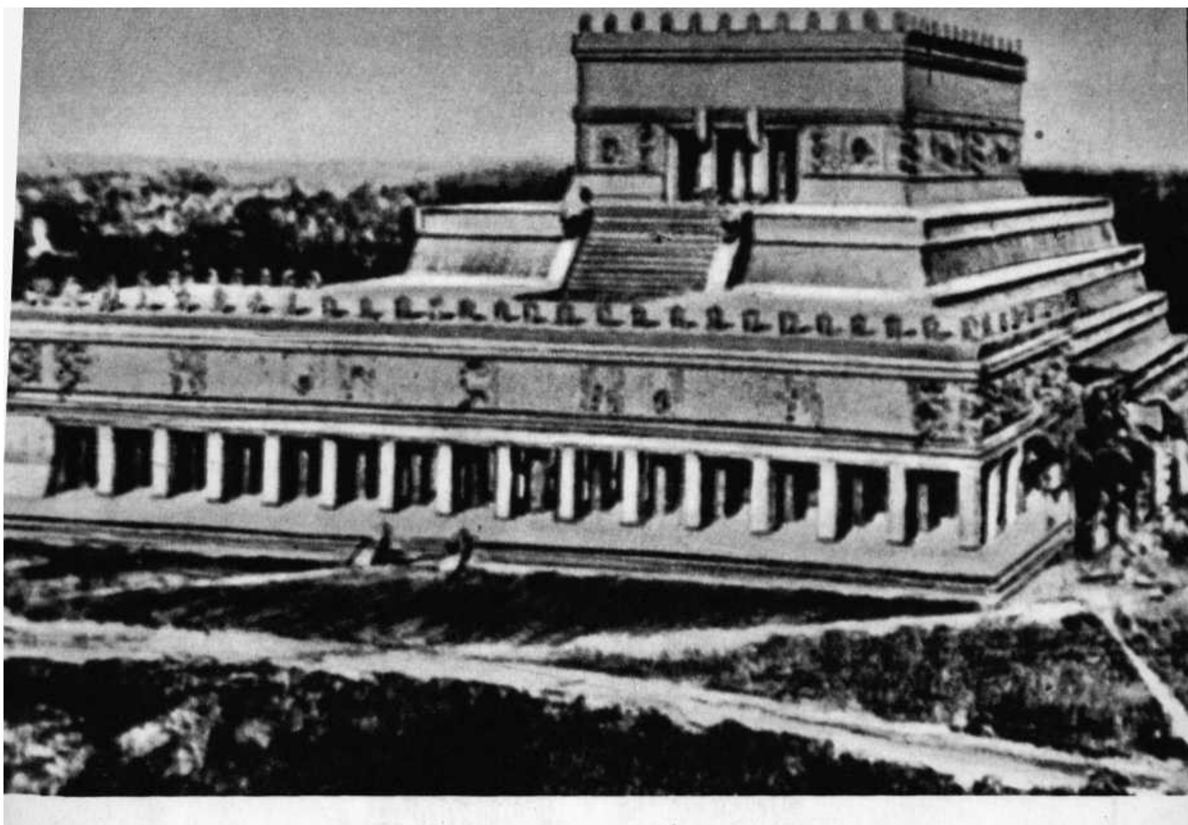
Fotografie recentă a aceleiași stele din planșa precedentă.

Doua fotografii luate în anul 1947. fstînga fi dreapta).
Healey, conducătorul unui grup de cercetători americani, împreună cu slujitorul său indian, Lancandon, dinaintea unui relief maya din Bonampak.

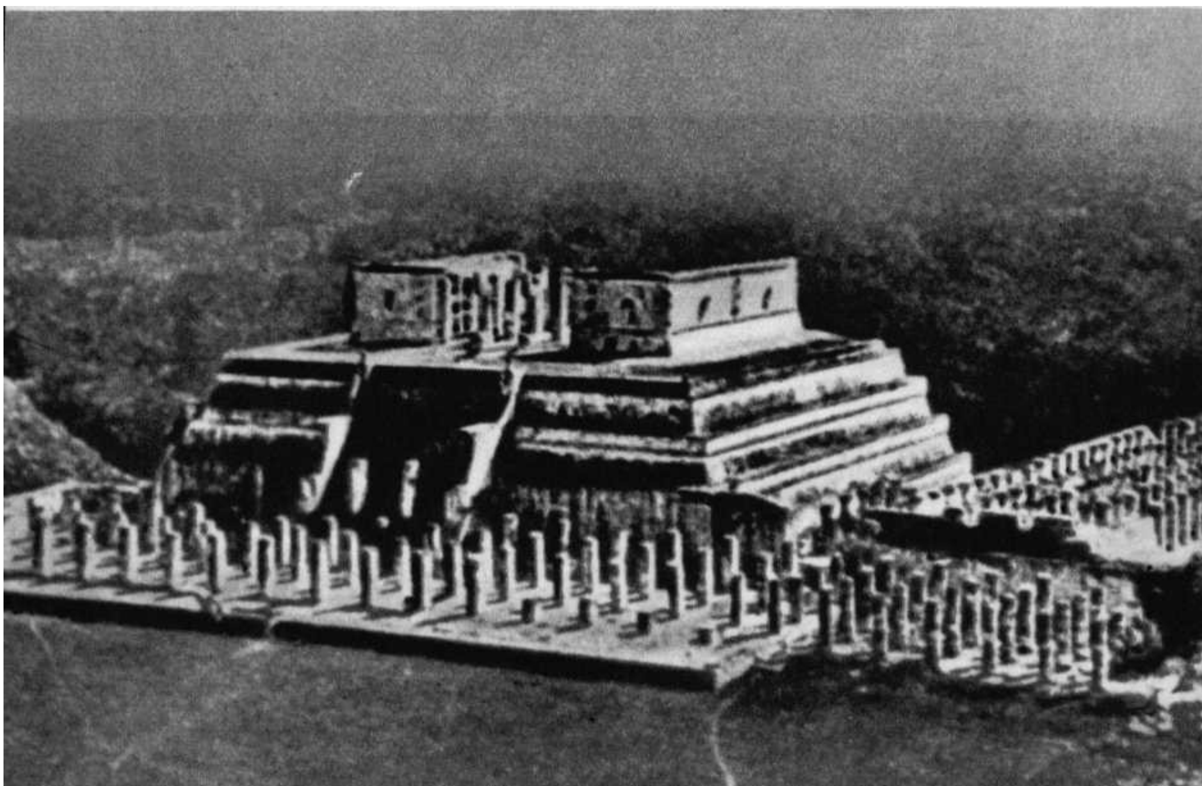

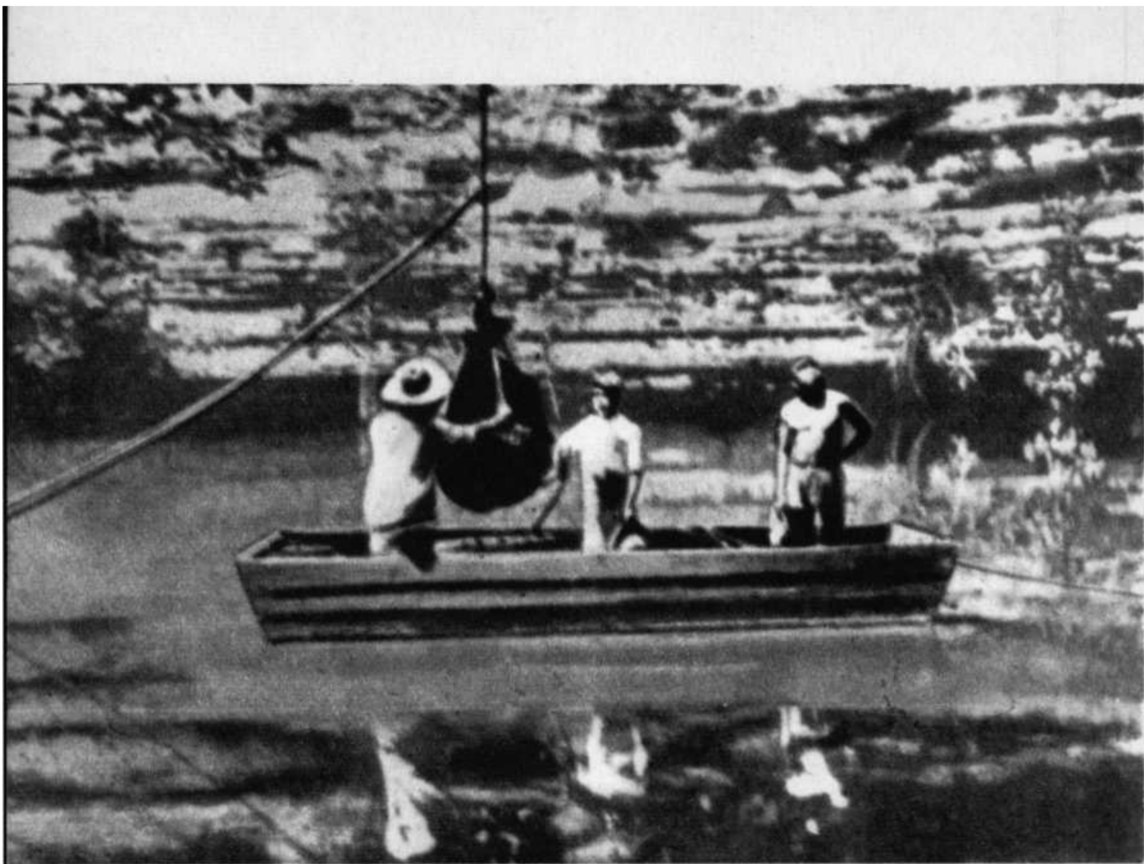
Același indian fotografiat lîngă un chip săpat în piatră cu aproape un mileniu și jumătate în urmă. Asemănarea celor două profiluri este izbitoare.

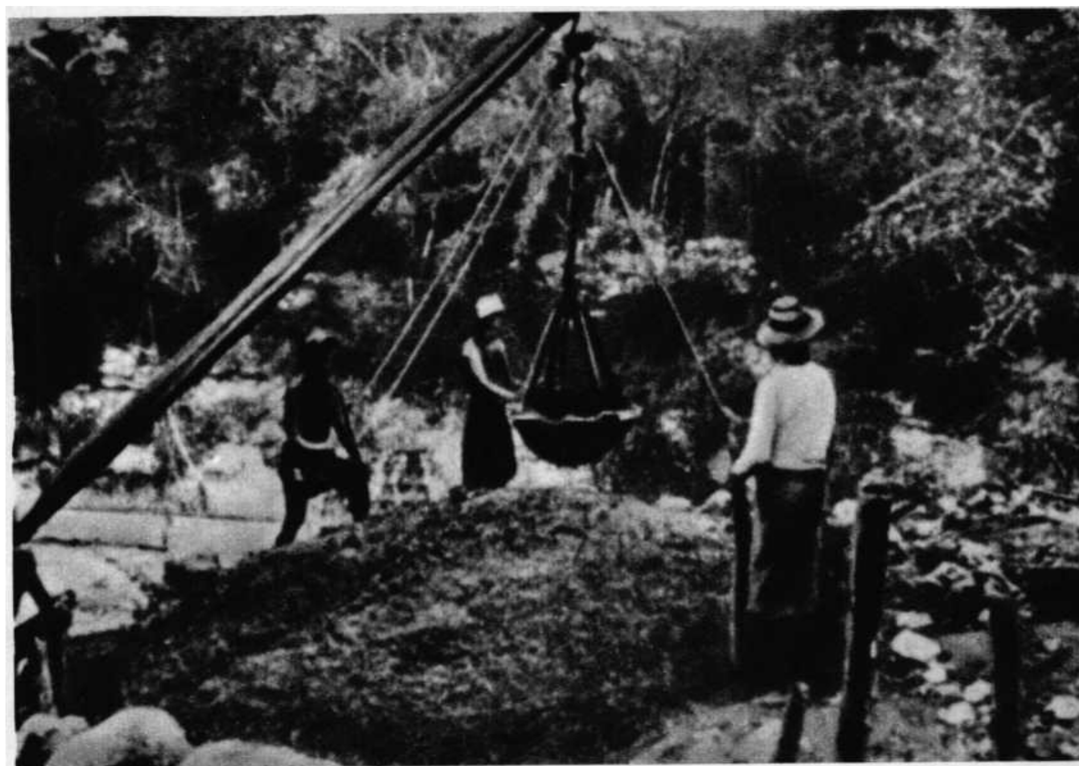
[Templul războinicilor» din Chichen Itza: reconstituire.

O fotografie care oferă o privire de ansamblu, reclamă actuală pentru turiști. Templul acesta este o măreață mărturie a artei constructorilor din Imperiul Nou.
în sculpturile și ornamentele sale se observă unele influențe toltece.

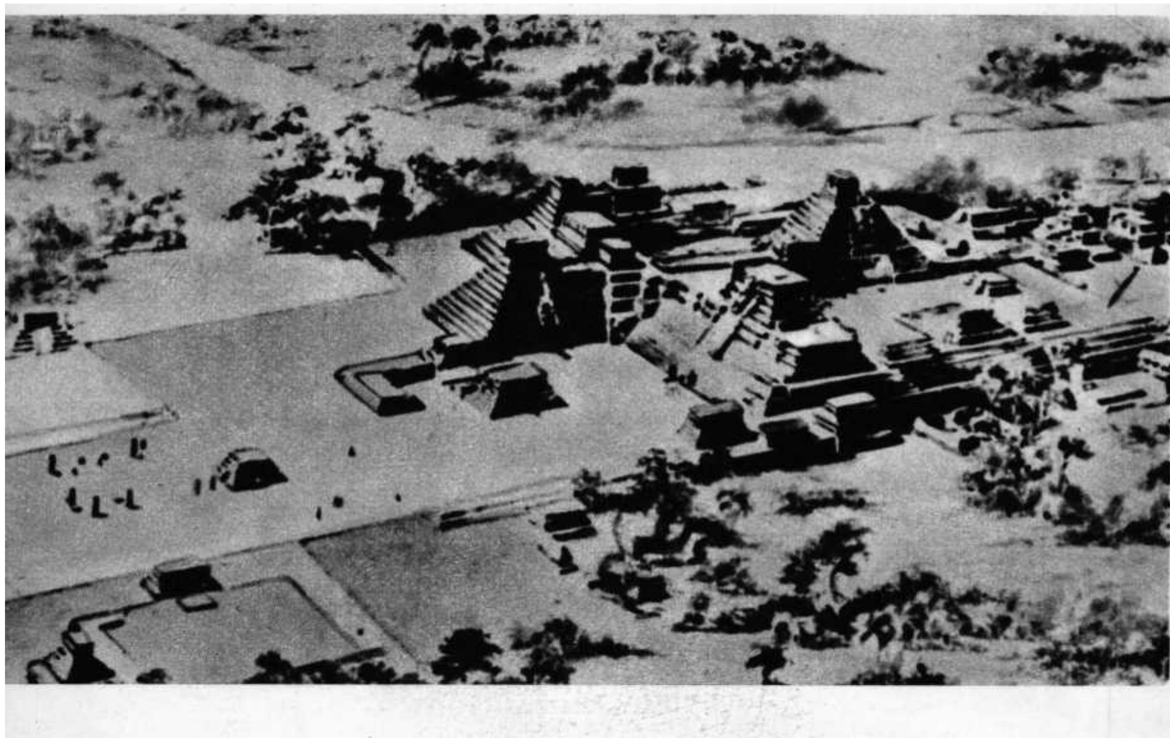

E.H. Thompson dragînd Fîntîna Sacră din Chichen Itza. Pontonul de pe care a coborît, în costum de scafandru, și a scos din fîntînă scheletele unor fete și obiecte de aur.

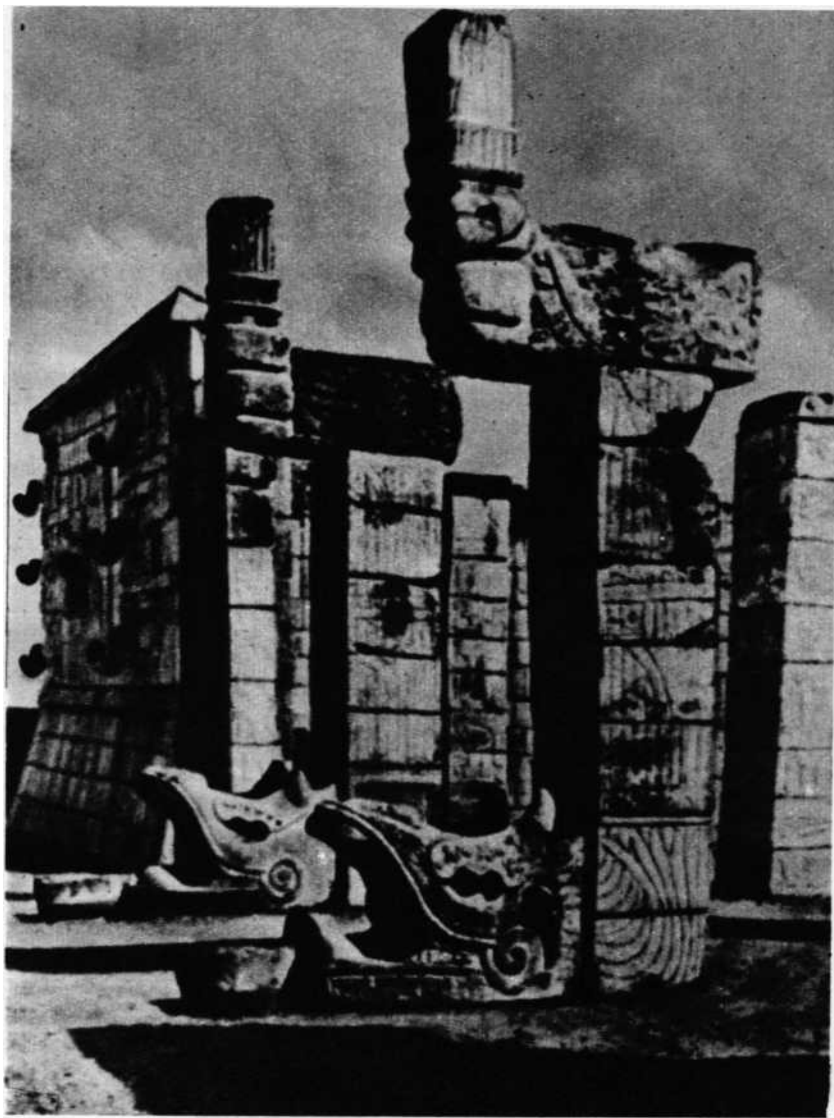
Mormanul de mîl în care a descoperit două bucăți de copil, tămîia mayașilor.

Astfel arăta, probabil, orașul Copăn, înainte de emigrare, pe vremea cînd era locuit de populația maya. Stephens a cumpărat acest complex de ruine cu cincizeci de dolari.

Fațada «Casei Guvernatorului» din Uxmâl, unul dintre cele trei orașe mari din Imperiul Nou, întemeiat după ce, din motive necunoscute, Vechiul Imperiu a fost părăsit. Acest admirabil desen a fost ftcut de Frederick Catherwood acum peste o sută de ani.

Coada șarpelui, curbată în sus, forma trunchiul celor două coloane de pe fațada vest, care susțineau acoperișul — astăzi dispărut — al «templului războinicilor» din Chkhen Itza. Este poate singurul exemplu de coloane inspirate din forma trupului unor animale (în restul lumii vechi ele pornind de la trunchiurile de copaci).

O simplă întîmplare a dus la cea mai interesantă și mai însemnată descoperire din întreaga arheologie creștină, descoperire care și astăzi dă de lucru savanților din întreaga lume. In 1947 niște păstori beduini au

descoperit într-o peșteră de la Kumran, pe țărmul de nord al Mării Moarte, vechi pergamente ebraice, printre care un text intact a lui Isaia. Au urmat apoi alte descoperiri, în alte peșteri. „Manuscrisele de la Marea Moartă", cunoscute acum în întreaga lume, se dovedesc a fi cele mai vechi texte, ce aruncă o nouă lumină asupra relatărilor din Biblie.

Totuși, cel mai important lucru pentru arheologie în general, înregistrat după cel de-al doilea război mondial, este influența puternică a tehnicii și a științelor naturii. Arheologia submarină și cea aeriană a căpătat noi impulsuri. Americanul Paul Kosock a marcat un pas important, descoperind din văzduh o întreagă rețea de așa-numite „drumuri incașe", în Anzi. Astăzi fotografia aeriană (care poate cuprinde teritorii vaste, pe care pasul de furnică al omului nu le-ar putea străbate niciodată) face parte din pregătirea absolut necesară oricărui arheolog. Inregistrînd deosebirile în felul de a crește al vegetației, ea indică urmele unor vechi construcții, aflate imediat *sub* suprafața pămîntului.

La începutul secolului nostru, cîțiva scufundători, în căutare de bureți, au smuls primele amfore din „muzeul albastru" de pe coastele Greciei. Cutezătorul Jacques-Yves Cousteau, francezul care a descoperit plămînul submarin, a prefăcut acest fapt într-o veritabilă arheologie submarină ; nu se știe bine încă ce ascund sutele de epave vechi de pe coastele Mediteranei.

Datorită unor amatori, tehnica și fizica au pătruns în arheologie. Inginerul și industriașul Carlo M. Lerici a transpus metodele geofizice — cu ajutorul cărora, pînă la el, se căutase numai petrol și apă în deșert — în domeniul cercetărilor arheologice. La început, el a atacat uriașa necropolă etruscă, situată la nord de Roma. înarmat cu instrumente foarte sensibile, a localizat în scurtă vreme sute de morminte. In plus a evitat munca inutilă de a săpa morminte goale : construind o sondă-burghiu, el introduce în deschizătura astfel forată un „periscop", cu care poate fotografia interiorul unui mormînt, înainte de a începe săpăturile. Lerici se aseamănă cu Schliemann : industriaș bogat, aflat în culmea carierei sale, se îndreptă total înspre arheologie, cheltuind o întreagă avere. In 1964, după o muncă neîntreruptă de zece ani, descoperă peste 5 250 de morminte etrusce doar în porțiunea dintre Cerveteri și Tarquinia !

Totuși cele mai importante ajutoare pe care le-a primit arheologia modernă din partea științelor naturii provin din America. Ele au fost oferite de fizica atomică și de biologie. Și iată că vechiul vis al arheologilor s-a împlinit : posibilitatea de a face o datare exactă.

în 1948 americanul Willard F. Libby și-a pus la punct metoda sa de datare cu ajutorul carbonului radioactiv. Ea se sprijină pe faptul că se cu-

noaște viteza de dezagregare a

izotopului Cu, care se află în toate materiile organice. Relicve provenite din morminte, a căror origine se pierde în timp cu mult în urmă, despre care există anumite menţiuni scrise, şi-au declarat data naşterii în faţa acelui „ceas al timpului" descoperit de Libby.

Totuşi, prin această determinare fizico-chimică nu se găsea anul precis (exista o diferenţă în plus sau în minus, care creştea o dată cu vechimea obiectului). S-a văzut atunci că un alt american, Andrew E. Douglas, fizician şi astronom, pregătea de zeci de ani o altă metodă, perfecţionată astăzi de un colectiv de la Universitatea din Arizona, atingînd în cîţiva ani o foarte mare fineţe : „datarea cu cercurile copacilor", aşa-numita „dendrocronologie". Nu este vorba de nimic extraordinar, ci pur şi simplu de citirea exactă a numărului de ani, după numărul şi caracteristica cercurilor anuale de creştere a copacilor, resturi de trunchiuri, sau chiar copaci carbonizaţi. Perfecţionarea acestei metode de mult cunoscută constă în aceea că s-a găsit posibilitatea de a se citi cercurile anuale ale copacilor de vîrste total deosebite şi de a se pătrunde adînc în trecut, mergînd „din copac în copac" (acolo unde se găsesc resturi de lemn în morminte). Astfel, în anumite părţi din America de Nord, unde se cercetau ruinele precolumbiene, s-a ajuns pînă la o dată situată în urmă cu 13 secole. Aşa-numita cronologie „plutitoare" (nelegată de o dată absolută din sistemul nostru de a socoti timpul), şi anume precizarea dacă o piesă este mai veche sau mai nouă cu un an decît alta, se poate perfecta cu ajutorul acestei metode, indiferent de mileniu, ea dovedindu-se nepreţuit de valoroasă pentru confirmarea sau infirmarea unei corespondenţe între datele din lumea noastră veche.

Chiar şi folosirea unui instrument cunoscut de lungă vreme, microscopul, s-a extins şi s-a perfecţionat atît de mult în domeniul arheologiei, încît s-ar putea scrie un tratat de specialitate doar despre acest subiect.

Toate aceste metode modeme nu numai că au îmbunătăţit calitatea cercetării arheologice, dar au şi mărit simţitor *cantitatea* rezultatelor. înainte vreme se puteau număra pe degete misiunile „aflate pe teren". Astăzi, numai Universitatea din Pennsylvania (S.U.A.) întreprinde peste douăzeci de expediţii pe an. Da, noianul materialelor ieşite la lumină este, în unele sectoare, atît de mare, încît munca ştiinţifică de clasificare şi de interpretare nu-i mai poate face faţă. Există primejdia ca unele materiale, abia dezgropate, să ia drumul muzeelor, pentru ca acolo să fie din nou înmormîntate.

Un lucru este însă bun : această ştiinţă esoterică a intrat în lumina publicităţii. Participarea omului din vremurile noastre, care, pînă acum, părea absoib’t doar de ceea ce îl solicită zilnic şi de ceea ce îi ameninţă viitorul — această participare la viaţa trecutului, această curiozitate îndreptată îndărăt a crescut şi a devenit arzătoare. Ea s-a manifestat cu o forţă nebănuită cînd tehnicienii au anunţat că în Egipt vor construi un

baraj, iar apele zăgăzuite vor îneca — din păcate ! — cîteva monumente. Era vorba înainte de

322 toate de măreţele sculpturi în stîncă de la Abu-Simbel şi de aproape o sută alte opere de artă, printre cele mai vechi şi mai importante. Un strigăt de alarmă s-a făcut auzit în toată lumea. Organizaţiile mari şi şcolile mărunte au contribuit la crearea unui fond de ajutor. La apelul lansat de UNESCO, peste douăzeci de state au făcut front comun pentru salvarea monumentelor de la Abu-Simbel.

Ce ar mai fi de spus ?

Pretutindeni în lume sporesc mereu săpăturile arheologice. Căci ne este necesară cunoaşterea ultimilor cinci mii de ani pentru a-i putea suporta cu **o** anumită resemnare pe cei o sută care ne stau în faţă.

ANEXE

TABELE

CRONOLOGICE

HĂRȚI

BIBLIOGRAFIE

INDICE

TABELE CRONOLOGICE

I. MEDITERANA ORIENTALA

MINOENII ȘI GRECII

Această schiță, puțin adăugită, se întemeiază pe aceea făcută de dr. Ludwig Reinhardt în *Istoria primitivă universală.* Spre deosebire de alte tabele cronologice, cel de față nu oferă decît date absolut generale, dar suficiente, deoarece pînă și în cele mai mici dicționare se află datele și amănuntele privind istoria Greciei.

2400—2000 î.e.n. Perioada minoică primitivă.
2000—1600 „ Perioada minoică mijlocie.
1600—1400 „ Ultima perioadă minoică (perioada miceniană primitivă).
1400—1200 „ Perioada miceniană.
1200—1000 „ Epoca invaziei doriene.
1000— 800 „ Antichitatea greacă.
1001—600 „ Evul mediu grec (epoca colonizării).

(Toate datele care urmează sînt înaintea erei noastre.)

Intre anii 1000 și 750 se situează apogeul regalității în Grecia, iar spre sfîrșit, lupta împotriva aristocrației (vezi Homer). In perioada evului mediu grec, 750—560, aristocrația deține aproape pretutindeni puterea, dar este înghițită de tiranie, care e învinsă, la rindul ei, de democrație.

840 aprox. Homer trăiește în Ionia (Asia Mică). Foarte probabil că el este autorul *Iliadei,* lucru mai puțin sigur însă în ceea ce privește *Odiseea.*
820 aprox. Licurg, legislatorul Spartei.

DE LA PRIMA OLIMPIADĂ PINA LA ÎNCEPUTUL RĂZBOAIELOR MEDICE (776—500)

776 Reorganizarea Jocurilor Olimpice, care au loc o dată la patru ani. Epoca Olimpiadelor durează pînă la suprimarea Jocurilor Olimpice, în 394

e.n.

750—650 Colonizarea greacă, pornită de marile centre comerciale din Marea Egee,
atinge apogeul.
750 aprox. Poetul Hesiod, din Ascra, în Beoția. Fiul unui emigrant originar din portul eolian Kyme, în Asia Mică, la nord de Foceea ; nu era un beoțian.
740 aprox. Hegemonia Spartei se întinde în Pelopones (războaiele mesenice).
Incepînd din anul 650. Primele temple grecești, construite din lemn și piatră moale de calcar (poros). încep să se schițeze diferitele stiluri. Primele reliefuri și sculpturi — *xoana* (sing, xoanon), idoli sculptați în lemn și pictați. Ceramica se dezvoltă și în afara Aticii.
650 aprox. Callinos din Efes, Arhiloh din Paros și Simonide din Amorgos.
640 aprox. Tirtaios la Sparta.
620 aprox. Dracon promulgă legi la Atena.
640—555 Stesihor din Himera, în Sicilia.
600aprox. Primele metope din Selinont. înflorirea artei ionice în Chio (Ahermos).
594 Solon, legislator al Atenei. Tiranieîn Elada șiîn coloniile dinAsia Mică.
590 Periandru la Corint.
585 aprox. Tales din Milet; unul dintre cei „șapte înțelepți[1]' ai Greciei.
580 aprox. Sculpturi arhaice de poros, la Atena, inspirate din artaionică. Vase atice
cu figuri negre.
560—510 Pisistrate și fiiisăi, la Atena. Policrate din Samos.
550 aprox. Primele statuide marmură la Atena, inspirate după operele sculptorilor
ionieni din Chio, Naxos și Samos, aduși de Pisistrate, care lucraseră și mai înainte în marmură, în patria lor. Teognis din Megara și Arion din Lesbos, la Corint, Anacreon din Teos. Ibykos din Rhegium, Pitagora din Samos, la Crotona. Școala eleată de filozofie (Xenofan din Colofon, Parmenide și Zenon din Eleea).
540—480 în Atena, prima perioadă de înflorire a artelor, încurajate de Pisistrate și
fiii săi. Primele vase cu figuri roșii.
520 aprox. Primele temple de marmură pe Acropola din Atena.
510 Pisistratizii sînt alungați din Atena, tirania fiind suprimată definitiv în acest
oraș.
509 Clistene dă legi la Atena.
500 aprox. Statuie de bronz în Pelopones. Heraclit din Efes și Hecateu din Milet.

DE LA ÎNCEPUTUL RĂZBOAIELOR MEDICE

PÎNĂ LA SFIRȘ1TUL RĂZBOIULUI DIN PELOPONES
(500—404)

500—494 Răscoala orașelor ionice din Asia Mică pentru a se elibera de dominația per
sană dă greș. Pentru a pedepsi Atena, care le-a dat ajutor.
493—490 Prima expediție a perșilor împotriva grecilor. Atena, părăsită de Sparta, re
zistă aproape singură la primul atac al armatelor lui Mardonius, ginerele lui Darius I. 490 : victoria atenienilor, conduși de Miltiade, la Maraton.

480 Campania lui Xerxe, în vîrstă de douăzeci și cinci de ani, împotriva greci
lor. Victoriile grecilor la Termopile și la Salamina.
479 Noi victorii asupra perșilor, la Plateea, unde Mardonius cade pe cîmpul de
luptă, apoi la Mycale, în apropiere de Samos, sub conducerea Spartei. Reconstruirea Partenonului și a templului lui Zeus din Olimpia.
556—468 Simonides din Keos și Bachilide din Keos.
525—456 Eschil ; Sofocle (496—406) și Euripide (480—406), la Atena.
522—422 Pindar din Teba, Epiharm din Siracuza și Empedocle din Agrigente.
500—450 Tiranie în Sicilia (Hieron I, din Siracuza, moare în 467).
477—404 Atena se află în fruntea ligii maritime grecești.
485—425 Herodot din Halicamas. Atomiștii (Leucip din Milet și Democrit din Ab-
dera.) Anaxagoras din Clazomene, la Atena.
Începînd din anul 450. Sofiștii (Protagoras din Abdera, Gorgias din Leontium, Prodicos din Keos și Hippias din Elis.)
495—431 Fidias, fiul lui Carmide, sculptor la Atena.
449 Moartea generalului atenian Cimon, fiul lui Miltiade, la Cition, în Cipru.
444—429 Epocă de prosperitate la Atena, sub Pericle.
430 aprox. Școala lui Fidias.
470—404 Policlet cel Bătrin, din Sicyon, lucrează în Argos.
415 Campania din Sicilia, întreprinsă la sfatul lui Alcibiade, se termină printr-o
catastrofă pentru Atena. Sfîrșitul războiului din Pelopones marchează sfîrșitul preponderenței Atenei.

DE LA SFÎRȘITUL HEGEMONIEI ATENEI
PINA LA BĂTĂLIA DE LA CHERONEEA
(404—338)

410 aprox. Decadența ceramicii ateniene.
După anul 400. Dezvlotarea stilului corintic. în Sicilia, arta monetelor atinge perfecțiunea.
400—350 Perioada de creațiea IuiScopas din Paros.
380—340 Policlet cel Tînăr,sculptor și arhitect.
370 aprox. Primele opere ale lui Praxitele.
371—362 Hegemonie tebanădupăstrălucita victorie dela Leuctra.
359—336 Filip, regele Macedoniei,și ruina cetăților grecești. In 338, democrațiile ele- nice, care voiau să se sustragă jugului lui Filip, sînt înfrinte la Cheroneea.

GRECIA SUB DOMINAȚIA STRĂINĂ
(începînd din 338)

334 Alexandru cel Mare încearcă să întemeieze un imperiu mondial. Victoriile de la Granicos (334), Issos (333) și Gaugamela (331).
323 Moare Alexandru Macedon.

322 Sfîrșitul „războiului lamiac", victoria macedonenilor.
311 Sfîrșitul certurilor între dîadohi.
După anul 300. Cultura greacă se răspîndește în ținuturile Mediteranei orientale sub forma elenismului, de influența căruia nu pot scăpa nici romanii.

II. EGIPTUL

(Acest tablou reproduce în ansamblul său înșiruirea și ortografia numelor de regi[1] adoptate de savantul american Breasted , împărțirea în „imperii" și datele sînt citate după germanul Georg Steindorff. Diferențele, care pot ajunge pînă la o sută de ani, nu pot fi evitate, mai ales în ce privește istoria primitivă.)

IMPERIUL VECHI (2900—2270 î.e.n.)

Prima dinastie

Menes (Narmer) ; Atoti ; Kenkenes (probabil Djer și Djct) ; Usafai (Udimu) ; Miebis (Adjib) ; Semempses (Semerkhet) ; Bienekhes (Ka).

Dinastia a 11-a

Hotepsekhemui; Nebrec ; Neteriinu (Binothris) ; Sekhemheb (Tlas) ; Peribsen ; Senedji (Sethenes) ; Khasekhem ; Khasekhemui.

Dinastia a IH-a

Djeser ; Khaba ; Neferkarec (Neferka) ; Huni (ordinea nu este bine determinată).

Dinastia a IV-a

Snefru ; Keops , Didufri ; Kefren ; Mikerinos ; Șepseskaf.

Dinastia a V-a

Userkaf ; Sahureh ; Neferikare ; Șepseskare ; Neferefre ; Niusere ; Mankauhor ; Dedkare ; Unas.

Dinastia a Vl-a

Teti; Usirkare ; Pepi I ; Merire I ; Pepi al II-lea ; Merire al II-lea ; Nitocris.

[1] In ce privește ortografia numelor de regi, ne-am ghidat după tabelul cronologic întocmit de Drioton-Vandler, *L'Egypte,* colecția ,.Klio“, pp. 627—632. — N. *T.*

PRIMA PERIOADA INTERMEDIARA (2270—2100)

Dinastiile VII și VIII

Aproximativ douăzeci de regi prea puțin cunoscuți.

Dinastiile IX și X

Aproximativ doisprezece regi, dintre care doi se numesc Neferkare și trei Kheti.

IMPERIUL DE MIJLOC (aprox. 2100—1700)

Dinastia a Xl-a

Aproximativ doisprezece regi, dintre care Mentuhotep este considerat ca întemeietorul Imperiului de Mijloc.

Dinastia a XH-a

Amenemhat I- (2000—1970)
Sesostris I (1970—1935)
Amenemhat al II-lea (1938—1903)
Sesostris al II-lea (1906—1887)
Sesostris al IlI-lea (1887—1849)
Amenemhat al IlI-lea (1849—1801)
Amenemhat al IV-lea (1801—1792)
Sebekneferure (1792—1788).

Dinastia a XIIl-a (1788 ? î.e.n.)

Numeroși regi, cu numele Amenemhat, Sesostris, Sebekhotep, Neferhotep și Mentuhotep.

A DOUA PERIOADA INTERMEDIARA (aprox. 1700—1555 î.e.n.)

Dinastia a XlV-a

Aproximativ treizeci de regi prea puțin cunoscuți.

Dinastiile XV și XVI (dominația hicsoșilor)

Aproximativ treizeci și cinci de regi puțin cunoscuți.

Dinastia a XVII-a (?—1555 î.e.n.)

Peste treizeci de regi.

IMPERIUL NOU (1555—1090 î.e.n.)

Dinastia a XVlII-a (aprox. 1555—1335)

Ahmosis (aprox. 1580—1558). După Breasted acest rege aparține celei de-a XVII-a dinastii, motiv pentru care datele se interferează.

Amenofis 1
Tutmes I **(aprox. 1557—**
Tutmes al II-lea ??ePSUtlTIT1 J (aprox. 1504—1450)
Tutmes al Ill-lea J'
Amenofis al II -lea 1
Tutmes al IV-lea }<aProx- 145(^1405)
Amenofis al Ill-lea (aprox. 1405—1370)
Amenofis al IV-lea — Akenaton (aprox. 1370—1352)
Semenkhare 1
Tutankhamon J (aProx' 1370-1335)

Dinastia a XlX-a **(aprox. 1335—1205)**

Horemheb (aprox. 1335-—1310)

Ramses I (aprox. 1309)

Seti I (aprox. 1308—1298) Ramses al II-lea

Mineptah (1298—1232)

Amenmes Siptah

Seti al II-lea

(aprox. 1232—

Dinastia a XX-a **(aprox. 1200—1090)**
Setnakht (aprox. 1200)
Ramses al Ill-lea (aprox. 1200—1168)
Ramses IV—XI (aprox. 1168—1090)

A TREIA PERIOADA INTERMEDIARA (1090—712 îe.n.)

(anumite date sînt încă neclarificate)

Dinastia a XXI-a **(aprox. 1090—945)**

Smendes I ,
Herihor } (1090-1085)
Psusenes I (1085—1067)
Pinedjem I (1067—1026)
Amenoftis (1026—976)
Siamon (976—958)
Psusenes al II-lea (958—945)

332

Dinastia a XXII-a **(aprox. 945—745)**

Seșonk I (945—924)
Osorkon I (924—895)
Takelot I (895—874)

Seșonk al II-lea
Osorkon al II-lea **(874—**
Takelot al II-lea (853—834)
Seșonk al Ill-lea (834—784)
Pami (784—782)

Seșonk al IV-lea (782—745)

Dinastia a XXlll-a **(aprox. 745—718)**

Pedubast (745—721)

Osorkon al IlI-lea 1 _____ _______
Takelot al IlI-lea | (7-1—718)
Dinastia a XXIV-a **(718—712)**
Bocchoris (aprox. 718—712)

EPOCA TIRZIE (712—525 î.e.n.)

Dinastia a XXV-a **(712—670)**

Șabaka (712—700)
Șabataka (700—688)
Taharka (688—670)

DOMINAȚIA ASIRIANA TEMPORARĂ (670—663 î.e.n.)

Dinastia a XXVI-a **(663—525)**

Psamctic I (663—609)
Nekao (609—593)
Psametic al II-lea (593—588)
Apries (588—569)
Amasis (569—525)
Psametic al IlI-lea (525)

DOMINAȚIA PERSANA (525—332 î.e.n.)

DOMINAȚIA GRECO-ROMANA (332 î.e.n. —638 e.n.)

III. MESOPOTAMIA

SUMERIENI, BABILONIENI ȘI ASIRIENI

(Această listă cronologică, începînd cu regii dinaintea Potopului și pînă la a IlI-a dinastie din Kiș, este întocmită după cercetările făcute de Sir Leonard Woolley ; de la acea dată înainte, lista urmărește informațiile și datele profesorului Ernst F. Weidner.)

REGII DINAINTEA POTOPULUI

Nume	Orașe	Durata domniei după tradiție
1. A-lu-lim	. Nunki..........................	28 800
2. A-la(l)-gar	Nunki.......................	36 000 ani
3. En-me-en-lu-an-na	. Bad-tabira	43 200
4. En-me-en-gal-an-na .	Bad-tabira	28 800 ani
5 Dumuzi „păstorul-' .	Bad-tabira	36 000
0. £n-sib-zi-an-na	Larak.......................	28 800 ani
7. En-me-en-dur-an-na .	Sippar......................	21000
8. (?) du-du	. Suruppak....................	18 600

(8 regi, 5 orașe, 241 200 de ani)

Sînt provizoriu considerați ca legendari nu numai regii de dinaintea Potopului, ci și suveranii de după Potop, pînă la prima dinastie din Ur. Cea mai veche inscripție a unui rege, care a putut fi datată, a fost găsită de L. Woolley ; este vorba de inscripția lui A-anni-padda, fiul lui Mes-anni-padda (aprox. 3000 î.e.n.). Pentru a se putea înțelege durata anormală a domniilor, a se vedea capitolul „Regii milenari și Potopul".

REGII DE DUPĂ POTOP

Prima dinastie din Kiș

1. Ga-ur 1 200
2. Gul-la-Nidaba-anna ani .
3. (?) . . . .

4. (?)..
5. Ba-..
6. (?) ....
7. Ga-li-bu-um................................. 360 ani
8. Ka-lu-mu-mu............................... 840 ani
9. Ka-ga-gi-ib.................................. 900 ani
10. A-tab... 600 ani
11. A-tab-ba.................................... 840 ani
12. Ar-pi-um.................................... 720 ani
13. Etana, păstorul...................... 1500 ani
14. Ba-li-iș....................................... 400 ani
15. En-me-nun-na............................ 660 ani
16. Me-lam-Kiș................................ 900 ani
17. Bar-rak-nun-na...................... 1200 ani
18. Mes-za-(?).................................. 140 ani
19. Ti-iz-gar.................................... 306 ani
20. Il-ku-u....................................... 900 ani
21. Il-ta-sa-du-um....................... 1200 ani
22. En-me-en-bara-gi-si.................... 900 ani
23. Ag-ga.. 625 ani
(23 regi, 24 510 ani, 3 luni, 3 zile și ’/z).

Prima dinastie din Uruk (Erec)

1. Mes-ki-ag-ga-șe-ir(fiul zeuluiSoarelui)325 ani
2. En-me-kar...................... 420 ani
3. (zeul) Lugal-banda, păstorul ...1 200 ani
4. (zeul) Dumuzi, pescarul .... 100 ani
5. Ghilgameș, seniorde Kuliab .126 ani
6. Ur-Nungal....................... 30 ani
7. Utul-kalamma................. 15 ani
8. Labașer............................ 9 ani
9. Ennunnadanna................. 8 ani
10. ... -șe-de.......................... 36 ani
11. Me-lam-an-na................... 6 ani
12. Lugal-ki-aga.................... 36 ani
(12 regi, 2 310 ani).

***frima dinastie din Vr* (aprox. 3100—2930 î.e.n.)**

1. Mes-anni-padda (fiul lui A-anni-padda)80 ani
2. Mes-ki-ag-Nan-nar........................ 36 ani
3. Elulu... 25 ani
4. Balulu.. 36 ani
(4 regi — ar fi trebuit să fie 5 — 177 ani).

Dinastia din Awan (3 regi, 356 ani)

A *doua dinastie din Kiș*

1. (?) .... 201 ani
2. Da-da-sig......................... (?)
3. Ma-ma-gal-la . .... 360 ani
4. Ka-al-bu-.............................. 195 ani
5. Ku-E.................................... 300 ani
6. ... -nun-na............................ 180 ani
7. I-bi-ni.................................. 290 ani
8. Lugal-mu............................. 360 ani

(8 regi, 3 195 ani).

Dinastia din Hamasi

Hadaniș . ... 360 ani

(1 rege, 360 ani).

A *doua dinastie din Uruk*

1. En-uk-du-an-na.................... 60 am

(regalitatea a durat în total iar

480 ani).

A *doua dinastie din Ur*

(4 regi, 108 ani).

1. Lugal-an-ni-mu-un-du 90 ani

(1 rege, 90 ani).

Dinastia din Mari

1. An-pu ... ... 30 am
2. ...-zi ... ... (?)
3. ...-lugal ... 30
4. ...-lugal-gal . ... 20 ani
5. ...-bi-im . . ... 30 ani
6. .... 9 ani

(6 regi, 136 ani).

A *treia dinastie din Kiș*

Ku-Bau, vînzătoarea de vin .... 100 ani.

Domniile dinastiilor citate pînă acum se suprapun parțial, dar, deocamdată, nu le putem sincroniza. Lucrul este însă posibil în ce privește dinastiile următoare. Renunțăm totuși

la un tabel complicat; în schimb, dăm un text mai lung și care convine indicații istorice. (Pînă în jurul anului 2225 î.e.n., civilizația mesopotamiană se dezvoltă mai ales la confluența Tigrului cu Eufratul, caracterul ei fiind sumero-babilonean.)

BABILONIA

2800 aprox.	**Ur-Nina, regele-preot din Lagaș. Numeroase inscripții în relief, reprezen- tîndu-1 pe rege și familia sa.**
2750 aprox.	**Eannadu din Lagaș, nepotul lui Ur-Nina. Cucerește o mare parte din Babilonia și din țările limitrofe.**
2700 aprox.	**Entemena din Lagaș. Nepotul lui Eannadu. Noi lupte în Babilonia și în Elam, numeroase victorii. Obiecte prețioase de artă (vasul de argint al lui Entemena).**
	Urukagina, regele Lagașului. Importantă tentativă de reformă socială, fără rezultat durabil. Detronat de Lugal-zaggisi.
2670 aprox.	**Lugal-zaggisi, unicul suveran din a IlI-a dinastie din Erec. întemeietorul primului regat însemnat din Babilonia meridională. Campanie pe țărmul Medileranei. Răsturnat de Sargon I.**
2650 aprox.	**Dinastia din Akkad (11 regi). In Babilonia predomină influența semită, întemeietorul dinastiei este Sargon I. El cucerește întreaga Babilonie, Asiria și Elamul, ajungînd pînă în Siria, Palestina și Asia Mică. (Primele inscripții semite pure.)**
2581— 2573 1 2572	**Rimuș și Manișțusu, fiii lui Sargon I ; numeroase campanii militare pentru salvarea imperiului.**
2557—	**Naram-Sin împinge mai departe cuceririle lui Sargon. (Stela victoriei de la Susa.)**
2519—	**Șar-kali-șarri, fiul lui Naram-Sin. Decăderea și prăbușirea subită a imperiului.**
2456— 2427	**A patra dinastie din Uruk (5 regi).**
2426— 2302	**Dinastia Cutilor. Babilonia sub dominație străină.**
2420 aprox.	**Cudeea, regele-preot din Lagaș. Numeroase edificii și opere de artă, realizate într-un stil cristalizat.**
	Utușegal, unic suveran din dinastia a V-a din Uruk. Eliberează Babilonia de sub dominația Cutilor.
2301—	**A treia dinastie din Ur. Ultima revoltă victorioasă a Babiloniei meridionale sumeriene împotriva Babiloniei septentrionale semite. Relațiile comerciale se întind în Asia Mică. Numeroase edificii religioase ; predomină cultul suveranului. Cei cinci suverani din această dinastie sînt Ur-Nammu, Șulgi, Amar- Sin, Șu-Sin și Ibi-Sin.**

Din acest moment încep să se desfășoare evenimente istorice independente în nord, în Asiria, așa încît trebuie să împărțim în două acest tablou. (In privința raporturilor culturale între Babilonia și Asiria, vezi capitolul „Regii milenari și Potopul").

BABILONIA

2212—2187 : Ibi-Sin. Luat în captivitate în Elam. Babilonia se împarte în două, avînd capitale în orașele Isin și Larsa.

2186—1961 : Prima dinastie din Isin. Printre cei 15 suverani, Ellilbani, grădinarul, devine rege, domnia lui fiind cea mai însemnată.

2186—1901 : Dinastia din Larsa, 16 regi. Cel mai însemnat suveran a fost :

1985—1925 : Rîm-Sin. Cucerește întreaga Babilonie (în afară de teritoriul stăpînit de Babilon), Asiria și ținuturile limitrofe aparținînd Elamului. In lupta finală împotriva Babilonului este înfrint și detronat de Hammurabi.

2057—1578 : Dinastia din Amurru, 11 regi. Dominația asupra Mesopotamiei este exercitată exclusiv de Babilonia septentrională, Babilonul devenind capitala regatului. Cel mai important suveran este :

1955—1913 : Hammurabi. Prin victoria repurtată asupra lui Rîm-Sin, unește sub sceptrul său întreaga Babilonie. Apogeul civilzației (Codul lui Hammurabi).

1912—1875 : Samsuiluna, fiul lui Hammurabi. începutul decadenței. „Țara-de-lîngă-Mare“, (Golful Persic) își cucerește independența.

1758 : Cucerirea Babilonului de către hitiți, care îl alungă pe Samsuditana, ultimul suveran din dinastia Amurru.

1904—1536: Prima dinastie din Țara-de- lîngă-Mare, 12 suverani.

1746 : Kasiții cuceresc Babilonia.

1746—1171 : Dinastia kasiților, 36 de regi. (Decadența culturală a Babilonului.)

1530—1510 : Ulamburiaș cucerește Țara-de- lîngă-Mare, după prăbușirea lui Ea-ga- mil, ultimul suveran din prima dinastie a Țării-de-lîngă-Mare, și reface unitatea Babiloniei.

ASIRI

2225 aprox. : Zarigum din Assur, conducătorul cetății sub Amar-Sin. Cea mai veche inscripție care ne-a rămas de la un prinț asirian.

2056—2040 : Ilușuma din Assur. Cucerește Babilonia meridională și ținutul de din- colo de Tigru.

2039—2019 : Erișum I, fiul lui Ilușuma. Numeroase edificii în capitala Assur. Nu poate păstra

1892—1860 : Samsi-Adad I, stăpîn peste întreaga Mesopotamie ; expediție militară pe țărmul

BABILONI	ASIRI
1389—1370 : Kadașman-Ellil I și Burnabu- riaș al II-lea (1369—1345) poartă corespondentă cu faraonii Amenofis al IlI-lea și Amenofis al IV-lea. (Scrisorile de Ia Tell-el-Amama).	1380—1340 : Assur-ubalit I din Assur respinge năvălirea mitannilor și cucerește cea mai mare parte din Mesopotamia. In Babilonia îl ajută pe strănepotul său, Kurigalzu al IlI-lea, să ocupe tronul. Corespondență cu Amenofis al IV-lea.
1344—1320 : Kurigalzu al IlI-lea, strănepot al lui Assur-ubalit, rege	1340—1326 : Ellil-narari îi pricinuiește o grea înfrîngere lui Kurigalzu al IlI-lea.
	1325—1311 : Arik-den-ilu. Luptă

împotriva populațiilor muntene din nordul Asiriei și împotriva beduinilor din deșertul Siriei.

1310—1281 : Adad-narari I. întreaga Meso- potamie cade sub sceptrul regelui asirian. Nazimaruttaș este învins ; tratate între cei doi suverani. Adad-Narari construiește numeroase edificii în capitala Assur.

1280—1261 : Salmanasar I luptă pentru dominația asupra Mesopotamiei și iese victorios. Construcții în Assur. întemeiază noua capitală la Kalku.

1260—1232 : Tukulti-Ninurta I îl învinge pe Kaștiliaș al IV-lea, regele

1293—1277 : Kadașman-Turgu. Alianță și scrisori cu Hattușil al IlI-lea, regele hi- tiților.	Babilonului. Distruge Babilonul răsculat și ia cu el statuia lui Marduk. întemeiază noua reședință la Kar-Tukulti-Ninurta. Este asasinat de fiul și urmașul său.
1249—1242 : Kaștiliaș al IV-lea. învins și luat în captivitate de Tukulti-	
1241—1240 : Ellil-nadin-șumi.	
1240—1239 : Kadașamșarbe al II-lea.	
1239: Tukulti-Ninurta I cucerește și distruge Babilonul.	
1238—1233 : Adad-șum-iddin.	
1232—1203 : Adad-șum-utsur. Babilionia învinge din nou Asiria. Regele moare în- tr-un duel cu	1231—1214 : Assur-nadin-apli. Prăbușire subită a imperiului întemeiat de Tukulti- Ninurta I.
	1213—1208 : Assur-nirari al IlI-lea.

Supus autorității lui Adad-șum-utsur, regele Babilonului.

1207—1203 : Ellil-kudur-utsur luptă împotriva Babilonului. Moare într-un duel cu Adad-șum-utsur.

BABILONIA

1202—1188 : Melișipak al II-lea.

1187—1175 : Merodașbaladan I.

1174 : Zababa-șum-iddin.

1173—1171 : Ellil-nadin-ahhe. Ultimul suveran din dinastia kasită.

1170—1039 : A doua dinastie din Irsin, 11 regi.

1146—1123 : Suveranul principal este Na- bucodonosor I. Lupte victorioase împotriva Elamului și populațiilor muntene din Zagros. Asiria sub dominația babiloneană, apoi luptă pentru libertate sub Assur-reș-iși I, care îl învinge pe Nabu- codonosor.

1116—1101 : Marduk-nadin-ahe. Războaie crâncene cu Asiria. In cele din urmă, Marduk-nadin-ahe este definitiv înfrînt de Teglat-Falasar I și moare în plină luptă.

1038—1017 : A doua dinastie din Țara-de-lîngă-Mare, 3 regi.

1016—996 : Dinastia din Bazu, 3 regi.

996—991 : Un rege elamit.

990—732 : Dinastia „H“, 22 regr.

ASIRIA

1202—1176 : Ninurta-apal-ekur I întemeiază o nouă dinastie.

1175—1141 : Assur-dan I.

1140—1138 : Ninurta-tukulti-Assur. Uzurpator, sub influența lui Nabucodonosor, rege al Babilonului. înapoiază statuia lui Marduk, furată de Tukulti-Ninurta I.

1137—1128 : Muttakil-Nusku. Puterea se află din nou în mîinile urmașilor lui Ninurta- apal-ekur. Asiria continuă să fie sub dominația persană.

1127—1116 : Assur-reș-iși I. Lupte împotriva populațiilor din munți și a beduinilor. Nabucodonosor I este învins și Asiria își recîștigă independența.

1115—1093 : Teglat-Falasar I. Asiria redevine o mare putere. Trupele ei ajung pînă în Siria. Campanie pe coasta feniciană, pînă la Arwad. Marș în deșert pînă la Palmyra. Război crâncen cu Babilonul. In cele din urmă, Marduk-nadin- ahe este învins și Babilonul cucerit.

1092—1083 : Ninurta-apal-ekur al II-lea.

1082—1062 : Assur-bel-kala, fiul lui Teglat- Falasar I. Babilonul își recucerește independența. Alianță cu regii babiloneeni.

1061—1056 : Ariba-Adad al II-lea.

1055—1050 : Samsi-Adad al IV-lea, fiul lui Teglat-Falasar I.

1049—1031 : Assumasirpal I.

1030—1019 : Salmanasar al II-lea.

1018—1013 : Assur-nirari al IV-lea.

1012—967 : Assur-rabi al II-lea și Assur- reș-iși al II-lea.

966—934 : Teglat-Falasar al II-lea.

BABILONIA

941—901 : Șamaș-mudammik. învins <le Adad-nirari al II-lea.

900—886 : Nabu-șum-ukin I, învins de Adad-nirari al II-lea. Alianță cu acesta.

885—852 : Nabu-apal-iddin reconstruiește templul lui Șamaș, la Sippar.

851—828 : Marduk-zakir-șumi I. Luptă împotriva fratelui său, Marduk-bel-ușate. Chemat în ajutor, Salmanasar al III-lea îl alungă pe Marduk-bel-ușate, ocupă Babilonul și alte orașe mari din Babilonia și devine suzeranul țării.

827—815 : Marduk-balatsu-ikbi. încearcă, fără succes, eliberarea de sub dominația asiriană.

814—803 : Interregn ; mai mulți prinți care nu conduc decît puțină vreme și depind de Asiria.

802—763 : Eriba-Marduk.. Lupte violente împotriva arameenilor.

933—912 : Assur-dan al II-lea. Se cunosc prea puține lucruri despre acești suverani.

911—891 : Adad-nirari al II-lea.

ASIRI

Numeroase campanii. Șamaș-mudammik și Nabu- șum-ukin I din Babilon sînt învinși și forțați să cedeze Asiriei vaste teritorii. Alianță cu Nabu-șum-ukin I.

890—885 : Tukulti-Ninurta al II-lea Campanie în ținuturile de lîngă granițele Me- sopotamiei. Lupte împotriva Armeniei.

884—859 : Assurnasirpal al II-lea. Luptă împotriva ținuturilor arameene și Armeniei. Expediție în Siria și în Fenicia. Reședința se transferă la Kalku.

858—824 : Salmanasar al III-lea. Extinde cuceririle predecesorului său. Numeroase campanii în Siria și în Fenicia.

853 : Bătălia de la Qarqar împotriva lui Adad-idri din Damasc, Așab din Israel și zece prinți, aliații acestora. Luptă ne- decisă.

851—850 : Campania lui Salmanasar al III-lea împotriva Babiloniei, al cărui suzeran devine.

848—838 : Noi lupte împotriva Damascului, Israelului și aliaților lor.

823—811 : Șamși-Adad al V-lea. Campanii în Armenia și în Babilonia.

810—806 : Semiramida. Guvernează timp de patru ani în locul fiului ei minor, Adad-nirari al III-lea.

805—782 : Adad-nirari al III-lea. Mare expansiune a puterii asiriene. Siria (împreună cu Damascul) și Fenicia se supun. Babilonul este din nou sub totala dominație asiriană.

781—772 : Salmanasar al IV-lea. Schimbare politică. Armenia își cucerește independența.

BABILONIA

762—748 : Nabu-șum-

747—734 : Nabu-natsir : cu el încep canonul lui Ptolemeu și cronica babiloneană, în Babilonia, politică

733—732 : Nabu-nadin-zeri.

731 : Nabu-șum-ukin al II-lea.

731—729 : Nabu-ukin-zer, prinț caldeean.

728—727 : Teglat-Falasar al III-lea, sub numele de Polo, regele Babilonului.

726—722 : Salmanasar al V-lea, sub numele de Ululai, rege al

710 : Merodașbaladan este detronat și alungat de Sargon al II-lea.

709—705 : Sargon al II-lea, rege al Babilonului.

704—703 : Sennașerib, rege al Babilonului.

703 : Marduk-zaldr-șumi al II-lea se menține la conducere doar o lună.

703 : Merodașbaladan încearcă să recucerească Babilonul, dar este

ASIRIA

771—754 : Assur-dan al III-lea. Puterea asiriană slăbește din nou. Campanii în Siria. Numeroase revolte în Asiria.

753—746 : Assur-nirari al V-lea. Puține expediții militare. Tratat cu Matiilu din Arpad.

745—727: Teglat-Falasar al III-lea. Asiria înflorește din nou. Siria, Fenicia, Palestina se supun. Popoarele arabe recunosc suveranitatea asiriană. Babilonia este anexată la regatul Asiriei.

738 : Teglat-Falasar în Fenicia și în nordul Israelului. Menahem din Samaria plătește tribut.

734 : Nordul Israelului devine provincie asiriană.

732 : Damascul, cucerit de Teglat-Falasar, devine provincie asiriană.

729 : Babilonia devine provincie asiriană.

726—722 : Salmanasar al V-lea. Lupte în Israel și Tir.

721—705: Sargon al II-lea. întemeiază o nouă dinastie. Numeroase bătălii, de cele mai multe ori victorioase, în toate regiunile Asiei anterioare. își construiește, nu departe de Ninive, o reședință, Dur- Șarru-kin.

721 : Cucerește Samaria și aduce cu el zece triburi.

710 : Recucerirea Babilonului.

704—681 : Sennașerib. Lupte împotriva Fe- niciei, Palestinei și Babiloniei. Transferă capitala la Ninive.

BABILONIA

702—700 : Bel-ibni este învestit de Sennașerib. Face alianță cu Elamul și este detronat de Sennașerib.

699—694 : Assur-nadin-șumi, fiul lui Sennașerib. Dus în captivitate în Elam. Babilonia se scutură din nou de jugul asirian.

693 : Nergal-ușezib (numit Șuzub, babiloneanul). învins și luat prizonier la Nippur.

692—689 : Mușezib-Marduk (numit Șuzub, caldeeanul). Se aliază cu caldeenii, ara- meenii și elamiții.

691 : Bătălia de la Halule, între Babilonia și Asiria. înfrângerea lui Sennașerib.

689 : Sennașerib cucerește Babilonul și îl distruge pînă în temelii.

688—681 : Sennașerib din nou rege al Babilonului. Orașul însă este o ruină.

680—669 : Asarhaddon, rege al Babilonului. De îndată ce se urcă pe tron, începe re-construirea orașului.

668—648 : Șamaș-șum-ukin, fratele lui As-surbanipal. Luptă împotriva Asiriei. Assurbanipal cucerește Babilonul și Șamaș-șum-ukin piere în incendiul palatului său.

647—626 : Kandalanu (fără îndoială numele babilonean al lui Assurbanipal), rege al Babilonului.

ASIRI

701 : Asediul Ierusalimului nu izbutește.

689 : Distrugerea Babilonului de către Sennașerib.

681 : Sennașerib este asasinat la Ninive de unul dintre fiii săi.

680—669 : Asarhaddon. Sub domnia lui Asiria atinge cel mai mare grad de expansiune. în nord, cimerienii amenință gra-nițele țării. Campanii în Egipt și în Arabia. Reconstruirea Babilonului.

671 : Campania din Egipt. Cucerirea orașului Memfis. Protectorat asupra Egiptului : prinți regionali sub control asirian.

688—626 : Assurbanipal. Nu poate păstra Egiptul. Războaie defensive la granițe, lupte grele împotriva Elamului, care se termină prin distrugerea regatului ela- mit. Perioada de splendoare a capitalei Ninive (biblioteca lui Assurbanipal).

648 : Assurbanipal cucerește Babilonia și o anexează la regatul său.

625—621 : Assur-etil-ilani, fiul lui Assurbanipal. Decadență rapidă a regatului asirian.

620 : Sin-șum-lișir, generalul lui Assur-etil-ilani, își însușește coroana, dar nu se poate menține decît cîteva luni.

619—612 : Sin-șar-ișkun, fiul lui Assurbanipal.

BABILONIA

625—605 : Nabopolassar întemeiază dinastia caldeeană. El scutură jugul asirian și pune bazele unei noi înfloriri a Babilonului.

605 : Bătălia de la Karkemiș. Faraonul egiptean Nekao este învins de fiul lui Nabopolassar, Nabucodonosor.

604—562 : Nabucodonosor al II-lea. Regatul Babilonului cunoaște o nouă mare înflorire. Prosperitate economică. Numeroase palate în Babilon și în alte orașe.

586 : Cucerirea și distrugerea Ierusalismului. Evreii sînt duși în captivitate.

561—560 : Amel-Marduk. Sfîrșitul politicii duse de Nabucodonosor și începutul declinului. Asasinarea lui Nabucodonosor.

560—559 : Nergal-șar-utsur, ginerele lui Nabucodonosor. Mezii ocupă Mesopotamia.

556 : Labași-Marduk, fiul lui Nergal-șar- utsur. Se urcă pe tron, copil fiind, și este asasinat după nouă luni.

555—539 : Narbonide, ultimul rege al Babilonului. Favorizează cultul zeului Lunii (construirea unor numeroase temple, mai ales în Ur și Harran).

539: Armata babiloneană, sub conducerea fiului lui Narbonide, Bel-șar-utsur (Balthazar), este decimată la Opis de către Cirus, regele perșilor. Babilonul îl primește pe Cirus ca pe un eliberator. Babilonia își pierde definitiv independența.

614 : Cucerirea și distrugerea fostei capitale, Assur, de către mezi.

ASIRI

612 : Ninive este cucerit de mezi (Cyaxare) și de babiloneeni. Orașul este distrus pînă în temelii. In această luptă moare Sin- șar-ișkun.

611—606 : Assur-ubalit al II-lea. Fuge cînd se distruge Ninive și întemeiază, la Ha- ran, un nou regat asirian. După cucerirea Haranului, de către babiloneeni și mezi, în 610, decădere rapidă.

Imperiul persan atinge cel mai înalt grad de măreție și putere.

Cirus, 555—529.

Cambise, 529—522. (Perioadă de tulburări, 522—521).

Darius I, fiul lui Histaspe, 521—485.

Xerxe, 485-^64.

Artaxerxe I, 464—424.

Darius al II-lea, 424—405.

Artaxerxe al II-lea, 405—359.

Artaxerxe al IlI-lea, 359—336.

Oarses, 336—333.

Darius al IlI-lea, 333—330.

Alexandru cel Mare al Macedoniei îl detronează pe Darius al IlI-lea.

IV. MEXIC

TOLTECII ȘI AZTECII

ISTORIE

Este probabil că s-au succedat trei imperii :

1. IMPERIUL TOLTEC

al cărui început nu poate fi încă datat. Se presupune că toltecii (care în prezent se deosebesc de un popor tot atît de vechi, sau poate chiar mai vechi, întemeietorul civilizației numite „din Teotihuacan") au dat tuturor popoarelor din America Centrală principiile scrierii, calendarului, religiei și artelor plastice.

Prăbușirea acestui imperiu pare să se fi petrecut în secolul al X-lea sau al XI-lea din era noastră. Supraviețuitorii au emigrat și au exercitat o influență asupra Noului Imperiu Maya, întemeiat între timp, în nordul Yucatanului.

MONUMENTE

Piramidele Soarelui și Lunii din Tuia ; piramida circulară din Cuicuilco ; edificiile din Teotihuacan; templul piramidal din Cholula ; piramida din Xochicalco ; piramida octogonală din Tenayuca ; Monte Albăn.

Anumite indicii par să arate că, înainte de plecarea lor, toltecii au încercat să apere o parte din templele lor, acoperindu-le cu un strat gros de pămînt.

2. IMPERIUL CHICHIMEC

poate fi considerat ca o perioadă de tranziție, în cursul căreia s-a practicat legea învingătorului.

Chichimecii nu erau constructori. Fără îndoială că au distrus o parte din edificiile toltece; altele au fost deteriorate parțial sau total acoperite de lavă.

3. IMPERIUL AZTEC

Originea lui este mitică.

Imperiul aztec propriu-zis a luat naștere dintr-o ligă între Tenochtitlan (Mexico), Tlacopan și Tetzcoco.

Temple (teocalli) și mai ales palate imense și somptuoase în Mexico și în orașele principale.

Primul rege despre care se poate vorbi din punct de vedere istoric a fost Acama- pichtli, care s-a urcat pe tron în 1376.

Înșiruirea regilor (datele nu sînt sigure) : Acamapichtli, 1376—1396 (sau 1366—1387). Huitzilihuitl, 1396—1417 (sau 1387—1410). Chimalpopoca, 1417—1427 (sau 1410—1412).

Itzcoatl, 1427—1440 (sau 1412—1440).

Montezuma I, 1440—1469 (sau 1440—1468).

Axayacatl, 1469—1482.

Tizoc, 1482—1486.

Ahuitzotl, 1486—1502.

Montezuma al II-lea, 1502—1520. Sub domnia lui imperiul aztec este cucerit de spanioli; împăratul este luat prizonier de către Cortez și în cele din unnă ucis cu pietre de poporul său.

Cuitlăhuac, 1520. Ii alungă pe spanioli din Mexico, dar este răpus de boală după patru luni.

Cuauhtemoc, 1520—1521. Rezistă cu în- dîrjire în fața spaniolilor, apărînd capitala asediată ; obligat să capituleze, este spînzurat de Cortez.

Cu aceasta istoria imperiului aztec se încheie în chip brutal.

Majoritatea templelor sînt distruse de spanioli. Pe ruinele lor se ridică biserici catolice.

IV.a. YUCATAN. IMPERIUL MAYA.

(Pentru o mai bună înțelegere a calendarului maya, vom arăta pe scurt corelația lui cu calendarul creștin, după așa-numitul „tabel Goodman-Martinez-Hemandez-Thompson'*, care începe cu întemeierea primelor orașe, pînă la distrugerea lor. După datele de care dispunea știința în anul 1963 — prin noi datări făcute cu ajutorul radiocarbonului — s-ar părea că se impune „corelația Spinden", conform căreia evenimentele datate pînă acum în anul 900 e.n. trebuie socotite că s-au întîmplat în anul 650 e.n.)

IMPERIUL VECHI

Maya Long Count			Era creștină	Orașe
8.14.0.0.0		7 Ahau 3 Xul	1 septembrie 317	Orașele Uaxactun și Tikâl sînt întemeiate la scurtă vreme unul după altul.
9.0.0.0		8 Ahau 13 Ceh	11 decembrie	
9.1.10.0.0		5 Ahau 3 Tzec	6 iulie 465	întemeierea orașului Copan.
9.4.0.0.0	Yax	13 Ahau 18	18 octombrie 514	întemeierea orașului Pie- das Negras.
9.10.0.0.0	Kayab	1 Ahau 8	27 ianuarie 633	întemeierea orașului Pa- lenque.
9.13.10.0.0	Cumhu	7 Ahau 8	26 ianuarie 702	întemeierea orașului Qui- riguă.
9.16.0.0.0	Tzec	2 Ahau 13	9 mai 751	întemeierea orașului Sei- bal.
9.18.10.0.0		10 Ahau 8 Zac	19 august 800	Copăn este abandonat.
10.2.0.0.0		3 Ahau 3 Ceh	17 august 869	între 870 și 890 sînt abandonate orașele Tikăl, Uaxactun și Seibal.

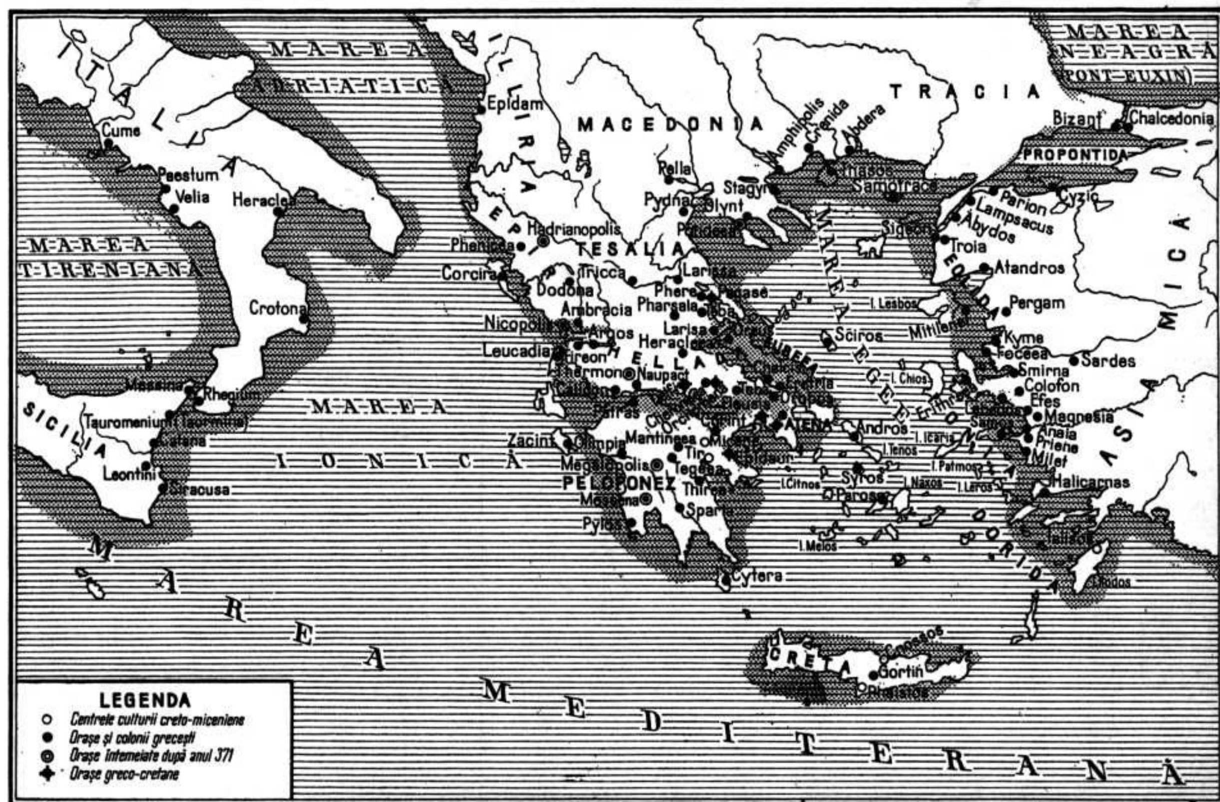
IMPERIUL NOU

După o perioadă de tranziție, cu o durată încă nedeterminată — în care mayașii își părăsiră vechile lor orașe, emigrînd în peninsula Yucatan — a început edificarea unui nou imperiu ; punctul central al dezvoltării arhitectonice a fost Chichen-Itza ; a fost creată o puternică ligă între orașe, centrul ei politic fiind orașul Mayapăn.

Perioada următoare a Imperiului Nou este caracterizată de influența populațiilor mexicane (tolteci) asupra culturii maya, cu deosebire în domeniul construcțiilor. Cu ajutorul toltecilor, Hunac-Ceel, guvernatorul Mayapănului, cucerește orașul Chichen-Itza, aproximativ în anul 1200 e.n. Mayapăn rămîne centrul ligii, dar forța acesteia slăbește. In 1441 nobilii se revoltă sub conducerea familiei Xiu, din Uxmăl. Orașul Mayapăn este cucerit.

Cu aceasta începe decăderea imperiului. Se mai întemeiază încă două orașe mari, altele insă se depopulează treptat. Apar unele grupări de agricultori colonizatori, care se războiesc între ele.

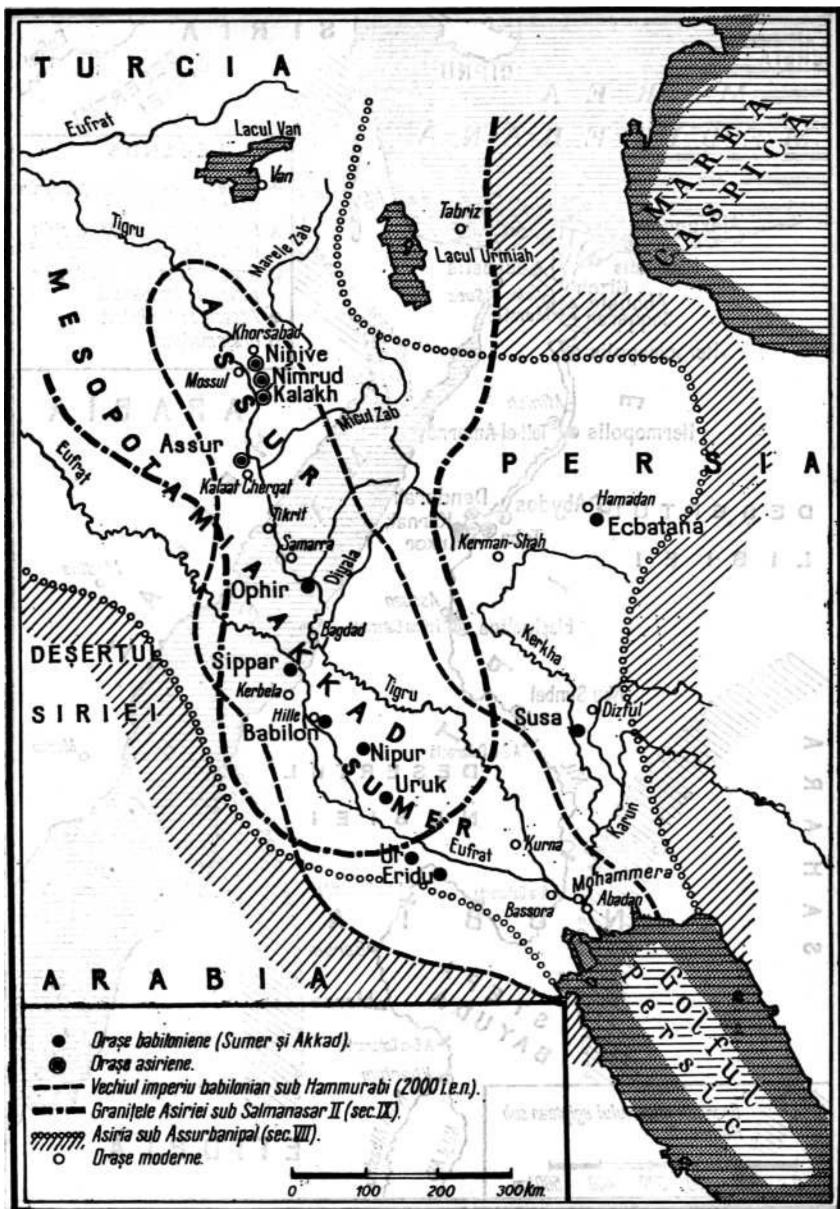
La debarcarea spaniolilor, ultimul imperiu maya este pentru ei o pradă ușoară. în cîțiva zeci de ani se va stinge orice urmă de viață intelectuală.

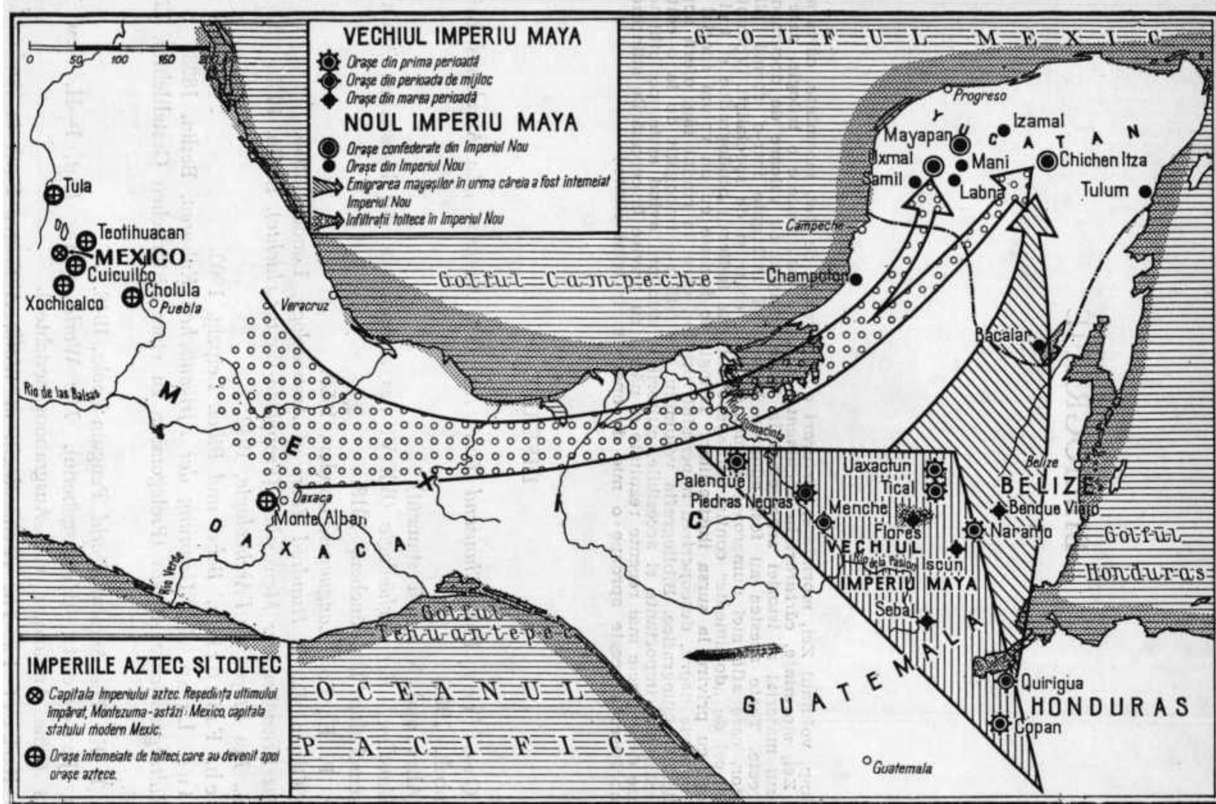
Harta Mediteranei de răsărit

Harta Țării Nilului

Harta Mesopotamia

Harta Mexicului și a Yucatanului

BIBLIOGRAFIE

(Intre timp, volumul Zei, *morminte, cărturari* a fost urmat de Zei, morminte, *cărturari în imagini* şi Zei, morminte, *cărturari in documente.* Astfel a luat naştere o trilogie, care prezintă imensul material al istoriei arheologiei în texte, imagini cu valoare de documente şi izvoare directe. Toate acestea au fost adunate laolaltă şl înfăţişate într-o formă plăcută pentru cititor, care află aici numeroase elemente uitate chiar şi de specialişti. Volumul de „imagini" şi cel de „documente" conţin aproape o sută de indicaţii bibliografice şi trei sute de informaţii cu privire la sursa ilustraţiilor. Trilogia se încheie cu un volum special *Rîpa îngustă* şi muntele *negru, descoperirea imperiului hitiţilor, care,* la rîndul său, oferă aproape 400 de indicaţii bibliografice. Bibliografia volumului de faţă s-a îmbogăţit de la o ediţie la alta cu lucrări noi, importante şi accesibile, cititorii şi studenţii avînd astfel posibilitatea să se informeze despre cele mai recente rezultate şi păreri cu privire la cercetările ştiinţifice pe care le îmbrăţişează aceste aproape o mie de opere şi imagini citate.)

DIFERITE

Bibby, Geoffrey, *Four Thousand Years Ago* (Dt. Ausgabe „Zu Abrahams Zeiten“, Reinbek, 1964).

B i b e 1 (Aites und Neues Testament).

B u 11 e, *Handbuch der Archăologie* (Bd. VI des „Handbuchs der klassischen Allertums- wissenschaften"), Munchen, 1913.

C 1 e a t o r, P. E., *Lost Languages,* London, 1959.

Daniel, G1 y n, E., A *Hundred Years of Archaeology,* London, 1950.

Idem, *Das Erwachen der Menschheit (Propylaen-Weltgeschichte),* Berlin, 1931.

D a u x, G., *Les Etapes de I’ Archeologie,* 1942.

Delitzsch, Friedrich, *Babe! und Bibel,* Leipzig, 1903.

Frobenius, Leon, *Der Ursprung der Afrikanischen Kulturen,* Berlin, 1898.

Idem, *Kulturgeschichte Afrikas* (Prolegomena zu einer historischen Gestaltlehre), Zurich, 1933.

Glover, T. R., *The Ancient World,* Penguin Books, 1948.

Hawkes, Jacquetta (Herausgeberin), *The World of the Past,* I—II, New York, 1963 (Eine Anthologie von Ausgrabungsberichtcn).

IT e i z e r, Robert F., *The Archaeologist at Work,* A *Source Book in Archaeological Method and Interpretation,* New York, 1959.

Hennig, Richard, Von *rdtselhaften Landem,* Munchen, 1925.
Hertslet, W. L., *Der Treppenwitz der Weltgeschichte,* Berlin, 1927.
Jensen, Hans, *Die Schrift,* Gluckstadt, 1935.
Jirku, Anton, *Die Welt der Bibel, Fiinf Jahrtausende in Palastina-Syrien,* Stuttgart, 1957.
Kemmerich, Max, *Kulturkuriosa,* I—II, Munchen, 1910.
Kenyon, Kathleen M., *Beginning in Archaeology,* New York, 1953.
Koepp, Fr., *Archaologie,* I—IV, Leipzig, 1919—1920.
Idem, *Geschichte der Archdologie,* in *Handbuch der Archdologie,* herausgegeben von Walter Otto, Bd. I, Munchen, 1939.
Liibke, Wilhelm, *Die Kunst des Altertums* (Bd. I aus „GrundriB der Kunstgeschichte"), EBlingen, 1921.
M e i s s i n g e r, K. A., *Roman des Abendlandes,* Leipzig, 1939.
Meyer, Eduard, *Geschichte des Altertums,* I—V, Stuttgart-Berlin, 1926—1931.
Michaelis, Adolf, *Die archdologischen Entdeckungen des Neunzehnten Jahrhunderts,* Leipzig, 1906.
Oppeln-Bronikowski, Friedrich von, *Archaologische Entdeckungen im 20. Jahrhundert,* Berlin, 1931.
Piggot, Stuart (Herausgeber), *The Dawn of Civilization, The first World Survey of Human Cultures in Early Times,* London, 1961.
Reinhardt, Ludwig, *Urgeschichte der Welt,* I—II, Berlin-Wien, 1924.
Robert, Carl, *Archaologische Hermeneutik,* Berlin, 1919.
R o d e n w a 1 d t, G., *Die Kunst des Altertums,* 1927.
Schefold, Karl, *Orient, Hellas und Rom in der archdologischen Forschung seit 1939,* Bem, 1949.
Schmoke 1, Hartmut (in Zusammenarbeit mit Heinrich Otten, Victor Maag und Thomas Beran), *„Kulturgeschichte des Alten Orient",* Stuttgart, 1961.
Schuchardt, Carl, *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte,* Potsdam, 1931.
Spengler, Oswald, *Der Untergang des Abendlandes,* I—II, Munchen, 1920.
Springer, Anton, *Kunstgeschichte,* I—V, Leipzig, 1923.
Toynbee, Arnold J., A *Study of History,* I—VI, London, 1933—1939 (dt. Studie zur Weltgeschichte, einbăndige von D. C. Somervell gekurzte Ausgabe, Hamburg, 1949).
Wegner, Max, *Altertumskunde,* Freiburg-Munchen, 1951.
Wheeler, Mortimer Sir, *Archaeology from the Earth,* London, 1954 (dt. Moderne Archaologie, Rowohlts Deutsche Enzyklopădie, Band 111/112, Reinbek, 1960).
Woolley, C. Leonard, *Mit Hacke und Spaten,* Leipzig, 1950.

PENTRU „CARTEA STATUILOR"

Bossert, Helmuth Th., *Alt-Kreta,* Berlin, 1923.
Buschor, Ernst, *Die Plastik der Criechen,* Berlin, 1936.

Chadwick, John, *The Decipherment of Linear B,* New York, 1963.
Corti, Egon Casar Conte, *Untergang und Auferstehung von Pompeji und Herkulaneum,* Miinchen, 1940.
Curtius, Ludwig, *Antike Kunst,* I—II (im „Handbuch der Kunstwissenschaft", Athe- naion), Postdam, 1938.
Idem, *Deutsche und Antike Welt,* Stuttgart, 1950.
Evans, Arthur, *Scripte Minoa,* Oxford, 1909.
Idem, *The Palace of Minos,* I—III, London, 1921—1930.
F i m m e n, *Die kretisch-mykenische Kultur,* 1924.
Goethe, Johan Wolfgang von, *Winckelmann und sein Jahrhundert,* 1805.
Holm-Deecke-Soltau, *Kulturgeschichte des Klassichen Altertums,* Leipzig, 1897.
Homer, *Ilias und Odyssee,* iibersetzt von Vo 3, Hamburg, 1793.
J u s t i, Carl, *Winckelmann,* Leipzig, 1866.
Lichtenberg, R. von, *Die Agliische Kultur,* Leipzig, 1911.
Ludwig, Emil, *Schliemann,* Berlin, 1932.
Maiuri, Amedeo, *Pompeji,* Novara, 1956.
Matz, Friedrich, *Kreta, Mykene, Troja,* Stuttgart, 1957.
Meyer, Ernst, *Briefe von Heinrich Schliemann,* Berlin-Leipzig, 1936.
Palmer, Leonard R., *Mycenaeans and Minoans,* 2 Ausgabe, New York, 1965.
P e n d 1 e b u r y, J. D. S., *A Handbook to the Palace of Minos, Knossos with its Dependencies,* London, 1954.
Pfister, Kurt, *Die Eirusker,* Miinchen, 1940.
Schliemann, Heinrich, *Ithdka,* Leipzig, 1869.
Idem, *Mykene,* Leipzig, 1878.
Idem, *Ilios,* Leipzig, 1881.
Idem, *Troja,* Leipzig, 1884.
Idem, *Tiryns,* Leipzig, 1886.
Schuchardt/Wlegand, *Carl Humann,* 1931.
Uhde-Bernays, *Winckelmanns kleine Schriften,* Leipzig, 1913.
Vietta, Egon, *Zauberlond Kreta,* Wien-Wiesbaden, 1952.
Winckelmann, Johann Joachim, *Sendschreiben von den herculanischen Entdeckungen,* 1762.
Idem, *Neue Nachrichten von den neuesten herculanischen Entdeckungen,* 1764.
Idem, *Gesehichte der Kunst des Altertums,* 1764.
Idem, *Monument! antichi inediti,* I—II, Rom, 1767.

PENTRU „CARTEA PIRAMIDELOR"

Belzoni, Giovanni Battista, *Narrative of Operations and Recent Researches in Egypt and Nubia,* London, 1820.
Breasted, J. A., *Ancient Records of Egypt,* I—V, Chicago, 1906—1907.

Idem, A *History of Egypt* (dt. Ausg. „Gesehichte Agyptens" von. H. Ranke, Wien, 1936).

Brugsch, Heinrich, *Inscripțio Rosettana,* Berlin, 1851.
Idem, *Die Agyptologie,* Leipzig, 1891.
Idem, *Steininschrift und Bibelwort,* Berlin, 1891.
Burckhardt, Johann Ludwig, T*ravels in Nubia,* London, 1819.
Carter-Mace, *Tut-ench-Amun* (Bd. I), Leipzig, 1924.
Carter, Howard, *Tut-ench-Amun* (Bd. H), Leipzig, 1924.
Champollion, Jean Franțois, *Lettre* â *M. Dacier, relative ă* f*alphabet des hieroglyphes phonetiques,* Paris, 1822.
Idem, *Pantheon egypticn,* Paris, 1823.
Denon, Vivant, *Voyages dans la basse et la haute Egypte,* I—II, Paris, 1802.
Desroches-Noblecourt, Christiane, *Life and Death of a Pharao, Tutankhamen,* London, 1963.
Ebers, Georg, *Papytos Ebers,* I—H, 1875.
Idem, *Eine ăgyptische Kbnigstochtei,* I—HI (Roman), 1884.
Edwards, A. A. B., *Pharaohs, Fellahs and Explorers,* 1891.
E d w a r d s, I. E. S., *The Pyramids of Egypt,* Penguin Books, 1952.
Erman, Adolf, *Die Hieroglyphen,* 1917.
Idem, *Die Literatur der Agypter,* Leipzig, 1923.
Idem, *Die Welt am Nil,* Leipzig, 1936.
Friedel 1, Egon, *Kulturgeschichte Agyptens und des Alten Orients,* Munchen, 1951.
Goneim, Mohammed Zakaria, *The buried Pyramids,* London, 1955, (dt. „Die verschollene Pyramide", Wiesbaden 1955).
H a r 11 e b e n, H., *Champollion,* I—II, Berlin, 1906.
Lange, Kurt, *Pyramiden, Sphinxe, Pharaonen,* Munchen, 1952.
Lepsius, Richard, *Denkmiiler aus Agypten und Athiopien,* 1849—1959, Textbănde, 1879—1913.
Ludwig, Emil, *Napoleon,* Berlin, 1930.
Mariette, Auguste, *Monuments of Upper Egypt,* London, 1877.
Meier-Graefe, Julius, *Pyramide und Tempel,* Berlin, 1927.
Mertz, Barbara, *Temples, Tombs and Hieroglyphs,* The story of Egyptology, New York, 1964.
Petrie, William-M. Flinders, *Ten years' digging in Egypt,* 1881—1891.
Idem, *Methods and aims in archaeology,* 1904.
Reybaud, *Histoire scientifique et militaire de I'expedition franțaise en Egypte,* 1 —X, 1830—1836.
Scharff, Alexander-Moortgat, Anton, *Agypten und Vorderasien im Altertum,* Munchen, 1951.
Schott, Siegfried, *Hieroglyphen, Untersuchungen zum Ursprung der Schrift,* Mainz, 1951.
Sethe, Kurt, *Die altagyptischen Pyramidentexte,* I—IV, 1908—1922.
Steindorff, Georg, *Die ăgyptischen Gaue und ihre politische Entwicklung,*

1909.
Idem, *Bliitezeit des Pharaonenreiches,* 1926.
Wolf, Walther, *Die Welt der Agypter,* Stuttgart, 1958.

23

355

PENTRU „CARTEA TURNURILOR"

Botta, Paul Emile, *Monuments de Ninive decouverts et dâcrit par Botta, mesurâs et destines par E. Flandin, I*—V, Paris, 1847—1850.
Diez, Ernst, *Entschleiertes Asien,* Berlin, 1943.
Grotefend, Georg Friedrich, *Beitrăge zur Erlauterung der persepolitanischen Keilschrift,* Hannover, 1837.
Hedin, Sven, *Bagdad, Babylon, Niniveh,* Leipzig, 1918.
Jordan, Franzis, *In den Tagen des Tammuz,* Munchen, 1950.
Kittel, Rudolf, *Die orientalischen Ausgrabungen,* Leipzig, 1908.
Koldewey, Robert, *Das wiedererstehende Babylon,* Leipzig, 1914.
Koidewey-Schuchardt, *Heitere und emste Briefe,* Berlin, 1925.
Kramer, Samuel Noah, *History begins at Sumer,* New York, 1956.
Kubie, Nora Benjamin, *Road to Niniveh: The Adventures and Excavations of Sir Austen Henry Layard,* New York, 1964.
Layard, Austen Henry, *Autobiography and Letters,* 1903.
Idem, *Niniveh and its remains, I*—II, London, 1848 (deutsche Ausgabe von MeiBner, Leipzig, 1850).
Idem, *Niniveh and Babylon, being the narrative of discoveries,* London, 1853 (deutsche Ausgabe, Leipzig, 1856).
Lawrence, *The letters of T.E.,* London, o.J. (dt. T. E. Lawrence, *Selbstbildnis in Briefen,* Miinchen-Leipzig, 1948).
Lloyd, Seton, *Foundations in the Dust,* London, 1949.
Meiner, Bruno, *Babylon und Assyrian,* I—II, 1920—1925.
Mellaart, James: *Catal Hiiyiik, A Neolithic Town in Anatolia,* London, 1967.
Idem, *Konige Babyions und Assyriens,* Leipzig, 1926.
Parrot, Andr6, *Sumer, The Dawn of Art,* New York, 1961.
Idem, *The Arts of Assyria,* New York, 1961.
Rawlinson, Henry Creswicke, *The Persian cuneiform inscriptions at Behistun,* 1846.
Idem, *Commentary on the cuneiform inscriptions of Babylonia and Assyria,* 1850.
Idem, *Outline of the history of Assyria, as collected from the inscriptions discovered in the ruins of Niniveh,* London, 1852.
Rawlinson, G., A *Memoir of Major-General Sir Henry Creswicke Rawlinson,* 1938.
Schmidtke, Friedrich, *Der Aufbau der babylonischen Chronologic,* Munster, 1952.
Schmoke 1, Hartmut, *Ur, Assur und Babylon, Drei Jahrtausende im Zweistromland,* Stuttgart, 1955.

Smith, George, ***Assyrian Discoveries,*** **London, 1875.**
Weidner, Ernst F., ***Studien zur assyrisch-babylonischen Chronologic und Geschichte,*** **1917.**
Woolley, Leonard Sir, ***Ur of the Chaldees,*** **A** ***Record of seven Tears of Excavation, Pelican Book,*** **London, 1952.**
Idem, ***Vor 5 000 Jahren,*** **Stuttgart, 1929.**

356
PENTRU „CARTEA TREPTELOR"

Batres, Leopoldo, ***Teotihuacan,*** **Mexiko, 1906.**
Bowditch, Charles, P., A ***suggestive Maya inscription,*** **Cambridge, U.S.A., 1903.**
Idem, ***Mexican and Central American antiquities, calendar systems and history,*** **Washington, 1904.**
Catherwood, F., ***Views of ancient monuments in Central America, Chiapas and Yucatan,*** **1844.**
Charney, Desire, ***Ruines americaines,*** **Paris, 1863.**
Collier, John, ***Indians of the Americas,*** **New York, 1948.**
Danze 1, Theodor -Wilhelm, ***Mexiko,*** **I—II, Hagen, 1923.**
Idem, ***Mexiko und das Reich der Inkas, Hamburg*** **(o.J.).**
Dieseldorff, E. P. ***Kunst und Religion der Mayavolker,*** **I—III, Berlin, 1926—1933.**
Greene, Graham, ***The Lawless Roads*** **(dt.** ***Gesetzlose StraBen,*** **Wien, 1949).**
Humboldt, Alexander von, ***Reise in die Aquinoktialgegenden des neuen Kontinents,*** **Stuttgart, 1859—1860.**
Joyce, T. A., ***Mexican Archaeology,*** **London, 1914.**
Idem, ***Central American and West Indian Archaeology,*** **London, 1914.**
Kingsborough, Edward Lord, ***Antiquities of Mexico,*** **I—IX, London, 1831— 1848.**
Kisch, Egon Erwin, ***Entdeckungen in Mexiko,*** **Berlin, 1947.**
Landa, Diego de, ***Relation de las cosas de Yucatan,*** **1956 (frz.:** ***Relation des choses de Yucatan,*** **herausgegeben von Brasseur de Bourbourg, Paris, 1864).**
L e h m a n n, Walter, ***Ergebnisse und Aufgaben der Mexikanischen Forschung,*** **Arch, f. Anthr., Braunschweig, 1907.**
Maudslay, Alfred P., ***Bilogia Centrali Americana,*** **I—IV, London, 1889—1902.**
Maya-Sculptures, Cuide to the Maudslay Collections of British Museum, **London, 1938. Morley, Sylvanus Griswold-Brainerd, George W.,** ***The Ancient Maya,*** **3 Ausgabe, Stanford, 1963.**
Idem, ***The rise and fall of the Maya Civilization tn the light of the monuments and the native chronicles,*** **New York, 1917.**
Peterson, Frederick, A., ***Ancient Mexico, An Introduction to the Pre-Hispanic Cultures,*** **London, 1959.**
Prescott, William H., ***History of the Conquest of Mexico,*** **1844.**
Radin, Paul, ***The Story of the American Indian,*** **New York, 1944.**
R i c k e t s o n j r., Oliver G., ***Six Seasons at Uaxactun,*** **Intern. Congr. of**

America, 1928. Ruz, Alberto, *An Astonisching Discovery,* Illustrated London News, 29 August 1963. Sahagun, Fr. Bernardino de, *Historia General de las cosas de Nueva Espana, I—*III, Mexiko, 1829 (engl. : *A History of Ancient Mexico,* translated by F. Ban- delier, 1932).
Schultze-Jena, Leonhard, *Gliederung des Alt-Aztekischen Volks in Familie, Stand und Beruf, Stuttgart,* 1952.

Seler, Eduard, *Gesammelte Abhandlungen zur amerikanischen Sprach-und Altertumskunde,* I—V, Berlin, 1902—1923.
Stephens, John, L., *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan,* New York, 1842.
Termer Franz, *Mittelamerika und West indien,* Handb. d. Geogr. Wiss.
Thompson, J. Eric, *Civilization of the Mayas,* Chicago, 1927.
Thompson, Eduard Herbert, *People of the Serpent,* London, 1932.
V a i 11 a n t, G. C., *The Aztects of Mexico,* Penguin Books, 1951.
Ver ri 11, A. Hyatt and Ruth, *America's Ancient Civilizations,* New York, 1953.
Westheim, Paul, *Arte antiguo de Mexico,* Mexiko, 1950.

PENTRU „CĂRȚILE CARE NU POT FI INCA SCRISE"

(Cîteva lucrări despre cercetările actuale și metodele auxiliare din domeniul științelor naturii, menționate în acest capitoD.

Allegro, John, Marco, *The Dead Sea Scrolls,* Pelican Books, London, 1956.
Barthel, Thomas, *Grundlagen zur Entzifferung der Osterinselschrift,* Abhandl. aus dem Gebiet der Auslandskunde, Bd. 64, Reihe B, Bd. 36, Hamburg, 1958.
Bass, George F., *Archaologie unier Wasser,* Bergisch-Gladbach, 1966.
Baudin, Louis, *Les Incas de P6rou,* Paris, 1942.
B i e k, Leo, *Archaeology and the Microscope,* New York, 1963.
Bingham, Hiram, *Inca Land,* Boston, 1923.
Idem, *Lost City of the Incas, The Story of Machu Picchu and its Builders,* New York. 1948.
B r o t w e 11-H i g g s, Don and Eric, *Science in Archaeology,* London, 1963.
Ceram-Lyon, C. W. and Peter, *The Blue Museum,* Horizon, vol. I, nr. 2, New York, November 1958.
Cousteau, Jacques-Yves, *Die schweigende Welt,* Berlin, 1953.
Crawford, O. G. S., *Archaeology in the Fields,* New York, 1953.
Glueck, Nelson, *Rivers in the Desert,* New York, 1959.
Hagen, Victor W. von. *The Desert Kingdoms of Peru,* London, 1964.

Heyerdahl, Thor, ***Aku-Aku, The Secret of The Easter-Island,*** **New York, 1958.**
K o s a m b i, D. D., ***Ancient India,*** **New York, 1965.**
Kosock, Paul, ***Life, Land and Water in Ancient Peru,*** **New York, 1965.**
Lerici, Carlo Maurilio, ***A Great Adventure of Italian Archaeologie*** **(1955—1965), Ten Years of Archaeological Prospecting, Lerici Editori.**
Libby, Willard F., ***Radicarbon Dating,*** **Chicago, 1952.**
Mackay, D., ***Early Indus Civilizations,*** **1948.**
Mackay, E. J. K., ***Excavations at Mohenfo-Daro,*** **Delhi, 1938.**

358

Marshall, John, ***Mohenfo-Daro and the Indus civilizations,*** **I—III, London, 1931.**
Piggoz, Stuart, ***Prehistoric India to 1000 B.C.,*** **Penguin Books, 1952.**
Prescott, William H., ***History of the Conquest of Peru,*** **1847.**
Schaeffer, Claude F. A., ***Le Palais Royal dUgarit,*** **Paris, 1956.**
Spanuth, Jurgen, ***Atlantis,*** **Tubingen, 1965.**
Stallings, W. S., ***Dating Prehistoric Ruins by Tree-Rings,*** **Laboratory of Tree-Ring-Research, University of Arizona, 1960.**
Ubbelohde-Doering, Heinrich, ***Kunst im Reich der Inca,*** **Tubingen, 1952.**
Wheeler, R. E. M., 5 ***000 Years of Pakistan,*** **London, 1950.**
Idem, ***Early India and Pakistan,*** **New York, 1959.**
Yadin, Yigael: ***Masada, der letzte Kampf um die Festung des Herodes,*** **Hamburg 1967.**

INDICE

37
0

SUMAR

1. CARTEA STATUILOR

11. CARTEA PIRAMIDELOR

III. CARTEA TURNURILOR

IV. CARTEA TREPTELOR

CĂRȚILE CARE NU POT FI ÎNCĂ SCRISE

ANEXE

REDACTOR RESP. DE CARTE • MIHAI POPESCU
TEHNOREDACTOR : FLORICA WEIDLE

DAT LA CULES 10.11.1967. BUN DE TIPAR 2I.05.I96S. TIRAJ 25 000+139 + 40 EX. LEGATE *<h. HIRTIE SCRIS 1 A.* 80 G/M[1]. FORMAT 70 X 90/16. COLI *EDITORIALE 29,05. COLI TIPAR 23,50 + 2 COLITE A* 16 PAG. *ȘI 1 COLITA A 4 PAG. A. 17* 115. *INDICI DE CLASIFICARE ZECIMALA : PENTRU BIBLIOTECILE MARI* 902.6, PENTRU *BIBLIOTECILE MICI* 9

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 70 813 LA COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCINTEII", PIAȚA SCINTEII NR. 1, BUCUREȘTI — REPUBLICA SOCIALISTA ROMANIA